

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HER YÖNÜYLE

LOZAN ANTLAŞMASI

YAŞAR YAZICIOĞLU

kripto

LOZAN ANTLAŞMASI, Yaşar Yazıcıoğlu, Kripto Kitaplar©

Genel Yayın No: 179

Araştırma & İnceleme: 140

Yazan: Yaşar Yazıcıoğlu

Yayın Yönetmeni: Ümit Çıkrıkcı

Düzeltili: Sezgin Yıldırım

Kapak Tasarım: Kripto Tasarım Ekibi

Baskı: Bizim Büro Matbaa Tic.Ltd.Şti./Ankara

(Matba Sertifika No: 26649)

1.Baskı: Temmuz 2018

ISBN: 978-605-4991-92-1

Yayıncı Sertifika no: 11826

Copyright © 2008-2018, KRİPTO KİTAPLAR PUBLISHING HOUSE

Yayımlayan:

kripto

Kripto Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Kültür Mahhalesi, Ataç 2 Sokak, No:71/B Çankaya / Ankara

Tel: 0312 432 1923 Faks: 432 1933

e-posta: kripto@kriptokitaplar.com

www.kriptokitaplar.com

Satış Direktörü: Murat Alaca

Pazarlama Sorumlusu: Ahmet Mert

YAŞAR YAZICIOĞLU

1944 yılında Trabzon'da doğdu; ilk-orta öğrenimini aynı kentte yaptı. 1968 yılında lisansını, İktisadi Ticari Bilimler Akademisi'nden aldı. Lisansüstü çalışmalarını; Hollanda Rotterdam Ekonomi Yüksek Okulu, İngiltere Londra Send Chaly Okulu, Pakistan Uluslararası Yüksek İdarecilik Okulu'nda yaptı.

1971 yılında Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'nda Uzman Yrd. olarak bürokrasiye girdi. Başbakanlık Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Çevre Bakanlığı Müsteşarlığı ve son olarak Başbakanlık Müsteşarlığı yaptı. Petrol Ofisi Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Basın İlan Kurumu Başkanlığı görevlerinde bulundu. 10 yılı aşkın bir süre, Japonya ve Çin Halk Cumhuriyeti nezdindeki Büyükelçilik'lerimizde Ekonomi ve Ticaret Müşaviri olarak görev yaptı.

'Yönetilemeyen Ekonomi', 'Avrupa Birliği ve Türkiye', 'Kuşatılan Türkiye', 'Bitmeyen Hesap', 'Milli Güvenlik Notları' ve 'Değişmeyen Zihniyet' olmak üzere altı kitabı vardır. Yabancı dili İngilizce'dir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

*"Bir asker ve askeri kahraman olarak,
yenik ulusunu zafere ulaştıran Mustafa Kemal Paşa,
bir devlet adamı olarak da,
ilerici ve batılaşmış Türk, (olarak da);
gerek kişiliği, gerek başarılarıyla
hayranlık ve saygı uyandırmaktadır.
Orta yaşın kıyısına gelmiş olan bu önder,
bir mantık ve sarsılmaz direnç,
kendinden çok ülkesi için beslenen tutkular,
güçlü bir kişilik ve disiplin adamıdır."**

Arnold J. Toynbee

* Arnold J. Toynbee, Türkiye ve Avrupa, s.119. Baskı:2002

İÇİNDEKİLER

ÖN BİLGİ.....	15

I.BÖLÜM

LOZAN'A GİDEN YOL.....	19
TÜRKLER İÇİN I. DÜNYA SAVAŞI SONUCU.....	19
GİZLİ PAYLAŞIM ANLAŞMALARI	19
İSTANBUL ANLAŞMASI (04 MART-12 NİSAN 1915)	19
LONDRA ANLAŞMASI (26 NİSAN 1915):.....	20
SYKES-PİCOT ANLAŞMASI (9 MAYIS 1916):	21
ANADOLU'NUN KISMİ PAYLAŞIM ANLAŞMASI:	22
ST. JEAN MAURİENNE ANLAŞMASI (19-21 NİSAN 1917):.....	22
GİZLİPAYLAŞIM ANLAŞMALARININ SONUCU:.....	23
OSMANLI DEVLETİ SAVAŞ'A GİRMEYE ZORUNLU İDİ.....	23
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE BARIŞ GİRİŞİMLERİ	24
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN BARIŞ GİRİŞİMLERİ	25
OSMANLI DEVLETİ'NİN BARIŞ GÖRÜŞMELERİ	27
WILSON'UN 14 MADDELIK BARIŞ PROGRAMI (PRENSİPLERİ)	27
WILSON PROGRAMI (PRENSİPLERİ);.....	28
MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK'ÜN) WILSON PRENSİPLERİ HAKKINDA GÖRÜŞLERİ	29
WILSON PRENSİPLERİ CEMİYETİ MİNBER GAZETESİ.....	31
MUSTAFA KEMAL-MANDACILIK	33

II. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN PAYLAŞILMA ANLAŞMALARI	37
MONDROS MÜTAREKESİ (30 EKİM 1918).....	37
VE ŞAMPANYA	37
PARİS KONFERANSI (18 OCAK 1919)	37
BİRİNCİ LONDRA KONFERANSI (12 ŞUBAT 1920)	37
SAN-REMO KONFERANSI (18-26 NİSAN 1920)	37
SPA KONFERANSI (07 TEMMUZ 1920).....	37
VAHDETTİN-SEVR ANLAŞMASI (10AĞUSTOS 1920).....	37

MUDANYA MÜTAREKESİ (3-11 EKİM 1922)	37
MONDROS MÜTAREKESİ VE ŞAMPANYA	38
MONDROS MÜTAREKESİ'NİN ŞARTLARI	40
VE ŞAMPANYA	42
MONDROS ANTLAŞMASI'NIN GÜNÜMÜZDE YERİ	43
MONDROS MÜTAREKESİ NE DEMEKTİ?	44
MUSTAFA KEMAL'İN MONDROS MÜTAREKESİ DEĞERLENDİRMESİ	44
MONDROS MÜTAREKESİ'NİN RUSYA İÇİN ÖNEMLİ:	47
MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA KÜRTLER	50
PARİS BARİŞ KONFERANSI (1919-1920)	53
İNGİLİZ SÖMÜRGESİ OLMA TALEBİ (!):	56
MUSTAFA KEMAL / PARİS KONFERANSI	59
BİRİNCİ LONDRA KONFERANSI (12 ŞUBAT 1920)	61
SAN- REMO KONFERANSI (18-26 NİSAN 1920)	64
MALİ KONULAR:	64
TRAKYA SINIRI:	65
İZMİR'İN DURUMU:	65
ERMENİSTAN DEVLETİ:	65
KÜRTLERİN DURUMU:	65
BATUM:	65
FİLİSTİN:	66
MUSUL:	66
MISIR:	66
SURIYE SINIRI:	67
HİCAZ'IN BAĞIMSIZLIĞI:	67
MUSTAFA KEMAL'İN TEPKİSİ:	67
OSMANLI DEVLETİ'NİN PARİS'E ÇAĞRILMASI	69
DOĞU TRAKYA OLAYI ŞUDUR:	70
SPA KONFERANSI (7 TEMMUZ 1920):	72
VAHDETTİN-SEVR ANTLAŞMASI	72
UTANÇ VERİCİ OLAYLAR:	72
VAHDETTİN'İN TÜRKİYE'Yİ İNGİLİZLERE TESLİM ETTİĞİ İDDİA EDİLEN GİZLİ TEKLİFİ -	
GİZLİ ANLAŞMA:	75
SEVR ANTLAŞMASI'NIN ONAYLANMASI GİRİŞİMLERİ	77
SEVR YALANLARI	82

III. BÖLÜM

MADDELER HALİNDE SEVR ANTLAŞMASI (ÖZETLE)	85
TÜRKİYE'NİN SINIRLARI (MADDE 27-35)	86
SİYASİ HÜKÜMLER (MADDE 36-131)	86
MADDE 37: BOĞAZLAR:	86
KÜRDİSTAN:	87

MADDE 64:	87
İZMİR: 65-83:	87
YUNANİSTAN:	87
ERMENİSTAN:	88
SURİYE, İRAK, FİLİSTİN: MADDE: 94-97:	88
HİCAZ :	88
MISIR-SUDAN VE KIBRIS: MADDE 101-102:	88
MISIR: MADDE:	88
SUDAN:	88
KIBRIS:	88
FAS, TUNUS:	89
LİBYA VE EGE DENİZİ ADALARI:	89
UYRUKLULUK:	89
GENEL HÜKÜMLER	89
AZINLIKLARIN KORUNMASI (MADDE: 140-151)	90
MADDE 141:	90
MADDE 142:	90
MADDE 143:	90
MADDE 144:	90
MADDE 146:	90
MADDE 149:	90
MADDE 150:	91
MADDE 151:	91
KARA-DENİZ VE HAVA KUVVETLERİNE İLİŞKİN HÜKÜMLER (MD. 152-208)	91
SEVR ANTLAŞMASI'NIN DEĞERLENDİRMESİ	97

IV. BÖLÜM

VE KURTULUŞ	99
MUSTAFA KEMAL ANADOLU'DA:	101
KONGRELER:	102
İSTANBUL HÜKÜMETİ İLE İLİŞKİLER KESİLDİ:	102
İSTANBUL'UN İŞGALİ:	103
BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN TOPLANMASI:	103
BURSA'NIN İŞGALİ:	104
SAVAŞLAR	105
DOĞU HAREKÂTI:	105
İNÖNÜ SAVAŞLARI:	106
SAKARYA SAVAŞI (23 AĞUSTOS-13 EYLÜL 1921)	107
SAKARYA ZAFERİ'NİN YANSIMASI	112
SAKARYA ZAFERİ'NDEN SONRA ANKARA'YA DÖNÜŞ	114
FRANKLİN BOUİLLİON	116
BÜYÜK TAARRUZ	118

KONFERANS ZORUNLULUĞU.....	118
VAHDETTİN ÇALDIRDIĞI GİZLİ BELGELERİ İNGİLİZLERE VERDİ (I) İDDİASI:	122
BİR GİZLİ UTANÇ BELGESİ:	123
İNGİLİZ YÜKSEK KOMİSERLİĞİNE VERİLEN 76 İMZA LI DİLEKÇE.....	124
PARİS KONFERANSI (22-26 MART 1922)	126
DÜNYADA EMPERYALİZMİ YENEN TEK SAVAŞ	132
KARA CUMBO-MECLİSTEKİ HAINLER:	132
30 AĞUSTOS ÇARŞAMBA 1922: BAŞKUMANDANLIK MEYDAN MUHAREBESİ	135
BU SIRADA VAHDETTİN NE YAPIYORDU?.....	136
1 EYLÜL 1922: ESİR TRİKUPİS:.....	138
YUNANİSTAN'IN MÜTAREKE TALEBİ:.....	140
MUSTAFA KEMAL MÜTAREKE TEKLİFİNİ CEPHEDE ÖĞRENDİ	144
YUNAN ZULMÜ:.....	145
ACİLEN İNGİLİZ HÜKÜMETİNİN TOPLANMASI:	148
NETİCEDE İNGİLİZ HÜKÜMETİ ŞU KARARLARI ALDI:.....	149
GÖZ YAŞLARINIZI TUTABİLİR MİSİNİZ?	151
TÜRK'ÜN RUH YÜCELİĞİ:	152
"BUZAFER MUAZZAM BİR ESERDİR"	153
BÜYÜK TAARRUZ ZAFERİNİN YANSIMASI.....	154
"BİRRÜYA GÖRÜYORUM"	161
ARTAN FİİLİ SALDIRILARA BİRKAÇ ÖRNEK VEREREK TARİHE KAYIT DÜŞELİM:.....	164
MÜNCİ-İ AZAM	165

V. BÖLÜM

MUDANYA MÜTAREKESİ (3-11 EKİM 1922)	167
ÇANAKKALE'YE DOĞRU:	167
MUSTAFA KEMAL PAŞA GENERAL PELLÉ GÖRÜŞMESİ:.....	169
PARİS GÖRÜŞMELERİ:.....	170
RUSYA'NIN DEVREYE GİRMESİ:.....	172
MUDANYA KONFERANSI (3-11 EKİM 1922)	172

VI. BÖLÜM

BİRİNCİ MECLİS'E GİDEN YOL (KURUCU MECLİS) 1920-1923	179
MİLLİ MÜCADELE'YE KARŞI FAALİYETLER (ÖZETLE)	179
UTANÇ MEKTUBU.....	183
MANDACILIK-ATATÜRK:	184
(ÖZETLE) ERZURUM VE SİVAS KONGRELERİ	191
ERZURUM KONGRESİ:	191
İNGİLİZ TEHDİDİ:	191
ERZURUM'DA MUSTAFA KEMAL'İN GİZLİ TOPLANTISI:	194
MUSTAFA KEMAL PAŞA VE ARKADAŞLARINI TUTUKLAMA EMRİ.....	194
SİVAS KONGRESİ (4 EYLÜL-11 EYLÜL 1919):.....	196

MUSTAFA KEMAL'İ KONGRE BAŞKANI YAPMAMAK İÇİN GİZLİ TOPLANTI:	196
12 EYLÜL 1919, SADRAZAM DAMAT FERİT PAŞA'NIN İNGİLİZLERLE GİZLİ ANLAŞMA İMZALAMASI	198
ERZURUM-SİVAS KONGRELERİNİN DEĞERLENDİRMESİ	199
MUSTAFA KEMAL'İN ERZURUM VE SİVAS KONGRELERİ AÇILIŞ KONUŞMALARINDA BAZI FARKLILIKLAR VARDIR:	200
ERZURUM-SİVAS KONGRELERİNDE BELİRMEYE BAŞLAYAN ZİHNİYET FARKLILIKLARI VE II. GRUP'A GİDEN YOL:	203
PADİŞAH VAHDETTİN'İN MİLLÎ HAREKETİ SUÇLAYAN BİLDİRİSİ	208
ANKARA'YA GELİŞİ:	211
MECLİS-İ MEBUSAN'IN AÇILIŞI-MUSTAFA KEMAL'İN LİDERLİĞİNE SON VERME GİRİŞİMİ:	215
MUSTAFA KEMAL'İN TELGRAFI OKUNMADI:	215
HÜKÜMET PROGRAMINDA DA ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ (ARMHC) KARŞITLIĞI	220
MİSAK-I MİLLÎ MADDELERİ (28 OCAK 1920)	224
ANKARA ANTLAŞMASI'NDA MİSAK-I MİLLÎ:	225
LOZAN'DA MUSUL MESELESİ	228
TBMM'DE MUSUL MESELESİ TARTIŞMALARI:	230
LOZAN BARIŞ KONFERANSI SONRASI MUSUL SORUNU	236

VII. BÖLÜM

BİRİNCİ MİLLET MECLİSİ (KURUCU MECLİS)	241
BÜYÜK MİLLET MECLİSİ AÇILMADAN ÖNCE ANKARA'DA-Kİ GELİŞMELER:	241
VALİLİKLERE, BAĞIMSIZ SANCAKLARA VE KOLORDU KOMUTANLARINA	242
KUVAYİ MİLLİYE'Yİ "ASİ" İLAN EDEN FETVALAR VE BİLDİRİ	245
İSTANBUL FETVASI:	245
SADRAZAM DAMAT FERİT'İN / HÜKÜMETİN BEYANNAMESİ	246
GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE:	248
ANKARA FETVASI:	249
İSTANBUL VE ANKARA FETVALARIN KARŞILAŞTIRILMASI:	250
BAŞLICA İSYANLAR	251
DAMAT FERİT - KUVAYİ İNZİBATİYE	252
VE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ AÇILIYOR	253
İSTANBUL'UN CİHAT İLANINA KARŞI, ANKARA'NIN AYNI SİLAHLA MUKABELESİ:	254
BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN SEÇİMLERİ	257
MECLİS BAŞKAN VE VEKİLLERİ SEÇİMİ	259
MECLİSİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI:	259
MUSTAFA KEMAL'İN YENİ DEVLET KURAN TARİHİ KONUŞMASI	259
İLK BAKANLAR KURULU	265

VIII. BÖLÜM

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE GRUPLAŞMALAR	267
GRUPLARIN OLUŞMASI:	267
BİRİNCİ GRUP:	268
GRUBUN İÇTÜZÜĞÜNÜN MADDELERİ:	269
İKİNCİ GRUP.....	272
VENİZELOS'UN ATATÜRK KARŞITLARINA MEKTUBU (!)	272
İKİNCİ GRUP'UN 1921 ANAYASASI'NA MUHALEFETİ:	276
HALKÇILIK PROGRAMI (13 EYLÜL 1920):.....	280
"MAKSAT VE MESLEK.....	280
ESAS MADDELER	281
İDARE.....	282
VİLAYET	282
KAZA.....	283
NAHİYE	283
GENEL MÜFETTİŞLİK.....	283
TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU (20 OCAK 1921) MEVADDI ESASİYE	285
- İDARE -	286
-VİLAYET -	286
- KAZA.....	286
- NAHİYE.....	286
-UMUMİ MÜFETTİŞLİK-	287
-MADDEİ MÜNFERİDE-	287
İKİNCİ GRUP'UN MUSTAFA KEMAL'İ MİLLETVEKİLİ SEÇTİRMEME GİRİŞİMİ.....	287
İKİNCİ GRUBUN BAŞKOMUTANLIK KANUNUNA MUHALEFETİ	289
BİRİNCİ VE İKİNCİ UZATMA:	291
ÖNEMLİ OLAY HALİNE GETİRİLEN ÜÇÜNCÜ UZATMA.....	293
SÜRESİZ UZATMA: 20 TEMMUZ 1922.....	296
(DÖRDÜNCÜ VE SON UZATMA)	296
MES'UT NETİCEYE VASIL OLACAĞIZ.....	299
İKİNCİ GRUBA EN BÜYÜK DESTEK, RAUF (ORBAY) VE KARA VASİF BEY'LERDEN	301
TBMM TARAFINDAN SALTANAT VE HİLAFETİN KALDIRILMASI VE İKİNCİ GRUP.....	303
SALTANAT HİLAFETTEN AYRILIYOR	307
MUSTAFA KEMAL'İN TARİHİ KONUŞMASI: "KAPI KIRILMIŞTI!.."	307
KARMA KOMİSYON TOPLANTISI "BAZI KAFALAR KESİLECEK"	319
PADİŞAH-HALİFE VAHDETTİN'E KARŞI SUÇLAMALAR	321
İKİNCİ GRUP'TAN HÜSEYİN AVNİ (ULAŞ):.....	321
RIZA NUR (SİNOP):.....	322
KAZIM KARABEKİR PAŞA (EDİRNE):.....	322
HACI İLYAS SAMİ EFENDİ (MUŞ):	322
İKİNCİ GRUP'TAN MÜFİT (KURUTOĞLU) EFENDİ (KIRŞEHİR):.....	323
ALİ FUAT (CEBESÖY)PAŞA (ANKARA):	323
NUSRET EFENDİ (ERZURUM):	323

SULTAN VAHDETTİN'İN KAÇTI MI?.....	323
01.10.1920, AMİRAL DE ROBECK'İN LORD CURZON'A YOLLADIĞI YAZININ ÖZETİ: ..325	
04.10.1920, AMİRAL DE ROBECK'TEN LORD CURZON'A, ÇOK GİZLİ:	325
06.10.1920, LORD CURZON'DAN AMİRAL DE ROBECK'E:.....	325
10.12.1921, YENİ YÜKSEK KOMİSER RUMBOLD'DAN LORD CURZON'A:	325
HALİFE SEÇİMİ	326
ATATÜRK'ÜN VAHDETTİN DEĞERLENDİRMESİ	329
BU İTİBARLA, ÖZETLE HALİFELİK NE ANLAMA GELİR BELİRTELİM:	330
KUR'AN'DA HALİFE-HİLAFET:	331
HİLAFETİN SİYASİ YÖNÜ:.....	332
ATATÜRK'ÜN HALİFELİK KURUMUNA BAKIŞI.....	335
TARİHÇİ SİNAN MEYDAN, ATATÜRK'ÜN İSLAM TARİHİ İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİNİ ŞÖYLE ÖZETLER:	340
ABDÜLMECİT'İN HALİFE SEÇİLMESİ (18 KASIM 1922)	342
HALİFE SEÇİMİ SONRASI DEVAM EDEN MUHALEFET VE DİĞER MÜSLÜMAN ÜLKELERDE DİN ADAMLARININ TUTUMLARI:.....	344
TBMM'NİN HİLAFET KARARI ÜZERİNE DİĞER İSLAM ÜLKELERİNİN TUTUMU	347
HİNT HİLAFET KOMİTESİ LİDERİ MUHAMMED ALİ:	347
İSMAILİYE TARİKATI LİDERİ AĞA HAN MEKTUBU:.....	348
9 ŞUBAT 1923, ATATÜRK'ÜN, HİNDİSTAN HİLAFET KOMİTESİ BAŞKANINA:.....	350
SEÇİMLERİ YENİLEME ZORUNLULUĞU	351
CUMHURİYETİN İLANI	354
CUMHURİYET İÇİN YIKILAN DOSTLUKLAR.....	357
RAUF ORBAY-CUMHURİYET	363
VE CUMHURİYETİN İLANI.....	367
CUMHURİYETİ ANCAK ATATÜRK KURARDI	371
BU TÜRKİYE İÇİN REFORMLAR SÜRECİ.....	373
İNGİLİZ TİMES GAZETESİ (12.11.1938):.....	375
ALMAN GAZETESİ; DEUTSCHE ALLGEMEINE ZEITUNG (12.11.1938):	376
KÂZIM KARABEKİR PAŞA: "...YİNE ATATÜRK'Ü LİDER SEÇERDİM. YİNE ONUN EMRİNE GİRERDİM"	378
RAUF ORBAY: "ATATÜRK BÜYÜK ADAMDIR"	378
HİLAFETİN KALDIRILMASI	380
BU KONULAR, 3 MART 1924 GÜNÜ TBMM BAŞKANLIĞI'NA UÇ KANUN TEKLİFİ OLARAK VERİLDİ:.....	382

IX. BÖLÜM

LOZAN	383
LOZAN'I ANLAMAK:	383
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI İMZALANAN BARIŞ ANTLAŞMALARI İLE LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN KARŞILAŞTIRILMASI	391
LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN ÖZETLE KAPSAMI	393

ESAS ANTLAŞMA 143 MADDE OLARAK OLUŞTURULMUŞ VE BEŞ BÖLÜM HALİNDE

DÜZENLENMİŞTİR:	393
A) SINIR MESELESİ	394
- GÜNEY SINIRI	394
- IRAK SINIRI	394
B) AZINLIKLAR	394
C) KAPİTÜLASYONLAR	395
D) SAVAŞ TAZMİNATI	395
E) BORÇLAR MESELESİ	396
F) LOZAN'DA İMZALANAN SÖZLEŞMELER	396
A- LOZAN BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ	396
B- TÜRK VE RUMLARIN DEĞİŞTİRİLMESİNE DAİR SÖZLEŞME VE PROTOKOL	397
LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE KAPİTÜLASYONLAR	397
A) KAPİTÜLASYONUN ANLAMI VE MAHİYETİ	397
B) KAPİTÜLASYONLARIN TARİHÇESİ	398
C) KAPİTÜLASYONLAR NE İÇİN VERİLDİ?	399
D) KAPİTÜLASYONLARIN İÇERİĞİ	399
E) KAPİTÜLASYONLARI KALDIRMA GİRİŞİMLERİ	401
F) KURTULUŞ SAVAŞI VE KAPİTÜLASYONLARIN KALDIRILMASI	404
F) KAPİTÜLASYONLARI KALDIRMANIN SONUÇLARI	405

X. BÖLÜM**DÖRT BARIŞ TEKLİFİ ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA..... 407**

I. SINIRLAR	408
A) TRAKYA SINIRI:	408
B) İZMİR BÖLGESİ:	408
C) SURİYE SINIRI:	409
D) IRAK SINIRI:	409
E) KAFKAS SINIRI:	409
F) BOĞAZLAR BÖLGESİ:	409
2. KÜRDİSTAN	410
3. İKTİSADİ NÜFUZ BÖLGELERİ	411
A) FRANSIZ NÜFUZ BÖLGESİ:	411
B) İTALYAN NÜFUZ BÖLGESİ:	411
A) FRANSIZ NÜFUZ BÖLGESİ:	411
B) İTALYAN NÜFUZ BÖLGESİ:	412
4. İSTANBUL	412
5. VATANDAŞLIK	412
6. ADLİ KAPİTÜLASYONLAR	413
7. AZINLIKLARIN KORUNMASI	413
8. ASKERLİKLE İLGİLİ HÜKÜMLER	414
9. CEZA	416
10. MALİ HÜKÜMLER	416

11. İKTİSADİ HÜKÜMLER.....	418
12. BOĞAZLAR KOMİSYONU	419

XI. BÖLÜM

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI İÇİN NE DEDİLER?	421
YABANCILAR NE DEDİLER?	421
NEUE FREZE PRESSE MAKALASI:	424
ÇİÇERİ'NİN MEKTUBU:	428
TARİHÇİ TOYNBEE:	429
M.R. GREW:	430
TÜRKLER NE DEDİLER?	431
RAUF ORBAY (BAŞBAKAN)	434
KÂZİM KARABEKİR PAŞA	438
ALİ FUAT CEBESÖY	441

XII. BÖLÜM

LOZAN ANTLAŞMASI'NIN HÜKÜMLERİ (GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE) ...	445
BÖLÜM: I	445
SİYASİ HÜKÜMLER	445
KESİM: I	445
1. TOPRAKLARA İLİŞKİN HÜKÜMLER:	445
2. ÖZEL HÜKÜMLER.....	450
KESİM: II	452
UYRUKLUK	452
KESİM: III	453
AZINLIKLARIN KORUNMASI	453
BÖLÜM: II	456
MALİ HÜKÜMLER.....	456
KESİM: I	456
OSMANLI DEVLET BORÇLARI (DÜYUNU UMUMİYEİ OSMANİYE)	456
KESİM: II	461
ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER.....	461
BÖLÜM: III	463
EKONOMİK HÜKÜMLER	463
KESİM: I	464
MALLAR, HAKLAR VE ÇIKARLAR	464
KESİM: II	467
SÖZLEŞMELER VE SÜRE AŞIMLARI	467
EK I.	471
YAŞAM SİGORTALARI (1).....	471
II. DENİZ SİGORTALARI	473
III. YANGIN SİGORTALARI VE ÖTEKİ SİGORTALAR.....	474

KESİM: III.....	474
BORÇLAR.....	474
KESİM: IV	474
SINAI, EDEBİ VE GÜZEL SANATLAR MÜLKİYETİ.....	474
BÖLÜM: IV	477
KARMA HAKEM MAHKEMESİ.....	477
KESİM: IV	480
ANTLAŞMALAR.....	480
BÖLÜM: V	482
ULAŞIM YOLLARI VE SAĞLIK İŞLERİ.....	482
KESİM: I.....	482
ULAŞIM YOLLARI	482
KESİM: II.....	485
SAĞLIK İŞLERİ	485
KESİM: V	486
ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER / SAVAŞ TUTSAKLARI	486
2. MEZARLIKLAR	487
3. GENEL HÜKÜMLER	491

XIII. BÖLÜM

LOZAN MUHALİFLERİ.....	495
BİRİNCİ DÖNEM LOZAN GÖRÜŞMELERİNE MUHALEFET (22 KASIM 1922-4 ŞUBAT 1923)	495
RİYASET-İ CELİLEYE (TBMM BAŞKANLIĞI'NA)	503
MUSTAFA NECATİ BEY:.....	506
LOZAN ANTLAŞMASI'NA RED OYU VERMİŞ OLANLAR, ALFABE SIRASINA GÖRE, ŞU MİLLETVEKİLLERİDİR:	509
SON SÖZ.....	511
KAYNAKÇA	515

ÖN BİLGİ

*"Yabancı bir yazar:
1918 Kasım'ında herhangi bir kimse çıkıp da
bu ölüm döşeğindeki devletle (Türkiye ile)
nihai barışın ancak beş yıl sonra yapılabileceğini
söyleseydi; sözlerine kimse inanmaz, gülüp geçilirdi.
Fakat işte o inanılmaz şey gerçekleşti!"¹*

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması, Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından biridir. Lozan Barış Antlaşması; Türk Milletinin Mustafa Kemal Paşa önderliğinde 19 Mayıs 1919'da Anadolu'da başlattığı bağımsızlık hareketini, İstiklal Harbi zaferiyle taçlandırıp, yeni kurulan Türk devletinin uluslararası arenada, uluslararası hukuk çerçevesinde tanınmasıdır bir anlamda. Lozan Barış Antlaşması; küresel güçler tarafından tasfiye edilen Osmanlı Devleti'nin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti adıyla yeniden dirilişinin tüm dünyaca kabulüdür dersek de yanlış olmaz.

Cumhuriyet tarihi boyunca, Lozan Barış Antlaşması ile ilgili olarak kamuoyunda değişik zamanlarda farklı tartışmalar yaşanmıştır. Elbette ki tarihteki her olay tartışılabilir. Toplumda farklı görüşlerin ortaya çıkması da çok doğaldır. Ancak Lozan Antlaşması; Bu kitapta da göreceğimiz üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin milli güvenliği konusunda çok hassas bir konudur ve eleştiri mahiyetinde bile olsa topyekûn reddi, aynı hassasiyette büyük risk taşımaktadır. Bu bağlamda kamuoyunda çıkan tartışmaların bilimsellikten ve belgesellikten uzak bir alana çekilerek sürdürülmesi bu tartışmaları yürütenlerce dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Kitapta, Lozan Antlaşması'nın önemini anlatmanın yanı sıra esas olarak aktarmaya çalıştığımız iki önemli nokta vardır. Birincisi; Lozan Antlaşması'nın imzalandığı döneme gelinceye kadarki süreçte, Türkiye'nin ve

¹ Doç. Dr. Hüner Tuncer, Türkiye Dış Politikası 2. Cilt s.67, Ali Naci Karacan, Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, s.9

dünyanın içinde bulunduğu durumun net bir şekilde idrak edilmesini sağlamak için antlaşmanın imzalandığı andaki mevcut durumu ortaya koymaktır. İkincisi; Lozan Antlaşması imzalanmasaydı ne olurdu? sorusunun analizi yapabilmek adına, daha önce imzalanmış veya kabul edilmiş Mondros, Sevr vb. antlaşmaların hükümleriyle hareket edilseydi tarih nasıl şekillenirdi ve akıbet nasıl olurdu? sorusuna cevap aramaktır. Aktarmaya çalıştığımız bu önemli iki nokta için ortaya net doneler koyabilmek amacıyla, kitabımıza Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından çok öncesinden başlayarak geline süreci, belge ve tanıklarla gözler önüne sermeye gayret gösterdik. Çalışma tamamlandığında gördük ki; başta da belirttiğimiz üzere, tarihte yaşanan her olayın eleştirilebileceği ancak bu eleştirileri Lozan Antlaşması'nın topyekûn reddetme boyutuna taşımanın ülkemiz açısından büyük riskler taşıdığıdır.

Aslında öteden beri, bazı tarihi olaylar üzerinden Cumhuriyet, modernleşme ve laiklik eleştiri konusu yapılmıştır. Lozan'ı, bedeli halifelik ve İslami kimlik olan bir hezimet ve hatta ihanet belgesi olarak göstermeye çalışmak Lozan'a yönelik en önemli eleştiri konuları arasındadır.

1950'lerden sonra ki süreçte, Milli Mücadele ve Cumhuriyet tarihine karşı, alternatif bir tarih anlatımı kurgulanmaya çalışılmış, bunu kurgulayanlar ideolojik saplantılarını bir kurgu üzerine oturmaya çalışarak yapay bir tarih yazımına girişmişlerdir. Bu tarih yazımına (kurguya) göre; Osmanlı modernleşme hareketlerinin tümü, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve nihayet Cumhuriyet'in ilanı; İslam'a karşı savaş yürüten Batılıların komplosu ve bu komploya hizmet eden hainlerin zinciridir. Bu çalışmanın içeriğinde görüleceği üzere bu iddiaların kanıtı, gerçekliliği, aslı ve astarı yoktur. Evet, tartışmaların kökü geçmişe dayanmaktadır. Ancak Lozan tartışmalarının zaman zaman "topyekûn ret" olarak gündeme gelmesi Cumhuriyet'imizin temelini kazımanın yanı sıra; küresel güçler tarafından Orta Doğu haritasının yeniden çizilme sürecine doğrudan ve dolaylı olarak destek vermektir.

Lozan'a saldıranlara en anlamlı cevabı, Türk düşmanı olan İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee'nin şu satırları vermektedir: *"Lozan'da müttefikler,*

*Türklerin yaklaşık olarak bütün taleplerine boyun eğmişlerdir. Yenilgiye uğratılmış ve görünürde yıkılmış olan bir ulus, yıkıntıların üzerinden yükselerek kesinlikle eşit koşullar içerisinde dünyanın en büyük devletlerinin önüne çıkarak hemen hemen her milli dileğini kazanmıştır."*²

Düşmanlarımızın gözünde dahi, Lozan'da kazandığımız zafer o denli olağanüstü ve etkileyici ki, onlar bile bu başarıya karşı saygı duymaktan ve övmekten kendilerini alamamışken, ülke içinde kimi çevrelerin Lozan'a saldırması üzücü bir durumdur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi ifadesiyle Lozan Antlaşması önemini şöyle vurgular; *"...Türk Milletine karşı, yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması ile tamamlandığı sanılmış büyük bir suikastın sonuçsuz kaldığını bildirir bir belgedir."*³

20 Kasım 1922'de başlayıp 24 Temmuz 1923'te imzalanan ve bu arada 4 Şubat 1923'te kesintiye uğrayan Lozan görüşmeleri sürecinde, yani altı ayda, üç defa savaşın eşiğine gelinmiş, orduya savaşa hazır ol emri verilmiş, Fransız donanması İzmir Limanı'ndan ayrılmayı reddetmiş, İngiltere Malta Adası'ndaki donanmasını İstanbul'a gitmek üzere yola çıkarmıştır.

Lozan görüşmeleri, dünya siyasi tarihinin en zorlu geçen ve antlaşma ile sonuçlanan ender olaylarından biridir. Lozan Antlaşması'na; yalnızca savaş sonucu imzalanan sıradan bir antlaşma olarak bakmak çok yanlıştır. Osmanlı Devleti'ni tasfiye edenler, geride hiçbir iz bırakmamak adına Türk milletine Sevr'i dayatmışlardır.

Kitabımızda uzunca ele aldığımız Lozan Antlaşması; ön yargılardan uzak bir şekilde, tarihi belgeler ele alınarak incelendiğinde görülecektir ki; Anadolu'yu İngilizler, Fransızlar, Yunanlılar, Ermeniler ve İtalyanlar arasında paylaştıran Sevr'i geçersiz kılan bir uluslararası bir belge, kazanımdır. Bu nedenle Türk milleti yeniden doğuşunu İstiklal Harbinde

² E. Büyükelçi, Şükrü Elekdağ, Sözcü Gazetesi, 6.10.2016

³ Atatürk, Nutuk, s.518

elde ettiği büyük zaferin yanı sıra Lozan Antlaşması ile de yakalamıştır diyebiliriz.

Lozan; ekonomisi çökmüş, savaşta yenilmiş-tarihe karışmış ve toprakları paylaşılmış Osmanlı Devleti'nin yerine, İstiklal Savaşı'nı kazanan Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarına, Türkiye Cumhuriyeti'ni, bağımsız ve egemen bir devlet olarak bütün dünyaya ilan etme imkânını sunmuştur.

Lozan; batıda Yunanlıları denize döken, doğuda Ermenileri mağlup eden TBMM ordularına, tüm Anadolu'nun egemenliğini verdiği için önemli bir kazanımdır.

Yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin kanını emen, onu sömürge haline getiren "Kapitülasyonları" kaldıran Lozan; Türk milletinin yeniden dirilişini uluslararası hukuka kaydettiren bir belgedir.

Hal böyle iken, herhangi bir ülkenin, herhangi bir ferdi, kendi ülkesinin kurucularını ve uluslararası kurucu antlaşmasını kötüleyerek eleştirmesi ne kadar doğrudur? Türk millet ve vatan bilinci, hassasiyeti olan yurttaşlarımızı rahatsız eden bu saldırılar, Türkiye Cumhuriyeti devletinin temeline dinamit koymaktadır.

Tamamına yakını belgelerden oluşan bu hacimli kitabın hazırlanma sürecine yaklaşık iki yıl önce başlanmış olup, hazırlıkla birlikte yazım aşaması iki yılı geçmiştir diyebiliriz. Amacımız, Lozan Antlaşması ile ilgili yaşanan tartışmalarda sadece yanlış bulduğumuz görüşleri açıklık getirmek değil, kamuoyu nezdinde süregelen tartışmalara bir nebze de olsa belgelerle katkı sağlamaktır.

Yaşar Yazıcıoğlu

Temmuz 2018, Ankara

I.BÖLÜM

LOZAN'A GİDEN YOL

TÜRKLER İÇİN I. DÜNYA SAVAŞI SONUCU

I. Dünya Savaşı'nın başlamasından yaklaşık 4 ay sonra, Osmanlı Devleti Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın oluşturduğu "İttifak Devletleri"nin yanında yer almıştı. Savaş sürecinde, nasıl olsa Osmanlı Devleti'ni yenip yok edeceğini düşünen İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya), kendi aralarında Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için beş gizli anlaşma yapmıştı:

GİZLİ PAYLAŞIM ANLAŞMALARI

İstanbul Anlaşması (04 Mart-12 Nisan 1915)

Bu Antlaşma, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanmıştır. "Rusya 4 Mart 1915 tarihli bir memorandumla, Boğazlar ve İstanbul sorununun, hangi yönde kesin olarak çözümlenmesi gerektiğini bildiriyordu. Rusya Türk topraklarından İstanbul şehrini, Karadeniz Boğazı'nın batı kıyısını, Marmara Denizi'ni ve Çanakkale Boğazı'nı; Güney Trakya'da Enez-Midye hattına kadar olan bölgeyi ve Anadolu kıyısının bir kısmını ilhak etmeliydi. Bu geniş program karşısında İngiltere ile Fransa duraksadılar; ama Rus Dışişleri Bakanı Sazonof bu soruna derhal bir çözüm bulması için diyor; Boğazlarla İstanbul'un Rusya'nın eline geçmesinden başka hiçbir çözüm yolunu kabul edemeyeceğini ileri sürüyordu. Paris ve Londra hükümetleri, Rusya ile aralarındaki ilişkilerin bozulması korkusuyla razı oldu.

12 Mart 1915 günü İngiliz kabinesi muhalefet liderlerine de danıştıktan sonra cevabını verdi: Büyük Britanya 4 Mart tarihli muhtıradaki Rus

önerilerini kabul ediyordu; yalnız bunun için kendi bloklarının zafer kazanması ve birleşmedeki öteki ortakların isteklerinin de yerine getirilmesini koşul koyuyordu. Fransız hükümeti önce belirsiz bir cevap vermek istedi; fakat 10 Nisan'da, İngiltere'ninkine benzeyen bir cevap verdi. Böylece Rusya, ortaklarından bu cevabı kopartmış ve İngiltere'ye doğu politikasının belli başlı geleneklerinden birini bıraktırmıştı. Bu fedakârlık karşılığında, Rusya ile Batılı devletlerarasındaki birleşme sağlamışmış oluyordu"⁴

Bu anlaşmaya göre; İngiltere, Fransa ve İtalya Osmanlı Devleti'nin istedikleri topraklarını alabileceklerdi.

Sonuç olarak Rusya kâğıt üzerinde de olsa İstanbul ve Boğazlar'a hâkim olma isteğine müttefiki İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirmek suretiyle kavuşmuş oluyordu. Rusya kâğıt üzerinde başardığı bu isteğine gerçekte hiçbir zaman kavuşamamıştır. Çünkü Boğazlar'ı ve İstanbul'u işgal için İngiltere ve Fransa'nın başlattığı Çanakkale harekâtı, Mustafa Kemal Atatürk'ün üstün askeri dehası ve Mehmetçiğin kahramanca savaşı ile başarısızlığa uğramıştır.

Londra Anlaşması (26 Nisan 1915):

İtalya, önce ittifak bloğu (Almanya, Avusturya-Macaristan) içindeydi; ancak onlara beraber savaşa girmemişti. Çünkü Avusturya-Macaristan İtalya'nın bağımsız kalmasını tercih ediyor, Almanya'nın isteğine rağmen hiçbir ödün vermiyorlardı. Bunun üzerine İtalya, savaştan çıktığında kendini üçlü ittifaka bağlı saymayarak tarafsızlığını ilan etmişti.

Daha sonra İtilaf Devletleri (Üçlü Anlaşma Devletleri) İtalya'yı kendi yanlarına çekebilmek için, Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını yeniden gündeme getirmiş; "26 Nisan 1915'te İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 'Londra Anlaşması' imzalanmıştır. Londra Anlaşması 16 maddeden ibarettir. Anlaşmanın 8, 9 ve 10'uncu maddeleri, İtalya'ya Osmanlı Devleti'nden verilecek toprakları kapsamaktadır. Anlaşma'nın 8'inci maddesine göre İtalya; Ege Denizi'nde Trablusgarp Savaşı'ndan (1911) sonra işgal ettiği On İki Ada'yı tamamen resmen egemenliği altına alacak, Antalya bölgesine sahip olacaktı. Ayrıca Bingazi ve Derne bölgelerinde Osmanlı Sultanına ait bulunan imtiyazlar da İtalya'ya geçecekti."

⁴ Pierre Renouvin, I. Dünya Savaşı ve Türkiye, s.403,404

Bu Anlaşma'dan sonra, İtilaf Devletleri (Müttefikler) arasında Osmanlı Devleti'nin topraklarının tamamen paylaşılması için Rusya'nın da katılımı ile 1916 Mayıs'ında "Sykes-Picot Anlaşması" imzalanmıştır.

Sykes-Picot Anlaşması (9 Mayıs 1916):

Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasına yönelik anlaşmaların en kapsamlısı ve en önemlisi, Londra Antlaşması'ndan bir yıl sonra yapılan Sykes-Picot Antlaşmasıdır. Londra Antlaşması ile İtalya'ya pay vererek onu kendi yanlarına çeken İngiltere ve Fransa, bu defa onu dışlayarak asıl müttefikleri olan Rusya (Üçlü Anlaşma Devletleri'nden biri) ile birlikte geniş kapsamlı bu antlaşmayı yaptılar. Antlaşma öncesi şöyle bir gelişme olmuştu:

1915 yılı sonlarına doğru, Arabistan Yarımadası'nı ele geçirerek Hindistan yolunu güvenlik altına almak isteyen İngiltere, Mekke şerifi Hüseyin bin Ali ile bir anlaşma imzaladı. Buna göre İngiltere, Mekke şerifi Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne karşı girişeceği ayaklanmayı destekleyecek, böylece Filistin ve Irak dışında kalan Arabistan Yarımadası toprakları üzerinde İngiliz denetiminde bir Arap devleti kurulacaktı. Fransa, daha önce kendisine vaat edilen toprakları yitirmesi anlamını taşıyan bu antlaşmayı bir süre sonra öğrendi ve İngiltere'ye baskıda bulunarak yeni bir anlaşma yapılmasını istedi.

Diğer taraftan Rus orduları Kafkas Cephesi'nden Anadolu'ya ilerleyerek Erzurum'u işgal etmiş (7 Şubat 1916), 18 Şubat 1916'da da Trabzon'u ele geçirmişti. Rus ordularının bir kolu da Irak-Musul yönünde yani İngilizlerin işgalindeki bölgeye doğru ilerlemişti.

Bu durum, İngiltere ve Fransa hükümetlerini endişelendirmiş, Osmanlı topraklarını yeniden paylaşmak için, Rusya'yı da işin içine dâhil ederek "Sykes-Picot Anlaşması" nı 26 Nisan-9 Mayıs 1916'da yapmışlardır.

Bu gizli Antlaşmaya göre Osmanlı Devleti şöyle paylaştırılacaktı:

1. Rusya'nın payına Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis illeriyle Güney-doğu Anadolu'daki bazı topraklar;
2. Fransa'nın payına Lübnan ve Suriye kıyısıyla Adana, Doğu Akdeniz bölgesi (Kilikya), Antep, Urfa, Mardin, Diyarbakır ve Musul;
3. İngiltere'nin payına ise, Bağdat dâhil Güney Mezopotamya ile Hayfa ve Akka limanları düşecek;

4. Fransa ile İngiltere'ye bırakılan topraklar arasında bir Arap devletleri konfederasyonu ya da Fransız ve İngiliz nüfuz alanlarına bölünmüş tek bir bağımsız Arap devleti kurulacak ve
5. Filistin'de, buradaki kutsal yerler nedeniyle uluslararası bir rejim oluşturulacaktı.
6. Kafkasya'nın Kilikya'ya kadar uzanan yerlerde bir Ermeni devleti kurulacaktı.

Bu Anlaşma, daha sonra düzenlenen Sèvres Antlaşması'nın bir tür ön projesi olmuştur.

Bu gizli Anlaşma, İngilizlerin Mekke şerifi Hüseyin bin Ali'ye verdikleri sözlerle çelişmişti. Hüseyin, Araplara Osmanlı Devleti'nin dağılmasından daha önemli bir pay verileceği vaadiyle Osmanlılara karşı ayaklanmıştı. İtalya ise bu Antlaşma konusunda, Almanya'ya savaş açtıktan sonra Ağustos 1916'da bilgilendirildi, ama İngiltere ve Fransa 1917'de yapılan "Saint-Jean-de-Maurienne Antlaşması" ile Güney ve Güneybatı Anadolu'yu İtalya'ya vermeyi taahhüt ettiler.

Anadolu'nun Kısmi Paylaşım Antlaşması:

Yukarıda söz konusu ettiğimiz İstanbul Antlaşması, açıkça İstanbul ve Boğazların Rusya'ya bırakılacağını belirlemişti. Osmanlı Devleti'nin geri kalan topraklarının paylaşılması sonraya bırakılmıştı.

Londra Anlaşması ile İtilaf Devletleri yanında savaşa giren (Nisan 1915) İtalya'ya [Birinci Dünya Savaşı başlığında İtalya Müttefiklerden (Almanya-Avusturya) biriydi. Daha sonra tarafsız kalmıştı], Güney Anadolu'dan bir pay ayrılıp belirtilmesi, Fransa ile İngiltere'yi yeni ve gizli bir pay antlaşması yapmaya zorladı. Bu paylaşım fikri daha 1915'te Fransızlar tarafından ortaya atılmış, önce İngiltere, sonra da Rusya tarafından onaylanmış; üç devlet arasında Mart 1916'da bu paylaşım esasları saptanmıştır. Buna göre Rusya; Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerini elde etmişti. Antlaşma'da, yukarıda sözü edilen Sykes-Picot Antlaşması ile Fransa ve İngiltere'nin payları da işaret edilmiştir.

St. Jean Maurienne Antlaşması (19-21 Nisan 1917):

Ekim 1917 Sovyet Devrimi'nin ardından kurulan hükümet, Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilerek "Sykes-Picot Antlaşması" ile benzeri gizli

paylaşım anlaşmalarını açıkladı ve bunların Rusya'yı ilgilendiren bölümlerin geçersizliğini ilan etti. İtalya'nın kendisini dışlayan gizli Sykes-Picot Anlaşmasını öğrenmesi üzerine İtilaf Devletleri, İtalya'nın savaşa ağırlığını kolaylaştırmak için Anadolu'daki payının sınırlarını belirlemek üzere görüşmeler yapmak zorunda kalmışlardır. Sonuçta İtalya, Fransa ve İngiltere arasında Fransa-İtalya sınırındaki St. Jean Maurienne İstasyonu'nda bir vagonda son paylaşım antlaşması yapılmıştı. Anlaşma da İtalyanlara daha önce verilmiş olan Antalya iline ek olarak Konya'nın bir kısmı ve İzmir de verilmişti.⁵

Gizli Paylaşım Anlaşmalarının Sonucu:

Yukarıda özetle ortaya koyduğumuz paylaşım anlaşmalarıyla Avrupa'nın "Şark Meselesi=Doğu Sorunu" adını verdikleri sorun, görünürde köklü biçimde çözülmüştü. İngiltere Osmanlı Devleti'nin Anadolu dışındaki topraklarının büyük bir kısmına sahip olacaktı. Rusya İstanbul'a yerleşecek, Boğazları denetleyecek, Doğu Anadolu'ya ve Karadeniz kıyılarının büyük bir bölümüne sahip olacaktı. Fransa, Suriye, Güney Doğu ile Orta Anadolu'yu elde edecekti. İtalya sahip olduğu On İki Ada'dan başka Antalya ve İzmir'e yerleşecekti. Bu suretle Türkiye haritadan silinmiş olacaktı!. Ancak Türklerin gizli paylaşım antlaşmalarını tarihin çöplüğüne nasıl attığını, Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Kurtuluş Destanı gösterecekti...

Osmanlı Devleti Savaş'a Girmeye Zorunlu İdi

Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'nın çıkmasında hiçbir etkisi olmamıştır. İmparatorluk, Avrupa'da savaşın başlamasından yaklaşık 4 ay sonra İtilaf Devletleri'nin kendisine savaş açmaları üzerine savaşa sürüklenmiştir.

Savaş'ın başlangıcında Osmanlı Devleti'nin topraklarını genişletme diye bir planı yoktu. Ama İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarını paylaşım amacı vardı. Osmanlı Devleti bu nedenle varlığını korumak üzere İttifak Devletleri tarafında yer almak zorunda kalmıştı. Savaş'ın amacı kendi topraklarını korumaktı; başkalarının topraklarına saldırmak gibi bir hedefi yoktu.

⁵ Prof. Dr. E. Ziya Karal, Osmanlı Tarihi Cilt, IX S.541-546, Prof. Dr. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi 1 Kitap, S.67

Osmanlı Devleti savaşa girmeseydi, İtilaf Devletleri emperyalist amaçlarından vaz mı geçecekti? Rusya'yı İstanbul ile boğazlara yerleşmekten, İngiltere'yi Arabistan'a, Fransa'yı Suriye'ye yerleşmekten kim alıkoyabilirdi? Bu soruların karşılığı; "hepsi olacaktı"dır. Bu durumda Osmanlı Devleti savaşa girmediği takdirde zaten toprakları paylaşılacaktı. Yani görülüyor kisavaşa girse de girmese de sonuç değişmeyecekti!

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin uzun süreli bir savaşı sürdüreceği mali gücü yoktu. Osmanlı'nın başlıca üretim gücü olan tarım zaten felç durumdaydı. Üstelik binlerce çiftçi silahaltına alınmış, geri kalanlar da hayvanlarını, arabalarını orduya vermişti. Dış ticaret sekteye uğramış, iç ticaret asayişsizlik nedeniyle zayıflamıştı. "Savaş için gerekli para ve araçlar Almanya'nın verdiği beş milyon mark dışında vergilerden sağlanmaktaydı" ⁶

Bu durumu, Mustafa Kemal uzun ve gizli raporunda şöyle ortaya koymuştur: "Memleketin genel durumu her şeyden önce dikkat çekmektedir. Savaş her ulustan olan unsurlarımızı ayırt edilmeksizin son dereceye getirmiştir. Evlerinde kalan halk, her bakımdan hükümetten uzak kalmakta çıkar görececek duruma gelmiştir. Çünkü bunlar, ya kadınlar, ya işe güce yaramayanlar veya asker kaçaklarıdır. Çalışmaları sonucu kendi yaşamlarını sürdürmeye yetmezken, asker ve sivil makamlar onlardan açlık ve ölüm karşılığında varlıklarını istemekte. Bunlar daha çok dirençli ve inatçı olmak zorundadırlar.

Savaş sürerse karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike her yandan çürüyen azametli saltanat binasının bir gün içinde ve birdenbire, her yönden çökme olasılığıdır. Savaşı bitirmenin anahtarları artık bizim tarafın elinde değildir." (20 Eylül 1917).⁷

Böyle olmasına rağmen, Osmanlı orduları kendilerinden beklenmeyen çok büyük savaşlar verdi; ancak sonuç olumsuz oldu!..

Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Barış Girişimleri

1915 Ocak ayında, ABD'nin barış için aracılık yapmasını isteyen Almanya'nın İstanbul Elçisi Wangenheim, bu devletin İstanbul Elçisi

⁶ Ord. Prof. E. Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt IX, s.548

⁷ Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri, Doğumundan Samsun'a Kadar. s.122

Morgenthau'ya başvurmuştu. Ancak ABD, "Barış için aracılık yapma zamanının gelmemiş olduğunu" ileri sürerek harekete geçmemiştir.

1915 Mart ayında Osmanlı Devleti ile Fransa arasında ayrı bir barış için bazı girişimler yapılmıştı. Ne var ki bu iki hükümet tarafından atanmış kişilerle barış görüşmeleri yapılmadığı için sonuç alınamamıştır.

1916 son baharında, savaşan tarafların Avrupa cephesinde saldırılarının kesin bir zafere ulaşamayacağı görülünce, barışla ilgili karşılıklı demeçler vermeye başlanmıştı. Bu demeçlerin hemen hepsi Osmanlı üzerinde yoğunlaşmıştı. Barış çağrılarına rağmen, 1916 yılının Ekim ayında, İngiliz devlet adamı Lord Grey "Hakkın kuvvet üstünlüğünü sağlayıncaya kadar dövüşeceğiz"⁸ demiş, Ermeni olayları üzerinde durmuş ve Türklerin sözde Hristiyan halkını yok etmeye giriştiklerini belirtmişti. Aslında Lord Grey'in, "Türklerin Hristiyanları yok etme" masalına, bir yıl önce, yani 4 Mart 1915 İstanbul Anlaşması ile Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılma projesine dayanak yapmaktı.

Ancak Alman Başbakanı Bethmann Hollweg, "Güvenli kaynaklardan öğrenmiş bulunuyoruz ki, İngiltere, Fransa ve Rusya daha 1915'te Boğazların Rusya'ya verilmesini ve Anadolu'nun İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya) arasında paylaşılmasını garanti etmişlerdi" açıklamasını yaparak gizli antlaşmayı açığa çıkarmıştı.

Bu gizli Antlaşmanın açığa çıkmasından sonra, İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan), tarafsız devletler aracılığı ile barış yapmak istediklerini duyurmuşlardı. Fakat İngilizler, "İşgal edilen toprakların geri verilmesi, yıkılan, yakılanın onarılması; gelecekte bu cinayetlerin ortaya çıkmasını önlemek için gerekli önlemlerin alınmasını" dayattığı için bir sonuç alınamamıştır.⁹

Amerika Birleşik Devletleri'nin Barış Girişimleri

Her ne kadar savaşan taraflar yani İtilaf Devletleri ile İttifak Devletleri kendi aralarında barış için antlaşma yapamıyor idiyse de esas sorun, Osmanlı topraklarının paylaşılmasında ortak bir noktaya varamıyor olmalarıydı. Daha savaşın ilk iki yılında Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için

⁸ Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt IX. s.549

⁹ Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri, Doğumundan Samsun'a Kadar. s.156-176

beş gizli anlaşma yapmalarına rağmen, sonradan bu antlaşmaları geçersiz kılıyorlardı.

Bu iki büyük güç arasında yani İttifak Devletleri (Antlaşma Devletleri) ile İtilaf Devletleri (Uzlaşma Devletleri) arasında barışın hangi usulle yapılacağına uzlaşma sağlanamamıştı. İttifak Devletleri, önce masaya oturulmasını ve sonra barış şartlarının tespit edilmesini isterken, İtilaf Devletleri önce barış şartlarının açıklanmasını sonra masaya oturulmasını, yani görüşmelerin başlamasını dayatmışlardı.

Bu durum sürerken ABD için içine karıştı. "18 Aralık 1916'da ABD Başkanı Woodrow Wilson, savaşı devletlerin neden, ne amaçla savaştıklarını açıklamalarını istedi. İttifak Devletleri, tarafsız bir ülkede yapılacak bir barış konferansına katılmaya hazır olduklarını bildirdiler. İtilaf Devletleri ise, savaşın kesin galibi gibi şartlar öne sürdüler (10 Ocak 1917). Bu şartların, İttifak Devletleri tarafından kabulü, savaş bitmeden teslim olmak demektir".¹⁰

İtilaf Devletleri'nin öne sürdükleri şartlar içinde Türklerle ilgili olanları şöyleydi: "Türklerin zulmü altında bulunan halkın kurtarılması, Batı uygarlığına yabancı olduğu kesinlikle anlaşılmış olan Osmanlı Devleti'nin Avrupa dışına sürülmesi."¹¹ Yani, hak hukuk, adalet, eşitlik, özgürlük gibi kavramlar Türkler için kabul edilmemişti. Türkleri cezalandırmak için özel bir formül uydurulmuştu; Batı uygarlığına yabancılıkları nedeniyle Avrupa dışına atmak!...

Almanlar barış koşullarını açıklamaktan çekindiklerinden, İngiliz tarafı ise açıkladığı koşullarla bir öç alma savaşını sürdürmek istediğinden, ABD Başkanı Wilson, savaş taraflarının barış koşullarını ele alış biçiminden dolayı bir sonuç çıkmayacağı kanaatine varmıştı.

22 Ocak 1917'de Wilson, savaşı taraflara şöyle uyarıda bulundu: "Barış, taraflardan hiçbirinin zafer iddiasına dayanmadan, yani eşitlik içinde yapılmalıdır." Ayrıca bu tür savaş gruplaşmalarını, çatışmaları, ülkelerarası sorunları çözüme kavuşturacak "Kavimler Cemiyeti"; (yani Milletler Cemiyeti, bugünkü Birleşmiş Milletler) kurulmasının desteklenmesi çağrısını da yapmıştı.

¹⁰ E. Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt IX. s.549-551

¹¹ E. Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt IX. s.550

Ancak, Amerika büyük özel sektörü (savunma sanayi, gıda, ilaç, askeri malzeme, petrol şirketleri vb) savaşın devamından tarafa oldukları için, Woodrow Wilson'un barış çağrıları bir sonuç vermemiştir.

Aksine, 9 Ocak 1917'de Almanya'nın deniz yönünden İngiltere'yi kuşatması yüzünden, İngiltere'ye silah ve gıda maddesi satan Amerika özel sektörünün zor duruma düşmesi, diğer bir ifadeyle çıkarlarının tehlikeye düşmesi ABD'yi savaşa girmeye mecbur bırakmıştır. Yani barış arayan ABD; 2 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş açmak zorunda kalmıştı.

Osmanlı Devleti'nin Barış Görüşmeleri

1917 yılında İttifak Devletleri'nde ekonomik ve sosyal durum gittikçe çökmekte, savaşı kazanamayacaklarının işaretleri görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve sosyal durumu perişandı. Mustafa Kemal Atatürk bu durumu, ordunun içinde bulunduğu vaziyeti uzun ve gizli bir raporla hükümete bildirmişti.¹²

Enver ve Talat Paşalar bu durumun farkındaydılar, ama savaşa devam etmek zorundaydılar. Böyle olmasına rağmen Almanya'dan ayrı bir barış girişimi yapmalıydılar. Neticede ayrı yapılan birkaç barış girişimi netice vermedi.

ABD, daha önce İngiltere-Fransa-İtalya-Rusya arasında Türkiye'yi paylaşmak için yapılan gizli anlaşmalara sıcak bakmamaktaydı. Ayrıca yukarıda bahsettiğimiz barış görüşmelerinden bir sonuç çıkmadığını gören Amerika Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918'de Barış Programı'nı açıklamıştır.

Wilson'un 14 Maddelik Barış Programı (Prensipleri)

Bütün dünyada yankılar uyandıran, hatta barış görüşmelerine esas kabul edileceği umulan Wilson'un 14 maddelik Barış Programı maddeleri şöyledir:

1. Md: Gizli diplomatik çalışmalar kabul edilmez,
2. Md: Denizlerde özgürlük,
3. Md: Ticaret özgürlüğü,
4. Md: Silahsızlanma.

¹² Bakınız, Osmanlı Devleti Savaşa Girmek Zorundaydı başlığına

Bu genel nitelik taşıyan maddelerin yanında, uğrunda savaşılan konular şu şekilde sıralanmıştı:

5. Md: Sömürge halklarına saygı gösterilmesi,
6. Md: Rus halkının dilediği yönetim girişimini seçmesi,
7. Md: Belçika'nın önceki duruma getirilmesi için boşaltılması,
8. Md: Fransa'ya savaşta uğradığı yıkıntıları karşılamak üzere onarım bedeli verilmesi ve Alsas-Loren'in geri verilmesi,
9. Md: Milliyet ilkesine göre İtalya sınırlarının tespit edilmesi,
10. Md: Avusturya halklarının Balkanlaştırılmadan muhtariyete (özerkliğe) kavuşturulması,
11. Md: Balkan sınırlarının milliyet, tarih ve ekonomi esasına göre tespit edilmesi,
12. Md: Osmanlı Devleti'nde Türk yoğunluğu ile meskûn yerlerde bağımsız bir Türk devleti kurulması,
13. Md: Polonya'nın denize bir çıkıntısı olmak üzere kurtarılması,
14. Md: Devletler Cemiyeti (Kavimler Cemiyeti-Milletler Cemiyeti) Örgütü'nün kurulması.

Wilson Programı (Prensipleri); Avrupa'nın I. Dünya Savaşı öncesine kadar sürmüş olan devletlerarası kuvvet dengesi ilkesine son vermekte, onun yerine kurulması istenen "Milletler Cemiyeti" aracılığı ile devletlerarası anlaşmazlıkların çözülüp barışın sürdürülmesi prensibini öngörmektedir. Programda "milliyet" ilkesi dolaylı kullanılmakla beraber, Avusturya'nın ve özellikle Osmanlı Devleti'nin Türk çoğunluğunu kapsayan topraklarının paylaşılmasına göz yumulmuştur.

Yukarıda da görüldüğü gibi Wilson Programı'nın 12. maddesi Osmanlı Devleti ile ilgilidir: "Bugün Osmanlı Devleti'nin Türk olan kısımlarına itirazsız bir hâkimiyet sağlanmalıdır. Fakat bugün Türk boyunduruğu altında bulunan diğer milletlerin de mutlak güvenlik içinde varlıklarını en zahmetsizce gelişmelerinin kefalet altına alınması lazımdır. Çanakkale Boğazı milletlerarası garanti altında bütün milletlerin ticaret gemilerinin serbest geçmelerine açık olmalıdır"¹³

Yani Wilson Programı (Prensipleri) Osmanlı Devleti'nin tarihe karıştığını, ancak Türklere Anadolu'da küçük bir toprak verilmesini öngörmüştü.

¹³ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam I. Cilt, s.298

10 Ağustos 1920'de imzalanan "Sevr Antlaşması"nda Türklere küçük bir yer verilmişti.

Mustafa Kemal (Atatürk'ün) Wilson Prensipleri Hakkında Görüşleri

İstanbul'da bir takım grupların, Wilson Prensipleri'ni kabul ettiklerini ABD hükümetine bildirilmesi hususunu, Erzurum 15. Kolordu Komutanlığı ve Ankara 20. Kolordu Komutanlığı Mustafa Kemal'e bildirmişti (Ağustos 1919).

Ayrıca, 4 Ekim 1919 tarihinde, Sadrazam Ali Rıza Paşa tarafından Mustafa Kemal'e gönderilen telgrafta, "...Osmanlı toprakları ve beldelerinin 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'nın esas aldığı Wilson Prensipleri'ne göre, doğrudan doğruya yüce saltanat idaresi altında bırakılması..... Hükümetimizin vazgeçilmez gayesidir" sözcükleri yer almıştır.¹⁴ Yani Sadrazam Ali Rıza Paşa, Osmanlı'nın ortadan kalkması ile elde bir avuç toprağın kalmasını kabul etmişti. Mustafa Kemal, "Mondros Mütarekesi'nin ve dayandığı Wilson Prensipleri'nin asla kabul edilmeyeceğini İstanbul Hükümeti'ne, 'Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye'si' adına imzalayarak göndermiştir."¹⁵

Aynı şekilde Dâhiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Damat Şerif Paşa, Hükümet adına yayınladığı beyannamede barış hakkında görüşlerini şöyle ortaya koymuştu: "Wilson Prensipleri'nden hakkıyla faydalanarak, Osmanlı Devleti'nin bir bütün halinde ve padişahının etrafında toplanmış bağımsız bir devlet olarak devam etmesi için hiçbir teşebbüsten geri durmayacaktır"¹⁶

Bu konuda Atatürk düşüncesini şöyle ifade etmiştir: "Yeni Kabine bu görüşlerinde başarılı olacaklarına dair şu kuvvetli delilleri gösteriyorlardı: 'Zaten büyük devletlerin adalet duyguları ve hakikaten gittikçe değişmekte olan Avrupa ve Amerika kamuoyundaki ılımlı yaklaşımlar da bu konuda güven verici olmaktadır'.

Efendiler, bütün bu fikirler (Damat) Ferit Paşa Kabinesi'nin padişahın ağzından yayınladığı beyannamenin harfi harfine aynısı değil midir? Bu

¹⁴ Mustafa Kemal Atatürk, NUTUK, s.151, Osman S. Kocahanoğlu

¹⁵ NUTUK, Belge 132

¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk, NUTUK, s.171, Osman S. Kocahanoğlu

tarz beyannamelerin yayınlanmasındaki maksat, milleti aldatarak miskinliğe sürüklemek değil mi?

Hangi adaletten söz ediliyor? Hangi ılımlılıktan, barışçılıktan dem vuruyorlar. Bunların aslı var mıydı? Memleketin merkezinden itibaren her yerde yabancıların koyduğu davranışlar, hakikatte bunun aksini ispat edecek fiili ve açık deliller değil miydi?

Hakikatte Wilson Prensiplerini ilan ettikten sonra sahneden çekilmiş ve Osmanlı ülkesinin bir parçası olan Suriye'nin, Filistin'in, Irak'ın, İzmir'in, Adana'nın ve her yerin işgal edilmesine seyirci bulunmuyor muydu?

Bu kadar kesin yıkılış ve çöküş karşısında, aklı, feraseti, vicdanı olan adamların kendilerini aldatmalarına ihtimal verilir mi? Bu gibi adamlar aslında, kendilerini aldatacak kadar budala olurlarsa, onların ülkenin kaderine hâkim olmalarına, aklı eren, feci hakikati görenler tahammül edebilir mi? Eğer bu adamlar hakikati biliyor ve kendilerini aldatmıyorlarsa, milleti iğfal ederek koyun sürüsü gibi düşmanın pençesine teslim etmeye canla, başla çalışmalarına ne mana verilebilir?"¹⁷

Mustafa Kemal, Ankara'ya ilk geldiği 28 Aralık 1919'da Ankaralıları yaptığı konuşmada yine Wilson Prensipleri üzerinde durmuştur: "Hepinizin malumudur ki... Harbin son devresinde ABD Başkanı Wilson on dört maddeden ibaret bir programla ortaya çıktı. Bu program milletlerin kendi mukadderatına hâkimiyetini temin ediyordu. Programın on ikinci maddesi ise yalnızca Türkiye'ye devletimize ve milletimize aittir. Wilson bu madde ile Türkiye'nin, milletimizin tam hâkimiyete sahip olması lüzumunu ortaya koyduktan sonra buna bir iki kayıt da eklemiştir. O kayıtlar şunlardır: Aramızda yaşayan Müslüman olmayan unsurların emniyetlerini ve gelişme sebeplerini temin etmek... Bir de Boğazların açık bulundurulmasıdır. Bütün İtilaf Devletleri Wilson'un prensiplerini kendi menfaatleri için uygun gördükleri gibi, bizim devletimiz de bu on ikinci maddeyi kabulde hiçbir beis görmedi. Ve kabul etti. Hakikatten kabul edilebilecek bir prensiptir. Çünkü Mister Wilson'un istediği, Müslüman olmayan unsurların can ve mal emniyetleri ve her türlü hakları ve gelişme vasıtaları için icap eden her şeye zaten öteden beri devletimiz ve milletimiz tarafından riayet edilmiş idi. Hakikaten Müslüman olmayan unsurların Osmanlı Devleti ve milleti bağrında mazhar oldukları imtiyazlar üç asrı aşan bir

¹⁷ M. Kemal Atatürk, NUTUK, s.171,172, Osman S. Kocahanoğlu

zamandan beri ziyadesiyle mevcuttur. Dolayısı ile bu kayıt bizim için yeni bir şey değildir..."¹⁸

Wilson Prensipleri Cemiyeti Minber Gazetesi

Wilson Prensipleri Cemiyeti:

Wilson Prensipleri ile ilgili yayınlarından dolayı, Wilson Prensipleri Cemiyeti hakkında bilgi vermeden önce " Minber " gazetesinden bahsedelim:

Minber gazetesi, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonra 1 Kasım 1918'de yayın hayatına geçti. Gazetenin Kurucuları Mustafa Kemal, Fethi Okyar ve Dr. Rasim Ferit Talay'dır. İhtiyaç duyulan para bu üç arkadaş tarafından sağlanmıştır. Gazetenin adını Mustafa Kemal koymuştu. Gazetenin başyazarları Fethi Okyar ve gazeteci Dr. Rasim Ferit (Talay) idi.¹⁹

Gazete Mondros Antlaşması'yla emperyalist ülkelere (İtilaf Devletleri'-ne) verilen ödünler üzerinde duruyor, Tevfik Paşa Hükümeti'ni çok ağır bir şekilde eleştiriyordu. ["Anafartalar kahramanı olarak ün yapmış olan Mustafa Kemal Paşa, önceki gün (13 Kasım 1918) İstanbul'a geldi" başlığı ile ve Paşa'nın resmini koyan haber yayınlamış, Mondros, ordu ve siyaset ilişkileri" hakkında görüşlerine yer vermiştir. Mustafa Kemal, ordu ve siyaset ilişkileri için; siyasetle uğraşmadığını, siyaseti askerliğin meşguliyeti dışında gördüğünü belirtmiştir. Ancak "bir ordu komutanı olarak da kutsal vatanımızın ve talihsiz milletimizin kurtuluşu için siyasetin akışının içine devletin ne yolda katıldığını düşünmekten de kendini alamadığını" vurgulamıştır]²⁰

İstanbul'da tüm basın "Wilson Prensipleri Cemiyeti" hakkında olumlu yazılar yazarken, sadece Minber gazetesi karşı çıkıyor, bu Cemiyeti çok sert bir dille "Temelsiz Bina" olarak eleştiriyordu. Cemiyetin savunduğu "Amerikan mandası" tezine çatıyordu. Bu tezin, Türk milletini emperyalizmin pençesine sokacağını, İtilaf Devletleri'nin bir oldubittisi olduğunu ve buna karşı çıkmanın kaçınılmazlığını vurguluyordu. Minber, saltanatın ve Hükümet'in sansür ve baskıları yüzünden 20 Aralık 1918'de yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır.

¹⁸ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 6. s.25

¹⁹ Hıfzı Topuz, Türk Basın Tarihi, s.117

²⁰ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, s.88

Minber (camilerde kullanılan yüksek yerde kürsü) gazetesi hakkında bu kısa bilgileri verdikten sonra Wilson Prensipleri Cemiyetine geçelim:

"14 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'da kurulan bu Cemiyet'in kurucu üyeleri; "Halide Edip (Adivar)-Hanım, Ali Kemal (Dâhiliye Nazırı ve gazeteci), Celalettin Muhtar Bey ve gazeteci Hüseyin Hulusi Bey'dir.

Yönetim Kurulu: Halide Edip (Adivar) Hanım, Refik Halit (Karay) Bey, Ali Kemal Bey, Hüseyin Hulusi Bey.

Heyet-i Faale üyeleri (Aktif Üyeler): Celal Nuri (İleri) Bey (Atı ve İkdam gazetesi başyazarı), Necmettin Sadık (Sadak) Bey (Akşam gazetesi başyazarı), Cavit Bey (Zaman gazetesi başyazarı), Mahmut Sadık Bey (Yeni gazete başyazarı), Ahmet Emin (Yalman) Bey (Vatan gazetesi başyazarı), Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey (Yeni Gün gazetesi başyazarı)." ²¹

Bu Cemiyet'in amacı, "Amerikan Mandası" olarak Türkiye'nin ABD yönetimine bırakılmasıydı. Bu amaçla, Fransız Başbakanı Clemenceau'ya ve ABD Başkanı Woodrow Wilson'a birer mektup göndermişlerdi. Bu Cemiyetçiler (Wilsoncular), Fransız Başbakanı Clemenceau'ya yazdıkları mektupta "Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve siyasi yapısındaki bozukluklar nedeniyle, 'kendi kendini ıslah edemeyeceği' kanısında olduklarını belirtmişlerdir. Hürriyet ve eşitlik ilkesi saydıkları Fransa'dan anlayış beklediklerini," 17 Aralık 1918'de bildirmişlerdir. Yani Türk Milleti kendi kendini yönetemiyor, gelin siz yönetin çağrısında bulunuyorlardı!..

Wilsoncular-Mandacıların, 5 Aralık 1918'de ABD Başkanı Woodrow Wilson'a yazdıkları mektupta şu 9 madde yer almıştır:

Padişah ve meşrutiyet rejiminin korunması: Türkiye'nin tarafsızlığı tanınacak, sınırları bir barış konferansınca tespit edilecek ve her şeyden önce, padişah ve meşrutiyet rejimi korunacaktır. Azınlıklar da, nispi bir seçim sistemiyle korunacak, her türlü memuriyet kendilerine açık olacaktır.

Türklerin Eğitilmesi: Uzman kişiler ve yardımcılarının, bir başkanışman çerçevesinde oluşturdukları geniş bir kurul, Türkleri geçici olarak bir süre eğitecektir. Bu süre en az 15, en çok 25 yıl olacaktır.

Reform Kurulu: Etnik yapısı gereği birlikten yoksun bu ülkenin (Türkiye'nin) kendi dinamikleriyle kalkınması imkânsız olduğu için, büyük bir reform kurulu, maliye, ziraat, sanayi ve ticaret, maarif (eğitim), nafia

²¹ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 2, s.252-254

(bayındırlık) alanlarında bir yandan reformları yönetecek, diğer yandan da araç ve gereçleri sağlayacaktır. Çeşitli çatışmalar yüzünden bizim türdeşleyemediğimiz eğitim ve kalkınmayı gerçekleştirecektir.

Kurul bu kadarla yetinmemelidir. Adalet, güvenlik (jandarma, polis, hapishaneler), mali idare (yerel yönetim) alanlarını da ıslah etmelidir. Özetle her eyalette bir Amerikan heyeti bulunmalıdır.

Wilsoncuların talebi Amerikan mandacılığı idi. Türkiye'nin bağımsızlığı değil, Amerikan egemenliğinin kabulüydü. Beş bin yıllık tarihi olan Türk Millet'i hiçbir zaman egemenliğini başka bir ülkeye vermemiştir; "Manda yönetimi" asla söz konusu olmamıştı. Mustafa Kemal mandacılığa şiddetle karşı çıkmıştır.

Wilson Prensipleri Cemiyeti, Mütareke yıllarının ilk derneklerinden biriydi. Cemiyet'in kurucularının ortak bir görüşte birleşmeleri zaten mümkün değildi. Bir süre sonra ABD Başkanı Wilson'a mektubu gönderen Halide Edip (Adivar) Hanım, Yunus Nadi Bey gibi yöneticiler Anadolu'ya geçerek "Milli Mücadele"ye katılmışlardır. Böylece bu Cemiyet son bulmuştur.

Mustafa Kemal-Mandacılık

4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'nde "Amerikan Mandası" meselesi uzun uzun tartışılmıştır. Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin-Halide Edip Hanım'ın ABD Başkanı Wilson'a yazdığı mandacılık mektubu ve İstanbul'daki diğer dernek ve partilerin aynı mahiyetteki yazıları Sivas Kongresi'ne gönderilmiştir. Bazı üyeler Amerikan mandacılığını savunmuştur.

Mandacılığı savunanlar arasında, Kurtuluş Savaşı komutanlarından Refet Paşa'nın (Bele'nin) olması çok ilginçtir. Mustafa Kemal Atatürk bunu şöyle anlatır: ["Refet Bey (Paşa) diyordu ki 'Bizim, Amerika mandasını tercih etmekteki maksadımız, bütün toplumları kendine tutsak eden, kalpleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin milletlerin vicdanlarına saygılı olan Amerika'yı (mandacılığı) kabul etmektir...

Manda ile bağımsızlık birbirine engel olan şey değildir... Bir de diyelim ki biz dışarıda ve içeride tam bir bağımsızlık istersek, kendi başımıza yapabilecek miyiz, yapamayacak mıyız?... Her halde Amerikan kefilliğini (mandacılığını) kabul etmek zorundayız... Eğer İzmir Yunanistan'da kalsa

ve aramızda bir savaş çıksa, düşmanımız Yunanistan'dan vapurlarla asker getirmesi halinde, acaba biz Erzurum'dan hangi demir yolları ile ulaşımımızı sağlayabileceğiz? O halde Amerikan mandası bir kefil ve yardımcı olmak üzere gereklidir. Eğer sunmuş olduğu bu açıklamalarla ilerdeki görüşmeler için bir giriş yapabildimse ne mutlu..."

Efendiler, bu parlak ve ustalıklı nutkun, dinleyenlerin düşünce ve görüşleri üzerinde yapabileceği yanıtıcı etkinin derecesini kolaylıkla takdir buyursunuz. Zihinleri, bunun ardından gelebilecek aynı görüşteki hatiplerin konuşmalarıyla büsbütün zehirlenmesine imkân vermemek ve kendilerini özel olarak aydınlatıp yol göstermeye fırsat bulabilmek için derhal-on dakika dinlenelim efendim diyerek oturuma ara verdim.

Efendiler, ... Refet Beyefendi, Yunanlıların İzmir'i işgalini geçici sayıyor ve savaş halinde olduğumuzu kabul etmiyor. Yunanlılar İzmir'de kalır da savaş durumuna girilirse başa çıkmayacağımız görüşünde bulunuyor.

(Mandacı Hami Bey'e destek çıkan) Kara Vasfi Bey'in şu cümlelerini dikkatinize sunuyorum: "Bütün devletler bizi tamamen bağımsız bırakacaklarını söyleseler bile, biz yine bir dış desteğe muhtacız. (Vasfi Bey, sözlerine başlamadan mandaya-dışarıdan destek-adını verelim demişti). Dört yüz ila beş yüz milyon lira borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz; bize bunu ödeyin diyecekler; hâlbuki bizim gelirimiz bunun faizine bile yeterli değildir. O zaman güç durumda kalacağız, bunun için bağımsız olarak yaşamaya mali durumumuz elverişli değildir. ... Parasız, ordusuz ne yapabiliriz?... Bu şartlar altında bugün bağımsızlığımızı kurtarsak bile yine günün birinde bizi bölüşürler... İngiltere'yi kendimize sürekli düşman Amerika'yı da en az kötülük gelebilecek bir devlet olarak (mandacı) kabul ediyorum."

(Mandacılığı kabullenmiş olan) Rauf Bey'in (Orbay'ın) zabıtlara geçen konuşması aynen şöyle:

"..... Gerçi yüksek Heyet'iniz dış destek prensibini kabul buyurmuş ise de bu desteği kimden isteyeceğimiz açıklanmadı. Bunun Amerika olduğu dolaylı olarak anlatılıyorsa da bence açıklanmasında bir sakınca olmaz" (YN: Yani mandacılıkta bir sakınca görmüyor).

Bu konuşmalar arasında Hüsrev Sami Bey'in şu sözleri işitildi: "...Fakat bizim çalışmalardan beklediğimiz kendimizi savunmak suretiyle, ebedi olarak varlığını koruyacak bir millet olduğumuzu ispat etmektir"²²

²² Mustafa Kemal Atatürk, NUTUK, s.72-79. Atatürk Araştırma Merkezi, 2002

Erzurum Kongresi'ne, Halide Edip (Adivar) ve Kara Vasıf tarafından Amerikan Mandası ile ilgili gönderilen mektuplar, 28 Ağustos 1919'da Ali Fuat Paşa (Cebesoy) tarafından özet olarak telgrafla Mustafa Kemal'e (Atatürk'e) gönderilmiştir.

Mustafa Kemal, telgrafi okuduktan sonra yanındakilere şöyle dedi:

"Biz başarılı olacağız. Buna şüphem yok. Acaba zafere kavuştuğumuz ve memleketi kurtardığımız zaman Osmanlı ricalinin ileri gelenleri utanmak hissini duyabilecekler mi?.. Öyle bir manda istenecek veya verilecekmiş ki, hakimiyet hakkına, dışarıda temsil hakkımıza, kültürel bağımsızlığımıza, vatan bütünlüğümüze dokunulmayacakmış. Buna ve böylesine, Amerikalılar değil, çocuklar bile güler. Her şeyin başında Amerikalılar kendilerine hiçbir menfaat temin etmeden böyle bir mandayı niçin kabul etsinler? Amerikalılar bizim kara gözlerimize mi âşık olacaklar. Bu ne hayal ve ne gaflettir? Hayır, Paşalar hayır, hayır, beyefendiler hayır, hayır, hayır hanımefendiler hayır, manda yok, Ya istiklal ya ölüm var...

Amerikan mandası diye çırpınanlar, düşman işgali altında bulunan sinirleri ve zaafırları ile bu millete ve bize inanmayanlardır. Bizim hayal ve macera peşinde koştuğumuzu sananlardır. Eğer, bunlar Anadolu'nun ve Türk milletinin gerçek duygularını bilseler, bizim çalışmalarımızın hedefini kavrayabilseler, Erzurum Kongresi kararlarının nasıl bir milli vicdan ürünü olduğunu takdir edebilseler, bu sakim (hastalıklı) fikirlerinden dolayı utanç duyarlar. Bunlar, ümitsizlik ve bozgunluk içinde realitelerden uzak olarak yaşayan ve ne yapacaklarını, ne yapılmakta olduğunu bilmeyen insanlardır.

Kongre hissiyatını açıklıkla belirtmiştir. Heyet-i Temsiliye (Temsil Kurulu) kararını vermiştir. Milli irade şuur ve istikametini bulmuştur. Davamız yürümektedir ve yürüyecektir. Başarılı olmamak için hiçbir sebep yoktur. Hiçbir olumsuz kararı tanımayacağız. Tek ve değişmez parola şudur: Tek tepe, tek kurşun kalıncaya kadar mücadele yahut da Ya İstiklal, Ya Ölüm!"

Erzurum'da, Sivas'a gelme hazırlıkları yapıldığı bir sırada kendisine sorulan: "Paşam, Sivas'ta galiba manda meselesi bizi çok üzecek ve yoracak" sorusuna şu cevabı verdi: "Ahmaklar, memleketi Amerikan mandasına, İngiliz himayesine terk etmekle kurtulacak sanıyorlar. Kendi rahatlarını temin etmek için bir vatani ve tarih boyunca devam edip gelen Türk istiklalini feda ediyorlar"²³

²³ Mustafa Kemal Atatürk NUTUK. <http://www.guncelmeydan.com>

Bu görüşlere sahip olan Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi kararlarına 6. madde olarak, manda ve himaye kabul olunmaz" şartını koydu.²⁴

Sivas Kongre Beyannamesi'ne 7 madde olarak da "...Devlet ve milletin iç ve dış bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak şartıyla, 6. maddede yazılı sınırlar içinde, milli ilkelere saygılı olan ve vatanımıza karşı saldırı ve yayılma amacı gütmeyen herhangi bir devletin teknik, sanayi, ekonomik yardımını memnuniyetle karşılarız..." koydu.²⁵

Refet Paşa (Bele), Rauf Bey (Orbay) ve diğer bir kısım mandacılar, Türk milletinin bir kurtuluş savaşı vererek bağımsız bir Türkiye Devleti kurulabileceği umudunu taşıyorlardı. "Ya istiklal, ya ölüm" diyen Mustafa Kemal'in dehası işte budur; kurtuluş ve Yeni Türkiye!

Mustafa Kemal Atatürk'ün bütün bu mandacılara, kurtuluşu yabancı ülkelerde arayanlara, sığınmacılara, kendi özüne inanmayanlara cevabı şu olmuştur:

"Hangi istiklal vardır ki yabancıların nasihatleriyle yabancıların planlarıyla yükselebilirsin. Tarih böyle bir olay kaydetmemiştir. Tarihte böyle bir olay yaratmaya kalkışanlar zehirli sonuçlarıyla karşılaşmışlardır. İşte Türkiye de bu yanlış zihniyetle sakat olan bazı yöneticiler yüzünden her saat, her gün, her yüzyıl biraz daha gerilemiş, daha çok düşmüştür.

Bu düşüşün çıkış noktası acle başlamıştır. Türkiye'nin, Türk halkının nasılsa başına geçmiş olan bir takım insanlar galip düşmanlar karşısında susmaya mahkûmmuş gibi Türkiye'yi atıl ve çekingen bir halde tutuyorlardı. Memleketin ve milletin çıkarlarına gerektiğini yapmakta korkak ve mütereddit idiler. Türkiye'de fikir adamları adeta kendi kendilerine hakaret ediyorlardı. Diyorlardı ki 'Biz adam değiliz ve olmayız. Kendi kendimize adam olmamızın ihtimali yoktur'. Bizim canımızı, tarihimizi, varlığımızı, bize düşman olan, düşman olduğundan hiç şüphe edilmeyen Avrupalılara kayıtsız şartsız bırakmak istiyorlardı, 'Onlar bizi idare etsin', diyorlardı.

Artık, yurtla, ulusla hiçbir vicdani ve düşünce bağı kalmamış bir sürü delinin, devlet ve ulus bağımsızlığının ve onurunun koruyucusu durumunda bulundurulması nasıl uygun görülebilirdi? " ²⁶

²⁴ Mustafa Kemal NUTUK, s.46. Atatürk Araştırma Merkezi,2002

²⁵ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 3. s.362

²⁶ Mustafa Kemal'in 6 Mart 1922 TBMM Meclis Konuşmasından /İş Bankası Kültür Yayınları, TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 3

II. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN PAYLAŞILMA ANLAŞMALARI

MONDROS MÜTAREKESİ (30 EKİM 1918)

VE ŞAMPANYA

PARİS KONFERANSI (18 OCAK 1919)

BİRİNCİ LONDRA KONFERANSI (12 ŞUBAT 1920)

SAN-REMO KONFERANSI (18-26 NİSAN 1920)

SPA KONFERANSI (07 TEMMUZ 1920)

VAHDETTİN-SEVR ANTLAŞMASI (10AĞUSTOS 1920)

MUDANYA MÜTAREKESİ (3-11 EKİM 1922)

MONDROS MÜTAREKESİ VE ŞAMPANYA

"Paris 1919..." kitabının yazarı Margaret MacMillan'ın anlattığına göre, 30 Ekim 1918 günü İngiliz Başbakanı Lloyd George ile Fransız Başbakanı Clemanceau, İngiltere'nin Türkiye Mütarekesini (Antlaşmasını) tek başına müzakere etmekte ısrarı yüzünden öfkeli bir kavgaya tutuşmuşlardı; birbirlerine "Küfürbaz koca karı" gibi sözler bile söylemişlerdi.

["Lloyd George, Clemanceau'ya şöyle demişti: Filistin seferine, İngiltere dışında hiç kimse, bir avuç siyah asker dışında bir katkıda bulunmadı. Fransa Hükümeti'nin cömertlikten böylesine uzak bir tutum benimsemesine çok şaşırımtım. İngilizlerin Türk topraklarında 500 bin askeri vardı. Üç dört Türk ordusunu İngilizler yendi, Türkiye ile savaşta yüz binlerce ölü ve yaralıya İngilizler dayandı. Diğer hükümetlerin (YN: Diğer İtilaf Devletleri hükümetlerinin) katkısı birkaç zenci polis yollayıp Kutsal Emanetleri çalmayalım diye nöbet tutmaktan ibaret kaldı! Ama sıra mütarekeyi imzalamaya gelince, bunca patırtı koptu.

Bu haksız iddiaya Clemanceau, "İngilizler de batı cephesine daha az asker gönderdi. O zamanki düşüncemi şimdi de koruyorum; eğer oraya yolladığımız beyaz askerleri Almanlara karşı cepheye sürseydiniz, savaş aylar önce biterdi" (YN: Bu sözleri Lloyd George'a söylemişti).

Fransızlar geri adım attı; 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında imzalandı²⁷].

Osmanlı Devleti 5 Ekim 1918'de, İngilizlerin Atina Elçisi'ne barış için gönderdiği elçiyle; "Osmanlı Devleti'nin barış için çok geç kaldığını söylediği için görüşmemiş, ama Türklerin mütareke istediklerini Londra'ya bildirmiştir. İngiliz Hükümeti, Türklerle mütareke için İngiliz Akdeniz Donanması Komutanı Amiral Sir Somerset Arthur Gaugh Calthorpe'ü yetkilendirmiştir.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin İsviçre elçisi, Hükümet'e "Savaşa sebep olan hükümetin iktidarda kaldığı süre içinde büyük devletler katında barışa el atmanın olumlu sonuç vermeyeceğini" bildirmiştir. Talat Paşa Hükümeti 8 Ekim 1918'de istifa etmiş, padişah Mehmet Reşat Tevfik Paşa'yı hükümeti kurmakla görevlendirmiş ama Tevfik Paşa hükümet

²⁷ Margaret MacMillan, Paris 1919... s.368

kurmakta başarılı olamamıştır. Ahmet İzzet Paşa, 14 Ekim 1918'de yeni hükümeti kurmuş ve Mondros Mütarekesi için kapıyı açmıştır.

"Osmanlı Devleti ile girilen ateşkes (mütareke) görüşmelerinde İngiltere kendi başına hareket etti. Her ne kadar Amiral Calthorpe, daha önce mütareke şartlarını Fransa hükümeti ile müttefiklerinin onayına sunmuş ise de kendi başına hareket etti. Londra hükümeti Calthorpe'a yetki verdi. Fransa hükümeti bunu protesto etti: İngiliz amiralinin Osmanlı Devleti ile doğrudan doğruya görüşmeye girişmek için hiçbir yetkisi yoktu; başkomutan değildi, müttefik devletlerin ortaklaşa rızasıyla kendisine yetki verilmiş değildi. İngiliz hükümeti sınırı aşıyordu. 28 Ekim günü Amiral Calthorpe, Mondros'ta bulunduğu halde Fransız Amiral Amet'ten ayrı olarak Osmanlı delegesi ile ilk görüşmeyi yaptı; Osmanlı delegesinin İngilizlerle görüşmek istediklerini söylüyordu. Fransız hükümeti, Amiral Calthorpe'dan, müttefiklerin rıza alınmadan imza etmemesini istediği halde, İngiliz Amiral ateşkesi imza ederek, Fransız arkadaşlarına ertesi gün öğleüstü çarpışmaların durması gerektiğini söylemekle yetindi. Fransa oldubitti karşısında boyun eğdi; 31 Ekim'de ateşkes şartlarını onayladı."²⁸

İngilizler tarafından zaten yetkilendirilmiş olan İngiliz Akdeniz Donanması Komutanı Amiral Calthorpe, 23 Ekim 1918 tarihinde Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği telgrafta; mütareke için Türk delegelerinin gönderilmesini istemiştir. Ancak, Osmanlı delegasyonunun oluşturulması hakkında Sadrazam ile Padişah Vahdettin'in arasında sorun çıkmıştı.

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın, gönderilecek delegasyonun başkanı için teklif ettiği Nurettin Paşa'yı Padişah, asker olduğu için kabul etmemiş, Damat Ferit Paşa'nın olmasını istemiştir. Ancak Sadrazam İzzet Paşa "Bu zat delidir, bu gibi görevler kendisine verilmez diyerek karşı çıkmış, durumu hükümete taşımış, Damat Ferit Paşa kabul edilmemiştir."²⁹

Delegasyon başkanlığı Bahriye Nazırı Rauf Bey'e (Orbay'a) verilmiş, delegeler Dışişleri Bakan danışmanı Reşat Hikmet Bey ve Erkânı Harp Kaymakamlarından Albay Sadullah Bey'den oluşmuştur.

Mütareke görüşmeleri, 27 Ekim 1919'da, Limni Adası'nın Mondros limanında, İngiliz Agememnon Zırhlısında Amiral Calthorpe ile Hüseyin Rauf (Orbay) başkanlığındaki Türk heyetleri arasında yapılmıştır. Amiral

²⁸ Pierre Renouvin, I. Dünya Savaşı ve Türkiye. s.727

²⁹ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, s.58

Calthorpe, "Antlaşma şartları üzerinde hiçbir değişiklik yapılamayacağını, bu şartları Türk delegelerine imza ettirmeğe mecbur olduğunu söylemiştir.

Osmanlı delegeleri ise, bu şartlar üzerinde küçük bazı değişikliklerden başka bir şey yapamayacaklarına rağmen, bu şartlar kabul edilmezse kendilerinin 'ya imzaya veya geri dönmeye davet' olunacaklarını anlamışlardı.

Rauf Bey (Orbay) bu durumu İstanbul'a-hükümete telgrafla bildirmiş, gelen cevapla bazı değişiklikler yapılmış, maddeler eklenmiştir. Ancak Amiral Calthorpe hiçbir şeyi kabul etmemiş ve 'ya imza ya da reddedilmesini' büyük bir öfke içinde söylemiştir. Neticede Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalanmıştır. İmzaları; İtilaf Devletleri adına İngiliz Akdeniz Donanması komutanı Amiral Calthorpe, Osmanlı Devleti adına da Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay), Dışişleri Bakan danışmanı Reşit Hilmet Bey ve Kurmay Albay Sadullah Bey koymuştur³⁰

Mondros Mütarekesi'nin Şartları

Mondros Mütarekesi 24 maddeden ibarettir. İtilaf Devletleri'nin I. Dünya Savaşı sürecinde kendi aralarında yaptıkları gizli paylaşım antlaşmalarını uygulamaya sokabilecekleri maddeleri kapsayan ve Türk milletine Anadolu'da bağımsız-egemen olarak yaşam hakkı vermeyen bu mütarekenin şartları şunlardır:

a) Kara ve Deniz Kuvvetlerinin Silahsızlandırılması:

İtilaf Devletleri'nce iç sınırların güvenliğini sağlamak için kararlaştırılacak sayıdaki kuvvetlerin dışında kalan kara kuvvetlerinin terhisi, aynı maksatla bırakılacak küçük gemilerin dışındaki savaş gemilerinin İtilafçılara teslim edilmesi, askerlikten ayrılacakların araç, gereç ve her çeşit silahların kullanılmasına dair İtilafçılar tarafından verilecek talimata uyulması (Madde 5,6,20).

³⁰ A. M. Şamsutdinov, Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı, s.26. Çeviren Atıl Behramoğlu

b) Boğazların Açılması ve Kontrolü:

Çanak kale ve Karadeniz Boğazları'nın geçişe açılması ve bunların istihkamlarının İtilaf Devletleri askerlerine bırakılması, Osmanlı sularında ve özellikle Karadeniz'de bulunan torpillerin ayıklanmasında İtilaf Devletleri'ne yardımda bulunulması (Madde 1, 2, 3).

c) Boşaltılacak Yerler ve Teslim Olacak Kuvvetler:

İran'ın kuzeybatısındaki kuvvetleri, İttifak Devletleri derhal savaştan önceki sınırlar gerisine çekeceklerdir. Güney Kafkasya'da henüz boşaltılmayan yerler de İtilaf Devletleri'nce istenildiği takdirde boşaltılacaktır. Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan birlikler en yakın İtilaf Devletleri'ne teslim olacaklardır. Kilikya'daki kuvvetlerin 5. maddeye göre fazlası da geri çekilecektir. Trablus'ta ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları İtalyan birliklerine teslim olacaklardır. Burada ve Mısır'da işgal altında bulunan limanlar da İtalyan birliklerine teslim edileceklerdir (Madde 11, 16, 17, 18).

d) İtilaf Devletleri'nin Denetimine Bırakılan Yerler:

Toros tünelleri İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecektir; telsiz, telgraf ve kablolar, bütün demiryolları, deniz ve kara ticaret araç ve gereçleri, işe nezareti işleri İtilaf Devletleri subay ve memurlarının denetiminde bulunacaklardır (Madde 12, 13, 15, 21).

e) İtilaf Devletleri'nin Faydalanmalarına Bırakılan Yerler:

Osmanlıların elinde bulunan bütün limanlar ile deniz yerlerinden, tersanelerinden, akaryakıt mevcudundan ve deniz araçlarından İtilaf Devletleri faydalanabileceklerdir (Madde 8, 9, 14).

f) Esirlerin ve Dost Devletler Personelinin Durumu:

İtilaf Devletleri'nin savaş esirleri ile Ermeni esir ve tutukluları, kayıtsız şartsız olarak İstanbul'da İtilafçılara teslim edilecek, İtilafçı Devletler'deki Osmanlı savaş esirleri muhafaza edilecek, Alman, Avusturya kara ve deniz, sivil, memur ve uyrukluları Osmanlı memleketini terk edecekler (Madde 4, 19, 22).

g) Güvenlik Tedbirleri:

İtilafçılar, güvenliklerini tehdit edecek bir durumda herhangi bir stratejik noktayı ele geçirmek hakkına sahip olacaklardır (Madde 7). Altı vilayette kargaşalık çıkması halinde, vilayetlerin herhangi bir bölümünü de işgal etme hakkına sahip olacaklardır (Madde 24)"³¹

Ve Şampanya

*"Vatanda düşmanı seyretmek ızdırabıyla,
Vatanda korkulu rüya içindeyiz, gerçek.
Fakat bu çok süremez, mutlaka şafak sökecek.
Ateş ve kanla siler bir gün, ordumuz lekeyi.
Bu insanoğluna bir şeyn olan Mütarekeyi."
Yahya Kemal Beyatlı*

Şampanya ile Osmanlı Devleti'nin nasıl sonlandırıldığını, Margaret MacMillan, "Paris 1919" adlı eserinde şöyle anlatır: "28 Ekim 1918 günü, Denizcilik Bakanı Hüseyin Rauf (Orbay) başkanlığındaki Osmanlı delegeleri Amiral Arthur Calthorpe'un bayrak gemisi 'Agememnon'a çıktılar. Müzakereler dostça bir havada geçti... Rauf Bey, İngiltere'nin Türkiye'ye daha doğrusu İmparatorluktan geriye kalan neyse ona, anlayışlı davranacağı yolundaki vaatlerinden teselli bulmuştu. İstanbul herhalde işgal edilmeyecekti. Rauf, İstanbul'a geri döndüğünde, 'size temin ederim ki İstanbul'umuza bir tek düşman askeri bile girmeyecek' demişti. İngilizler heyete gerçekten olağanüstü iyi davranmıştı (YN: Balığın iyi yemli zokayı yutması gibi). 'Mutabık kaldığımız mütareke, umutlarımızın da ötesinde' diyordu Rauf Bey; aslında İngilizlerin ortaya koyduğu tüm maddeleri kabul etmişlerdi. İngilizlerin tek ilgilendiği, boğazlardan serbestçe geçebilmektir. İkisi (Rauf Bey ve Calthorpe) 30 Ekim 1918'de mütarekeyi imzaladılar; sonra da 'şampanya kadehlerini' birbirlerinin şerefine kaldırdılar".³²

³¹ Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılap Tarihi, Cilt III/4 s.742-752. A.M Şamsutdinov, Mondros'tan Lozan'a Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı, s.27, 28, 29

³² Margaret MacMillan, Paris 1919, s.361,362

Devleti sonlandıran bir anlaşma için kadeh kaldıran bir ülkenin bakanına başka bir ülkede rastlanmaz. Rauf Bey, 'şampanyalı eğlenceyi' sürdürürken, Londra'da İngilizler İstanbul'u nasıl işgal edeceklerini konuşuyordu. Yukarıda da ifade edildiği gibi İngilizlerle müttefiklerin planı, mütarekeyi en güçlü ve en geniş bir şekilde uygulamaktı, nitekim öyle de yaptılar!

Rauf Bey, şampanya kadehlerinin sefası içinde Mütareke'yi imzaladığında, "...Bir savaş kahramanı da (Mustafa Kemal) Suriye cephesinden üzüntü içinde, kendi hükümetine şu mektubu yolluyordu: 'En samimi ve açık kanaatime göre, eğer askerlerimizi terhis eder, İngilizlere her isteklerini verir, Mütarekeyle ilgili yanlış yorumlar konusunda tedbirlerimizi almazsak, İngilizlerin gizli niyetlerini frenlememiz asla mümkün olmayacaktır'. Günümüzde, daha çok Atatürk olarak tanınan Mustafa Kemal derhal İstanbul'a koşmuş, başta gelen politikacılardan Sultan'a kadar bulabildiği herkese, yabancılara karşı koyabilecek güçlü bir milliyetçi hükümet gerektiğini anlatmaya çalışmıştı... Ama Sultan müttefikleriyle iyi geçinmeyi seçti."³³

Mondros Antlaşması'nın Günümüzde Yeri

Günümüzde Musul ve buna bağlı Lozan tartışmaları yapılırken, Lozan Barış Antlaşması eleştirilirken, Musul'u İngilizlere teslim eden Mondros Mütarekesi'nden hiç bahsedilmemektedir.

Oysa Musul'u hala sorun yapan Lozan değil, Mondros Mütarekesi'dir. Diğer bir söyleyişle, Musul hala Mondros Mütarekesi nedeniyle sorundur.

İngilizler madde 7'ye dayanarak Osmanlı toprağı Musul'u, Mütareke'den 15 gün sonra, yani 15 Kasım 1918'de derhal işgal etmiştir (Md.7, Md.16). (Musul hala en zengin petrol bölgesidir. İngiltere petrol ihtiyacının yüzde 80'ini ithalatla karşılıyordu; yıllık ihtiyacı 10 milyon ton idi). İngiltere, Sultan Vahdettin'in saltanatı-hanedanı ve İstanbul dışında kayıtsız şartsız teslim olmaya hazır olduğunu biliyordu. (Bu konuya ilerleyen bölümlerde detaylıca açıklık getireceğiz.)

İngilizler için yukarıda verdiğimiz Mondros Mütarekesi'nin ilk dört maddesi yeterliydi. Madde 7, zaten İngiltere'ye istedikleri yeri işgal etme imkânını tanımıştı. Osmanlı Heyeti bu madde üzerinde hiç durmamış;

³³ Margaret MacMillan, Paris 1919, s.362,363

istedikleri Padişah'ın-hanedanının ve İstanbul'un muhafazası idi. Nitekim Heyet'in Başkanı Rauf Bey (Orbay) İstanbul'da gazetecilere, "sizi temin ederim ki bir tek düşman askeri bile İstanbul'a çıkmayacaktır" açıklamasını yapmıştır... Ama öyle olmadı: 13 Kasım 1918'de İstanbul işgal edildi. 16 Mart 1920'de İngilizler Meclis-i Mebusan'ı bastı, Rauf Bey'i ve diğer bazı milletvekillerini tutukladı, Malta'ya sürgün etti...

Mondros Mütarekesi Ne Demekti?

Mondros Mütarekesi'nin özelliği; Osmanlı Devleti'ne son verilmesi, İmparatorluk dışında kalan Türkiye'nin paylaşılmasına zemin hazırlanması yani Sev'e temel oluşturulması ve böylece Türk milletinin ve topraklarının tarihe karıştırılması olarak tanımlanır.

Daha I. Dünya Savaşı'nın başında; Mısır ve Kıbrıs Osmanlı Devleti'nden ayrılmış, İngilizlerin eline geçmişti. Mütareke ile Arap memleketleri de fiilen Osmanlı egemenliğinden çıkmış; Yani Osmanlı Devleti artık tarihe gömülmüştü.

İtilaf Devletleri daha Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919) ve Almanya ile barış(Versaille) Antlaşması (28 Haziran 1919) imzalanmadan Türk topraklarını işgal ettiler: İstanbul ve Boğazlar müşterek işgal altına alındı. Adana İngilizler, Urfa-Maraş-Antep Fransızlar, Antalya İtalyanlar tarafından işgal edildi. 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetleri İzmir'e çıktı. Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulma faaliyetleri başladı. Avrupa basını, Türkiye'nin yakında ortadan kalkacağını yazmaktaydı.

Sultan Vahdettin, İtilaf Devletleri tarafından savaş suçlusu sayılarak diğer savaşı kaybeden devletlerin hükümdarları gibi tahtından uzaklaştırılacağı korkusuyla, sadece şahsı ve hanedan çıkarlarını düşünerek İtilaf Devletleri'nin her istediğini yerine getiriyordu. Hürriyet ve İtilaf Partisi gizli başkanı Sadrazam Damat Ferit Paşa, İngiliz dostluğu yapmak suretiyle Sultani-hanedanı ve makamını savunmaktan başka bir şey düşünmüyordu.

Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi Değerlendirmesi

Rauf Bey (Orbay) şampanya kadehini "şerefe" kaldırarak Mondros Mütarekesi'ni kutlarken, bir savaş kahramanı Mustafa Kemal Suriye

Cephesinden Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya telgraf çekerek Mondros Mütarekesi'ni protesto etmiştir.³⁴

Yine gönderdiği bir telgrafta da düşmanların ülkeyi tümüyle işgal edeceğini şöyle ifade etmiştir: "Osmanlı Hükümeti bu mütareke ile kendini kayıtsız şartsız düşmana teslim etmeğe muvafakat etmiştir. Yalnız muvafakat etmiş değil, düşmanların memleketi istilası için onlara yardım vaat eylemiştir. Bu mütareke olduğu gibi tatbik edildiği takdirde memleketin baştan sona kadar işgal ve istilaya maruz kalacağı şüphesizdir."³⁵

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra, Osmanlı Hükümeti komutanlara bu Antlaşma konusunda fikirlerini sormuştur. "Bu Mütareke reddedilsin" diyen tek komutan Mustafa Kemal Atatürk'tür."³⁶

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra, 31 Ekim 1918'de Mustafa Kemal, Adana'ya gelerek; Alman General Liman Von Sanders'ten Yıldırım Orduları Komutanlığı'nı devraldığında, Liman Von Sanders Atatürk'e "Bizim için her şey bitti" deyince, Atatürk "Savaş müttefikler için bitmiş olabilir, fakat bizi ilgilendiren savaş, istiklal savaşımız şimdi başlıyor" demiştir.³⁷

Mondros Mütarekesi'nin ardından başlayan İngiliz, Fransız, İtalyan işgallerine karşı Mustafa Kemal çok ciddi direniş göstermiştir. İngilizlerin Halep'e girmesini engellemiştir. Atatürk bu konuda; "Elimin altında bulunan iki ordunun arzu ettiğim tarzda güçlendirilmesi halinde, bütün felaketlere rağmen Türk sesini işittirebileceği kanaatindeyim" diyerek, yeni bir kurtuluş savaşı vermenin kararlılığını ortaya koymuştur.³⁸

Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları Komutanı iken, Mondros Mütarekesi'nin tüm ağır koşullarına rağmen emrindeki kuvvetleri derleyip toparlamaya çalışmış, diğer taraftan da düşmanların Anadolu'ya ayak basmaması için gereken tedbirleri almaya başlamıştır. Nitekim "Mütareke'den hemen sonra, Halep ve Katma arasında ordumuzun süngüleriyle çizmiş olduğu hattı geçmek isteyen İngilizlere karşı derhal süngü ile karşı koymakta tereddüt göstermedim. İskenderun Körfezi'ne yaklaşmak isteyen düşman donanmasına ateş emrini verdim."³⁹

³⁴ Bakınız Ve Şampanya başlığına

³⁵ Faliş Rıfki Atay, Atatürk'ün Hatıraları, s.123

³⁶ Sadi Irmak, Atatürk Bir Çağın Açılışı, s.385. Aktaran, Sinan Meydan, Cumhuriyet Tarihi Yalanları, s.45

³⁷ Sinan Meydan, Cumhuriyet Tarihi Yalanları, s.46

³⁸ Faliş Rıfki Atay, Atatürk'ün Bana Anlattıkları, s.70-83, Baskı. 1955

³⁹ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 15.s.62

Atatürk dışında Mondros Mütarekesi'ne açıkça tepki gösteren iki komutan daha vardır. Bunlardan biri Irak cephesi komutanlarından Ali İhsan (Sabis) Paşa, diğeri de Kafkas cephesi komutanı Yakup Şevki Paşa'dır. Bir süre sonra İngilizler bu iki paşayı tutuklayıp Malta'ya sürgün etmiştir.

"30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi (Ateşkes) maddeleri ve bu maddeler arasında özellikle yedincisi (Md.7), beyni yakan ateşten bir zehirdi. Sadece bu madde, vatanın geri kalan kısmını düşmanların işgal ve istilasına hazır bulundurmaya yeterdi."⁴⁰

Mondros Mütarekesi şartlarının 24. maddesi Türkçe metinde, Ermenilerden söz etmeden altı vilayet (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas) olarak geçerken, İngilizce metinde Ermeni vilayeti (Six Armenian vilayets) olarak yer almıştır.⁴¹

Ermeniler bu maddeye dayanarak Doğu Anadolu'da Türkleri toplu olarak katlediyorlardı. Bu durumu Mustafa Kemal şöyle anlatır: "Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan (Mütarekesi'nden) beri Ermeniler; gerek Ermenistan içinde, gerekse sınıra yakın yerlerde Türkleri toplu olarak öldürmekten bir an geri durmuyorlardı. 1920 yılı sonbaharında Ermenilerce yapılan zulümler dayanılmaz bir kerteğe (boyuta) geldi ve Ermenistan seferine karar verdik. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'yı Doğu Cephesi Komutanı yaptık...

(Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki) Doğu Ordumuz, 28 Ekim 1920 günü Kars üzerinden harekâta başladı. Düşman Kars'ı terk etti. 7 Kasım tarihinde birliklerimiz, Arpaçay'ına kadar olan bölgeyi ve Gümrü'yü ele geçirdi... Ermeniler ateşkes istedi... Başlayan barış görüşmeleri 2 Ocak'ta son buldu ve 2/3 Ocak 1920 gecesi Gümrü Antlaşması imzalandı... Efendiler, Gümrü Antlaşması, Milli Hükümet'in yaptığı ilk antlaşmadır."⁴²

Böylece İngilizlerin, Mondros Mütarekesi'ne koydukları 24. madde ile Doğu Anadolu'da Ermeni devleti kurma hedefi boşa çıkarılmış oldu.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Mondros değerlendirmesine devam edelim:

⁴⁰ Mustafa Kemal Atatürk, NUTUK, s.245. Atatürk Araştırma Merkezi, 2002

⁴¹ Orgn. Ahmet Hürşit Tolon, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol, s.112. Atatürk Araştırma Merkezi, 2006

⁴² M. Kemal Atatürk, NUTUK, s.331,332

"Mondros Ateşkes Anlaşması, Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle birlikte uğradığı acı yenilginin yüz kızartıcı bir sonucudur. O anlaşma hükümleridir ki Türk topraklarını yabancıların işgaline sundu. O anlaşma da kabul edilen maddelerdir ki, Sévres Antlaşması hükümlerinin de kolaylıkla kabul ettirebileceği düşüncesini yabancılara mümkün ve akla yatkınmış gibi gösterdi.

Rauf Bey (Orbay), o ateşkes anlaşmasını 'milletimizin dünya barışını sağlamakta ne büyük bir amil (etken) olduğunu fiili olarak ispat etmek amacıyla' imzaladığını söylüyorsa da bu hayali cümle ile kendinden başka kimseyi avutamaz. Çünkü böyle bir amaç yoktu.

Rauf Bey, bu anlaşmanın (Mondros Mütarekesi'nin) Lozan Konferansı için bir başlangıç olduğunu ve Lozan barışının da kendisinin yaptığı Mondros Ateşkes Anlaşması'nın bir sonucu olduğunu söylemekteydi.

Rauf Bey, Lozan barış görüşmelerinin aylardan beri devam ettiğini de işaret ederek üstü kapalı bir şekilde işin uzatıldığını belirtmekten kendini alamamıştır. Rauf Bey, (Lozan) Antlaşması'nın yapılmasındaki çalışmalarından dolayı Delege Heyeti'ni tebrik ederken, Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan başlayarak, bütün inkılabımızın bir özetini yapmak suretiyle, Delege Heyeti'ne yaptıkları antlaşmanın nasıl ve ne olduğunu da anlatmak gayretine düşmüştür...

Rauf Bey, bütün vatani düşmanlara işgal alanı yapabilecek Mondros Ateşkes Anlaşması'nın stratejiyle ilgili maddesini bir oldubitti şeklinde kabul ettiği zaman, milletin nasıl kan ağlayıp ızdırap çektiğini duyabildi mi?...⁴³

Mondros Mütarekesi'nin Rusya İçin Önemi:

Diğer taraftan, Mondros Mütarekesi Rusya için de önem taşıyordu. Mütareke'nin Sovyet Rusya'ya yönelmiş bir maddesi vardı: "İtilaf Devletleri İstanbul'dan deniz üssü olarak yararlanacaktır."

Ancak bu madde, Antlaşma'nın imzalanması sırasında çıkarıldı. Çünkü maddenin savaştı, saldırgan niteliği ve anti Sovyet anlamı çok belirgindi. Fakat İtilaf Devletleri, bu maddeyi fiili olarak gerçekleştirdiler: 13 Kasım 1918'de, İtilaf Devletleri; İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunanistan ve bir süre

⁴³ M. Kemal Atatürk, NUTUK, s.535, 536, 558

sonra da ABD savaş gemileri Haliç'e girdiler ve Dolmabahçe Sarayı önünde demirlediler...

Times gazetesi muhabiri, Mondros Mütarekesi'ni (Ateşkes'i) yorumlarken bu Antlaşma'nın anti Sovyet niteliğini açıkça belirtmekteydi: "Savaşın başarıyla sürmesi için, Çanakkale Boğazı'ndan geçmek, Türklerin bize verebileceği her şeyden daha değerlidir. Boğazların geçişi bize, sadece Karadeniz'in denetimini ve Hindistan'a ulaşım yolunu koruma imkânını vermekle kalmamakta, Rusya'da olup bitenlere etkide bulunmak için en iyi bir yol olmaktadır."⁴⁴

İstanbul'un İtilaf Devletleri gemilerine savaş üssü olması Sovyet Rusya için ciddi bir tehlikeydi. Sovyet Rusya lideri Vl. Lenin bu konuda şöyle demektedir: "...İtilaf Devletleri kuvvetlerini Rusya'ya güneyden, ya Çanakkale Boğazı'ndan, ya Karadeniz'den, ya da kara yoluyla Bulgaristan ve Romanya üzerinden saldırmaya yöneltiyorlar... Bu düşman (İtilaf Devletleri) Avusturya-Alman emperyalizminin yuvarlandığı uçuruma gitmektedir. Şimdi Türkiye'yi ele geçiren ve Bulgaristan'ı zapt eden, Avusturya-Macaristan'ı tümüyle ele geçirerek Çarlık-jandarma düzenini yeniden kurmak peşinde olan bu düşmanın yok olacağını bilmekteyiz."⁴⁵

Yukarıda da vurgulandığı gibi Mondros Mütarekesi'nin (Ateşkes'in) imzalanmasından 13 gün sonra, İtilaf Devletleri'nin ve ABD'nin savaş gemileri Haliç'e yerleşti. 14 Kasım 1918'de İngiliz birlikleri İstanbul'a çıktılar; arkasından da Fransız ve Yunan askerleri onları izledi.

"3 Kasım 1918'de yani Mütareke'nin imzalanmasından üç gün sonra İngiltere, Mezopotamya'daki ordularının ulaşım yollarının güvenliğini temin etmek bahanesiyle, çok zengin petrol bölgesi olan Musul'u ve Akdeniz'de önemli bir stratejik nokta olan İskenderun'u işgal etti. Güneydoğu Anadolu ve Kilikya, Irak ve Suriye İngiliz birliklerinin denetimi altındaydı. Ayrıca İngiltere, Konya, Akşehir, Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir, Adapazarı, Üsküdar, Toros tünelleri üzerinde güçlendirilmiş bölgeler kurarak Bağdat Demiryolu'nu da denetim altına almıştı.

Karadeniz ve Akdeniz limanları da İngiliz filosunun egemenliği altına alınmıştı. İngiltere Osmanlı Hükümeti'ni kendi kontrolü altına almıştı. Savunma Bakanlığı, Genelkurmay, Kolordu ve tümen kurmayları, İngiliz subaylarının gözetimi altındaydı, "Sultan ve Hükümeti, İngiliz-Fransız

⁴⁴ A. M. Şamsutdinov, Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923 S.30

⁴⁵ A.M. Şamsutdinov, Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923, Çeviren Ataol Behramoğlu, s.30,31

emperyalistlerin sadık uşakları oldular. Sultan kendini ve hanedanını düşünüyordu. Türkiye'nin milli çıkarlarını pazarlık konusu ederek İngiltere'yle bir anlaşma yolu arıyorlardı. Hareketin başında, Sultan VI. Mehmet Vahdettin vardı. Politikaların yürütücüsüye, İngiliz yanlısı Hürriyet ve İtilaf Partisi'ydi. İngiliz kralı V. George'a kişisel mesajında Sultan Vahdettin, nasıl bir antlaşma söz konusu olursa olsun, tahtının korunması ricasında bulunuyordu...

9 Kasım 1918'de, Sultan Vahdettin Ahmet Tevfik Paşa'yı Sadrazam yaptı ve yeni hükümet kurdu. Sadrazam Tevfik Paşa, 1918 Aralık ayında İngiltere ile yaptığı 'gizli anlaşma' gereğince, Kilikya ile birlikte Güney Anadolu, işgalci İngiliz birliklerinin egemenliği altına geçiyordu. Bu anlaşma General Allenby tarafından imzalandı, Mondros Mütarekesi'ne ek 10 madde idi"⁴⁶

"Mondros Mütarekesi'nin hükümlerine aykırı olarak, Mütareke'nin imzalanmasının hemen ardından İngilizler; 9 Kasım 1918'de Musul'u, Samsun/Merzifon'u ve İskenderun'u, 10 Kasım'da Çanakkale'yi, 13 Kasım'da İtilaf Devletleri ile İstanbul'u, 24 Kasım'da Adana'yı, 6 Aralık'ta Kilis'i, 24 Aralık'ta Batum'u; 10 Ocak 1919'da Antep'i, 22 Şubat'ta Maraş'ı, 24 Mart'ta Urfa'yı, 13 Nisan'da Kars'ı işgal etti.

İngilizlerin bu işgallerine Fransızlar itiraz etti. Çünkü İtilaf Devletleri Petersburg'ta 9 Mayıs 1916'da imzaladıkları Sykes-Picot gizli paylaşım anlaşmasında Musul vilayetiyle Urfa, Maraş ve Antep Fransızlara bırakılmıştı.

Fransızlar da Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından Kilikya'yı; 17 Aralık 1918'de Mersin'i, 26 Aralık'ta Antakya-Dörtyol-Ceyhan-Tarsus-Misis-Pozantu-Adana'nın bir kısmını, 4 Kasım'da da Doğu Trakya'nın bir parçasını işgal etti.

Bu bölgenin işgali karşısında Mustafa Kemal şunları söyledi: 'Medeniyet maskesine gizlenen Fransızlar ve onlara yol gösteren Ermeniler, Urfa ve civarında katliamlara başlamışlardır... Kilikya'da Ermeniler Fransızlar tarafından silahlandırılmış ve Müslüman halka fiili saldırılmaktadır...'

Aynı şekilde İtalyanlar 28 Mart 1919'da Antalya'dan Marmaris'e kadar bütün sahilleri, 24/25 Nisan'da Konya'yı, 11 Mayıs'ta Menteşe, Bodrum-

⁴⁶ A.M. Şamsutdinov, Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923, s.31-33
Çeviren Ataol Behramoğlu

Marmaris bölgesini, 14 Mayıs'ta Kuşadası'nı, 17 Mayıs'ta da Fethiye'yi işgal etti.

İngiliz desteği ile birlikte Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir, 25 Mayıs'ta Manisa, 17 Mayıs'ta da Urla/Çeşme bölgesini işgal etti.”⁴⁷

Mondros Mütarekesi'nden Sonra Kürtler

Başta İngiltere, Fransa, ABD, Rusya olmak üzere emperyalist güçler, 19. yüzyıldan itibaren "böl ve yönet" politikası çerçevesinde milliyetçiliği esas alarak etnik unsurları kullanmaktadırlar. Bu bağlamda emperyalistlerin kullandığı en önemli etnik unsur Kürtlerdir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Kürtler, emperyalistlerin desteğini alarak bir Kürt devleti kurabileceklerini inandırılmaktadırlar. Önce İngiltere'nin-Avrupa'nın, 21.yüzyılda da özellikle ABD'nin bu konudaki planları devam etmektedir. Bu planların harekete geçmesindeki en önemli unsur ise saf, temiz Kürt vatandaşlar değil, Kürtçü siyasi yapılar ve uzantılarıdır.

Osmanlı Devleti zamanında da, birçok ayrılıkçı dernek-cemiyet kurmuş, çok sayıda isyanlar çıkarmıştır.

Bu cemiyetlerin içinde en önemli olanı, İngilizler tarafından 30 Aralık 1918'de kurduran ve desteklenen Kürt Teali Cemiyeti'dir. Kurucuları; Bedirhan aşireti/Bedirhanzade Emin Bey, Mithat Bey, Kamil Bey, Bediüzzaman Said Bey (Saidi Nursi) ve Dr. Abdullah Cevdet; Baban Aşireti'nden Babanzade Hikmet Bey gibi kişiler ve aşiretler tarafından kurulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, ayrılıkçı Kürt aşiretleri Rusların yanında yer almıştır. Ruslar Kürt aşiretlerini Türklere karşı kışkırtmış, isyanlarını desteklemiştir. Nitekim 1914 yılında Bitlis'te çıkan Molla Selim İsyanı Ruslar tarafından desteklenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda, birçok aşiret yanında Bedirhan Aşireti Rusların yanında yer almıştır.

Savaş sürecinde ayrılıkçı Kürt Aşiretleri-kişiler, bir taraftan Rusya'ya yardım ederken, diğer yandan da İngiltere ile ilişki kurmaya çalışmış, neticede İngiltere'nin kontrolüne-kullanımına girmişlerdir.

⁴⁷ Örgn. Ahmet Hurşit Tolon, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol, s.104-108

Savaş sırasında ve Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'nun İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi; Anadolu'da kendi devletlerini kurmayı hedefleyen etnik unsurlara bir açılım sağlamıştır. Kürtlerin yanı sıra Ermeniler, Rumlar, Nasturiler; Türk Milleti, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurtuluş savaşını verirken, emperyalistlere yanaşarak Anadolu'dan pay alma mücadelesine girişmişlerdir.

İngiltere Kürtleri kontrol ederek, kullanarak, yönlendirerek, para dahil silah ve her türlü desteği vererek, Atatürk'ün başlattığı ve önderlik ettiği Türk Kurtuluş Savaşı'nı başarısız kılmaya çalışmıştır. Diğer taraftan, Musul-Kerkük petrol bölgelerine yakın yerlerde yaşayan Kürtleri ayaklandırmak bu bölgenin Türklerin elinde kalmasının önünü kesmiştir.

İngiltere Ermenilere Anadolu'da toprak vaat ederek-Türklerle karşı işbirliğini geliştirerek-onlardan yararlanarak Bakü petrollerini kontrol edip Doğu Anadolu'ya hâkim olmayı, Kürtlerden yararlanarak da Güneydoğu Anadolu'ya, Musul-Kerkük petrollerine hâkim olmayı ve Arapların birleşip bütünleşerek kendisine karşı bir güç oluşturmalarını engellemeye uğraşmıştır.

İngilizlerin Kürt politikasını, 1918 Aralık ayındaki, İngiliz istihbarat raporu ortaya koymaktadır. "Kürdistan'ın İngiltere açısından önemi Mezopotamya'ya yönelik stratejik konumundan, Dicle nehrine hâkimiyetinden ve petrol kaynaklarından kaynaklanmaktadır.

Kürtlerin kendi kaderlerini belirlemeleri pek mümkün görünmemektedir.

Kabile ayrılıkları, coğrafya koşulları ve yılların birikimi, Kürtleri bir bayrak altında toplamayı olanaksız kılmıştır.

Bağımsız bir Kürt devleti ancak bir dış yardımla söz konusu olabilir."⁴⁸

Yüz yıl önce yazılmış bu İngiliz Raporu'nun öngörüsü dikkat çekicidir. Çünkü başta ABD olmak üzere Batı emperyal güçleri-İsrail ve emperyalist Rusya'nın özellikle 2000 yılından beri destekledikleri, güçlendirdikleri ve adeta bağımsız bir devlet gibi muamelede bulundukları Kuzey Irak Kürt Bölgesi'nin 25 Eylül 2017'te Barzani başkanlığında Kürt bağımsızlık referandumuna gitmesini perde arkasından desteklemişlerdi. Barzani'nin Kürt bağımsızlık referandumu "evet"le sonuçlanmış ama İsrail hariç hiçbir devletten destek bulamamıştır. Barzani istifa etmek zorunda kalmış,

⁴⁸ Sinan Meydan, Cumhuriyet Tarihi Yalanları, 2.Kitap, s.197

bağımsızlık referandumu yapılmış olmasına rağmen geçersiz sayılmıştır. Yani emperyalist güçler yine Kürtler'i yalnız bırakmıştır!...

İngiltere ve ABD çağımızda olduğu gibi 1900'lü yıllarda da bir Kürt devleti kurulması hedefinden vazgeçmiş değildir. Türkiye'nin Güneydoğu bölgesi ile Musul-Kerkük'ün dışında kalacak bir Kürt devleti kurarak Türkiye'nin petrol bölgesinden uzak tutulmasını hedeflemiştir. İngiltere'nin gücünü kaybetmesiyle, yerini ABD almıştır.

Sovyet Rusya'nın 1990 yılında çöküşü ile yıkılan dünya dengesi küresel emperyalizmin önünü açmış, Ortadoğu'nun haritasının yeniden çizilmesi ele alınmış; ABD yönetiminde İngiltere, Fransa, İtalya..... ülkelerinden oluşturulan koalisyon güçleri, 1979'da Afganistan'ı, 1993 Körfez-2003 askeri harekatiyle Irak'ı işgal etmiş, 2010'dan itibaren de Tunus, Libya, Suriye'ye askeri müdahalelerde bulunmuştur. Bu ülkeler tam bir iç savaş, radikal sözde İslamcı terör örgütlerinin çatışma alanı olmuştur.

Başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batı emperyalizmi, Rus emperyalizmi ile İsrail; Türkiye-Ortadoğu'da jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik çıkarları için, etniki ve mezhepçi temelde etnik-kültürel unsurları kullanarak ülkeleri, bölgeleri kan gölüne çevirmişlerdir. Tüm bu yaşananlar emperyal hedeflerin tarihin derinliklerine uzandığını göstermektedir.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra İngiltere, Fransa, İtalya, Ermenistan ve Yunanistan Anadolu'da işgallere başladıklarında, ayrılıkçı Kürt liderleri İtilaf Devletleri ile ilişkiye geçerek Anadolu'da bir Kürt Devleti kurulması için destek aramaya başlamışlardır.

Her türlü desteği, başta İngilizler olmak üzere İtilaf Devletleri'nden bulan ayrılıkçı Kürtler, sürekli isyanlar çıkarak Osmanlı Devleti'ne sorun üretmişlerdir. Yıllarca Osmanlı Devleti Hariciye Nezareti'nde görev yapmış, İsveç/Stockholm Büyükelçisi Kürt Şerif Paşa, Paris Konferansı'na katılarak "Bağımsız Kürdistan" istemiştir. İtilaf Devletleri'nin istihbarat teşkilatları ile çalışarak bir taraftan Kürtlere siyasi destek sağlamaya çalışmış, diğer yandan da Kürt isyanlarını teşvik etmiştir.

Kürt Şerif Paşa, 1919 Paris Konferansı sürecinde, Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak isteyen ve Mondros Mütarekesi kararlarından destek bulan Ermeni Numbar Paşa ile bir anlaşma yapmış ve ortak bildiri yayınlamışlardır.

Bu bildiride, "... aynı devletin mandası altında bağımsız bir Ermenistan ve bağımsız bir Kürdistan'ın kurulmasını, azınlık haklarına saygı gösterilmesini, iki devlet arasındaki sınırın Barış Konferansı'na çizilmesini kabul

ettiler. İngilizler, muhtemelen yapılmasını sağladıkları bu anlaşmayı çok iyi karşıladılar (YN: Ancak, İngilizlerin, Kürtler konusunda önemli sorunlarla karşılaşacağı, hem İstanbul Yüksek Komiserliği raporlarından hem de istihbarat teşkilatlarından anlaşılmaktaydı)... Nitekim bir İngiliz istihbarat raporuna göre, Kürt Teali Cemiyeti'nin Şerif-Numbar anlaşmasını onaylaması, Babanzadelerin Cemiyet'ten ayrılmasına yol açmıştı.⁴⁹

Mondros Mütarekesi'nden cesaret bulan Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdülkadir de 8 Aralık 1919 tarihinde, İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri Tom Hohler'le yaptığı görüşmede; "Kürtler güç durumdadır. Kişisel görüşüm durumun tehlikeli olduğudur. Mustafa Kemal gittikçe tehlikeli oluyor" şeklinde yalvarışta bulunmuştur.⁵⁰

Şu halde, Mondros Mütarekesi'nden başlayarak; Paris Konferansı, Londra Konferansı, San-Remo Konferansı-Spa Konferansı ve Sevr Antlaşması; Kürtlerin çağımızda da devam eden bağımsız Kürt devleti kurma hedeflerine zemin hazırlamış; Ermenistan Cumhuriyeti'nin Türkiye'den toprak talepleri ısrarına mesnet teşkil etmiştir.

PARİS BARİŞ KONFERANSI (1919-1920)

Paris Barış Konferansı, I. Dünya Savaşı sonrası barış görüşmelerinin yapıldığı konferanstır.

Konferans; İtilaf Devletleri'nin Bulgaristan'la Selanik (29 Eylül 1918), Osmanlı Devleti'yle Mondros (30 Ekim 1918), Avusturya-Macaristan'la Villa Giusti (3 Kasım 1918) ve Almanya ile Rethondes (11 Kasım 1918) ateşkes mütarekelerini imzalamasının ve çarpışmaların durmasının ardından 18 Ocak 1919'da toplandı.

Konferans başlamadan önce 12 Ocak 1919'da İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD devlet ve hükümet başkanları ile Dışişleri bakanlarının katıldığı bir ön görüşme yapıldı. Bu görüşmede Japonya'nın tam yetkili iki temsilcisinin katılımıyla "Onlar Konseyi" oluşturulması ve bütün önemli konularda bu konseyin yetkili kılınması kararlaştırıldı. Ancak, Japonya'nın "ele alınan konuların kendilerini ilgilendirmediğini belirtmesi ve çekilmesi

⁴⁹ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Cilt II. s.112,113

⁵⁰ Sinan Meydan, Cumhuriyet Tarihi Yalanları, 2.Kitap, s.199

üzerine, Onlar Konseyi (Yüksek Konsey), sadece dört Batılı devlet başkanını içeren "Dörtler Konseyi'ne" ve Dışişleri Bakanlarının oluşturduğu "Beşler Konseyi'ne" dönüştü. "Esas kararları verme yetkisine sahip olan 'Dörtler Konseyi', ABD Başkanı Wilson ile İngiliz, Fransız ve İtalyan Başbakanları Lloyd George, Clemenceau ve Orlando'dan oluşmuştur."⁵¹

Dışişleri Bakanları ise, "Beşler Konseyi" adıyla toplanarak ikinci kolları ele aldı. Ayrıca "Yüksek Ekonomik Konsey" de oluşturuldu. Konferans'a 32 ülke temsilcisi katıldı.

Paris Barış Konferansı'nın amacı, Savaş'ı kaybeden devletlerle (İttifak Devletleri ile) yapılacak barışın şartlarını görüşmektir. İngilizler ve Fransızlar, Konferans'a Yunanlıları davet ederek, Osmanlı Devleti'nde nüfus yönünden çoğunluk oluşturdukları bölgeler üzerinde haklarını savunmalarını istediler.

İttifak Devletleri, savaş sırasında yendikleri devletlerden neler kopartacaklarını, özellikle Osmanlı Devleti'ni nasıl paylaşacaklarına dair gizli anlaşmaları yaparken uyum içindeydiler. Ancak İngiltere, Fransa ve İtalya, iş gerçekleşme aşamasına gelince birbirlerine düştüler.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, savaş sırasında ilan ettiği ilkelerinin, barış yapılırken mutlaka göz önüne alınmasını istemişti. Bu durum anlaşma devletlerinin işine gelmiyordu. Ancak artık çok büyük bir güç durumuna gelen Amerika Birleşik Devletleri'ni karşılarına da almak istemiyorlardı. Bu nedenle tam bir açmazda düşmüşlerdi. Wilson, savaş sonu adil bir barış yapılmasını, toprak kazancının ve savaş tazminatlarının söz konusu edilmemesi, her ulusun kendi geleceğini kendisinin belirlemesi gibi son derece insancıl ilkeler ortaya atmıştı.

Bu nedenle yenilenlerden pay alınması veya bir başka çıkar sağlanması hiç olmazsa kuramsal açıdan mümkün değildi. Bu nedenle geriye kalan üç güç bütün çabalarıyla, isteklerinin Wilson ilkelerine uygun düştüğünü uydurma kanıtlarla göstermek zorundaydılar. Bu arada çıkar çatışmaları da giderek artmıştı.

Konferansta Yunanistan'a büyük destek veren İngilizler, Yunanlıların konferansa sundukları İzmir ve yöresine ilişkin sahte belgeleri gerçek belgeler olarak kabul ettiler. Gerçekle hiçbir ilgisi olmayan bu belgelere Amerikalıları da inandırdılar. Bununla da kalmayıp Osmanlı Devleti

⁵¹ Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri, Doğumundan Samsun'a Kadar. s.326. Baskı 1990

toprakları üzerine kurulacak devletlerin, kendilerini yönetecek durumda olmadıklarını ileri sürerek himaye altında yaşamaları gerektiği düşüncesini savundular.

Konferansa katılan Yunanlıların amaçları ise; Batı Anadolu'yu ve Trakya'yı ele geçirerek Ege Denizi çevresinde büyük bir Yunan devleti kurmaktır. Bu amaçla Yunan Başbakanı Venizelos, İzmir ve çevresi ile Trakya'nın Yunanistan'a verilmesini istedi.

Savaş sırasında yapılan ve Osmanlı ülkesinin paylaşılmasını öngören gizli antlaşmalarda, Batı Anadolu ve Akdeniz Bölgesi'nin İtalyanlara verilmesi kabul edilmişti. Önceden buna karşı çıkmayan İngilizler, konferansta Batı Anadolu'nun İtalya'ya bırakılmasına karşı çıktılar. Güçlü bir ülke olan İtalya'nın Doğu Akdeniz'e egemen olması, İngiltere'nin sömürgelerine giden yollarının güvenliğini tehlikeye sokabilirdi. Bu sebeple İngiltere, Doğu Akdeniz'de güçlü bir İtalya yerine kendi güdümle-
rindeki Yunanistan'ın olmasını istiyordu. Bunun üzerine İtalya, daha önce kendisine bırakılan Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesinden dolayı konferansı terk etti.

Konferans'ın bu ortamından faydalanan Yunan Başbakanı Venizelos, Türklerin, İzmir'de Rumları yok etmeye hazırlandıklarını, İtalya'nın da İzmir'e asker çıkarmak üzere olduklarını iddia etti. Venizelos'un bu iddiasını gerçek kabul eden İngiltere ve Fransa, Yunan ordusunun İzmir'i işgal etmesini kararlaştırdılar. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine karar verilmesi, İtalya'nın, İngiltere ve Fransa ile arasının açılmasına neden oldu.

İngiltere'nin de yardımıyla 15 Mayıs 1919'da İzmir önlerine güçlü bir donanma gönderen Yunanlılar, aynı gün karaya asker çıkararak bu kenti işgale başladılar.

Osmanlı Delegasyonu: Osmanlı Devleti'nin kaderini tayin edecek olan Paris Konferansı'na, Osmanlı Hükümeti'nin girişimlerine rağmen davet edilmemiştir. Ancak Veliâht Abdülmecit Efendi'nin İngiltere Kralı ile İtalyan Kralı'na ve Fransa Başbakanı Clemenceau'ya birer mektup göndererek yardımlarını istemesi olumlu sonuç vermiş; nihayet 30 Mayıs 1919'da Paris Konferansı'nda Yüksek Konsey, "Damat Ferit Paşa'nın, bir Osmanlı delegasyonunun barış konferansı tarafından dinlenilmesi için" gönderdiği bir yazıyı görüşmüş ve ABD Başkanı Wilson'un istekli olmamasına rağmen Lloyd George, Clemenceau ve Orlando bir Osmanlı heyetinin dinlenmesine karar vermiştir.

Bu karar üzerine, İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri olan De France, 1 Haziran 1919'da Babıali'ye (Hükûmete) gelerek Sadrazamı ziyaret etmiş ve resmen barış konferansına davet etmiştir. Osmanlı Delegasyonu; "Sadrazam Damat Ferit Paşa (ve üç Tefvîk): eski Sadrazam Tefvîk Paşa, Maliye Bakanı Tefvîk ve Ayan (Senato) Başkanı Rıza Tefvîk oluşturmuştur."⁵² Delegasyon, 5 Haziran 1919'da Paris'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır.

İngiliz Sömürgesi Olma Talebi (!):

Aslında Osmanlı heyetinin Konferans'a katılmasının bir anlamı yoktu. Çünkü Yusuf Hikmet Bayur'un ortaya koyduğu İngiliz belgesine göre, Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa, Osmanlı Devleti'nin bir İngiliz sömürgesi olmasını istemiştir: "4 Mart 1919'da Sadrazam olan Damat Ferit Paşa aynı ayın 30'unda İngiliz Yüce (Yüksek) Komiseri Amiral Calthorpe ile yaptığı görüşmede, Türkiye'nin İngiltere'ye, ancak yalnız İngiltere'ye tabi (submission)' olmak istediğini temin eder (affirmed) ve Padişahın kendi eliyle yazdığı bir tasarının çevirinisini İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmek üzere Amiral'e verir.

Bu belge 1952'de İngiliz resmi belge yayınları arasında çıkıncaya kadar bizce ve belki bütün acunca (dünyaca) duyulmamıştır. Kuvayı Milliye zamanında duyulsaydı Padişah ve Damat Ferit'e karşı kuvvetli bir propaganda silahı olurdu."⁵³

Belgenin asıl önemli tarafı tüm Osmanlı ülkesini 15 yıl boyunca bir İngiliz sömürgesi durumuna sokmasıydı. İngiltere, Boğazları ve istediği her yeri işgal edebilecek; nezaretlerde (bakanlıklarda) müsteşarları, valiler yanında başkonsolosları adiylerde danışmanları olacak, maliyeyi ve bütün seçimleri denetleyebilecekti.

Damat Ferit Paşa başkanlığında Osmanlı Heyeti'nin, 15 Haziran 1919'da Konferans'a verdiği notada; ["Savaş'tan, Osmanlı Devleti'nin iktidardaki İttihat ve Terakki Hükûmeti'nin sorumlu olduğu, masum ve fedakâr olan Osmanlı halkının savaştan sorumlu tutulamayacağı; bu hususta Konferans'taki büyük devletlerin adalet ve insafına müracaat edildiği" vurgulanmıştır. Ayrıca da sundukları yazıda; "Ermenilerin göç

⁵² Başbakanlık Arşivi MV. 254/116

⁵³ Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk-Hayatı ve Eserleri, Doğumundan Samsun'a Kadar. s.271, 272

ettirilmesi olayına da değinerek, bu olayların başlıca sebebinin Çar ordusuyla birlikte hareket eden Ermenilerin Türk ve Müslüman halka yaptıkları katliamların olduğu ve söz konusu olaylara yurt içinde yapılan üzücü müdahalelerin ise İhtilal Hükümeti'nin (İttihat ve Terakki Hükümeti'nin) gafleti sonucu meydana geldiği belirtilmiş; bu kişilerin mahkeme sonuçlarına göre çeşitli cezalara çarptırıldığı" vurgulanmıştır.

Yine söz konusu yazıda; "Rumların sadece kıyidan içeriye göç ettirildiği, Wilson Prensipleri'ne göre kurulması gereken Türk devletinin sınırlarının nereden geçeceği, Ermeni iddiaları ve Ermenilere bırakılması düşünülen yerlerdeki nüfus oranı, Arap halkının hilafete bağlılığı ve Arap bölgelerine özerklik verilmesi, Türk devletinin sınırları içinde kalacak olan azınlıklara milletler topluluğu tarafından yapılmak istenen ıslahatlardan Türk devletinin bağımsızlık şartına ters düşmeyenlerin yapılması, Türkiye'nin mali ve ekonomik bağımsızlığının gerekli olduğu, Osmanlı borçlarının ödeme usulü, başkentin (İstanbul'un) güvenliğinin sağlanması şartıyla Boğazların açık tutulacağı, Anadolu'da yapılan işgallere derhal son verilerek işgal kuvvetlerinin işgal ettikleri yerleri derhal terk etmesi ve söz konusu isteklerin yerine getirilmesi halinde bağımsız ve uygarlığa istekli bir Türkiye'nin kurulacağı" dile getirilmiştir.⁵⁴

Daha önce Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın, "Yalnız Allah'a ve İngiltere'ye güvendiğini" söylediği dikkate alındığında; Konferans'ta bu söylediklerinin hiçbir anlamı olmayacağı açıktır.⁵⁵

Osmanlı Hükümeti'ni aynı mahiyette, yani Osmanlı Devleti'ni İtilaf Devletleri'nin insafına tamamen bırakan bir metin de 17 Haziran 1919'da Onlar Yüksek Konseyi'ne verilmiş, ama dikkate bile alınmamış, hatta Osmanlı Heyeti aşağılanmıştır. Delegelerden bazıları kızmış, bazıları da gülmüştür. Çünkü onlar, Osmanlı'nın "verilecek hükmü bekleyen bir suçlu" olduğuna inanıyorlardı. Ve şöyle diyorlardı: "Türkiye Almanya'nın elinde kendini bir aygıt gibi kullandırmıştır; nedensiz başlatılmış ve amansız olarak sürdürülmüş olan savaşın yanında, yazılı tarihte eşine rastlanmayacak korkunçlukta kasıtlı kıyımlar da yer almıştır. Ama bu suçlardan Türk Milletinin sorumlu tutulmayacağı bir Türk Hükümeti'nce işlenmiştir."⁵⁶

⁵⁴ Orgn. A. Hurşit Tolon, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr, s.130-137

⁵⁵ Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1919-1938. Cilt 1.XXXVIII/66

⁵⁶ Osman Olcay, Sevr Antlaşmasına Doğru. s. LXXI. Baskı 1981

Stanford J. Shaw şöyle yazmıştır: "17 Haziran 1919'da Paris'e Sultan Vahdettin'in Hükümetini temsilen Sadrazam Damat Ferit, eski Sadrazam Tevfik Paşa, Ayan Meclisi Başkanı Rıza Tevfik ve Osmanlı Bern Elçisi Reşat Halis'ten oluşan heyet gitmiş; Lloyd George, Georges Benjamin Clemenceau ve Woodrow Wilson ile bunların Dışişleri Bakanlarından oluşan bir grupla görüşmeler yapmıştır. "Damat Ferit, Ermeni ve Hristiyanlara uygulanan korkunç katliamlarla ilgili sorumluluğu, kendinden önceki yöneticilere yıkmış, Türkiye'nin en kutsal amacının Milletler Cemiyeti'ne yararlı bir üye olmak olduğunu ifade etmiş ve Osmanlı Devleti'nin bir bütün halinde bırakılması ricasında bulunmuştur. Clemenceau ise, 'Avrupa Hristiyanlarına da, Suriye, Arabistan ve Afrika Müslümanlarına da; Türklerin tek yaptığı, fethettiklerini mahvetmekten başka bir şey olmadı' cevabını vermiştir. Osmanlı heyeti dikkate alınmadığı gibi, aşağılanmıştır da. Örneğin ABD Başkanı Wilson 'ömrümde bundan büyük aptallık görmedim derken, Lloyd George da görüşmeler Türklerin politik yetersizliğin en iyi kanıtıdır' ifadesini kullanmıştır."⁵⁷ Damat Ferit, Paris Konferansı'ndan eli boş dönmüştür.

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Paris Konferansı Yüce (Yüksek) Kurulu'na sunduğu metin ve Müttefiklerin buna yanıtı, Osmanlı'nın tarihten silindiğini gösteriyordu. "Bu dönemi incelemiş bir Batılı araştırmacının deyimiyle, 'Sultanın temsilcileri Osmanlı Devleti'nin savaşı yitirmekle kalmayıp, bu savaş nedeniyle ve onun sonucu olarak, ortadan kaldırılacağı gerçeğini bir türlü görmek istemiyorlardı. Fransızlar, İngilizler ve İtalyanların, yenik Devleti ganimet saydıklarını ve bunu, aralarında ve uyduları arasında paylaşmaya kararlı bulunduklarını da anlayamıyorlardı"⁵⁸

Milletler Cemiyeti'nin temel ilkelerini karara bağlayan, Almanya ile Versailles Antlaşması, Avusturya ile Saint-Germain Antlaşması, Bulgaristan ile Neuilly Antlaşması imzalayan İtilaf Devletleri, bu devletlerin hiçbirini ortadan kaldırıp tarihe gömmemiştir; tek istisna Osmanlı Devleti olmuştur. Bu durumu Atatürk şöyle anlatır: "Almanya ve Bulgaristan gibi eski müttefiklerimiz de bizimle beraber ve bizim kadar mağlup oldularsa da hiçbirinin mevcudiyeti ve hayat hakkı tehlike altında kalmadı."⁵⁹

⁵⁷ Stanford J. Shaw, From Empire To Republic, Volume II. P. 413-424

⁵⁸ Osman Olcay, Sevres Antlaşmasına Doğru, S.L.XXIII, Baskı 1981

⁵⁹ Gazi Mustafa Kemal, NUŞUK-Vesikalar. s.110. Kaynak yayınları, 2015

Mustafa Kemal / Paris Konferansı

Mustafa Kemal Atatürk'ün Paris Barış Konferansı'na ait görüşleriyle, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın başında olduğu Osmanlı Hükümeti'nin görüşleri çok farklıydı. Damat Ferit Paşa'nın Doğu Anadolu'da Ermenilere toprak verileceğine, güneyde sınırın Toroslar olacağına dair beyanatı çok ciddi bir durumdu. Nitekim Türk milletinin hemen hemen her kesiminden tepki almıştır. Örneğin, Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Haziran 1919'da Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya yazı göndererek protesto etmiştir. Aynı şekilde, 5 Haziran 1919'da İstanbul Üniversitesi'nde toplanan yükseköğrenim gençliği Sadrazam'ı protesto etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 13.09.1919 tarihinde Sivas Kongresi'nden ordu komutanlıklarına çektiği şifreli telgrafta, "Merkezi Hükümet'in (İstanbul Hükümeti'nin) barışın bütün şartlarını kabul ve millete bir emrivaki tarzında takdim edeceği görülmektedir. Paris Sulh Konferansı'na verdiği nota gereği Toros'un ötesindeki vilayetlerimizin kaybı ve Aydın Vilayeti'nde kabul ettiği sınırın batı sahil kısımları ve memleketin işgal edilmiş muhtelif topraklarının maazallah kaybedilme tehlikesi bütün çıplaklığıyla hissedilmektedir..."⁶⁰

Aynı şekilde diğer bazı ordu komutanlıklarına çektiği gizli bir telgrafta da Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın topraklarımızdan feragatte bulunduğunu bildirmiştir: "...Ferit Paşa'nın Toros'un ötesindeki vilayetlerimizden feragat ettiği, Paris Sulh Konferansı'na verdiği nota ile sabittir. Aydın Vilayetinde Yunanlılarla sınır çizme teşebbüsü, oradaki işgal emrivaki halinde bir ilhak olarak kabul ettiğine delil bulunmuş ve memleketin diğer işgal edilmiş kısımları için de bunlara benzer gafilane ve hainane siyasetiyle memleket ve milleti bölünmeye uğratacağı kuvvetle muhtemeldir..."⁶¹

Diğer taraftan Mustafa Kemal, Eylül 1919'da, "Paris Konferansı Yüksek Konseyi'ne, Sadrazam Damat Ferit Paşa başkanlığında Türk delegasyonunun halkın iradesini temsil etmediğini, bundan böyle Türk delegasyonlarının Milliyetçi güçlerden oluşturulması gerektiğini tebliğ etti."⁶²

Mustafa Kemal, İstanbul halkına duyurulmak üzere basına şöyle bir yazı göndermiştir (2.10.1919):

⁶⁰ Gazi Mustafa Kemal, NUTUK-Vesikalar, s.63

⁶¹ Gazi Mustafa Kemal, NUTUK-Vesikalar, s.93

⁶² Paul C. Helmreich, Sevr Entrikaları, s.176. Çeviren Şerif Erol.1996 Baskı

"Mütareke'nin imzalanmasından beri gittikçe daha müthiş bir katiyetle mevcudiyetimizi tehlide ve sıra ile İstanbul, Musul ve İzmir gibi her biri hayati bir nokta ehemmiyetinde en mühim vilayetlerimizin işgaliyle tahakkuka başlayan büyük tehlike, görünüşte mağlubiyetten ve harici sebeplerden doğmuş gibi görünebilirse de hakikatte her şeyden ziyade dâhili ahvalimizden hâsıl olduğu inkâr edilmez.

Almanya ve Bulgaristan gibi eski müttefiklerimiz bizimle beraber ve bizim kadar mağlup oldularsa da hiçbirinin mevcudiyeti ve hayat hakkı tehlike altında kalmadı. Onların bugünkü vaziyetleriyle bizim şimdiki vaziyetimizin en üstünkörü bir bakışla mukayesesı, maruz olduğumuz felaketin hasıl olmasına sade bir mağlubiyetin kafi bir sebep teşkil edemeyeceğini bütün açıklığıyla ispat eder. Bu farkın yegâne sebebi, onlarda hükümetle milletin birlik ve bizde ise hükümetin milletten tamamıyla uzak olmasıdır...

Mevcut Hükümet'in (İstanbul Hükümeti'nin) harici siyasette milli emellerimize tamamıyla aykırı bir hareket hattı takip etmekte olduğunun en büyük delilleri; İzmir gibi Yunanlılıkla hiçbir alakası olmayan bir vilayetimizdeki haksız ve caniyane işgalin kaldırılmasına değil, sınırlandırılmasına ve bu surette de Akdeniz sahillerimizde belli sınıra sahip bir Yunan sömürgesi teşekkülüne sebep olması, orada ırzıyla namusunu müdafaa mecburiyetinde kalan Ümmet-i Muhammed'in tepelenmesini emrederek açıktan açığa Yunan menfaatlerine hizmet etmesi, Musul ve Adana gibi coğrafi ve milli birliğimizin en bölünmez parçalarından olan vatan kısımlarının mukadderatını tamamıyla ihmal edip Paris Konferansı'na verdiği notada Toros sıradağlarını memleketimizin tabii sınırı şeklinde göstermesi ve bilhassa gerek Saltanat Şurası ve gerekse Paris Konferansı'nda 'Doğu vilayetlerinde geniş bir Ermenistan teşkiline' razı ve hatta sebepsizce talip olması gibi bir takım hainane teşebbüslerdir ki, bunların bütünü nazarı itibara alınırsa, elimizde vatan namına Ankara ve Kastamonu vilayetlerinden başka bir şey kalmayacak olur.

Damat Ferit Paşa, hem milleti hem Padişah'ı aldatmak suretiyle şimdiye kadar makamında kalabilmiştir. Çünkü, Paris Barış Konferansı'ndan döndüğünde, Konferans'a verdiği notanın feci muhteviyatını tahrifen tercüme ederek Padişah'a ve milletin nazarına arz etmiş ve bu suretle hıyanetini gizlemeye çalışmıştır..."⁶³

⁶³ Gazi Mustafa Kemal, NUTUK-Vesikalar, s.110,111

Mustafa Kemal, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın görevden alınmasından sonra, yerine 3 Mart 1919'da sadrazam olan Ali Rıza Paşa'ya ikaz mahiyetinde gönderdiği yazıda; yine Paris Barış Konferansı üzerinde durmuş, yeni heyet gönderilmesi durumunda şu hususun dikkate alınmasını istemiştir. "Paris Konferansı'nda millet ve memleketin mukadderatını tayine memur olacak delegelerin eskisi gibi ehil olmayanlardan tayin edilmeyip, milletin emellerini hakkıyla idrak etmiş ve itimadına mazhar bilgili ve iktidar sahibi kimselerden seçilmelidir...3 Ekim 1919"⁶⁴

Bu arada 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa da Paris Konferansı üzerinde durmuş ve Mustafa Kemal'in dikkatini çekmiştir: "İtilaf Devletleri'nin ya şimdi veya Sulh Konferansı'nda Doğu vilayetlerindeki ordunun Mütarekename (Mondros Mütarekesi) hükümlerince silah teslim etmelerini istemeleri muhtemeldir..... Ermenilerin sürekli tehdidine maruz olan halkımızın bir tek silah bile vermeye müsaade etmeyecekleri açıktır.....18 Ekim 1919"⁶⁵

Sultan Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit Paşa kendi ve Devletin kaderini Barış Konferansına bırakmıştı. Emperyalist ülkelerin Devleti tarihe gömmeye ve Türk milletini sonsuza dek bağımsız bırakmayacaklarını bilen Mustafa Kemal; Mondros Mütarekesi'ne karşı çıktığı gibi, Paris Barış Konferansı için de Saltanatın ve hükümetlerin dikkatini çekmiş, önerilerde bulunmuş; ama kurtuluşu İtilaf Devletleri'nin himayesinde gören Sultan ve yönetimi üzerinde etkili olamamıştır.

BİRİNCİ LONDRA KONFERANSI (12 ŞUBAT 1920)

Osmanlı Devleti ile yapılacak barış anlaşmasını görüşmek üzere Müttefik (İtilaf) Devletleri, 12 Şubat 1920 tarihinde Londra'da toplandılar. Görüşmeler 27 Şubat 1920 tarihine kadar, İtilaf Devletleri'nden İngiliz Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Millerand, İtalya Başbakanı Nitti ve Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi'nden oluşan Yüksek Konsey'de yapılmıştır. ABD görüşmelere katılmamıştır. Japonya'yı temsilen Londra Büyükelçisi katılmıştır.

⁶⁴ Gazi Mustafa Kemal, NUTUK-Vesikalar, s.165

⁶⁵ Gazi Mustafa Kemal, NUTUK-Vesikalar, s.209

Londra Konferansı iki kısımdan ibarettir. Birinci kısımda görüşülen ve karara bağlanan konular şunlardır: İstanbul ve Boğazların sınırları ve statüsü; "Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Romanya temsilcilerinden oluşan Boğazlar Komisyonu oluşturulacak; dört büyük güçten her birinin ikişer, diğerlerininse birer oy hakkı olacaktı...

Komisyon'un hiçbir bölge üzerinde egemenlik hakkı olmamasına rağmen, Boğazların ve Marmara Denizi'nin iki yakasında da askeri teçhizattan arındırılmış bir bölgeyi işgal etme hakkı bulunacaktı."⁶⁶

Kurulacak küçük Türkiye'yi denetim altında tutacak olan Mali Komisyon ve Osmanlı borçlarının dağıtımı karara bağlandı.

İkinci kısımda ise, Türkiye'den kopartılan ya da halkı Türk olmayan bölgelerin paylaşılması görüşüldü ve karara bağlandı: Fransızlara Suriye, Lübnan; İngilizlere Irak, Filistin bırakıldı. İngilizler İstanbul ve Boğazlar üstündeki hâkimiyetlerini korudular. Kilikya'daki ordularını Ermenilerle dolduran Fransızlar, Ermeni katliamlarına direnen Türklerin güçlü karşı koyması karşısında, kısmen çekilmeye yöneldiler. İzmir bölgesini Yunanlılara kaptıran İtalyanlar da kendilerine düşen Antalya ve yöresini yeterli bulmamışlardı. Trakya ve İzmir Yunanlılara bırakıldı.

Ayrıca, kendisine bırakılan topraklarda Türkiye'nin ne kadar asker bulunduracağı; Türkiye'nin Mısır, Kuzey Afrika, Kıbrıs üstündeki haklarından da vazgeçmesi kararlaştırıldı.

Doğu Anadolu'da Ermenistan'a ayrılan yerlerde yaşayan Türkler ki, nüfus olarak çoğunluğu oluşturuyordu, bırakıp gitmezlerse, Yunan kuvvetleri tarafından zorla yerlerinden çıkarılacaktı. İngilizler, eğer Türkler anlaşmayı kabul etmezlerse, Yunanlılar aracılığı ile kendilerine iyi bir ders verecekti! Şımartılan Yunanlılar, İstanbul üstünde hak iddiasını sürdürüyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra paylaşılacak en büyük hazine Ortadoğu olmakla beraber, İtilaf Devletleri Osmanlılarla yapılacak antlaşmayı önemli görmüyorlardı. Çünkü Türkiye'yi denetim altına aldıklarını sanıyorlardı. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile yapılacak barış antlaşmasını, aralarındaki pazarlıkların tamamlanacağı daha ilerideki tarihe bırakmakta bir sakınca görmediler.

Bu sırada, 1919 sonlarına doğru Mustafa Kemal'in milliyetçi hareketinin Anadolu'nun dörtte birini kontrol altına alması Avrupa'nın dikkatini

⁶⁶ Paul C. Helmreich, Sevr Entrikaları, s.186,187

üzerine çekmiş, İstanbul ikinci plana düşmüş, Ankara öne çıkmaya başlamıştı. 16 Mart 1920'de, İngilizler öncülüğünde İstanbul işgal edilip Meclis-i Mebusan basılıp dağıtılınca ve milliyetçi subaylar tutuklanıp Malta Adası'na sürgün edilince, Mustafa Kemal buna karşılık olarak da yakında bulunan İtilaf Devletleri'nin subaylarını tutuklatmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisini kurarak, Türkiye'nin güç merkezinin artık Ankara olduğunu ortaya koymuştur.

İtilaf Devletleri Türkiye'nin parçalanması-paylaşılması konusunda defalarca toplantı yapmış ama pastayı paylaşmakta anlaşılamamışlardı. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Türklerin tamamen yok edilmesinin İngiliz çıkarlarına ters olduğu kadar bunun sonsuza dek mümkün olamayacağını belirtmesine rağmen, Başbakan Lloyd George'yi ikna edememiştir. Hatta şöyle söylemiştir: "Türlklere iyilik etmek isteyecek en son kişi benim, ama Anadolu'da barış istiyorum. Oysa Yunanlılar İzmir'deyken, Yunanlı Başbakan Venizelos'un emirlerini yerine getirir, Anadolu'nun her yanında ilerlerken bunun gerçekleşmeyeceğini biliyorum. Yunanlılar, Türkleri dağlara sürebileceğini sanıyor, ben ise hiç emin değilim."⁶⁷

Londra Konferansı'nda Sevr Antlaşması'nın temel unsurları ortaya çıkmıştır. Ayrıca, İtilaf Devletleri'nin Türk Milletine besledikleri kin, nefret, intikam, yok etme duyguları, görüşleri de ortaya dökülmüştür. Nitekim İngiltere Başbakanı Lloyd George Türkleri, "Bir insanlık kanseri, yönettikleri toprakların etine işlemiş bir yara" olarak tanımlıyordu ve "Bu belayı ve potansiyel dert kaynağını (Türkleri) Avrupa'dan def etmek gibi büyük bir fırsatı şu anda gerçekten kaçırıyor olabiliriz" diyerek Müttefikleri uyarıyordu. Yani Türkler karşısında başarılı olamayabiliriz, ciddi bir güç olmak zorundayız diyerek, aslında kuşkularını dile getiriyordu.

Kuşkusunda haklıydı. Mustafa Kemal 5 Ocak 1920 tarihinde komutanlara gönderdiği telgrafta, "İtilaf Devletleri, Türkiye içinde ayrılık, iç çatışma çıkararak Kuvai Milliye'yi dağıtmaya çalışmaktadırlar..." diyerek dikkatlerini çekmiş, milli birliği koruyarak İtilaf Devletleri'ne karşı başarının temelini işaret etmiştir.

⁶⁷ Margaret MacMillan, Paris 1919,s.438

SAN- REMO KONFERANSI (18-26 Nisan 1920)

Londra Konferansı'nda (12 Şubat 1920), İngiltere, Fransa ve İtalyan Başbakanlarının İtalya'da bir araya gelmelerine karar verilmiştir. Osmanlı Devleti ile yapılacak barış anlaşmasına son şeklin verilmesi amacıyla üç İtilaf Devleti'nin (İngiltere, Fransa ve İtalya) Başbakanları ve Dışişleri Bakanları ve Japonya temsilcisi 18 Nisan 1920'de İtalya'nın San-Remo kentinde toplanarak görüşmelere başlamışlardır. Bu Konferans'a ABD bir gözlemci göndermiştir. Görüşmeler 26 Nisan 1920 tarihine kadar devam etmiştir.

Konferans'ta Osmanlı Devleti'nin parçalanması asıl konu olmasına rağmen, Londra Konferansı'nda olduğu gibi, bu Konferans'a da davet edilmemiştir.

San-Remo Konferansı'nda ele alınan ilk konu, Wilson tarafından, Türkiye ile barış anlaşması imzalanmasına dair notaya verilecek cevap olmuştur. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon tarafından hazırlanan cevapta; "Padişahın (Vahdettin'in) İstanbul'dan çıkarılmayacağı, Türkiye'nin güney sınırlarının yalnız etnik faktörlere göre değil, coğrafi ve ekonomik faktörlerin de dikkate alınarak çizileceği, Boğazlar Komisyonu'nda Rusya'nın da temsil edilmesinin memnuniyetle karşılanacağı, ancak bu önemli konunun Rusya ile yapılacak görüşmeler sonuna bırakılamayacağı, ABD'nin istediği bağımsız Ermenistan'ın kurulacağı, Arap memleketlerinin yine ABD'nin istediği gibi Türk idaresinden kurtarılacağı, Doğu Trakya ile İzmir'in Yunanlılara verileceği, fakat Türklerin İzmir Limanı'ndan serbestçe faydalanmalarının sağlanacağı belirtilmiştir."⁶⁸

Konferans'ta yapılan görüşmelerde Lord Curzon'un hazırladığı cevabi notanın uygun bulunmasına ve ABD'ye gönderilmesine karar verilmiştir.

Mali Konular: İngilizler Londra Konferansı'nda "Mali Komisyon" kurulduğu için "Duyun-u Umumiye İdaresi'nin (Osmanlı Borçları İdaresi'nin) kaldırılmasını istemiş, ancak Osmanlı borçlarının yüzde altmış Fransa'ya olduğu için Fransa buna itiraz etmiştir. Neticede Duyun-u Umumiye İdaresi'nin 1923 yılında kaldırılması kararlaştırılmıştır.

⁶⁸ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar. Cilt II. s.146

Trakya Sınırı: Londra Konferansı'nda Trakya bölgesi Yunanistan'a verilmiş, sınırın Çatalca olması benimsenmişti. Ancak San-Remo Konferansı'nda İtalyan Başbakanı Nitti, sınırın Çatalca'dan çizilmesi halinde sorunlar çıkabileceğini; bu sınır ile Türklerin gerçekten Avrupa'dan çıkarılmış olacağını, bu durumun Türklerin barış anlaşmasını imzalamalarına ve savaşın tekrar çıkmasına neden olacağını belirtmiştir. İngiliz Başbakan Lloyd George, buna karşılık Türkiye sınırının Çatalca hattında kalmasını savunmuştur.

Başbakan Lloyd George, Gelibolu'nun ve Edirne'nin Yunanistan'a verildiğini, Türklerle bırakılmasının söz konusu olmadığını belirtmiştir.

İzmir'in Durumu: Londra Konferansı'nda İzmir ve çevresinin Yunanistan'a verilmesi kararlaştırılmış, ama tam karara bağlanmamış gibiydi. İzmir meselesi San-Remo Konferansı'nda tekrar gündeme gelmiş, ama yerel parlamento kurulması, bu parlamentonun beş yıl sonra Yunanistan'a bağlanmak için başvurabileceği kayda alınmıştır.

Ermenistan Devleti: Londra Konferansı'nda Doğu Anadolu bölgemiz de Erzurum dahil Trabzon, Erzincan, Van ve Bitlis'i kapsayan bir Ermenistan devletinin kurulması kabul edilmişti, burada da kabul edildi. Konferans'ta Ermenistan'ın korunması gündeme gelmiş, Milletler Cemiyeti'nce korunup korunamayacağı sorulmuştur. "Milletler Cemiyeti Ermeni meselesi ile ilgilendiklerini, ancak doğrudan doğruya bir manda yükümlülüğü altına giremeyeceğini bildirmiştir."⁶⁹

Kürtlerin Durumu: San-Remo Konferansı'nda, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon Kürtlerin kendi başlarına bağımsız bir devlet kuramayacaklarını, İtilaf Devletleri'ne sürekli ihtiyaç duyacaklarını, bu durumun da ciddi sorunlar oluşturacağını, Kürtlere özerklik verilmesinin daha doğru olacağını belirtmiştir.

Ancak Kürt halkları, Türk yönetiminden bağımsız olmak istediği takdirde Milletler Cemiyeti'ne başvurabilecekler, Cemiyet Kürtler lehine karar verirse, Türkiye'nin bu karara uymak zorunluluğu olacaktır. Ve İtilaf Devletleri de bu karara karşı çıkmayacaktır.

Batum: Londra Konferansı'nda, Batum'un Milletler Cemiyeti'nin koruyuculuğunda bağımsız bir devlet olması kararlaştırılmıştı. Ancak Rusya'da 1917 Ekim Devrimi sonrası Bolşevik yönetim-Komünizm tehlikesi karşısında, San-Remo Konferansı'nda Batum konusu tekrar ele alınmıştır.

⁶⁹ Paul C.Helmreich, Sevr Entrikaları, s.224,225

Lloyd George, Bolşeviklerin Batum'u almak üzere güç sevk ettiklerini, bu durum karşısında geri çekilmek zorunda kalacaklarını belirtmiştir. Ancak Fransız delegesi Berthelot, Batum'un tüm Kafkasya ve Acemistan'ın önemli petrol, manganez ve ipek ticareti bakımından çıkış limanı olduğunu, bunun için de Rusya'ya bırakılmayacağını ifade etmiştir. Sonuçta Batum'un Gürcistan'a bırakılmasına, Gürcistan'a teslimine kadar da İngiliz birliğinin orda kalmasına karar verilmiştir.⁷⁰

Filistin: Londra Konferansı'nda İngiliz mandası altına bırakılan Filistin, bu Konferans'ta ciddi tartışılmıştır. Neticede İngiliz mandaterliğinin süreceği, ancak "Yahudi devletinin kurulmasından, İtilaf Devletleri karşısında İngiliz hükümeti sorumlu olacaktır. Filistin'de Yahudi olmayan halkların vatandaşlık haklarıyla dinsel haklarına ve diğer ülkelerdeki Yahudilerin haklarına ve siyasal statüye zarar verecek bir şey yapılmayacaktır. Buradaki etnik ve dinsel sorunların incelenmesi için kurulacak komisyona Milletler Cemiyeti tarafından komisyon başkanı atanacaktır."⁷¹

Musul: Londra Konferansı'nda Fransa, Musul petrollerinden istediği payı alamadığı için, İngilizlerin Irak üzerindeki mandaterliğine çekince koymuştur. Sorun San-Remo Konferansı'na bırakılmıştı. Fransa daha önce yapılan gizli Sykes-Picot Anlaşması'na göre Musul'un Fransa'ya bırakıldığını ısrarla belirtmiş, Lloyd George buna sert cevaplar vermiş; şiddetli tartışmalardan sonra "Fransa'ya Musul petrollerinden bir pay verilmiştir. Fransa'nın çıkardığı petrolün Avrupa'ya taşınabilmesi için Irak ve Suriye'den geçip İskenderun'da son bulan bir boru hattı kurmasına izin verilmiştir."⁷²

Mısır: Londra Konferansı'nda, İngilizler Mısır üzerindeki haklarının Osmanlı Devleti tarafından kabul edildiğini ifade etmiş, ancak Fransa çekince koymuştu. San-Remo Konferansı'nda Mısır yeniden Fransa tarafından gündeme getirilmiştir. Neticede şu karara varılmıştır: "Türkiye, Süveyş Kanalı'nda geçiş özgürlüğüne ilişkin 29 Ekim 1888'de İstanbul'da imzalanan sözleşme ile padişaha tanınan yetkilerinden Büyük Britanya yararına vazgeçer."⁷³ Bu madde Türkiye ile yapılacak anlaşmaya aynen konmak üzere yazılmıştır.

⁷⁰ Osman Olcay, Sevr Antlaşması'na Doğru, s.538,539. Baskı: 1981

⁷¹ Osman Olcay, Sevr Antlaşmasına Doğru, s.551. Baskı, 1981

⁷² Stanford J.Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye. Cilt I.s.393,397

⁷³ Osman Olcay, Sevr Antlaşmasına Doğru, s.489

Suriye Sınırı: Londra Konferansı'nda Suriye'nin Fransız mandasına bırakılması kararlaştırılmış, ancak kesinleşmemişti. Ayrıca Suriye'nin doğu sınırı üzerinde bir anlaşmaya varılmamıştı.

San-Remo Konferansı'nda, Suriye'nin doğu sınırının Musul bölgesiyle birlikte, Dicle'nin Fırat'la kesiştiği yere kadar çizilecek bir çizginin oluşturulması kabul edilmiş; Fransa'ya Suriye mandasının verilmesi karara bağlanmıştır.

Hicaz'ın Bağımsızlığı: San-Remo Konferansı'nda görüşülen konulardan biri de Hicaz Krallığı'nın geleceğinin belirlenmesi olmuştur. Zaten İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sürecinde Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak amacıyla Araplar arasında bağımsız bir Arap devleti kurulacağı uğraşısını vermişti. Gizli Sykes-Picot Anlaşması'nda da Arapların bağımsız bir devlet kurması yer almıştı.

Türklerle yapılacak barış anlaşmasında yer alarak kesinleşmesi için, San-Remo Konferansı'nda Fransız teklifi kabul edilmiştir: "Kutsal yerler çevresindeki toprakların Müslümanlar tarafından kutsallığını göz önünde tutan İtilaf Devletleri, Hicaz Krallığı'nın bağımsızlığının tam olması gerektiğini tanıır ve bu krallığın yönetimine ya da işlerine hiçbir devletin siyasal etkide bulunmayacağını bildirir."⁷⁴

Mustafa Kemal'in Tepkisi:

Bu durumda ve 16 Mart 1920'de başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri tarafından İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması karşısında, Mustafa Kemal İstanbul'da bulunan ABD ve İtilaf Devletleri'nin diplomatik temsilcilerine; tarafsız ülkelerin Dışişleri Bakanları'na; İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yasama organlarına kısa ve sert protesto gönderdi.

Üç gün sonra, yani 19 Mart 1920'de tüm illere yeni "olağanüstü" Meclis için seçim yapılmasını istedi; kapatılan Meclis-i Mebusan üyelerini de davet etti.

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi Ankara'da toplandı, Mustafa Kemal başkan seçildi ve şu kararları aldı:

1. Bir hükümet kurulması mutlak zorunluluktur.
2. Geçici bir devlet reisine ya da saltanata müsaade edilmeyecektir.

⁷⁴ Taha Akyol, Medine'den Lozan'a, s.132

3. Ülkede gerçek otoritenin, Mecliste temsil edildiği üzere ulusal idare olduğunun tanınması esastır. Büyük Millet Meclisi üzerinde başka güç yoktur.
4. Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama, yürütme işlevlerini kendisinde toplar. Meclis üyeleri arasından seçilecek ve Meclise karşı sorumlu olacak bir devlet konseyi devlet işlerini yürütecektir. Meclis başkanı makamı gereği konseye de başkanlık edecektir."⁷⁵

Sultan Vahdettin:

Diğer taraftan, 16 Mart 1920'de Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı İngilizler tarafından basıldığında, Sultan Vahdettin'i bir grup ulema ve subaylar ziyaret eder: Bu grup şu kişilerden oluşmuştur: Celalettin Arif, Rauf Bey (Orbay), Balıkesir Müderrisi Abdülaziz Mecdi Efendi, Yalvaçlı Ömer Vehbi Hoca (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Geçici Reisi, Konya Müftüsü, daha sonra Konya Milletvekili, TBMM Başkan Vekili, Şeriye Vekili).

Padişah Vahdettin ile aralarında şöyle bir konuşma geçer:

[**Vahdettin:** "Ecnebler (yabancılar) her şeyi yapabilecek vaziyettedirler. Meclis-i Mebusan müzakerelerinde sözlerinize fazlaca dikkat etmelisiniz."

Vehbi Hoca: "Şevketmeab! Millet azimlidir; Vatanını da sizi de kurtaracaktır."

Vahdettin: "Hoca, Hoca! Sözlerinize dikkat ediniz! Fiili hadiseler meydandadır. Akıl için yol birdir. Bu adamlar isterse yarın Ankara'ya girerler."

Abdülaziz Mecdi (Saray'ın penceresinden gözüken düşman donanmasını göstererek): "Bu kâfirlerin kudreti şu denizdeki toprakların menzili içindedir. Millet demir gibidir. Onu yıkamayacaklardır. Padişahım, müsterih olunuz. Millet sonuna kadar mücadele edecektir."

Vehbi Hoca: "Millet, vatanını son damla kanına kadar müdafaa edecek ve Cenabı Hakk'ın inayetiyle muzaffer olacaktır. Padişahım buna itimat ediniz."

Rauf Bey (Orbay): "Hoca efendiler, zat-ı Şahanelerine hakikati arz ediyorlar. Padişahım! Millet hudutları dâhilinde istiklalini ve makamınızı kurtarmaya azmetti. Millet sizden bir muahedeye imza koymamanızı

⁷⁵ Paul G. Helmreich, Sevr Entrikaları, s.232,233

istirham ediyor. Aksi takdirde akıbet çok tehlikeli görünüyor. Siz, mahsur vaziyette olduğunuz için imza etmeye mecburiyetiniz de yoktur."

Sinirlenen Padişah, sert bir şekilde ayağa kalkar ve soğuk bir ses tonuyla şöyle cevap verir: "Bu millet koyun sürüsü, bir çoban lazım. O da benim". Ve konuşmayı sona erdirir. Saray'dan çıkacakları sırada Vehbi Hoca, arkadaşlarına dönerek şu tarihi cevabı verir: "Bu adam nefisini ıslah etmezse akıbeti fenadır. Allah büyüktür. Bu millet halaskârını (kurtarıcısını) bulacaktır. Milleti koyun sürüsü addetmek Allah rızasına aykırıdır. Yaşarsak çok şeyler göreceğiz".⁷⁶

"Vahdettin nefisini asla ıslah edemedi, memleketini işgal edenlerle işbirliği yaptı, sonra da onlara sığınarak ülkesini terk etti. Onun hakkında büyük ferasetle (sezgiyle) bir tahminde bulunan Vehbi Hoca, daha sonra (1 Kasım 1922) onun saltanattan indirilmesine ilişkin fetvayı yazma işini Şeriye Vekili (Bakanı) olarak üstlenmiştir."⁷⁷

Osmanlı Devleti'nin Paris'e Çağırılması

San-Remo Konferansı'nın 21 Nisan 1920 tarihli toplantısında, aldıkları kararları içeren barış anlaşmasının Osmanlı Devleti'ne verilmesi görüşülmüş, Osmanlı delegasyonunun 10 Mayıs 1920 tarihinde Paris'te hazır bulunmasına karar verilmiştir. Bu sırada TBMM, 30 Nisan 1920'de İtilaf Devletleri'ne Türkiye'de İstanbul'dan ayrı bir hükümetin kurulduğunu bildirmiştir.

Ancak, "Osmanlı Devleti sadrazamlarından Tevfik Paşa ve Bayındırlık Bakanı Cemil Paşa ile İçişleri Bakanı Reşit ve Milli Eğitim Bakanı Fahrettin Beylerden oluşan delegasyon Paris'e gitmiştir."⁷⁸

San-Remo Konferansı'nda son şekli verilen barış anlaşmasının kararları, 11 Mayıs 1920'de Fransa Başbakanı Millerand tarafından Osmanlı Heyeti'ne tebliğ edilmiştir. Millerand, Osmanlı Devleti tarafından verilecek cevabın, bir ay içinde verilmesini de şart koşmuş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: "Dış baskılara dayanamayarak Türkiye 1914'te İtilaf Devletleri'ne karşı savaşa girmişti. Türkiye'nin bu hatası, İtilaf Devletleri için pek çok kayıplara mal olarak savaşın belki yıllarca uzamasına sebep oldu. Müttefik Devletler, kendileri için bir daha böyle korkunç bir

⁷⁶ Cemal Kutay, Kurtuluşun Kuvvacı Din Adamları, s.89,156-157,165

⁷⁷ Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, Allah ile Aldatmak, s. 40, 41, 42

⁷⁸ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt III. s.148

durumun yeniden meydana gelmemesini sağlamak için bir takım kesin tedbirler almak zorundadırlar. Boğazların serbestisini temin etmekle beraber devletler, İstanbul üzerinde Zat-ı Şahane'nin (Padişah'ın) hukuki hükümlerini ibkaya (yerinde bırakmaya) karar vermişlerdir. Bu karar, hak, hürriyet ve adaletin kurulması için harb eden Müttefik Devletler'in hukuk, menafi (çıkarları) ve meşru temayüllerine (eğilimlerine) riayet ve binaberin (bundan dolayı) Osmanlı Devleti'ne ne derece alicenabane (cömertlikle) bir sulh akdetmek istediklerine bir delildir.

Derin bir sessizlik içinde dinlenmiş olan bu sözlerden sonra, Heyet Başkanı Tevfik Paşa'ya projenin örneği sunuldu. Tevfik Paşa, titrek bir sesle ve kısaca bu projeye zamanında cevap vereceğini bildirdi. Bu çok önemli tarihi toplantı sadece beş dakika sürdü."⁷⁹

Osmanlı Heyeti Başkanı Tevfik Paşa, kendisine verilen bu San-Remo kararlarını İstanbul'a bildiren telgrafında, "İstihkak ve hatta devlet mefhumları ile Kabili telif" olmadıklarını belirtmiştir.

Böyle olmasına rağmen, Sadrazam Damat Ferit Paşa, Paris'e gönderilmiş olan delegeler "Devletin hukukunu korumaya kadir değilmiş ve kendi bulunursa temin-i maksat (amacın sağlanması) muhakkak imiş" diyerek kendisini de delege tayin etmiş ve 12 Haziran'da İstanbul'dan ayrılarak 19 Haziran 1920'de Paris'e varmıştı. San-Remo Konferansı kararlarında bazı değişiklikler istemiş, Doğu Trakya konusunu dile getirmiş ama hepsine red cevabı almıştır.

Doğu Trakya olayı şudur: "San-Remo Konferansı'na göre Trakya'nın Yunanistan'a verildiğini duyan Doğu Trakyalılar; böyle bir durum gerçekleştiği takdirde, ne yapılacağını bir karara bağlamak ve gerekli önlemleri almak üzere Edirne'de bir kongre yapılmasına ve şehir ve kasaba temsilcilerinin çağrılmasına karar verdiler.

8 Mayıs 1920'de Selimiye Camii önünde bir miting düzenlediler; bir gün sonra da İstanbul Hükümeti'nin emirlerine uyulup uyulmaması, Padişah'la (Vahdettin'le) irtibatın kesilip kesilmemesi meselelerini tartıştılar; sonunda 12 çekimser, 2 muhalif, 3 mevcut olmayan oya karşı 200 reyile Trakya'yı savunmaya karar verdiler."⁸⁰

⁷⁹ Galip Kemali Söylemezoğlu, Başımıza Gelenler, s.232,231

⁸⁰ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt III. s.150,151

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasından (23 Nisan 1920) hemen sonra Trakya'da, o koşullarda böyle bir kongrenin toplanması ve düşman işgaline karşı konacağının karara bağlanması Türk vatanseverliğinin bir örneği olarak tarihe geçmiştir.

Bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa, millet adına İstanbul Hükümeti'nin konuşma yetkisi bulunmadığını, bu yetkinin yalnız Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğunu söylüyor ve bu durumu Trakyalılara da duyurmuş bulunuyordu.

İstanbul Hükümeti, Edirne'de böyle bir kongrenin yapılmasına ve Yunanistan'a savaş açılmasına karşıydı. Nitekim Birinci Kolordu Komutanı Muhittin Bey, İstanbul Hükümeti'ne, "Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgal edileceğine dair haberin doğru olup olmadığını sorduğunda alınan cevap çok üzücü olmuştu: "Babıali'ce İtilaf Temsilcileri nezdinde tekrar girişimde bulunulmuştur. Ahalinin silahlanması cihetine kesinlikle gitmeyiniz."⁸¹

İstanbul Hükümeti'nin dikkate alınmaması gerektiği Paris'te anlaşılmıştı: Londra Konferansı'nda çatısı belirlenen ve San-Remo Konferansı'nda son şekli verilen anlaşma metninin Fransa parlamentosu tarafından tasdik edilmeyeceği; Milli Hareketi başlatan ve giderek güçlenen Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmanın Fransız çıkarlarına daha uygun olacağı düşüncesi ile belli oluyordu.

Diğer taraftan İtalyanlar da Yunan Başbakanı Venizolos'un Türkiye üzerindeki aşırı isteklerinden rahatsız olmuşlardı.⁸² Bu durum karşısında, İtilaf Devletleri temsilcileri barış şartları üzerinde bir defa daha görüşmek üzere toplanmışlardır. Ancak Yunan Başbakanı Venizolos'un Osmanlı Devleti hakkındaki düşüncelerinde bir değişiklik olmadığı gibi, bu toplantıda Yunan askerlerinin Anadolu'da daha ileri gitmesine ve bu sayede Mustafa Kemal Paşa kuvvetlerinin dağıtılmasına izin verilmesini istemiştir. Bu izni koparan Venizolos taarruz emrini vermiş; "Yunan orduları Balıkesir-Nazilli hattını 3 Temmuz 1920 tarihinde işgal etmiştir."⁸³

İtilaf Devletleri, Yunan işgallerine izin vererek, antlaşmanın imzalanması için Osmanlı Hükümeti'ni baskı altına almak istemiştir.

⁸¹ Tefvik Bıyikoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Cilt II. s.345

⁸² Bakınız, Sevr Antlaşması'nın Onaylanması başlığına

⁸³ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, s.423

SPA KONFERANSI (7 TEMMUZ 1920):

Yunanlıların bu zaferinden çok memnun kalan İtilaf Devletleri; Yukarıda vurguladığım Damat Ferit Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin şartları çok ağır olan San-Remo hükümlerinin değiştirilmesi veya hafifletilmesi yönündeki taleplerini, 7 Temmuz 1920'de Belçika'nın Spa şehrinde yapılan "Spa Konferansı" nda reddetmişlerdir. Osmanlı delegelerine, barışı imzalamak veya reddetmek üzere 27 Temmuz 1920 akşamına kadar süre tanınmıştır.

Bu sırada, 20 Temmuz 1920'de, "İtilaf devletleri tarafından, Spa Konferans kararlarını, 'Ültime' andıran bir kesinlikle' kabulünün istenmesi karşısında; Türkiye Büyük Millet Meclisi, 18 Temmuz 1920'de yaptığı gizli bir toplantıda, 'Misakı Milli sınırları içindeki milleti ve vatani kurtarmak için' and içti."⁸⁴

VAHDETTİN-SEVR ANTLAŞMASI

Utanc Verici Olaylar:

"Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri" yazarı Gothard Jaeschke'nin (Cilt 4.s.3,4) ifade ettiğine göre ["Padişah'ın İngiltere'ye karşı sevgi tezahürlerinin uzun süresi, 24 Kasım 1918'de The Daily Mail muhabiri G.Ward Price ile yaptığı mülakat ile başlar". Sultan Vahdettin'in bu mülakatta İngiliz gazeteciye söylediği şunlardır: "Eğer ben tahtta olsaydım, bu esef verici olay olmazdı. İngiltere'de öteden beri Türklere karşı mevcut dostluk duyguları savaş başladığı zaman hemen yok olmuş değildi. Fakat Ermenilerin öldürülmeleri İngilizlerin Türkiye'ye karşı duygularında derin bir değişiklik yaratmıştır. Bu kötülükler... Kalbimi yaralamıştır... Adalet çok geçmeden yerini bulacaktır. İngiliz milletine, kuvvetli sevgi ve hayranlık duygularımı, Kırım Savaşı'nda İngilizlerin müttefiki olan babam Sultan Abdülmecit'ten miras aldım. Şimdi... Bu sebepten, memleketim ile Büyük Britanya arasında öteden beri mevcut dostane ilişkileri yenileyip kuvvetlendirmek için elimden geleni yapacağım..."

İşin önemli tarafı, Sultan Vahdettin'in maksadı nedir bilinmez ama Ermeni soykırım iddialarını bir nevi kabul etmiş olmasıdır.

⁸⁴ Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, C.2, s.335

Vahdettin-Sadrazam Damat Ferit Paşa 1918 Kasım ayının sonlarında, İngiltere Yüksek Komiseri'ne, İngiltere'ye gizli bir temsilci göndermek istediğini bildirmiştir. Bu durumu, İtilaf Devletleri Karadeniz Orduları Başkomutanı General George Milne Londra'ya 16 Aralık 1918'de gönderdiği raporda; *"Padişahın Sami Bey'i Ordu Genel Karargâhına gönderdiğini, Türkiye'nin idaresini mümkün olduğu kadar çabuk ele alması için Britanya Hükümeti'nden istirhamda bulunduğunu, barışın beklenmesi halinde geç kalmış olacağını söylediğini, Britanya memurlarının kontrol maksadıyla memleket içine gönderilmesini ve bu takdirde Britanya subaylarının idareye yardımcı bulunmalarını rica ettiğini bildirmiştir"*⁸⁵

Sultan Vahdettin, aynı mahiyetteki sözlerini, "hatta İngilizlerin istedikleri her bir kişinin" tutuklanıp cezalandırılmasını sağlamaya hazır olduğunu, istedikleri şekilde hükümeti değiştirebileceğini, İngiltere'nin kendisini halife olarak destekleyip desteklemeyeceğini öğrenmek istediğini İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a bildirmiştir."⁸⁶

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, 22 Ocak 1919'da İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği gizli telgrafa, "Vahdettin'in Sadrazam Damat Ferit'i Tom Hohler'e (Yüksek Komiserlik Müsteşarı) göndererek Ermenilere kötü davranan savaş esirlerini cezalandırmak arzusunda olduğu ve yeterince enerjik davranmayan Hükümet üyelerinin yerine daha aktif üyelerden oluşacak bir hükümet kurmayı düşündüğünü bildirdiğini belirtmiştir. Padişah (Vahdettin) ayrıca kendisine karşı olay çıkmasından kaygılandığını ve bir olay çıkarsa İngiltere'nin tutumunun ne olacağını sormuştur. Calthorpe, Hohler'in, Padişah'a herhangi bir yardım sözü vermediğini belirterek, kendi görüşünü, 'Padişah'a planını gerçekleştirmede yardımcı olacağımıza güvence vermeliyiz' biçiminde açıklamıştır."⁸⁷

Sina Akşin, Padişah Vahdettin'in İngilizlere yalvarmalarını şöyle belirtir: "İngilizciliği şaşılacak bir şey olmamakla birlikte, bu derecede İngilizlerin emrine hazır olduğunu bildirmesi şaşırtıcı olabilir. İngilizlere, istedikleri her bir kişiyi tutuklatıp cezalandırma taahhüdü, Yüksek Komiserliğin herhangi bir işaretine baktığını söylemesi, bir Osmanlı Padişahı için pek

⁸⁵ Gothard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, s.3-4

⁸⁶ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cilt I. s. 143, 144, 146

⁸⁷ Sinan Meydan, Cumhuriyet Tarihi Yalanları, s.140

yüz kararı bir ajanlık önerisidir ve aynı zamanda harp divanlarının nasıl buyruğuna baktığını gösterir."⁸⁸

19 Ocak 1919 tarihinde, İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı Richard Webb, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu şöyle anlatır: "Görünürde ülkeyi işgal etmediğimiz halde, şimdi valilerini atıyor veya görevlerinden uzaklaştırıyoruz. Polislerini yönetiyor, basınlarını denetliyor, zindanlarına girerek Rum ve Ermeni tutukluları işlemiş oldukları suçlara aldırmandan serbest bırakıyoruz... Demir yollarını sıkıca denetimimizde tutuyor ve istediğimiz her şeye el koyuyoruz. Politikamız süngünün keskin ucuna dayanıyor... Halife (Vahdettin) elimizin altında bulundukça İslam dünyası üzerinde ek bir denetim aracına sahibiz... Bildiğiniz gibi Padişah (Vahdettin) bizi buraya yerleştirmeyi diliyor..."⁸⁹

Sultan Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit Paşa ve Hükümeti'nin ne derece İngilizlerle ilişki içinde olduğunu en anlamlı bir şekilde, Çanakkale olayı yazarı David Walder ifade etmiştir: "Yenik Türkler o derece işbirlikçi idiler ki, bundan dolayı işgal güçleri güç durumda kalıyordu."

Yukarıda sözü edilen, İngiliz İstanbul Yüksek Komiserliği Müsteşarı Tom Hohler, İngiltere Dışişleri Bakanlığı Masası Şefi George Kidston'a yazdığı mektupta Türkleri şöyle aşağılar: "...Bu kenti (İstanbul'u) herhangi bir yönetim altında görmeye hazırım; yeter ki bu Türk yönetimi olmasın; çünkü bir domuz ahırını bile yönetecek yetenekte değiller... Buradaki yönetim her İngiliz'i tiksindirecek kadar aşağıdır."⁹⁰

Bizim "Osmanlı Arşivleri-Cumhuriyet Arşivleri" ni bir tarafa koyalım; Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit Paşa hakkında yazdıklarımızın hepsi-çoğu İngiliz belgelerinde de dayanmaktadır; bu konuda akademisyenler, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihine ciddi açıklıklar getirmiştir.

Böyle olmasına rağmen ideolojik saplantılı, tarih yazıcıları bu gerçek tarihi belgeleri görmezler/görmek istemezler. Aşağıda vereceğimiz belge birçok kitapta yer almıştır.

⁸⁸ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, s.146

⁸⁹ FO 371/4164/191127: Webb'den Graham'a özel mektup. Aktaran Sinan Meydan, Cumhuriyet Tarihi Yalanları.s.141

⁹⁰ Salahi Sonyel, Gizli Belgelerle Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı, s.10

Vahdettin'in Türkiye'yi İngilizlere Teslim Ettiği İddia Edilen Gizli Teklifi - Gizli Anlaşma:

Padişah Vahdettin-Sadrazam Damat Ferit Paşa ile 30 Mart 1919'da, bulundukları öneri, cidden akıllara durgunluk vermektedir: "İngiltere, Avrupa ve Asya'da, gerek doğrudan doğruya Sultanın hâkimiyeti altında bulunan, Türkçe konuşan ve gerekse özerklikten faydalanan vilayetlerde, Türkiye'nin ecnebilere karşı bağımsızlığını ve memleket içinde sessizliği temin etmek için gerekli gördüğü yerleri 15 yıl süreyle işgal edecektir... İngiltere, dostluk hisleriyle duyulanarak Osmanlı bakanlıklarında gerekli gördüğü yerlere İngiliz müsteşarlarının Sultan tarafından tayinlerine izin verecektir. Bundan başka İngiltere Hükümeti, her vilayete birer İngiliz başkonsolosu tayin edecek ve bu konsoloslar 15 yıl süreyle vali yanında müşavirlik görevi yapacaklar. Vilayet, Belediye Meclisleri seçimleri ve parlamento üyelerinin seçimi İngiliz konsoloslarının kontrolü altında yapılacaktır. İngiltere hem başkent İstanbul'da, hem vilayetlerde maliyeyi çok sıkı kontrol etme hakkına sahip olacaktır. Anayasa, Doğu halkının siyasi anlayışına ve yeteneklerine uygun olarak sadeleştirilecektir."⁹¹

Yukarıdaki öneriye İngilizler cevap vermemiştir. Ancak Sadrazam Damat Ferit Paşa, 8 Eylül 1919'da, İngilizlere daha cazip bir teklif sunmuş, bu teklif kabul edilmiştir. Bunun üzerine Ferit Paşa, Padişah Vahdettin'in temsilcisi sıfatıyla İngilizlerle 12 Eylül 1919'da bir gizli anlaşma imzalamıştır. Bu metin şudur:

1. İngiltere Hükümeti, kendi kumandası altında Türkiye'nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını garanti eder.
2. İstanbul, hilafet ve saltanat merkezi olacak ve Boğazlar İngiltere'nin kontrolüne bırakılacaktır.
3. Türkiye bağımsız bir Kürdistan kurulmasına engel olmayacaktır.
4. Bunlara karşılık Türkiye, İngiltere'nin Suriye ve El cezire hâkimiyetini sağlayacak ve hilafete ait manevi kudret ve yetkinin İngiltere'nin lehinde, gerek Suriye bölgesinde ve gerekse Müslümanların yaşadığı diğer yerlerde egemen kılınmasını vaat eder.
5. Milli akımların önüne geçebilmek için Türkiye'de yeniden kurulacak olan meşruti yönetime karşı meydana gelecek olumsuzlukları etkisiz hale getirmek için İngiltere hükümeti bir zabıta teşkilatı kuracaktır.

⁹¹ Doğan Avcioğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, Cilt I. s.205-207, Prof. Dr. Gotthard Jaeschke İngiliz Gizli Belgeleri, S.5, Baskı 1991

6. Türkiye, Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından vazgeçerek, özel ve resmi niteliği olan İngiltere Hükümeti konferansta, Türk temsilcilerinin bu yöndeki arzularını kabul edecektir.

7. Barış şartlarının tekrarından sonra Padişah, dördüncü maddedeki özelliği konuşmak için İngiltere Hükümeti'yle ayrıca bir sözleşme imzalayacaktır. Bu sözleşmenin maddeleri gizli tutulacaktır.

İşbu sözleşme iki nüsha olarak düzenlenip imzalayanlarca kabul edilmiştir.⁹²

Bu metin ilk olarak 22 Ocak 1920 günü The New York Herald Tribune adlı ABD gazetesinde çıkmıştır. Daha sonra Ankara Antlaşması adını taşıyan ve 20 Ekim 1921'de imzalanan Türk Fransız antlaşmasının imzalatıcısı, Fransa Mebusan Meclisinin Dışişleri Komisyonu sözcüsü Franklin Bouillon, bu belgeyi kendisinin elde etmiş olduğunu, ancak bir Amerikan gazetesinde yayımlanmasının daha etkili olacağını düşündüğünden onu anılan gazeteye verdiğini bizlere söylemiştir ve olayın kesin olarak doğruluğu üzerinde direnmiştir.

Atatürk Nutuk'ta bu "Türk-İngiliz Gizli Anlaşması" hakkında şu bilgileri vermiştir: "12 Eylül 1919'da Sadrazam Damat Ferit ile İngiliz temsilcisi arasında imzalandığı ve az sonra padişahça onaylandığı ileri sürülen bir gizli antlaşma Fransızlarca ele geçirilip yayınlanmıştır. Bu belgenin gerçekten var olup olmadığı üzerinde çok tartışılmıştır, ancak o sırada duruma ve hem İngilizlerin, hem de padişahın istek ve düşüncelerine çok uygun olduğu ve bunların kâğıt üzerine dökülmesinden ibaret bulunduğu için gerçek durumun bir ifadesi sayılabilir."⁹³

Atatürk, bu anlaşmanın özellikle "dördüncü maddesi" üzerinde durmuş ve bu belgenin akıbeti hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Görüldüğü gibi halife-İngiltere anlaşması, İngiliz-Fransız çekişmelerinin en çetin olduğu bir sırada imzalanmış olup, İngiltere'ye Suriye'den elini büsbütün çekmemek imkânını verecek özde idi.

Ancak şu yönü de söylemek gerekir ki, bu güne kadar bu belgenin gerçekten var olup olmadığı kesin olarak anlaşılamamıştır. Vahdettin, bir İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'dan kaçarken bunu da yok etmiş veya yanında götürmüş olmalıdır. İngilizler ise belgeyi o sırada yalanlamış olmalarına rağmen, bunu-eğer var idiye-yayınlamaları beklenemez."

⁹² Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk, Hayatı ve Eserleri, Doğumundan Samsun'a Kadar. s.204-206

⁹³ Prof. Dr. Utkan Kocatürk, Kaynakçalar ile Atatürk Günlüğü. s.183

Vahdettin'in İngilizlerle yaptığı iddia edilen bu anlaşma hakkında Sina Akşin'in değerlendirmesi ise şöyledir: "Padişah 30 Mart tasarısından pek çok tavizler vermiş olarak İngilizlerle 12 Eylül ön anlaşmasını yaptı ve böylece İngiltere'ye olan uyduluğunu kesinleştirdi."⁹⁴

Kanaatimiz o ki, "Sevr Yalanları" başlığı girişinde ifade ettiğimiz gibi, Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa dâhil neredeyse tüm Osmanlı yönetimi "acz" içinde "aman kabul etmezsek İstanbul da elden gider, Türkiye tamamen İtilaf Devletleri'nin eline geçer" kuşkusuyla "idam fermanı" Sevr Antlaşması'nı kabul etmekteydiler.

Oysa o günlerde Mustafa Kemal ve arkadaşları Anadolu'da milletle beraber düşmana karşı çıkma hazırlıkları içindeydi. Padişah Vahdettin dahil hiçbir yöneticisinin aklına "Bir çare daha var: Bu Antlaşma'yı (Sevr'i) kabul etmeyelim ve Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının direnişine destek verelim, öleceksek de vuruşarak ölelim" demek gelmemiştir!..

Bunun yanı sıra, Atatürk, Lozan Barış Antlaşması'ndan sorumlu olduğu gibi, Vahdettin de Sevr'den sorumludur. "Vahdettin, Sevr'i mutlaka imzalamak zorundaydı" iddiasının hiçbir dayanağı yoktur. Vahdettin bu Antlaşmayı kabul etmeyebilir, "Cihat" ilan edebilirdi. Ama Vahdettin, ülkesinin kaderini İngiltere'ye bırakarak, hiçbir riski göze almamış ve Sevr'i kabul etmiştir.

Oysa Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Büyük Millet Meclisi bir takım riskleri göze alarak düşmana karşı mücadele etmiş ve Sevr Antlaşması'nı asla kabul etmeyerek, bu Antlaşma'yı kabul edenleri "hain" ilan etmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra imzalanan Lozan Antlaşması'yla da Sevr'i yırtarak tarihin çöp tenekesine atmıştır. San-Remo Konferansı-Spa Konferansı hükümleri Sevr'de antlaşmaya döndüğü için, adı Sevr Antlaşması olmuştur.

Sevr Antlaşması'nın Onaylanması Girişimleri

10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmış olan Sevr Antlaşması'nın, parlamentolar tarafından onaylanmadıktan sonra bir anlam taşımayacağı tabiidir. Bu nedenle İtilaf Devletleri Hükümetleri bu Antlaşma'yı bir taraftan kendi parlamentolarına, diğer taraftan da Osmanlı parlamentosuna

⁹⁴ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cilt I.s.600

imzalatmak zorundaydılar. Osmanlı Anayasası'nın 7. maddesine göre yabancı ülkelerle yapılan antlaşmaların parlamentoya onaylanması gerekiyordu; ancak 16 Mart 1920'de Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı İngiliz kuvvetleri tarafından basılmış ve dağıtılmıştı, ortada parlamento yoktu.

"Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın verdiği cesaretle, Antlaşma'nın Vahdettin tarafından onaylanması için ısrar etmişlerse de Vahdettin, onaylamayı savsaklamıştır. Kadir Mısıroğlu bunun sebebinin, 'Milli Mücadele için zaman kazanmak' olduğunu ileri sürer."⁹⁵ Oysa Vahdettin, tam tersine, Antlaşma'yı, Ankara'nın işine yarar diye" hemen onaylamak istemediğini söylemiştir: "Sultan Vahdettin, Antlaşma'nın hemen onaylanmasının Anadolu'daki milliyetçi ateşi körükleyeceğini söyledi..."⁹⁶

Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi 19 Ağustos 1920'de şu kararı almıştır: "Türkiye'de tatbik olunacak barış antlaşmasını, Türkiye'de yaşayan ve Türkiye'nin bütün arazi ve hukukuna sahip bulunan Türk milletinden başka kimsenin imza edemeyeceğini ve 'Türk İstiklali millisi' tanınıncaya kadar mücadeleye devam olunacağını karara bağlamışlardır."⁹⁷

Bu durum karşısında, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki Yüksek Komiserleri; "Kemalist şeflerin hareketlerinde ısrarları halinde, Mütteliklerin ve özellikle Yunan ordusunun işgalleri sürdürmesinin, İstanbul'un elden çıkmasının ve sonunda Türkiye'nin ortadan kalkmasının imkânsız olacağını bu şeflere anlatmak üzere bir Osmanlı heyetinin Anadolu'ya gönderilmesi gerektiğini kendi hükümetlerine bildirdiler; ve bu hususun İstanbul Hükümeti'ne tavsiye edilmesini istediler. Hükümetleri bu öneriyi kabul ettiler.

Sonunda, İtilaf Devletleri temsilcileriyle birlikte milliyetçi liderlerle görüşmelerde bulunmak üzere bir heyet gönderilmesi kararı alındı. Ancak, "bir heyet gönderilmesine, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Ticaret ve Tarım Bakanı Cemal Bey karşı çıkıyor; Sadrazam Damat Ferit Paşa da "Misyonun Kemalist hareketinin canı müsebbipleriyle (katilleriyle) temas

⁹⁵ Kadir Mısıroğlu, Lozan, Cilt I.s.111

⁹⁶ Amiral de Robeck'ten Lord Curzon'a 'çok gizli' işaretli yazı. 14 Ekim 1920. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, 2. C. s.C/361

⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi. C. 4. s. 37

ve ilişkilerde bulunulmamasını, milliyetçiler üzerine kuvvet gönderilmesini ve onlarla pazarlığa girilmemesini istiyordu."⁹⁸

Sevr Antlaşması'na karşı Türk direnişini kırmak için yukarıda da belirtildiği gibi, 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilmiş ve Mustafa Kemal'e karşı yürütülmekte olan savaş yoğunlaştırılmıştır. Önce İstanbul'daki "tehlikeli milliyetçiler" Malta'ya sürülmüşlerdir. Sürülenler arasında milli direniş hareketinin ileri gelenleri, Heyet-i Temsiliye üyesi mebuslar da vardı. Bu bakımdan İngilizlerin sürgün politikası, geçici de olsa milli harekete bir darbe olmuştur.

Sevr konusunda aşağıda belirtilen "Belge No..." kaynakları, Bilal Şimşir'in "İngiliz Belgelerinde Atatürk" eserinin birinci ve ikinci ciltlerinden özetle alınmıştır.

İşgalciler, daha sonra, Sultan Vahdetin Hükümeti'nin manevi nüfuzunu milliyetçi harekete karşı kullanmak istemişler, Sadrazam Salih Paşa'ya ağır baskılar yapmışlardır. "Milli hareketin ve Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının Vahdetin Hükümetince açıkça ve resmen suçlanmasını istemişlerdir. 25 günlük iktidarı süresinde Başkent'in işgaline tanık olan Sadrazam Salih Paşa, Mustafa Kemal ile arkadaşlarını 'asi' ilan etmeye yanaşmamış, milli hareketin İzmir'in işgali üzerine doğduğunu söylemiştir. İşgalci Yüksek Komiserler baskılarını sürdürmüştür."⁹⁹ Sadrazam Salih Paşa, ancak iki hafta bu baskılara göğüs gerebilmiş, 2 Nisan 1920'de istifa etmiştir. Sadrazamlık süresi; 8 Mart 1920-2 Nisan 1920 arasında 25 gündür.

Üç gün sonra 5 Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa, "Milli Hareketi Anadolu ayaklanmasını bastırmak" göreviyle Sadrazamlığa getirilmiştir. Daha önce, 6 Haziran 1919'da, "İngiliz Yüksek Komiseri Amiral A. Calthorpe, Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği gizli raporunda, Damat Ferit Paşa'nın İngiliz taraftarı olduğu, hatta İngiliz mandasını istediği, Sultan Vahdetin'in sadece kendi ve hanedanının güvenliğini istediği, Mustafa Kemal'in başlattığı milli hareketin çok ciddi endişe verici olduğu ve önlemler alınması gerektiği" bildirmişti.¹⁰⁰

Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükümeti ile İngilizler, elele, Mustafa Kemal'e karşı amansız bir savaş yürütmüşlerdir. Anzavur, Düzce-Bolu ve

⁹⁸ Gothard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, 4.s.203. Bilal Şimşir, Belleten, C.32.sayı 128, Ekim 1968

⁹⁹ Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt II. s. XI

¹⁰⁰ Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt I. s. XXII

diğer iç ayaklanmalar bastırılmıştır. Nitekim 20 Nisan 1920 tarihinde İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği, Londra'ya-Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği gizli yazıda, ayaklanmaların Mustafa Kemal kuvvetleri tarafından çöktürüldüğünü bildirmiştir.

İngilizler, Sevr Antlaşması'nı Türklere kabul ettirebilmek için Mustafa Kemal Paşa'nın ezilmesi gerektiğini, ancak buna Padişah (Vahdettin) Hükümeti'nin (Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın) gücünün yetmeyeceğini anlamışlardır. "Anzavur isyanının bastırıldığı gün 7 Temmuz 1920'de, İtilaf Devletleri Spa Konferansı'nda Anadolu'yu tümüyle işgal etme sorununu görüşmüşlerdir. Bu iş için 27 tümen (405.000) askere ihtiyaç duyulduğunu hesaplamışlar, ama bu kadar kuvvet bulunamayacağına karar vermişler ve işgalden vazgeçmişlerdir."¹⁰¹

Mustafa Kemal, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra, "30 Nisan'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin yurdun kaderini eline aldığını, tutsak durumda olan İstanbul Hükümeti'nin kararlarının artık hiçbir hukuksal değeri olmayacağını, yalnız Büyük Millet Meclisi temsilcilerinin millet adına yükümlülük altına girebileceklerini Lord Curzon'a bildirmiştir."¹⁰²

Milli Hareket'in zorla, İngiliz işbirliği ile çöktürilemeyeceğini anlayan Padişah Vahdettin, Zeki Paşa aracılığı ile Mustafa Kemal'e çağrıda bulunmuştur: "Vatanın ali menfaatleri için Büyük Millet Meclisini-Ankara Hükümeti'ni dağıtmasını; bütün askeri birlikleri Merkezi Hükümet'e teslim etmesini Mustafa Kemal Paşa'dan istemiştir."¹⁰³

Bu tehdit, öğüt, zorlamalardan, çıkardıkları isyanlardan bir sonuç çıkmamıştır. 17 Haziran 1920'de, İstanbul'daki İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri, endişelerini hükümetlerine bildirmişlerdir: "Sevr Antlaşması'nı Türklere kabul ettirebilmek için ya silah kullanmak ya da Antlaşma'yı değiştirmek gerektiğini" ifade etmişlerdir.¹⁰⁴

Fransa-İtalya hariç İtilaf Devletleri "İngiltere-Yunanistan, Sevr hükümlerini değiştirme yerine silahı tercih etmişlerdir. Yunan ordularının Anadolu'ya ilerlemesini yani Mustafa Kemal ordularına saldırmasını 21 Haziran 1920'de Boulogne Konferansı'nda kararlaştırmışlardır."¹⁰⁵ Ertesi

¹⁰¹ Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt 2, Belge:18

¹⁰² Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk. Belge No:38

¹⁰³ Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk. Belge No:42

¹⁰⁴ Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk. Belge 45

¹⁰⁵ Belge 52. Paul Helmreich, Sevr Entrikaları, s.238

gün Yunan orduları Milne hattından genel bir saldırıya geçmişler; saldırı, Marmara kıyısından İngilizlerin silah desteği ile 8 Temmuz 1920'de Bursa'nın da işgaliyle sonuçlanmıştır.

İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşması'nı Türkiye'ye kabul ettirebilmek için, bu Antlaşma'yı bile aşarak Batı Anadolu'yu da peşkeş çekebileceklerini ortaya koymuşlardır.

Sadrazam Damat Ferit Paşa ise Yunan saldırısının yarım kalmış olmasına, Kemalistlerin tam temizlenmemiş olmasına üzülmüş; "Yunan Kuvvetlerinin Ankara'ya, Sivas'a ve hatta Erzurum'a kadar yürüyebileceklerini, bunun Yunanlılar için bir 'askeri gezinti' olacağını söylemiştir. Kemalistlerin ezilmesiyle Sevr Antlaşması'nın yumuşatılacağı hayaline kapılmıştır."¹⁰⁶

Mustafa Kemal: "Kiminle müşerref oluyorum?"

Yukarıda da belirtildiğimiz gibi, İtilaf Devletleri, Mustafa Kemal'e bir "Uzlaşma Heyeti" göndermeye karar vermiş; Padişah'a bildirilmiş; "Padişah, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Ticaret Bakanı Cemil Bey böyle bir heyetin Mustafa Kemal'e gönderilmesine karşı çıkmış; Sadrazam Damat Ferit Paşa ise, gönderilecek heyetin silahlı harekâtla desteklenmesini istemiştir. Neticede "Uzlaşma Heyeti" eski sadrazamlardan İzzet Paşa başkanlığında Mustafa Kemal'e yollanmış, sonuç onlar için fiyasko olmuştur."¹⁰⁷

Görüşme şöyle olmuştur (5 Aralık 1920): "Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümeti temsilcilerine karşı tutumu çok sert olmuştu. Gerçekten de ilk karşılaştıklarında Mustafa Kemal kendisini 'Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Reisi' olarak takdim ettikten sonra onlara 'kiminle müşerref oluyorum' dedi.

Heyet şaşkınlık içinde kendilerinin kim olduklarını izah etmeye kalkışınca; Mustafa Kemal, bu defa da 'İstanbul'da bir hükümet ve kendilerini o hükümetin ricali olarak tanımadığını', bundan dolayı da 'Memleket meseleleri üzerinde' konuşma yetkileri olmayacağını söyledi."¹⁰⁸

¹⁰⁶ Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk. Belge 76

¹⁰⁷ Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk. XCII. 2.C No 124/334 Belge 2.C.143/361

¹⁰⁸ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt III. s.188,189

Böylece İtilaf Devletleri'nin, Padişah Vahdettin'in, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Mustafa Kemal'i bastırma, yok etme politikaları iflas etmiş, Sevr Antlaşması'nı Anadolu hareketi kabul etmemiştir.

Bu durum karşısında İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 21 Aralık 1920'de İstanbul Yüksek Komiserliği'ne, "Sevr Antlaşması'nı onaylatmak için yeni girişimlerde bulunulmamasını" bildirmiştir.¹⁰⁹

SEVR YALANLARI

Kadir Mısıroğlu, "Sevr'in imzalanması, Mustafa Kemal Paşa ile yapılan muhabere (haberleşme) ve sağlanan mutabakat (uyuşma) üzerine gerçekleştirmiştir."¹¹⁰ der.

İstanbul Hükümeti, Sevr Antlaşması'nı, meğerse Mustafa Kemal ile uyuşarak imzalamıştır! Kadir Mısıroğlu bu iddiasını kanıtlamak için şunları anlatmaktadır: "Milli Mücadele için zaman kazanmak bakımından zaruri olan bu hareketin, Mustafa Kemal Paşa'nın muvafakatiyle (uygun görmesi ile) gerçekleştiği, Sevr'i imza eden heyet ve Filozof Rıza Tevfik tarafından, yurda dönüşünü müteakip açıkça ifade edilmiş bulunduğu gibi, mirasçılarının ifade ettiklerine göre, halen ellerinde bulunan 'Edebi ve Siyasi Hatıralarım' adlı basılmamış eserde de geniş olarak anlatılmakta ve bu hususta M. Kemal Paşa ile aralarında geçen yazışmaları ispatlayan bir kaç mektupta adı geçen eserde yer almış bulunmaktadır."¹¹¹

Yukarda da belirttiğimiz gibi Sevr Antlaşması, Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükümeti ile Saltanat Şurası kararı üzerine; "Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis Beyler tarafından 10 Ağustos 1920 günü Paris'te imzalanmıştır. Vahdettin'in rızası olmadan imzalanamayacağı da tartışmasız bir gerçektir. Nitekim "Vahdettin, 1923'te yayımladığı beyannamede bunu itiraf etmiştir."¹¹² Yine yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, TBMM ise 19 Ağustos 1920'de, bu Antlaşma'nın imza edilmesine karar ve oy verenler ile

¹⁰⁹ Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk. Belge No 208

¹¹⁰ K. Mısıroğlu, Lozan, 1.c.s.110

¹¹¹ Kadir Mısıroğlu, Lozan, 1.c.s.11...

¹¹² Prof. Dr. Gothard Jaeschke, İngiliz Belgeleri, s.7. Aktaran Turgut Özakman, Vahdettin, M. Kemal ve Milli Mücadele, s.285

imza edenleri hain ilan eder.¹¹³ Bu öneri, Kâzım Karabekir Paşa'dan gelmiştir.

"Ankara İstiklal Mahkemesi de 7 Ekim 1920'de Damat Ferit Paşa ile Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis Beyler hakkında idam cezası vermiştir."¹¹⁴

Ayrıca, "Rıza Tevfik, Kadir Mısıroğlu'nun iddia ettiği gibi bir açıklama yapmamıştır! Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükümeti üyesi Reşit Bey ile Dr. Cemil Paşa'nın (Topuzlu'nun) anılarında da böyle bir şey yoktur. Rıza Tevfik'in 1948 yılında Yeni Sabah gazetesinde tefrika edilen, kafası kadar dağınık anıları ile bazı mektupları derlenerek, 1993 yılında kitap olarak yayınlandı: 'Biraz Ben Konuşayım' adını taşıyan kitabın 27-29, 64-77, 88-94, 110-139, 142-143 sayfaları Sevr Antlaşması ile ilgilidir. Fakat Kadir Mısıroğlu'nun iddiasını doğrulayan bir tek kelime bile yok. Rıza Tevfik pişman da değil, hararetle Sevr'in imzalanması gerektiğini savunuyor..."¹¹⁵

Şu hususu tekrar olarak ifade edelim: Sevr Antlaşması'nı tümüyle geçersiz kılan, TBMM Ordusu'nun kesin zaferi ve Lozan Antlaşması'dır.

Buna karşılık Osmanlı Hükümeti, 20 Temmuz 1920'de barış antlaşması'nın imza edilmesi tavsiye kararı almıştır. Ancak Padişah Vahdettin, şartların kabulü veya reddi hakkında Saltanat Şurası'nın 22 Temmuz 1920'de toplanmasını istemiştir. Padişah Vahdettin'in başkanlığında, Sadrazam Damat Ferit Paşa, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Hadi Paşa, Abdurrahman Şeref ve Mustafa efendiler 22 Temmuz 1920 tarihinde Yıldız Sarayı'nda toplanmıştır. Barış antlaşmasının imzalanıp imzalanmayacağı Sultan Vahdettin tarafından oylanmaya konmuştur. Padişah, Antlaşma'nın imza edilmesini isteyenlerin ayağa kalkma suretiyle oylarını açıklamasını istemiştir. Oylamada sadece red oyu Ayan'dan Topçu Feriki (tümgeneral) Rıza Paşa vermiş, diğerlerinin hepsi imzalanması lehinde oy kullanmıştır. Böylece, yüzyıllarca şanla, şerefle yaşamış olan büyük bir Devletin yıkılması kararını mühürlemiş oldular."¹¹⁶

Bundan sonra Sadrazam Damat Ferit Paşa antlaşmayı imzalamak üzere, Hadi Paşa ve Rıza Tevfik Paşayı, bir Fransız gemisi ile Paris'e gönderdi. Paris'te-Sevr'de bir porselen fabrikasında, 10 Ağustos 1920'de, Salı günü

¹¹³ TBMM 1.Dönem Zabıt Ceridesi, s.333

¹¹⁴ Prof. Dr. Ergun Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 66. 2. Baskı 1998

¹¹⁵ Turgut Özakman, Vahdettin, M. Kemal ve Milli Mücadele, s.384,385

¹¹⁶ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya. Cilt III. s.171,173

saat on altıda; Halit Paşa, Tevfik Paşa ve Reşat Halis Beyler tarafından imza edildi; tarihe Sevr Antlaşması olarak geçti.

III. BÖLÜM

MADDELER HALİNDE SEVR ANTLAŞMASI (ÖZETLE)

Yukarıda ortaya koyduğumuz Sevr hükümlerini madde başlıkları halinde belirtelim. Sevr Antlaşması 483 maddeden ibarettir. Kitabımız sadece Sevr konusunu ele almadığı için, 433 maddeyi tek tek ele almayıp genel bilgi vermekteyiz. Bu konuda araştırmacılarımıza önerebileceğimiz, kitaplar; Osman Olcay, Sevr Antlaşması'na Doğru; Paul C. Helmreich, Sevr Entrikaları; Seha L. Meray-Osman Olcay, Osmanlı Devleti'nin Çöküş Belgeleri'dir.

Sevr Antlaşması; 13 Bölüm, 35 Kesimdir. Bölüm III, 13; Bölüm V, 5; Bölüm VI, II; Bölüm IX, 7; Bölüm XI, 6; Bölüm XII, 2 kesimden ibarettir.

I. Bölüm, Milletler Cemiyeti Sözleşmesi (Antlaşması) ile ilgili olup 26 Maddeden oluşmakta ve asıl üyeleri belirtmektedir. Asıl üyeler başta ABD, İngiltere, Fransa, Çin, İtalya ve Japonya olmak üzere 32 devletten oluşmuştur. (10 Ocak 1920, İsviçre'de kuruldu). Milletler Cemiyeti'ne katılmaları için davet edilen devletlerin sayısı 12 olup, Türkiye ve Rusya davet edilmemiştir. Bundan sonra davetle üyelik yerine, başvuru esası getirilmiştir.

Milletler Cemiyeti'ne Türkiye'nin katılması ile ilgili olarak yapılan öneriler karşısında Gazi Mustafa Kemal şöyle demiştir: "Biz başvurmayı düşünmüyoruz, fakat davet ederlerse katılmayı düşünebiliriz."¹¹⁷

Bunun üzerine Cemiyet, katılım için başvurma zorunluluğunu uygulamaktan ilk kez vazgeçmiş ve 43 ülkenin oybirliği ile Türkiye Cumhuriyeti devletinin Cemiyet'e davet edilmesine karar verilmiştir. Bu davet üzerine Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne katılmayı kabul etmiştir (18 Temmuz 1932).

¹¹⁷ <http://www.ataturkinkilapları.com/>

BÖLÜM II: TÜRKİYE'NİN SINIRLARI (Madde 27-35)

Bu bölüm Türkiye'nin sınırlarının tespitine dair şartları kapsar:

Madde 27: Türkiye'nin Avrupa'da, Güney'de Suriye ile Irak'ta, Doğu'da ve Kuzey-Doğu'da İran ve Rusya ile sınırlarını belirler.

Madde 28: Antlaşma'da tanımlanan sınırlar için 1/1.000.000 ölçekli haritanın kullanıldığını yazar.

Madde 29: Antlaşma ile tespit edilen yerlerde sınırlandırma, "Sınırlandırma Komisyonu" tarafından yapılacaktır.

Madde 30: Deniz ulaşımı, nehir ulaşım çizgisine dair hususları içerir.

Madde 31: İlgili Devletler; ellerindeki bütün belgeleri, özellikle şimdi ki ya da eski sınırların tespitine dair belgeleri, büyük ölçekli haritaları, Osmanlı makamlarının elinde bulunan her çeşit haritaları Sınırlandırma Komisyonu'na 30 gün içinde vermekle yükümlüdür...

Madde 32, 33, 24, 35: İlgili çeşitli devletler, Sınırlandırma Komisyonları'na, görevlerini yerine getirmek için her türlü yardımı yapacaktır ve koydukları sınır nirengi noktalarını koruyacaklardır.

BÖLÜM III: SİYASİ HÜKÜMLER (Madde 36-131)

13 Kesim'den oluşur, Siyasi Hükümleri kapsar:

Madde 36: İstanbul: İtilaf Devletleri (Müttefikler), Osmanlı Hükümeti'nin İstanbul üzerindeki haklarına ve sıfatlarına dokunulmaması ve bu Hükümetle Padişah'ın bu kentte oturmak ve bu kenti Osmanlı Devleti'nin başkenti tutmak bakımından özgür olduklarında görüş birliği içindedir.

Bununla birlikte, bu Antlaşma ile bunu tamamlayan antlaşmaların ve sözleşmelerin hükümlerine; özellikle soy, din ve dil azınlıklarının haklarına dürüst bir biçimde saygı göstermekte kusur ederse, Müttefik Devletler, yukarıda belirtilen hükmü değiştirmek hakkını kesinlikle saklı tutar ve Türkiye, bu bakımdan alınacak bütün kararları kabul etmeyi şimdiden yükümlenir.

Madde 37: BOĞAZLAR:

Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'nı kapsayan Boğazlar'da gemilerin ulaşımı, gelecekte, gerek barış zamanında, gerek

savaş zamanında, bayrak ayırımı yapmaksızın bütün ticaret ve savaş gemileriyle askeri ve ticaret uçaklarına açık olacaktır.....

Madde 38 - 61: Boğazlar Komisyonu'nun kurulması çalışması, devletlere yüklediği yükümlülükler, limanların kontrolü ve işletilmesi, savaş, ticaret gemi ve uçaklarının geçişlerini belirleyen esaslar, Komisyon üyelerinin diplomatik dokunulmazlığı olacağı, Boğazlardan geçişlerin engellenmesi halinde, derhal İtilaf Devletleri'nin müdahale edeceği gibi hususları kapsamaktadır.

KÜRDİSTAN: Madde 62-64: Fırat'ın doğusunda, ileride saptanacak Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde ve 27. Maddenin II/2. ve 3. fıkralarındaki tanıma uygun olarak tespit edilen Suriye ve Irak ile Türkiye sınırının kuzeyinde, Kürtlerin sayıca üstün bulunduğu bölgelerin yerel özerkliğini, bu Antlaşma'nın yürürlüğe konulmasından başlayarak altı ay içinde, İstanbul'da toplanan ve İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerinden her birinin atadığı üç üyeden oluşan bir Komisyon hazırlayacaktır.....

Madde 64: Antlaşma'nın yürürlüğe konulmasından bir yıl sonra, 62. maddede belirtilen bölgelerdeki Kürtler, bu bölgedeki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olma isteklerini kanıtlayarak Milletler Cemiyeti'ne başvurlarsa ve Cemiyet de nüfusun bu bağımsızlığa yeterli olduğu görüşüne varırsa ve bu bağımsızlığı onlara tanımayı Türkiye'ye tavsiye ederse, Türkiye bu tavsiyeye uymayı ve bu bölgeler üzerinde bütün haklardan ve sıfatlardan vazgeçmeyi şimdiden yükümlenir....

İZMİR: 65-83: İzmir ve bölgesinin Yunanistan'a verildiğini; ancak 5 yıllık Yunan egemenliğinden sonra, bölgenin Osmanlı veya Yunanistan'a katılması için halk referandumu (plebisit) yapıp buna göre karar verileceğini ve İzmir Limanı'nın statüsünü kapsamaktadır. (YN: Zaten Yunanistan 15 Mayıs 1919'dan itibaren İzmir ve yöresini işgal etmiştir).

YUNANİSTAN: Madde: 84-87: Türkiye, eski Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasında ve bu Antlaşma ile tespit edilen sınırların ötesindeki bütün haklardan ve sıfatlardan Yunanistan yararına vazgeçer...

Türkiye, ayrıca Gökçeada, Bozcaada üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından Yunanistan yararına vazgeçer...

Edirne'deki, Yunanistan'da oturanların çoğunluğundan soy, dil ya da din bakımından ayrı olanların haklarını korumayı Yunanistan kabul eder.

ERMENİSTAN: Madde: 88-93: Türkiye, Ermenistan'ı özgür ve bağımsız bir devlet olarak tanıdığını bildirir.... Türkiye Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis üzerindeki haklarından ve sıfatlarından Ermenistan lehine vazgeçer.....

SURİYE, IRAK, FİLİSTİN: Madde: 94-97:

Bu ülkelerin Fransız ve kısmen de İngiliz mandaterliğinde olacağını, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasını ve bu bölgelerde yaşayan farklı etnik ve dinsel toplulukların hakları ile ilgili hususları ve sınırlarının nasıl tespit edileceği gibi hususları kapsar...

HİCAZ : Madde: 98-100: Müttefik Devletlerin yapmış oldukları gibi, Hicaz'ı özgür ve bağımsız bir devlet olarak tanıdığını ve eski Osmanlı toprakları üzerindeki bütün haklardan ve sıfatlardan Hicaz yararına vazgeçtiğini bildirir...

MISIR-SUDAN VE KIBRIS: Madde 101-102:

Mısır: Madde: 101-112: Türkiye Mısır'daki ve Mısır üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçer. Türkiye, İngiltere'nin 18 Aralık 1914'te Mısır üzerinde ilan ettiği koruyuculuğunu tanıdığını bildirir....Farklı etnik ve dinsel grupların tabi olacakları hakları ve şartları ihtiva eder.....

SUDAN: Madde: 113-114: İtilaf Devletleri, ... İngiltere'nin Sudan üzerindeki haklarını kaydettiklerini bildirir...

KIBRIS: Madde: 115-117: İtilaf Devletleri, İngiliz Hükümeti'nce 5 Kasım 1914'te ilan edilmiş olan Kıbrıs'ın kendisine bağlanmasını tanıdıklarını bildirir... Türkiye, Kıbrıs üzerinde ya da Kıbrıs'a ilişkin bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçer.

FAS, TUNUS: Madde: 118-120

Fas: Madde: 118,119: Türkiye, Fas'ta Fransa'nın koruyuculuğunu (himayesini) tanıır ve bütün sonuçları kabul eder.

Tunus: Madde:121: Türkiye Tunus üzerinde Fransa'nın himayesini tanıır ve bütün sonuçlarını kabul eder.

LİBYA VE EGE DENİZİ ADALARI: Madde: 121-122:

Libya: Madde 121: Türkiye 12 Ekim 1912 tarihli Lozan Antlaşması gereğince, Libya'da Padişah'a bırakılmış olan tüm haklarından ve sıfatlarından vazgeçer.

Adalar: Madde:122: Türkiye, İtalya'ya verilmiş olan 12 ada ve diğer bütün küçük adalar üzerindeki tüm haklarından İtalya lehine vazgeçer.

UYRUKLULUK: Maddeler: 123-131: ...Osmanlı Devleti'nden ayrılmış (YN: Kopartılmış, paylaştırılmış) ülkelerde yerleşmiş Osmanlı uyrukları hukukça ve yerel yasaların öngördüğü koşullarda, bu ülke hangi devlete bırakılmışsa o devletin uyuğu olacaktır... Bu uyruklular isterlerse Türkiye'yi seçebileceklerdir, göç edebileceklerdir...

GENEL HÜKÜMLER (Madde: 132-139)

Türkiye, bu Antlaşma ile tespit edilen sınırların dışında, bu Antlaşma gereğince başka herhangi bir düzenleme konusu yapılmamış Avrupa dışındaki bütün toprakları üzerinde, ya da topraklarına ilişkin olarak, ileri sürebileceği tüm haklarından ve sıfatlarından, her bakımdan, başlıca Müttefik (İtilaf) Devletleri yararına vazgeçtiğini bildirir.

Türkiye, yukarıdaki hükmün sonuçlarını düzenlemek için, başlıca Müttefik Devletler'in, gerektiğinde üçüncü devletlerle anlaşarak, aldıkları ya da alacakları önlemleri tanımayı ve kabul etmeyi yükümlenir.

Türkiye, Müttefik Devletler'ce, Türkiye'nin yanında savaşa katılan devletlerle yapılan Barış Antlaşmalarını kabul eder...

Türkiye, Müttefik Devletler'in 1 Ağustos 1914 tarihindeki eski Rus İmparatorluğu'nun topraklarının tümü ya da bir bölümü üzerinde kurulmuş ya da kurulacak olan devletlerle yapabilecekleri tüm anlaşmaların geçerliliğini tanımayı yükümlenir...

Türkiye'de oturanların hiçbirisi, bu Antlaşma'nın yürürlüğe girişine kadar, askerlik ya da siyasi davranışları, Müttefik Devletler'e ya da bunların uyruklarına yaptıkları her hangi bir yardımdan dolayı, hiçbir bahane ile rahatsız edilmeyecek, incitilmeyecektir...

Türkiye, başka herhangi bir devletin egemenliği ya da koruyuculuğu (himayesi) altında bulunan Müslümanlar üzerinde egemenlik ve yargı hakkından vazgeçer...

BÖLÜM IV: AZINLIKLARIN KORUNMASI (Madde: 140-151)

Madde 141: Türkiye, Türkiye'de oturan herkesin, doğumu, bir millete ait olmak, soy ya da din ayrımı yapmaksızın yaşamlarını ve özgürlüklerini korumayı, sağlamayı yükümlenir...

Madde 142: Osmanlı Hükümeti, savaş süresince Türkiye'de yapılan topluca öldürmeler sırasında kişilere verilen zararları en geniş ölçüde karşılayacaktır.

Türkiye'de tedhiş (korku salma, yıldırma) rejimi dolayısı ile Müslüman olmak zorunda kalanların (YN: Dönmeler kastediliyor), özgürlüğe kavuştuktan sonra, kendi isteği ile İslam'ı benimsemesi için gerekli işlemleri yerine getirmedikçe Müslüman sayılmaması süre gidecektir.

Madde 143: Türkiye, soy azınlıklarından olan kişilerin karşılıklı ve gönüllü göçlerine ilişkin olarak Müttefik Devletler'in uygun göreceklere hükümleri tanımayı yükümlenir...

Madde 144: Osmanlı Hükümeti, 1 Ocak 1914'ten beri, topluca öldürülme korkusuyla ya da başka herhangi bir zorlama yüzünden yurtlarından kovulmuş, Türk soyundan olmayan Osmanlı uyruklarının yurtlarına dönüşlerini ve yeniden işlerine başlayabilmelerini, olabildiği ölçüde kolaylaştırmayı resmen yükümlenir.

Osmanlı Hükümeti, azınlık hakları ile ilgili her yere, Milletler Cemiyeti'nce tayin edilen "Hakemlik Komisyonları" nın atanmasını kabul eder...

Madde 146: Osmanlı Hükümeti, yabancı üniversitelerden verilen diplomaların geçerliliğini, bunların özgürce çalışmasını kabul eder...

Madde 149: Azınlıklara dini özerklik verilecektir... Osmanlı Hükümeti, Türkiye'deki tüm soy azınlıklarının kilise ve okul konularında özerkliğini tanımayı ve buna saygı göstermeyi yükümlenir...

Madde 150: Hristiyan ya da Yahudi dininden Osmanlı uyruklarının önemli oranda oturdukları kentlerde ve bölgelerde, Osmanlı Hükümeti, bu Osmanlı uyruklarının inançlarına ya da dinsel uygulamalarına bir saldırı sayılabilecek herhangi bir eylemi yapmaya zorlanmamalarını, ve hatta tatil günlerinde mahkemelerde hazır bulunmamaları ya da yasal bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden, haklarını hiçbir biçimde yitirmemelerini yükümlenir...

Madde 151: Müttefik Devletler, bu maddeler hükümlerini yerine getirmesini güvencesi altına almak için gerekli kararları Milletler Cemiyeti ile alacaktır. Osmanlı Hükümeti, bu konuda alınacak bütün kararları kabul eder...

BÖLÜM V: KARA-DENİZ VE HAVA KUVVETLERİNE İLİŞKİN HÜKÜMLER (Md. 152-208)

Bu bölümde, Türkiye'de bulundurabilecek kara kuvvetlerinin durumu belirtilmektedir.

Madde 152: Padişah'ın özel koruma birliği. İçeride güvenliği ve azınlıkların korunmasını güvence altına alacak miktarda Jandarma birlikleri...

Madde 153: ... Bu Antlaşma yürürlüğe girdiğinden itibaren altı ay içinde kara kuvvetleri terhis edilecek ve dağıtılacaktır.

Madde 154: Padişah'ı koruma birliği subaylar dâhil 700 askeri geçmeyecektir.

Madde 155: Önemli karışıklık durumlarında, Jandarma'nın toplam personeli, kurmay kurulları, subaylar, eğitim personeli ve donatım birliklerini de kapsayacak şekilde 50 bini geçmeyecektir.

Madde 156: Jandarma birlikleri, Türkiye ülkesi üzerinde, Müttefik Devletler'in kontrolünde ve ortaya koydukları şartlar çerçevesinde yerleştirilecektir...

Madde 157: Özel güçlendirme (takviye) birliklerinin sayısı 15 bin kişi olacak; bu sayı, 50 bin kişilik Jandarma birlikler sayısı içinden temin edilecektir...

Madde 158-159-160: Jandarma birliklerinin teferruatı ile ilgilidir.

Madde 161: ... Boğazlar ve Adalar bölgesinde, Yunan ve Osmanlı jandarma kuvvetleri, bu bölgedeki Müttefiklerarası işgal komutanlığına bağlı bulunacaktır.

Madde 162: ... Jandarma birliklerinin taşıma araçlarının seferberliğine ilişkin, ya da güçlendirilmesi yolundaki bütün önlemler yasaktır...

Madde 163: ... Osmanlı'daki diğer Jandarma birlikleri, yeni Jandarma birliği (50 bin asker) içinde birleştirilecektir...

Madde 164: Padişahın özel koruma birliği dışında, izin verilen 50 bin kişilik asker sayısını aşan kuvvetler en geç altı ay içinde kaldırılacaktır.

Madde 165: Osmanlı silahlı kuvvetleri gelecekte yalnız gönüllü olarak asker yazılanlardan kurulacaktır...

Madde 166: Astsubayların ve erlerin hizmet süresi aralıksız on iki aydır...

Madde 167: Bütün subaylar meslekten (muvazzaf) subay olacaktır; subaylar en az 25 yıl eylemsel hizmette bulunmayı yükümlenecektir...

Madde 168: Bu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak üç aylık bir sürenin geçmesinden sonra, Türkiye'de, ancak izin verilen birlikler için subay ve astsubay yetiştirilmesi için okullar, zorunlu olması halinde açılacaktır.

Madde 169: ... Her çeşit spor kurumları ya da başka kurumlar, hiçbir askeri konuyla ilgilenmeyecektir.

Madde 170: Gümrük görevlilerinin, yerel kent ve kır polislerinin sayısının tespiti ile ilgilidir.

Madde 171: Bu Antlaşma'nın yürürlüğüne girişini izleyen altı ayın bitiminde, Osmanlı kara silahlı kuvvetlerinin çeşitli kuruluşlarında yedekte bulunduran silahlar, bir kişi için tespit edilen sayıyı aşmayacaktır...

Madde 172: Türkiye'nin elinde bulunduracağı cephane miktarı ile ilgilidir...

Madde 173: Bu Antlaşma'nın yürürlüğe girişini izleyen altı aylık süre içinde, izin verilen sayıyı aşan her çeşit cephane ile savaş araç gereçleri Müttefiklerarası Askeri Denetim Komisyonu'na teslim edilecektir...

Madde 174: Her türlü silah parçaları yapımı yukarıda adı geçen Komisyon'un göstereceği yerlerde ve denetimi içinde yapılacaktır...

Madde 175: Türkiye'ye her türlü askeri araç ve gereçlerin getirilmesi yasaktır.

Madde 176: Alev makinelerinin, boğucu veya zehirli gazların yapımı, Türkiye'ye sokulması yasaktır.

Madde 177: Boğazlar ve Adalar bölgesi silahsızlandırılacaktır...

Madde 178,179: Boğazlar'ın özgürlüğünün güvenceye alınması hususlarını içermektedir.

Madde 180: Boğazlar'da özgürlüğün güvence altına alınacağı bölge sınırları ile ilgilidir.

Madde 181: Osmanlı limanlarında bulunan bütün savaş gemileri Müttefik Devletlere teslim edilecektir...

Madde 182: Türkiye'de savaş gemilerinin yapılması, getirilmesi yasaktır...

Madde 183: Osmanlı silahlı deniz taşıtlarıyla yardımcı silah gemileri silahsızlandırılarak ticaret gemisine dönüştürülecektir.

Madde 184: Ticaret gemileri dışında Türkiye'de yapılmakta olan denizaltılar dahil bütün gemiler yok edilecektir...

Madde 185: Su üstü ya da su altı her çeşit Osmanlı savaş gemilerinin yok edilmesinden elde edilecek eşya, makineler ve gereçler yalnız sanayiye ve ticarete kullanılacaktır...

Madde 186: Türkiye'de ticarete kullanılmak için bile olsa, denizaltı yapımı ya da edinilmesi yasaktır.

Madde 187: ... 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nin imzalanması tarihinde Türkiye'ye ait olan bütün silahlar, cephane ya da başka deniz gereçleri ile mayınlar ve torpiller Müttefik Devletler'e teslim edilecektir...

Madde 188: Müttefiklerarası Deniz Kuvvetleri Denetleme Komisyonu, Osmanlı Deniz Kuvvetlerine alınacak subayların ve erlerin sayısını tespit edecektir...

Madde 189: Deniz kuvvetleri personeli; subaylar için en az 25 yıl, erler için en az on iki yıllık bir süre için, tümü gönüllü olarak sağlanacaktır...

Madde 190: Boğazlar ve adalar bölgesindeki telsiz telgraf istasyonları Müttefik Devletler'e teslim edilecektir. Yunanistan ve Türkiye bu bölgede hiçbir telsiz telgraf istasyonu kuramayacaktır.

Madde 191: Türkiye'nin askeri kuvvetlerinde hiçbir kara ya da deniz hava kuvveti bulunmayacaktır...

Madde 192: Bu Antlaşma yürürlüğe girişinden itibaren iki ay içinde Türk kara ve deniz kuvvetlerinin kadrosunda bulunan tüm havacı personel terhis edilecektir.

Madde 193: ... Müttefik Devletler'in uçakları Türkiye üzerinde havadan geçiş, transit ve iniş özgürlüğüne sahip olacaktır.

Madde 194: Bu Antlaşmanın yürürlüğe girişini izleyecek altı ay içinde her türlü uçakların, uçak parçalarının ve uçak motorları ve parçalarının yapımı, ülkeye sokulması yasaklanacaktır.

Madde 195: Bu Antlaşma yürürlüğe girer girmez, kara ve deniz hava kuvvetlerinin bütün gereçlerini, Türkiye, giderlerini kendi karşılamak üzere Müttefik Devletler'e teslim edecektir...

Madde 196: ... Bu Antlaşma'daki kara, deniz ve hava kuvvetlerine ilişkin hükümler, Müttefiklerarası Komisyonların denetimi altında Türkiye'ce ve giderlerini Türkiye yüklenmek üzere, yerine getirilecektir....

Madde 197: Milletler-Arası Denetleme ve Örgütlenme Komisyonları, örgütlerini İstanbul'da yerleştirebilecekleri gibi, Osmanlı ülkesinin her hangi bir yerine de yerleştirebilirler.

Madde 198,199: Osmanlı Hükümeti, yukarıda adı geçen Komisyonlara istedikleri her türlü belge ve bilgiyi, özellikle kara, deniz ve hava kuvvetleri ile ilgili olanları vermek zorundadır. Konseyin tüm masraflarını Türkiye karşılayacaktır.

Madde 200: Müttefiklerarası Kara Kuvvetleri Denetleme Komisyonu'nun jandarma, gümrük polisi, kıy polis görevlileri ile ilgili hususları ve bölgelerin silahlandırılmasına dair hükümlerin yerine getirilmesi meselelerini kapsar.

Madde 201: Müttefiklerarası Deniz Kuvvetlerini Denetleme Komisyonu'nun görevleri, yetkilerini belirler.

Madde 202: Müttefiklerarası Havacılık Denetleme Komisyonu'nun görev ve yetkilerini tanımlar.

Madde 203: Müttefiklerarası Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Denetleme Komisyonlarının, görevlerinin yerine getirilmesinde ortaklaşa çalışabileceklerini belirler.

Madde 204, 205: Bu Komisyonların kararları ve görevlerinin sona ermesi ile derhal dağılacaklarına dair hususları kapsar.

Madde 206, 207: Genel hükümlerle ilgili olup, Müttefikler ülkenin istedikleri bölgesine el koyabilecekler...

Madde 208, 209, 210: Osmanlı savaş esirleri, gözaltına alınmış sivil-ler, bu Antlaşma'nın yürürlüğe girmesi ile derhal geri gönderileceklerdir. Geri gönderilme giderleri Osmanlı Hükümeti'nce karşılanacaktır...

Madde 211,212: Savaş esirlerinin disipline aykırı kabahat, suçlarla ilgili hususları içerir.

Madde 213: Osmanlı Hükümeti, yurda dönecek durumda olan herkesi, ayırım gözetmeksizin, ülkesine kabul etmeyi yükümlenir...

Madde 214, 215, 216, 217: Müttefik Devletleri'nin ve Osmanlı Devleti'nin ellerinde bulunan esirler, kayıplar, bunlara ait eşyalar, silahlar, değerli kâğıt, belgeler hakkında hükümleri taşır.

Madde 218-230: Mezarlıklarla ilgilidir.

Madde 218: Osmanlı Hükümeti, Türkiye sınırları içinde kalan ve savaş alanında can vermiş ya da aldıkları yaralarla sonradan ölmüş askerlerin, denizcilerin mezarlarının bulunduğu toprak parçalarıyla, bu askerlere ve denizcilere mezarlık ya da anıt yapılması için gereken toprak parçalarını, bu mezarlıklara ya da anıtlara gidecek yolların tüm ve tekeli mülkiyetini İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerinin her birine aktaracaktır.

Madde 219: Bu Antlaşma'nın yürürlüğünden itibaren altı ay içinde, İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerinden her biri, Osmanlı Hükümeti ile Yunan Hükümeti'ne 218. Madde uyarınca mülkiyeti kendilerine aktarılması gereken toprak parçalarını bildirecektir...

Madde 220: Mezarlık toprak parçalarının tüm ve tekeli mülkiyetinin İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerine aktarılması için gereken yasalar, önlemler Osmanlı ve Yunan Hükümetlerince alınacaktır...

Mali Hükümler: Madde (231-260): Osmanlı, Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın Müttefik Devletler'e karşı açmış olduğu saldırı savaşına katılmakla; Müttefik Devletleri, tümüyle ödemesi gereken her çeşit kayıplara ve özverilere uğrattığını kabul eder.

Müttefik Devletler, Türkiye'nin kaynaklarının bu tazminatı tümüyle karşılamaya yeterli olmadığını kabul eder.

Bu durumda ve bu Antlaşma'nın sonucu olarak ortaya çıkan yeni toprak dağılımının, Türkiye'ye, eski Osmanlı Devleti gelirlerinden anca bir bölümünü bırakacağı göz önünde tutularak, Müttefik Devletler'ce; Osmanlı Hükümetinden, yalnız bu Antlaşma'nın Mali Hükümler Bölümündeki hususlar ve Ekonomik Hükümler Bölümündeki kayıtlar saklı kalmak kaydı ile tüm tazminat taleplerinden vazgeçer.

Müttefik Devletler, Osmanlı Hükümetiyle, bir Osmanlı Komiseri'nin de katılacağı ve Müttefik Devletler olan İngiltere, Fransa ve İtalya'nın birer temsilcisinin bulunacağı, bir "Maliye Komisyonu" kurulmasını kararlaştırılmışlardır. Bu Komisyon'un yetki ve görevleri belirlenmiştir...

Madde 232: Osmanlı Bütçesi Osmanlı Parlamentosu'na sunulmadan önce, Mali Komisyon'a verilecek, eğer bu Mali Komisyon uygun bulursa, ondan sonra Osmanlı Parlamentosu'na gönderilecektir.

Madde 233: Para arz ve talebi ile ilgilidir.

Madde 234: Osmanlı Hükümeti, Maliye Komisyonu izni olmadıkça iç ve dış borçlanma yapamayacaktır.

Madde 235: Osmanlı Hükümeti, savaş sırasında Müttefik Devletler'in sivil insanlarına verdikleri zararları ödeyecektir.

Madde 236: Türkiye Osmanlı Borcu'nun (Düyun-u Umumiye'sinin) faiz ve anapara ödemelerinin güvencesi olarak ayrılmış ya da verilmiş gelirler dışındaki kaynakları, bunun gereğine göre aşağıdaki biçimde kullanacak olan, Maliye Komisyonu'nun buyruğu altında kalacaktır...

Madde 237: Osmanlı Hükümeti'nce savaş sırasında üstlenilen mali yükümlülüklerin (iç borçları da içine almak üzere) güvencesi olarak, savaş sırasında Türkiye'nin gelirleri üzerinde konan ipotekler kaldırılacaktır...

Madde 239: Maliye Komisyonu uygun bulmadıkça, Osmanlı Hükümeti'nce, ister Osmanlı uyruklarına ister herhangi bir kimseye, hiçbir yeni ayrıcalık vermeyecektir.

Madde 240: Kendileri yararına Türkiye'den toprak almış (YN: kopartılmış) olan devletler, bu topraklar üzerinde Osmanlı Devleti ya da Hazine-i Hassa (YN: Osmanlı Padişahlarının gelir ve giderlerine ait işlere bakan teşkilat) adına kütüğe yazılmış her çeşit mali ve mülkü parasız olarak elde edecektir.

Madde 241-245: Kendilerinden yana, gerek 1913'te Balkan Savaşları sonunda, gerek bu Antlaşma gereğince Türkiye'den toprak almış olan devletler, Osmanlı Devlet Borcu'nun 1 Kasım 1914 tarihinden önce borçlanılmış anapara ve faiz yıllık ödemelerine (taksitlerine) katılacaklardır...

Madde 246-247: Osmanlı Hükümeti, Muharrem Karamamesi [YN: Osmanlı Devleti'nin ödeyemediği iç ve dış borçlarını düzenlemek amacıyla, alacaklıların talepleri doğrultusunda, Sultan II. Abdülhamit döneminde, 15 Ekim 1881 (28 Muharrem 1299 tarihinde açıklanan mali kararlar] ve

onu izleyen kararnamelerle sahip olduğu bütün haklarını Maliye Komisyonu'na aktarır...

Madde 248-260: Osmanlı Devlet Borcu (Düyun-u Umumiye) Yönetiminin, taşınır ya da taşınmaz, bütün malları nerede olurlarsa olsunlar, tümüyle Maliye Komisyonu'nun yararlanma yetkisi altında kalacaktır...

Madde 260: Mali hükümlerin uygulanması için yasal nlemler, Osmanlı Hükümeti ve ilgili devletlerce, bu Antlaşma'nın imzalanmasından başlayarak altı ayı geçmeyecek bir süre içinde yayımlanacaktır.

Madde 261-268: Ticari ilişkilerle ilgilidir. Osmanlı'nın 1914 yılında tek taraflı olarak feshettiği kapitülasyon, Müttefik Devletler vatandaşları lehine yeniden kurulacaktır...

Madde 269-414: Ekonomik ve teknik nitelikli çok taraflı antlaşmaları, endüstri mülkiyet haklarına dair sözleşmeleri, mallar, haklar ve çıkarlarla ilgili haklara ilişkin antlaşma ve sözleşmeleri, sözleşmeler, süre aşımları ve mahkeme kararları, değerli kâğıtlar (tahviller) ve ticaret borsalarına dair hükümleri, sigorta sözleşmelerini, ortaklıklar ve ayrıcalıklar hükümlerini, hava ulaşımı, limanlar, su yolları ve demir yollarına dair yükümlülükleri, deniz ulaşımı özgürlüğü kararlarını, vergi ve parasal yükümlülükleri, serbest bölgeleri, Meriç ve Tuna'ya ilişkin hükümleri ve çeşitli konuları kapsamaktadır.

Türk hukuku ve idari düzeninin, hemen her alanda Müttefikler tarafından belirlenen kurallara uygun hale getirilmesi; sivil deniz ve demir yolu trafiğinin Müttefik Devletler arasında yapılan iş bölümü çerçevesinde yönetilmesi; iş ve işçi hakları düzenlenmesi gibi hükümleri içeren maddelerdir.

Sevr Antlaşması'nın Değerlendirmesi

Ankara Hükümeti (TBMM Hükümeti) ile İstanbul Hükümeti (Osmanlı Hükümeti) arasında son bağ, Osmanlı Hükümeti'nin Sevr Antlaşması'nı resmen kabul etmesiyle koptu. Bu gerçekten de İtilaf Devletleri'nin Türk'lere karşı nasıl davranılmasını istediklerini belirten ve intikam amacı güden bir belgeydi.

San-Remo'da kararlaştırıldığı gibi, Arap vilayetleri Osmanlı Devleti'nden ayrılıyordu. Yunanistan, Bulgaristan'dan aldığı Batı Trakya dışında, Edirne de dâhil olmak üzere, Osmanlı Başkenti'nden (İstanbul'dan) yalnızca 40 kilometre ötedeki Çatalca hattına kadar Trakya'yı da

alıyor, İzmir ve çevresi beş yıl süreyle Yunan yönetimine bırakılıyor, bu süre sonunda Yunan Devleti istediği takdirde bölgeyi kendi topraklarına katabiliyordu. Ege Adaları Yunanlılara verilecek, Rodos da dâhil olmak üzere, On İki Ada'yı İtalyanlar alacaklardı.

Sınırları ABD Başkanı Woodrow Wilson'un hakemliğinde kararlaştırılacak, Ermenistan'ın bağımsızlığı kabul ediliyordu.

Fırat'ın doğusunda Kürdistan adı verilen topraklar Kürtlerin özerkliğine bırakılıyor, Kürtler istedikleri takdirde bir yıl sonra burada bağımsızlıklarını ilan edebiliyorlardı. Boğazlar uluslararası denetime girecek, kıyılar askerden arındırılacak, İstanbul ancak ismen Osmanlı denetiminde kalacaktı.

Güneyde İtalyanlara bırakılan Kayseri, Nevşehir, Afyonkarahisar, Kütahya ve Bursa ile sınırlanan; Boğazlar bölgesine dâhil İzmit, İzmit ile batı sınırı çizilen; doğuda Ermenilere verilen, Karadeniz'de Ordu'ya uzanan Erzincan, Muş ve Fransızlara bırakılan Elazığ, Sivas, Tokat il sınırları ile çevrilen, Karadeniz kıyısında Zonguldak, Sinop, Samsun vilayetleri Osmanlı Devletine bırakılan bir bölge idi.

Osmanlı ordusu 50 bin askerden fazla olmayacak ve bunlar da yabancı subayların denetim ve danışmanlığına tabi olacak; Kara ve deniz ordusunun silahları sınırlandırılacaktı. Kapitülasyonlar yeniden yürürlüğe konacak, Düyun-u Umumiye için bir komisyon kurulacak, Osmanlı Devlet bütçesi, vergileri, gümrük resimleri, parası da bu komisyonca denetlenecek ve yönlendirilecekti. Osmanlı Hükümeti'ne politikasını belirleme konusunda fazla bir alan bırakılmıyordu. Son olarak da Osmanlılar, ülkede kalan gayrimüslim (Müslüman olmayan) azınlıklara büyük ödümler verecekti...

Yani İmparatorluk'tan geri kalan Osmanlı Devleti, yabancı devletlerin mali ve askeri denetiminde olacak, bu ülkelerin uyrukları sömürüyü devam ettireceklerdi.

"Bu Türkler için çok karanlık bir gelecekti. Ne var ki, İstanbul Hükümeti'nin bu Antlaşmayı kabul etmesi, Türk milliyetçileri için yeni bir silah demekti. TBMM, sadrazamı da içlerinde olmak üzere bu Antlaşmayı imzalayanların tümünü vatan haini olarak ilan etmekte gecikmedi..."¹¹⁸

¹¹⁸ Stanford, J. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt II. s.424

IV. BÖLÜM

VE KURTULUŞ

Bu bölümde, Kurtuluş Savaşı'nı özetle vermekteyiz; amaç uluslararası hukukta Türkiye'nin tam bağımsız-egemen bir ülke olarak yer almasını sağlayan Lozan Antlaşması'nın ne denli çetin bir savaş ve siyasi mücadelelerden sonra sağlandığını ortaya koymaktır.

Birinci Dünya Savaşı, yok olan Osmanlı Devleti; Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu ve Trakya işgalleri; Paris-Londra-San Remo-Spa Konferansları ve Sevr Antlaşması süreçleri sonrasında; bütün bunları tarihin çöplüğüne atan Atatürk önderliğindeki Türk Milli Kurtuluş Savaşı ve kurulan "Yeni Türkiye"nin, emperyalist ve diğer ülkeler tarafından zorunlu kabulünün hukuksal dayanağı olan "Lozan Antlaşması" na uzanan çetin ve meşakkatli siyasi mücadele özetle ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Bilindiği gibi Türk Kurtuluş Savaşı, Anadolu'da Mustafa Kemal önderliğinde milli direniş hareketi (1919-1922) olup; I. Dünya Savaşı (1914-1918) sonunda Osmanlı Devleti'ne çok ağır koşullar dayatan Mondros Mütarekesi'ne-Sevr Antlaşması'na ve ülkemizin İtilaf Devletleri işgallerine karşı yürütülmüş-kazanılmış; Lozan Antlaşması ile de dünya ülkelerince hukuksal olarak tanınmış; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Gelişmeleri özetle ortaya koyalım: Mondros Mütarekesi'nin ilk uygulamalarıyla birlikte İtilaf Devletleri'nin Anadolu'da ve Trakya'da ele geçirdikleri yerlerde halk direnişi başladı. İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ardından Trakya'da, Adana, İçel ve Hatay'ı içine alan bölgede, Trabzon ve Erzurum'da bazı Doğu Anadolu vilayetlerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruldu.

Mondros Mütarekesi sonrası İtilaf Devletleri'nin yaptığı ilk işlerden biri, İstanbul'da İttihat ve Terakki Partisi'nin (İttihatçıların) ve geriye kalanlarının gücünü kırmaya çalışmak oldu. İtilaf Devletleri'nin bu tutum ve uygulamaları, Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in politikasına uygun düşüyordu. Böylece, İttihatçılar hakkında yoğun bir soruşturma ve tutuklama başlatıldı.

Vahdettin, 21 Aralık 1918'de yayınladığı bir fermanıyla, üyeleri İttihat ve Terakki döneminde seçilmiş olan Meclis-i Mebusan'ı feshettiğini açıkladı. Ardından Mondros Mütarekesi sonrası kurulan Tevfik Paşa Hükümeti istifa etti; yerine, Padişah ile uyum içinde olan Damat Ferit Paşa hükümetlerinin ilki kuruldu.

Bu sırada İtilaf Devletleri'nin I. Dünya Savaşı sonrasındaki durumu kalıcı kılmak üzere Paris'te sürdürdüğü görüşmeler 1919 yılının sonuna doğru bazı antlaşmalarla sonuçlandı: Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan imzaladıkları barış antlaşmalarıyla İtilaf Devletleri'nin şartlarını kabul ettiler. Ancak, Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşma sona bırakıldı. Bunun esas nedeni, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarını kalıcı olarak nasıl paylaşacakları konusunda tam bir anlaşmaya varamamış olmalarıydı. Ayrıca Mondros Mütarekesi kalıcı bir barış antlaşmasının sonuçlarına benzer sonuçlar doğurmuştu; İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarını zaten kendilerinin sayıyor, bu nedenle de acele etmeyi gerekli görmüyorlardı.

1919 Paris Konferansı'nda istediği gibi netice alamayan İtalya'nın bir oldubittiyle Batı ve Güney Anadolu'da bazı vilayetleri işgal etmesinden hemen sonra, Yunanistan da İtilaf Devletleri'nin desteği ile 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal edip bölgeye yayılmaya başladı. Gazeteci Hasan Tahsin Yunan askerlerine ateş açtı, bir Yunan askerini öldürdü, kendisi de Kurtuluş Savaşı'nın ilk şehidi oldu. Yunan askerleri üç gün boyunca, insanın tüylerini ürperten, beynini donduran çok vahşi kıyımlar yaptılar.

Yunan ilerlemesi ve katliamları karşısında Aydın, Nazilli, Akhisar yörelerinde "Kuvai Milliye" olarak bilinen milli örgütler oluşmaya başladı. Bu direniş hareketi, Mustafa Kemal ile temas halinde Balıkesir, Denizli ve Nazilli gibi kentlerde kurulan "Heyet-i Milliye"lerin denetimine girdi. Ve silahlı direniş başladı. Ancak direniş yaygın olmasına rağmen, merkezi bir yönetimden yoksundu. Bu nedenle kalıcı başarılar sağlaması mümkün değildi. Direnişi tek elden yönetecek ve doğru hedeflere yöneltecek bir

komuta merkezinin gerekli olduğu ortaya çıktı. İşte bu noktada Mustafa Kemal ortaya çıktı.

Mustafa Kemal Anadolu'da:

Mondros Mütarekesi'nden sonra Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na atanmıştı. Bu askeri gücün dağılmasından sonra, İstanbul'a gitti ve çok yakın arkadaşı Fethi Bey'le (Okyar) bir araya gelerek, ülkenin içinde bulunduğu siyasi koşullara ilişkin görüşlerini, çıkardıkları Minber gazetesi dile getirmeye çalıştı.¹¹⁹

Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçerek milli bir kurtuluşu başlatmanın kaçınılmazlığını; Sultan Vahdettin ve hükümetlerinin İtilaf Devletleri'ne tabi olduklarını gözlemleyince çok iyi bir şekilde anladı. Bunun için de ilk aşamada resmi bir göreve ihtiyacı vardı. Mondros Mütarekesi sonrası, Karadeniz yöresinde Rum Pontus Devleti kurma çalışmaları bölgeyi karıştırmıştı.

İtilaf Devletleri, Mart 1919'da Babıali'ye (Hükûmete) bir nota vererek Doğu ve Kuzey Anadolu'daki kargaşalıklara son verilmesini, aksi halde bölgeyi işgal edeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine Doğu Anadolu ve Karadeniz'de bir ordu müfettişliği kurulması, bu göreve Mustafa Kemal Paşa'nın getirilmesi kararlaştırıldı. Ancak bu resmi bir gerekçe idi. Aslında, Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları'nın dağılmasından sonra 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldi ve 16 Mayıs 1919'da Samsun'a gitmek üzere ayrıldı. Bu altı aylık İstanbul'da kalış süresinde milli kurtuluş için yaptığı birçok görüşme ve toplantı hem Padişah Vahdettin'i-hükûmetini ve hem de işgal güçlerini rahatsız ediyordu; bu nedenle İstanbul'dan uzaklaştırılması gerekiyordu. İşte Mustafa Kemal'e bir resmi görevin verilmesinde, bu husus da etken olmuştur.

19 Mayıs 1919'da, 9. Ordu Müfettişi resmi sıfatıyla Samsun'a varan Mustafa Kemal; Samsun, Havza ve Amasya'daki çeşitli görüşmelerden sonra, 21 Haziran 1919'da "Amasya Tamimi" olarak bilinen bir genelge yayınladı. Bu genelgede, ülke bütünlüğünün ve bağımsızlığının tehlikede olduğuna dikkat çekiyor; bu durumun ancak milli direnişle aşılabileceğini belirtiyor ve tüm mülki ve askeri yöneticilerin Sivas'ta toplanacak bir kongre için hazırlık yapmasını istiyordu.

¹¹⁹ Bakınız Minber Gazetesi başlığına

Aynı günlerde, Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuki Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi de Trabzon Muhafaza-i Hukuki Milliye Cemiyeti ile ortaklaşa bir kongre toplamak için hazırlık içindeydi. Mustafa Kemal, bu hazırlığın yoğunlaştığı günlerde, 5 Temmuz 1919'da Erzurum'a giderek kongre hazırlıklarının başına geçti. Anadolu'da yaptığı çalışmalarından haberdar olan Vahdettin Hükümeti'nin resmi görevine son vermesi üzerine askerlikten istifa etti.

Kongreler:

23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi 14 gün sürdü. Sonunda ülkenin bütünlük ve bölünmezliğini korumak ve yabancı işgallerini engellemek için milli iradeyi egemen kılmanın önemi vurgulanarak İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın bir an önce toplanması çağrısı yapıldı. Ayrıca Mustafa Kemal'in başkanlığında "Heyet-i Temsiliye" adıyla bir yürütme organı oluşturuldu.

Hazırlık çalışmalarını Heyet-i Temsiliye'nin yürüttüğü Sivas Kongresi, İstanbul'daki Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin engelleme çabalarına rağmen, 4-11 Eylül 1919'da toplandı. Kongre'nin en önemli sonucu, İstanbul Hükümeti'nden bağımsız yeni bir yönetimi ortaya çıkarması oldu. Bu yönetim, ülke çapında tüm direniş örgütlerini bünyesinde birleştiren "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi" idi. On altı kişiden oluşan bu kurulun başkanlığına yine Mustafa Kemal getirildi. Kongre aynı zamanda Amerikan manda yönetimini kesinlikle reddetti. Mondros Mütarekesi sırasında ülke sınırları içinde kalan bölgelerin bölünmez bir bütün olduğunu, işgal ve müdahalelere silahla karşı konacağını belirtti.

İstanbul Hükümeti ile İlişkiler Kesildi:

Bir süre sonra Heyet-i Temsiliye, "Milli Mücadele" ye karşı açık tavır alan İstanbul Hükümeti ile tüm ilişkilerini kesti. Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükümeti, İstanbul ve çevresindeki bir kaç vilayetle sınırlanan gücüyle, Anadolu'ya söz geçirmez oldu ve Ekim 1919'da istifa etti. Ardından Heyet-i Temsiliye ile daha yakın ilişki kuran Ali Rıza Paşa Hükümeti kuruldu.

Heyet-i Temsiliye'nin ilk karşılaştığı en önemli sorun İngilizler ve Fransızlar'ın desteği, kıskırtması ile ortaya çıkan "iç isyanlar" oldu.

Özellikle, Vahdettin ve Hükümeti ile İngilizlerin "milli direniş" etkisiz kılmak için desteklediği ve bazı yerlerde doğrudan örgütlediği grup ve kişiler Mustafa Kemal'in başlattığı milli direniş daha başlangıçta durdurmak istedikleri: Balıkesir ve Biga yörelerinde harekete geçen Ahmet Anzavur'un, "Kuva-i Milliyeclilere" karşı kurduğu silahlı birlikler uzun çarpışmalardan sonra dağıldı. Konya'da ve Bozkır kasabasında patlak veren isyanlar, yerel Kuva-i Milliye'nin yardımları ile bastırıldı.

Sadrazam Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin kurulmasından sonra, Heyet-i Temsiliye ile İstanbul arasında bir yumuşama başladı. 20 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Mustafa Kemal arasında yapılan ve "Amasya Mülakatı" olarak bilinen görüşmeler sonucunda; İstanbul, Heyeti Temsiliye'yi tanıdığını ve Meclis-i Mebusan'ın en kısa sürede toplanması isteğine katıldığını açıkladı.

Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, 12 Ocak 1920'de toplandı. Aldığı karar; bir milli mücadele programı benimsemek; "Misak-i Milli" olarak anılan bu program, Sivas Kongresi'nde belirlenen ülke sınırlarını ne pahasına olursa olsun savunmayı öngörüyordu. Sadrazam Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin izlediği tutumdan rahatsızlık duyan İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlikleri, doğrudan kendilerini hedef alan bu tutuma tepki gösterdi; 12 Şubat 1920'de toplanan Londra Konferansı'nın, 4 Mart 1920'de aldığı İstanbul'u işgal etme kararını gerçekleştirmeye yöneldi.

İstanbul'un İşgali:

Boğazda demirli İtilaf Devletleri'nin donanması, 15 Mart 1920 gecesini limanı kuşatarak sabaha karşı karaya asker çıkardı. 16 Mart günü birçok nezaret binasını ve askeri garnizonu işgal ettiler; Meclis-i Mebusan'ı bastırdılar. Milletvekilleri Rauf (Orbay), Kara Vasıf ve eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa'yı ve diğer ileri gelenleri tutuklayıp Malta'ya sürgün ettiler. Padişah Vahdettin 11 Nisan 1920'de Meclis-i Mebusan'ı kapattı.

Büyük Millet Meclisinin Toplanması:

Sivas Kongresi'nden sonra, patlak veren iç isyanlar, direniş merkezinin daha güvenli bir yere taşınması ve Milli Mücadele'nin buradan yönetilmesi kaçınılmazlığını daha açık bir şekilde ortaya çıkarmıştı. 27/28 Aralık 1919'da Ankara'ya geçerek İtilaf Devletleri'nin Meclis-i Mebusan'a yönelik baskılarını buradan takip eden Mustafa Kemal, bu Meclisin uzun süre

dayanamayacağını gördüğünden, Amasya Mutabakatı'nın gizli metinlerinin birinde yer alan, Anadolu'da yeni bir meclis toplanması hükmünü uygulama hazırlıklarına başladı. İtilaf Devletleri'nin Meclis-i Mebusan'ı basması-dağıtmasından sonra, bu adımı atmak daha zorunlu bir hale geldi.

Mustafa Kemal başkanlığında Heyet-i Temsiliye, Ankara'da toplanacak yeni bir Meclis için tüm askeri ve mülki yöneticilerin gözetiminde yeni bir milletvekili seçimi yapılmasını istedi. İstanbul'daki Meclis-i Mebusan üyelerinin de bu meclise katılabilecekleri belirtildi.

23 Nisan 1920'de yeni Meclis Ankara'da toplandı. Mustafa Kemal'in, Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak isimlendirdiği bu Meclis, kendisinden başka hiçbir gücü tanımadığını açıklayarak, yasama ve yürütme erkinin kendisinde olduğunu ilan etti. 24 Nisan 1920'de Mustafa Kemal oy birliği ile TBMM Başkanı seçildi. Meclis adına yürütme görevini yerine getirmek üzere, yine Mustafa Kemal'in başkanlığında "İcra Vekilleri" (Bakanlar Kurulu) oluşturuldu.

Bursa'nın İşgali:

Ankara Hükümeti iç isyanlarla uğraşırken, İtilaf Devletleri'nin izni ve özellikle İngiltere'nin desteği ile 22 Haziran 1920'de Yunan askeri birlikleri saldırıya geçti, Bursa ve Balıkesir'i işgal etti; aynı zamanda Trakya'nın da bir bölümünü ele geçirdi. "Yunan kaynaklarına göre bu işgale, Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa karşı çıkmadığı gibi, direnişe-savunmaya karşı çıkmışlardır."¹²⁰

General Nikos Vasilikos not defterine Bursa'yı işgal etmelerinin önemini şöyle kaydetmişti: "... Sultan Osman ve Orhan'ın kemiklerinin yattığı şehrin işgal edilmesi, Osmanlıların kaderci karakterini çok etkilemişti. Onlar, bir zamanların parlak Devletinun yok oluşuna üzülmeye tanık oluyorlar. Osmanlı'nın başkentlerinden birinde Yunan askerini görünce, gözlerini kuruyor..."¹²¹ Bursa'nın işgalinde Yunan Başbakanı Venizelos'un oğlu Binbaşı Sofiklis Venizelos da vardı; Yunanistan'da birçok gazete ve dergi Binbaşı Sofiklis Venizelos'un Osman Gazi'nin Bursa'daki türbesi önündeki fotoğraflarını yayınlamıştır.

Yunan işgalleri İtilaf Devletlerine, işgal şartlarını kalıcı kılmak için son adımı atma fırsatını verdi. Zaten İstanbul'un işgali, Yunanistan'ın İzmir'e

¹²⁰ Nilüfer Erdem, Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı. s.259

¹²¹ Nilüfer Erdem, Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)

çıkartılması ve bölgeyi işgal etmesi Sevr Antlaşması'nı Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek amacına yönelikti. Nitekim bu durumu, Yunan Başbakan Gunaris, Eskişehir Cephesini ziyarette Yunan orduları komutanı General Papulas'a (Papulas'ın daha ileri gitmeme konusunda ikazı üzerine) kızarak şöyle anlatır: "Hayır! Çünkü geçici bir durumdur. Sevr Antlaşması'nın yürürlüğe girmesini sağlamak, böylece durumumuzu yasallaştırmak ve sürekli kılmak gerek. Bunun içinde Ankara'ya yürümek ve düşmana Sevr'i kabul ettirmek zorundayız."¹²²

Kitabımızda Sevr Antlaşması başlığında da belirtildiği gibi, Osmanlı Devleti 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nı imzaladı.¹²³

Bu bölümlerde vurguladığımız gibi, Sevr Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi için İtilaf Devletleri'nin parlamentolarında ve Osmanlı Devleti Meclisi Mebusanı'nda onaylanması gerekiyordu. Ancak, Meclis-i Mebusan kapatılmış olduğundan, İtilaf Devletleri Ankara'daki TBMM'nin Sevr Antlaşması'nın imzalanmasını sağlayacak bir takım girişimlerde bulundu. Ankara Hükümeti'ne yaklaşması için İstanbul'a baskı yaptılar; ama sonuçsuz kaldı. Ankara Hükümeti Sevr Antlaşmasını tanımadı.

SAVAŞLAR

*"Milli Mücadele'nin amacı;
Türk halkının varlığını,
hürriyet ve istiklalinin
tanınmasını istemekten ibarettir."
Mustafa Kemal Atatürk*

Doğu Harekâtı: Osmanlı Hükümeti tarafından Sevr Antlaşması imzalandıktan sonra, Ankara Hükümeti Doğu Anadolu'da askeri bir harekâta karar verdi. Güney Kafkasya'nın Ermenilerin ve Gürcistan'ın denetimine girmesinden sonra, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, 28 Eylül 1920'de başlattığı askeri bir harekâtla 30 Ekim'de Kars, Ardahan ve

¹²² Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, s.222,223

¹²³ Bakınız Sevr Antlaşması bölümüne, Londra, Paris, San-Remo, Spa başlıklarına

çevresini geri aldı. Bunun üzerine Ermeniler, barış istedi. 2 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Antlaşması'yla tüm Kars sancağı Türklere bırakıldı.

Daha sonra Ermenistan ve Gürcistan'da Sovyet Rusya yönetimlerinin kurulmasıyla, bu defa 16 Mart 1921 Moskova ve 13 Ekim 1921 Kars Antlaşmaları yapıldı. Bu Antlaşmalar ile Kars ve Artvin'in bugünkü sınırları belirlenmiş oldu.

İnönü Savaşları: Batı'da Yunan işgalleri aralıklarla sürerken, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın yerine İsmet Bey (İnönü) getirildi. İsmet Bey ile Çerkes Ethem kuvvetleri arasında anlaşmazlık çıktı. Ankara Hükümeti artık düzenli ordu aşamasına geldiğine inanıyor, Çerkes Ethem'in Kuva-i Seyyare'si ile öteki çetelerin Batı Cephesi Komutanlığı'nın denetimi altında olması gerektiğini düşünüyordu. Çerkes Ethem buna karşı çıkarak, Ankara Hükümeti'ne karşı ayaklandı.

Ocak 1921'de başlayan çatışmalarda, Çerkes Ethem kuvvetleri Gediz yöresine dağıldı. Bundan yararlanan Yunan birlikleri 6 Ocak 1921'de Bursa cephesinden yeni bir saldırıya geçti. Türk ve Yunan birlikleri 10 Ocak 1921'de İnönü önlerinde karşılaştı. Yunanlılar yenildi, geri çekildiler. Bu Ankara Hükümeti'nin Yunan saldırısı karşısında kazandığı ilk savaşı ve Kurtuluş Savaşı tarihine "I. İnönü Zaferi" olarak geçti.

I. İnönü Savaşı zaferinden sonra, İtilaf Devletleri, Anadolu'da var olan fiili durumun kabul edilmesi ve silahlı çatışmalara son verilmesi için Londra'da bir konferans toplanması çağrısında bulundu. Londra Konferansı'na Ankara Hükümeti adına, ilk Hariciye Vekili Bekir Sami (Kunduh) başkanlığında Yunus Nadi, Hüsrev Gerede ve Zekai Apaydın'dan oluşan Heyet, 6 Şubat 1921'de Ankara'dan ayrıldı. Konferans 21 Şubat 1921'de açıldı. Bu Konferansa İstanbul Hükümeti'nin temsilcileri çağrılmış ve katılmışlardır. İngiltere'nin amacı her iki heyeti bir birleri ile çatıştırıp, kendi isteklerini kabul ettirmektir.

11 Mart 1921'de Konferans'taki Yunan delegelerine, İngiliz Başbakanı Lloyd George'un "Türklere karşı taarruza geçmekte serbest olduklarını" bildirmesi, yukarda da ifade edildiği gibi Türk delegelerini baskı altına almaya yöneliktir.

11 Mart ve 12 Mart 1921 tarihlerinde, Dışişleri Bakanı Bekir Sami (Kunduh), heyet üyelerinden gizli olarak Fransa ve İtalya ile gizli birer anlaşma yaptı. Bu anlaşma Misak-i Milliye aykırı olduğu için TBMM tarafından reddedilmiştir. 16 Mart 1921'de de, Londra'da Bekir Sami

İngilizlerle, "Ankara Hükümeti'nin elinde bulunan tüm İngiliz esirlere karşılık Malta'da sürgün bir kısım Türklerin serbest bırakılmasını öngören bir sözleşme imzaladı. Bu sözleşme TBMM'ce reddedildi. Çünkü Ankara 'tümle tüm' bir değişim istemekteydi."¹²⁴ Bunun üzerine Bekir Sami 8 Mayıs 1921'de istifa etmiş; istifası 12 Mayıs'ta TBMM'ce kabul edilmiş; yerine Yusuf Kemal Tengirşenk seçilmiştir.

Bekir Sami'yi, Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfit Kansu şöyle eleştiriyordu: "Yahu tam silkinip kendimize gelmek, yüzyıllardır Avrupa'nın karşısında duyduğumuz ezikliği üstümüzden atmak üzereydik, bu sefer de Bekir Sami ortaya çıktı; gitti kurbanlık koyun gibi boynunu uzattı."¹²⁵

Bu sırada Yunan kuvvetleri yeni bir saldırıyı başlattı: Türk ve Yunan birlikleri 27 Mart 1921'de, İnönü önünde yeniden karşı karşıya geldi. Savaş 1 Nisan'a kadar sürdü; Yunanlılar tekrar yenildi. Bu zafer de "II. İnönü Zaferi" olarak tarihte yerini aldı.

Sakarya Savaşı (23 Ağustos-13 Eylül 1921)

*"Bu zafer yüz binlerce
yurt sever insanımızın
ortak eseridir"*

Mustafa Kemal Atatürk

İnönü Savaşlarını (I. İnönü Savaşı, 6-10 Ocak 1921; II. İnönü Savaşı, 27 Mart-1 Nisan 1921) üst üste kaybeden Yunan ordusu kesin bir sonuç almak için topyekûn bir saldırı başlattı. 10 Temmuz 1921'de Bursa ve Uşak'tan harekete geçen Yunan ordusu Afyon'u alarak ilerledi ve 17 Temmuz'da Kütahya'ya girdiler. Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey (İnönü) güçlü Yunan ordusu karşısında tutunamayacağını düşünerek, önce Eskişehir'in batısına, daha sonra da Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilme-

¹²⁴ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.53

¹²⁵ Turgut Özakman, Şu Çılgın Türkler, s.64,65

yi kararlaştırdı. Arkasından Yunan birlikleri Eskişehir'e girdi (20 Temmuz 1921).

Yunan ordusunun Kütahya-Eskişehir'e girmesi üzerine, 18-20 Temmuz 1921'de Atina'da bayram yaşandı. Halk coşkuyla sokaklara döküldü. Resmi olarak 101 pare top atıldı, çanlar çalındı- Katedral'de resmi şükran ayini yapıldı. Bütün gazeteler, Yunanistan'ın gördüğü en büyük zafer için heyecanlı övgüler yazdı; İngiliz hükümetine şükranlarını sundular.

Yunan ordusunun Kütahya-Eskişehir'i işgali üzerine, İngiltere'nin İstanbul işgal kuvvetleri komutanı General Herington Londra'ya çektiğı telgrafta, "Kanaatimce şimdi Türk milliyetçi ordusunun kötü durumda olduğına ve artık direnme ya da saldırma gücü kalmadığına kuşku yoktur" yazdı.¹²⁶

Yunanlılar, "Büyük Helen İmparatorluğunu" kuruyor olduklarına çok yaklaştıklarına inanıyorlardı. Yeni bir Bizans İmparatorluğu' doğuyordu, Ege ve Marmara Denizi de "Helen Denizi" oluyordu. Artık Osmanlı Devleti'nin yerini Helen, ya da Bizans İmparatorluğu dolduracaktı. Nitekim 1920 yılında İngiliz Başbakanı Lloyd George, "Osmanlı Devleti'nin mirasçısı Yunanistan'dır" demişti.

Diğer yanda Mustafa Kemal Paşa, ölüm kalım günleri yaşıyordu. En üst askeri otoriteleri, Mustafa Kemal için gerilla savaşından başka bir şans görmüyorlardı... Mustafa Kemal'in kendisine bağı bir kaç arkadaşıyla dağılara kaçacaklarını söylüyorlardı. Yani Mustafa Kemal'in sonu gelmişti!

Mustafa Kemal Paşa çok ağır koşullar içindeydi: Bir yandan Yunan savaşı sürerken, diğer yandan Vahdettin-İngiliz işbirliğinin Anadolu'da isyanlar çıkarması, Milli Mücadele'yi kırmak için her türlü entrikayı çevirmeleri; Bolşevik Rusya'nın Enver Paşa'yı ve Kafkas Cumhuriyetleri Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'ı Anadolu üzerinde nüfuz sağılamak için kullanması Mustafa Kemal'i zorlamaktaydı.

Mustafa Kemal, bu Sovyet Cumhuriyetleriyle, Sovyet Rusya ile imzaladığı 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması gibi anlaşmalar yapmak istemişti. Kafkas Sovyet Cumhuriyetleri, tam Yunanlıların Ankara'ya doğru ilerlediğı günlerde peş peşe cevaplarını veriyordu: 21 Temmuz 1921'de Azerbaycan, 31 Temmuz'da Gürcistan, 20 Ağıustos'ta Sovyet Rusya ve 24 Ağıustos'ta da Ermenistan Cumhuriyetleri Konferans masasına oturabileceklerini belirtiyorlardı. Bunun anlamı Sovyet Cumhuriyetleri,

¹²⁶ Bilal şimşir, Sakarya'dan-İzmir'e, s.132

Ankara ile konferans masasına oturmak, sorunları çözmek için TBMM Hükümeti'nin en kritik günlerini seçmişlerdi.

Yunan ordularının Ankara'ya yürümek üzere oldukları bir sırada konferans masasına oturmak, Ankara Hükümeti için güç almaktan başka, zayıf durumda pazarlığa girmek demekti.

Yukarıda da vurguladığımız gibi, Mustafa Kemal Paşa-milliyetçi ordu Yunan ordularıyla boğuşurken, İstanbul'da Vahdettin Hükümeti özellikle İngilizlerle Ankara Hükümeti'ni çökertmeye çalışıyordu. Bu tam bir ihanetti! Çünkü İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal'i devirmek, Anadolu'da milli kurtuluş hareketini söndürmek için o kritik günleri bulunmaz bir fırsat bilmişti.

Müttefiklerle, özellikle İngilizlerle birlikte Vahdettin Hükümeti Mustafa Kemal'e bir komplo hazırlıyordu. Yunanlıların Kütahya-Eskişehir zaferi üzerine, İngilizler Anadolu'da Mustafa Kemal'e karşı bir ayaklanma bekliyordu. Vahdettin Hükümeti, bu ayaklanma için Müttefiklere (İtilaf Devletleri'nin üçlüsü-İngiltere, Fransa ve İtalya) güvence veriyordu.

26 Temmuz 1921'de, İstanbul İngiliz Yüksek Komiser Vekili-Müsteşar Rattigan Londra'ya bu durumu şöyle bildirdi: "... İstanbul Hükümeti Hariciye Nazırı A. İzzet Paşa Anadolu'daki ordunun yüzde altmış beşiyle Millet Meclisinin yüzde altmış beşinin desteğini garanti edebileceğini bildiriyor."¹²⁷ Yani, Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa TBMM'deki milletvekillerinin yüzde altmış beş ile Milli ordunun yüzde altmış beşinin artık Vahdettin Hükümeti'ni tuttuğunu, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı ayaklanabileceğini söylüyordu. Ve bunu garanti ediyordu.

Sultan Vahdettin, 6 Ağustos 1921 tarihinde kendisi ile görüşmeye gelen İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold'a, "Türkiye'nin bugünkü ıstırabından sorumlu olanlar nüfusun ancak yüzde onudur" diyordu. Yani nüfusun yüzde doksanın kendini desteklediğini ifade ediyordu. Vahdettin, "İngiltere'nin 60 milyonluk Almanya'yı dize getirdiğini, Mustafa Kemal'i de aynı şekilde çökertebileceğini" ifade ederek İngiltere'nin daha etkin olmasını talep ediyordu.¹²⁸

İşte Mustafa Kemal Paşa, bir taraftan bunlarla uğraşırken, diğer taraftan TBMM'deki muhaliflerle; saltanat ve hilafet yanlılarının yanı sıra, Yunan ordularıyla boğuşuyordu.

¹²⁷ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.147

¹²⁸ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.148

Batı Cephesi ordumuzun geri çekilmesi karşısında, Ankara Hükümeti-TBMM büyük bir endişe içine düştü; hatta Başkent Ankara'nın Kayseri'ye taşınması gündeme geldi.

Bakınız! O günlerdeki Meclisin milli duygularına, vatanseverliğine; "Kayseri'ye Başkent'in taşınması Meclise teklif edilince, Milletvekilleri ayağa kalktı; hayır! ...sesleri yükseldi. Erzurum Milletvekili Durak Sakarya, Kürsü'ye gelerek; 'Biz bu davaya başladığımız zaman, elimizde ne böyle bir ordu, ne bu kadar silah vardı. Bugün eskiye göre çok kuvvetliyiz. Bu sebeple Bakanlar Kurulu'nun önerisini reddediyorum (*Alkışlar!...*) Halk gidebilir. Ailelerimiz gidebilir. Memurlar gidebilir. Herkes gidebilir'. Cebinden silahı çıkarıp Kürsü'nün üstüne koydu. 'Ama biz, elimizde silah, burada öleceğiz. Hiçbirimiz şehitlerimizden daha büyük değiliz' dedi."¹²⁹

TBMM, Mustafa Kemal'in başkanlığında gizli toplantı yaptı. Vahim durum görüşüldükten sonra, "Mustafa Kemal Paşa'nın tam yetkili olarak Başkomutanlığa üç ay süre ile getirilmesi karara bağlandı. Üç aylık sınırlandırma, Mustafa Kemal'in Meclise sunduğu teklifi ile yapılmıştır. Ülkenin bütün imkânlarının ordumuzun emrine verilmesi de karara bağlanmıştır."¹³⁰

Yunan Kralı Konstantinos; ('Ankara'ya'): 22 Temmuz 1921'de Eskişehir'e varan Yunan Kralı Konstantinos, genel saldırının hemen başlamasını istedi. Saldırının hemen başlamasına karşı çıkan Yunan işgal orduları komutanı Papulas'ın direnişi, harekâtı geciktirdi. Sonunda Yunan Kralı Konstantinos görevi kendi üstlenerek genel taarruzu 15 Ağustos 1921'de "Ankara'ya" diyerek başlattı. Bir gün sonra İngiliz Başbakanı Lloyd George, Yunan zaferinden emin olarak Avam Kamarası'nda "Samimi bir Yunan dostu olduğumu, ancak Türk ayaklanmasını bastırmak için Anadolu'nun dağlık bölgelerine kadar İngiliz ordularının gönderilmeyeceğini, tek sık olarak her iki tarafı savaştırmak gördüğünü ve Yunanistan'ı desteklemeye devam edeceğini" söyledi."¹³¹

Bu sırada Osmanlı Padişahı Vahdettin Cuma Selamlığı törenine katılmak için küçük mabeyn köşkünden çıkıyordu. Al cepkenli gidiş ağaları saltanat arabasının iki yanında kolları kavuşturulmuş bekliyordu. Atların derisi, yumuşak İstanbul güneşi altında pırıl pırıl parlıyor, koşumlar

¹²⁹ Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, s.210

¹³⁰ Kemal Atatürk, *Nutuk*, s.414,415. Atatürk Araştırma Merkezi, 1998

¹³¹ Bilal Şimşir, *Sakarya'dan İzmir'e*, s.102

ışılıyordu. Tören alayı saltanat marşıyla hareket etti, Yıldız Saray'ı avlusundan geçti.

Sadrazam ve nazırlar, Ayan (Senato) üyeleri ve yüksek askeri görevliler, hanedan damatları, elçilik temsilcileri ve davetliler, büyük görkemli üniformaları ve protokol giysileri ile sıralanmışlardı. Sultan Vahdettin camiye girdi, padişahlara ait bölüme geçti... İlahiyatçı Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk'e göre böyle Cuma namazı geçerli değildir.¹³²

Öte yanda Türk askerleri ayaklarında çarık, yırtık elbiseler, yarı aç yarı tok vatan ve milletin kurtuluşu için Polatlı önlerinde Yunan askerleriyle boğuşuyordu!..

Yunan ordularının zaman kaybetmesinden yararlanan Türk birlikleri, Sakarya'nın doğusuna yığınak yapacak kadar zaman buldu.

Buna, Yunan ordularının Sakarya'nın doğusuna geçtikten sonraki gecikmesi ve çok geniş bir cepheye yayılıp kuvvetlerini dağıtması eklenince, savaşın seyri giderek Türk ordusunun lehine döndü.

10 Eylül 1921'de; Mustafa Kemal'in komutasında Türk Ordusunun başlayan karşı saldırısı sonucunda, Yunanlıları Sakarya'nın doğusunda edindikleri yeni mevzileri terk etmek zorunda kaldı. İlerleyen Türk birlikleri, Yunanlıları Eskişehir'e doğru takip ederek 20 Temmuz'daki mevzilere çekilmek zorunda bıraktı. Bu suretle, günlerce süren kanlı savaştan sonra Yunan saldırılarının önü kesildi, püskürtüldü-zafer kazanıldı (13 Eylül 1921). Bu zafer Türk Kurtuluş tarihine "Sakarya Meydan Muharebesi" olarak geçti; "Başkomutan Mustafa Kemal'e gazi unvanı ve mareşal rütbesi TBMM tarafından 19 Eylül 1921'de oy birliği ile verildi. Mustafa Kemal muhalifleri bile oy verdi."¹³³

Sakarya Meydan Muharebesi, çok çetin bir savaştı, bir dönüm noktasıydı; kaybedilseydi bir Büyük Taarruz olmayacaktı; Anadolu baştanbaşa Yunanlıların olacaktı. Mustafa Kemal, hayatı boyunca askerlikte-savaşlarda biriktirdiği tecrübelerini burada ortaya koyuyordu; büyük bir taktik savaşı, büyük bir beceri ve iman gücü zaferi getirdi.

Bu savaşta, askerlerin ağzında iki kelam vardı; biri, Allah Allah... Diğeri de şu türkü idi:

Annem beni yetiştirdi

¹³² Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, Şirk

¹³³ Kemal Atatürk, Nutuk, s. 420,421. Atatürk Araştırma Merkezi.2002

Bu ellere yolladı
Al sancağı teslim etti
Allaha ısmarladı.

Bursa'da Kral Konstantinos, Savaş Bakanı, Genelkurmay Başkanı General Dusmanis, Yunan Orduları Başkomutanı Papulas'ın raporunu okuyordu: "Türk ordusu ne pes ettirilebilmiş, ne dağıtılabilmiş, ne de Ankara işgal edilebilmişti. Cephe yarılamamış, kuşatılamamış, 15-20 km. toprağa karşılık ordunun üçte birinden çoğu kaybedilmişti. Yunan tarihinin en büyük en donanımlı ordusu, yoksul Türk ordusuna yenilmişti..."

Artık İngiltere'nin Sevr Antlaşması'nı Ankara'ya zorla kabul ettirmeye imkânı kalmamıştı.

Sakarya Zaferi'nin Yansıması

*"Ordumuz meğerse hiç şikâyet etmeden,
kefenine sarılmış da öyle dövüşmüş..."*

Mahmut Esat Bozkurt

Sakarya Zaferi'ni Padişah Vahdettin öğrendiğinde yıkılıp sandalyesinde kala kaldı; böyle bir zaferi beklemiyordu!

Yunanlıların yenildiğini öğrenen İngiliz Başbakanı Lloyd George, ["Bu doğru olamaz, lanet olsun... Yunanlıların yeneceğine kesinlikle inanmış-tım... Yunanlıları teşvik ettim... Bu sonuca göre yalnız Yunan ordusu yenilmedi; benim barış politikam ve saygınlığım ağır yara aldı; bir çıkış yolu bulmalıyım" dedi.

Başbakan Lloyd George, Yunan yenilgisini en hafif bir şekilde örtbas etmek için yaptığı toplantıda, "Her iki taraf da zafer törenleri yaptığına göre, son Türk-Yunan Savaşı'nın berabere bittiğini söyleyebiliriz" dedi. Ancak Mareşal Wilson itiraz etti: "Sayın Başbakan buraya askeri gerçekle-ri açıklamak için çağırıldığımı sanıyorum. Savaş berabere bitmedi. Yunan kaynaklı bütün haberler gerçeğe aykırıdır. Türkler askeri bakımdan parlak bir zafer kazandılar. Türk ordusu bugüne kadar stratejik savunmada kalmış, savunma seçeneklerinin hepsini ustaca kazanmıştır. Şimdi

inisiyatif Türk Ordusu'nun eline geçmiştir. Türk Ordusu, isterse Musul'a ya da İstanbul'a yürüyebilir. Durum bu"]¹³⁴

Yunan Başbakan Gunaris parlamentoda yenilgilerini anlatırken, ["Venizelos (kendinden önceki Başbakan) 'Ankara'ya yürümek yanıltı' demiş, ama kendisi Londra'da balayı yaşıyor. Venizelos Sevr Antlaşmasıyla Yunanistan'a sadece on altı bin kilometre kare toprak sağlayabilmişti. Ama biz bunu yüz bin kilometreye çıkardık." diyerek sözlerine şöyle devam etmiştir:

"Ankara'ya bu durumu güvence altına almak için ilerledik. Ordumuz Türk Ordusunu arka arkaya yenerek Sakarya'dan 50 kilometre ileri gitti. Savaş'ın bu dönemini zaferle kapatmış bulunuyoruz. Yağmur mevsimine girildiği için fedakâr ordumuzu, kışı rahat geçirsin diye nehrin batısına aldık. Türk taarruzu yüzünden geri çekilmiş değildir.

Ordu Sakarya'yı, düşmanı iyice yendiği için hiçbir tacize uğramadan, büyük bir düzen içinde geçti. Haklarımızı elde edinceye kadar da Sakarya kıyısında kalacağız!" Muhalefet Başbakanı yalancılıkla suçlamıştır...]¹³⁵

Vahdettin Hükümeti'nin Adalet Bakanı, gazeteci yazar Ali Kemal Türk Ordusunun zaferini duyunca, "Ne zaferi? Zafer filan yok yahu... Yunan ordusu kendi isteği ile çekilmiştir. Alçaklar! Namussuzlar! İttihatçı kerata! Şimdi İngiliz polisine gidiyorum. Hepsinin anasını ağlatacağım. İngiliz zırhlıları Boğaz'da durduğu sürece beni kimse susturamaz. Hiç kimse."¹³⁶

Yunan ordusunun çıkış hattına çekilmesi Hükümet ve parlamentoda büyük mesele oldu. Ordu'nun geri çekilmesi Başbakan Gunaris'i zor bir durumda bıraktı. Çünkü ordunun Sakarya batısında kalacağını parlamento'ya söylemişti. General Stratigos Başbakan Gunaris'e, ["Orduya bulunduğu yerde kalmasını emredebiliriz, ama bir kumar olur ve bu kumarda orduyu kaybedebiliriz" dedi. Başbakan, "Öyleyse ordu yalnız demiryolunu tahrip etmesin. Çekiliş yolu üzerinde düşmanın işine yarayabilecek ne varsa hepsini, her şeyi yok etsin!"] emrini verdi.¹³⁷

Nitekim "Yunan ordusu çekilirken bütün köyleri, ağrıları, koruları, kağnıları ve arabaları yakıyor, çeşmeleri kırıyor, su kuyularını taş toprak ya da cesetle dolduruyorlardı; hayvan sürülerini götürüyor, götüremedikle-

¹³⁴ Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi. Türk İstiklal Harbi, Sakarya Meydan Muharebesi, s.57

¹³⁵ Turgut Özakman, Şu Çılgın Türkler, s.492

¹³⁶ Yunan Genelkurmay Başkanlığı Beynelminel Askeri Tarih. (1967). 1919-1922 Küçük Asya Seferinin özetlenmiş tarihi, s.477,485, 487

¹³⁷ Hulusi Baykoç, İstiklal Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, s.92

rini kurşunluyordu. 'Her şey sistematik tarzda yok ediliyor, taş üstünde taş bırakılmıyordu'. Karşı çıkanlar öldürülüyordu.

Beylikköprü-Alpu arasındaki 26.040 demiryolu parçasından; 25.500'ünü ve bütün istasyonları, köprüleri, demiryolu tesislerini, telgraf hatlarını, ayrıca Afyon-Çay arasındaki 50 kilometrelik demiryolunu tahrip ettiler"¹³⁸

Öte yandan, Sakarya Zaferi, "Afrika ve Asya'daki bütün mazlum ülkelerde sevince yol açtı. Pakistan'ın Lahor Eyaletinde gazetelerin baş manşeti oldu. Hindistan Müslümanları gözyaşlarını tutamadı. Bu zaferi kazanmış Mustafa Kemal Paşa, köle, sefil ya da aç bütün doğululara bir kurtuluş ümidi ve kurtuluş kaynağı idi.

Tunus gazetelerinde, Mustafa Kemal Paşa, yalnız Tunus'ta değil, kaç zamandır mazlum ülkelerde kurtuluş özlemini temsil ediyor, 'Asya ırklarının kurtarıcısı, İslam'ın kahramanı, Milliyetçiliğin babası, İslam dünyasının en iyi evladı, çağın en büyük adamı' gibi adlarla anılıyordu."¹³⁹

Kuzey Afrika, Asya Müslümanları böyle derken, Yunan işgalleri esnasında bizdeki bazı imamlar, sözde din adamları, Tekirdağ Müftüsü, Bursa Müftüsü Feraizci Hoca, Edirne Müftüsü Mustafa Hilmi, (Cumhuriyet döneminin bazı siyasi liderlerinin Irak'ı işgal edip, binlerce Müslüman'ı öldürerek kadınların-kızların ırzına geçen ABD askerleri için, "Sağlıkla Amerika'ya dönmelerine dua ediyoruz" dediği gibi) "Venizolos'un sağlığı için dua ediyorlardı". Adliye Nazırı Ali Rüstü Efendi de gazetelere "Yunan ordusunun başarısı için dua ediyoruz" diye ilan veriyordu.

Mudanya Camii Hocası, "Neden şehirlerimiz işgal altında? Çünkü Allah'a kulluk görevimizi ihmal ettik. Bu işgalciler, hiç şüphe yok ki dini görevlerini ihmal edenleri, dinsizleri terbiye için Cenab-ı Hak tarafından yollandı. Camilerimiz, mescitlerimiz, şimdi bu işgalciler sayesinde doluyor. Bu nimetin kadrini bilelim" vaazını veriyordu.¹⁴⁰

Sakarya Zaferi'nden Sonra Ankara'ya Dönüş

16 Eylül 1921 Cuma günü, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, Kâzım Paşa (Özalp), Albay Arif, Fethi Okyar ve Polatlı'ya gelen Refet Paşa ile birlikte Ankara'ya döndü.

¹³⁸ Türk İstiklal Harbi, Sakarya, s.484

¹³⁹ Turgut Özakman, Şu Çılgın Türkler, s. 385,386

¹⁴⁰ Turgut Özakman, Şu Çılgın Türkler, s. 349

Gar İstasyonu bayraklarla süslenmiş, yerlere halılar serilmişti. Mustafa Kemal Paşa, bütün TBMM, Hükümet, Ankara'daki subaylar, şehir yönetimi ve halk tarafından çok büyük bir coşkuyla karşılandı. Hep birlikte istasyondan TBMM'ye kadar yürüdüler. Yol bozuk ve yokuştu. Ama kimse yorulmadı. Hiçbirinin ayağı yere değmiyordu. Çünkü bu bir zafer yürüyüşüydü. TBMM bahçesi kadınlarla dolmuştu. Önlerinden geçerek Meclise giren Mustafa Kemal Paşa'yı saygıyla alkışlıyordu.

Mustafa Kemal Meclisten Çankaya'ya dönerken yolda Ruşen Eşref, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Hamdullah Suphi Bey'lerle karşılaştı. Arabasını durdurdu, indi ellerini sıktı. Y. Kadri Karaosmanoğlu bu durumu şöyle yazar: "Üzerinden 22 günlük cehennemin tozundan dumanından en hafif bir iz bile yoktu. Yüzü rahat, sakın ve tatlı tatlı gülümsemekte. Sanki yıkanıp tıraşını olduktan ve kahvaltısını yaptıktan sonra çıktığı bir kır gezintisinden dönüyordu. Harp tarihinin en uzun, en çetin muharebesinden henüz muzaffer çıkmış bir Başkomutana, bir milli kahramana söylemek için hazırladığımız minnet ve hayranlık sözleri içimizde kaldı. Hamdullah Suphi gibi bir büyük hatip bile, önümüzdeki adamın hiçbir iş görmemiş, hiçbir medih ve sanaya layık değilmiş, bizden biri imiş gibi duruşu karşısında ne diyeceğini şaşırđı."¹⁴¹

Mustafa Kemal Paşa ertesi gün (19 Eylül 1921) TBMM'de bir konuşma yaptı. Konuşmaya başlamadan tüm milletvekilleri ayağa kalktı, coşkuyla alkışladı. Bu coşku ile alkışlanan insan, emperyalizmin tüm isteklerini içeren Sevr Antlaşması'nı Sakarya toprağına gömmüştü. İşte konuşmasından bir bölüm:

"Efendiler! Biz haklarımızı barış yolu ile sağlamak için her yola başvurduk. Bu hususta hiç kusur etmedik. Fakat bizim iyi niyetimizi ve ciddiyetimizi medeniyet âleminde gizlediler. Ancak ilkel kavimlere tatbik edilebilir muamele ile bir takım çocukça, manasız tehditlerle karşıladılar.

Efendiler! Bütün cihanın bilmesi lazımdır ki Türk halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti, uşak muamelesine tahammül edemez. Her medeni millet ve hükümet gibi varlığının, hürriyet ve istiklalinin tanınması talebinde kesin olarak ısrar etmektedir ve bütün davası da bundan ibarettir... Yüksek heyetinizin başkanı olarak, beyan ederim ki biz savaş değil, barış istiyoruz. Eğer Yunan ordusunun bizi, bu meşru, bu haklı davamızdan vazgeçirebileceğı düşünölüyorsa, bu mümkün değildir.

¹⁴¹ Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Türk İstiklal Harbi (TİH), Sakarya Meydan Muharebesi, s.76

"Efendiler! Ordumuz, vatanımızda bir tek düşman eri bırakmayıncaya kadar takip taarruzuna devam edecektir..."¹⁴²

General Stratigos: "Tarihteki En Uzun Meydan Savaşı Sangarios (Sakarya) Çıkmazında Yapılmıştır."

Yeni Türkiye zaferini kutlarken, Yunanistan Başbakanı Gunaris, İngiliz Hükümeti'nden askeri ve maddi yardım talep ediyor, ancak ekonomik yardım reddediliyordu. İngilizler Yunan ordusunun Eskişehir-Afyon hattında kalmasını istiyordu; nitekim bu talebi Yunan Hükümeti kabul etmişti. İngiliz Hükümeti'nin bu hatta kalınmasını istemesinin nedeni, barış görüşmelerinde Türk Hükümetini (Ankara Hükümetini) baskı altına almaktı.

Başbakan Gunaris, Londra'da yaptığı görüşmelerinden sonra şöyle yakınıyordu: "Bizi Anadolu'ya ittiler; Türk'ün başını getir ödülünü al diyorlar. Bu amaçla iki yıldır savaşp duruyoruz. Türkleri yenemiyoruz, Anadolu'daki soydaşlarımızı Türk merhametine bırakıp geri dönüyoruz. Bu iki durum arasında ezildik, yardım edin diyoruz, etmiyorlar... Baş göğsüne düştü ağlamaya başladı"¹⁴³ (YN: İşte emperyalizm budur, milletleri kendi çıkarları için birbirine düşürür ve çarpıştırır!)

Londra'da Yunan-İngiliz görüşmeleri bu halde iken, yukarıda da belirttiğimiz gibi Türk Fransız Antlaşması imzalanmıştır (20 Ekim 1921). Bu Antlaşma ile, Güney cephesi sınırı, Hatay hariç tespit edilmiştir. İngiliz Başbakanı, 5 Kasım 1921'de, Türk-Fransız Antlaşmasını protesto etmiştir.

"Kağmı kamyonu yendi"

Franklin Bouillion

Franklin Bouillion

Bu durumu, 20 Eylül 1921'de Mustafa Kemal Paşa ile Fransız Hükümeti adına görüşen ünlü diplomat (Sonra Dışişleri Bakanı olan) Franklin Bouillion şöyle ifade ediyordu: "İngiliz Hükümeti'nin kalın ve ince, açık ve kapalı bütün hesaplarını Sakarya Zaferi'nizle alt üst ettiniz... İtiraf

¹⁴² Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, s.503. Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 11 s.410

¹⁴³ Yunan Genelkurmay Başkanlığı Beynelminel Askeri Tarih. (1967). 1919-1922 Küçük Asya Seferinin özetlenmiş tarihi, s.96

edeyim ki bizim hesaplarımızı da... Çünkü inanılmaz bir şey oldu, 'kağıt kamyonu yendi'... Size bir sır vereyim. Hükümet'im Türkiye konusunda İngiliz Hükümeti'nin politikasından bağımsız hareket etmeye karar verdi" (YN: Yani emperyalist cephe çökmüş oldu).¹⁴⁴

Yunan Genelkurmay Başkan Yardımcısı ve Yunan Orduları Komutanı Yardımcısı General Stratigos hatıralarında şöyle yazar: "Sangarios ırmağı (Yunanlılar Sakarya Nehri'ne bu ismi vermişler ve hiçbir zaman Sakarya Nehri dememişlerdir) Seyitgazi bölgesinden çıkar; önce doğuya doğru akar, sonra kuzeybatıya döner; böylece çıkmaz bir bölge oluşturur. Tam bir çıkmazdır. Bu koskoca bir oltadır... Biz Yunanlılar bu dev oltayı, iğnesiyle birlikte, fena halde yuttuk. Tarihteki en uzun meydan savaşı 'Sangarios (Sakarya)' çıkmazında yapılmıştır. Gece gündüz üç hafta sürmüş, çok kanlı olmuştur". Hellenlerin (Yunanlıların) 'büyük isteği' ile Türklerin 'Milli Misakı' burada vurmuştu. Mustafa Kemal, Kral Konstantin ile düelloyu burada kabul etmişti.

Konuştüğüm üst rütbeli subaylarımızın ifade ettiklerine göre, "Sakarya Meydan Savaşı'na akıl sır erdirmek pek zordur." İngiliz arşivleri üzerinde büyük araştırmalar yapan emekli Büyükelçi Bilal Şimşir de, "İngiliz Genelkurmayının bile bu savaşa akıl sır erdirememiş" olduğunu yazar.

Mustafa Kemal Paşa, 21 Eylül 1921 günü Ordu'ya Beyannamesi'nde komutanları, subayları coşkulu bir dille över, erler için şöyle der: "...Dünyanın hiçbir ordusunda yüreği sizinkinden daha temiz ve sağlam bir askere rast gelinmemiştir. Her zaferin mayası sendedir. Her zaferin en büyük payı sendedir. Kanaatinle, imanla, itaatle, hiçbir korkunun yıldırmadığı demir gibi parlak kalbinle düşmanı nihayet alt eden büyük gayretin için minnet ve şükranımı söylemeyi en aziz bir borç bilirim."¹⁴⁵

Daily Mail Gazetesi Muhabiri Clair Price Sakarya Savaşı için şöyle yazar: "İki yüz yıldan beri Batı, ihtiyar Osmanlı Devleti'ni parçalamaya çalışıyordu. Fakat Sakarya'da Türk'ün kendisi ile karşılaştı ve ona dokunduğu anda da tarihin yönü değişti. Tarih bir gün Sakarya kıyılarında cereyan eden ve çok kimsenin bilmediği bu savaşı, devrimizin en büyük olaylarından biri olarak kaydedecektir."¹⁴⁶

¹⁴⁴ Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, s.329

¹⁴⁵ Genelkurmay Harp Dairesi, Türk İstiklal Harbi, Sakarya Meydan Muharebesi, s.342

¹⁴⁶ A. J. Toynbee, Türkiye, s.123

A. J. Toynbee ise şöyle der: "Denilebilir ki bu savaş içinde yaşadığımız yüzyıl tarihinin en büyük savaşlarından biridir."¹⁴⁷

Biz bu kitabımızda, Sakarya Savaşı ve nihayetinde Türk Büyük Taarruzu'nu kapsayan Türk Kurtuluş Savaşı'nı derinlemesine incelemeyi amaç edinmedik; zaten bu konuda yurt içinde ve yurt dışında yüzlerce eser yazılmıştır. Amacımız; ideolojik tarih yazıcılığına, Lozan Barış Antlaşması'na ulaşmanın ne denli çetin boğuşma yollarından geçtiğini; bu yolların kavşağında emperyalistlerin nasıl boyun eğdiğini, iç hainlerin de nasıl perişan olduklarını ortaya koyarak; Lozan Antlaşması'nın önemli bir sonuç olduğunu ve Türk milletinin milli sınırları içinde siyasi, ekonomik, kültürel ve hukuki bağımsızlığının dünyaca tanınmış olmasını ortaya koymaktır. Başarabildiğimiz kadarıyla!...

BÜYÜK TAARRUZ

"30 Ağustos Muharebesi

Türk tarihinin en mühim bir dönüm noktasını teşkil eder.

Tarihi millimiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur.

Fakat Türk Milletinin burada kazandığı zafer kadar kesin sonuçlu

ve yalnız bizim tarihimize değil, cihan tarihine

yeni cereyan vermekte kesin tesirli bir

meydan muhaberesi hatırlamıyorum.

Bu muazzam zaferin muhtelif amilleri fevkinde en mühimi ve aslisi Türk Milletinin bilakaydışart hâkimiyetini eline almış olmasıdır."

(Mustafa Kemal Atatürk, NUTUK).

Konferans Zorunluluğu

Sakarya Zaferi'mizden sonra, 1922 Ağustos ayına kadar uzun bekleyiş süreci oldu. İtilaf Devletleri üçlüsü İngiltere-Fransa-İtalya; özellikle Yunanistan Sakarya yenilgisinden dolayı büyük bir şaşkınlık içine düşmüşlerdi. İngiltere'nin bu şoku atlatmak için zamana ihtiyacı vardı.

¹⁴⁷ A. J. Toynbee, Türkiye, s.123

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Sakarya Zaferi'nden sonra yeni bir barış konferansı için, Hükümeti'ne 19 Aralık 1921'de bir tasarı sundu. Bu tasarı, "Sevr Antlaşması'nın Revizyonu için Paris'te Yapılması Düşünülen Toplantı" başlığını taşıyordu; çok gizliydi.

Lord Curzon, bu tasarıda, Müttefiklerle (Üçlü İtilaf devletleriyle) Türkiye arasında barış yapılması için o zamana kadar üç deneme yapıldığını belirtiyor ve bu denemelerin özeti vurgulanıyordu: Birinci deneme, 10 Ağustos 1920'de imzalanan ama onaylanmayan Sevr Antlaşması'ydı. Lord Curzon, bu Antlaşmayı bu tasarısında "fiilen ölü" olarak niteliyordu.

İkinci deneme, 16 Mart 1921'de toplanan Londra Konferansı'ydı. İngilizlerin tekliflerini hem Türkiye hem de Yunanistan reddetmiştir. Üçüncü deneme ise, Haziran 1921'de yapılmıştı; Yunanistan'a "arabuluculuk" yapılacağı İngilizler tarafından teklif edilmiş; ancak Yunanistan reddederek genel taarruza geçmişti.

İngiltere, Fransa ve İtalya ile anlaşarak dördüncü kez barış denemeyi hedeflemişti. Gerçi Fransa 20 Ekim 1921 tarihinde Türkiye ile Ankara Antlaşması'nı imzalamıştı; hatta bu nedenle İngiltere Fransa'yı protesto etmişti ama İngiltere üçlü birlikteliği bozmamak için dördüncü denemeye önem vermektedir.

Dördüncü barış denemesi için yeni bir program gerekliydi; hem Türkiye'yi hem de Yunanistan'ı tatmin etmeliydi. Ayrıca, Fransa ve İtalya tarafından da tasvip görmeliydi. Yunanistan kabul etmezse baskı uygulanacak; Türkiye kabul etmezse Akdeniz ve Karadeniz limanları ablukaya alınacak, İstanbul işgali sertleştirilecekti. Böylece, Mustafa Kemal'e boyun eğdirebileceklerini düşünüyorlardı.

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, "yeni barış programını" 21 Aralık 1921'de Hükümeti'ne sundu; Hükümet onayladı. 30 Aralık 1921 günü Lord Curzon, yeni barış programını İtalya ve Fransa'ya sundu.

İngiltere'nin Sevr Antlaşması'nda yapılmasını teklif ettiği değişiklikler, özetle şöyleydi:

İzmir Bölgesi Yunanistan'a verilmeyecek, Türkiye'nin egemenliği altında kalacaktı. Ama bu bölge için uluslararası bir idare biçimi kabul edilecekti: Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilen beş kişilik bir komisyon, bölgenin idaresinden sorumlu olacaktı. İzmir bölgesi bu komisyon tarafından 15 yıl yönetildikten sonra, referandum yapılacak, bölge halkı kendi kaderini tayin edecekti.

Batı Trakya Yunanlılarda kalacaktı. Doğu Trakya da Yunanlılarda kalacak, ama sınırları biraz Türkler lehine değiştirilecekti.

İstanbul, Boğazlar ve silahtan arınmış bölgede iyileştirme yapılacak; eğer Türkiye bu barış antlaşmasını imzalarsa, İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan) İstanbul'u boşaltacaktı. Ancak, kurulması öngörülen Boğazlar Komisyonu'nun üyeleri Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilecek, denetimi onlar yapacaktı. Boğazların iki yakasında silahtan arınmış bölgenin sınırları Türkler lehine daraltılacaktı. Müttefiklerin kuvvetleri İstanbul'dan Çanakkale ve Gelibolu'ya çekilecekti.

Sevr Antlaşması'nın Ermenistan'la ilgili hükümlerini aynen uygulamaya artık imkân kalmamıştı. Böyle olmakla birlikte Ermeni isteklerini tatmin etmek için barış antlaşmasına yeni yükümler konacaktı. Adana, Maraş ve Antep'i kapsayan Kilikya bölgesine "özel bir rejim" tanınacaktı. Bölgenin başında tercihen Fransız bir genel vali bulunacak ve genel valiyi Milletler Cemiyeti seçecekti.

Sevr Antlaşması'nda etnik azınlıklara verilen haklar hafifletilmeyecek, tersine güçlendirilecekti.

Sevr Antlaşması'nın mali hükümleri, hem Türkiye'nin duyarlılığı hem de Müttefiklerin çıkarları göz önünde tutulacak şekilde değiştirilecekti.

Askeri alanda, Sevr hükümlerinde bazı değişiklikler yapılacaktı.

Bu yeni antlaşmada, Sevr Antlaşması'nda pek önemli değişiklikler olmamakla beraber, en önemli yenilik Yunan ordularının Anadolu'dan çekilmesini öngörmesiydi.

12 Ocak 1922'de İngiltere ve Yunanistan Başbakanları, Dışişleri Bakanları Fransa'nın Cannes kentinde bir araya geldiler. İngiliz Başbakanı Lloyd George şu açıklamayı yaptı: "Bu görüşmede Yunanistan'ı doğrudan ilgilendiren iki konu vardı. Biri İzmir, öteki Trakya'nın doğu sınırıydı. İzmir'den Yunan orduları çekilmedikçe barış yapılamayacaktı. Trakya'nın doğu sınırı 80 mil kadar batıya çekilecekti."¹⁴⁸

İngiltere Yunanistan'a her türlü yardımı yapıyordu; bu teklifi Yunanistan'a kabul ettirebilmek için de büyük bir çaba içindeydi.

¹⁴⁸ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.239,240

Yunanistan Başbakanı Gunaris ise, "Yunan ordusunun şimdiki yerinde tutunabileceğini, fakat yabancı yardımı olmaksızın Türklere barışı kabul ettiremeyeceğini, bir karara ulaşamayacağını" açıkladı.¹⁴⁹

Yunanistan İngilizlerin teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Aksi halde, İngiliz yardım ve desteğinden mahrum kalacağı açıktı. İngilizlere bel bağlamaktan başka çaresi kalmamıştı.

16 Ocak 1922 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Fransız Başbakanı Poincare ile görüştü. Lord Curzon Sevr Antlaşması'nı kısmen değiştiren yeni antlaşmayı anlattı. Müttefik Dışişleri bakanlarının acilen toplanması gerektiğini, aksi halde bahar aylarında Türk-Yunan savaşının yeniden başlayacağını izah etti.

Fransız Başbakan Poincare; İngilizlerin tekliflerini yazılı olarak göndermelerini, İngiliz tekliflerine itirazları olduğunu, Yunanistan'ı korumak için Türkiye'ye karşı baskı yapılmasına Fransa'nın razı olmayacağını, Sevr Antlaşması'nı değiştirme konusunda Fransa ile İngiltere arasında görüş ayrılıkları olacağını anlattı.

Fransa'nın İngiltere teklifine verdiği yazılı belgede (nota) özetle şu hususlar belirtiliyordu: İngiliz teklifi Yunanlıların tutumunu göz önünde tuttuğu halde, Fransız notası Türklerin tutumuna yer veriyordu. Fransa, barış şartlarını kabul ettirebilmek için Türklere karşı baskı tedbirleri alınmasından yana değildi. Yunan ordusu Anadolu'da Türklere karşı iki kez yenilmişti. Sevr Antlaşması'nın imzalandığı zamanla, şimdiki zaman arasında fark vardı. Yunanistan 1. Dünya Savaşı başında Almanlarla iş birliği yapmıştı. Artık Yunanistan müttefik değil. Şimdi Ankara Hükümeti ve Mustafa Kemal ordusu kuvvetlenmiştir. Çarpışmalar yeniden başlarsa nazik bir durum ortaya çıkacaktır. Barış yapılması acil bir zorunluluktur. Mart 1921'de Sevr Antlaşması'nda yapılan değişiklikler artık yeterli değildir. O tarihten beri Yunanistan ağır bir askeri başarısızlığa uğramış ve iki vahim siyasi hata yapmıştır. Bunun yükünü çekmeleri gerekir. Fransız notasında açıklanan genel mahiyetteki görüşler böyleydi. "Sevr Antlaşması'nın Revizyonu Üzerine Teklifler" başlığını taşıyan Fransız karşı notası, şu hususları içermekteydi:

"İzmir Türkiye'ye geri verilmeli ve Yunan orduları buradan çekilmelidir. Ancak İzmir belediye teşkilatı İskenderun gibi özel bir statü olabilir.

¹⁴⁹ Prof. Dr. Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Cilt: III*, s. 246

Batı Trakya Yunanistan'da kalacaktır. Doğu Trakya'nın önemli kısımları Türklere geri verilmelidir...

Boğazlar bölgesinin silahtan arındırılmasını ve Anadolu yakasında Müttefik askerlerin bulunmasını Türkler kabul etmezler. Boğazlar konusuna Milletler Cemiyeti'nin müdahalesi, Türkiye'nin bu cemiyete alınmasına bağlanmalıydı.

Ermeni sorununu yeniden açmaya gerek yok. Fransa, Kilikya'da Ermenilere özerklik verilmesi fikrine karşıydı. Azınlıklara ilişkin Sevr Antlaşması hükümlerine Türklerin kabul edebileceği bir şekilde karar verilmeliydi. Üçlü Anlaşma (İngiltere, Fransa, İtalya) konusunda İtalya'nın görüşünün bilinmesine ihtiyaç var.

Sevr Antlaşması'nın mali komisyonla ilgili hükümlerinin de yeni baştan gözden geçirilmesi gerekiyor. Sevr Antlaşması'nda başka değişiklikler de yapılmalıydı. Değişiklikler arasında kapitülasyonların kaldırılması da yer almalıydı..."¹⁵⁰

27 Ocak 1922 tarihinde, İngiliz barış tasarısı-teklifine İtalya da cevap verdi. İtalya, Sevr Antlaşması'nda yapılacak değişikliklere madde madde değil, yalnız bir maddeye değiniyordu. İtalya'nın üzerinde durduğu tek konu, Üçlü Anlaşma idi. Türkiye'yi iktisadi nüfuz bölgelerine ayıran ve İtalya'ya geniş bir nüfuz bölgesi tanıyan bu anlaşma, İtalya çıkarları bakımından son derece önemliydi. İtalya'nın cevabı, Üçlü Anlaşma ile kazanılan hakların bir savunması niteliğindeydi.

Yukarıda da vurgulandığı gibi Fransa, Ankara Hükümeti'ne karşı zorlama önlemler alınmasını uygun bulmuyordu. Nitekim... Mareşal Foch "Barış antlaşması, silah zoruyla Türklere kabul ettirilemez" uyarısında bulunmuştu.

Vahdettin Çaldırdığı Gizli Belgeleri İngilizlere Verdi (!) İddiası:

Müttefik Dışişleri bakanları Paris'te toplanmadan önce Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Londra, Paris ve Roma'yı ziyaret edip görüşmeler yaptı. Yusuf Kemal Bey, bu başkentlere hareket etmeden önce geldiği İstanbul'da (7/8 Şubat 1922) başına önemli bir olay geldi: Beraberinde bulunan Kâtip Kemal Bey'in çantasında, Londra'daki görüşmeler sırasında dikkate alınması gereken gizli hükümet talimatı ve

¹⁵⁰ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.242

yine bazı çok önemli belgeler vardı. "Vahdettin'in emriyle, gizlice bu belgelerin fotoğrafları ele geçirildi ve yine gizlice İngiliz Yüksek Komiseri Harold Rumbold'a gönderildi.

Bilgiler Londra'ya gönderildi, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Yusuf Kemal Bey'le görüşme masasına, Ankara Hükümeti'nin düşüncelerini öğrenmiş olarak oturdu." (16 Mart 1922)¹⁵¹

Aynı tarihlerde Vahdettin Hükümeti'nin Hariciye Vekili Ahmet İzzet Paşa da Avrupa gezisine çıktı. Lord Curzon, Yusuf Kemal Bey ve Ahmet İzzet Paşa ile 16 Mart 1922'de ayrı ayrı görüştü.

Yusuf Kemal Bey, "Ankara Hükümeti'nin, Misak-ı Milli kabul edilirse barış yapmaya hazır olduğunu ifade etti. Ancak Lord Curzon, Misak-ı Milli'yi, yani Türkiye'nin tam bağımsızlığını kabul etmedi.

Lord Curzon'un A. İzzet Paşa'dan aldığı bilgiye göre, 'Ankara'nın Milli Mücadele'yi sonuna kadar devam ettiremeyeceği mahiyetinde idi. Diğer taraftan Başbakan Lloyd George de Misak-ı Milli'yi kabul etmiyordu,' Ebediyen Yunan taraftarı ve ebediyen Türk düşmanı olarak kaldı."¹⁵²

Bir Gizli Utanç Belgesi: ... Büyük Taarruz hazırlıkları, Türkün en son nefesini verecek yoğunlukta sürerken; Padişah Vahdettin, Sadrazam Tevfik Paşa'yı İngiliz Yüksek Komiseri Sir Harold Rumbold'a gizlice göndererek, İngilizlerle gizli bir antlaşma yapmak istediğini ve önerisini bildirdi. Tevfik Paşa önerilerini şöyle ifade etti: "Efendimiz, bizimle hemen antlaşma yapmak şartıyla, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının muhafazasını ebediyen İngiltere'ye vermeyi taahhüt ediyor. Muhafaza için gerekli toprakların idaresi de İngiltere'ye bırakılacak. İngiltere bu amaçla kendi askerlerini kullanabileceği gibi, Türk jandarmasını da emrine alabilir.

Efendimiz, böylece bütün İslam âleminde, İngiltere'nin halifeliğin koruyucusu, hatta ortağı olduğunun anlaşılacağını ümit ediyor. Bu yolla, Hindistan'da vesaire yerlerdeki Müslümanların İngiltere aleyhtarlığının tamamen yıkılacağını düşünüyor. Padişah Hazretlerinin projesi bu... Ben de bu görüşteyim. Bu proje Hükümet'ten bile gizlidir. Bu gizliliğe,

¹⁵¹ Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, 2. Cilt, s.220. Turgut Özakman, Şu Çılgın Türkler, s.535,536

¹⁵² Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, s.108

antlaşma imzalanıncaya kadar, majestelerinin hükümetinin de uyacağına güveniyor (25 Mart 1922)."¹⁵³

Turgut Özakman'ın ifadesiyle, "S. Harold Rumbold inanmadı. Lord Curzon'un barış planı bile, bu kadar Türkiye'nin aleyhinde değildi. Müslümanların halifesi, İngiliz himayesini kazanabilmek için istiklal hevesi içindeki bütün Müslümanları satıyor; halifelik etkisini İngilizlerin çıkarı için kullanacağına söz veriyor, Boğazları gözden çıkarıyor; 80 yaşındaki sadrazam da bu pazarlığa aracılık yapıyordu."¹⁵⁴

1 Nisan 1922'de İngiltere, Sultan Vahdettin'in yukarıda bahsettiğimiz gizli antlaşma teklifine olumsuz yanıt vermişti. 6 Nisan 1922 günü İngiliz Yüksek Komiseri Sir Harold Rumbold Vahdettin ile gizli bir görüşme yaptı; bu görüşmede hiçbir Türk yoktu. Rumbold, Lord Curzon'a sunduğu raporda, Osmanlı padişahını aşağılayan bir şekilde, ["Sultan bizim desteğimizi isterken 'arzuhal (dilekçe) veren bir şarklıya benziyordu' kaydını koymuştu.

Sultan Vahdettin, sözlerine Mustafa Kemal'e çatmakla başladı: "Bu ihtilal teşkilatı, İttihat ve Terakki Fırkası'nın yeni bir şeklidir; milliyetçilik maskesine bürünüyor. Halkın yüzde doksanı bu Ankara Çetesine karşıdır. Kemalistlerin istediği otoritelerini İstanbul'a kaydırmaktır.

Edirne geri verilmelidir. Böylece Kemalistlerin elinden önemli bir koz alınmış olacaktır. Boşaltılacak topraklar Kemalistlere verilmemeli, İstanbul Hükümeti'ne devredilmeli..."

Rumbold'un Lord Curzon'a yazdığı raporda "Vahdettin; Kemalistlerle başa çıkamadığını, hayatının tehlikede olduğunu, kurtuluş için Türkiye'nin İngiltere'ye, yalnız İngiltere'ye bakması gerektiğini, Hükümetin Ankara'nın kabul etmeyeceği şartlarda barış yapabileceklerini, Ankara Meclisinin kanunsuz olduğunu] söylemişti.¹⁵⁵

İngiliz Yüksek Komiserliğine Verilen 76 İmzalı Dilekçe

15 Mayıs 1922'de, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine 76 imzalı bir dilekçe sunuldu.

Bu dilekçeye İstanbul adına eski Adliye Nazırı ve Osmanlı Ayan Meclisi (Senato) Başkan Yardımcısı Vasfi Efendi ve Rıza Tevfik Bey'le birlikte

¹⁵³ Salahi R. Sonyel, *Sakarya'dan İzmir'e*. 2.Cilt, s.389

¹⁵⁴ Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, s. 541

¹⁵⁵ Bilal Şimşir, *Sakarya'dan İzmir'e*, s. 285,286

12 kişi; Süleymaniye, Fatih ve Beyazıt medreseleri adına 9 kişi; Kadiri ve Rufai tarikatları için de 10 şeyh imzalamıştı. Edirne, İzmir, Ankara, Adana, Konya, Sivas, Kastamonu, Trabzon ve İzmit kentleri adına 44 kişi de imza koymuştu. Bu kentlerin hiçbirinin haberi yoktu; imzalayanların hepsi İstanbul'da oturuyordu.

Bu dilekçenin bir örneği bir üst yazı ile İngiliz Dışışleri Bakanlığı'na gönderilmişti. Bu üst yazıyı imzalayanlar; eski Adliye Nazırı Vasfi Efendi, eski Edirne Milletvekili İsmail Bey ve eski Adana Belediye Başkanı Mahmut Celalettin Bey idi.

Bu dilekçe özetle-ana başlıklarla şu hususları içermekteydi: "...Biz aşağıda imzası bulunan ve Osmanlı milletini temsil edenler, Türkiye'nin gerçek fikrini medeni dünyaya bildiririz:

1. Geçmiş olaylar nedeniyle... Bizler, daha korkunç bir geleceği şimdiden görüyoruz...
2. Sultan (Vahdettin) Osmanlı milletinin ve devletin kişiliğini temsil eder. Onun etrafında birleşmiş olan halk, hiçbir kişinin ve hiçbir topluluğun hukuki ve meşru varlığını tanımamaktadır... Devlet ve millet adına konuşma yetkisi yalnız majesteye (Sultan'a) aittir. Onun dışında yapılacak her anlaşma... geçersizdir.
3. Son yıllarda işlenen cinayetler gizli ihtilalci bir komitenin eseridir...
4. Her şeyden önce şu bilinmelidir ki pek nadir istisnalarla Anadolu'da ve başkentte çıkan gazeteler Ankara asilerinin paralı hizmetindedir ve hiçbir şekilde Osmanlı kamuoyunun tercümanı sayılmaz.
5. Millet ve hükümdar, yaptıkları işler insanlığın vicdanını dehşetle titreten bir ihtilal komitesinin eline teslim edilmemiştir...
6. Bugün bütün Asya'da, Sultan'ın tekrar devlet üzerinde hükümdarlığını kurması bekleniyor...
7. Sultana bütün Anadolu'da hem bağlılık hem de güven duyulmaktadır. Halkın silahları milliyetçilik etiketi altında hareket eden bir cinayet çetesinin eline geçmiştir.
8. Ankara şeflerinin ve Büyük Meclis adı verilen Meclis üyelerinin çoğu... Müttefik devletlerin canı olarak tevkif edilmelerini istedikleri aynı kimselerdir...
9. Son savaşın galipleri bugün hakkın kuvvete üstünlüğünü sağlamak istiyorsa, insanlara ve Allah'a dışman olan, istismar ettikleri memle-

ket kanunlarına, siyasi ve sosyal düzene isyan eden bu yabancı maceraperest çeteyi bertaraf etmelidir.

Yunan işgaline acilen son verilerek Osmanlı Devleti'nden artakalanın (toprakların) Osmanlı Hanedanı'na iade edilmesi... Barış yapılmasını kolaylaştıracaktır... On üç ay önce kurulan ve Sultan'a karşı isyan edenleri bastırarak asayiş sağlama görevini yüklenmiş olan hükümet, Avrupa'nın yardımlarına rağmen, istenen sonucu sağlayamamıştır ve durum gittikçe vahamet kazanmaktadır... Ankara'daki ihtilal komitesi Anadolu'da bağımsız bir devlet ilan ederse ve hilafetin merkezi İstanbul'a onun hükmetmesine müsaade edilirse, böyle bir çözüm sadece bunalım yaratacaktır.

Doğunun ve batının selameti, Anadolu'nun yatıştırılmasına ve tez elden boşaltılmasına bağlıdır."¹⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı zaferinden sonra, bu belgeye imza atanlardan bazılarını yalnız sınır dışı etmekle yetinmiştir. Bazıları da Mustafa Kemal'in kurtardığı topraklarda yaşamışlardır!

Paris Konferansı (22-26 Mart 1922)

İngiltere, Fransa ve İtalya Dışişleri Bakanları (sırasıyla Curzon, Raymond Poincare ve Signor Schanzer), 22 Mart 1922 tarihinde Paris'te toplandılar. Üç müttefik devletin temsilcileri, Türkiye ile barış yapılması konusunda dördüncü kez bir araya geliyorlardı. Önceki sayfalarımızda da belirttiğimiz gibi; birinci barış denemesi, 10 Ağustos 1920'de yapılmıştı, ama yürümedi. İkinci deneme, Birinci İnönü Zaferimiz üzerine 21 Şubat-16 Mart 1921 tarihinde toplanan Londra Konferansı'ydı. Bundan da bir sonuç çıkmamıştı; Konferansın hemen arkasından Yunanistan hemen saldırıya geçmişti; ama yine yenilmişlerdir. (1 Nisan 1921 İkinci İnönü Zaferi).

İkinci İnönü Zaferi'nden hemen sonra, Haziran 1921'de üçüncü barış denemesi yapıldı. Üç müttefik devlet (İngiltere, Fransa, İtalya), Yunanistan'a "arabuluculuk" teklifi yapmışlardı. Ancak Yunanistan kabul etmeyip genel bir saldırıya geçmişti.

Sakarya Zaferi'nden altı ay geçtikten sonra Üçlü Müttefiklerin (İngiltere, Fransa ve İtalya) Dışişleri Bakanları 22 Mart 1922'de Paris'te dördüncü

¹⁵⁶ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.286,287

toplantı (konferans) için bir araya gelmişlerdi. Bu nihai barış antlaşması değildi. Barış için ana çizgileri hazırlayıp Türkiye'ye veya Yunanistan'a sunacaklardı. Bu ön koşul kabul edildikten sonra asıl konferans toplanacaktı; toplantıya Türkiye ve Yunanistan delegeleri çağrılmamışlardı.

Paris'teki toplantıda Lord Curzon, her şeyden önce Türkiye ve Yunanistan'a "mütareke" teklif edilmesini ve "ateşkes" ilan edilmesini istedi. Fransız Dışişleri Bakanı, Türklerin bunu kabul edeceğini sanmıyordu. Lord Curzon, önce mütareke yapılması konusunda ısrar ediyordu. Mütarekeden sonra Yunan orduları Anadolu'yu boşaltacaktı.

Lord Curzon'un teklifi özetle şöyleydi: 1) Önce mütareke yapılacak. 2) Ondan sonra barış ön şartları tespit edilecek. 3) Bu ön şartlar Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edildikten sonra Yunan orduları Anadolu'yu boşaltmaya başlayacak ve genel barış antlaşması yapılacak.

Neticede Türkiye ve Yunanistan'a "mütareke-ateşkes" teklif edilmesi karar verildi. Lord Curzon, Yunan ordularının Anadolu'yu boşaltmasından sonra, İzmir'in kesinlikle Türklere verilmemesini, 'özel bir rejim' uygulanmasını istiyordu. Poincare ise, "İzmir bölgesinde özel bir rejimin Türklere empoze edilemeyeceğini belirtti. Ve Müttefiklerin yani İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Anadolu'nun boşaltılması için hazır olduklarının açıklanmasını istedi: Asıl amaç, Türklere barışı kabul ettirmek olmalıydı. Türklerle yapılacak barış antlaşmasına, öteki Avrupa ülkeleriyle yapılmış olan antlaşmalardaki azınlık hükümlerine benzer hükümler konmalıydı. Poincare ısrarla, Sevr Antlaşması'nı diriltmekten kaçınılması gerektiğini belirtiyordu". İtalyan Dışişleri Bakanı Sinyor Schanzer ise, "Türklerin Avrupalılarla aynı düzeyde olmadıklarını ileri sürdü; Avrupa anlaşmaları örnek alınmaz" dedi.¹⁵⁷

Azınlıklar konusunda Sevr hükümlerinden kapalı bir şekilde bahsedilmesi ve Yunanistan'daki Müslüman azınlığın da korunması kararına varıldı. Arkasından, Lord Curzon Ermenilere Anadolu'dan toprak verilmesini ve Kilikya'da Ermenilere bir yurt verilmesini savundu. Ama hem Poincare hem de Sinyor Schanzer'in itirazı üzerine ısrarından vazgeçti.

Boğazlar ve Doğu Trakya meselesinde Lord Curzon ile Poincare arasında sert tartışmalar oldu. Lord Curzon, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının Türklere bırakılmamasını, Marmara kıyısında Yunanlılara bir kısım toprak verilmesini istiyordu. İstanbul'un Yunanlılara verilmesini istemiyor,

¹⁵⁷ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.258

ama açık kapı bırakıyordu. Poincare, Lord Curzon'un bu isteklerine karşı çıkıyor, "Yunanistan'a İstanbul'u ele geçirmeyi düşünme fırsatı vermeyiz" diyordu.

25 ve 26 Mart 1922'de yapılan son toplantılarda görüşülen konular şunlardı: Edirne, Doğu Trakya'nın silahtan arındırılması, antlaşmanın askeri hükümleri, kapitülasyonlar, barış konferansının nerde yapılacağı, Türkiye'ye ve Yunanistan'a sunulacak bildiri metni.

Neticede, Müttefik Dışişleri Bakanları Paris Konferansı'nda alınan kararlar sekiz madde altında toplanmıştı:

"1) Doğu'da bir Ermeni yurdunun kurulması sorunu, Milletler Cemiyeti'nin katılımı ile çözülecek.

2) Türkiye ve Yunanistan'da azınlıkların sahip olacakları haklar ve buna ilişkin kurallar da Milletler Cemiyeti'nin öncülüğünde saptanacak.

3) Boğazlarda serbest geçişi sağlamak için askerden arınmış bir bölge oluşturulacak.

4) Trakya sınırı; Tekirdağ Türkiye'de, Kırklareli, Babaeski ve Edirne Yunanistan'da kalacak şekilde çizilecek.

5) İzmir Türkiye'ye kalacak; ancak İzmir'deki Rumlarla Edirne'deki Türklere yönetime katılma olanağı tanınacak.

6) İstanbul, barış yapılır yapılmaz boşaltılacak.

7) Sevr'de '55.000' olarak saptanan Türk Silahlı Kuvvetleri '85.000' e çıkarılacak.

8) Sevr'de yer alan 'Maliye Komisyonu' kaldırılacak. Fakat Anlaşma Devletleri'nin (İtilaf Devletleri'nin) ekonomik çıkarlarını, genel Osmanlı borçlarının (Düyun-i Umumiye) ve Türkiye'ye yükletilecek savaş tazminatlarının kapatılması için, Türk egemenliği ile bağdaşabilecek yeni bir yöntem saptanacaktır."¹⁵⁸

İtilaf Devletleri (Müttefikler) bu sekiz maddede Sevr hükümlerini değiştiriyordu, ancak Ankara Hükümetinin (Büyük Millet Meclisinin) istediği 'Milli Misak' sınırlarıyla bağdaşmıyordu.

Yunanistan ve Türkiye'ye iki nota gönderilmiştir. Birinde mütareke (anlaşma) yapılmasını, ötekinde konferans kararlarının kabul edilmesi isteniyordu. Yunanistan mütareke teklifini kabul etmiş, ama konferansın

¹⁵⁸ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2.Kitap, s.263

diğer kararlarının kabulünü isteyen 26 Mart 1922 tarihli müttefik notasına hiçbir zaman cevap vermemiştir.

"Derhal mütareke yapılması" fikrini ortaya atan İngiltere idi ve maksatlı bir plandı. Lord Curzon, "Anadolu'nun boşaltılmasını" kabul ediyor gibi görünüyordu; bu bir oyalama taktiğinden başka bir şey değildi. Çünkü boşaltmanın bir garantisi yoktu. Ne zaman, nasıl gerçekleşeceği belli değildi. Sakarya Zaferimizden sonra inisiyatifin Türklere geçtiği bir gerçektir. Hemen yeniden savaş başlarsa Yunanistan'ın korunması güçtü, Lord George ve Lord Curzon'un istediği Yunanistan'ı yeni bir yenilgiden kurtarmaktı.

Bu amaçla, Paris toplantılarından (9 defa toplantı yapılmıştır) itibaren "mütareke-ateşkes" üzerinde durmuş ve Fransa ile İtalya'ya kabul ettirmiştir. Yukarıda da vurguladığım gibi, Yunanistan mütareke yapılmasını hemen kabul etmiştir. Ama bu bir oyundu!

Nitekim Fransız "Le Temps" gazetesi bu konuyu şöyle yazmıştır. "... Lord Curzon, Türk-Yunan mütareke teklifini kabul ettirdi... Görünüşte Türklerle Yunanlılar arasındaki bir savaşın durdurulması söz konusudur. Ama gerçekte savaş Türklerle İngilizler arasındadır. Bu nedenle barış bunca engelle karşılaşır. Yunan ordusu, İngiltere Hükümeti'nin iradesiyle İzmir'e çıktı... Kıtanın içlerine doğru, Sevr Antlaşması'nı uygulamak isteyen İngiltere Hükümeti'nin tasvibiyle ilerledi. (Yunan ordusu) İngiltere isterse Anadolu'yu boşaltacaktır. Şu halde Türklerle savaşta olan İngiltere'dir.

Fakat Türkler şimdi askeri bakımdan üstündüler... Bundan başka, bütün dünya Müslümanları Türkiye'den yanadırlar ve Britanya İmparatorluğu bunu hissetmektedir...

Geçen yıl, tehlike pek belli değildi ve Yunanlılar kendilerini Ankara'ya götürecek bir saldırı hazırlıyorlardı. Lord Curzon da mütareke teklif etmiyordu. Bu yıl (1922) doğu savaşı Kalküta'ya kadar bambaşka biçimde belirmektedir ve Lord Curzon'un Türklere mütareke teklif etmesi doğaldır.

Ama bir mütarekenin birbirinden farklı iki çeşit sonucu olabilir: Ya barışı kolaylaştırabilir ya da daha şiddetli çarpışmalar hazırlanmasına yarayabilir. Her şey, mütarekenin içindeki güvencelere bağlıdır. Çünkü metnin (mütareke teklifinin) garantileri nelerdir?

Türkler mütareke imzalamaya çağılırken, karşılığında Anadolu'nun kendilerine barışçı yolla geri verileceğine ilişkin söz verilmemektedir. Türkler manevi hamlelerini ve maddi hazırlıklarını durdurmaya çağılmak-

tadırlar ve böylece Hindistan'da ve Britanya İmparatorluğu'nun diğer bölgelerindeki Müslüman hareketin durdurulmasına çalışılmaktadır ve ondan sonra Türklere istenilen koşulları empoze etme hakkını saklı tutmaktadır.

Bu, hiç değilse Türkler için, garip bir şekilde güvenceden yoksun bir mütareke olacaktır. Böyle bir mütareke gerçekten barışı kolaylaştıracak mıdır? Bizim toprağımız istila edildiği zaman bu cinsten bir teklif bize (Fransa'ya) silahlarımızı bırakma kararı verir mi?

Kuşkusuz Türkler de aynı muhakemeyi yürüteceklerdir. Kuşku durumu fark edeceklerdir. Tuzaktan kuşkulananacaklardır."¹⁵⁹

Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanlığı durumu, Büyük Taarruz hazırlıkları için Akşehir'de bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi.

"Gazi Mustafa Kemal Paşa, barış teklifini görüşmek üzere Bakanlar Kurulu'nu Sivrihisar'a çağırdı (5 Nisan 1922). Mustafa Kemal Paşa bir taktik olarak barış şartlarını; Yunanlıların, ilk önce tüm Anadolu ve Trakya'yı boşaltmak şartıyla kabul ettiğini açıkladı. Çünkü biliyordu ki, Lord George, Lord Curzon bunu, bu şartı asla kabul etmeyeceklerdir."¹⁶⁰

Nitekim Lord Curzon, 7 Nisan 1922'de Paris ve Roma'ya çektiği telgrafta, "Boşaltmanın mütarekeyi hemen takip etmeyeceği, ancak mütarekenin sona ermesiyle başlayacağı" görüşünü bildirdi. Mütareke üç aylık sürelerle otomatik olarak uzatılacağından, yaz aylarının ve sonbaharın görüşmelerle geçeceği anlaşıyordu. Bunun anlamı yaz aylarında Türk taarruzunun önünün kesilmesi idi; kış aylarında zaten savaş beklenmezdi. Yani böylece, İngiltere Türk taarruzunu atlatmış olacaktı. Lord Curzon'un taktiği ortaya çıkmış oldu.

Mustafa Kemal'in barış için yukarıdaki ana şartına, 15 Nisan 1922'de Müttefikler şöyle cevap verdi: "1) Mütareke imzalanır imzalanmaz Anadolu'nun boşaltılmasına başlanmayacaktır. 2) Boşaltmaya başlanabilmesi için Ankara Hükümeti barış şartlarının tamamını kabul etmeli. 3) Müttefiklerin tespit etmiş oldukları barış şartlarını kabul etmeli ve 'özel noktaları' görüşmek üzere Ankara delegesini seçmeli."¹⁶¹

Mustafa Kemal-TBMM Hükümeti önce Anadolu ve Trakya'nın boşaltılmasını isterken, Müttefikler tam tersine, Türkiye'nin önce barış şartlarını

¹⁵⁹ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 257, 265, 266

¹⁶⁰ Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruz Hazırlık, s.363

¹⁶¹ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.271

kabul etmesini istiyordu. Bu, mütareke isteği değil; adeta kayıtsız şartsız teslim olma dayatmasıydı. Çünkü Paris Konferansı'na Ankara Hükümeti'nin temsilcileri çağırılmamış, barış şartlarını kendileri tespit etmişti. Yani yukarıda da vurguladığım gibi, Müttefikler kendi aralarında kararlaştırdıkları barış şartlarının önceden kayıtsız şartsız kabul edilmesini istiyorlardı. Aksi halde, bu şartlar kabul edilinceye kadar, Anadolu'nun işgali sürecekti. Lord Curzon, Yunanistan'ı bir koz olarak kullanıyordu.

Mustafa Kemal-Ankara Hükümeti'nin, Müttefiklerin 15 Nisan 1922 tarihli notasına, 22 Nisan tarihinde verilen cevabı çok uzundu; ama sonucu ki, esas nokta buydu: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, mütarekeyle boşaltmanın aynı anda başlaması gerektiğine dair görüşü üzerinde ısrar etmeye kendini mecbur saymaktadır". Böyle olmakla beraber Mustafa Kemal İzmit'te bir konferans toplanmasını teklif etmiştir.¹⁶²

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, öne sürülen şartları Ankara Hükümeti kabul etmedikçe bir tek Yunan askerini Anadolu'dan çekme düşüncesinde değildi. Fransa, Ankara Hükümeti'nin görüşüne yakın bir şekilde barış yapılmasını istiyordu. Ancak İngiltere, kendi şartlarının kabulü halinde masaya oturulması gerektiğini ileri sürerek, her defasında Fransa'ya red cevabını veriyordu. Lord Curzon, Anadolu'yu boşaltma fikrini unutturma çabası içindeydi. Ankara'yı oyalarken, diğer taraftan da gizlice Yunanistan'ı Anadolu'yu boşaltmamaya teşvik ediyordu. Bundan cesaret alan Yunan Hükümeti, 14 Temmuz 1922'de "şimdilik hiçbir Yunan kuvveti Anadolu'daki yerlerinden çekilmeyecektir" şeklinde aldığı kararı Londra'ya gizlice bildirmişti.¹⁶³

Böylece, İngiltere, Anadolu'nun kansız boşaltılması fikrini öldürmüştü. Fransa, Atina-Londra arasındaki bu gizli işbirliğinden haberdar olmadığı için, barış toplantısının bir an önce yapılmasını İngiltere'ye nota ile bildiriyor, ama ret cevap alıyordu. Mustafa Kemal'in İzmit'te konferans teklifini İngiltere çoktan reddetmişti.

3 Ağustos 1922'de Yunan Dışişleri Bakanı Baltazzi (Baltacı), İngiltere'ye sunduğu bir notayla, "Yunan Hükümeti'nin İstanbul'u işgal etmeye karar verdiğini" bildirdi. Yunanistan'ın bu kararı da İngiltere'nin teşvikinin bir sonucuydu.

¹⁶² Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.274

¹⁶³ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.275

İngiliz Başbakanı Lloyd George, bu Yunan notasından bir gün sonra, 4 Ağustos 1922'de, "İzmir bölgesinde mahalli bir Yunan özerk bölgesi kurulmasında bir sakınca görmediklerini hatta kurulacak 'İyonya Devleti'ni' tanıyacağını, Yunanlıların İstanbul'u işgal etmelerini desteklediklerini"... Avam Kamarası'nda açıklamıştır. Ayrıca 6 Ağustos 1922'de de, "İzmir ilinde artık Türk egemenliği kurulamaz" demiştir.¹⁶⁴

Neden olarak, Mustafa Kemal-TBMM Hükümeti'nin, "önce Anadolu'nun boşaltılmasını, sonra barış masasına oturulmasını" şart koşup barışı engellemiş olduğu gösterilmeye çalışılıyordu. Hatta Lloyd George-Lord Curzon yaptıkları toplantıda, Ankara'nın çok ustaca bir geri vuruş yaptığı, Mustafa Kemal'in bu şartının kabul edilmesi halinde Türklerin barış masasına bütün sorunları çözmüş olarak oturacağı, ellerinde masada bir koz kalmış olmayacağı, Türklerin masada istediklerini alıp kalkacağı, böylece Mondros Mütarekesi'nden sonra sürdürdükleri bütün çabaların havaya gideceği sonucuna vardılar... Başbakan Lloyd George şu sözle son noktayı koydu. "...Savaş Ankara çökene kadar devam edecektir."¹⁶⁵

Dünyada Emperyalizmi Yeneyen Tek Savaş

İngiliz Genelkurmay ve Dışişleri Bakanlığına göre, 1921 sonunda Mustafa Kemal'in kışın bir saldırıya geçebileceği düşünülüyordu. Bu tahmin doğru çıkmadı. Mustafa Kemal, 1922 baharında da bir saldırıya geçmedi. İngiliz otoriteleri bu durgunluğu, Mustafa Kemal'in gerçekten güçsüz olduğu, saldırıya geçemeyeceği ve geçse bile Yunan cephesini sökemeyeceği kanaatindeydi. Yunanistan Hükümeti ve Genelkurmayı aynı kanaati taşıyordu. Türkler zafer kazanamazdı!..

Kara Cumbo-Meclisteki Hainler:

Kurtuluş Savaşı yıllarında İngilizlerin Türkiye'de faaliyet gösteren çok gizli bir casusluk teşkilatı vardı; adı Kara Cumbo (Black Jumbo) idi. Teşkilat hakkında bilgi yoktu. Şaşılacak derecede istihbarat temin ediyordu. Öyle ki Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM'nin) gizli toplantılarında konuşulanları Meclisteki hainlerden öğreniyor, anında İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bildirebiliyordu.

¹⁶⁴ Turgut Özakman, Şu Çılgın Türkler, s.144

¹⁶⁵ Hulusi Baykoç, İstiklal Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, s.369, 373, 375, 389

Sakarya Meydan Muharebesi günlerinde Türk Batı Cephesi Karargâhı'nın bazı gizli planlarını İstanbul İşgal Orduları Komutanı General Harrington'a iletmışti. Bu casusluk örgütünün TBMM'de bağlantısının olmadığı düşünülemezdi! Mustafa Kemal, bir casusluk faaliyeti olduğunun farkındaydı; en yakın adamlarına dahi bir şey söylemiyordu. Nitekim Büyük Taarruz'un başlama zamanlamasında, Kara Cumbo'yu atlatmışti:

26 Ağustos Cumartesi 1922, saat:5.30: 6 Ağustos 1922 günü, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, ordulara saldırıya geçmek üzere hazır ol emrini vermişti. 13 Ağustos günü Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa karargâhı sessizce cepheye taşımışti. Ama Kara Cumbo bunlardan haber alamamışti. Mustafa Kemal Paşa bir gece gizlice Ankara'dan ayrılmış ve 20 Ağustos günü Batı Cephesi Karargâhına varmışti; ama Çankaya'da "Çay partisi" veriyormuş gibi haberler yayınlamışti; Kara Cumbo'yu böylece atlatmışti. Nihayet, 26 Ağustos 1922 günü sabaha karşı saat 5.30'da Türk ordularının Büyük Taarruzu'nu başlatmıştir. Şairin mısralarında ifade ettiğı gibi, "26 Ağustos gece sabaha karşı, topların çelik ağızı çaldı bir hücum marşı ..."

Bu durumu Lord Kinross şöyle yazar: "26 Ağustos sabahı gün doğumuna bir saat kala, Gazi atı ile ağır ağır, Kocatepe'nin yumuşak zirvesine doğru ilerledi. Savaşı buradan yönetecekti. Bir dizi er fenerlerle yolu aydınlatıyor, çepeçevre bütün bayırlarda da başka erler, atlara ve koşum hayvanlarına ışık tutuyorlardı. Mustafa Kemal konuşmuyordu. Düşüncelerine gömülmüşti besbelli. Durmadan doğuya, ufka bakıyordu. Şimdi orada hafif bir kızıl parıltı belirmişti. Anadolu yaylası üzerine güneş doğuyordu. Sonra birden, güröldeyen gök gibi, topçu baraj ateşi başladı ve Yunanlıları uykularından uyandırdı."¹⁶⁶

26 Ağustos Cumartesi günü Büyük Taarruz'un başladığını Londra henüz bilmiyordu. İngilizler haber alamayınca Yunanlılar da gafil avlanmışti.

Türk orduları iki gün içinde-29 Ağustos'a kadar, düşmanın beş tümenini yenmiş, perişan etmişti. Nurettin Paşa komutasında Birinci Ordu, Yunan ordusunun sol tarafını kuşatarak İzmir'e gitmesini engelledi. 28 Ağustos'ta tekrar taarruza geçti; düşmanın bir tümenini de yendi ve kuzeye çekilmek zorunda bıraktı.

¹⁶⁶ Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu, s.369 C.V. Necdet Sander

Bu arada, 57. Tümen Komutanı Albay Reşat, Çiğiltepe'yi, söz verdiği saatte alamadığı için intihar etti; 15 dakika sonra da Çiğiltepe ordumuzun eline geçti.

Yakup Şevket Paşa komutasındaki İkinci Ordu, doğudan düşmanı kavrayarak, kuzeye-Kütahya üzerine gitmesine engel oldu. Türk süvarileri de Yunan birliklerini arkadan kuşatmaya devam ediyordu. Özetle üç günlük savaşın sonucu ordumuzun lehineydi.

29 Ağustos günü Yunan Genelkurmayı İngiliz askeri ataşesine gafil avlanmasının nedenini şöyle açıklıyordu: "İtalyanlar, Türklere 'spad' uçakları vermiş, bu uçaklar Yunan hava keşiflerini felce uğratmış, bu yüzden Afyon'un güneyindeki Türk yığınağı çok geç keşfedilmiş ve Yunan cephesine takviye yetiştirilememiştir...."

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Harold Rumbold ise, gafil avlanılmasını Londra'ya "Anadolu ile bağlantılarının kesilmiş olduğu, Kemalistlerin limanları yabancı gemilere kapattığı" şeklinde bildiriyordu.

Mustafa Kemal amaçlı, bilerek Büyük Taarruz'u hafta sonu tatiline rastlatmıştı (Cumartesi, Pazar 26, 27 Ağustos). Atina, İstanbul, İzmir İngiliz diplomatları, askeri temsilcileri, Yüksek Komiserliği, Büyük Taarruz'dan habersiz tatil yapıyorlardı; Taarruz başlayalı üç gün olmuştu; onlar hala Büyük Taarruz'un başlamasını bekliyorlardı.

29 Ağustos Salı 1922: Büyük Taarruzun başladığını İngilizlerin İzmir Başkolonsu Sir H. Lamb Londra'ya şöyle bildirdi: "...26 Ağustos'tan beri şiddetli çarpışmalar devam ediyor, Türk orduları Afyon'u ele geçirdi; İzmir ve Manisa'ya 400 Yunanlı asker yaralı olarak geldi..."

Yunan Genelkurmayı, "Türklerin tahminen 10 tümenlik bir güçle ve güçlü topçu birlikleri ile saldırıya geçtiklerini ve Afyon'u boşaltmak zorunda kaldıklarını" resmen açıkladı. Yunan Genelkurmayı'nın bu durumu, Büyük Taarruz'un başlamasından dört gün sonra yani 29 Ağustos'ta açıklaması; Yunan kamuoyunun moralinin bozulmamasını sağlama yanında, esasen Yunanistan'ın zayıf duruma düştüğünün Avrupa'da duyulmasını geciktirmektir. Ama fayda vermedi; Türk orduları Yunan cephesini fiilen yarmıştı.

Büyük Taarruzun dördüncü günü; İstanbul Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold ve Atina'daki İngiliz Büyükelçiliği hala taarruzun önemini kavrayamamışlardı. Hala İstanbul'un Yunanistan'a verilmesini, Doğu Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmemesini, Anadolu'nun boşaltılmamasını,

azınlıkların haklarının korunmasını gizli telgraflarla Lord Curzon'a bildiriyorlardı.

30 Ağustos Çarşamba 1922: Başkumandanlık Meydan Muharebesi

Yunanlıların beş tümeni ne Dumlupınar'a ne de Kütahya'ya doğru gidebilecek durumdaydı. Bu beş tümen ordumuz tarafından tamamen sarılmış durumdaydı. Kesin sonuç almak için Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, İkinci Ordu; Mustafa Kemal Paşa da Birinci Ordu Karargâhına gitti; gerekli emirleri verdi. Burası düşmanla tam yüz yüze; 30 Ağustos'ta başlayan ve düşmanı perişan eden savaş buradan yönetiyordu.

Düşman çember içine alınmış, şaşkınlık içinde kuzeye, doğuya, batıya ve güneye doğru yönelmişti. İşte burada iki buçuk saat sonra Türk süngüleri düşmanın göğsüne girmiş ve mesele halledilmişti. Çünkü bu beş düşman tümeni çok büyük zayıat vermiş, teslim olmuş, kurtulabilenler ise İzmir yönünde panik halinde kaçıyorlardı. Esirler içinde Başkomutan General Trikopis de vardı. Bu suretle 26 Ağustos sabaha karşı başlayan ve beş gün beş gece süren meydan muharebesi son bulmuş ve düşmanın temel gücü imha edilmişti.

30 Ağustos'taki duygularını Mustafa Kemal Paşa şöyle açıklamıştı: "... Bu son vaziyetten iki buçuk saat sonra süngülerimiz düşman göğsüne girmiş, mesele halledilmiş bulunuyordu. Aynı zamanda gece hulul ediyordu (gelip çatıyordu) ve sanki zulmet-iley (karanlık hali), pek feci olan bu manzarayı enzar-ı cihandan (dünya bakışından) saklamak için şitab (acele) ediyordu. Hakikatten arkadaşlar, bu harp cephesini ertesi gün gezdiğim zaman teessürden men-i nefis edemedim (üzüntüden kendimi alamadım). Bir asker için ve herhangi bir asker için bu vaziyet mücib-i teessürdür (üzüntü nedenidir). Fakat Allah'ın bunlara bunu mukadder etmiş olmasına göre burada bu vaziyete girenler asker değildir. Bunlar herhalde caniler ve katillerdir."¹⁶⁷

Mustafa Kemal, Büyük Taarruzu, dünyanın gözünden mümkün olduğu kadar gizlemeyi tercih etmişti. Zaferin kazanılmasına kadar geçen günlerde Türk bildirileri, Türk ordusunun başarılarını sanki önemsizmiş gibi göstermişlerdi. Bunun askeri-siyasi amacı vardı. Mustafa Kemal bu taktiğinde de bir başarı kazanmıştı: 30 Ağustos günü, Londra ve Atina adeta uyuyordu. Hiçbir haber alamamışlardı. Yalnız Fransız Dışişleri

¹⁶⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, s.251

Bakanı Poincare (sonradan başbakan oldu) Yunanlıların denize döküleceğini hissediyordu!

"Ordular, tek hedefiniz Akdeniz'dir ileri!": Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalar buluşarak, bir öküz arabasının üstünde genel durum değerlendirmesi yaptılar. Zaten düşmanın beş tümeni imha esir edilmiş; üç yenik tümeni İzmir'e doğru kaçıyor, Eskişehir'deki kuvvetleri de geri çekiliyordu. "Bunlarla Kocaeli ve Trakya'da bulunan Yunan kuvvetleri bir araya geldiği takdirde, İzmir'in doğusundaki sarp arazide, sekiz-on tümenlik bir kuvvet toplamış olurdu. Onun için, Birinci ve İkinci Ordular, kuvay-i asliyeleriyle (asıl kuvvetleriyle) ve süvari kolordusu bila-tevakkuf (durmadan) 'ta İzmir'e kadar düşmanı izlemeye memur edildi. Bu kuvvetler, düşmanın durmasına ve yeniden tertiplemesine vakit bırakmayacak, düşman ordusuna nerede rastlarsa behemehâl ve derhal vuracaktı."¹⁶⁸

31 Ağustos Perşembe 1922: Cephedeki gerçek durumu İngiltere ve Yunanistan henüz anlamamıştı. Ancak Atina'da Hükümet'e muhalif bazı gazeteler "Anadolu'nun terk edilmesi zorunluluğundan" bahsediyordu.

Yunanistan'daki İngiliz Büyükelçiliği Maslahatgüzarı "Bentinck," Lord Curzon'a çektiği gizli telgrafta ["Yunan Hükümeti'nin son derece üzgün olduğu, felaketin suçunu Başkomutan General Hadjianestis'ye (Büyük Taarruz'da görevden alınmış, yerine Trikupis getirilmişti) yüklediğini, Yunan İçişleri Bakanı Stratos'un Yunan ordularının Sevr Antlaşması sınırlarına çekilmesini istediğini, Başbakan Gunaris'in (Gunaris'in) ise Anadolu'yu boşaltmak istediğini" belirterek, son cümle olarak şu hususu arz ediyordu: " ... Çeşitli söylentiler vardır; ama Anadolu'da acele karar verilmesi ve boşaltmaya hemen gidilmesi için sizi uyarmaya cesaret ederim".

İngiltere'nin İzmir Başkonsolosu Sir Lamb da Londra'ya şu telgrafi çekmişti: "...İzmir'de henüz panik yok ama her an olabilir. Limana bir kaç savaş gemisi gönderilmesi yararlı olacaktır..."¹⁶⁹

Bu Sırada Vahdettin Ne Yapıyordu?

30 Ağustos zaferinden bir gün sonra, İngiliz Yüksek Komiseri S. H. Rumbold Londra'ya şu telgrafi göndermişti: "Milliyetçilerin saldırısı İstanbul Hükümeti'ne büyük huzursuzluk vermektedir. İstanbul Hükümeti

¹⁶⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, s.252,253

¹⁶⁹ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.341

Venedik'te yapılması tasarlanan hazırlık konferansının zarar göreceğinden ya da gereksiz yere erteleneceğinden korkmaktadır. İstanbul Hükümeti, Paris teklifleri gereğince Anadolu esasen Türkiye'ye geri verilecek olduğuna göre, bu saldırıyı (Büyük Taarruz'u) kışkırtan nedenleri bilmediklerini ileri sürmektedir."¹⁷⁰

Üçlü Anlaşma devletlerinin (İngiltere, Fransa ve İtalya'nın) barış için Venedik'te Eylül 1922'de yapmayı tasarladıkları toplantıda, "Anadolu'nun kansız boşaltılmasının" konuşulmaması kararlaştırılmıştı. Durum böyle olmasına rağmen, Vahdettin Hükümeti, Anadolu'nun "...esasen Türkiye'ye geri verileceğine" inanıyordu. Oysa Anadolu'da bir "İyonya Devleti" öngörülmüştü. İstanbul Hükümeti hala Büyük Taarruz'un nedenlerini kavrayamadığını belirtiyor, üzülyordu!..

Barış Konferansının yapılacağı bir sırada, Büyük Taarruz neden başlatılmıştı? Mustafa Kemal'de hiç mi akıl yoktu? gibi düşünceler, İstanbul Hükümeti'nin milli hareketi kavrayamadığını, düşmana bel bağlamanın acı sonuçlar doğuracağını anlamadığını gösteriyordu.

Asıl mesele Vahdettin'in taht ve hanedan sorunuuydu. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, özellikle Mart 1922'den beri Vahdettin-İstanbul Hükümeti, Anadolu'nun Ankara Hükümeti'ne teslim edilmemesi için uğraşıyordu. Sultan Vahdettin'in bütün uğraşı bu noktada yoğunlaşmıştı. Anadolu'da boşalacak topraklara Milliyetçi ordu sokulmamalıydı; bu topraklar İstanbul Hükümeti'ne verilmeliydi. Ama Büyük Taarruz, Vahdettin'in bu politikasını üst üste getirmişti.

Türk ordusu, Yunan ordusunu İzmir'e doğru kovalıyordu. Kimseden yardım beklememişler, kendi kanlarıyla Anadolu'yu düşmandan temizliyorlardı. Vahdettin Hükümeti, Anadolu'nun Kemalistler tarafından kurtarılması yerine Yunan işgalinde kalmasını tercih ediyordu. Çünkü Mustafa Kemal'in başarması halinde, kendilerinin bu topraklarda kalamayacağını biliyorlardı. Diğer bir ifadeyle, Sultan Vahdettin'in yeniden egemen olma ihtimali çok zayıftı. Bu nedenle Vahdettin Hükümeti Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın kazanılmış olmasından Rumbold'un söylediği gibi huzursuzluk duyuyordu. Padişah Vahdettin'in durumunu, İstanbul İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold, Londra'ya şöyle bildirmişti: "Türk ordularının başarılarından her Türkün doğal olarak sevinmesi gerekirken Sultan ile bazı nazırları (bakanları) Mustafa Kemal'in kurtarıcı olarak saygınlığının yükselmesinden kaygı duyuyorlar. Bundan

¹⁷⁰ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.344

sonra Türkiye'nin kaderini Ankara tayin edecek, Sultan'a pek az söz düşecektir..."¹⁷¹ "Büyük Zafer nedeniyle, İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal'i kutlamayı kararlaştırmış, ama Padişah Vahdettin reddetmiştir."¹⁷²

Aynı huzursuzluğu; TBMM'de Atatürk'e muhalif II. Grup milletvekillerinden bazılarının, "yasaların icra gücünü Yunanlılar kadar zararlı görmüş" olduğu gibi!..¹⁷³

1 Eylül 1922: Esir Trikupis: Yunan orduları Başkomutanı Hadjia-nestis, İzmir'de, mavi-beyaz renge boyanmış bir evinin geniş salonunda otururken, kendi vekili General Trikupis ve bazı komutanları ordumuz tarafından esir alınmış; Uşak'ta bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna İsmet Paşa tarafından getirilmiştir.

"Fevzi Paşa ve İsmet Paşa, General Trikupis ve komutanların elini sıkmadı. Mustafa Kemal Paşa ise esir komutanları güler yüzle karşıladı, General Trikupis'in elini sıkı ve ["oturun General yorulmuş olacaksınız" dedikten sonra kendilerine sigara ikram etti, kahve ısmarladı. Bir süre sonra Mustafa Kemal, "Sizin için bir şey yapabilir miyim" dedi. General Trikupis, "Sihhatte bulunduğunun ailesine haber verilmesini" istedi.

"O zaman Mustafa Kemal Paşa, Trikupis'in elini yine uzunca müddet elinde tutarak dedi ki: "Harp bir tarih oyunudur general. Bazen, en mahiri de yenilir. Siz vazifenizi yaptınız. Mesuliyet tarihten geliyor. Müteessir olmayınız"]"¹⁷⁴

İngiltere Hükümeti, Türk Ordusunun başarısını kavrayamamıştı. Lord Curzon'a gelen haberler, değişik ve yetersizdi. Zamanında, Türk askeri harekâtı hakkında bilgi alamıyordu; ama durumun felakete gittiğini görüyordu. Yunanlıları kurtarmak için Venedik Konferansı'nın bir an önce (Eylül 1922'de) toplanması için Paris ve Roma'ya baskı yapıyor ve Anadolu'nun boşaltılmasının söz konusu olamayacağını, bu hususun zaman aşımına uğradığını bildiriyordu.

Fransa'nın yeni Başbakanı Poincare, Venedik Konferansı'nda Anadolu'nun boşaltılmasının ele alınmasını ve bu hususta zaman aşımı olamayacağını Londra'ya cevaben gönderiyordu. Aslında Lord Curzon ve İngiltere

¹⁷¹ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.352,353

¹⁷² Turgut Özakman, 1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi, s.153

¹⁷³ Prof. İhsan Güneş, I. Meclisin Düşünme Yapısı s.184. TBMM zb.c.s.474

¹⁷⁴ Halide Edip Adivar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, s.277

Dışışleri Bakanlığı Anadolu'daki yeni gelişmeleri izlemekte geç kalmış, bu yüzden de Türklere karşı politikası, Londra ve Roma nezdinde de çökmüş-tü.

Yunan Savunma Bakanlığı, 1 Eylül sabahı Yunan ordularının Uşak ve Eskişehir hattında biraz iyi durumda olduğunu, İngiliz Elçiliği'ne bildiriyordu. Ancak, aynı gün saat 22.30'da Yunan Dışışleri Bakanlığı, İngiltere'nin Atina Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Bentinck'i alale acele Bakanlığa çağırıyor ve gerçek askeri durumu bildiriyordu. O gece sabaha karşı, Bentinck çok gizli ve çok acele kaydı ile şu şifreli telgrafı Londra'ya çekiyordu:

"Bu gece cepheden alınan haberler son derece üzücüdür. Yunan iki kolordusu Uşak önünde asla birleşmemiş ve kolordulardan birinin ancak bir kaç günlük yiyecek ve cephanesiyle kuzeye sürülmüş olduğu anlaşıyor. Atina Hükümeti ciddi olarak telaştadır ve Dışışleri Bakanlığı'nın özel kalem müdürü bana İzmir'in terk edilmesi konusunda konuşmalar yayıldığını söyledi. Dışışleri Bakanı bu gece saat 10.30'da beni çağırdı ve size ulaştırılmak üzere Londra'daki Yunan Elçiliğine gönderilen telgrafın çevirisini bana okudu... Mesajın sonunda, ordunun artık düşman saldırılarına karşı duramayacağını belirtiyor. Bu vesileyle Dışışleri Bakanı bana durumun pek üzüntü verici olduğunu, mütareke istenmesi için hükümetin başkomutana telgraf çektiğini anlattı. Yanıtı bana yarın bildirecektir..."¹⁷⁵

Büyük Taarruzun ilk haftası böyle bitmişti. Yukarıda da vurgulandığı gibi Mustafa Kemal Büyük Taarruz hazırlıklarını çok gizli tutmuş ve dışarıya en küçük haber sızmasına imkân vermemişti. Mustafa Kemal, NUTUK' ta bu durumu şöyle ifade eder: "Efendiler! Başkomutan Savaşı'nın sonuna kadar her gün büyük başarılarla gelişen taarruzumuzu, resmi bildirilerde pek önemsiz harekâttan ibaret gösteriyorduk. Amacımız, durumu mümkün olduğu kadar dünyadan gizlemektir. Çünkü düşman ordusunu tamamen yok edeceğimizden emindik. Bunu anlayıp, düşman ordusunu felaketten kurtarmak isteyecekleri yeni teşebbüslerine meydan vermemeyi uygun görmüştük."¹⁷⁶

"Kara Cumbo" takma adıyla anılan İngiliz Gizli İstihbarat Servisi, Büyük Taarruz hakkında önceden haber alamamıştı. Durumun gerçekten çok vahim olduğunu Atina ve Londra, Büyük Taarruzun birinci haftasının sonunda anlayabilmişti. Ancak Yunan orduları için artık iş işten geçmişti.

¹⁷⁵ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.344,345

¹⁷⁶ Kemal Atatürk, NUTUK, s.457. Atatürk Araştırma Merkezi,1998

Yunan cephesinden geriye enkaz kalmıştı. Geriye kalanlar İzmir ve Marmara'ya doğru kaçıyordu.

2 Eylül Cumartesi, 1922: Büyük Taarruz ikinci haftasında, tüm hızıyla devam ediyordu. Yunan orduları 1 Eylül'de Kütahya ve Uşak'ı, 2 Eylül'de Eskişehir'i, 3 Eylül'de İnönü mevzilerini terk etmek zorunda kalmış, 4 Eylül'de de bir kül yığını haline getirmiş oldukları Salihli ve Alaşehir'i bırakmışlardı.

6 Eylül 1922 günü çok önemli günlerden biri olmuştu: O gün Yunanlılar Manisa'ya ateşe verdiler. İngiliz Morning Post Gazetesi Baş makalesinde, "Mustafa Kemal'in zaferiyle İzmir Türklere veriliyor. Böyle mühlik (öldürücü, tehlikeli) bir hediyeyi Yunanlılara sunmak bir devlet adamlığının değil bir kurnazlığın teşebbüsü idi" diyerek İngiliz Hükümeti'ni eleştiriyordu.¹⁷⁷

Diğer taraftan aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinde tarihi bir olay oldu: Başkanlık Kürsüsü'ndeki "siyah örtü" kaldırıldı, yerine yeşil bir örtü kondu... TBMM Kürsüsü'ne "siyah örtü", 8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgal edildiğinde konmuştu.

Yunanistan'ın Mütareke Talebi: Yunanlılar 2 Eylül'den sonra mütareke istemeye başladılar. Bu durumu İngiliz belgelerinde görelim:

İngiltere'nin Atina Maslahatgüzarı Bentinck 2 Eylül 1922'de Dışişleri Bakanlığı'na çektiği telgrafta, ["Yunan ordularının artık bu saldırıya dayanamayacak olduğunu, Hükümetin İzmir'i boşaltmayı düşündüğünü" bildirmişti.

İngiltere'nin İzmir Başkonsolosu Sir H. Lamb ise, Londra'ya çektiği gizli şifreli telgrafta, "Askeri durum umutsuz halde geldi. Uşak boşaltıldı ve yakıldı. Yunan ordusu tam kaçış yaşıyor ve daha fazla direnişe devam edecek gibi değil. Yunan Hükümeti, İzmir'i boşaltmalarını kaydıyla Türklerle mütareke yaptırılmasını teklif ediyor. Mütareke yapılırsa felaketin önüne geçilmiş olunacak..."¹⁷⁸

Telgrafi okuyan Lord Curzon, "yıldırım çarpmış" gibi oldu. Nasıl olmasın? Çünkü daha bir kaç gün önce, Paris ve Roma'ya toplanacak olan "Venedik Konferansı'nda" Anadolu'nun boşaltılmasının asla söz konusu

¹⁷⁷ Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, s.191

¹⁷⁸ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.346,347

edilmeyeceğini, İzmir'in Yunanlılarda kalacağını ve Anadolu'nun boşaltılmasının zaman aşımına uğradığını nota ile bildirmişti.

Diğer taraftan Türk orduları süratle İzmir'e doğru ilerliyordu. Anadolu'da Yunan orduları perişan halde kaçışıyor, İngiltere ve Yunanistan'da büyük panik yaşıyordu. Artık "Venedik Konferansı"nı yapmanın hiçbir anlamı kalmadığını, Türklerin önünün kesilmesi için yeni bir tutum izlenmesinin kaçınılmaz olduğu gerçeği ile karşı karşıya gelmişlerdi. Zaten Yunan Hükümeti de acilen Türklerle mütareke yapılmasını ve İngiltere'nin aracılık yapmasını istiyordu.

Yunan Hükümeti'nin elinde başka çare kalmamıştı. Nitekim Yunan Dışişleri Bakanlığı, 2 Eylül gününün son saatlerinde İngiltere'ye şu telgrafi göndermişti: "...Yunan Hükümeti, devamıza ilgi göstermiş olan İngiltere Hükümetine şunu bildirmeyi görev sayar ki, Yunan ordusu artık düşman saldırılarıyla baş edebilecek durumda değildir. Yunan Hükümeti, Anadolu'yu derhal boşaltma şartıyla, İngiltere aracılığı ile Türklerle mütareke yapılmasını istemektedir."¹⁷⁹

İngiltere Dışişleri Bakanlığı-Lord Curzon, mütareke konusunda Yunanistan'a şimdilik bir cevap vermemiş; ancak, Yunan ordularının bu perişanlığı karşısında, İzmir'de bulunan İngilizlerin-diğer Hristiyanların kurtarılması için İstanbul Yüksek Komiserliği'ne "Akdeniz Başkomutanlığıyla birlikte gereken tedbirlerin alınması, bu konuda Fransa ve İtalya Yüksek Komiserleriyle İzmir konsoloslarına haber verilmesi" talimatını vermişti.

İzmir'e doğru ilerleyen Türk ordusu, "2 Eylül günü Yunan ordusu yeni Başkomutanı General Trikupis'i esir aldı. Diğer esir alınan komutanlar: 2. Kolordu Komutanı General Digenis, 4. Tümen Komutanı General Dimaras, 12. Tümen Komutanı Albay Kallido Pulos, 13. Tümen Komutanı Albay Kanibalis."¹⁸⁰

3 Eylül-Pazar 1922: İngiliz İşgal Orduları Başkomutanı General Harrington, İzmir'deki İngiliz kolonisinin (üç bin kişi) boşaltılması emri karşısında aşağıdaki telgrafi, İngiliz Harbiye Bakanlığı'na gönderdi: "...fena halde parçalanmış Yunan ordularının kalıntıları, asker ve siviller arasında panik yaşıyor. King George gemisi az önce İzmir'e hareket etti.

¹⁷⁹ Bijal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 350

¹⁸⁰ Turgut Özakman, 1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi, 150

İron Duke gemisinin de yollanacağını öğrendim; böylece İngiliz kolonisinin güvenliği sağlanmış oluyor. Destroyerler de Mudanya'ya gidiyorlar... Yunan ordusu sadece tutunabilirse, Türklerin durdurulabileceğine inanıyorum. Trakya'dan askerlerimizi çekiyorum ki, kendi başarılarıyla Kemalistlerin pek fazla coşmalarına (İzmit'e yönelmelerine) karşı İzmit'i gözetleyebileyim...

Bizim Binbaşı Strover cepheden yeni döndü, 'Yunan ordusu perişan' diyor. Cephe Komutanı Trikupis ile bağlantı yok. (YN: Çünkü esir alındı ve bundan hem Yunanlıların hem de İngilizlerin haberi yoktu). İzmir'dekiler, binlerce Rum göçmenlerin çığ gibi büyüyen hücumunu görüyorlar, bununla baş edebilecek imkânlardan yoksunlar; asıl tehlike bu... (YN:1919'dan beri bu bölgeye 150 bin Rum getirilmişti). İzmir'e varan savaş gemilerimiz güveni yeniden canlandırabilir..."¹⁸¹

Yunanistan'ın mütareke isteğini hem Yunan Hükümeti hem de İngiliz Hükümeti gizli tutuyordu; ama bir şekilde Fransa öğrenmişti. Lord Curzon, İstanbul Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold'da çektiği telgrafta, Yunanistan'ın acilen mütareke yapmak istediğini bildiriyor, Türklerin mütareke teklifini nasıl karşılayacağını soruyordu.

Sir H. Rumbold verdiği cevapta, "mütareke teklifini Mustafa Kemal'in kabul etmesi için, Doğu Trakya'nın boşaltılması dâhil, Misak-ı Milli'yi isteyeceğini tahmin edebiliriz" diyordu. Ayrıca mütareke teklifi için Müttefiklerin müdahale etmesi halinde; "Kemalistlerin, İstanbul'un Müttefik Kuvvetler tarafından boşaltılmasını isteme hakkına sahip olacağını" da bildirmişti.

Bu yazışmaların devam ettiği sırada, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi General Trikupis ve General Digenis Mustafa Kemal'in huzuruna getirildi. Mustafa Kemal kendilerine komutan olduklarını hatırlatacak şekilde davrandı, kendi konukları olduğunu söyledi. Yunan orduları Başkomutanı olduğunu bilmeyen Trikupis'e, Hadjianestis'in görevinden alındığını ve kendisinin Başkomutanlığa atandığını bildirdi. Şu halde 3 Eylül itibarıyla Yunan ve İngiliz hükümetleri komutanların esir alındığını henüz bilmiyorlardı.

4 Eylül Pazartesi, 1922: Büyük Taarruz'un onuncu günü olmuştu. 15 günlük tarihi yürüyüşün üçte ikisi geçilmişti.

¹⁸¹ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.354,355

İstanbul'da Müttefik Kuvvetler Başkomutanı General Harrington, 4 Eylül itibariyle son durumu bildiriyordu. "... Yunan ordusunun Alaşehir'de tutunabileceğinden hala eminim. Zaman kazanmak için bu çok zorunlu bir durumdur. Uzun yürüyüşten sonra Türkler de İzmir'e kolayca hamle yapabilecek durumda değildir. Bu durdurma olmazsa ya da acilen bir mütareke bu durdurmayı sağlayamazsa çok sayıda aç göçmenler ve kaçan bir ordu ile İzmir'de tarıfsız bir karışıklık olacaktır... İstanbul'dan İzmir'e İngiliz askerleri gönderilmesine karşıyım... Müttefik donanmasının çıkartma birlikleri daha uygundur... (Türklerin) Başarısının büyüklüğü İstanbul'da henüz bilinmiyor. İstanbul'u gözetlemek için İrlanda muhafız kıtalarını Çatalca'ya çekiyorum.

Yunanlılar Bursa'dan çekilince İzmit Yarımadası'nı, Yunan ordusu çökünce de Çanakkale'deki mevkiimizi gözetleyemeyiz. O zaman Anadolu'da İngiliz kuvvetleri kalmış olacak."¹⁸² Aslında General Harrington gerçeği görüyordu, ama yenilgiyi gururuna yediremiyordu; O İngiliz gururu var ya!...

Yunanistan'da, İngiltere'de panik hali yaşanırken, Mustafa Kemal düşmana nefes aldırılmıyordu; Türk ordusu büyük bir coşku, büyük bir moral ve iman gücüyle İzmir'e doğru hızla yürüyordu. Bu mütareke yazışmalarından habersizdi. Yunanlıların, mütareke isteklerini doğrudan Türklere sunmaları gerekirdi; İngiltere'yi araya koymaları, mütareke şartlarının kendi lehlerinde iyileştirilmesini sağlamaya yönelikti.

5 Eylül Salı, 1922: Türk süvarileri sahillere doğru ilerliyordu. Yunanlılar, Rumlar İzmir'i terk etme yolları arıyorlardı. Türk yardımcı kuvvetleri güneyden ilerliyordu; İzmir bir kısaç içine alınıyordu. İngilizler hala Yunan ordusu artıklarının tutunabilme umudunu taşıyor, mütareke için zaman kazanmaya çalışıyordu. Ancak Türk ordusunun ne kadar zamanda, ne kadar yol alabileceğini hesaplayamamış, gelişmeleri yakından izleyememişti.

Nitekim Türk ordusu tarafından, Yunan İkinci Ordusu yok edilmiş, 6 Eylül'de Yunan kuvvetleri diye bir güç kalmamıştı. İşte İngiltere bu gerçek durumu ciddi olarak öğrenememiş, kavrayamamıştı. Yunan ordusundan umudunu bir türlü kesmek istemiyordu!

5 Eylül'de de mütareke yazışmaları devam etmişti. Lord Curzon, Mustafa Kemal'e mütareke teklif etme görevini İngiltere'nin tek başına

¹⁸² Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.359

yüklenmesinin çıkarlarına zarar vereceğini düşünerek, Müttefiklerin aracılık yapmasını istiyordu. Paris'e Yunanistan'ın mütareke isteğini bildirdi.

Fransa, mütareke için Müttefiklerin aracılık yapmasını istemiyor; İstanbul Müttefik Yüksek Komiserlerinin mütareke fikrini Ankara'ya açmalarını, fakat daha fazla karışmamalarını bildiriyordu. Savaşın taraftarları kendi aralarında mütarekeyi görüşüp kararlaştırmalıydı.

Mustafa Kemal Mütareke Teklifini Cephede Öğrendi

5 Eylül'de mütareke fikri henüz Türkiye'ye bildirilmemişti. Ancak Mustafa Kemal, 4 Eylül'de öğrenmişti. Mustafa Kemal, bu durumu NUTUK' ta şöyle ifade eder:

“... Biz taarruza devam ettiğimiz sırada, Bakanlar Başkanı Rauf Bey'den (Orbay'dan), Ateşkes konusunda İstanbul'dan haber geldiğini bildiren 4 Eylül 1922 tarihli bir telgraf almıştım. Verdiğim cevap aynen şöyledir:

"Anadolu'daki Yunan ordusu kesin olarak yenilgiye uğramıştır. Yunan ordusunun artık yeniden ciddi bir direnişte bulunmasına ihtimal yoktur. Anadolu için herhangi bir görüşmeye gerek kalmamıştır. Ateşkes ancak Trakya için söz konusu olabilir. Bu bakımdan Eylül'ün onuna kadar doğrudan doğruya Yunan Hükümeti veya İngiltere vasıtasıyla, hükümetimize resmen başvurulduğu takdirde, aşağıdaki şartlar ileri sürülerek cevap verilmelidir. Bu tarihten, yani Eylül'ün onundan sonra yapılacak başvuruya verilecek cevap başka türlü olabilir. Bu takdirde durum bana ayrıca bildirilmelidir:

1. Ateşkes Anlaşması tarihinden başlayarak on beş gün içinde Trakya, 1914 sınırlarına kadar kayıtsız şartsız Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin sivil memurlarına ve askeri kuvvetlerine teslim edilmiş bulunacaktır.

2. Yunanistan'daki esirlerimiz on beş gün içinde İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarında bize teslim edilecektir.

3. Yunan Hükümeti, Yunan ordusunun üç buçuk yıldan beri Anadolu'da yaptığı ve yapmakta olduğu tahribatı tamir etmeyi şimdiden taahhüt edecektir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı - Başkomutan Mustafa Kemal¹⁸³

¹⁸³ Kemal Atatürk, NUTUK, s.415, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998

Mustafa Kemal'in bu şartları Lord Curzon'un isteklerinden tamamen farklıydı. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Lord Curzon, mütareke imzalandıktan sonra Anadolu'nun boşaltılmasını istiyordu, Trakya'nın boşaltılması ise söz konusu bile değildi. Mustafa Kemal ise, Anadolu'nun boşaltılmasını Türk ordusunun sağladığını, bu nedenle müzakere konusu yapılmasının yersiz olduğunu ifade ediyor, Trakya'nın boşaltılmasını, esirlerin iadesini şart koşuyordu. İngilizler böyle bir şeyi hatırlarından bile geçirmiyorlardı.

Ancak İngilizler, Türk ordularının zaferiyle Büyük Britanya İmparatorluğu'nun temellerinin de sarsılacağını anlamaya başlamışlardı. Fransızlar, Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanacağını tahmin ediyor, mütareke yapmanın bilincine varıyor; aksi halde Mustafa Kemal'in zaferinin Fransa'yı da sarsacağını görüyorlardı. İngiltere'ye bu durumu anlatabilmek için mücadele veriyorlardı.

Çünkü Mustafa Kemal'in milliyetçi bağımsızlık harekâtı, Kuzey Afrika'dan Asya'nın ortalarına kadar tüm İslam dünyasını uyandırmakta, İngiltere ve Fransa'nın bu bölgelerdeki sömürgeciliğine ciddi tehdit oluşturmaktaydı. Nitekim İngiltere'nin ve Müttefiklerin İşgal Kuvvetleri Komutanı General Harrington, 5 Eylül 1922'de Londra'ya gönderdiği telgrafta, "Mustafa Kemal'in kazanacağı zaferi (ki kazanmıştır), İngiltere'nin Hindistan'da, Mezopotamya'da ve Mısır'daki durumunu sarsabileceğini" yazıyordu.¹⁸⁴

Mustafa Kemal'in zaferiyle, İngiliz ve Fransız sömürgelerinde tüm tutsakların da kaderi değişiyordu. Sömürge ülkelerde milliyetçi bağımsızlık hareketleri başlıyordu. Bu ülkelerde, Mustafa Kemal önderlerin önderi oluyordu. Nitekim bağımsızlığını kazanan Pakistan'ın ilk kurucu lideri Muhammed Ali Cinnah, Atatürk'ün ölümü üzerine şu satırları göz yaşları içinde 1954 yılında kaleme almıştır: "O Türkiye'yi kurmakla bütün dünya uluslarına Müslümanların seslerini duyuracak kudrette olduğunu ispat etti. Kemal Atatürk'ün ölümüyle Müslüman dünyası en büyük kahramanını kaybetmiştir".¹⁸⁵

Yunan Zulmü: 5 Eylül 1922 günü, Bakanlar Kurulu Başkanı ve Dışişleri Bakanı Vekili Rauf Bey (Orbay), Ankara'nın bir protesto notasını

¹⁸⁴ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.368

¹⁸⁵ <https://www.cnnturk.com/Ataturk-icin-ne-dediler?>

İstanbul'daki Müttefik Devletler komiserlerine ulaştırdı. Bu protesto notası, Yunan zulümlerinden bahsediyordu: Tıpkı Birinci ve İkinci İnönü yenilgileriyle Sakarya Savaşı bozgununda yaptıkları gibi, kaçan Yunan ordusu geçtikleri yerleri yakıp yıkıyorlar, Müslüman halkı kılıçtan geçiriyorlardı. Civar köylerin birçoğu aynı şekilde ateşe veriliyordu. Dumlupınar Savaşı sırasında Hamurköy, Taşköy yakılmış, insanların bir kısmı camilere doldurulup ateşe verilmişti. Ulucak köylüleri de, çocuk, kadın, ihtiyar hep birlikte, camilere doldurulup diri diri yakılmıştı. Ankara Hükümeti insanlık adına bu vahşetlerin durdurulmasını istiyordu...

Lord Curzon, 5 Eylül günü, İngiltere'nin Atina Elçiliğine bir telgraf çekerek, "Yunan zulümlerinin, Kemalistlerin misillemelerine neden olabileceğini, bu nedenle Yunan Hükümeti nezdinde girişimde bulunulmasını" istiyordu.

6 Eylül Çarşamba, 1922: İngiltere'nin Atina Elçiliği şunları bildiriyordu: "Umutların hiçbirisi gerçekleşmedi... İzmir'deki askeri temsilcimiz cepheyi şahsen ziyaret etmiş, darmadağın bir şekilde kaçan 15 bin Yunan askerini görmüş. İstanbul'daki Ankara Hükümeti'nin temsilcisi General Trikupis'in esir alındığını açıkladı. Türk Kızılay'ı da yayınladığı bir bildiri ile bu haberi resmen doğruladı."¹⁸⁶

Yunan orduları Başkomutanı Trikupis'in (Tricoupis'in) esir edilmesi Yunanistan'da ve İngiltere'de çok etkisi yaptı. İngiliz makamları gerçek durumu ancak şimdi kavrayabildi. Şimdiye kadar, Yunan ordusunun geçici de olsa bir yerde tutunup İngiltere'ye nefes alacak zaman kazandırabileceğini umut ediyorlardı. Yunanistan'ın mütareke isteğini geciktirmişlerdi, ama şimdi bu son umut da yok olmuştu.

Yunan orduları kalıntılarının kaçarken yaptıkları zulüm, vahşet mütarekenin yapılmasını tehlikeye sokuyordu. Nitekim bu durumu İngiliz Yüksek Komiseri Sir Rumbold, 6 Eylül'de Londra'ya şöyle bildirmişti: "Çekilen Yunan ordularının acımasızca yakıp yıktıkları yolundaki milliyetçi iddiaları, bazı başka kaynaklarca da doğrulanıyor. Mütareke şansını tehlikeye sokacak bu gibi aşırı hareketlerden kaçınılması için Yunan Hükümeti'nin uyarılması yerinde olacaktır."¹⁸⁷

S.H. Rumbold, 8 Eylül'de Lord Curzon'a yazdığı telgrafla onun dikkatini Yunan vahşetine karşı çekmişti: "Yunan askerlerince boşaltılması

¹⁸⁶ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.371

¹⁸⁷ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.373

sırasında Bursa'nın da Eskişehir ve Uşak'ın akıbetine uğrayacağından korkulmasına neden vardır.

Böyle bir hareketin, Yeşil Camiye (Türbeye) zarar verilmesinin akla sığmayan çılgınlığı ve bütün Osmanlı Türklerince öylesine derin hürmet duyulan bir kentin vahşice yıkılıp yakılmasının doğuracağı dehşetli sonuçlar üzerine parmak basmaya ihtiyaç duyuyorum.

Böyle bir felaketi önlemek için manevi nüfuz kullanmak üzere üç Müttefik subaydan kurulu bir heyetin Bursa'ya gönderilmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Bu konuda Yunan Hükümeti'nin en sert bir şekilde uyarılması gerektiğini düşünüyorum...¹⁸⁸

7 Eylül Perşembe, 1922: Müttefik Kuvvetler Başkomutanı General Harrington Londra'ya durumun çok vahim olduğunu bildirdiği sırada, Türkiye Büyük Millet Meclisi bir toplantı yaptı. Toplantı sonrası, Meclis Başkan Vekili Dr. Adnan Bey (Adıvar) uyar dünyaya çağrıda bulunan şu bildiriye yayınladı:

"Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin silahsızlandığı bir sırada yurdun içlerine kadar sokulmuş olan Yunan ordusunu Anadolu'dan atmak maksadıyla ve milli sınırlar içinde ülkenin bağımsızlığını sağlamak için kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, yarattığı ordu sayesinde düşmanı tamamen bozguna uğratmıştır.

Yenilerek çekilmekte olan düşman ordusu, hiçbir askeri zorunluluk olmaksızın, kötülüklerini sürdürmekte; kentleri, köyleri yıkmakta, Müslüman halkı genel ve dini binalara doldurarak yalınmakta, yüz yıllık tarihi değeri olan bütün sanat anıtlarını yıkmaktadır. Eskişehir, Afyonkarahisar, Uşak, Alaşehir ve çevrelerinin yıkılıp yakılması Elen tahribatına tanıktır.

Bu vahşeti haber alan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 7 Eylül 1922 günü oturumunda sonsuz üzüntüsünü belirtmiş, bu durumu görüşmüştür. Sanat şaheserlerine sahip bulunan ve askerlerimizce işgal edilmeleri (kurtarılmaları) kaçınılmaz olan Bursa ve İzmir'de de benzer vandalca hareketleri önlemek amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi, kendi adına, uyar dünyaya önünde Elen Hükümeti'nin bu hareketlerini protesto etmesi ve

¹⁸⁸ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.384

bu cinayetleri halkımızın hiçbir zaman unutmayacağını bildirmesi için Reis'ini (Başkanı'nı) görevlendirmiştir.¹⁸⁹

Bu çağrı üzerine İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Yunan Hükümeti'ni en sert bir şekilde uarmış; Fransa İzmir Konsolosu ve İstanbul Yüksek Komiseri, Bursa'ya kaçan Yunan orduları kalıntılarının Bursa'yı yakmakta olduklarını İngiliz meslektaşına bildirmiş ve uarmıştır. Arkasından üç Müttefik subayı Bursa'ya gönderilmiştir. Bu uyarılar sayesinde Bursa tamamiyle yakılmaktan kurtulmuştur.

Acilen İngiliz Hükümetinin Toplanması: 7 Eylül 1922 günü İngiliz Hükümeti toplandı. Lord Curzon, Anadolu'nun Yunan ordularına mezar olduğunu iyice kavramış, Anadolu politikası iflas etmiş; şimdi suçu başkalarına atma telaşı içine gömülmüştü.

En fazla Fransa'yı suçluyordu; ona göre Fransa büyük bir ihanet içindeydi. Fransızların tutumu yüzünden daha önce mütarekeyi Türklere kabul ettirememişti. Ancak Lord Curzon, Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra mütareke yapılmasını engellediğini itiraf etmiyordu.

Ankara Hükümeti'nin 22 Nisan 1922 günlü notasını karşılıksız bıraktığını söylemiyordu. Bütün desteğini verdiği, büyük umutlar bağladığı Yunanistan'ı bile eleştiriyordu. Yunanistan'ın İstanbul üzerine yürümesinin Ankara'da milliyetçilik duygularını kabarttığını bahane ediyor, Atina'daki kendi elçiliklerinin "İngiliz aslanının Yunan kralı Konstantin'e Ayasofya Kilisesi'nde taç giymesi" gibi raporlarının kışkırtıcı olduğunu belirtiyordu.

Yunanistan'ın Anadolu'dan Trakya'ya asker göndermesinin bir hata olduğunu, İstanbul ve İzmir'deki askeri ve diplomatik temsilcilerinin İstanbul'un Yunanistan'a devredilmesini savunmalarının çok yanlış olduğunu, Bakanlar kurulu üyelerine yüzü kızarmadan rahatlıkla söyleyebiliyordu. Oysa bütün bu politikaların mimarı kendisiydi!..

Ayrıca, kendi projesi olan Anadolu'da bir "İlyonya Devleti" kurulmasının nedenlerini Yunanistan'a yüklüyor, Atina Hükümeti'nin İzmir'de bir "özerk bölge" ilan etmesinin mütareke yapılmasını engellediğini ifade ediyordu. Hâlbuki kendi öngörüsüydü ve hatta Mart 1922'de Paris toplantısında (Fransa ve İtalya ile), İzmir bölgesi için bir "özel rejim" oluşturulmasını kesin bir dille istiyordu. Mustafa Kemal Başkomutanlığın-

¹⁸⁹ Selahi Sonyel, Sakarya'dan İzmir'e, 2.Cilt, s. 163. Hulusi Baykoç, Sakarya'dan İzmir'e, s.3, Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.373, 374

da Türk ordusunun çok kuvvetli bir durumda olduğunu ileri sürüyor, Yunan ordusunun direnme imkânı bulunmadığını belirtiyordu.

Neticede İngiliz Hükümeti şu kararları aldı:

- 1) Türk-Yunan savaşına son verilmesi için çaba harcanacaktır... İngiltere'nin yakın doğu politikasına aynen devam edilecektir.
- 2) Boğazlar İngiltere çıkarları için çok önemlidir. Mustafa Kemal Gelibolu Yarımadası'nı işgale kalkışırsa İngiltere silahla karşılık verecektir.
- 3) Boğazlar bölgesindeki İngiliz deniz kuvvetleri güçlendirilecektir.
- 4) İngiltere Gelibolu Yarımadası'nı işgal edecektir.
- 5) Mustafa Kemal İzmit Yarımadasına saldırırsa İngiliz kuvvetleri geri çekilecektir. Ama İstanbul'u işgal etmeye kalkışırsa, İngiliz deniz ve kara askerleri tüm güçleriyle karşı koyacaktır.
- 6) İzmir'deki İngiliz kolonisi İngiliz Deniz kuvvetlerince boşaltılacak, İngiliz olmayan göçmenler için gemi gönderilecektir.

İngiliz Hükümeti'nin almış olduğu bu kararlar içinde en önemli maddeler 2. ve 5'inci maddelerdir: İngiltere'nin İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını elden çıkarmaya niyetli olmadığı ve bu boğazları silahlı bir şekilde korumaya karar verdiği görülmektedir. Aynı şekilde, Türk kuvvetlerinin İstanbul'a ve Gelibolu Yarımadası'na girmeleri halinde silahla karşılık verileceği karara bağlanmıştır.

Bu arada, 12 Mayıs 1922'de istifa eden Yunan Başbakanı Gunaris'in yerine Başbakan olan Protopapadakis de 7 Eylül 1922 günü istifa etti. Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis İzmir'den İngiliz savaş gemisine sığınarak kaçtı.

7 Eylül 1922: Müttefikler İstanbul'daki Yüksek Komiserleri aracılığıyla mütareke istediklerini resmen Ankara Hükümeti'ne bildirdiler: İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri, Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olan Hamit Beyi ziyaret ederek, Anadolu'nun boşaltılması şartıyla Yunanistan'ın mütareke istediğini bildirdiler. Ayrıca, Müttefiklerin komutanları ve Yunan temsilcileriyle mütareke konusunu görüşmek üzere Ankara Hükümeti'nin temsilci göndermesini istediler. Hamit Bey bu bilgileri Ankara Hükümeti'ne ulaştırdı.

8 Eylül Cuma, 1922: İzmir'de Türk kuvvetleri akşam sabah beklenirken, İngiltere'nin Başkonsolosu Sir H. Lamb Londra'ya aşağıdaki telgrafı çekti: ["Yunan ordusunun son kalıntıları İzmir'e yaklaşıyorlar ve küçük bir Türk kuvveti kendilerini izliyor, ama saldırmıyorlar. Önümüzdeki 24 saat içinde Yunanlılar büyük olasılıkla boşaltmayı tamamlamış olacaklar ve o zaman kent hükümete kalacak. Bahriye ile sivil memurlar aynı anda çekiliyorlar...

Aradaki hükümet boşluğunu mümkün olduğu kadar kısaltmak için Türk Hükümeti'nin hemen memurlar atamaya çağırılması gerekir düşünüyorum". Aynı gün, İngiliz Yüksek Komiseri S.H. Rumbold Londra'ya, Yunan Hükümeti'nin, İzmir'in Müttefikler tarafından Türk ordusuna teslim edilmesini istediğini bildirdi. İşin acil olması nedeniyle Müttefiklerin Yüksek Komiserleri (Fransa'nın Pelle, İngiltere'nin Rumbold, İtalya'nın Garroni) Akdeniz Orduları Başkomutanı Amiral Brock'a ortak şu telgrafı çektiler: "Yunan Hükümeti adına İstanbul'daki Yüksek Komiserinin kendilerine başvurusu sonucu olarak, aşağıda imzaları bulunan Müttefik Yüksek Komiserleri, İzmir'in Türk ordusuna teslimini kolaylaştırmak için beraberce oraya girmek üzere Müttefik amiralleriyle başkonsoloslarına yetki verirler"¹⁹⁰

Yani Yunan işgali sona erdi. Yunanlıların yüzyıllardır Anadolu'yu hedef alan büyük amacı, bir daha canlanmamak üzere Başkomutan Mustafa Kemal'in-Türk ordusunun önünde ezildi, Anadolu toprağı onlara mezar oldu...

8 Eylül 1922 günü Yunan ordusu, İzmir'i boşaltma işini hemen hemen tamamlamıştı. İzmir'e ve kıyılara dolan Rum göçmenleri kaçmak için gemi bulamıyordu. Tam bir mahşer yaşıyordu. Yunan Dışişleri Bakanı, Atina'daki İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerika Elçiliklerine şu çağrıda bulundu: "Anadolu limanlarına acıklı bir durumda 500 binden fazla göçmen geldi. Yunan Hükümeti kendilerine gereken toprağı verebilir, ama onun elinde gemi, yiyecek ve çadır yoktur. Yunan Hükümeti, insani bakımdan yardım çağrısında bulunuyor."¹⁹¹

Kuşkusuz, bu göçmen sayısı çok abartılmıştı. Rumların 150 bin civarında olanı Anadolu'nun yerlisi zaten değildi. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle, dışarıdan getirilip yerleştirilmişlerdi. Ayrıca bu göçmenlerin 35 bini Osmanlı Devleti'nin vatandaşı idi ve fakat Türklere karşı savaşmışlar-

¹⁹⁰ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 378-380

¹⁹¹ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 381

dı. Artık anlamışlardı ki Anadolu topraklarında onlara yer yok! Türkiye Türklerindir; ebediyen de öyle kalacaktır...

Dünya ne gariptir! Daha üç yıl önce İzmir'i, Bursa'yı, Kütahya'yı, Eskişehir'i, Uşak ve Afyon'u işgal eden Yunan ordusu; kralı, hükümeti ve Yunanlılar tarafından alkışlanıyorken, çanlar zafer çanlarını çalarken, övgüler semalara yükselirken; şimdi yenilen Yunan ordusu subay ve erleri Yunanistan'a-kendi vatanlarına sokulmak istenmiyordu!.. Çokları da kurşuna dizilmişti!.. Hükümet düşmüş, ihtilal olmuş, Kral Konstantin ve oğlu George ülkesinden kaçmıştı!..

Askerlerin Atina'ya dönmesi istenmiyordu. Askerler ise, Anadolu'dan dönen gemilerin Selanik'e gönderilmesine karşı çıkıyorlardı. Asker dolu bir gemi Selanik'e gitmek isterken Pire limanından geri çevrilmişti. Yunan ordusunun birçok subayı zaten İngiliz gemilerine sığınmıştı. Anadolu'daki Yunan memurları dahi Yunan topraklarına ayak basamıyordu...

9 Eylül Cumartesi, 1922; Türk ordusu İzmir'de: İtilaf Devletleri, 6/7 Eylül'de Mustafa Kemal ile görüşmek istedi. Mustafa Kemal NUTUK' ta bu konuyu şöyle anlatır: "Doğrudan doğruya bana gönderilen telsiz telgrafta da, İzmir'deki İtilaf Devletleri konsoloslarına benimle görüşmelerde bulunma yetkisinin verildiği bildirilerek, onlarla hangi gün ve nerede buluşabileceğim soruluyordu. Buna verdiğim cevapta da 9 Eylül 1922'de Kemalpaşa'da (Nifte) görüşebileceğimizi bildirmiştim. Gerçekten de söz verdiğim gün ben Kemalpaşa'da bulundum. Fakat görüşme isteyenler orada değildi. Çünkü ordularımız, İzmir rıhtımında, ilk verdiğimiz hedefe, Akdeniz'e ulaşmış bulunuyorlardı."¹⁹²

Göz Yaşlarınızı Tutabilir misiniz?

9 Eylül 1922 günü Türk süvarisi saat 10.00'da "Allahu Ekber-Allahu Ekber" söylemleri ile yeri göğü inleterek İzmir'e girdi. "12. Süvari Tümeni Komutanı Yarbay Zeki Soydemir anlatıyor: 'Kordondaki Rumlar-'zito' Mustafa Kemal diye bağırıyor, gemiler düdük çalarak girişimizi selamlıyordu. Türkler sevinçten çılgına dönmüşlerdi. Atlarımızı, üzengilerimizi öpüyor, dizlerimize sarılıyorlardı. Kalabalık içinde birbirimizi kaybettik.

¹⁹² Kemal Atatürk, NUTUK, s.457,459. Atatürk Araştırma Merkezi, 1998

Hükümet alanı mahşer yerine dönmüştü.”¹⁹³ Yazıklar olsun, “keşke Yunan İzmir’de kalsa da Müslümanlığı yaşasaydı” diyenlere!..

Türk’ün Ruh Yüceliği: Bilal Şimşir, Türk Süvarisinin İzmir’e girişini İngiliz belgelerine göre şöyle yazar: "... Türk ordusunun İzmir’e girişi, oldukça düzenli bir şekilde saat 11.00 civarında oldu; yine düzenli bir yürüyüşle doğruca vilayet konağını tutmuşlardı. Kentte hiçbir karışıklık olmamıştı. Yalnız bazı Ermenilerle Rumlar, Türk süvarilerine bir kaç el ateş etmişler, bir kaç da el bombası atmışlardı. Bombalardan birinin bir Türk subayı ile birkaç eri yaralamış olmasına rağmen Türk süvarileri karşılık vermemişler, saflarını bozmadan yürümüşlerdi. Ermeni ve Rum hainlerinin bu tahrik edici davranışlarına karşı muzaffer Türk ordusu, bir kez daha İngiliz konsoloslarının gözleri önünde Türk’ün ruh yüceliğini göstermişti. Üzerine ateş edilen bir ordunun hiçbir karşılık vermeden yürüyüşe devam etmesinin, tarihte pek örneğine rastlanmasa gerekti.”¹⁹⁴

Türk süvarileri İzmir’e girdikten sonra, Birinci Ordu Komutanı Nurettin Paşa da, bir tümenle İzmir’e girdi ve nihayet 10 Eylül pazar günü Mustafa Kemal Paşa da İzmir’e geldi. Aynı gün Bursa da kurtarıldı...

10 Eylül 1922;"Viva Kemal": Yunan cephesi, Anadolu’da üç kolordu tarafından tutuluyordu. Genellikle kuzey ve güney cephesi olarak bilinen birbirine bitişik iki cepheden meydana geliyordu. Birinci ve İkinci Yunan kolorduları Kütahya-Afyon bölgesini tutuyorlardı. Bursa güney cephedeydi. İzmir’e dökülmüş olan, bu iki kolordunun artıklarıydı. Üçüncü Yunan kolordusu ise kuzey cephesini tutmaktaydı ki, Eskişehir-Bursa yöresini kapsamaktaydı. Mustafa Kemal’in ilk hedefi Akdeniz’di; Yunanistan’ın Anadolu macerası İzmir’de başlamış, İzmir’de bitmiştir.

Türk ordusunun güney cephedeki harekâtına paralel olarak kuzeyde de muzaffer yürüyüşü devam etmiş, Yunan kolordusu Marmara’ya doğru sürülmüş, Gemlik, Mudanya ve Balıkesir’den denize dökülmüştür. Yukarıda da vurgulandığı gibi 10 Eylül 1922’de Bursa da Yunan işgalinden kurtarılmıştır.

8 Eylül 1922’de İngiliz İstanbul Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold’un Lord Curzon’a çektiği telgrafta belirtildiği üzere üç Müttefik Devletin

¹⁹³ Turgut Özakman, 1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi, s.152

¹⁹⁴ Bilal Şimşir, Sakarya’dan İzmir’e, s.388

oluşturduğu heyet, Türk ordusu Bursa'ya girmeden önce Bursa'ya gitmişti. İngiliz Binbaşısı H. G. Howel gözlemlerini Londra'ya şöyle aktarmıştı; "10 Eylül günü saat 9.15'te gemi ile yola çıktık; saat 12.30'da Mudanya'ya geldik, 15.30'da Bursa'ya vardık. Bursa bir ana baba günü yaşıyordu, her yer göçmenlerle doluydu. Yunan subayları bir korku içindeydi. Herkes kendi derdine düşmüştü. Bursa yolu boyunca köyler alev içindeydi ve bunlar kaçan Yunanlılar tarafından ateşe verilmişti. İtalyan Yarbay Ciampi, İngiliz Binbaşısı Howel ve Fransız Yüzbaşısı Oliveur'dan oluşan Müttefik askeri heyet, Yunan karargâhındaki General Soumelas'tarı Bursa'nın güvenliğini sağlanmasını istemişti, ama Yunan General bu isteği reddetmişti... Yunan subayları acınacak haldeydi, şaşkın, ümitsiz hale düşmüşlerdi. Böyle olmasına rağmen Yunanlılar Fransız konsolosluğunun yanındaki binayı ateşe verdiler, köprüleri uçurdular, Rum kilisesini ateşe verdiler; bu kilise ile birlikte civardaki 40 kadar ev yandı...

Türk çeteleri komutanı Püskülsüz Bursa'ya girmiş, her taraf Türk bayraklarıyla donatılmıştı. Püskülsüz ve adamları iyi savaşçı idi, çok nazik idiler (YN: Çete dedikleri, Püskülsüz'ün adamları milis kuvvetler idi).

11 Eylül 1922 sabahı saat 9.30'da Albay Nazif Bey komutasındaki birinci tümen Bursa'ya geldi; biraz sonra da Üçüncü Ordu Komutanı Şükrü Paşa kente ulaştı. Şükrü Paşa, Müttefik Heyeti kabul etti; Bursa'da can ve mal güvenliğinin sağlanacağını, Hıristiyanların zulüm görmeyeceğini söyledi. Saat öğleden sonra 5.30'da 200 kadar Yunan esiri geldi, perişan-bitkin idiler. Gösterinin en acıklı tarafı, esirlerin yüzde 90 kadarının şapkalarını çıkararak 'Viva Kemal (Çok yaşa Kemal)' diye bağırıyorlardı... Esirler canlarını kurtarabilmek için her şeyi yapabilecek bir sürü gibi görünüyordular¹⁹⁵

Ve hemen hemen Büyük Türk Zaferi tamamlandı. Bu zafer için Başkomutan Mustafa Kemal Paşa şöyle dedi:

"Bu Zafer Muazzam Bir Eserdir"

"Her safhası düşünülmüş, hazırlanmış, idare edilmiş ve zaferlerle sonuçlandırılmış olan bu harekât Türk ordusunun, Türk subay ve komuta heyetinin yüksek kudret ve kahramanlığını tarihe bir kere daha geçiren muazzam bir eserdir.

¹⁹⁵ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 390,391

Bu eser, Türk Milletinin hürriyet ve istiklal düşüncesinin ölümsüz bir abidesidir. Bu eseri yaratan bir milletin evladı, bir ordunun Başkomutanı olduğumdan, mutluluk ve bahtiyarlığım sonsuzdur"¹⁹⁶

Büyük Taarruz Zaferinin Yansıması

10 Eylül 1922'de Mustafa Kemal Paşa büyük komutanlarla İzmir'e geldi ve hükümet konağına indi.

10 binlerce insan hükümet konağının önünde toplandı. Mustafa Kemal Paşa halkı selamlamak için balkona çıktı. Bu olayı gazeteci R. Eşref Ünaydın şöyle anlatır: "...Kuzuyu fark edince bana döndü! 'Aman, çabuk gidin, söyleyin, şu kuzuyu kesmesinler!' diye buyurdu. Aşağıya koştum. Fakat kapının önüne varınca gördüm ki beyaz mermere al kanlar yayılmış. Vaktinde yetişemediğimi arz için başımı ve ellerimi kaldırıp yukarı doğru baktım. Gördüm ki balkondan çekilmişti. Koskoca bir saldırgan ordusunu yok etmiş bir muzaffer başkomutan, bir kuzu kanı dökülmesine bakamıyacak derecede insan yüreği taşıyordu."¹⁹⁷

Aslında Türk'ün bu zaferinin yansımaları hem Türkiye'de hem de bütün dünyada çok geniş olmuştur. Bu konuda çok sayıda eser yazılmıştır. Böyle olmakla beraber, yansımaları kısaca-özet olarak yer vermekteyiz:

Mustafa Kemal Paşa ve kurmay heyetinin Büyük Taarruz'u hedefine ulaşmış; tam bir başarıdır. Dâhice planlanmış, ince taktikler uygulanmış, çetin hesaplar yapılmış, ustaca yönetilmiş, kahramanca yürütülmüş ve zaferle sonuçlanmıştır.

Hedefte mutlak zafere ulaşmak vardı; akıllar, kalpler ve iman buna kilitlenmişti. Anadolu düşmandan temizlenecekti, hürriyet ve bağımsızlık sağlanacaktı, Anadolu Türk'ün ebedi yurdu olacaktı. Öyle de oldu: Düşman ezildi, perişan oldu, denize döküldü...

Yunan cephesini sökülmez, geçilmez sanan Yunanlılar ve İngilizler yarıldılar. Yenildiler, ama yaktılar, yıktılar Anadolu'yu; vahşetlerini, zulümlerini dinledik büyüklerimizden. Buna karşılık, Büyük Taarruz boyunca, Türk askerini lekeleyebilecek bir tek belgeye rastlanmamıştır günümüze dek...

¹⁹⁶ Kemal Atatürk, NUTUK, s.459. Atatürk Araştırma Merkezi, 1998

¹⁹⁷ Turgut Özakman, 1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi, s.153

Yunanlıların işlediği cinayetler Kızılhaç tarafından tespit edilmiştir. "Anadolu Müslüman hakına (Türkler) karşı Yunanlıların işlediği cinayetler tarafsız bulunan yabancılar ve Kızılhaç delegelerince de oybirliği ile doğrulanmıştır."¹⁹⁸

30 Ağustos 1922'yi sadece askeri bir zafer olarak göremeyiz. Ciddi politik, sosyolojik ve askeri sonuçlar doğurmuştur: Tarihi iddia olan; Elenizm-Elen İmparatorluğu-Yeni Bizans İmparatorluğu ve sömürgeciliğin çöküşü; milli devletlerin kuruluşu, İslam dünyasının şahlanması, mazlum milletlerin cesaretle bağımsızlığa koşması gibi dünyanın siyasi, milli, sosyolojik ve kültürel uyanışını sağlamıştır.

Yunan Kralı Konstantin Bursa'ya kadar gelmişti. İstanbul'da, İngiliz aslanı sayesinde Batı Roma İmparatorluğu'nu ilan edip Ayasofya Kilisesi'nde taç giyecekti, istavroz çıkaracaktı; ama Kral Anadolu toprağını bir daha göremedi; bu topraklar askerlerine mezar oldu; kendisi de tahtını kaybetti. Üç bin yıllık Helenizm tarihe gömüldü...

Kurtuluş savaşını yapan kuşağın; Mustafa Kemal, Yakup Şevket, İsmet (İnönü), Nuri, Kâzım Karabekir, İzzet, Refet (Bele), Ali Fuat (Cebesoy), Fevzi Çakmak... Paşalarının; Trablus'ta, Balkanlar'da, Çanakkale'de, Hicaz'da 20 yıl sırtları yatak yüzü görmedi. Kaputlarına sarılıp dağ sırtlarında yattılar; aç susuz kaldılar. Kimileri doğup-ölen çocuklarını göremedi; sağ kalanların çocukları babalarını tanıyamadı... Üzerinde yaşadığımız Türk'ün bu son topraklarını özgür, bağımsız bir vatan yaptılar ve bizlere emanet ettiler. Türk'ün bu asil evlatlarına Allah'tan rahmet diliyorum. Borcumuzu ödeyebildiğimizi hiç sanmıyorum!..

Bu zafer aynı zamanda, Türkiye-Avrupa ilişkilerini de temelden değiştiren zaferdir. Avrupa son üç yüz yıldan beri Osmanlı Devleti'ne karşı sürekli saldırgan haldeydi. Osmanlı'nın bölünüp parçalanması, Türk'ün tarihten yok olmasını; en azından uzak Asya'ya sürülmesini istiyordu.

Nitekim İngiliz Başbakanlarından (1809-1898) Gladstone, hayatı boyunca Kur'an'dan-Türklerden nefret etmiş, Kur'an ve Türkler'in yeryüzünden silinmesini istemiş ve mücadelesini vermiştir.

Osmanlı Devleti'ni parçalamak için 1020 proje vardı. Tarihte hiçbir devlet, millet böylesine parçalanmaya hedef olmamıştır. Gerçekten de paramparça edilmişti. Osmanlı'nın zaman zaman girdiği savaşlar parçalanmasına engel olamıyordu. Her zaman Avrupa'yı-Haçlıları karşısında

¹⁹⁸ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e s.273

buluyordu. Avrupa'ya göre "Hilalden kopan toprak, hilale geri verilmezdi"!..

Osmanlı'dan kopan her milliyetin bir vatanı oldu; ama Türk vatansız bırakılmak isteniyordu. Türk kendi vatanında özgürce, bağımsız, insanca yaşamak arzusundaydı; ama Hristiyan emperyalizmi çok insafsızdı. Türk milletine Anadolu'da da yaşam hakkının tanınmayacağı çok net bir şekilde ortaya çıkmıştı. Türkler bu son savaşı ya kazanacaklardı ya da ebediyen yok olup gideceklerdi!..

İngiltere de Başbakan Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon, aynen 18. yüzyıldaki Başbakanları Glad Stone gibi Türk'e karşı kin, nefret ve husumet içindeydi. Mutlaka, Türk, bir daha çıkmamak üzere tarihe gömülmeliydi. Ama başaramadılar!..

Büyük bir Türk evladı çıktı, Hristiyan emperyalizmini dize getirdi... İngiliz Başbakanlarından D.Lloyd George Avam Kamarası'nda, Çanakkale bozgunu nedeniyle hesap verirken, kendini savunurken dediği, "Allah yirminci yüzyılda bir dahi yarattı, onu da Türkler'e nasip etti" veciz sözyle olayı özetliyordu. Mustafa Kemal, gerçekten de bir deha, Allah'ın Türk milletine bir lütfuydu.¹⁹⁹

Aslında, bütün dünyaya barışın şart olduğunu, "savaşın bir zorunluluk olmadıkça bir cinayet olduğunu" ilan ederek evrensel bir kaide ortaya koymuştur.

Zaferimiz ezilen milletlerin, kültürlerin zaferi olmuştu: 9 Eylül 1922 günü, Nairobi Müslümanlar Birliği'nden İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gelen telgrafta Türk zaferi tebrik ediliyor ve ["Mustafa Kemal'in kahraman ordusuyla daha nice, nice zaferler kazanması için samimi olarak dua edildiği" bildiriliyordu. İngiliz Yüksek komiseri bu telgrafı tutmuş, Mustafa Kemal'e iletmemiş, ama Londra'ya bildirirken şu endişelerini belirtmişti: "Bu telgraf, Hindistan'dan, Mısır'dan ve daha başka yerlerden Mustafa Kemal'e gelen telgraflardan sadece bir tanesidir. Kemalist ordunun ezici zaferi bütün Müslüman dünyasını uyandırıyor. Müslümanlık-Hristiyanlık sorunu yeniden ortaya çıkabilecek gibi görünüyor."

Diğer taraftan, Hindistan İngiliz genel valiliğinden Londra'ya gönderilen 11 Eylül 1922 günlü bir başka telgrafta; Mustafa Kemal'in zaferinin

¹⁹⁹ <https://onedio.com>

Hindistan'da, Afganistan'da ve bütün İslam dünyasında "Şiddetli yangınlar yaratacağı" bildiriliyordu.²⁰⁰

Afganistan Elçisi Ahmet Han, 23 Nisan 1922'de TBMM'ye gönderdiği yazıda, "Bu Büyük Meclis Anadolu ufuklarında doğdu. Mahzun Doğunun ve İslam'ın gönüllerine taze hayat bahsetti. Siz 350 milyonluk İslam âlemini temsil ediyorsunuz" dedi.²⁰¹

Ve Ahmet Han şöyle devam etti: "Sevgili kardeşlerim. Müslümanlığı ve İslam vatanını müdafaa uğrunda asırlardan beri ehli salibin saldırılarına göğüs geren şanlı bir milletin şanlı ve fedakâr evlatları! Gazanız ve zaferiniz mübarek olsun.

Ey Marmara ve Akdeniz sahillerinde dalgalanan mübarek İslam bayrağı! Sana binlerce selamlar, hürmetler. Ey süngülerinden nur saçılan şahametlü İslam ordusu! Vücuda getirdiğin hadisenin azametini akıllar idraktan acizdir. Tarihi yine alt üst ettin, matemli sahifelerini kapattın, esaret zincirlerini parçaladın, zulüm şebekelerini hurdahaş eyledin.

Yalnız Anadolu'yu değil Asya'nın, Afrika'nın en uzak köşelerine, en ıssız yerlerindeki kulübelerine kadar koca bir İslam âlemine nuranur neşveler, şeta retler saçtın.

Bugün İslam diyarı bayram yapıyor..."²⁰²

Büyük Zaferimiz için şair Yahya Kemal Beyatlı'nın şu mısralarını burada da kayda alalım:

"Şu kopan fırtına Türk Ordusudur ya Rabbi.

Senin uğrunda ölen ordu, budur ya Rabbi.

Ta ki yükselsin ezanlarla müeyyed namın,

Galib et, çünkü bu son ordusudur İslam'ın."

(26 Ağustos 1922)

Afgan elçisi Ahmet Han telgrafında, "Ehli Salib'in karşısında mübarek hilali diktiniz" yazması onun radikal bir Müslüman olduğu anlamına gelmez. Ancak New York Times Gazetesi, "Helen Ordusunun Anadolu'yu terk etmek zorunda kalışı, Hıristiyanlığın ve uygarlığın başına gelen en

²⁰⁰ Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s.399

²⁰¹ Turgut Özakman, 1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi, s.139

²⁰² Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar. Cilt IV. s. 190

büyük felakettir" demek suretiyle Müslümanlara karşı beslenen duygulara tercüman olmuştur.²⁰³

Sovyet Rusya Ankara Elçisi Aralov, Büyük Millet Meclisine gönderdiği tebrik yazısında ise; "Rus halkının, Batı emperyalizminin amaç ve hedeflerine son verecek olan bu kesin Türk zaferini sevinçle karşılayacağına, Rus Hükümeti'nin de, 'Mustafa Kemal Paşa'nın himayesi altında İstanbul ve Edirne'yi de yabancı işgalinden tahlise muvaffak olacağına' " emin olduğunu bildiriyordu.²⁰⁴

Ayrıca, İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki amiral ve konsolosları 10 Eylül 1922'de Birinci Ordu Komutanı Nureddin Paşa'yı ziyaret ederek Türk zaferini tebrik etmişlerdi. Ama bu tebrik ediş samimi değildi. Çünkü "Büyük Taarruz ile sadece Yunanlılar yenilmiş değildi; aynı zamanda İngiltere Başbakanı Lloyd George, ABD Başkanı Woodrow Wilson, Fransa Başbakanı Clemenceau, İtalyan Başbakanı Orlando; Dışişleri Bakanları ve yüzlerce askeri-sivil müşavirlerin hazırladıkları dünya emperyal düzeni de iflas etmişti."²⁰⁵

10 Eylül 1922 tarihinde, İngiliz amirali Brock ile İngiliz Konsolosu Lamb'ın Nureddin Paşa ile diyalogu İngiliz gurur ve küstahlığının tipik bir örneğidir. Amiral Brock Nureddin Paşa'dan, Ankara Hükümeti'nin kendileriyle (İngilizlerle) savaş halinde olup olmadığını sormuş, Paşa da ona, ["Siz Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni dost mu düşman mı telakki ediyorsunuz" demişti. Bunun üzerine Amiral, "Biz Osmanlılarla savaş halinde idik, dört yıl önce onlarla bu hali (savaş halini) terk ettik. Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile zaten savaşa başlamadık. Bu nedenle sizi muhasım (düşman) tanımıyoruz"] demişti.²⁰⁶ Yani savaş halinde olmadıklarını taraflar kabul etmişti.

Böyle olmasına rağmen Amiral Brock Mustafa Kemal Paşa ile görüşme talebinde bulundu; kabul edildi; görüşme 12 Eylül 1922'de yapıldı. "Bu görüşmede, Brock bir takım teminat istemeye kalkıştı ve müfritane (aşırı) bir takım tekliflerde bulundu. Hatta 'siz İngiltere Hükümeti'ne harp mi ilan ediyorsunuz' diyecek kadar ileri gitti."²⁰⁷ Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa kendisine çok sert cevap verdi ve karar vermenin İngiltere'ye ait

²⁰³ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt IV. s.191

²⁰⁴ Aralov'un tebrik telgrafının tam metni için bakınız, Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya, IV. Cilt, s.191,192

²⁰⁵ Cemal Kutay, Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, s.198

²⁰⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I. s. 257

²⁰⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I. s.257

olduğunu söyledi: "Yunan ordusunu Anadolu'ya çıkartan siz değil misiniz? Yunan ordularını mağlup ederek topraklarımızdan dışarı atan ve vatani onlardan kurtaran biziz. Vaziyet böyle olunca karar verme bize değil size düşer."²⁰⁸

Mustafa Kemal Paşa, aynı gün İngiliz The Daily Mail Gazetesi muhabiri G.Ward Price'a; "Daha fazla dövüşmek için hiçbir sebep mevcut değil. Ben ciddi olarak barış istiyorum. Bu son taarruzu başlatmak arzusunda değildim. Fakat Yunanlıları Anadolu'yu tahliye etmeye ikna için başka çare yoktu. Zaferde gösterdiğimiz itidal, Yunanlıların sefilane avare yıkılışı ile bir çelişme teşkil etmektedir" demişti.²⁰⁹

Böyle olmasına rağmen İngiliz Konsolosu Lamb, Amiral Brock'a "Türklerin İngilizlere savaş ilan ettiklerini söyledi." Heyecanlanan ve endişeye düşen Amiral Brock, 13 Eylül 1922'de Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir yazıda, "Konsolosumuzu (Lamb'ı) kabul etmiş ve kendisine harbe dair sözler söylemişsiniz. Hâlbuki Birinci Ordu Komutanı (Nureddin Paşa) ile aramızda buna (harbe) dair bir kelime ifade edilmemiştir. Hakiki fikrinizi öğrenirsem hükümete bildireceğim" diyordu.

Mustafa Kemal Paşa bu yazıya, "Birinci Ordu Komutanı ile Amiral arasında cereyan eden mükâlemeye (konuşmaya) ben de katılıyorum. Yani 'aramızda münasebat-ı siyasiye (siyasi ilişki) yoktur; avdeti şayan-i arzudur (dönüş arzuya değer)' şeklinde beliren fikre katılıyorum" cevabını verdi.²¹⁰

Bu yazışmalar, görüşmeler devam ederken mazlum milletler, Büyük Zaferi heyecanla, coşkuyla kutluyordu.

Bunların anlamı şudur: Sanırım o zaman Ankara'da Nairobi'yi bilen pek azdı. Mustafa Kemal'in zaferi, Nairobi'de Afrika ve Asya'nın en uzak noktalarında dahi yakından izleniyordu. Afrika ve Asya uluslarının kurtuluş, özgürlük ve bağımsızlık mücadeleleri için esin kaynağı olmuştu. Nitekim Afrika ve Asya'nın siyasi haritası yeniden değişiyor, yeni yeni bağımsız ülkeler doğuyordu. Türkiye bu ülkelerin öncüsü oldu.

Bu büyük zafer, öncelikle "Anadolu İhtilali" nin zaferi olmuştu; ama dünya ölçüsünde de çığır açan bir zaferdi. Denebilir ki, ihtilalci özelliği nedeniyle tahtlar, taçlar kaybedilmiş, imparatorluklar yıkılmıştır.

²⁰⁸ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 71.1960

²⁰⁹ Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, s.240,Baskı.1991

²¹⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I. s. 258

Türk tarihi, kuşkusuz birbirinden parlak zaferlerle doludur. Ama bu büyük zafer, emperyalizme karşı dünyada kazanılan tek ve en büyük zaferdir.

Emperyalizmin gözünde bitmiş, tarihe gömülmüş olarak bakılan Türk-ün, hiçbir zaman yok edilemeyeceğini ortaya koyan Büyük Taarruz'u Atatürk şöyle anlatır:

"Muhafifler ordunun çürüdüğünden, kıpırdayacak durumda olmadığından, böyle karanlık ve belirsizlik içinde beklemenin sonucunun felaketten ibaret olacağı yolundaki propagandalarına alabildiğine hız vermişlerdi.

Gerçi, Mecliste bu düşünce akımının bıraktığı yankılar, zaten düşmanlardan fazlasıyla gizlemek istediğim taarruz bakımından yararlıydı. Fakat bu olumsuz propaganda, en yakın ve en inanmış kimseler üzerinde bile kötü etkisini göstermeye başlamış, onlarda da kararsızlıklar uyandırmıştı.

Onları da yakında yapacağım taarruz konusunda ve 6-7 gün içinde düşman ana kuvvetlerini yeneceğime olan güvenim hususunda aydınlatmayı ve yatıştırmayı gerekli buldum. Bunu da yaptıktan sonra Ankara'dan ayrıldım.

Benim Ankara'dan ayrılacağımı bilenler, burada imişim gibi davranacaklardı. Hatta gazetelerde benim Çankaya'da çay ziyafeti verdiğimi de ilan edeceklerdi. Bir gece otomobille Tuz Çölü üzerinden Konya'ya gittim. Konya'ya varır varmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldirarak, Konya'da bulunduğumun da hiçbir yere bildirilmemesini sağladım.

26 Ağustos 1922 sabahı düşmana taarruz için Cephe Komutanı'na emir verdim. 26 Ağustos sabahı Kocatepe'de hazır bulunuyorduk. Sabah saat 5.30'da topçu ateşimizle taarruz başladı. (...) 30 Ağustos'ta yaptığımız savaş sonunda, düşmanın ana kuvvetlerini yok ettik ve esir aldık. Düşman ordusunun başkomutanlığını yapan General Trikopis de esirler arasına girdi...

...Her safhası düşünölmüş, hazırlanmış, idare edilmiş ve zaferle sonuçlandırılmış olan bu harekât; Türk ordusunun, Türk subay ve komuta heyetinin yüksek kudret ve kahramanlığını tarihe bir kere daha geçiren muazzam bir eserdir.

Bu eser, Türk milletinin hürriyet ve istiklal düşüncesinin ölümsüz bir abidesidir. Bu eseri yaratan bir milletin evladı, bir ordunun başkomutanı olduğumdan, mutluluk ve bahtiyarlığım sonsuzdur."²¹¹

Dikkat ediniz!.. Aradan yaklaşık 100 yıl geçti; Atatürk dünyada saygıyla anılmaya devam edilmektedir.

Yılda dört milyon civarında kişi ile hala dünyanın en fazla ziyaret edilen kabri olan Anıtkabir'de dualar okunur, Atatürk'e şükranlar sunulur. 2017 yılında Anıtkabir'i ziyaret edenlerin sayısı, eldeki verilerde 2016 yılına göre yüzde 46 artarak 6 milyon 742 bin kişi olmuştur. Tüm bunlar Atatürk sevgisinin Türk insanının kalbinden sökülemeyeceğinin bir göstergesidir.

"Bir Rüya Görüyorum"

Hey gafiller! Hey Vatan hainleri! 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusu İzmir/Pasaport'tan karaya ayak bastığında, İzmir Metropolitisi Hrisostomos koşmuş, haçıyla takdis edip "Evlatlarım, ne kadar Türk kanı içerseniz, o kadar sevaba girmiş olacaksınız"²¹² diyerek yere kapanmış, Türk toprağına ilk ayak basan Yunan albayının çizmelerini öpmüştü.

Gazeteci Hasan Tahsin tabancasını çekip, "Efsun" alayının sancaktarını öldürmüş, kendisi de Kurtuluş Savaşı'mızın ilk şehidi olmuştur.

26 Ağustos 1922'de, sabaha karşı saat 5.30'da Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk'ün) "ateş" emriyle topçu bataryaları yeri göğü inletiyordu. Yılmaz Özdil'in ifade ettiği gibi, Yunan yüzbaşısı Kanellopulos hatıra defterine "Türk topçusu susmuyor, titreyerek güneşin batmasını bekliyoruz...". Oysa Yüzbaşı Kanellopulos'un batmasını beklediği güneş, Türk milleti için doğmuştu.

Gazeteci yazar Yılmaz Özdil Kurtuluş Savaşı'nın acıklı hatırasını özetle şöyle yazar:

"İzmirli süvari Teğmen Yıldırım 18 yaşındaydı. Vurulmuştu. 40 derece ateşli olmasına rağmen, hastaneden kaçmış, cepheye koşmuş, bugün kendi adını taşıyan Küçükköy İstasyonu'nu almaya çalışırken, son nefesini vermiş, bahçesine defnedilmişti.

²¹¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s.454-459. Atatürk Araştırma Merkezi. Baskı:2002

²¹² Yılmaz Özdil, Sözcü Gazetesi, 23.08.2017

Yıldırım toprağa düşerken, 30 kadar Yunan askeri, savunmasız Kuzuluk Köyü'ne girdi. Gözleri Fatma'ya takıldı. 15'indeydi. "Taze incir gibi" dediler, sırtarak... Kaçtı Fatma, evine kapandı, kapıyı kilitledi. Omuzladılar. Açılmadı. Yakalım dediler; evi yakalım, nasıl olsa çıkar. Çaktılar kibriti, alev alev... Çıkmadı kardeşim. Çıkmadı Fatma...

Teğmen Şevket, Uşak'tan geçiyordu o sırada... Sakarya'da şehit düşen Yüzbaşı Basri'nin anacığı yakaladı kolundan, "Basrim nerede?" diye sordu. İçi çekildi Şevket'in, boğazı düğümlendi. "Arkadan geliyor ana" dedi. Söyleyemedi gerçeği... Ve ömrünün sonuna kadar unutamadı bu yalanını, "kendimi asla affetmedim" diye yazdı, o güne dair hatırasını.

"Bedelli askerlik" yoktu o zamanlar. Zenginse canı sağ olsun, garibansa vatan sağ olsun denmiyordu. Albay "deli" Halit, belinin sağ tarafında "namuslu" dediği tabancasını, belinin sol tarafında "namussuz" dediği tabancasını taşıyordu. İşgalciye "namuslu" yla sıkıyor, işgalciden korkup kaçana "namussuz" u gösteriyordu, "tercih senin yiğidim" diyordu, "ister-sen buyur kaçmaya çalış!"

Deliren biri daha vardı. İstanbul'daki işgal kuvvetleri komutanı General Charpy, öfkeden deliye dönmüştü. Elindeki haritayı yırttı, fırlattı attı; "bu hızla yarın İzmir'e girerler" dedi. İnanamıyordu. 250 bin kişilik devasa ordu, Fahrettin Altay'ın süvarileri tarafından darmadağın edilmişti. Hayalet gibi, bi oradan bi buradan çıkıyorlar, birliklerin arasına d alıyorlar, hızar gibi biçiyorlar, blok halinde hareket etmesi gereken orduyu, lokma lokma bölüyorlardı.

Kaçıyordu Yunan.

Ecel peşlerinde.

Minarelerden ezan sesi yükselirken, Belkahve'deydi Mustafa Kemal, İzmir'i seyreliyordu.

Nifte kendisi için hazırlanan bağ evine gitti. Tek kat, taş, penceresiz, gaz lambasının ışığıyla aydınlanan, buram buram Ege kokan bağ evine... Yorgundu. Yemek getirdiler. Yemedi. Cigara çıkardı. Kahve istedi. "Biliyor musun İsmet" dedi...'Bir rüya görmüş gibiyim.'

Karabasanla başlayan, 3 yıl 3 ay 22 gün süren, mucizeyle biten bir rüya... Çiçekler açıyordu İzmir'in dağlarında.

Bornova'dan boşaldılar aşağıya, dörtlü...

Sonradan adı Kahramanlar olan semte geldiler.

Ödenecek bedel vardı daha...

İkinci tümen dördüncü alaydan, Antalyalı Hakkı, Avanoslu Ahmet ve Konyalı Mehmet, son şehitler!

Bugün anıtları var orada.

Şehitler Abidesi.

"Vatan ve Namus" yazıyor altında...²¹³

Yine Yılmaz Özdil'den bir alıntı daha alalım; belki kararmış vicdanları biraz sızsar; belki Allah'tan korkarlar da tövbekâr olurlar!

"Vicdan sahibi, insan evladı Yunan gazeteci Tasos Kostopoulos, Anadolu işgalini anlatan bir kitap yazdı, kendi milletini belgelerle tanıklarla yüzleştirdi, yedek subay Dimitriu mesela, yaşadıklarını şöyle anlatıyor: "Köyde kapıları kırıp giriyorlardı, ben de kapısı açık bir eve girdim, ölü bir ihtiyar vardı, arka odadan kahkahalar geliyordu, 10 kadar asker bir Türk kızını zorla dans ettiriyordu, kız yarı çıplaktı, ağlıyordu, gel sen de mezeden tat dediler, ayıp dedim, savaştayız dedim; Türk kızı yanıma koştı, ayaklarıma kapandı, kurtarmam için yalvarıyordu, kadındır yapmayın dedim, askerlerden biri süngüsünü çıkarıp bana yöneldi, küfür ederek, bas git dedi. Kaçmak zorunda kaldım, kızın çığlıklarını unutamadım."

İşgal topraklarında bunlar yaşanırken, bizim tarafta neler yaşanıyordu... Cahit Çaka tarafından kaleme alınan Harp ve Kadın kitabında, Albay Hulusi Atag'in hatıralarından bir örnek okuyoruz: "Muhaberede yaralandım, beni geriye, hastaneye gönderiyorlardı, pek çok yaralıyla birlikte kağına bindirdiler, ağır ağır ilerleyen kağına yolculuğumuzun ilk akşamı ağaçlık ve subaşı bir yerde konakladık, etrafımızdan vızır vızır geçen katırların çoğunu kadınlar sevk ediyordu, bu kadın kabilelerinin birinden hafif bir çığlık duyuldu, bunu takiben bir duraklama ve telaş eseri görüldü; cephane kollarında yer alan hamile bir kadın bir erkek çocuk doğurmuştu; kadını hastaneye yatırmak üzere geri çevirmek istediler, fakat yorgunluk ve çektiği ıstıraplarla benzi solmuş olan bu kadın kabul etmedi; "cephedeki babası silah bekliyor, cephane bekliyor, oraya cephane yetiştirmeliyim, geri dönmem" dedi; paçavralara sarıp sarmaladığı bebeğini göğsüne bastırıp, katırların çektiği cephane yüklü arabasına doğru yürüdü gitti. Bu

²¹³ Yılmaz Özdil, Sözcü Gazetesi, 23.08.2017

asil kadının davranışı karşısında, biz yaralıları, yüzümüzün kızardığını hissettik."

30 Ağustos'a gerektiği kadar önemi vermeyenlerin yüzü kızarır mı acaba?"

Anlaşılan o ki, Birinci Büyük Millet Meclisindeki ana muhalefet İkinci Grup'un, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin, İslam Teali Cemiyeti'nin, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin üyelerinin torunları, dedelerinin hıncını Atatürk'ün büstlerinden çıkarmaktadırlar. Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlıların, İngilizlerin, Fransızların Atatürk'e yapamadığını; onun kurtardığı bu ülkede yaşayan emperyalist işbirlikçilerle bağnaz kesimlerin tetikçileri yapmaktadır.

Artan fiili saldırılara birkaç örnek vererek tarihe kayıt düşelim:

2017: Mayıs ayında Adapazarı Demokrasi Meydanı'nda bulunan Atatürk heykeline bir saldırgan elindeki baltayla saldırarak heykele zarar verdi.

Ağustos'ta bir sapkın Diyarbakır'daki Dağkapı Meydanı'nda bulunan Atatürk heykeline elinde çekiçe saldırdı.

Temmuz ayında ise Urfa Siverek'te, 'Dinimizde putperestlik yoktur' diye bağırın şahıs elindeki tahra ile Atatürk heykeline yüklendi.

Zonguldak'taki "Atatürk'e çiçek veren kız çocuğu heykeli" saldırıya uğradı, heykeldeki kol ve çiçek bölümü kırıldı.

Ağustos'ta Eskişehir'in Hoşnudiye Mahallesi'ndeki Atatürk heykeline elinde sprey boyayla gelen bir kişi kaidenin üzerinde yazan Atatürk'ün sözünün üstünü boyayla kapatmaya çalıştı.

Sakarya Meydan Savaşı'nın yapıldığı Sakarya'da Atatürk heykeline baltayla saldıran kişi, vatandaşlar tarafından etkisiz hale getirildikten sonra polis ekiplerince gözaltına alındı.

Yurdun dört bir yanından gelen Atatürk heykel ve büstlerine saldırı haberlerine bir başkası da Mersin'in Anamur ilçesinde eklendi. Anamur Devlet Hastanesi'nin bahçesinde yer alan Atatürk büstüne yapılan saldırıda büstün baş kısmı kırıldı. Çevredekiilerin linç etmeye kalkıştığı saldırgan burada gözaltına alındı.

Kırşehir'de, şehrin merkezindeki kavşakta Atatürk'ün üniformalı, at üstündeki heykeli kendini bilmez bir tarafından tahrip edildi.

Balıkesir'de 30 Ağustos Zafer Bayramı nedeniyle düzenlenen resmi törene Vali Ersin Yazıcı ile Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Edip Uğur katılmadı. Belediye Başkanı, Edremit ilçesine bağlı Altınoluk beldesine alınan otobüsleri hizmete koyma toplantısını, 30 Ağustos Zafer Bayramı'na tercih etti.²¹⁴

Yine 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarında Atatürk'ün adını ağzına almayan Balıkesir/ Gönen Kaymakamı Faruk Bekârlar, vatandaşların 10. Yıl Marşı'nın çalınmasını istemesi üzerine hoparlörleri kapattı.²¹⁵

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı İsmail Kahraman'ın yayınladığı 30 Ağustos Zafer Bayramı mesajında, içinde o Meclisi kuran ilk başkanı olan ve 30 Ağustos Zaferini ülkemize kazandırıp bağımsızlığımızı sağlayan Atatürk'ün ismi geçmedi. 23 Nisan 2017 TBMM'de, ilk BMM'nin açılışını anma özel toplantısında da, bu Meclisi kuran ve açan Atatürk'ten söz etmedi.²¹⁶

Münci-i Azam

Araştırmacı, yazar Atilla Oral, Cumhuriyet dönemi şair ve edebiyatçılarından Süleyman Nazif Bey'in; "Mustafa Kemal Paşa İtirafı" adlı eski Türkçe ile kaleme alınan köşe yazısını 94 yıl sonra ortaya çıkardı. 20 Mart 1923 tarihli İleri Gazetesi'nde Osmanlıca yazılan ve bugüne kadar başka hiçbir eserde yer verilmeyen Süleyman Nazif imzalı yazı, "Münci-i Azam (Büyük Kurtarıcı)" sözleriyle başlıyor.

Yazının girişinde 'Muharrir, Süleyman Nazif' ibaresi yer alırken, Atatürk'ün yokluk ve imkânsızlık içerisinde İstiklal Savaşı'na baş koyduğu, ilk zamanlar kendisinin bile Mustafa Kemal'i çılgın olarak gördüğünü anlatan Süleyman Nazif şöyle diyor:

"Mustafa Kemal Paşa, bayrağımızı düşmüş olduğu yerden kaldırarak, eline aldığı zaman bizim kabiliyet-i askeriyemiz sönmemiş, fakat o kabiliyeti tahrik ve izhar edebilecek her kuvvet, her vasıta elimizden alınmış idi. Millet uzun seneler doğrulamayacak kadar yorulmuş. Vatan kendi evladının cenazeleri üstünde geceleri ölüm ve matem tennüm eden baykuşların sesini bile işitemeyecek kadar derin ve hummalı bir uykuya dalmıştı. Mustafa Kemal'in gösterdiği azim ve ümit; bu ölümlü uykuyu def

²¹⁴ Sözcü Gazetesi, 31 Ağustos 2017

²¹⁵ Cumhuriyet, Yeniçağ, Sözcü Gazeteleri, 03 Ağustos 2017

²¹⁶ Yeniçağ Gazetesi, 31 Ağustos 2017

etmek için kâfi görülüyordu. Bu kifayetsizliği, bu imkânsızlığı akıl, hesap, mantık ile insanîyetin en az on bin senelik tecrübe ve birikimi ansızın evlada tasdik ve ilan etti. Mustafa Kemal, ismini tarih-i İslam en yüksek sayfasına Hazreti Peygamberin adından sonraki ilk satırlara kayd ile müebbeden tebci edecektir. Mustafa Kemal'i bir fark ile yalnız Hannibal'e* benzetirim. İmkânsızlıkla son dereceye kadar mücadele eden Kartacalı kahramanın hayat öyküsü beni tam kırk senedir mütehasşıs eder. Zavallı büyük adam muvaffak olsaydı, şimali Afrika'nın Mustafa Kemal'i olurdu. Mustafa Kemal Garbi Asya'nın, fakat muvaffak olmuş Hannibal'idir. İşte son mesai ve muvaffakiyetimizde Mustafa Kemal Paşa'nın mevki ve hissesi."²¹⁷

* Hannibal: Tunus Yarımadası'nda Fenikeliler tarafından M.Ö. 814 yılında kurulan Kartaca Kolonisi'nin efsane generali olarak M.Ö. 248 yılında dünyaya geldi. Babası ve ağabeyinin ölümünden sonra M.Ö. 221 yılında ordunun başına geçen Hannibal, İspanya ve Fransa üzerinden dönemin en güçlü devleti Romaya saldırılar düzenlemişti. Hamilcar Barca'nın oğlu olarak Kartaca'da dünyaya gelen Hannibal'ın ismi "Ba'al'ın Kutsaması" anlamına geliyordu.

Kartaca adına girdiği ilk büyük savaşta, Hispania'ya karşı çarpışan ve de RomaSaguntum ittifakını yenilgiye uğratan Hannibal, dünyanın ilk anti emperyalist asker ve devlet adamı olarak gösteriliyor. Savaş stratejileri ve taktikleri halen askeri akademilerde okutulan bir komutan olan Hannibal, dönemin süper gücü Roma'yı birçok kere mağlup ederek şimdiki ününü kazandı. Köle ekonomisi sayesinde süper güç olan Roma'nın Akdeniz birliği hayallerini çeyrek asırlığına da olsa geciktirdi...

V. BÖLÜM

MUDANYA MÜTAREKESİ (3-11 Ekim 1922)

Çanakkale'ye Doğru: 13 Eylül 1922'de Rumlar ve Ermeniler İzmir'de büyük bir yangın çıkarmış, üç gün süren yangında İzmir'in büyük bir kısmı kül olmuştu. Bu sırada Türk Ordusu Çanakkale'ye doğru yürüyordu; İngilizler'de büyük bir endişe baş gösterdi.

Çünkü İngilizler, Fransa ve İtalya'nın Boğazların Anadolu kıyısını savunmayacaklarını biliyorlardı. Ve bu işin sadece İngiliz birliklerine kaldığını görüyorlardı. Nitekim 3 Eylül 1922'de Yunan Hükümeti'nin yapmış olduğu mütareke teklifine karşı Fransızlar, "Bunun için önce Yunanlıların Batı Anadolu'dan geri çekilmeleri gerektiğini" söylemiş, İtalyanlar ise hiç cevap vermemişti. Yani Çanakkale'de Türklerle savaşacak sadece İngilizler kalmıştı.

İngiliz Hükümeti, Müttefikler yani Fransızlar ve İtalyanlar yardım etmediği takdirde, Çanakkale'nin terk edilebileceğini, İstanbul'daki Müttefik Orduları Başkomutanı General Harrington'a bildirmişti. Böyle olmasına rağmen, General Harrington, İngiliz birliklerini Çanakkale'ye sevk etmiş, arkadan takviye birlikleri de göndermişti. Ayrıca İstanbul ve çevresini de Türk Ordusu'na karşı korumak için önlemler de almıştı.

Bütün bunlara rağmen Türk Ordusu Çanakkale ve İstanbul'a doğru yürüyüşüne devam ediyordu. Bunu gören İngiliz Hükümeti, 15 Eylül'de toplanarak, "Mustafa Kemal'in, Müttefikleri İstanbul'dan çıkarmasını önlemek üzere kuvvet kullanılmasına ve Müttefiklerle sömürgelerden yardım istenmesine karar verdi"²¹⁸

16 Eylül 1922'de, İngiliz Sömürgeler Bakanı Churchill yayınladığı bildiride; İngiliz Hükümeti'nin Boğazların süresiz ve gerçek özgürlüğünü

²¹⁸ Tefvik Bıykoğlu, Atatürk Anadolu'da, s.22

can alacak bir ihtiyaç saydığını, bu amaçla harekete geçmeye hazır olduğunu belirttikten sonra Balkan devletlerinden, Müttefiklerden ve sömürgelerden yardım istiyor, özetle milletlerin yeniden bir savaşta sürüklenmesini öngörüyordu.

Bu bildiri, dünyayı yeniden kana bulayacak son çağrısı olduğu için, özetle bazı kısımları aşağıda verilmektedir:

"...Kemalist kuvvetlerin İstanbul ile Çanakkale'ye yaklaşması ve Ankara Hükümeti'nin ileri sürdüğü istekler eğer kabul edilecek olursa, son savaşta Türkiye'ye karşı kazanılan zaferin bütün sonuçlarının kaybını gerektirir. İngiltere Hükümeti Boğazların süresiz ve gerçek özgürlüğünü can alacak bir ihtiyaç sayar, bu amaçla harekete geçmeye hazırdır. Büyük bir mutlulukla öğrenilmiştir ki bu görüş başlıca ilgili büyük devlet olan Fransa ve İtalya'ca da paylaşılmaktadır. İstanbul'daki İngiliz ve Fransız komiserlerine üç büyük devletin bayrakları altında kurulmuş olan yansız bölgelere saygı gösterilmesi gerektiğini Mustafa Kemal'e bildirmeleri yönergesi verilmiştir. Eğer bu iş diplomasi yolu ile başarılmazsa çetin ve düşmanca bir Türk saldırısına karşı kuvvet kullanmak gerekecektir. Müttefiklerin Mustafa Kemal kuvvetlerince İstanbul'dan çıkarılmasındaki son aşama acıklı nitelikte bir olay olur, bütün Müslüman ülkelerde çok yaygın tepkilere yol açar, hatta yalnız bütün Müslüman ülkelerde değil, son savaşta yenilmiş olan bütün devletlerde de bu sonucu doğurur. Bunları nispeten zayıf Türk kuvvetlerinin çabasıyla elde edilmiş olan hayalde dahi düşünülmeyen başarıları görerek derinden derine yüreklenebilirler.

Muzaffer Türk'ün Avrupa kıyısında yeniden görünmesi, Balkanlarda çok ağır bir durumun ortaya çıkması sonucunu doğurur ve büyük bir olasılıkla esasen pek acı yıkımlara uğramış olan bu bölgelerde geniş ölçüde kan akmasını gerektirecektir.

İngiltere Hükümeti bu büyük tehlikeyi önlemeye hazırdır, ancak başkaları da bu konuyla derinden derine ilgilidir. Büyük Savaşta Boğazların kapatılmasıyla Romanya yıkıma uğratılmıştır. Türkiye ile Bulgaristan'ın birleşmesi, özel olarak Sırbistan ve genel olarak da Yugoslavya için öldürücü sonuçlar doğurur. Eğer Boğazlar kapatılırsa Karadeniz'e akan Tuna'nın bütün tecimi (ticareti) boğulur. Bu yönlerdeki Yunan çıkarları da besbellidir.

Dolayısıyla İngiltere Hükümeti bu işe katılmaları için bütün Balkan devletlerine baş vurmaktadır. Dominyonlara da, daha önce çok büyük fedakârlıklar yapmış oldukları çıkarların (?) ve Anzakların ölümsüz

hatırasıyla kutsallaşmış toprakların savunulması uğrunda birlikler göndermeleri için çağrıda bulunmuştur"²¹⁹

Ancak, çağrıda bulunduğu ülkelerin hiçbirisi yeni bir savaşı istemiyorlardı. Yeni Zelanda hariç, diğer sömürge ülkeleri ile Romanya ve Yugoslavya, İngiltere'nin istediği yardımı reddettiler. Fransızlar ve İtalyanlar Boğazların Çanakkale tarafında bulunan askerlerini Avrupa yakasına çektiler (19 Eylül 1922).

Mustafa Kemal Paşa General Pellé Görüşmesi:

Bu çekilmeden bir gün önce (18 Eylül) Fransız, İstanbul Yüksek Komiseri General Pellé İzmir'e gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istedi. Bu görüşme talebinin amacı, Türk Ordusunun Çanakkale'ye yürüyüşünün durdurulması idi.

Mustafa Kemal bu görüşmeyi NUTUK' ta şöyle anlatır: "General Pellé benimle görüşmek üzere İzmir'e geldi. 'Tarafsız bölge' diye adlandırdığı bir bölgeye, ordularımızın girmemesinin yerinde olacağını tavsiye etti. Milli hükümetimizin böyle bir bölge tanımadığını, Trakya'yı da kurtarmadıkça ordularımızın durdurulmasının mümkün olmadığını söyledim. General Pellé, bana Mösyö Franklin Bouillion'unun benimle görüşmek üzere gelmek istediğini bildiren, kendisine çekilen özel bir telgrafi gösterdi. Kendisini İzmir'de kabul edebileceğimi söyledim. Mösyö Franklin Bouillion, bir Fransız harp gemisi ile İzmir'e geldi. Fransız Hükümeti adına, İngiliz ve İtalyan Hükümetlerinin de uygun görmeleri üzerine, benimle görüşme yapmaya geldiğini söyledi.

Biz Franklin Bouillion'la görüşürken, İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları imzasını taşıyan 23 Eylül 1922 tarihli bir nota geldi. Bu notada iki önemli nokta yer alıyordu. Bunlardan biri askeri harekâtın durdurulmasıyla, diğeri de Barış Konferansı ile ilgiliydi.

Biz, Rumeli'de Doğu Trakya'yı milli sınırlarımıza kadar tamamen almadıkça askeri harekâtın vazgeçemezdik. Ancak, yurdumuzun bu bölgesinden düşman birlikleri çıkarıldığı takdirde böyle bir harekâta devam etmeye kendiliğinden gerek kalmayacaktı. Bu noktada, Venedik veya başka bir şehirde toplanacak olan İngiliz, Fransız, İtalyan, Japon, Romen, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ile Yunanistan'ın çağrılacağı bir konferansa, delegelerimizi göndermeyi kabul edip etmeyeceğimizi

²¹⁹ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, cilt IV, s.199

sorulmakla birlikte, görüşmeler sırasında Boğazlar'daki tarafsız bölgelere bizden asker gönderilmemesi şartıyla, Edirne dahil olmak üzere Meriç'e kadar Trakya'nın bize iadesiyle ilgili talebimizin olumlu karşılanacağı bildiriliyordu. Notada, Boğazlardan, azınlıklardan ve Milletler Cemiyeti'ne girmemizden de söz ediliyordu.

Konferans toplanmadan önce, Yunan birliklerinin, İtilaf Devletleri komutanlarının çizecekleri bir hattın gerisine çekilmesi için, İtilaf Devletleri'nin nüfuzunu kullanacağına söz vermekte ve bu konuda görüşülmek üzere Mudanya veya İzmir'te bir toplantı yapılması teklif edilmekteydi"²²⁰

Mustafa Kemal Paşa, General Pellé, Mösyö Franklin Bouillion görüşmeleri devam ederken, Türk orduları Çanakkale'ye çok yaklaşmışlardı. İngilizler ise, bu günlerde Çanakkale ve çevresinde siperler kazıyor, bunların etrafını tellerle çevirmeye çalışıyor ve Çanakkale yakınında savunma mevzii yapmaya uğraşıyorlardı. Yani durum çok kritik bir hal almıştı ve her an silahlı çatışma olabiliirdi.

Mustafa Kemal hem askeri hem de siyasi yönden çok hassas bir durum olduğunu görüyor, meseleyi siyasetle halletmeyi tercih ediyordu. Nitekim 22 Eylül 1922'de Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği yazıda, "Pek kuvvetli olmamıza rağmen siyasette de pek hesaplı ve yumuşak hareket ediyoruz" diyor.²²¹

Paris Görüşmeleri:

20 Eylül 1922'de, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Fransız Başbakanı Poincaré ve İtalya'nın Paris Elçisi Sofra bir araya geldi; "konuşmalar çok sert şekilde oldu. İngiliz isteklerinin hiçbirini kabul görmüyordu. Hatta Poincaré bir ara çok sert bir şekilde, Türklerin eliyle bir tek Fransız askerinin öldürülmesine, Fransızlar eliyle de bir tek Türk'ün ölümüne müsaade etmeyeceğim dedi. Poincaré, 22 Eylül'de yapılan toplantıda da askeri durumun çok tehlikeli olduğunu ve barışı kurtarmak için tek çıkış yolunun 'Mustafa Kemal'e Trakya ve Edirne'yi kayıtsız şartsız teklif ederek' işe başlanmasını açıkladı.

Lord Curzon bu teklifi reddetmiş, ayrıca eğer 'General Harrington Çanakkale'yi bırakmak zorunda kalırsa, bunun Fransız ve İtalyanların kendisini yalnız bırakmalarının sebep olacağını' ileri sürmüştü. Bu şekilde-

²²⁰ Atatürk, NUTUK, s. 459,460

²²¹ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt IV. s. 202

ki bir karşılık Fransız Başbakanı Poincaré'yi büsbütün sınırlendirdi ve 'suçlu öğrencisini paylayan kızgın bir öğretmen gibi bağırды ve İngilizleri suçladı. Şimdiye kadar böyle bir şey görmediğini söyleyen Lord Curzon ağladı' "²²² Neticede 23 Eylül 1922 tarihini taşıyan bir nota, Ankara Hükümeti aracılığı ile İzmir'de bulunan Mustafa Paşa'ya gönderildi.²²³

Bu "Nota" da yer alan hususları David Walder şöyle yazar: "Türkler, Venedik'te ya da başka bir şehirde Türkiye, Yunanistan ve Müttefikler arasında yapılacak bir barış konferansına katılmak üzere hiç gecikmeden bir temsilci göndermeye çağrılıyordu. Çağrılan diğer ülkeler Japonya, Romanya ve Yugoslavya idi. Müttefikler, Türklerin Meriç Nehri'ne kadar olan Doğu Trakya toprakları ve Edirne konusunda Türk taleplerini 'anlayışla karşılamışlardı'. Ama bu bölgelerin 'geçici tarafsızlığı' ilan edildiğine göre; barış anlaşması imza edilinceye kadar buralara Türk askerleri gönderilmeyecekti. Aynı şekilde Türkler İstanbul'a da ancak barış anlaşmasının imzalanmasından sonra girebileceklerdi.

Boğazlar konusunda ise; Nota, bir hayli belirsiz ifadeler taşıyordu. Yunanlılar, Türklerle Yunanlılar arasında varılacak bir anlaşma uyarınca, Müttefikler tarafından belirtilecek bir hattın arkasına çekileceklerdi. Buna karşılık Türkler de tarafsız bölgeye asker göndermemeyi, Boğazları ya da Marmara Denizi'ni aşmayı denemeyeceklerdi.

Müttefik generallerin Mustafa Kemal'le Mudanya'da ya da İzmit'te buluşmaları da teklif ediliyordu. Müttefikler, 'çağrılarının dinleneceğine inandıklarını' belirterek notalarını özetlemişlerdi.

Aslında böyle bir şeyi söylemeleri düpedüz çılgınlıktı. Türklerin Milletler Cemiyeti'ne alınmasını desteklemeyi teklif ediyorlar, öte yandan Mustafa Kemal tekliflerini reddedecek olursa, ne yapacaklarını hiç bilmiyorlardı. Tabii, bu kasıtlı unutkanlığın bir sebebi vardı: Fransa ve İtalya, bir şey yapmak için hazırlıklı değildi. Curzon bir kâğıt parçası hazırlamak için çok çalışmıştı; ama bu sadece bir kâğıt parçasıydı. Ve Mustafa Kemal, nota daha kendisine ulaşmadan bunun böyle olacağını biliyordu.

Londra'da ise (Sömürgeler Bakanı) Winston Churchill savaş hazırlıkları içindeydi.

²²² David Walder, Çarıkkale Olayı, s.277-281

²²³ Bakınız, Mustafa Kemal Paşa-General Pellé başlığına

Nota'nın Ankara Hükümeti'ne gönderildiği gün, Türk süvarileri kalabalık topluluklar halinde Çanakkale'deki tarafsız bölgenin sınırını aşıyordu.²²⁴

Diğer taraftan, 23 Eylül'de Türk süvarileri, Müttefikler tarafından tarafsız bölge olarak kabul edilmiş olan yerlere girmiş, İngiliz süvari birliği ile karşı karşıya gelinmişti. Diğer bir ifadeyle, ilk olarak Türkler ve İngilizler, Çanakkale'de süngü süngüye gelmişlerdi ve savaşın eşiğine gelinmişti. İngilizler Türk süvari komutanına "24 Eylül 1922 sabah saat altıya kadar tarafsız bölgeyi terk etmedikleri takdirde çatışmaya başlayacaklarını bildirmesine rağmen, Türk süvarileri geri çekilmemiş, aslında giriş-çıkış yapıyorlardı; İngilizler çatışmayı göze alamamışlardı.

Rusya'nın Devreye Girmesi:

24 Eylül 1922'de Rusya; İngiltere, Fransa, İtalya, Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan ve Mısır hükümetlerine bir nota gönderdi:

"Türk Yunan savaşı durdurulmadığı takdirde, savaşa birçok devletin katılması neticesinin doğabileceği açıklandıktan sonra, yakın doğu olaylarına tek sebep olarak, Avrupa devletlerinin, özellikle İngiltere'nin, 'Türkiye'ye ait olduğu şüphe götürmeyen arazi ve Boğazları' Türklere vermek istemeyişlerini gösteriyordu. Ayrıca 'Boğazların serbestliğinin herkesten önce Türkiye ile Rusya ve müttefikleri olan Ukrayna ve Gürcistan'ı' ilgilendirdiğini, bu sebeple de Rusya'sız yapılacak ve onun çıkarlarına aykırı düşecek olan her türlü kararı Rusya'nın kabul etmeyeceğini, Boğazlar hakkında Rusya'sız varılacak bir kararın ise devamlı olmayacağını bildiriyor ve 'Başında Karadeniz Devletleri' olmak üzere hemen bir konferansın toplanmasını teklif ediyordu."²²⁵

Mudanya Konferansı (3-11 Ekim 1922)

Mudanya Ateşkes Mütarekesi / Konferansı, 3 Ekim 1922'de, İsmet Paşa'nın Başkanlığında, İngiltere'nin temsilcisi General Harrington, Fransa'nın temsilcisi General Charpy, İtalya'nın temsilcisi General Monbelli'nin katılımı ile başladı. Yunanlılar gelmiş olmalarına rağmen toplantıya katılmamışlardı.

²²⁴ David Walder, Çanakkale Olayı, s.288,289, Bakınız, Mustafa Kemal Paşa-General Pellé başlığına
²²⁵ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt IV. s. 204,205

Konferans'ın başlıca konusunu; Doğru Trakya'nın Yunan kuvvetleri tarafından boşaltılarak Türklere verilmesi ve barışın imzasına kadar Boğazlar ve İstanbul'un tabi olacağı hükümlerin saptanması oluşturunuyordu. Bu nedenle müzakereler çok tartışmalı oldu; hatta 5 Ekim'den 9 Ekim 1922'ye kadar geçen sürede yeniden bir savaş tehlikesi bile baş gösterdi.

Çünkü 5 Ekim'de Fransızlar Trakya'nın Türklere teslimini kabul ettiği halde, İngiliz ve İtalya temsilcileri buna yetkileri olmadığını ileri sürerek hükümetlerinden talimat almak üzere, toplantıyı ertesi güne bıraktılar.²²⁶

"Ancak onların bu tutumu, Mustafa Kemal üzerinde çok kötü etki yapmış, 6 Ekim'de İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, 6 Ekim 1922 öğleden sonraki toplantıda, 'Yunan ordusu ve Yunan idaresinin Edime ve Meriç garbine (batısına) çekilmesi, bu bölgeye hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin tesellüm (teslim) etmesi, aynı bölgeye Yunan ordusunun tecavüz etmeyeceğini İtilaf Devletleri'nin tekeffül (kefil olması) eylemesi prensip olarak kabul edilmediği takdirde, tatil-i harekât (durdurma) hakkında salahiyetiniz, 6 Ekim öğleden sonra saat altıdan itibaren refedilmiş (son bulmuş) olacaktır' demesine sebep olmuştu."²²⁷

Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya (İnönü'ye) gönderdiği ikinci telgrafa; "Trakya'nın İzmir'de tespit olunan esaslar dâhilinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne geri verilmesi kabul edilmediği takdirde, 6/7 Ekim'de Türk kuvvetlerinin İstanbul üzerine yürümelerini emretti; durumun İngiliz delegesine bildirilmesini ve bir çatışmaya mahal kalmamak için gerekenlere emir vermesinin bu delegeden istenmesini de İsmet Paşa'ya bildirdi."²²⁸

Bunun üzerine İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pellé, 6 Ekim'de, İsmet Paşa vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek aracılık teklifinde bulundu. Bu telgrafta, "Mudanya Konferansı'nda Türk halkının mutalebat-ı esasiyesine (esas isteklerine) hiçbir surette dokunmayan yalnız bir nokta üzerinde müşkülât hâsıl olmuştur. Sizin kabul edeceğiniz bir suret-i halliyye-ye (duruma) ben tavassut (aracılık) edeceğim ve kaniim (eminim) ki hükümetim de tavassut edecektir" diyordu.²²⁹

²²⁶ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s.137.Baskı 2011

²²⁷ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s.139

²²⁸ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 140

²²⁹ Ali Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, s.169

Buna karşılık olarak Mustafa Kemal Paşa; "Tavassut teklifinin netice-i katiyesine (kesin sonucuna) sabırsızlıkla intizarda (beklemede)" bulunduğunu Pellé'ye bildirdi.

Bu sırada İstanbul'da bulunan Franklin Bouillion da yine aynı tarihte İsmet Paşa'ya gönderdiği bir telgrafta, "Hemen Mudanya'ya hareket edeceğinden mülakatına kadar uzlaşmalarda hiçbir tebeddül (değişme) olmamasını rica etti". Mustafa Kemal Paşa'ya da durumu açıklayan bir telgraf çekerek, "Eğer Konferans memnuniyet verici bir sonuca ulaşmazsa kendisine Fransa'nın nasayihi dostanesini (dost öğütünü) arz etmesi" iznini istedi.

İşte bu başvuruların sonunda Mustafa Kemal Paşa, "Harekâta başlamak hususunda verdiği emrin tehirini İsmet Paşa'ya bildirdi."²³⁰

Diğer taraftan İtalyan General Monbelli, "Edirne ile Tabyalar hattının Karaağaç ve İstasyon dâhil olmak üzere Trakya'ya ait olduğunu, Ankara Hükümeti azınlıklar hakkında teminat verdiği takdirde, Trakya'nın derhal Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne teslimini hükümeti adına kabul edeceğini bildirdi. Fransız temsilci General Charpy de "Fransa'nın bu hususu zaten kabul ettiğini söyledi. İngiliz temsilcisi General Harrington da 9 Ekim'de yapılan toplantıda "Müttefik Hükümetler, teklif edilecek meseleler hakkında mutabık kalmışlardır. Doğu Trakya'yı istihsal (boşaltma) kararını size (Türkiye'ye) takdim ediyorlar. Müttefik Hükümetler size Meriç'in garbinde (batısında) bir yer vermeye kadar gidiyorlar. Karaağaç'ı alacaksınız" dedikten sonra, generaller tarafından bir mukavelename hazırlandığını, bunun üzerinde fazla tartışma yapılmayacağını ve kabul edileceğini umduğunu söyledikten sonra mukavelenameyi okuttu."²³¹

"Fakat bu projede, şimdiye kadar kararlaştırılmış olan maddelerden bazılarının değiştirilmiş, bazılarının çıkarmış, bazılarının da eklenmiş olduğu görüldü. Bunun üzerine İsmet Paşa, yeni projeyi Hükümeti'ne bildirmek zorunda olduğunu söyleyerek, Konferans'ın 10 Ekim 1922'de, öğleden sonraya ertelenmesini istedi; kabul edildi.

İsmet Paşa değişen maddeleri Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiş ve gerekli talimatı istemişti. Verilen cevapta, teklif olunan proje üzerinde değiştirilmesi istenen şeylerin sağlanması için gayret harcanması ve fakat

²³⁰ Ali Türk geldi, Mondros ve Mudanya Mütareke Tarihi. S.169

²³¹ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt IV. s.214,215

Konferans'ın durmasına meydan verilmeyerek mukavelenin imza edilmesi bildirmişti.

Ancak 10 Ekim'de Konferans belirli saatte toplanamadı. Buna, Yunan delegeleriyle yapılan konuşmaların uzun sürmesi sebep olmuştu. Çünkü Müttefik delegeleri, protokolü (mukavelenameyi), Yunan delegelerinden sonra imzalayacaklardı. Oysa Yunanlılar, özellikle Trakya'nın terkinin siyasi bir mesele sayıyor ve bu yüzden protokolü imza yetkileri olmadığını söylüyorlardı. Nihayetinde, 11 Ekim 1922'de 'Mudanya Askeri Sözleşmesi' imzalanmıştı. Mudanya Ateşkes Sözleşmesi 13/14 Ekim 1922'de yürürlüğe girecekti. Yunan hükümeti ancak son gün onayını bildirebildi; bu yüzden yürürlüğe girme işlemi de 15 Ekim'de oldu.²³²

Askeri sözleşmenin imzalandığını İsmet Paşa, Mudanya Başkomutanı'na bildirdi. Fransız diplomat Franklin Bouillion da şu telgrafı Mustafa Kemal Paşa'ya çekmişti: "Ankara'da Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, size teşekkür ederim. Sulhu temin eyleyen zat-ı devletlerinin ve Büyük Millet Meclisinin sayesinde memleketiniz dünya nazarında bir kat daha teali etti (yükseldi). Bu akşam Fransa'ya hareket ediyorum. Her noktada sizinle mutabıkım. Dostunuz Franklin Bouillion"²³³

Mustafa Kemal Paşa Mudanya Konferansını şöyle anlatır: "29 Eylül 1922 tarihinde, bu notaya (İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül tarihli notasına) verdiğim kısa bir cevapta, Mudanya Konferansı'nı kabul ettiğimi bildirdim. Fakat Meriç Nehri'ne kadar Trakya'nın derhal bize verilmesini istedim. 3 Ekim'de Mudanya'da bir mütareke için toplanılmasını söylediğim Mudanya Konferansı'na (Mütarekesine), Başkomutanlık adına olağanüstü yetkilerle Batı Cephesi Orduları Komutanı İsmet Paşa'yı delege tayin ettiğimi bildirdim. Bu notaya Hükümetçe de 4 Ekim 1922 tarihli etraflı bir cevap verildi. Bu cevapta konferans yeri olarak İzmir teklif edildi: Boğazlar meselesi dolayısıyla, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan Cumhuriyetleri'nin de daveti istendi.

Mudanya'ya, İsmet Paşa'nın başkanlığı altında, İngiliz delegesi General Harrington, Fransız delegesi General Charpy, İtalyan delegesi General Monbelli'nin katıldıkları konferans toplandı. (Yunanistan toplantıya katılmadı). Bir hafta süren tartışmalı görüşmelerden sonra, 11 Ekim'de

²³² Ali Türkeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, s.174, 175, 181. David Walder, Çanakkale Olayı, s.368, 369, 370, 371.

²³³ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV. s.219. TBMM Zabıt Ceridesi, C.23. s.353

Mudanya Ateşkes Anlaşması (Mudanya Ateşkes Mütarekesi) imzalandı. Böylece, Trakya ana vatana kavuşmuş oldu.²³⁴

Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sürecindeki anlaşmalar ile Sevr Barış Antlaşması'nın emperyalist nitelikte olduğu açıkça görülmektedir. Bunları hazırlayan Üçlü Antlaşma Devletleri İngiltere, Fransa, Rusya; daha sonra İtalya'dır (1917 Ekim Devrimi ile Rusya çekilmiştir).

Mondros Mütarekesi Antlaşması'nı çiğneyerek; Batum, Kars, Musul ve Güneydoğu Anadolu'yu, Antakya'yı, İskenderun'u, Adana'yı, Mersin'i, Urfa'yı, Gaziantep'i, Maraş'ı, Konya'yı, Antalya'yı, Muğla'yı, Trakya'yı, Gelibolu'yu, Çanakkale'yi, İzmit'i ve İstanbul'u işgal eden bu üç devlettir.

Yunan ordusu kendiliğinden İzmir'e çıkmadı; onu işgalle görevlendiren İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD'dir.

Barış tekliflerini yapan da Türk tekliflerini kabul ya da reddeden bu üç devlettir.

İstanbul Hükümeti'ni (Sultan Vahdettin Hükümeti'ni), Sevr Antlaşması'nı kabule zorlayan da, Ankara Hükümeti'ni ikna etmesi için sıkıştıran da bu üçlüdür.

Bazı ödünler vererek Sevr Antlaşması'nın temel hükümlerini korumak için; Haziran 1920'de, Türk-Yunan ilişkilerinde arabuluculuk yapmayı kararlaştıran, 21 Şubat 1921'de Londra Konferansı'nı toplayan, 22 Mart 1922'de Türkiye hakkında Paris toplantısını düzenleyen ve 23 Mart 1922'de Türklere ve Yunanlılara üç aylık süreli mütareke önerisinde bulunan, 28 Mart 1922'de Mütareke toplantısını da isteyen, 28 Mart 1922'de mütareke ve barış teklifini hazırlayanlar da bunlardır.

Bir taraftan Anadolu'da kan dökerken bir yandan Milli Direnişi ezmek için Vahdettin Hükümeti'ni özendiren ve destekleyen, öte yandan da Ermenileri silahlandıran, 20 Haziran 1920'de Hythe Konferansı'nda Anadolu'da asayişin Yunanlılarca sağlanmasını kararlaştıranlar-Bursa'yı işgal etmesini isteyenler, 1921 Londra Konferansı'nda Yunan ordusuna, Sevr'i Ankara'ya silah zoruyla kabul ettirme görevini verenler bu üçlü idi.

Türkiye'yi 3 Ekim 1922 Mudanya Mütareke görüşmelerine, 27 Ekim 1922 Lozan Konferansı'na da çağıran bu devletlerdir.

Kurtuluş Savaşı sonunda, Mudanya görüşmelerinde de, Lozan'da da hep bu kenetlenmiş üçlü devlet vardı.

²³⁴ Atatürk, NUTUK, s.460,461

Yani Kurtuluş Savaşı sürecinin her aşamasında da gerçek ve sürekli muhatabımız, işin sahipleri, başta İngiltere olmak üzere, bu üç devlettir. Hiçbir aşamada kenara çekilmemiş, aradan çıkmamışlardır. Aksi halde bizi Yunanlılarla karşı karşıya bırakır çekip giderlerdi. Aksine, İstanbul ve Çanakkale'yi işgallerinde tutmuş, İstanbul'da polisi yönetmiş, Anadolu'yu geçici denetlemiş, sıkıyönetimi ve tutuklamaları sürdürmüş, Trakya ve İstanbul-İzmit deniz yollarını işletmiş, İstanbul Hükümeti'ni yönlendirmekten bir an bile uzak kalmamışlardır. Eylül 1922'de Türk orduları Çanakkale'ye girdiğinde, Çanakkale'ye yığınak yapan İngiliz kuvvetlerinin içinde de Fransız ve İtalyan birlikleri vardı.

Şimdi şu soruları soralım: Bu üç devlet neden Sevr Antlaşması'na ve Üçlü Anlaşma'ya bu kadar önem verdiler? Bu antlaşmaları korumak için neden kan döktüler ve dökülmesini teşvik ettiler? Sevr'e ısrarla neden sarıldılar? Sevr'i yumuşatmayı önerirken, neden yalnız Yunan çıkarlarından ödün verdiler de kendi çıkarlarını görüşmeye yanaşmadılar? Biz sırf Yunanlıları yendik diye, bu Üçlü Anlaşma devletlerinin hazırlayıp uygulamaya koyduğu Sevr Antlaşması ve Üçlü Anlaşma çöktü? Bu, gerçeklere uygun düşer mi?

Bütün bu gerçekler ortadayken, işin sahibi ve takipçisi olan bu üç devleti ve olayın öncesini bir tarafa koyup, Kurtuluş Savaşı'nın bir Türk-Yunan savaşı olduğunu ileri sürmenin, gerçeklerle de, bilimsellik de, ciddilikle de, vicdanla da hiçbir ilgisi yoktur. Bu iddia Atatürk karşıtlarının hezeyanlarından başka bir şey değildir. Siyasi tarihimizde; Atatürk karşıtlığının-Türkiye Cumhuriyeti kuruluş politik felsefesinin yıpratılmasının icraatlarına her dönemde rastlamak mümkündür.

David Walder; "...Venizelos'un Yunan İmparatorluğu hülyası ve Loyd George'un savaşı sonu dış politikası böylece sona ererken; Türk Milleti yeniden tarih sahnesine çıktı ve dünya milletleri arasındaki onurlu yerini aldı" demiştir.²³⁵

Bu zaferi bize sağlayan, üzerinde yaşadığımız toprakları sonsuza dek vatan yapan başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere tüm komutanları, erleri, o eşsiz-değeri ölçülemeyen Anadolu analarını, bacılarını, gelinlerini minnetle anıyor; onlara Allah'tan rahmet diliyoruz.

²³⁵ David Walder, Çanakkale Olayı, s.372

VI. BÖLÜM

BİRİNCİ MECLİS'E GİDEN YOL (KURUCU MECLİS) 1920-1923

Milli Mücadele'ye Karşı Faaliyetler (Özetle)

Kitabımızın bu bölümüne kadar; Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında, Osmanlı Devleti'ni gizli-açık paylaşım anlaşmaları; Mondros-Sevr ve nihayetinde Kurtuluş Savaşı ile dize getirilen Batı emperyalizminin ateşkes-sulh talepleri ile varılan Mudanya Mütarekesi genel olarak anlatılmıştır.

Bu bölümde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin oluşumunu sağlayan Erzurum-Sivas Kongreleri, burada ortaya çıkan zihniyet farklılıkları (ki bunlar II. Grup'un düşünsel yapısı ile örtüşüyordu), Mustafa Kemal Atatürk'ün hedeflediği cumhuriyet rejimi-meclis (parlamentar) sisteminin kuruluşu ve muhalifleri (İkinci Grup) genel olarak ele alınmaktadır.

Her şeyden önce şunu belirtelim ki Birinci Meclis, Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal, siyasi, hukuki ve demokratik yapısının kuruluş temellerini atan; Türk bağımsızlık savaşını kazanan ve Lozan Barış Antlaşması ile de uluslararası devletler hukukunda yeni Türk devletini kabul ettiren Meclis-tir.

Şimdi bu Meclise ulaşmak için iç siyasi gelişmeleri ve muhaliflerin (İkinci Grup'un) karşı mücadelesini görelim:

Vatanın kurtuluşu için Anadolu'nun her tarafında bir çoban ateşi gibi kendi başlarına kurulan yerel örgütlenmeleri kongreler şeklinde bir araya getirerek, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisini kuran Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Mücadele'sinden önce, bu harekete karşı yürütülen faaliyetleri, Atatürk şöyle anlatmaktadır:

"Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes antlaşması imzalamış (30 Ekim 1918 Mondros). Milleti ve memleketi Birinci Dünya Savaşı'na sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek memleketten kaçmışlar. Saltanat ve hilafet makamında oturan Vahdettin soysuzlaşmış, şahsını ve bir de tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. (Sadrazam) Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet aciz, haysiyetsiz ve korkak. Yalnız padişahın (Vahdettin'in) iradesine boyun eğmekte ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecekleri herhangi bir duruma razı...

Memleketin her tarafında Hristiyan azınlıklar gizli veya açıktan açığa kendi özel emel ve maksatlarını gerçekleştirmeye, devleti bir an önce çökertmeye çalışıyorlardı:

İstanbul Rum Patrikhanesi'nde kurulan Mavri Mira Heyeti illerde çeteler kurmak ve idare etmek, gösteri toplantıları ve propagandalar yaptırmakla meşgul. Yunan Kızılhaç'ı ve Resmi Göçmenler Komisyonu, Mavri Mira Heyeti'nin çalışmalarını kolaylaştırmakla görevli. Mavri Mira Heyeti tarafından yönetilen Rum okullarının izci teşkilatları, 20 yaşından yukarı gençleri de içine almak üzere her yerde kuruluşunu tamamlıyor.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavi Mira Heyeti ile birlikte çalışıyor... Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde örgütlenmiş olan ve İstanbul'daki merkeze bağlı bulunan Pontus Cemiyeti hiçbir engelle karşılaşmadan kolaylıkla ve başarıyla çalışıyor."²³⁶

Atatürk, ülkeyi bölüp parçalamakla faaliyet içinde olan ve İtilaf Devletleri ile çalışan bu örgütler karşısında kurtuluş çareleri arayan milli yerli örgütlenmeleri şöyle anlatır:

"... Kurtuluş düşüncesiyle yapılan teşebbüsler bir takım kuruluşları doğurdu. Örnek olarak, Edirne ve çevresinde Trakya-Paşaeli adıyla bir dernek vardı. Erzurum'da ve Elazığ'da, genel merkezi İstanbul'da olmak üzere Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti kurulmuştu. Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk adında bir dernek bulunduğu gibi, İstanbul'da da Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti vardı.

²³⁶ Kemal Atatürk, NUTUK, s.2. Atatürk Araştırma Merkezi, 2002

İzmir'de bazı gençler ... Yunan işgalinin ilhakla sonuçlanmasına engel olmak için (14/15 Mayıs 1919) 'Redd-i İlhak' ilkesini ortaya atmışlardır...²³⁷

Bu olaylar oluşurken, İtilaf Devletleri İstanbul'u işgal eder. Mustafa Kemal, İstanbul'da iken (13 Kasım 1918-16 Mayıs 1919) karşılaştığı çok acıklı, hüznün verici bu durumu ve Mustafa Kemal'in sözünü belirteyim: "13 Kasım 1918 günü Mustafa Kemal Haydarpaşa Garı'ndan inerken, Yunan kruvazörü Averof da dahil 55 parça Müttefiklerin (İtilaf Devletleri'nin) donanması İstanbul Boğazı'na doğru yol almaktaydı. Mustafa Kemal büyük bir üzüntü içindeydi. Ve şöyle dedi: 'Geldikleri gibi giderler'. Baş Yaveri Cevat Abbas'ın cevabı şu oldu: 'Size nasip olacak, siz bunları kovalayacaksınız Paşam'. Öyle de oldu."²³⁸

İşte bugünlerde Mustafa Kemal, Trakya Paşaeli Cemiyeti ileri gelenleri ile görüşmüştür. Bu görüşme, vatanın kurtuluşu için ortaya çıkan cemiyetlerin aynı fikirlerde olmadığını göstermektedir.

Nitekim Mustafa Kemal'in bu cemiyetle görüştüğünden sonraki izlenimi şöyledir: "Osmanlı Devleti'nin çökeceğini görüyorlardı... Trakya'yı, mümkün olursa, buna Batı Trakya'yı da ekleyerek ve bütün olarak İslam ve Türk topluluğu halinde kurtarmayı düşünüyorlardı. Fakat bu amacı gerçekleştirmek için o gün için akıllarına gelen tek çare; İngiltere'nin, bu mümkün olmazsa, Fransa'nın yardımını sağlamak. Bu maksatla bazı yabancı devlet adamları ile temas kurma ve görüşme imkânları da aramışlardı. Amaçlarının bir 'Trakya Cumhuriyeti' kurmak olduğu anlaşılıyordu."²³⁹

"Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin kuruluşuna yol açan asıl sebep ve düşünce, Doğu illerinin Ermenistan'a verilmesi ihtimali oluyordu. Bu ihtimalin gerçekleşmesinin de Doğu illeri nüfusunda Ermenilerin çoğunlukta gösterilmesine ve tarihi haklar bakımından onlara öncelik tanınmasına çalışanların, ilmi ve tarihi belgelerle dünya kamuoyunu aldatmayı başarmalarını ve bir de Müslüman halkın Ermenileri topluca öldüren barbarlar olduğu iftirasının bir gerçekmiş gibi kabulüne bağlı olduğu düşüncesi ağır basıyordu. İşte bundan dolayıdır ki dernek, aynı gerekçeye dayanarak ve aynı yollardan yürüyerek tarihi ve milli hakları savunmaya çalışıyor.

²³⁷ Kemal Atatürk, NUTUK, s.1-2, Atatürk Araştırma Merkezi

²³⁸ Turgut Güler, Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Güler, s. 97. Baskı, 2007

²³⁹ Kemal Atatürk, NUTUK, 2-3. Atatürk Araştırma Merkezi, 2002

Karadeniz sahillerindeki bölgelerde de Rum Pontus hükümeti kurulacağı korkusu vardı. Müslüman halkı Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp onların yaşama ve var olma haklarını koruma gayesiyle, bazı kimseler Trabzon'da da ayrıca bir dernek kurmuşlardı.

Merkezi İstanbul'da olan Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin amacı, siyasi hedefi adından anlaşılmaktadır. Her halde merkezden ayrılmak gayesini güdüyor.

... (Ayrıca) Bitlis, Elazığ, Diyarbakır illerinde, İstanbul'dan idare edilen Kürt Teali Cemiyeti (Kürt Yükselme Derneği) vardı. Bu derneğin amacı yabancı devletlerin himayesi altında bir Kürt devleti kurmaktır. Konya ve dolaylarında İstanbul'dan yönetilen Teali İslam Cemiyeti (Müslüman Yükselme Derneği) kurulmasına çalışılıyordu. Memleketin her tarafında İtilaf ve Hürriyet (Uzlaşma ve Özgürlük Derneği), Sulh ve Selamet (Barış ve Kurtuluş) Cemiyetleri de vardı.²⁴⁰

Yani Anadolu'da, Trakya'da gizli-açık birçok dernek çeşitli amaçlarla kurulmuştu; bir bütünlük içinde vatanın kurtuluşu yerine kendileri için bir kurtuluş arayışı içindeydiler. Diğer bir ifadeyle, "bölgesel kurtuluş çarelerine" yönelmişlerdi. Belki böyle bir umut görmüyorlardı, belki de böyle bir bütünlüğü sağlayacak bir hareketi, bir lideri göremiyorlardı...

Bazıları ise, başta İngiliz Muhipleri Cemiyeti (İngiliz Dostları Derneği) olmak üzere emperyalistlerle işbirliği içindeydi. Mustafa Kemal İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni şöyle anlatır:

"İstanbul'da önemli sayılabilecek kuruluşlardan biri İngiliz Muhipleri Cemiyeti idi. Bu addan, İngilizlere dost olanların kurduğu bir dernek anlaşılmasın. Bence, bu derneği kuranlar kendi şahıslarını ve kendi çıkarlarını gözetkenler ile kendi çıkarlarını koruma çaresini Lloyd George hükümeti aracılığı ile İngiliz himayesini sağlamakta arayanlardır. Bu zavallıların, İngiliz Devleti'nin Osmanlı Devleti'ni bir bütün olarak korumak ve himaye etmek isteğinde olup olmayacağını bir defa olsun dikkate alıp almadıkları üzerinde düşünölmeye değer.

Bu derneğe girenlerin başında Osmanlı Padişahı ve Halife-ı Ruy-i Zemin (Yeryüzünün halifesi) unvanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dâhiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Ali Kemal, Adil ve Mehmet Ali Beyler ile Sait Molla bulunuyordu. Dernekte, Rahip Frew gibi İngiliz milletinden bazı macera heveslileri de vardı. Yapılan işlemlerden ve

²⁴⁰ Kemal Atatürk, NUTUK, s.3-4

gösterilen faaliyetlerden anlaşıldığına göre, derneğin başkanı Rahip Frew idi.

Bu derneğin iki yönü ve iki ayrı niteliği vardı. Biri açık yönü ve usulüne uygun teşebbüslerle İngiliz himayesini sağlama amacına yönelmiş olan niteliği idi. Memleket içinde örgütlenerek isyan ve ihtilal çıkarmak, milli suuru felce uğratmak, yabancı müdahalesini kolaylaştırmak gibi haince teşebbüsler; derneğin bu gizli kolu tarafından idare edilmekteydi.

Sait Molla'nın, derneğin açıktan yaptığı çalışmalarında olduğu gibi gizli çalışmalarında da ondan daha çok rol oynadığı görülecektir. Bu dernek hakkında söylediklerim, sırası geldikçe yapacağım açıklamalar ve gereğinde göstereceğim belgelerle daha kolay anlaşılacaktır.²⁴¹

Birde Amerikan mandasını isteyenler vardı. Bu mesele Erzurum Kongresi'nde (23 Temmuz 1919) açıkça ortaya çıkmıştı. Kimileri Amerikan, Fransız ve İngiliz güdümünü destekliyor; Padişah Vahdettin ise, İngilizlerin peşinde koşuyordu.

Aslında manda yönetimi (güdümlü yönetim); "Birinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkmıştır. Milletler Cemiyeti Tüzüğü'nün 22. maddesine göre, savaşın sonunda kendilerini yöneten devletlerin egemenliği altından çıkan ve özellikle çağdaş dünyanın güç koşulları içinde henüz kendi kendilerini yönetmek yeteneğine ulaşmamış durumda bulunan halklar için düşünülen ve kuralları saptanan bir yönetim biçimi olarak gözükmektedir."²⁴²

Amerikan (ABD) mandacılığını isteyenler, Osmanlı Devleti'nin çöktüğünü, artık tek başına varlığını sürdüremeyeceği düşüncesindeydiler. Bu nedenle, bu düşüncede olanlar, 4 Aralık 1918'de Wilson Prensipleri Cemiyeti adı altında bir örgüt kurmuşlardı. Bu Cemiyet Tüzüğü tam bağımsızlıktan söz etmemektedir. Cemiyet, Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'a mektup göndererek Amerikan mandasını istemişlerdi. İsteyenlerin başında bu Cemiyet'in üyeleri Refik Halit, Ali Kemal, Hüseyin Avni, Celalettin Muhtar, Ahmet Emin Yalman, Halide Edip (Adıvar) vardı.

Utanç Mektubu

Mektup'ta "Türkiye'nin; devlet yönetmeyi iyi bilen ABD gibi bir ülkenin 'yönetimi altına girmeye ihtiyacı' olduğu, bu yolla, gelişmiş olan ABD'nin 'gelişmemiş ve geri kalmış bir milleti' bir süre için 'eğiteceği'

²⁴¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s.4-5

²⁴² Prof. Dr. İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), s. 102

söyleniyor ve çeşitli önerilerde bulunuluyordu. Sekiz başlık altında toplanan önerilerde; padişahlığın korunarak meşruti hükümet biçiminin sürdürüleceği, nisbi seçim sistemi uygulanarak azınlık haklarının sağlanacağı; maliye, tarım, sanayi, bayındırlık ve eğitim bakanlıklarının başına birer Amerikalı danışman ve yeteri kadar uzman getirileceği; danışman ve uzmanların başdanışmana bağlanacağı; adalet işleyişinde yapılacak reformlara, başdanışmanın belirleyeceği ülkelerden getirilecek hukuk uzmanlarının karar vereceği; jandarma ve polis örgütlerinin, başdanışmanın ve onun seçeceği kişilerin yönetimine bırakılacağı; Türkiye'nin her ilinde yerel yönetimlerde reform yapacak ayrı bir Amerikalı müfettiş ve ona bağlı uzmanların bulunacağı söyleniyordu. Amerika Birleşik Devletleri'ne, manda yönetimi için önerilen süre 15 ya da 25 yıldır.²⁴³

Başta Halide Edip (Adıvar) olmak üzere birçok kişi, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde, Amerikan mandasının benimsenmesi için Mustafa Kemal'e başvurmuş; ancak Mustafa Kemal kabul etmemiş, taktik gereği tarafsız ve güçlü bir devletin "yardımına" ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

Mandacılık-Atatürk:

Atatürk NUTUK'ta mandacılık meselesini şöyle anlatır: "... Burada pek önemli bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Millet ve ordu, Padişah-Halife'nin (Vahdettin'in) hainliğinden haberdar olmadığı gibi, o makam ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği din ve gelenek bağları dolayısıyla da içten gelerek boyun eğmekte ve sadık.

Millet ve ordu bir yandan kurtuluş çaresi düşünürken bir yandan da yüzyıllardır süre gelen bu alışkanlık dolayısıyla, kendinden önce, yüce hilafet ve saltanat makamının kurtarılmasını ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavrama yeteneğinde değil.

..... Kurtuluş çaresi ararken İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek temel ilke olarak kabul edilmekte idi. Bu devletlerden yalnız biri ile bile başa çıkılamayacağı kuruntusu hemen hemen bütün kafalarda yer etmişti...

Bu zihniyette olanlar yalnız halk değildi; özellikle seçkin ve aydın denen insanlar da böyle düşünüyordu... Bu durum ve şartlar karşısında

²⁴³ Falih Rıfkı Atay, Çankaya, s.141-142

kurtuluş için nasıl bir karar akla gelebilirdi?... Üç türlü karar ortaya atılmıştır.

- Birincisi, İngiliz himayesini istemek,
- İkincisi, Amerikan mandasını istemek

Bu iki türlü karar sahipleri, Osmanlı Devleti'nin bir bütün halinde korunmasını düşünenlerdir. Osmanlı topraklarının çeşitli devletler arasında taksimi yerine, Devleti tek bir gücün koruyuculuğu altında bulundurmaya tercih edenlerdir.

- Üçüncü karar, bölgesel kurtuluş çarelerine başvurmaktır. Söz gelişi, bazı bölgeler kendilerinin Osmanlı Devleti'nden koparılacağı görüşüne karşı ondan ayrılmama tedbirlerine başvuruyordu. Bazı bölgeler de Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılacağını ve Osmanlı ülkesinin taksim edileceğini oldubitti kabul ederek kendi başlarını kurtarmaya çalışıyordu...

Ben bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü bu kararların dayandığı bütün deliller ve mantıklar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte, içinde bulunduğumuz o tarihte, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamamlanmıştı. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimini sağlamaya çalışmaktan ibaretti.

Osmanlı Devleti, onun istiklali, padişah, halife, hükümet bunların hepsi anlamı kalmamış bir takım boş sözlerden ibaretti.

Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ne gibi yardım sağlanmak isteniyordu. O halde ciddi ve gerçek karar ne olabilirdi?

Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. 'O da milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak!'

Temel ilke, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu ilke, ancak tam istiklale sahip olmakla gerçekleştirilebilir. Ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun, istiklalden yoksun bir millet, medeni insanlık dünyası karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye laik görülemez.

Yabancı bir devletin koruyup kollayacağını kabul etmek, insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten de bu seviyesizliğe düşmemiş olanların, isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

Hâlbuki Türk'ün haysiyet, gurur ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa yok olsun daha iyidir.

O halde, 'ya istiklal ya ölüm'!

İşte gerçek kurtuluş isteyenlerin parolası bu olacaktır. Bir an için, bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğrayacağını farz edelim. Ne olacak? Esirlik!

Peki efendim. Öteki kararlara boyun eğme durumunda sonuç bunun aynı değil miydi?

Şu farkla ki, istiklali için ölümü göze alan bir millet, insanlık, haysiyet ve şerefine gereği olan bütün fedakârlığı yapmakla teselli bulur ve hiç şüphesiz, esirlik zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete bakarak dost ve düşman gözündeki yeri bambaşka olur.

Sonra, Osmanlı hanedan ve saltanatının devam ettirilmesine çalışmak, elbette Türk milletine karşı en büyük kötülüğü işlemektir. Çünkü millet her türlü fedakârlığı göze alarak istiklalini kazanmış olsa da saltanat sürüp gittiği takdirde, bu istiklale kazanılmış gözüyle bakılmazdı.

Artık vatan ve milletle hiçbir vicdan ve fikir bağlantısı kalmamış bir sürü delinin, devlet ve milletin istiklal ve haysiyetinin koruyucusu mevkiinde bulundurulmasına nasıl göz yumulabilirdi?²⁴⁴

Aslında İtilaf Devletleri'nin, Almanya ile imzaladıkları Versay Antlaşması'nda kabul ettikleri Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi yalnızca Türkiye'ye ait olup, Türkiye'nin ve halkının tam egemenliğe sahip olması lüzumunu kayda almış; İtilaf Devletleri bunu kabul etmiş ve imzalamışlardı. Ancak İtilaf Devletleri aradan bir yıl geçtikten sonra (1919 ve sonrası), 12. maddeye ve Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) hiçbir noktasına riayet etmeden Türkiye'yi manda altına almak ve tümüyle parçalamak kararı almışlardır. Bunun için İstanbul Hükümeti nezdinde ve Erzurum-Sivas Kongrelerinde adamları vasıtasıyla mandacılığın savunulmasını sağlamışlardır.

Bunu bilen Mustafa Kemal, mandacılığın kabul edilmemesi konusunda ciddi mücadele vermiştir. Mandacılığı savunanların çoğu, sonradan İkinci Grup'ta yerini almış ve Atatürk'e, dolayısıyla cumhuriyet rejimine muhalefet etmişlerdir.

²⁴⁴ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 8-10. Atatürk Araştırma Merkezi, 2002

8 Eylül 1919'da, Sivas Kongresi Genel Kurulu'nda, Hazırlık Komisyonu tarafından mandacılık konusunda hazırlanan rapor, görüşmeye açıldı. Oturum başkanlığını Mustafa Kemal Paşa yapıyordu.

Atatürk mandacılık toplantısını ve sonucunu NUTUK' ta şöyle anlatır:

"Sonraki oturumda ilk sözü alan Kara Vasıf Bey, 'bir kere prensip olarak mandayı kabul edelim, şartları üzerinde daha sonra görüşürüz' dedi.

Üyelerden Macit Bey adında bir zat, 'genel kurulda asıl görüşülecek mesele, bundan sonra yalnız yaşayabilecek miyiz, yaşayamayacak mıyız? Mandayı nasıl yorumlayacak ve mandaterle ne tarzda görüşeceğiz? Bizi mandasına alacak devlet kim olacak?' şeklinde konuştu.

Ben Başkanlık kürsüsünden, 'zannederim bu rapordan iki görüş ortaya çıkıyor. Bunlardan birincisi, devletin içte ve dışta bağımsızlığından vazgeçmemesi; ikincisi de, devletin ve milletin yabancı devletlerin zararlı baskıları karşısında bir yardım ve destek ihtiyacında bulunup bulunmamasıdır. Asıl kararsızlık doğuran nokta budur. Herhalde içeride ve dışarda istiklalimizi kaybetmek istemiyoruz' dedim...

Bunun üzerine söz alan Bekir Sami Bey, 'Yüklendiğimiz görev pek ağır ve önemli. Boş tartışmalara ayıracak hiçbir dakikamız yoktur. Bu raporumuzu görüşelim ve vakit geçmeden hemen bir karar alalım' dedi...

İsmail Fazıl Paşa'da (Ali Fuat Paşa'nın/Cebesoy'un babası), 'Bekir Sami Bey'in düşüncesine katılıyorum. Asıl sorun, tam istiklal mi, yoksa manda mı kabul edeceğiz' dedi.

Bunun arkasından Hami Bey söz alarak İsmail Paşa Hazretleri ile Bekir Sami Beyefendi'nin düşüncelerine katıldığını söyledikten sonra: 'Her halde bir desteğe muhtacız, bunun en basit delili de, devlet gelirlerinin ancak borcumuzun faizini karşılayabilmesidir' buyurdular.

Bundan sonra Raif Efendi, manda aleyhinde konuştu...

Refet Bey'in (Paşa'nın) konuşması aynen şöyle: 'Mandanın bağımsızlığı yok etmeyeceği gerçeği ortada iken, bazı arkadaşlarımız-bağımsız mı kalacağız yoksa mandayı mı kabul edeceğiz?-tarzında bir takım görüşler ileri sürüyorlar. Onun için her şeyden önce mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Bununla birlikte daha mandadan söz etmeden önce, düşünceleri gıcıklayan bu raporda bu deyimmin ne şekilde anlaşılmış olduğunu bilmek gerekir. Hami Bey tarafından verilmiş olan rapor iki bölüme ayrılıyor. Bir

gerekçe bölümü var, ondan sonra bir de mandanın ne olduğunu anlatan bölüm var... Bu rapor metni Genel Kurul'da görüşmeye sunulmuş mudur? Sunulmamış mıdır?"

(Bunun üzerine) İsmail Fazıl Paşa: 'Yanlış anlaşıldığı için biz üçümüz; yani Fazıl Paşa, Bekir Sami ve Hami Bey'ler-bu raporu geri çekiyoruz. Hiç verilmemiş saydık' dedi.

Ben (Mustafa Kemal) rapor geri alınmıştır dedim. Rapor geri alınmasına rağmen Refet Bey, zabıtlarda 5-6 sayfa yer alan özentili bir konuşma yaptı... Zabıtlardan aldığım bazı cümleler hatibin (Refet Bey'in) maksadını açıklamaya yetecektir, sanırım.

Refet Bey diyordu ki: 'Biz Amerika mandasını tercih etmekle maksudumuz, bütün toplumlari kendine tutsak eden, kalpleri, vicdanlari söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin milletlerin vicdanlarına saygılı olan Amerika'yı kabul etmektir...

Söz olarak, manda ile bağımsızlık birbirine engel olan şeyler değildir... Biz de diyelim ki biz dışarıda ve içeride tam bağımsızlık isteriz; ancak, acaba hem kendi başımıza yapabilecek miyiz yapamayacak mıyız?..

Her halde bir Amerikan kefilliğini kabul etmek zorundayız. Yirminci yüzyılda, beş milyon lira borcu, harap bir memleketi, pek verimli olamayan bir toprağı ve ancak on beş milyon lira geliri olan bir millet için, bir dış dayanak olmaksızın yaşamak imkânı olmaz!..'

Efendiler, bu parlak ve ustalıkli nutuk, dinleyenlerin düşünce ve görüşleri üzerinde yapabileceğı yanıltıcı etkinin derecesini kolaylıkla takdir buyurursunuz. Zihinlerin; bunun ardından gelebilecek aynı görüşteki hatiplerin konuşmalarıyla büsbütün zehirlenmesine meydan vermemek ve kendilerini özel olarak aydınlatıp yol göstermeye fırsat bulabilmek için, derhal oturuma on dakika ara verdim...

Bundan sonra, Bursa temsilcilerinden Ahmet Nuri Bey, manda aleyhinde uzun bir konuşma yaptı... Hamdi Bey, buna daha uzun cevap verdi: '... İstanbul'dan hareket etmeden önce, eski Sadrazam İzzet Paşa Hazretlerini ziyarete gitmiştim. Her halde bir manda ihtiyacında olduğumuza kendisi de inanıyordu. Bana bu konudaki düşüncemi sordu; düşüncelerimi arz ettim. Bir kaç gün sonra beni çağırıp şu meseleyi açıkladılar:

- Suriye ve Adana Bölgesinde dolaştıktan sonra, İstanbul'a gelip siyasi partilerin görüşlerini öğrenmeye çalışan Amerikan Araştırma Komisyonu üyeleri, İzzet Paşa'yı konağında ziyaret ederek, Anadolu'daki milli

teşkilatın Türk milletini temsil ettiği inancında olduklarını ve Paşa'yı da (Yani İzzet Paşa'yı) bu işin öncüsü bildiklerini söylemişler ve - eğer siz Erzurum ve Sivas Kongrelerine Amerikan mandasını istettirecek olursanız, Amerika da Osmanlı mandasını kabul edecektir - demişler. Paşa bunu bana açıkladıktan sonra, bu milletin bir harbe daha gücü kalmadığından ve herhalde böyle bir çareye başvurmak zorunda kaldığımızdan söz etti ve Sivas'a gittiğim zaman oradakilere bu durumu anlatmamı tavsiye buyurdu.

İzzet Paşa'nın inancı da bu şekilde istenecek bir mandanın yüzde doksan kabul ihtimalinin bulunduğu ve yalnız bizim için bir takım şartlar ileri sürmenin zaruri olduğu merkezindedir. Hatta Paşa, Amerika için milletin isteğine dayanmayan bir mandayı kabul etmek mümkün olmadığından, kongremiz (Sivas Kongresi) tarafından gösterilecek isteğin Avrupa devletlerine karşı Amerika lehinde bir dayanak noktası olacağını da söyledi. Ben bu meseleyi İstanbul'dan şifre ile Erzurum'da Rauf (Orbay) Bey'e bildirdim. Mandanın kendinden çok adına karşı çıkanlar boşuna telaşlanıyorlar, kelimenin önemi yoktur. Önem, işin gerçeğinde ve niteliğindedir. Manda altına girdik demeyelim de isterlerse varlığını ebedi (Devlet-i ebed-müddet) olarak sürdürecektir devlet olduk' diyelim...

Kara Vasıf söz aldı, özetle zabıtlara geçen konuşması şudur: 'Bütün devletler bizi tamamen bağımsız bırakacaklarını söyleseler bile, biz yine bir dış desteğe muhtacız (Kara Vasıf Bey, sözlerinin başında mandaya-dış destek-adını verelim demişti). Dört yüz ila beş yüz milyon lira borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz; bize bunu ödeyin diyecekler; hâlbuki bizim gelirimiz bunun faizine bile yeterli değildir. O zaman güç bir durumda kalacağız; bunun için bağımsız olarak yaşamaya mali durumumuz elverişli değildir.

Sonra, yanı başımızda, bizi bölüşmeyi emel (amaç) edinmiş hükümetler var; onların ihtirasları karşısında mahvoluruz. Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar uçakla havada uçuyorlar, biz henüz kağıt arabasından kurtulamıyoruz. Onlar savaş gemisi yapıyorlar, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz. Bu şartlar altında bugün bağımsızlığımızı kurtarsak bile yine günün birinde bizi bölüşürler...

İstanbul'daki Amerikalılar, Manda'dan korkmayınız, Milletler Cemiyeti Tüzüğü'nde yeri vardır-diyorlar. İşte bütün bunlardan dolayı İngiltere'yi kendimize sürekli düşman, Amerika'yı da en az kötülük gelebilecek bir devlet olarak kabul ediyorum. Eğer uygun bulursanız, buradan İstanbul'-

daki temsilciye (Amerika temsilcisine) bir mektup yazıp gizlice bir heyet göndermek için bir torpido (savaş gemisi) isteyebiliriz.'

Eylül'ün Dokuzunda (9 Eylül 1919, Sivas Kongresi) Salı günü yapılan toplantıda, manda meselesine dokunan Rauf (Orbay) Bey'in zabıtlara geçen konuşması aynen şöyledir: 'Bu manda konusu üzerinde şimdiye kadar gerek basın ve gerekse başka çevreler tarafından birçok sözler söylendi. Gerçi yüksek heyetiniz dış destek prensibini kabul buyurmuş ise de bu desteği kimden isteyeceğimiz açıklanmadı. Bunun Amerika olduğu dolaylı olarak anlatılıyorsa da, bence doğrudan doğruya belirtilmesinde bir sakınca yoktur' (Yani Amerika mandacılığını kabul etti).

Efendiler! Pek uzun ve tartışmalı olarak geçen bu manda görüşmesi, taraflarını susturacak ortalama bir çare bulunarak sona erdi. Hem de bu çareyi teklif eden yine Rauf (Orbay) Bey oldu: 'Amerika'da yıllardan beri aleyhimizde yapılmakta olan olumsuz yöndeki propagandaların doğurduğu düşünce akımını düzeltmek için, her şeyden önce Amerikan Kongresi'nden memleketimizi izleyecek ve gerçeği görececek bir heyet davet etmek. (Bu heyet oybirliği ile kabul edildi) Kongre Başkanlık Divanı'nın imzalarıyla bu yolda bir mektup hatırlıyorsam da bu mektubun gönderilip gönderilmediğini hatırlamıyorum. Kaldı ki bu mektuba özel bir önem de vermiş değilim."²⁴⁵

Prof. Dr. M. Cemil Birsell, Atatürk'ün mandacılığa ciddi bir şekilde karşı olduğunu ve bunu Sivas Kongresi'nde alınan kararlardan biri yaptığını şöyle yazar:

"Erzurum Kongresi, Doğu illeri adına iken, Sivas Kongresi bütün milleti temsil eden Genel Kongre'dir. Ancak Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar, bazı küçük değişikliklerle burada aynen kabul edilmiştir. İşte, alınan yedi karardan altıncısı (Md.6), 'Manda ve himaye kabul edilmez' olup, Erzurum ve Sivas'taki mandacılara karşı hüküm verilmişti."²⁴⁶

²⁴⁵ Kemal Atatürk, NUTUK, 72-79

²⁴⁶ Prof. Dr. M. Cemil Birsell, Lozan. s. 357.1998

(ÖZETLE) ERZURUM VE SİVAS KONGRELERİ

Erzurum Kongresi:

8-23 Temmuz 1919 arası, Erzurum Kongresi'nin hazırlık dönemi ve Mustafa Kemal'in Kongre'nin toplanması için ciddi sıkıntılara düştüğü sürecektir.

Mustafa Kemal daha Erzurum'a varmadan önce, Vilayat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Erzurum'da doğu vilayetleri temsilcilerinden oluşan bir kongrenin toplanmasını kararlaştırmıştı. Kongre için 10 Temmuz 1919 tespit edilmişti.

Mustafa Kemal yakın arkadaşlarıyla bir takım görüşmelerde bulunduktan sonra; kongreye kendi plan ve ileri düşünceleriyle daha kapsamlı, daha anlamlı ve vatanın-milletin bir bütün olarak kurtuluş sorumluluğunu taşıyan bir mahiyet vermek için işi ele almıştı.

Kongreye gelecek delegelerin yola çıkarılmaları ve her türlü yardımda bulunulması hakkında komutan ve valilere bildirimlerde bulunmuştu.

Mustafa Kemal Paşa; Kongreyi yerel-bölgesel kongre ölçüsünden çıkarıp, ülke çapında vatan ve milletimizin kurtuluşu yolunda yaşamsal kararlar alacak bir büyük milli olay haline sokmak gereklidir diyordu. Bunun için de kongrenin bir an önce toplanması için gece gündüz çalışıyor, her türlü hazırlığı yapıyordu. Ancak kongre, 10 Temmuz'da, bütün gayretlere rağmen toplanamadı; 23 Temmuz 1919'da Kongre açıldı.

İngiliz Tehdidi:

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları kongrenin daha kapsamlı toplanmasını sağlamaya çalışırken; İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un yeğeni-Erzurum işgal kuvvetleri komutanı Albay Ravlenson ziyarete gelir; aralarında şöyle bir konuşma geçer (9 Eylül 1919):

"Albay Ravlenson: Duyduğuma göre, burada yarın bir kongre açacaksınız.

Mustafa Kemal: Evet milletçe açılması takarrür etmiştir (kararı verilmiştir).

Albay Ravlenson: Açılmaması daha uygun olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa: Kongre kesinlikle toplanacak ve gününde açılacaktır. Millet buna karar vermiştir. Açılmamasını tavsiye eden mütalaanıza hâkim olan sebepleri bile sormaya lüzum görmüyorum.

Albay Ravlenson: Fakat hükümetim, bu kongrenin toplanmasına müsaade etmez.

Mustafa Kemal: Ne hükümetinizden, ne de sizden müsaade istemedik ki, böyle müsaadenin verilip verilmeyeceği bahis mevzu olsun.

Albay Ravlenson: Kongreden vazgeçmezseniz kuvve-i cebriye ile (kuvvet zoruyla) toplantının dağıtılmasına mecburiyet hâsıl olacaktır.

Paşa, derhal şiddetle karşılık verdi: O halde biz de mecburi ve zaruri olarak kuvvete kuvvetle karşı koyar ve herhalde milletin kararını yerine getiririz.

Ne pahasına olursa olsun kongreyi açacağız.

Mülakatımız bitmiştir.

Ben (Mazhar Müfit Kansu) oda kapısını açtım; lütfen kolnel (albay) diyerek kapıyı gösterdim. Kolnel açtığım oda kapısından ağzından tek kelime çıkmadan ve sapsarı bir yüzle çıkıp gitti...

Paşa sinirliliğini koruyor, odanın içinde geziniyor (ve şu sözler ağzından dökülüyordu): 'Miralay (Albay) Bey, böyle blöflerle, tehditlerle bizi kararımızdan vazgeçirebileceğini zannediyor. Azmi milletin, idarei milliyenin ne demek olduğunu bilmiyor'.

Mustafa Kemal Paşa gerekli gizli tedbirleri almıştır. İngiliz Albay Ravlenson kuvvet kullanma cesaretini gösterememiştir."²⁴⁷

Kongre 23 Temmuz 1919'da açıldı; 14 gün sürdü. Kongre başkanlığına Mustafa Kemal; tarihin ve olayları, içine düşmüş olduğumuz kanlı ve büyük tehlikeleri, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi hükümlerine rağmen işgalleri, Padişah Vahdettin ve Hükümeti'nin hainliklerini anlattıktan sonra tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemeyeceğini, bu sebeple memleketimiz ve milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin, hüküm bulunmadığını söyledi. Son sözü, "Milli Mücadele verecektir", dedi.

Mustafa Kemal milli iradeye dayanan bir meclis, kuvvetini milli iradede alan bir hükümet oluşturmamasını ilk iş olarak gösterdi.

²⁴⁷ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber. I. Cilt. s. 44-49. 2009

Kongre; kararlarını, bir tüzük ve bunu ilan eden beyannamede yayınladı. Mustafa Kemal, prensiplerini NUTUK' ta şöyle özetler:

"1- Milli sınırlar içinde bütün vatan parçaları bir bütündür, birbirinden ayrılamaz.

2- Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümeti'nin dağılması halinde, millet topyekûn kendisini savunacak ve direnecektir.

3- İstanbul Hükümeti vatanı koruma ve istiklali elde etme gücünü göstermediği takdirde, bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümeti milli kongre seçecektir. Kongre toplu değilse, temsili heyet seçecektir.

4- Milli kuvvetleri (Kuvay-i Milliye'yi) tek kuvvet olarak tanımak ve milli iradeyi hâkim kılmak esastır.

5- Hıristiyan unsurlara siyasi hâkimiyetimizi ve toplumsal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez.

6- Manda ve himaye kabul edilemez.

7- Milli Meclisin derhal toplanmasını ve hükümetin yaptığı işlerin Meclis tarafından kontrol edilmesini sağlamak için çalışılacaktır."²⁴⁸

Erzurum Kongresi, Milli Mücadele'nin rengi, gelişmeleri ve Türk milletinin geleceği için kader tayin edici manalar ve etkiler taşır.

Erzurum Kongresi, Mustafa Kemal'in şahsı içinde de derin manalar ifade eder. Askerlikten ayrılışı Erzurum'da olmuştur. Bu olayın ruh yapısında yarattığı, açığa vurulmayan fırtınalarını orada yaşamıştır. Bir aralık, hatta her şeyin mahvolduğu, bir tarafa çekilmenin, sinmenin, gözden kaybolmanın belki de hayırlı olacağı derecelerine varan geçici tereddütler orada yaşanmıştır. Mesleğini, rütbelerini, nişanlarını feda ederek "milletin sinesinde bir mücahit" olarak ortaya çıkışı yine Erzurum'da olmuştur.

Mustafa Kemal, "Ya devlet başa ya kuzgun leşe" atasözünü söyleyerek, önce Erzurum'da kelleyi koltuğuna almıştır. Yeni mücadeleler için ilk yetkileri Erzurum'da elde etmiştir. Padişaha (Vahdettin'e) iade ettiği rütbelerin, nişanların yerine yeni ve bu defa halktan yetki ve görevler bu kongrede alınmıştır.

²⁴⁸ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 45-46. Atatürk Araştırma Merkezi, 2002

Mustafa Kemal, Erzurum'da noktayı koydu: "üç sene dişimizi sıkalım, düşmanı yeneriz"; öyle de oldu.

Erzurum'da Mustafa Kemal'in Gizli Toplantısı:

Mustafa Kemal, Erzurum'da kongre açılmadan gizli bir toplantı yapar: Bu toplantıya katılanlar: "Kâzım Karabekir Paşa, Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, Mazhar Müfit (Kansu), Kurmay Kâzım (Dirik), Hüsrev (Gerede), Dr. Refik (Saydam), Erzurum Valisi Münir Bey, İzmit Mutasarrıfı Süreyya Bey, Hüsrev Bey.

Mustafa Kemal önce, memleketin ve dünyanın durumunu ve meseleleri etraflıca anlatır.

Bizler, 'memleketi kurtarmak, günün felaket ve ıstırap kaydeden şartlarından kurtulmak için ne yapmalıyız' diye kendi kendimize soruyorduk. Fakat hiç kimse, bu sorunun cevabını bulup, ne nefesine ne de başkasına veremiyordu.

Mustafa Kemal, düşünce sınırlarını aşarak sonsuz ufuklara dalmış ve saplanmış olarak cevabı-kararını verdi: 'Arkadaşlar, tek tedbir: Hâkimiyet-i Milliye' ye (Milli Egemenliğe) dayanan, kayıtsız şartsız müstakil bir Türk devleti teşkil etmek ve bu hedefe behemehâl vasıl olmaktadır.

Büyük bir vatan ve millet davasına atılıyoruz. Bütün bir milletin maddi ve manevi seferberliği, mücadelesi, savunması ve muvaffak olması lazımdır. Böyle çok büyük bir dava, gizlice görülmez ve yürütülemez. Millet davası ancak milleti huzurunda görülüp yürütülebilir. Bunun için de ortaya çıkmak, meydana atılmak, bir millet ferdi olarak çalışmak icap edecektir...

Böyle bir büyük davayı başarmak teşebbüsünü ele alacak organizasyonun ve milli vazifenin başına geçecek zatın kim olacağı hakkında da kati (kesin) bir fikrim yoktur. Bu tayin hakkı, bu anlarda sizlerin, ondan öteye safha safha milletindir..."²⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa ve Arkadaşlarını Tutuklama Emri

"Kongre'nin açıldığı günün gecesiydi. Yani 23 Temmuz'u 24 Temmuz'a bağlayan gece, Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul şifre ile bir haber verdi:

²⁴⁹ Mazhar Müfit (Kansu), Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, s. 30, 31, 32, 33

'Hükümet tutuklanmanız için askeri ve sivil makamlara emir verdi, bir beyanname de yayınlayarak sizi asi tanıdığını ilan etti'.

Mustafa Kemal Paşa, hiç telaş etmeden, 'Daha bu başlangıç, ileride çok daha zor durumda kalacağız ve fakat her türlü zorluğu yeneceğiz; buna şüphem yok' dedi...

Sadrazam Damat Ferit Paşa, emir-ve beyannamesinde: Anadolu'da iğtişâş (karışıklık) meydana geldiğinden, Kanuni Esasi'ye muhalif olarak Meclis-i Mebusan adına Erzurum'da toplantı yapıldığından, bunun bir isyan olayı teşkil ettiğinden uzunca bahsediliyor, hem Mustafa Kemal Paşa'yı ve arkadaşlarını asi ilan ediyor, hem de bu hareketin derhal askeri ve sivil makamlar tarafından önlenmesini ve asilerin tutuklanıp İstanbul'a gönderilmelerini emrediyordu.

Bu durum karşısında Mustafa Kemal Paşa, '... Bu ne denaet (alçaklık?) ... Biz millete dayanan ve milli hakları, milli selameti, vatan istiklalini kurtarmayı hedef tutan bir milli kongre akdederken bu kutsal toplantıyı bir hükümetin bu şekilde karşılaması yalnız denaet değil, hıyanettir...

Göreceksiniz hiçbir şey yapamayacaklar. Milli irade kendi istikametinde bir nehir gibi coşup taşacaktır... (Sadrazam) Damat Ferit Paşa'nın beyannamesini, istinatlarını reddederek Padişaha, halka ve tüm askeri komutanlara, mülki idareye, belediyelere durumu bildirmek gerekir...' dedi.

Ertesi gün (25 Temmuz) Vilayete üst üste emirler verildiği gibi, Harbiye Nazırı Nazım Paşa tarafından Kâzım Karabekir Paşa'ya zorla tutuklama ve Kongre'yi dağıtma emri verilmişti.

Kâzım Karabekir Paşa, Harbiye Nazırı Nazım Paşa'ya şu sert cevabı göndermişti: 'Ben ferdi millet olarak vatanın selameti ve tahlisine (kurtuluşuna) çalışan Mustafa Kemal Paşa'yı ve arkadaşlarını tutuklayamam. Tutuklama girişimi de yasaya aykırı olur. Bu emrinizin arz ettiğim nedenlerle Kolorduca yerine getirilmesine imkân yoktur'.

Diğer askeri ve sivil makamlar, İstanbul Hükümeti'ne aynı mahiyette ret cevapları vermişti...²⁵⁰

Erzurum Kongresi'nin başarıyla sonuçlanması, Padişah Vahdettin'i-Sadrazam Damat Paşa'yı ve Hükümeti'ni büsbütün sinirlendirmiş, kızdırmıştı. Yukarıda da ifade edildiği gibi; Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları

²⁵⁰ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, s, 86,97. Baskı 2009

hakkında tutuklama ve İstanbul'a gönderilme emrini ne Kâzım Karabekir Paşa'ya, ne de Erzurum Vali Vekili Kadı Hurşit Efendi'ye dinletemeyen, Kongre'nin toplanmasına engel olamayan, İngiliz Albayı Ravlenson'un tehditlerinden fayda göremeyen Padişah Vahdettin-Sadrazam Damat Paşa-Hükümet; Milli Mücadele'yi kırmak için artık bir düşman gibi hareket etmeye başlamıştır.

Sivas Kongresi (4'Eylül-11 Eylül 1919):

Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'nden sonra toplandı. Ancak kolay olmadı: Vahdettin-Hükümeti kongrenin toplanmaması için her türlü girişimde bulunmuş, tehditler savurmuştur. Hatta İngilizlerin desteği ile Elazığ Valisi Ali Galip Bey Kürtlerle Mustafa Kemal'e suikast düzenlemişse de başarılı olamamıştır. İngiliz ve Fransızlar da kongrenin engellenmesi için her türlü girişimlerde bulunmuşlardır.

Hatta Kürtçülük hareketinin Avrupa'daki organizatörü olan Bedirhan kardeşlerle bir İngiliz subayı da Elazığ'a gelmişlerdir. Ancak yukarıda belirttiğim gibi, başaramamışlardır. İngilizler de, Kürtler de Halep'e doğru kaçmışlardır.

Mustafa Kemal'i Kongre Başkanı Yapmamak İçin Gizli Toplantı:

Mustafa Kemal Sivas'a gelmeden, Sivas'ta toplanan 25 kadar delege Kongre'ye sunulmak üzere bir muhtıra hazırlarlar. Hâlbuki Mustafa Kemal için konu, Erzurum Kongresi'nin tüzüğünü ve esas gayelerini kabul etmek, Vilayat-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuki Milliye Cemiyeti ile Heyet-i Temsiliye'yi de, bütün vatani kapsayacak yetkilerle teçhiz ederek milli bir teşekküle ve merkeze vücut vermekten ibarettir. Ancak Mustafa Kemal davasında yalnız kalmış gibiydi. Hatta etrafında kendi liderliğine karşı, hem de en yakın arkadaşlarından gelen bazı tertipleri sezer.

Kongre'de başkan yapılmayacağı, bir yakını (Hüsrev Sami Bey) tarafından kendisine bildirilmesine rağmen, buna inanmak istemez. Oysa olay doğrudur:

["Tokat'tan Kongre'ye gelen Bekir Sami Bey'in kaldığı evde; Kara Vasıf, Rauf (Orbay) Bey, İsmail Hami Bey ve daha başkaları toplanır. Mustafa Kemal'in Kongre'de Reis (Başkan) olmaması için karar alırlar. Kongre'nin açılışından az önce Rauf Bey, bu kararı kendi düşüncesiymiş

gibi Mustafa Kemal'e açıklar. Ancak Mustafa Kemal, bu toplantıdan da, karardan da haberdirdir ve Rauf Bey'e karşılığı biraz sert olur:

"Kongre salonuna gitmeden önce koridorda Rauf Bey'le karşılaştım; 'kimi başkan yapalım' dedim. Rauf Bey, kesin bir dille, 'sen başkan olmamalısn' dedi... Gerçi Erzurum Kongresi'nde de benim başkanlığımı sakıncalı görenler vardı... Bu defa en yakın arkadaşlarımla aynı zihniyeti açığa vurnmaları beni düşündürdü. Rauf Bey'e: 'Anladım, Bekir Sami Bey'in evinde aldığınız kararı bana bildiriyorsun' dedim ve cevabını beklemeden Kongre salonuna girdim... Üç olumsuz oya karşı, ben başkan seçildim"²⁵¹

4 Eylül 1919'da Sivas Lisesi salonunda açılan bu tarihi kongre, Erzurum Kongresi kararlarını kabul etti ve şu değişiklikler yapıldı.

Bu sırada, yani 5 Eylül 1919'da, Sadrazam Damat Ferit Paşa bir bildiri yayınlıyarak, Sivas Kongresi'nin önemsizliğini belirtmeye çalışmıştı: "Mustafa Kemal hareketi, çabuk geçen bir heyecandır; askeri bakımdan önemsizdir. Halk hükümete sadıktır."²⁵²

Sivas Kongresi'nde, Erzurum Kararları üzerinde yapılan değişiklikler şunlardır:

"1- Derneğin adı, 'Şarkı Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' idi. "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" oldu.

2- 'Heyet-i Temsiliye bütün Doğu Anadolu'yu temsil eder' yerine 'Heyet-i Temsiliye bütün vatanı temsil eder' dedi. Mevcut üyelere altı kişi daha eklendi.

3- 'Her türlü işgal ve müdahaleyi, Rumluk ve Ermenilik kurma gayesine bağlı sayacağımızdan, topyekûn savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir' yerine 'Her türlü işgal ve müdahalenin özellikle Rumluk ve Ermenilik kurma gayesine yönelmiş faaliyetlerin reddi konularında topyekûn savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir' denildi.

4- Doğu illerini kapsayan 'buralar' yerine yurdumuzun her hangi bir parçasını bırakmak ve ilgilenmemek... şeklinde daha geniş ve genel bir kayıt kondu."²⁵³

²⁵¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 60,61. Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I. Cilt, s. 211-218, 2009

²⁵² Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi I. Cilt, s.219,241

²⁵³ Kemal Atatürk, NUTUK, s.61,62

Ayrıca bir Kongre Beyannamesi de yayınlandı; 10 madde şeklinde özetlenebilir:

"30 Ekim 1918 tarihinde ve Mondros Mütarekesi imzalandığı sıradaki sınırlar dahilinde kalıp, ezici bir İslam ekseriyetini barındıran topraklar içindeki Osmanlı toprakları hiçbir suretle bölünmez bir bütün teşkil eder.

Osmanlı topluluğunun bütünlüğü, milli İstiklalin sağlanması, saltanat ve hilafet makamının dokunulmazlığı için Kuva-yı Milliye'yi amil ve milli iradeyi hakim kılmak esası kesindir.

Vatanın neresinde olursa olsun bir işgale ve Rumluk, Ermenilik teşkili gibi teşebbüslere birlik halinde savunmak ve dayatmak esası meşrudur.

Azınlıkların hak müsavatı kabul ve siyasi hâkimiyetle içtimai muvazene-yi bozacak esaslar reddedilir.

Hükümet bir dış baskı karşısında mülkün herhangi bir parçasını terk zorunda kalırsa buna karşı bütün tedbirler alınır ve kararlar verilebilir.

İstiklal ve milliyet esasına riayet gösteren dış iktisadi ve teknik yardımlar kabul edilir.

Merkezi Hükümet, milli iradeye tabi olmalıdır. Milli Meclis toplanmalıdır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin bir Temsil Heyeti vücuda getirilmiştir."²⁵⁴

12 Eylül 1919, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın İngilizlerle Gizli Anlaşma İmzalaması

Sivas Kongresi'nin 11 Eylül 1919'da sona ermesi ve milli kurtuluş için kararlarını açıklaması ardından (12 Eylül 1919) Sadrazam Damat Ferit Paşa, Padişah ve kendisi için kurtuluşu İngilizlerde görmüş ve gizli bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşma şudur:

"Md. 1- İngiltere Hükümeti, kendi mandası altında, Türkiye'nin 'tamamiyet ve istiklalini' üstlenecek. İstanbul, hilafet ve saltanatın merkezi olacak.

Md. 2- İstanbul, Boğazlar İngiltere'nin denetimi altında olacak.

Md. 3- Türkiye, bağımsız bir Kürdistan kurulmasına karşı çıkmayacak.

²⁵⁴ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal, s.125. Baskı:1999

Md. 4- Türkiye İngiltere'nin Suriye ve El Cezire (Kuzey Mezopotamya) üzerindeki egemenliğini, gerekirse fiili olarak sağlamasına yardımcı olacak ve hilafet gücünü, Müslümanların bulunduğu İngiliz sömürgelerinde, İngiltere'den yana kullanacak.

Md.5- Milliyetçi Hareketi önlemek ve İstanbul Hükümetini korumak için, İngiltere bir zabıta kuvveti kuracak.

Md. 6- Türkiye, Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından vazgeçecek.

Md. 7- Bu anlaşma gayri resmi (gizli) nitelikte olup, İngiltere, Osmanlı delegelerinin bu esaslara uygun taleplerini desteklemeyi kabul eder.

Md. 8- Barış koşullarına döndükten sonra Padişah (Vahdettin), İngiliz hükümeti ile 4. maddedeki esasları genişletip genelleştirecek gizli bir anlaşma yapacak."

Bu gizli anlaşma Padişah Vahdettin'in onayından geçmiştir.²⁵⁵

Bilindiği gibi bu tür haince ilişkiler, çabalar Milliyetçi hareketin önünü kesememiş; Milliyetçi hareket milletin-vatanın kurtuluşunu sağlamış ve bize üzerinde yaşayabileceğimiz bağımsız-egemen bir vatan bırakmıştır!

Erzurum-Sivas Kongrelerinin Değerlendirmesi

Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar ve Sivas'ta genel bir kongre toplanması ile güçlenen Milli Mücadele, Padişah Vahdettin-Hükümeti'ni ve İngilizleri korkutmuştu.

Bunun üzerine İngiliz Hükümeti'nce Yunan işgalinin yayılması sınırlandırılarak, Milliyetçi Hareket'in duygusal şahlanması belli ölçülerde kalması temin edilmiş ve özellikle yurtseverlikle milli mücadeleye sarılan komutanlar ve yöneticiler arasında tereddütlerin doğmasına neden olunmuştur.

Ancak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, bu durumun önünü kesmek için, Milli Hareket'in heyecan ve geriliminin sürdürülmesini istemişler; bunun için de sert girişimlerden yana olmuşlardı. Böylece, Milli Hareket aynı başarıyla devam edecek; İstanbul Hükümeti'ne karşı tavır alınacaktı.

Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşa sert tavırlardan yana oldukları halde, Kâzım Karabekir Paşa bazı sert tavırlara karşı çıkıyordu.

²⁵⁵ Sinan Akşın, İstanbul Hükümetleri, I. Cilt, s. 572-573. İngiliz belge: FO37/5117-E 260/83/44

Örneğin, İstanbul Hükümeti'nin Milli Hareket'in telgraf haberleşmesini önlemek için almış olduğu tedbirlere karşılık, Mustafa Kemal'in merkezle (İstanbul Hükümeti ile) haberleşmeyi kesme emrine Kâzım Karabekir Paşa karşı çıkmıştı. Ayrıca, İstanbul Hükümeti'nin-İngilizler'in Doğu Anadolu'ya gönderdikleri Tahkikat Heyeti'ne Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşaların karşı çıkmasını Kâzım Karabekir Paşa uygun bulmamıştı. Sivas'ta ikinci bir kongrenin toplanması hususunda da ihtilaflar vardı. Bütün bunlar milli hareketin gevşemesine yol açıyor; dolayısıyla Padişah Vahdettin-Hükümeti ve İngiliz Yüksek Komiser Vekili Webb'in umutlarını güçlendiriyordu.

Önceki sayfalarda da belirttiğimiz gibi, Sivas Kongresi 4 Eylül 1919'da açılmış, 11 Eylül 1919'da kapanmıştır. Sivas'ta genel milli bir kongrenin yapılması, 22 Haziran 1919'da Amasya Tamimi ile duyurulmuştu. Ancak bu sırada Erzurum'da Doğu Anadolu Kongresi toplanmakta olduğundan, özellikle Kâzım Karabekir Paşa'nın isteği üzerine, Mustafa Kemal ve arkadaşları bu görüşmeyi de tasarıları arasına almak zorunluluğu duymuşlardı. Amasya Tamimi'nde duyurulan uzlaşmaya göre, 10 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi toplandıktan sonra, buradaki Kongre temsilcilerince uygun görecekları bir zamanda-burada Türkiye'nin kalan yerlerinden gelmiş bulunan temsilcilerle birleşerek milli kongre oluşturulacaktı. Ve temsilcilerinin süratle yola çıkmaları öngörülmüştü. Fakat Erzurum Kongresi ancak 23 Temmuz 1919'da toplanabilmişti. Erzurum Kongresi'nin iki hafta sürmesine rağmen, Amasya Tamimi'ne göre, "süratle yola çıkarılması" öngörülen temsilcilerden bir ses çıkmamıştı. Üstelik Mustafa Kemal ve arkadaşları Erzurum Kongresi kapandıktan sonra üç hafta daha bu şehirde kalmalarına rağmen Sivas'ta toplanmada bir ilerleme kaydedilemiyordu.

1919 Ağustos ayı sonlarına doğru, Ali Fuat Paşa'nın da büyük çabalarıyla delegeler Sivas'ta toplanmaya başladı; 29 Ağustos'ta Mustafa Kemal Sivas'a gitti; Kongre, yukarıda da vurguladığımız gibi 4 Eylül de açıldı, aldığı kararlarla 11 Eylül 1919'da kapandı.

Mustafa Kemal'in Erzurum ve Sivas Kongreleri açılış konuşmalarında bazı farklılıklar vardır:

Her iki açılış konuşmasında 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nden beri oluşan durumu anlatmış; ancak Erzurum konuşmasında çok uzun bir şekilde dünyanın her tarafında İtilaf Devletleri'ne karşı oluşan tepkilerden

ve bu alanda kazanılan başarılarından bahsetmesine rağmen, Sivas Kongresi'nde bunlardan bahsetmemiş, Yunan işgalleri ve Ermeniler üzerinde durmuştur. Bunun nedeni, NUTUK' tan anladığımıza göre; İtilaf Devletleri'nin Anadolu üzerinde baskılarını artırmama politikasından kaynaklandı; diğeri bir deyişle, açıktan İtilaf Devletleri'ne karşı olmamanın milli mücadele için daha yararlı olacağı düşüncesinden ileri geldiği hususudur.

Mustafa Kemal Erzurum Kongresinde, Padişah Vahdettin-Hükümeti'nin çaresizliği ve zaaf içinde olduğunu dile getirirken, Sivas Kongresinde Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne karşı çok sert konuşmuştu. Yani, baş düşman olarak İtilaf Devletleri yerine, Sadrazam Damat Ferit Paşa ve Hükümeti ilan edilmiştir.

Nitekim Mustafa Kemal Sivas Kongresi açılış konuşmasında, bu durumu açıkça göstermektedir: "Efendiler! Burada büyük teessüflerle yüksek heyetinize arz edeyim ki memleketin ve milletin mukaddesatını teminde acizlik ve miskinlikten başka bir kudret gösterememiş olan merkezi hükümet (Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükümeti) milletin sesini boğmak, ortak milli bağları kırmak ve bu suretle milleti daima mağlup göstermek gibi ancak düşmanlarımızın menfaati hesabına kaydolunan boğazlama ve tutarsızlık harekâtında bütün mücadeleciliğini takındı. Bu hal milli tarihimizde bittabi merkezi hükümet hesabına pek şaibeli bir fasıldır"²⁵⁶

Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nde, ordumuzun merkezi hükümet uyarımasından söz etmezken, Sivas Kongresi'nde; "Teşekkür olunur ki Efendiler, millet ve milli kudretin tamamen yardımcısı olan namuslu ordumuz, merkezi hükümeti uyarmak suretiyle zararları sonuçsuz bırakmıştır" ifadelerini kullanmıştır.²⁵⁷

"Sivas Kongresi'nin, Erzurum Kongresi'ne göre daha ileri derecede devrimci niteliğe sahip olduğu izlenimi elde edilebilmektedir. Bir kez, Sivas tutanaklarında bu devrimci nitelik, itiraza uğramadan delegelerce dile getirilmekte, Ali Galip olayı iyice ortaya çıkmadan, Kongre'nin Damat Ferit'i iktidardan düşürmeyi amaçladığı, devlet örgütlerine el koyarak mebusan (meclis) seçimlerinin hızlandırılması gerektiği açıkça görüşme konusu olmaktadır..."²⁵⁸

Erzurum Kongresi, bölgesel bir kongre olup temsil ettiği bölgenin devletten kopması yalnız İstanbul Hükümeti'nce değil, aynı zamanda Doğu

²⁵⁶ Atatürk'ün Bütün Eserleri. Cilt 3. s.312

²⁵⁷ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 3. s. 312

²⁵⁸ Sinan Akşın, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt I. s.471

Anadolu ileri gelenleri tarafından da bir kader olarak görülüyordu. Nitekim Erzurum Kongresi Tüzüğü'nün 3. ve 4. maddelerinde Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu'yu "terk ve ihmal zorunda kalması ihtimali karşısında, geçici de olsa ayrı bir hükümet kurma ihtimali öngörülmüştü.

Mustafa Kemal Sivas Kongresi'nde, bu hükümü kaldırmak istemiş; ancak Raif Efendi, maddenin aynen kalmasında ısrar etmiş; Rauf Bey (Orbay) ise, "o bölgede öteden beri Ermeni amacı bulunduğunu, örneğin 'bir propaganda meselesinden ibaret' olan Ege'deki Yunan amaçlarına benzetilemeyeceğini, onun için yalnız Doğu Anadolu'nun durumunu karşılamak için bu maddeye ihtiyaç olduğunu savundu"²⁵⁹ Sivas Kongresi kararlarında bu durum, genel hükümler içinde eritildi.

Ayrıca Mustafa Kemal'in Sivas Kongresi açılış konuşmasında-Erzurum'a göre-İtilaf Devletleri'ne pek karşı olmamasına rağmen, her türlü işgallere ve müdahalelere karşı direnme konusunda Sivas kararları daha kapsamlı olmuştur. Diğer bir ifadeyle, vatanın kurtuluşu için her türlü işgale karşı direnme, genel bir ilke halini almıştır. Yani Mustafa Kemal, Milli Hareket'e bir milli boyut kazandırdı; milli bir merkez, milli bir makam (kurum) vücuda getirdi. Ve Mustafa Kemal, Milli Hareket'in, yetkili öncüsü olarak belirlendi.

Erzurum ve Sivas kongrelerini en anlamlı şekilde kavrayan ve değerlendiren İngiliz İstanbul işgal temsilciliği olmuştur.

Mustafa Kemal'in Anadolu'da teşkilatlandırmaya çalıştığı Milli Hareket'in en sonunda varacağı noktayı, daha Sivas Kongresi günlerinde ve ilk defa İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck anlamıştır:

"Amiral de Robeck, Londra'daki Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a, 13 Eylül 1919 tarihli raporunda şunları yazmaktadır: 'Alınan bütün haberlere göre, Milli Hareket Anadolu'da müstakil (bağımsız) bir cumhuriyete doğru gitmektedir. Bu yeni milliyetçi parti, bugünkü Damat Ferit Hükümeti'nden ziyade, milli hareketi temsil etmektedir...' "²⁶⁰

²⁵⁹ U. İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, s. 15, 79, 80, 85-90

²⁶⁰ Prof. Dr. Jaschke, İngiliz Dış Politikasına Ait Vesikalar, Cilt III'te-Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da, s.54

Erzurum-Sivas Kongrelerinde Belirmeye Başlayan Zihniyet Farklılıkları Ve II. Grup'a Giden Yol:

İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılıp seçimlerin yapılması konusunda, Mustafa Kemal ve İstanbul Hükümeti/işbirlikçiler arasında görüş ayrılıkları, daha o günlerde kendini göstermiş; 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra, İkinci Grup adı altında, devrimci milli harekete karşı devam etmiştir.

Gelişmeleri görelim:

Sivas Kongresi Beyannamesi'nde yer alan "Merkezi Hükümet (İstanbul Hükümeti), milli iradeye tabi olmalıdır. Milli Meclis toplanmalıdır."²⁶¹ Maddesinin de İstanbul Hükümeti'ne gönderilmesine rağmen, Meclis-i Mebusan'ın toplanıp seçimlere gidilmesinden hiç söz edilmiyordu. Oysa Osmanlı Anayasası'na (1876 Kanuni Esasi'ye Md. 35'e) göre, Meclis kapandıktan sonra en geç dört ay içinde seçim yapılarak meclisin toplanması gerekiyordu.

İngilizlerin seçim yapılmasına karşı çıkmamaları ve Hükümet dışı çevrelerin de baskısıyla, 26 Mayıs 1919'da Padişah Vahdettin Başkanlığında toplanan "Saltanat Şurası"nda, bir Milli Meclis toplanması istendi.

Yukarıda vurguladığımız Sivas Kongresi Beyannamesi'nde yer alan "Milli Meclis toplanması" kararından önce, 23 Temmuz 1919 Erzurum kararlarında da belirtilen "Vakit geçirmeden Milli Meclisin toplanması", 24 Temmuz'da Vahdettin'e, Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya... bildirilmişti.

Bütün bunlar Damat Ferit Paşa'yı seçim konusunda karar almaya zorlamıştı. Sadrazam Damat Ferit Paşa "Milli Mücadele'yi yönlendiren Mustafa Kemal ve asker arkadaşlarını Meclis-i Mebusan'a sokmamak için, 1912 tarihli hükümet kararnamesini uygun buldu. İşgal edilen yerlerde seçimin yapılabilmesi için İtilaf Devletleri temsilcileriyle görüşmeler yapılmasını istedi.

"Böyle bir karar alınması kuşkusuz önemli bir gelişme olmuştu. Çünkü bu karar Anadolu'da emperyalizme ve teslimiyetçiliğe karşı savaş açan Milliyetçi Hareket'le, İstanbul'da bulunan Osmanlıcı-İslamcı ve teslimiyet-

²⁶¹ Bakınız, Sivas Kongresi, Kararları-Beyannamesi başlığına

çi hükümet seçimlerin yapılması ve parlamentonun çalışması konusunda biçimsel de olsa-ortak bir kaniya varmış oluyorlardı"²⁶²

Yukarıda da ifade edildiği gibi Milliyetçi Hareket'le karşıtlarının, ki bunlar İkinci Grup adını almışlardır, Kongreler sürecinde fikir ve eylem ayrılığı su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Sivas Kongresi'nde yapılan tartışmalar bunun somut kanıtıdır.

Sivas Kongresi başlığını taşıyan kısmında da belirttiğimiz gibi, bu Kongre'nin ilk üç gününde, kongreye katılan temsilcilerin (üyelerin) İttihat ve Terakki Fırkası (İttihatçı) olup olmadıkları tartışmasıyla geçmiştir. İttihatçılık ve manda sorunu, Milliyetçi Hareket'in fikir birliğinde ayrışmaya neden olmuştur.

Mustafa Kemal'in girişimiyle; Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (Fırkası'nın) bir devamı olmadığı ve kongreye katılan bir kısım İttihatçının, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yeniden canlandırmak için bir çaba içinde olmayacağı bir "yeminle" teyit edilmiştir.

İngiliz-Amerikan mandacılığı konusu ise, Mustafa Kemal'in uyguladığı ince bir taktikle geçirildi ve kongrenin açıktan açığa herhangi bir devletin mandasını benimsemesi önlenmiş oldu. Böylece Sivas Kongresi'nde, Vahdettin ve Hükümeti'ne karşı; Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'yle ortaya çıkan milliyetçi düşüncüyü benimseyenler arasında, düşünce ve eylem birlikteliği şimdilik sağlanmıştı. Ancak emperyalist işbirlikçi örgütlenmeler, Cumhuriyet öncesi ve sürecinde de fikri yapısını korumuş; Cumhuriyet kuruluş politik felsefesi-ilkeleriyle ve taraftarları ile çatışmayı sürdürmüştür.

Düşünsel çatışmaların temel kaynaklarından biri, ki en önemlisi milli iradenin-egemenliğin tek kişiye-hanedana değil millete ait olması meselesiydi. Mustafa Kemal, Milli Mücadele'ye atılmadan önce olduğu gibi, Kongreler sürecinde de hayatı boyunca "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesini benimsemiş ve oturtmaya çalışmıştır.

Mustafa Kemal'in millet egemenliği için şart gördüğü seçimler ve millet meclisi, kongreler sürecinde üzerinde durulan en önemli mesele olmuş, İstanbul Hükümeti ile çatışmanın temelinde yer almıştır.

Sivas Kongresi ardından, Mustafa Kemal'le-Milli Hareket'le İstanbul Hükümeti ilişkileri gerginleşmişti (12 Eylül 1919). Çünkü Sivas Kongre-

²⁶² Prof. Dr. İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı, s.46

si'nde alınan karar gereği, Sadrazam Damat Ferit Paşa ve Hükümeti, Padişah Vahdettin'e şikâyet edilmiş; Sadrazamın çekilmesi yani hükümetin istifa etmesi, seçimlere bir an önce gidilmesi ve Meclis-i Mebusan'ın toplanması istenmişti.

Mustafa Kemal, bu durumu NUTUK'ta şöyle anlatır: "11 Eylül 1919'da Padişah'a (Vahdettin'e) çekilmek üzere (Kongre kararı gereği) bir telgraf hazırlandı. Bu telgrafta, tahmin buyuracağınız üzere, zamanın gereği basmakalıp sözler içinde: 'Hükümetin silah zoruyla Kongreyi basma yoluna giderek Müslümanlar arasında kan dökülmesine sebep olacağı, Kürdistan'ı ayaklandırmak suretiyle vatani parçalamak planını para karşılığında yüklenmiş olduklarının belgelerle açığa çıktığı, Hükümetin bu işlerde alet olarak kullanıldığı adamların perişan edilerek kaçmaya mecbur edildiği, yakalandıkları takdirde kanunun pençesine teslim edilecekleri, bu cinayetleri hazırlayan Dâhiliye ve Harbiye Nazırları vasıtasıyla da emredip uygulatan İstanbul Hükümeti'ne milletin güveninin kalmamış olduğu bildirildikten sonra; namuslu kimselerin oluşturduğu yeni bir hükümetin kurulması, bu casus şebekesi hakkında süratle kanuni soruşturma yapılarak suçluların cezalandırılması isteniyor; adil bir hükümet kuruluncaya kadar, İstanbul Hükümeti ile hiçbir haberleşme ve ilişkide bulunmamaya karar vermiş olan milletten ordunun ayrılmayacağını, olayın içyüzünü bilen ve o çevrede bulunan biz kolordu komutanları arza mecbur olduk' deniyordu" ...²⁶³

Cevap alamayan Mustafa Kemal, 13 Eylül 1919'da, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyetlerine, komutanlıklara ve belediye başkanlıklarına bir genelge göndererek; "seçim hazırlıklarının kısa sürede bildirilmesini, nüfus oranına göre sancaklardan (Osmanlı yönetiminde il'lerle ilçeler arasında yer alan yönetimi; mutasarrıflık) çıkarılacak milletvekili sayısının tespit edilerek Heyet-i Temsiliye'ye bildirilmesini; seçim hazırlıkları yapılırken gerek seçimler sırasında gecikmeye yol açacak engellerin şimdiden düşünülerek ortadan kaldırılmasını ve hiçbir gecikmeye meydan vermeyecek seçimlerin en kısa zamanda sonuçlandırılmasını" istemiştir.²⁶⁴

²⁶³ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 95,96

²⁶⁴ Kemal Atatürk, NUTUK, 98,99

"Mustafa Kemal" Adının Kullanılmasından Rahatsız Olanlar: Bu sıralarda, Mustafa Kemal'in gerek Padişah ve hükümetle, gerek komutanlıklarla, gerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Merkezleri'yle ve gerekse belediyecilerle yazışmalarında kendi adını kullanması; bir kısım kişilerde rahatsızlık yaratmış ve eleştiri konusu olmuştu. Bu kişiler, hem Erzurum hem de Sivas Kongrelerinde kendini göstermiş, daha sonra oluşan İkinci Grup'un öncüleri olmuştur.

Nitekim 17 Eylül 1919'da, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal'e şifreli telgrafında, "Paşam, Sivas'tan gelen tebligat ve genelgeler, bazen Heyet-i Temsiliye adına, bazen doğrudan sizin adınızdır. 10 Eylül 1919 tarihinde, İstanbul'daki hükümete hitaben, kendi adınıza duyuru ve uyarılarınız olmuştur.... Bu durum eleştirilmektedir... Bu bakımdan Heyet-i Temsiliye ve Kongre kararlarının, daima imzasız ve sadece Heyet-i Temsiliye diye yayınlanmasını rica ederim. Yüksek şahsiyetinizin herhalde ortada tek başına görülmemesi memleketin yararı bakımından gereklidir. Oy birliği ile (bu noktada oyları alınan şahısların veya heyetin kimler olduğunu daha bugüne kadar öğrenebilmiş değilim) arz olunan bu ricalarımı iyi karşılayacağınızdan eminim."

Mustafa Kemal'in Kâzım Karabekir Paşa'ya cevabı şu olmuştu: "... 10 Eylül 1919 tarihinde kendi adıma Hükümet'e gönderdiğim bir tebliğim yoktur... Gerek hükümete, gerek Padişah'a ve gerek yabancılara karşı yapılan müracaatlarda hep 'Kongre Heyeti' veya 'Heyet-i Temsiliye' ifadesi imza yerine geçmiştir. Yalnız Amerika Senatosu'na yazılan mektupta bendeniz dahil beş kişi imza koymuştur.

İçeride yapılan açık yazışmalara gelince, bunlara da 'Heyet-i Temsiliye' ibaresini imza yerine kullanmakta idik. Ancak bunun bazı çevrelerde kötü etki yaptığı ve güvensizliğe yol açtığı görüldü. Bu imza meselesi sizin yazınızdan önce, Heyet-i Temsiliye'de görüşme konusu oldu. Heyet-i Temsiliye, Hükümet'in izni ile resmi bir dernek olduğundan, aldığı kararların ve tebliğlerin bir şahıs tarafından imzalanması usulü zorunlu görüldü ve bir kişinin imza koyma usulü oybirliği ile karara bağlandı. Konu benimle ilgili olduğu için ben tarafsız kaldım.

...Benim yerime başka birinin imza atması söz konusu oldu. Bu noktada Heyetin ileri sürdüğü sakıncalar şunlardır: 'Bütün dünya benim bu işin içinde olduğumu bilir. Bugün bir başkasının imzasıyla tebligata başlanınca ve benim adım ortadan kalkınca ya aramızda bir geçimsizlik ve ayrılık olduğu sanılacak yahut da benim ortaya çıkmaktan çekinir gayri meşru bir

durumda olduğum, dolayısıyla da yapılanların gayri meşru olduğu zannına düşülecektir. Bunu bir yana bırakalım, herkesçe inanılacak ve güvenilecek bir arkadaşımız kendi imzasıyla ortaya çıktığı takdirde, bugün benim için söz konusu olan sakıncalar yarın o arkadaşımız için de söz konusu olacaktır.

...Gerçekten de bendenizin şahsı, özellikle işin başlangıcından beri bir saldırı hedefi olarak görülmüştü. Ancak hem içeriden hem de dışarıdan beklenen saldırılar yapılmış, Tanrı'ya şükür hepsi de amacımıza uygun olarak sonuçlanmıştır. İstanbul Hükümeti ve kötülüğümüzü isteyenler her teşebbüslerinde yenilmiştir.

Yabancılar gelince: Amerikalılar, Fransızlar ve İngilizlerle pek ciddi temaslar yapılmış; bunların Sivas'a kadar gelen yetkili memurları lehimize olmuşlar, bizimle iyi ilişkilere girmişlerdir. Bizim de içinde bulunduğumuz Kuva-yi Milliye'nin, bir iki kişinin kışkırtmasından doğmuş bir hareket olmayıp tam anlamıyla milli nitelikte genel bir hareket olduğunu bize de bilgi vererek bağlı bulundukları makamlara rapor halinde bildirmişlerdir. Bizde, memleketimizde, bilinen ahlaksızlık gereği bazı kirli vicdanlı insanların, bu gibi hareketlerde az çok önyak olanlar hakkında çıkardıkları dedikodunun önüne geçmek mümkün değildir... Bu tür sakıncalara karşı burada düşünülen tek çare, bizim sarsılmaz bir dayanışma ve içtenlikle yüce gayemize yürümekte bir an olsun kararsızlık göstermemizdir. Bendeniz, kamu yararı ile ilgili iş ve hareketlerimizde şahsi görüşlerimle değil, bütün saygıdeğer arkadaşlarımızın vicdan ve gönül birliği ile hareketi tercih ettiğim, siz kardeşimce de bilinmektedir..."²⁶⁵

Bizim bu konuyu burada kayda almamızın nedeni; Mustafa Kemal Atatürk'e ve getirdiği devrimci ilkelere karşı hareketin, Birinci Meclis açıldıktan itibaren değil, Milli Mücadele'ye atıldığı günlerde başladığına işaret etmektir. İleride göreceğimiz gibi, muhalifler birleşerek İkinci Grup adını almışlardır.

Şimdi yeniden, Sivas Kongresi sonrası gelişmelere dönelim: Sivas Kongresi gereği, Sadrazam Damat Ferit Paşa-Hükümeti'nin Padişah Vahdettin'e şikâyet edilmesine rağmen cevap alınamamıştır. Aksine Padişah, 20 Eylül 1919'da yayınladığı bildiriyle Hükümet'e sahip çıkmış, Milli Hareketi suçlamıştır:

²⁶⁵ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 104, 105, 106, 107

Padişah Vahdettin'in Milli Hareketi Suçlayan Bildirisi

"Bu günlerde Anadolu'da baş göstermiş olan ahval (şartların) ve hareketin safhalarını, mahallelerinden gelen telgrafnamelerle işittik ve öğrendik. Bu esef verici hal İzmir işgali ve onu takip eden feci vakaların ve Doğu Anadolu Vilayetleri mukadderatı hakkında yayılan rivayetlerin kamuoyunda hasıl eylediği tesirler neticesi olup, söz konusu vaka ve şayialardan (söylentilerden) bütün ahalimiz fertleriyle beraber kalbimizde hasıl olan tesirler pek derin, devlet ve milletin haklarının muhafazası hususunda gayret sarf etmek hepimiz için pek tabi ise de, şu mühim anda hükümet ve millete düşen vazife makul siyasi teşebbüsler ve genel görüş birliği ile hakları muhafazaya çalışmaktan ibarettir. Hükümetimizin takip ettiği siyaset neticesinde İzmir faciaları Avrupa'nın medeni devlet ve milletlerinin nazarı dikkatini çekerek ve dostluğunu uyandırarak mahalline özel bir heyet gönderilerek ve tarafsızca tahkikata başlanarak medeniyetin gözleri önünde hakkımız tezahür etmekte ortaya çıkmakta bulunduğu ve Doğu Anadolu Vilayetlerine dair olan rivayet ve şayialara karşı da hükümetçe her türlü teşebbüsten geri kalınmayıp zaten milli birliğimizi ihlal edecek hiçbir karar ve teklif olmadığı halde memleket dahilinde asayiş ve inzibatı sekteye uğratabilecek ve hükümetin nüfuzunu kırarak her türlü hareket ve millet fertleri arasında ayrılık ve anlaşmazlık doğuracak her türlü teşebbüsler devletimizin esas ve hayati menfaatleriyle bağdaşmaz. Bazı kimseler tarafından memleketin özel vaziyeti değiştirilerek ve güya ahali ile hükümet arasında muhalefet olduğu ilan edilerek hakkımızda Avrupa kamuoyunun yanıltılması memleketin yüksek menfaatlerini bütünüyle zedeleyeceği gibi, her bakımdan esef verici olan bu hal, kanuni şartlar dairesinde bir an evvel icrasını arzu eylediğimiz seçimleri de gecikmeye uğratarak barışın yaklaşmakta bulunduğu bir sırada varlığı zaruri olan Heyet-i Mebusan'ın (Meclis-i Mebusan'ın) toplanmasını geciktirecek ve bu yüzden hükümetin müşkülâtını artıracaktır. Bu gün milletimin bütün fertlerinden beklediğim, hal ve mevkiin nezaketini takdir ederek sükun ve itidali muhafaza ile kanun hükümlerine ve hükümetin emrine tamamen uyarak memleketin intizam ve asayişini ihlal edici hareketten kaçınmaları ve bu suretle yakında barış müzakeresine davet olunacak Osmanlı delegelerinin konferans önüne milletle ahenk içinde olarak çıkabilmeleridir. Altı buçuk asırdan beri Avrupa dengesinde mühim bir etken olan devletimizin birlik ve bütünlüğünü ve Osmanlı milletinin mevkii ve haysiyetini temin edecek bir barışa yakında kavuşmaklığımızı eltafi sübhaniyeden (Allah'ın lütfundan) ümit etmekteyim. Büyük

devletlerin hakkaniyet hisleri ve hakikaten gittikçe nüsuz etmekte olan Avrupa ve Amerika kamuoyunun ılımlılıktan yana oluşu da bu ümidimi kuvvetlendirmektedir. Hükümetin her türlü dahili müşkilattan korunmuş kalarak takviyesi ve memleketimizin her tarafında kanun hükümlerine harfiyen riayetle tebaamız sınıflarının haklarının muhafazası başlıca emellerimiz olup, hükümet heyetimizin de bu konuda emellerimizi tamamiyle hareket rehberi kabul edeceğine eminim. Şu halisane (iyi) fikir ve emellerimizin memleketimizin her tarafına yayım ve tamimiyle (genelge) sadakat ve hamiyetlerinden emin olduğum milletimin bütün fertlerinin bilgisine ulaştırılmasını irade ederim. 20 Eylül 1919.²⁶⁶

Mustafa Kemal, bu bildirinin dikkate değer noktalarını şöyle belirtti:

1- Hükümetin güttüğü siyaset sonunda, İzmir'de meydana gelen facialar, Avrupa devletlerinin ve medeni milletlerin dikkatini çekti ve bize karşı sevgi uyandırdı.

2- Bir özel heyet, yerinde tarafsız olarak soruşturmaya başladı. Hakkımız medeni dünyanın gözleri önüne serilmektedir.

3- Milli birliğimizi bozacak hiçbir karar ve teklif olmadı.

4- Bazı kimseler tarafından halk ile Hükümet arasında sözde bir anlaşmazlık varmış gibi ilan ediliyor.

5- Bu durum, kanun şartları içinde bir an önce yapılmasını istediğimiz seçimleri de geri bırakıyor ve barışın yaklaşımda bulunduğu bir sırada, varlığı zaruri olan Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını da geciktirecektir.

6- Bugün vatandaşlarımdan beklediğim, Hükümet'in emirlerine tamamiyle uymaktır.

7- Büyük devletlerin (Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın) hak verici duyguları, Avrupa ve Amerikan kamuoyunun ölçü severliği, yakında durumumuzu ve haysiyetimizi koruyacak bir barışa kavuşma ümidimi kuvvetlendirmektedir.²⁶⁷

Padişah Vahdettin'in bu beyannamesi milli hareketi epeyce sarsmıştır. Çünkü bu beyanname, Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından kasabalara,

²⁶⁶ Gazi M. Kemal, NUTUK Vesikalar, s.114-115. Belge:98

²⁶⁷ Kemal Atatürk, NUTUK, s.108

köylere ulaştırıldığı gibi; Kâzım Karabekir Paşa tarafından da komutanlıklara gönderilen emirle yayınlanması istenmiştir.²⁶⁸

21 Eylül 1919'da Kâzım Karabekir Paşa'nın Heyet-i Milliye'ye sormadan gönderdiği emrin ilk satırları dahi Padişah'a bağlılığını ortaya koyuyordu: "Yüce Padişah Hazretleri'nin milletine karşı yayınlamak lütfunda bulundukları beyannamenin derhal memurlara ve şehir halkına duyurulması gerekir..."²⁶⁹

Mustafa Kemal, bu bildiriye Kâzım Karabekir Paşa'nın aracılık yapmasının yanlış olduğunu kendisine bildirmişti. Çünkü bu bildiri, aslında Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından hazırlanmış, kendisini ve Hükümeti'ni savunma amacını gütmüştü; milletin zihnini bulandırmaktan öte bir yararı olmamıştı.

Hem yurt içinden gelen baskılarla hem de İngilizler'in Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın artık değiştirilmesi yanında olmasından, Damat Ferit Paşa-Hükümeti 2 Ekim 1919'da istifa etmişti. Yerine Ferik (Orgeneral) Ali Rıza Paşa getirildi ve Hükümeti, 3 Ekim 1919'da kurdu. Sadrazam Ali Rıza Paşa ve Hükümeti Mustafa Kemal-Heyet-i Temsiliye ile iyi ilişkiler içine girdi. Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye adına yeni Hükümetle-özellikle Harbiye Nazırı Cemal Paşa (İttihat ve Terakki Cemiyeti-Fırkası üç paşadan biri olan Cemal Paşa değil) ile yaptıkları yazışmalardan sonra, "7/8 Ekim 1919 tarihinde Sadrazam Ali Rıza Paşa, Heyet-i Temsiliye'nin varlığını ve ilişkilerde bulunulmasını resmen kabul etti"²⁷⁰

Bu arada Mustafa Kemal Paşa, seçimlerin yapılması ve Meclis-i Mebusan'ın toplanması için çalışmalarını sürdürüyor; milletvekili olmak için başvuruların Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilkelerini ve kararlarını benimsemiş kimselerden olmasına dikkat gösterilmesini istiyordu. Yani Mustafa Kemal, bir taraftan Hükümetle iyi ilişkilerini sürdürürken, diğer yandan da Hükümeti seçim yapmaya zorluyordu. Ancak Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal'e bir şifreli telgraf çekerek, "Hükümet işlerine karışmamasını" istiyordu. Oysa Hükümetle iyi ilişkilerin sürdürülebilmesi için, üyelerinin vatan ve milletin kurtuluşu bilincinde olmaları kaçınılmazdı. Kaldı ki Mustafa Kemal, Hükümet'in kimlerden oluşacağı üzerinde pek durmamış, bir bütün olarak iyi ilişkilerin kurulması

²⁶⁸ Mustafa Kemal NUTUK, s.109

²⁶⁹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 108,109

²⁷⁰ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 147-150

ve geliştirilmesini esas almıştı. Mustafa Kemal-Kâzım Karabekir Paşa fikir uyusmazlığı burada da kendini göstermişti!

Mustafa Kemal her ne kadar Sadrazam Ali Rıza Paşa ile iyi ilişkiler içinde de olsa, bu ilişkiler sürecin gereği idi; fikir birlikteliği söz konusu değildi. Nitekim Sadrazam Ali Rıza Paşa, Mustafa Kemal'in neticede Cumhuriyet rejimi kuracağını keşfetmiş; eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya "Bunlar (Mustafa Kemal) Cumhuriyeti kuracaklar, Cumhuriyeti..." diye bağırması ve Cumhuriyet karşıtlığını daha o zaman ortaya koymuştu.²⁷¹

Mustafa Kemal, Sadrazam Ali Rıza Paşa ve hükümeti ile ilişkilerin belirli noktalarda karara bağlanmasının yararlı olacağını düşünüyordu. Bu amaçla, 20 Ekim 1919'da Hükümet temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Mustafa Kemal, Rauf Bey (Orbay), (Albay) Bekir Sami Amasya'da bir araya geldi.

Üç gün süren görüşmeler sonucunda (22 Ekim 1919) beş protokol imzalandı; ikisi gizli idi ve imzalanmadı. Burada, Sivas Kongresi'nde alınan kararlar kabul edildi. İstanbul Hükümet'in, Heyet-i Temsiliye'yi resmen tanıdığı teyit edildi. Osmanlı Mebusan Meclisinin toplanması için, milletvekilleri seçiminin bir an önce yapılması karara bağlandı. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının itiraz etmelerine rağmen, seçimden sonra Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanması kararlaştırıldı.²⁷²

16-29 Kasım 1919 tarihleri arasında yapılan Heyet-i Temsiliye üyeleri ve komutanlarla yapılan toplantıda Mustafa Kemal'in itirazlarına rağmen "Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanması kararlaştırılmıştı"²⁷³

Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis-i Mebusan'ın İstanbul dışında (Eskişehir/Ankara'da) toplanmasını istemesinin nedeni; İstanbul'un işgal altında olması nedeniyle Meclisin ve Hükümet'in baskı altında olacağı, çalışmalarını rahatça yapamayacağı ve Meclis-i Mebusan'ın kapatılma ihtimalinin yüksek olmasıydı. Nitekim 16 Mart 1920'de İngilizler Meclis-i Mebusan'ı basmış, kapatmış ve bazı milletvekillerini Malta'ya sürgün etmiştir.

Ankara'ya Geliş: Fransız Bayrağı'na karşı "Yaşa Paşam... Gözyaşı-Sevinç-Coşku": Mustafa Kemal, Rauf Bey (Orbay), Mazhar Müfit

²⁷¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 160

²⁷² Daha geniş bilgi için Bakınız; Kemal Atatürk, NUTUK, s. 166-171, 188, 189

²⁷³ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 188

(Kansu), Hakkı Behiç ve Rüstem Beyler ile maiyeti, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldiler. Halk; kadın, erkek, çoluk çocuk, Ankara'nın o müthiş soğuşuna aldırmandan çok büyük coşku ile "çok yaşa paşam" sesleri ile Mustafa Kemal'e tezahüratta bulundu; 700 Seymen etkinlikleriyle gözyaşı-sevinç çığlıklarını coşturdu.

Aynı şekilde, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Vali Vekili Yahya Galip Bey ve diğer subay, polis-jandarma ve yöneticiler, Mustafa Kemal'e resmi karşılama yaptı.

Ulus Meydanı'ndan, şimdiki Büyük Millet Meclisi Müzesi olan yere geldiler; burası o zaman Fransız işgal askerlerinin karargâhı idi, binaya Fransız bayrağı çekilmişti. Fransız Yüzbaşısı Doburazo, pencereden Mustafa Kemal Paşa'ya alaylı bir şekilde bakıyordu. Ama bilmiyordu ki bu bina ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi olacaktı; öyle de oldu.

Mustafa Kemal ve arkadaşları 'Ziraat Mektebi'ne' yerleşti, orayı Heyet-i Temsiliye'nin merkezi yaptı, 23 Nisan 1920'de kurulan ve Kurucu Meclis olan Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarının arka perdesi burada başladı.

Kazım Karabekir Paşa Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya Yerleşmesine Karşı Çıktı:

Diğer taraftan, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal'e gönderdiği şifreli telgrafta, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gitmesine taraftar olmadığını bildirmişti. Savı; "Doğu illerinin Kuvayı Milliyesi olan Heyet-i Temsiliye'nin ayrılması nedeniyle bu illerin teşkilatsız kalacağı, Milli Mücadele'ye karşı olan düşmanlarımıza karşı, daha iyi mücadele için Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan öteye geçmemesi..." şeklinde idi.

Oysa Heyet-i Temsiliye sadece Doğu illerinin kurtuluşu için değil, bütün Türkiye içindi. Atatürk'ün ifadesiyle, "Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu ve Rumeli'nin milli güçlerini (Kuvayı Milliye'yi) temsil ettiğini Kâzım Karabekir Paşa'nın bilmesi gerekirdi".

Kâzım Karabekir Paşa'nın Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya taşınmasına karşı çıkmasının perde arkası, Padişah'a bağlılıktı. "İstanbul'da Meclis-i Mebusan vardı, hükümet vardı; milletin geleceğini düşüneceği gerçektir. O halde Heyet-i Temsiliye'nin batı cepheleriyle, Meclis-i Mebusan ile ilişkilerine ne gerek vardı. Bu takdirde, Heyet-i Temsiliye'nin yalnız Doğu

illeri ile ilgilenmesi ve yetinmesi gerekirdi" düşüncesi; Türkiye üzerinde emperyalist işgalleri, Padişah Vahdettin ve çevresinin kendi çıkarları için vatan ve milleti emperyal güçlere nasıl pêskeş çektiklerini anlamamak veya anlayamamak demektir. Atatürk NUTUK'ta bu durumu şu kısa cümlelerle şöyle noktalar: "... Böyle olunca, genel durumu, olayların iç yüzünü ve gerçek şartları görüş ve anlayış bakımından, Heyet-i Temsiliye ile Kâzım Karabekir Paşa arasında doldurulması imkânsız bir hendek olduğunu kabul etmek gerekir."²⁷⁴

Başlangıçta Fevzi Paşa (Çakmak) Mustafa Kemal'e karşı idi: O zamanlar Fevzi Paşa (Çakmak) da Mustafa Kemal-Heyet-i Temsiliye aleyhinde idi. İstanbul Hükümeti adına bir heyetle incelemelerde bulunmak üzere Sivas'a gelmişti. Esas amacı; Mustafa Kemal ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti-Kuvayi Milliye (Milli Birlik) hakkında bilgi toplamak, dolaştıkları yerlerde aleyhte propaganda yapmaktır.

26 Kasım 1919'da Sivas'ta Kâzım Karabekir Paşa ile bir araya gelip Mustafa Kemal Paşa ve Milli Birlik aleyhinde konuştuğunu, Kâzım Karabekir Paşa özetle şöyle anlatır: "Fevzi Paşa'nın esas geliş nedeninin benimle görüşmek olduğu anladım. Mustafa Kemal'i tutmamın felaketini, ileride kötü nam olacağını anlattı. Söylediği iki şey şudur:

'1- Yegâne dayanağı sen olan Mustafa Kemal Paşa muhteris ve menfaat düşkünüdür. Amacı, hükümet şeklini değiştirmek, diktatör olmaktır. Ahlakça, herkesçe fena tanınan bu zatın milletin başına belalar getireceğini seni seven bütün arkadaşlarımız ve ben yakından biliyoruz. Ali Fuat Paşa (Cebesoy) da muhterisin biridir. En itimat ettiğim İsmet de (İnönü de) aynı fikirdedir. Ve benim gibi o da seni ikaz etmek fikrindedir. Bunların (Mustafa Kemal ve arkadaşlarının) hiçbir kuvveti olmadığı halde, sen bunlara kuvvet veriyorsun. Geleceğin tehlikeli vaziyetlerinde omuzlarına büyük sorumluluk alıyorsun, kendisinin (Mustafa Kemal'in) İstanbul'a getirilmesine sen mani oluyorsun. Buna yardımcı olma! Bunu milletin, memleketin selameti için sana benim ve birçok arkadaşımın samimi olduğundan ve senin bu vatana olan namuslu fedakârlığını herkes bildiğinden söylemeyi bir vazife bildim.

2- Mustafa Kemal Paşa yaverlerini de mebus yapıyormuş. Bu gibi mebusların yapacağı fena tesiri de düşünmelisiniz'.

²⁷⁴ Kemal Atatürk, NUTUK, s.230,231

Cevabım şöyle oldu: 'Mustafa Kemal Paşa'ya başımıza geçmesini daha İstanbul'da teklif eden benim. Bugün bütün kuvvetimle (onu) tutmayı en büyük vazife bildim. Ondan (Mustafa Kemal'den) daha hamiyetli ve değerlisini, İstanbul'da iken aradım, bulamadım.

Hangi esaret altındaki İstanbul'dan çıkıp da geldiniz. Bu günde sizden rica etsem ihtimal yine gelmezsiniz. Burada kalınız, seni reis yapalım. Bugün benim kuvvetle tutacağım zattır ki, milletin başında durabilir. Doğrudur. Fakat bu, bizzat ben olamam, çünkü ben dayanaksız kalırım...

Fevzi Paşa, milli direnişe ve milli karara hak veriyor. Yalnız, 'Mustafa Kemal Paşa, hepinizi atlatır, sürükler; bir şeyden haberiniz olmaz. O milli kararı, sizin meşru emelinizi değil, şahsi ihtirasını düşünüyor. Onu tanımıyorsunuz' diyor ve endişesini bir noktada Mustafa Kemal'in şahsında topluyor, diktatör olacak diye endişe ediyordu.

Kendisini şöyle tatmin ettim. 'Mustafa Kemal'in şahsi olarak aykırı yöne gitmesi mümkün değildir. Bugün (onu) nasıl tutuyorsak, aykırı hareketini görürce de bırakmak elimizdedir...'

Fevzi Paşa bana hak vererek şöyle dedi: "... Kendisini (Mustafa Kemal'i) başıboş bırakmaz ve icabında vaziyet almayı düşünmüş olduğunuza göre, bugünkü vaziyet zorunludur..²⁷⁵

Bunları söyleyen Fevzi Paşa, gizlice İstanbul'dan Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal'e katılmıştır. Tarih 17 Nisan 1920, yani TBMM'nin açılışından 6 gün önce!..

Yukarıda açıklanan görüşlere göre, o tarihlerde Fevzi Paşa doğrudan Mustafa Kemal'in şahsına yükleniyor, liderlikten uzaklaştırılmasını, tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesini istiyor, bunun için Kâzım Karabekir Paşa'ya, Mustafa Kemal'e verdiği desteği durdurması için baskı yapıyordu.

Kâzım Karabekir ise kendini Mustafa Kemal'i ayakta tutan asıl kuvvet olarak görmekteydi. Özellikle komuta ettiği 15. Kolordunun çok güçlü olmasından ötürü, o gün için belki haklıydı. Ancak, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir Türkiye Büyük Millet Meclisinin başına geçen, Sakarya ve Dumlupınar zaferlerini arkasına alan bir Mustafa Kemal, hepsi ona karşı birlikte olsalar dahi, bir yana itilecek güç olmaktan çoktan çıkmıştı!

²⁷⁵ Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, 362-365. Baskı: 1990

Meclis-i Mebusan'ın Açılışı-Mustafa Kemal'in Liderliğine Son Verme Girişimi:

7 Ekim 1919 tarihinde, Sadrazam Ali Rıza Paşa, Meclis-i Mebusan genel seçimlerinin kararını açıkladıktan sonra, Aralık ayı içinde seçimler yapılmış ve 12 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan İstanbul'da açılmıştır. 31 Ocak 1920'de, Padişah Vahdettin'in desteklediği Reşat Hikmet Bey Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na seçilmiş; ancak öldüğü için yerine anayasa profesörü-Erzurum milletvekili Celalettin Arif Bey getirilmişti.

Meclis-i Mebusan için "168 milletvekili seçilmiş, açılışa altı milletvekili katılmamıştır. Seçilen milletvekillerinin çok büyük ekseriyeti Anadolu-Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ndendi. Mustafa Kemal Erzurum milletvekili seçilmiş, daha önce alınan karar gereği, Meclis-i Mebusan oturumlarına katılmamıştır."²⁷⁶

Amasya protokollerinde en önemli karar, seçimler yapıp Meclis-i Mebusan toplandıktan sonra Heyet-i Temsiliye'nin kapatılmasıydı.

Mustafa Kemal-Heyet-i Temsiliye bu kadar büyük ve önemli ödünü nasıl vermişti? Gerçi, milletvekillerinin-Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da hiçbir baskı görmeden serbestçe, güven içinde çalışması şartı vardı. Ayrıca, Meclis-i Mebusan seçimlerinde çoğunluğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adaylarının elde edeceği ve dolayısı ile hükümetin bunlardan oluşacağı kanaati hâkimdi. Nitekim seçimler beklendiği gibi sonuç verdi.

Seçimlere itiraz, İttihat ve Terakki Fırkası ve Mustafa Kemal-Kuvayi Milliye karşıtı, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Milli Ahrar Fırkası ve diğer muhaliflerden gelmiş, Meclis-i Mebusan'ın kapatılması istenmişti. Ancak yoğun baskılara rağmen, yukarıda da vurgulandığı gibi Meclis 12 Ocak 1920'de açılmıştır.

Mustafa Kemal'in Telgrafı Okunmadı: Meclis-i Mebusan'ın açılışı münasebetiyle bir kutlama mesajı gönderen Mustafa Kemal'in telgrafı, diğer tebrik telgrafları ile eş tutularak "Ya hepsi okunacak ya hiçbirisi" anlayışı ile okunmadı. Oysa Mustafa Kemal Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nin Başkanı idi ve milletvekillerinin hemen hepsi bu cemiyetin listesinden seçilmiş kimselerdi. Mensup

²⁷⁶ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, s.72-75, Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, s. 406, Baskı 2005

oldukları cemiyetin başkanına bu kadar olsun bir bağlılık göstermeleri gerekirdi! Bu tutum bile Mustafa Kemal'in önderliğine muhalefet eden bir grubun giderek oluşmakta olduğunu işaretini veriyordu.

Telgrafının okunmaması, belki önemsiz bir davranıştı, ama milletvekillerinin Mustafa Kemal'e karşı tutumunu göstermek bakımından çok anlamlıydı. Çünkü öndere saygı siyasetin gereklerinden biridir. Bu, siyasal önderi tanımazlıktan gelen bir davranıştı. Ama Atatürk hepsinin üstesinden gelmeyi başarmış eşsiz bir liderdir...

Yukarıda da vurguladığım gibi, Mustafa Kemal'in Meclis-i Mebusan başkanlığına seçilmesi arzusuna karşı çıkılmış, Vahdettin'in desteklediği İstanbul milletvekili Reşit Hikmet başkanlığa getirilmişti, ancak ölümü üzerine Erzurum Milletvekili Celalettin Arif bu göreve getirilmiştir.

Mustafa Kemal'in Meclis-i Mebusan başkanlığını istemesi düşüncesi şundan kaynaklanıyordu: "Meclis-i Mebusan işgalci devletler tarafından saldırıya uğrayacak, kapatılacak. Bu durumda, Anadolu ve Rumeli Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Başkanı olarak, hemen hemen Mebusan'ın çoğunluğunu oluşturan bu cemiyetin mebuslarını kolaylıkla İstanbul dışına çağırarak Meclis-i Mebusan çalışmalarına buradan devam etmek daha kolay olacaktı; ama bu gerçekleşmedi.

Oysa yeni seçilen milletvekillerinin İstanbul'a gitmeden önce Ankara'ya gelmeleri istenmiş, önemli bir kısmı da birlikte olmamakla beraber küçük gruplar halinde gelmişti. Yapılan toplantılarda Mustafa Kemal şu hususları dile getirmiştir: "Vatanın kurtuluşu, istiklalin kazanılmasına yönelik bulunan milli birliğimizin, köklü ve düzenli bir teşkilatın varlığına ve bu teşkilatı iyi yürütüp yönetebilecek yetenekli kafaların ve enerjilerin, bir tek beyin ve bir tek enerji halinde birleşmiş ve kaynaşmış olmasına bağlıdır. Bu münasebetle Meclis-i Mebusan'da güçlü ve dayanışmalı bir grup kurulması zaruridir... Görüştüğümüz her şahıs veya şahıslar, bizimle düşünce ve görüş birliği yaparak ayrıldılar (milletvekilleri). İstanbul Meclisinde (Meclis-i Mebusan'da) milletvekilleri, 'Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu' diye bir grup kurdular. Fakat bu adla cemiyet grubu oluşturmadılar. Niçin? Çünkü bu grubu kurmayı vicdan borcu, millet borcu bilmek durum ve kabiliyetinde bulunan efendiler inançsız idiler... korkak idiler... cahil idiler...

Padişaha dalkavukluk ederek, yabancılara hoş gözükerek, yumuşak ve nazik davranarak büyük gayelerini gerçekleştirebileceği gafletini gösteriyorlardı... Nankör ve bencil idiler... Erzurum'da, Sivas'ta söylenmiş ve

tespit edilmiş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yerine, 'Fellah-ı Vatan Grubu' (6 Şubat 1920) kurdular."²⁷⁷

Fellah-ı Vatan Grubu: Meclis-i Mebusan'da Müdafaa-i Hukuk adı altında bir grup oluşturulmasının reddedilip, yerine Fellah-ı Vatan Grubu oluşturulması, aslında kendisinin ve kurduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devre dışı bırakılması anlamına geliyordu!

Oysa Mustafa Kemal, büyük mücadeleler sonunda Erzurum ve Sivas Kongrelerini toplayabilmiş, önderliklerini yapmış, daha sonra Sadrazam Damat Ferit Paşa ve Hükümetiyle giriştiği büyük mücadeleyi siyasal bir zaferle sonuçlandırmış, seçimlerin yapılması ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasında çok büyük etken olmuş ve önderi olduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin seçimlerde ezici bir başarı elde etmesini hemen hemen kendisi temin etmişti. Meclis-i Mebusan'da, kendisinin başkan seçilmesine karşı çıkılması ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulması yerine Fellah-ı Vatan Grubu kurulması, vatan ve millet için düşündüğü kurtuluş yollarına bir darbe vurmuş; sonuç, Padişah Vahdettin ve işgalci emperyalist İtilaf Devletleri'nin lehinde olmuştur!..

Mustafa Kemal bu konuda esas darbeyi, en yakın arkadaşları Rauf (Orbay) Bey ve 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'dan yemişti: Mustafa Kemal, 21 Şubat 1920'de Rauf Bey'e (Orbay'a) çektiği ve bir kopyasını da Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Heyet-i Temsiliye'nin ve Kuvayi Milliye'nin mücadele konusunda fikirlerini almakta.

Gönderdiği telgraf özetle şöyledir: ["Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin durumunu değiştirmeye yetkili olacak kongrenin toplanması, tüzüğün sonuncu maddesi gereğince; Meclis-i Mebusan'ın yasama görevini tam bir güvenlik ve serbestlik içinde yerine getirdiğinin Meclisçe açıklanmasına bağlıdır. Heyet-i Temsiliye'nin genel teşkilatının başında, barış yapılcıya kadar eski şeklinin korunması gereği, bütün arkadaşlarımızın onayı ve ısrarı üzerine kabul edilmiştir... Sadrazam Paşa'nın (Ali Rıza Paşa'nın) bildirisi, Meclis-i Mebusan'da Kuvayi Milliye'nin kanun dışı olduğunu alkışlattıran nutuklar, kamuoyunu milli teşkilat aleyhine çevirmekte ve Heyet-i Temsiliye'mizi güç duruma sokmaktadır...

²⁷⁷ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 246-248

Padişahın (Vahdettin'in), isteğine uyarak Zeynel Abidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi kimselerin, sırf Kuvayi Milliye'yi yok etme amacıyla her tarafta kurmaya çalıştıkları 'Teal-i İslam Cemiyeti' adı altında kuruluşlar, milli teşkilata doğrudan doğruya saldırılara başlamışlardır...

Bu bakımdan: 1- Hükümetin, Kuvayi Milliye'nin devamına taraftar olup olmadığını kesin olarak bildirmesini kendisinden istemek gerekir. 2- Fellah-ı Vatan Grubu'nun, söz konusu edilen tam bir güvenlik ve serbestliğe sahip olduğunu, bu bakımdan, Kuvayi Milliye'yi dağıtmak lüzumuna inanıp inanmadığını bildirmesi gerekir. 3- Vatanın çıkarları açısından, milli teşkilatın ve Kuvayi Milliye'nin ortadan kaldırılması tercih edildiği takdirde; İzmir, Maraş ve öteki cephelerde bulunan düşman kuvvetlerine karşı Hükümetçe gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak söz konusudur.

Yukarıda arz edilen düşüncelerin büyük bir önem ve ciddiyetle dikkate alınıp gereğinin yerine getirilmesini, bizi şahsen de güç durumdan kurtarmak için sonucun bir an önce bildirilmesini rica ederiz. Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal"

Kazım Karabekir Paşa' Padişah'a (Vahdettin'e) Bağlı: Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu telgraf aynen 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ya da gönderilmiştir. Paşa'nın 23 Şubat 1920 tarihli cevabı, Padişah Vahdettin'e, hanedanlığına ve Hükümeti'ne ne derece bağlı olduğunun açık delilidir:

Kâzım Karabekir Paşa, bu telgrafa verdiği 23 Şubat 1920 tarihli cevabında, "İstanbul'da Meclis-i Milli'de beliren akıma karşı, Heyet-i Temsiliye'nin ve Kuva'yı Milliye'nin ters ve hükmedici bir tavır almasını hiç de uygun bulmuyorum. Yalnız, Heyet-i Temsiliye'nin bu işin içinden vekarla çekilmesini, işin sorumluluğunu ve durumun takdirini, Meclis-i Milli'nin namusuna ve vatanseverliğine bırakmayı sürdürmelerine Kuva-yı Milliye'nin ve Heyet-i Temsiliye'nin varlığını sürdürmelerine Meclis-i Milli taraftar olmazsa... Kongrelerin aldığı kararlar gereğince, tam bir güvenlik içinde yasama ve denetleme yetkisine sahip ve hâkim olduğundan, Heyet-i Temsiliye, kararların uygulanmasını Meclis-i Milli'ye bırakarak dağılır, faaliyetine son verdiğini yazar ve bir de teşekkür eder". "Fakat Meclis-i Milli'nin, böyle bir sorumluluğu yüklenerek, durumun ve geleceğinin güvenilir olduğu yolunda bir karar alarak bunu duyuracağı pek şüphelidir. Rauf Beyefendi bu teklifi yapar ve bu kararları aldırır da, Heyet-i Temsiliye'nin iş başından çekilmesi gereğini bildirirse, o zaman Heyet-i Temsiliye bunu isteyerek kabul eder. Basına ve millete ilan ederek

faaliyetten uzaklaşır. Şerefli ve onurlu yerini de meşru bir şekilde korumuş olur. Şüphesiz ki, bir yıldan beri milletin ısrarı ile kurulmuş olan Aydın cephesi, ne dağılıp kendi kaderini Yunanlıların eline teslim eder ve ne de hükümet bunları dağıtabilir. O mücahitler kendiliklerinden ve eskiden olduğu gibi savaşa devam ederler. Fakat bu durum o cepheye bağlı kalır ve kolordu komutanları kendi bölgelerinde bunu durum ve maksada göre iyi bir şekilde yürütürler. Ondan sonra da gelecekteki durum ve faaliyetlerimizde olayların akışına ayak uydurulur... İşte benim aciz görüşümün bundan ibaret olduğu arz edilir"] diyor.²⁷⁸

Şu halde, Meclisi Mebusan'da ve işbirliği içerisinde olduğu arkadaşlar arasında Mustafa Kemal'e ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne karşı bir olumsuz durum vardı. Mustafa Kemal ve Cemiyet'e karşı dört etken vardı:

Birincisi; başta İngiltere olmak üzere Fransa ve İtalya'nın (İtilaf Devletleri'nin) milli kurtuluş hareketine, dolayısı ile lideri Mustafa Kemal'e karşı olmaları ve bu milliyetçi hareketi yıkmak için çaba göstermeleriydi.

İkincisi; Padişah Vahdettin ve çevresinin-Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Cemiyet-Mustafa Kemal'e karşı muhalefet ve yıkıcı uğraşlarıydı.

Üçüncüsü; İttihat ve Terakki Fırkası'ndan geriye kalanların hem Cemiyet taraftarı görünüp hem de buna karşı yıkıcı faaliyette bulunmalarıydı. İttihatçılar Mustafa Kemal'in kendilerine katılmasını istiyorlardı ki Mustafa Kemal bu yaklaşımı reddettiği gibi, karşı tavır içinde bulunuyordu.

Dördüncü etken Rauf Bey (Orbay) idi: Rauf Bey Atatürk'ün yakın arkadaşlarındandı. Amasya toplantısı ve kararlarından itibaren Mustafa Kemal'le beraber olup, Heyet-i Temsiliye üyesi idi. Aynı zamanda, Meclis-i Mebusan'da ARMHC'nin önderi ve sözcüsüydü.

Ancak bu önderliği ve sözcülüğü gerektiği gibi yapmıyordu. Çünkü yukarıda belirttiğimiz, Mustafa Kemal'in üç büyük isteğinin Meclis-i Mebusan'da kabulü için gerekli gayreti göstermemişti. Nitekim Mustafa Kemal, Meclis-i Mebusan başkanı olma talebi aleyhindeki durumu açıklarken, "Böyle düşünen ve mantık yürütenlerin, bana pek uzak insanlar olmadığını görenler, susmayı tercih ettiler..." diyordu.²⁷⁹

²⁷⁸ Belge: 238. Kemal Atatürk, NUTUK, s.265-267 Atatürk Araştırma Merkezi, 2002

²⁷⁹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 348,349. Atatürk Araştırma Merkezi 2002

Atatürk'ün NUTUK'unda vurguladığı "Pek de uzak" olmayanların başında Rauf Bey geliyordu. Çünkü Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşı olmasının yanı sıra, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 'nin Meclis-i Mebusan'da temsilcisi ve sözcüsüydü! Rauf Bey daha önce de Mustafa Kemal'e karşı bir tavır koymuştu.

Önceki sayfalarımızda belirttiğimiz gibi, Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal'in başkan seçilmemesi için gizli toplantı yaparak karar aldırان da Rauf Bey idi.

Sina Akşin'in kitabında belirttiğine göre; "Çakırlı'ya göre, (Çakırcalı Mehmet Efe), Mebusan'da, Mustafa Kemal'in reisliğini teklif etmiş kabul ettirememiş... Atatürk'ün üç isteğinden mebuslar tamamen habersizmiş. Burada Rauf suçlanmaktadır... Çünkü, M. Kemal'in yönergelerini mebuslara iletme onun göreviydi (YN: Bu konu tartışmalı bir konudur. Milletvekillerinin haberdar olmaması pek düşünülemez. Ama sessiz kalmayı tercih etmeleri, Mustafa Kemal'in üç isteğinin kabul görmemesi, önce Reşat Hikmet'in, daha sonra Celalettin Arif Bey'lerin Meclis-i Mebusan Başkanı; Rauf Bey'in ikinci başkan seçilmesi milletvekillerinin, Mustafa Kemal'in üç isteğinden haberdar olduğunu gösterir)". Yine Sina Akşin'in belirttiğine göre, kenara itilmek istenen yalnız Mustafa Kemal değildi; Mebusan'da Cemiyet'e karşı genel bir red vardı.²⁸⁰

Hükümet Programında da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) Karşılığı

Sadrazam Ali Rıza Paşa Hükümeti Meclise sunduğu programında ARMHC'yi tartışma konusu yapmıştı (9 Şubat 1920). Diğer bir ifadeyle ARMHC'nin faaliyetlerine son verilmesini, kenara çekilmesini programa koymuştu. Bununla da yetinmeyerek, tüm devlet kurumlarına, 14 Şubat 1920'de bir genelge çıkarak; "Meclis-i Mebusan'ın kurulduğuna, bu nedenle her türlü milli amaçları savunduğuna ve yerine getirmeye uğraştığına-zaten bu hususun asli görevi olduğuna göre; Meclis-i Mebusan'dan başka yerde milli irade adına konuşmak ve isteklerde bulunmaya mahal ve imkân kalmadığını, hükümet işlerine karışmamak gerektiğini, aksi halde ceza uygulanacağını" açıklamıştır.²⁸¹

²⁸⁰ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele. Cilt II. s. 329-331

²⁸¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 258,259. Atatürk Araştırma Merkezi. 2002

Sadrâzam Ali Rıza Paşa'nın bu genelgesi üzerine, Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye adına, aşağıdaki genelgesiyle milleti uyarıyordu: "Milli iradenin kanuni olarak varlığını gösterdiği yer olan Meclis-i Mebusan'ı açarak milli hâkimiyeti ispatlayabilen Cemiyetimizin (ARMHC'nin), en önemli ve başlıca görevlendiren biri de, milli davaya uygun ilkeler çerçevesinde bir barış yapılcıyca kadar, milli birliği korumaktır. Cemiyetimizin, her güçlüğe göğüs gererek, vatan ve milli varlığı koruma yolundaki kurtarıcı çalışmalarına, milli gaye gerçekleştirilinceye kadar, daha büyük azim ve iman ile devamı şarttır. Bu bakımdan, milletin yaşama ve varlığını devam ettirme temeline dayanan milli teşkilatın, vatanın her köşesinde, geniş çapta ve yaygın bir biçimde kökleşmesine, eskisi gibi devam edilmesini bütün merkez ve idari heyetlerden bir kere daha önemle rica ederiz."²⁸²

Meclis-i Mebusan 168 milletvekilinden oluşuyordu ve tamamına yakını ARMHC tarafından seçtirilen milletvekilleri idi. Dolayısı ile hükümeti de Mustafa Kemal'in istediği gibi, ARMHC'nin serbestçe kurması gerekirdi. Ama öyle olmadı. ARMHC'ye rağmen, milletvekilleri Ali Rıza Paşa ile bir olmuş, Mustafa Kemal'i bir tarafa itmeye çalışıyorlardı. Oysa Hükümet, İngilizlerle işbirliği içinde olan ve ARMHC'yi yıkmayı, ortadan kaldırmayı birinci hedef yapan Padişah tarafından kurdurulmuştu.

Nitekim Rauf Bey (Orbay) 19 Şubat 1920'de, Mustafa Kemal'e-Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telgrafta, ["Hükümet'e Mebusan'dan çok Padişah Vahdettin'in egemen olduğunu" söylüyordu. Aynı gün Rauf Bey'in; başkanı olduğu "Fellahı Vatan" toplantısına Sadrâzam Ali Rıza Paşa; Dâhiliye ve Bahriye Nazırları gelmişler. Rauf Bey Sadrâzam Ali Rıza Paşa'nın, Mustafa Kemal'in-ARMHC'nin hükümet işlerine karışmaması, Heyet-i Temsiliye'nin ikinci bir hükümet olarak görülmemesi uyarısında bulunması ve ARMHC'nin dağıtılması tehdidinde bulunmuş olmasına rağmen, gerekeni yapamamıştır. Nitekim Mustafa Kemal'e, bu görüşmeyi anlatan telgrafında, son nokta olarak "sonuç, hayli acı"] demişti.²⁸³

Mustafa Kemal, Sadrâzam Ali Rıza Paşa, hükümeti ve ARMHC'nin Mebusan temsilcisi ve sözcüsü olan Rauf Bey'le yaptığı yazışmaları kolordu komutanlıklarına göndermiş, onların görüş ve önerilerini almıştı.

15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal'e telgrafları, genelde Padişah-Ali Rıza Paşa tutumuna hemen hemen yakın

²⁸² Kemal Atatürk, NUTUK, s. 260

²⁸³ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, cilt II.s.233

gibi idi. Görüşü özetle; "... Barış sağlanıncaya kadar Heyet-i Temsiliye'nin faaliyetlerinin devam etmesi. Heyet-i Temsiliye'nin Hükümet'le ilişki kurmaması, Meclisteki grup (Fellahı Vatan) ile işleri yürütmesi, Heyet-i Temsiliye'nin Meclis-i Mebusan'a karşı 'maku ve mütehakkim (Kötü ve hükmeden)' bir tavır almaması, ARMHC'nin dağıtılmasına milletvekillerinin karar vermesi; ancak Kuvayı Milliye'nin askeri faaliyetlerine son verilmemesi (YN: Çünkü kendisi de açığa çıkmış oluyordu), gelecekteki faaliyetlerin 'zorunluluklara tabi' olması" şeklindeydi (23 Şubat 1920).²⁸⁴

Sonuç olarak, ARMHC'nin dağıtılıp dağıtılmama meselesi; Ali Rıza Paşa Hükümeti'nde iç sorunlar çıkması, Yunan Ordusunun Batı Anadolu'da işgalleri sürdürmesi, Anzavur'un Kuvayı Milliye'ye karşı harekâtı, Ermeni-Fransızlarla, Antep ve Urfa'da milis güçler arasında çarpışmalar gibi vahim durumların oluşmasıyla unutulmuştu... Ancak, Atatürk'e karşı başlayan bu muhalefet; değişik zamanlarda tezahür ederek sürmüştür.

Misak-ı Milli-Kararlar:

Misak-ı Milli, milli antttır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, barış antlaşması bağlamında, Türkiye'nin kabul edebileceği asgari şartları içeren bir bildiridir.

Her ne kadar, İstanbul'da 12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından 28 Şubat 1920'de görüşülmüş ve 17 Şubat'ta oybirliği ile kabul edilmiş ise de; aslında Kurtuluş Savaşı'nı başlatan Mustafa Kemal tarafından Erzurum ve Sivas kongrelerinde kaleme alınmıştır.

Mustafa Kemal, bu konuyu NUTUK'ta şöyle ifade eder: "Efendiler, milletin emel ve gayelerinin kısa bir programın temelini oluşturacak şekilde topluca ifadesi görüldü. Misak-ı Milli adı verilen bu programın ilk müsveddeleri de bir fikir vermek maksadıyla kaleme alındı.. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tespit edilen ilkeler, İstanbul'daki son Meclis-i Mebusan'da kabul edilerek, Misak-ı Milli adı altında özetlenmişti. Bu ilkeler, Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilerek, o çerçeve içinde memleketin bütünlüğünü ve milletin istiklalini sağlayacak barış ve güvenliğin elde edilmesine çalışılıyordu..."²⁸⁵

²⁸⁴ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 266,267

²⁸⁵ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 247,403

Doktor Rıza Nur bu konuda şöyle yazar: "Suriye'yi de Misak-ı Milli hududu içine sokmak isteyen bazı kimseler (YN: Rauf Bey, Abdülaziz Mecdi...) var idiyse de ekseriyetle bu fikri yendik. Bu Misak-ı Milli esasen Erzurum Kongresi'nde başlamış, Sivas'ta tamamlanmıştır. Bu Meclis (Meclis-i Mebusan) onu itmam (tamamladı), tespit ve bütün âleme ilan etti."²⁸⁶

Bu konuda diğer bir kanıt da şudur:

"Sivas Kongresi'nin kararları başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bütün Temsil Heyeti üyelerinin imzaladığı metinle (Misak-ı Milli kararları), Meclis-i Mebusan Milli Misak Komisyonuna verildi... Komisyon, Mustafa Kemal Paşa'nın metnini pek az bir değişiklik ile kabul etti...

10 Mayıs 1921'de Büyük Millet Meclisinde kurulan 'Anadolu ve Rume-li Müdafaa-i Hukuk Grubu' nizamnamesi (Tüzüğü) için kabul edilen iki temel ilkeden birincisi, 'Misak-ı Milli esasları dahilinde memleketin bütünlüğünü ve milletin istiklalini sağlayacak barışı elde etmek için milletin maddi ve manevi kuvvetlerini bu esasa göre yöneltmek' idi."²⁸⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlık görev süresinin uzatılması, 20 Temmuz 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisinde ele alınıp görüşüldüğü sırada, yani Büyük Taarruz'a bir ay (26 Ağustos 1922) gibi kısa bir zaman kaldığı halde, muhaliflerin -özellikle İkinci Grup'un²⁸⁸- uzatmaya karşı bir tutum takınmaları Lozan görüşmelerini-Misak-ı Milli'yi muhalefet aracı yapmaları ve Hükümeti yıkmaya çalışmaları karşısında; Mustafa Kemal Mecliste bir konuşma yaparak ordunun durumunu ve zaferin yakın olduğunu anlatmış; başkomutanlık görev süresinin uzatılmasını Misak-ı Milli'nin özünün yerine getirilmesi ile ilgili olduğunu vurgulamıştır: "... Başkomutanlık görev süresi, olsa olsa Misak-ı Milli'mizin özüne uygun kesin bir sonuca ulaştığımız güne kadar uzar. Mutlu sonuca güvenle ulaşacağımıza şüphe yoktur..."²⁸⁹

Yani Mustafa Kemal, Erzurum ve Sivas Kongrelerinden itibaren ve Lozan görüşmelerinde de Misak-ı Milli'nin özüne sahip çıkmakta büyük bir özen göstermiştir. Hatta daha önce, Fransızlarla yapılan 20 Ekim 1921

²⁸⁶ G. Jaeschke, İngiliz Belgeleri, s. 209, Rıza Nur, Türk Tarihi Cilt I. s. 23-1994

²⁸⁷ Tevfik Büyükoğlu, Atatürk Anadolu'da-1919-1921. s. 77

²⁸⁸ Bakınız İkinci Grup başlığına

²⁸⁹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 448

Ankara Antlaşması sürecinde de Misak-ı Milli ciddi tartışma konusu olmuştur. Ankara Antlaşması'na geçmeden önce Misak-ı Milli'yi görelim:

Misak-ı Milli Maddeleri (28 Ocak 1920)

"Meclisi Mebusan üyeleri; devletin bağımsızlığının ve ulusun geleceğinin, haklı ve sürekli bir barışa kavuşmak için katlanabilecek özverinin en fazlasını gösteren aşağıdaki ilkelere eksiksiz uyulmasıyla sağlanabileceğini ve bu ilkeler dışında sağlam bir Osmanlı saltanatı ve toplumun varlığının sürdürülmesinin olanak dışı bulunduğunu kabul ederek, şunları onaylamışlardır:

Madde 1. Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu, 30 Ekim 1918 günkü Silah Bırakışımı (Mondros Mütarekesi) yapıldığı sırada, düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerinin (o sırada Hatay ve Musul bölgesi Türk egemenliği altında idi) geleceğinin, halklarının serbestçe açıklayacakları oy uyarınca belirlenmesi gerekir; söz konusu Silah Bırakışımı çizgisi içinde, din, soy ve amaç birliği bakımından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun hiçbir nedenle, birbirinden ayırlamayacak bir bütündür.

Madde 2. Halkı özgürlüğe kavuşunca, oylarıyla Anavatana katılmış olan üç il (Elviye-i Selase yani Kars, Ardahan ve Batum Livaları) için gerekirse yeniden halkın serbest oyuna başvurulmasını kabul ederiz.

Madde 3. Türkiye ile yapılacak barışa değin ertelenen Batı Trakya'nın hukuksal durumunun belirlenmesi de, halkın özgürce açıklayacağı oya göre olmalıdır.

Madde 4. İslam halifeliğinin ve yüce saltanatın merkezi ve Osmanlı Hükümeti'nin başkenti olan İstanbul kenti ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü tehlikeden uzak tutulmalıdır. Bu ilke saklı olmak koşulu ile Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticaret ve ulaşımına açılması konusunda, bizimle birlikte, öteki tüm devletlerin oy birliği ile verecekleri karar geçerlidir.

Madde 5. Müttefik Devletler ile düşmanları ve onların kimi ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde, azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman hakların da özdeş haklardan yararlanması umudu ile bizce de benimsenip güvence altına alınacaktır.

Madde 6. Ulusal ve ekonomik gelişmemize olanak bulunması ve daha çağdaş biçimde, düzenli bir yönetimle işlerin yürütülmesini başarmak için, her devlet gibi, bizim de gelişmemiz koşullarının sağlanmasında, bütünüyle bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşmamız ana ilkesi varlık ve geleceğimizin temelidir. Bu nedenle siyasal, yargısal, parasal vb. alanlarda gelişmemizi önleyici sınırlamalara (Kapitülasyonlar) karşıyız. Saptanacak borçlarımızın ödenmesi koşulları da bu ilkelere aykırı olmayacaktır."²⁹⁰

Ankara Antlaşması'nda Misak-ı Milli:

Sakarya Savaşı'nın 13 Eylül 1921'de zafere ulaşması sonrası, Avrupa ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin yaptığı ilk antlaşma, Fransa ile yapılan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'dır (Doğu'da; Ermenilerle yapılan Gümrü Antlaşması 2/3 Aralık 1920, Türk-Sovyet Rusya Antlaşması 16 Mart 1921, Moskova-Kars Antlaşması 2 Ocak 1921 tarihlerini taşımaktadır).

Bu sıralarda Fransa ve Türkiye yeni bir savaş niyetinde değildi; her iki taraf görüşme yollarını arıyordu. Önce resmi olmayan görüşmeler başlamış, bu amaçla Fransa eski bakanlarından Franklin Bouillon'u ve Albay Boujin'i Ankara'ya göndermiş, 9 Haziran 1921'de görüşmeler; Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk), Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa (Çakmak), Mustafa Kemal ile birlikte başlamıştı.

13 Haziran 1921'de, Mustafa Kemal başkanlığında yapılan görüşmelerde, Mustafa Kemal, ["... Bizim için hareket noktasının Misak-ı Milli'de tespit edilen ilkeler olduğunu" söyledi.²⁹¹

F. Bouillon, "Londra Konferansı'na (27 Şubat-12 Mart 1921) katılan Dışişleri Bakanı Bekir Sami'nin Misak-ı Milli'den söz etmediklerini, Misak-ı Milli'nin ve Milli Mücadele'nin değil Avrupa'da, daha İstanbul'da bile değerinin anlaşılmamış olduğunu" söyledi.

Mustafa Kemal'in karşılığı şu oldu: "Eski Osmanlı Devleti'nden yeni bir Türk Devleti doğmuştur. Bunu tanımak gerekir. Bu yeni Türkiye, her bağımsız devlet gibi haklarını tanıtacaktır. Sevr Antlaşması Türk milleti için öylesine uğursuz idam karnamesidir ki, onun bir dost ağzından çıkmamasını dileriz... Sevr Antlaşması'nı kafasından çıkarmayan milletler-

²⁹⁰ İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, s. 15-16

²⁹¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 421

le güven temeline dayanan ilişkilere girişemeyiz. Bize göre böyle bir antlaşma yoktur.

Bekir Sami (Tonkut), talimatlarımız dışında hareket etmiştir; imzaladığı anlaşmaları TBMM geçersiz kılmıştır. Avrupa'nın Misak-ı Milli'den haberdar olmamasına imkân yoktur... İstanbul'da, bütün Türk milleti gibi, Misak-ı Milli'yi ve Milli Mücadele'yi bilmektedir..."²⁹²

Anlaşılan F. Bouillon'un Misak-ı Milli'yi bilmediği idi. Bu durum karşısında, Misak-ı Milli'nin maddeleri baştan sona kadar birer birer okunarak görüşmeye devam edildi. Üzerinde en fazla durulan ve tartışılan konu, kapitülasyonların kaldırılması ve Türk milletinin tam olarak bağımsızlığını isteyen madde idi.²⁹³

F. Bouillon'un, bu meselelerin incelenmesi, üzerinde durulması gerektiğini ve bunun bir zaman meselesi olduğunu ifade etmesi üzerine, Mustafa Kemal şu açıklamayı yaptı:

"Tam istiklal, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin can damarıdır. Bu görev, bütün millete ve tarihe karşı yüklenilmiştir. Bu görevi yüklenirken, ne ölçüde başarılabilceği üzerinde hiç şüphe yok ki çok düşündük. Fakat sonunda vardığımız kanaat ve inanç, bunda başarılı olabileceğimizeyiz. Biz, böyle bir işe başlamış adamları. Bizden öncekilerin yaptıkları yanlışlıklar yüzünden, milletimiz sözde var sanılan istiklaline gerçekte sahip değildi. Şimdiye kadar Türkiye'yi medeniyet dünyasında kusurlu gösteren neler düşünülebilirse, hep bu yanlışlıktan ve bu yanlışlığa boyun eğmekten ileri gelmektedir. Bu yanlışlığa boyun eğmenin sonucu, mutlaka, memleket ve milletin bütün haysiyetini ve bütün yaşama kabiliyetini kaybetmesine ve ondan yoksun kalmasına yol açabilir. Biz, yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir yanlışlığa boyun eğme yüzünden bu vasıflardan yoksun kalmaya katlanamayız. Aydın olsun cahil olsun, istisnasız milletimizin bütün fertleri, belki işin içindeki güçlüğü iyice kavramamış olsalar bile, bugün yalnız tek bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, istiklalimizin tam olarak kazanılması ve devam ettirilmesidir.

Tam istiklal demek, elbette, siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel vb. her alanda tam bir bağımsızlığa ve hürriyete kavuşmak demektir. Bu

²⁹² Kemal Atatürk, NUTUK, s. 421-442

²⁹³ Misak-ı Milli, Md.6

saydıklarımın herhangi birinde istiklalden yoksun kalmak, millet ve memleketin gerçek anlamıyla bütün istiklalinden yoksun kalması demektir.

Biz, bunu elde etmeden barış ve huzura kavuşacağımız inancında değiliz. Şekil ve usullere uyarak barış yapabiliriz, anlaşma yapabiliriz. Ancak, istiklalimizi tam olarak sağlamayacak olan bu gibi barışlar, uyuşma ve anlaşmalarla, milletimiz hiçbir vakit varlığına ve huzura kavuşamayacaktır. Belki de silahlı mücadelesini bırakarak, yıkıma sürüklenmeye razı olacaktır. Eğer milletimiz buna razı olsaydı, bunu kabul edebilecek yaratılıştta bulunsaydı, iki yıldan beri mücadele etmeye hiç de gerek kalmazdı. Daha ateşkes anlaşmasının ertesinde harekete geçmemek olabilirdi.²⁹⁴

Böylece görüşmeler, 12 Mart 1921 tarihinde kesildi. Anlaşılan Fransa Hükümeti, Milli Mücadele'nin, bu meyanda Misak-ı Milli hedefinin nasıl bir sonuca gittiğini görmek istediler. Bu görüşmeler her iki taraf için de çok faydalı oldu; her iki taraf karşılıklı olarak birbirlerinin düşüncelerini, duygularını ve tutumlarını anlamış oldular.

Mustafa Kemal, Fransızlarla 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması'na nasıl varıldığını NUTUK'ta şöyle anlatır: "... Fransız Hükümeti ile Türk Milli hükümeti arasında, kesin anlaşma noktalarının tespit edilebilmesi için biraz daha zaman geçmesi zarureti doğdu. Ne bekleniyordu? Belki de Türk milli varlığının, Birinci ve İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra daha büyük bir eserle ispatlanmış olması!.. Gerçekten de F. Bouillon'un kesin karara vararak imza ettiği Ankara Antlaşması; büyük ve kanlı Sakarya Meydan Muharebesi'nden otuz yedi gün sonra, 20 Ekim 1921'de doğmuş olan bir belgedir.

Bu anlaşma ile siyasi, iktisadi, askeri vb. hiçbir alanda bağımsızlığımızdan hiçbir şey feda etmeksizin, vatan topraklarımızın değerli parçalarını işgalden kurtarmış olduk. (YN: Antlaşma ile Türkiye-Fransa arasında harp hali sona ermiştir.(Md.1)). Bu anlaşma ile milli davamız, ilk defa Batı devletlerinden biri (Fransa) tarafından onaylanmış ve açıklanmış oldu.²⁹⁵

Ankara Antlaşması'yla milli davamız-Misak-ı Milli'miz, tüm Avrupa devletlerinin kafasına girmiş oldu.

²⁹⁴ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 423

²⁹⁵ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 423,424. Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri, G. Jaeschke, s. 210-213

Lozan'da Musul Meselesi

Yukarıdaki başlık altında sadece Musul meselesi ele alınmaktadır; diğer meseleler ise Lozan Antlaşması başlığı altında ortaya konmaktadır.

Konferans'ta Türkiye'nin Asya'daki topraklarındaki güney sınırı sorununun Irak üzerindeki "manda" yüzünden İngiltere ile çözülmesi gerekiyordu. Bu durum, Musul'un iki taraftan hangisine ait olacağı sorunu ortaya çıkarıyordu. Konferansta, Musul meselesi en çetin mücadelelerden biri olmuştu.

İsmet Paşa (İnönü) bu durumu şöyle ifade eder: "İngilizlerin Konferans'ta çok ehemmiyet verdikleri iki mesele vardı: Boğazlar meselesi bir, Musul meselesi iki..."²⁹⁶

Misak-ı Milli kapsamında olan Musul, 30 Ekim 1918'de Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükümeti [Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay)] tarafından imzalanan Mondros Mütarekesi hükümlerinden yararlanan İngiltere tarafından işgal edilmiştir (3 Kasım 1918).

Lozan Konferansı'nda, Türkiye Dışişleri Bakanı İsmet Paşa (İnönü) ile İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon arasında delillere dayalı ciddi tartışmalar olmuştu.

İsmet Paşa Konferans'ta Musul'un Türkiye'ye ait olması gerektiğini; 1- kavmi (etnik), 2- siyasi, 3- tarihi, 4- coğrafi, 5- askeri mahiyetteki istatistiki delillere dayanarak ispatlamaya çalıştı.

Lord Curzon, doğruluğu kuşkulu olan kendi memurlarının hazırladığı bilgilere dayanarak, İsmet Paşa'nın gerçek istatistiki rakamlarını reddetti (Bu istatistikler, Savaş öncesi yapılan istatistiklerdi; bu nedenle gerçek verilere dayanıyorlardı). Ayrıca, Musul'da konuşulan Türkçenin, Anadolu'da konuşulan Türkçe olduğu da önemli bir delildi..

Musul'da etnografik yapı üzerinde anlaşmaya varılamayınca, Uluslararası Tetkik Komisyonu kuruldu. Komisyon Türk ve İngiliz istatistikleri üzerinde ve diğer incelemelerde Türk savını haklı buldu. Lord Curzon'un Türklerle Türkmenlerin ayrı unsur olduğu ve farklı dilleri olduğu tezini gülünç buldu. Komisyon, "Türk ve Türkmen kelimeleri aynı şeyi (Türk'ü) ifade ederler... Musul'da konuşulan (Türkçe) lehçe, Anadolu lehçesi ile aynıdır" diyordu.²⁹⁷

²⁹⁶ Sabahattin Selek, İsmet İnönü Hatıralar, s. 343

²⁹⁷ Prof. Dr. Cemil Bilsel, Lozan, Cilt. 2 s. 218,219

Lord Curzon, Musul'da yaşayan Kürtlerin Türklerle beraber yaşamak istemediğini ileri sürdü. 1920 San Remo Antlaşması'nın Araplara bağımsızlık vaatlerinde bulunduğunu, Milletler Cemiyeti'nin 22. maddesine göre burada "manda" almış olduğunu ve buraları Birinci Dünya Savaşı'nda fethetmiş olduklarını belirtti.

İsmet Paşa ise, Kürtlerin eskiden beri kendi arzularıyla Türk yönetimine geçtiklerini ve kaderlerini Türklerinkine bağladıklarını belirterek; yüzyıllardır Türkler ve Kürtleri soy, gelenek, din ve ahlak birliği ile birbirlerine bağlı olduğunu ifade etti.

İsmet Paşa devamında şöyle dedi: “Büyük Millet Meclisinde onların da (Kürtlerin de) milletvekilleri vardır. Kürtler, Büyük Millet Meclisine başvurarak, 1918'den sonra işgal olunan topraklarının Türkiye'ye geri alınmasının sağlanması yolundaki kararlılıklarını bildirmişlerdir... Kürtler her fırsatta, Türkiye tarafına geçmek istemişlerdir. İngilizler, Kürtleri topa tutarak, korkutarak zapt etmişlerdir.

Özerklik meselesine gelince: Kullanılan ad ne olursa olsun, gerçekte sömürge olacak olan bir ülkede, bir yabancı devlet yurttası vaziyetiyle, şimdiki durumunu değiştirecek tek bir Kürt yoktur.

Kürtler pek iyi bilirler ki, bu özerk yönetimde memleketin geleceğinde fiilen hiçbir nüfuzları olmayacak ve işleri kendilerini temsil etmeyen bir hükümet ve parlamento tarafından yürütülecektir. Oysa bugün, Kürtler memleketin geleceğine hâkimdirler.

İngiltere, Araplara söz verdiği bağımsız Arap Devleti'ne, Musul'un verileceğini vaat etmemiş, hem de Arapların bağımsızlık arzusunu silahla bastırmıştır...

Birinci Dünya Savaşı sürerken Osmanlı Devleti'ni ve özellikle Türkiye'yi parçalamak için birçok anlaşmalar yapıldı. Bunların çoğu uygulanmadı; Musul'a ait San-Remo Antlaşması'nın neden dolayı değişmeyeceği anlaşılmaz!..²⁹⁸

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığı gün, Musul Türklerin elindeydi. Musul bu tarihten sonra savaşız işgal edildi. Antlaşmadan sonra bir yeri işgal, hukuken müdafaasız bir yeri işgal demektir.

Türkiye, Üçlü Devletler (İngiltere, Fransa ve İtalya) arasında yapılmış anlaşmaları hukuken geçerli görmemektedir, dolayısıyla Musul vilayeti de

²⁹⁸ Bakınız San-Remo Konferansı başlığına

İngiliz-İrak mandaterliğinde değildir. Çünkü İngiltere'nin Musul'u Irak'ın bir parçası saymadığı, 1916 Syks-Picot Anlaşması'nda da, Irak'tan ayrı tuttuğu ve Fransa'ya bıraktığı biliniyor. Musul'un Akdeniz limanlarıyla bağlantısı ancak Anadolu üzerinden gerçekleşebilir. Ekonomisi ve güvenliği de Türkiye'ye bağlı kalmasını gerektirmektedir. Aynı şekilde, Türkiye'nin Doğu'daki güvenliği de buna bağlıdır.

Lord Curzon, İngiltere'nin Musul'u, Mondros Mütarekesi'ni (30 Ekim 1918) imzaladıktan sonra işgal ettiğini göz ardı ederek, İngiltere'nin Irak'ta mandater devlet olması sıfatıyla Musul'daki işgalinin (3 Kasım 1918) hukuki bir temele dayandığını iddia etti. İngiltere buna göre San-Remo'da Irak'ta mandater devlet olma hakkını almıştır. İngiltere'nin Musul petrolle-riyle ilgilenmediğini, asıl Türkiye'nin petrol kaynaklarından dolayı Musul'u istediğini iddia etmiştir.²⁹⁹

2 Şubat 1923'te toplanan "Askeri ve Arazi Komisyonu'nda, Fransa ve İtalya temsilcileri, Türkiye'nin teklifi olan Musul'da Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde halk oylamasına başvurularak çözülmesine "olumlu baktılar. Ancak Lord Curzon, sorunun artık Milletler Cemiyeti'nin bir meselesi olduğunu ileri sürerek reddetti.

İsmet Paşa ise, 4 Şubat 1923 tarihinde, Musul'un barışa engel olmaması, barışın sağlanabilmesi için, Musul sorununun konferans programından çıkarılarak bir yıl içinde Türkiye ile İngiltere arasında çözülmesini önerdi. Aynı tarihte, İngiltere ise, Milletler Cemiyeti Meclisinde bir yıldan önce "Türk-İrak sınır sorununun" ele alınmasını istedi. Türkiye'nin bu yaklaşımına rağmen konferans kesintiye uğradı (4 Şubat 1923). İsmet Paşa-Türk Heyeti Türkiye'ye gelmek zorunda kaldı. (12 Şubat 1923).

TBMM'de Musul Meselesi Tartışmaları:

Lozan görüşmeleriyle ilgili TBMM'deki muhaliflerin, özellikle İkinci Grup'un, sert muhalefetini Lozan Antlaşması başlığında ortaya koymaktayız. Bu başlığımızda; 4 Şubat 1923'te konferans görüşmelerinin kesilmesi sonucunda TBMM'de Musul konusundaki eleştirilere cevap vermekteyiz.

Atatürk, Birinci Dönem (76 gün sürdü) Lozan görüşmelerini Musul bağlamında NUTUK'ta şöyle anlatır: "... İtilaf Devletleri temsilcileri, delegeler heyetimize bir barış tasarısı verdiler. Bu tasarı anlam ve ön

²⁹⁹ Daha fazla bilgi için bakınız, Prof. Dr. Cemil Bilsel, Lozan, Cilt 2. s. 217-240. Prof. Dr. Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri, Cilt. 2. s. 315-318

bakımından istiklalimize zarar veren şartları içine alıyordu. Özellikle, adli, mali ve iktisadi konularla ilgili maddeleri çok ağırdı. Bunun için bu tasarıyı kesinlikle reddetmek zorundaydık. Delegeler heyetimiz bu tasarıya karşı bir mektup verdi: 'üzerinde anlaştığımız noktaları imza ederek barış yapalım' ... İkinci, üçüncü derecede konuları ayrıca inceleriz. İtilaf Devletleri bu teklifimizi kabul etmeyecek olurlarsa, teklifimiz hiç yapılmamış sayılacaktır. Konferansın yarıda kesilmesi, görüşmelerin ertelenmesi olarak gösterildi....

Mecliste 28 Şubat-6 Mart 1923'te gizli oturum yapıldı. Mecliste İsmet Paşa'ya-delegelere çok ağır eleştiriler oldu... Muhafifler (İkinci Grup) ne istediklerini bilmez durumdaydı (YN: İsmet Paşa Hatıraları'nda iki cümleyle muhalefetin-İkinci Grup'un tutumunu şöyle anlatır: 'Mecliste İkinci Grup'taki arkadaşlardan ayrı ayrı iki kişiye rastladım. Birisi bana ne getirdin diye sordu. Çok şey getirdim dedim. Muhatabım, belli ki hiçbir şey getirmediğim kanaatindeydi. 'Canım ne getirdin, ne getirdin diye ısrar ediyordu. Hiçbir şey getirmediğim diyerek konuşmayı kestim. Öteki daha ileri giderek bana şöyle dedi: 'İngiltere Hariciye Nazırı Lozan'a geldi. 2,5 ay orada kaldı. Bu adam bir şey yapmak istiyordu. Niçin istifade etmedik?' Ben de kendisine, onun ne yapmak istediğini biliyor musun? sorusunu sorduktan sonra dedim ki: 'Evet o bir şey yapmak istiyordu, fakat biz onun yapmak istediğini yapmadık... Musul meselesi üzerinde kıyamet kadar ısrar oldu... Trakya gibi Misak-ı Milli sınırları kapsamındaydı, terk edilemezdi!...')³⁰⁰ Şimdilik Musul meselesinin ertelenmesinden söz etmemek üzere ve fakat idari, siyasi, mali, iktisadi ve diğer konularda millet ve memleketin haklarını ve istiklalini tam ve güvenilir bir şekilde elde etmek ve düşmandan kurtarılmış topraklarımızın kesin olarak boşaltılmasını şart koşturmak esastır."³⁰¹

Musul konusu; TBMM'deki muhafifler, özellikle İkinci Grup, tarafından "kazanımları övmek bir yana", "mutlaka bir hata bulacağız" mantığıyla sürekli dile getirilmiştir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Musul konusu TBMM açıldığından itibaren, Meclisteki muhafifler tarafından sürekli olarak gündemde tutulmaktaydı. Muhafiflerin (İkinci Grup'un) başında Trabzon Milletvekili Ali Şükrü ve Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş, Hacı Şükrü, Sırtı Bey'ler geliyordu.

³⁰⁰ İsmet İnönü Hatıralar, s. 367,370, Baskı: 2009

³⁰¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s.487-489

Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, "Mehmetçiğin süngüsü ile kazanılan muazzam zafer (Kurtuluş Savaşı) Lozan'da heba edildi, Misak-ı Milli'ye tecavüz edildi-Musul elden çıktı. Artık bu Murahhas Heyeti'nin sulh meselesi üzerinden sözleri olamaz... Artık bunların vazifeleri bitmiştir."³⁰² olarak özetlenebilecek Lozan-Hükümet-İsmet Paşa-Atatürk karşıtlığı, TBMM'de çok ciddi sorunlar oluştuyordu.

İzmir Milletvekili Sırrı Bey, Hükümetin istifasını isteyecek kadar ileri gitmişti: "Misak-ı Milli'den (dolayısıyla Musul'dan) fedakârlık yapan bir hükümet-Lozan Müzakere Heyet'i için Meclisten itimat reyini (güvenoyu) istenmesi gerekir."³⁰³

İkinci Grup'un lideri Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş; Hükümet'in küçümseyen bir tavır takındığını, İnönü'nün açıklamalarının tatminkâr olmadığını belirterek özetle şöyle dedi:

"... Murahhas (Delege) Heyeti geri döndükten sonra sıfatını kaybetmiştir... Paşa'yı (İsmet İnönü'yü) dinlediniz; ne anladınız? (ülke yararına)... Misak-ı Milli'den (dolayısı ile Musul'dan) zerre kadar feda ederlerse, 'icab-ı namu-ı milli' için (milli namus gereği) çekip gitmelidirler..."³⁰⁴

Zaten Hüseyin Avni Ulaş, Erzurum Kongresi'nden itibaren, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına muhalefeti sürdürdü. Musul gibi her fırsattan yararlanıyordu. Bu kin ve nefrete varan muhalefeti, Doktor Rıza Nur şöyle yazar: "1920 Ağustos ortalarında, Celal Arif ve Hüseyin Avni Ulaş bana geldiler; bir sırlarını açıkladılar: 'Mustafa Kemal'le bu iş sökmeyecek. Biz ikimiz Erzurum'a gideceğiz. Halkı ayaklandırıp onu düşüreceğiz'..."³⁰⁵

İkinci Grup'un önde gelenlerinden Mersin Milletvekili Selahattin (Köseoğlu) Bey ise şöyle dedi: "Ellerimize verilen bu kâğıt parçalarıyla ne yabancıların gerçek önerisini ve ne de arkadaşlarımızın kabul ettiği şeyi gördüm... Yetmiş gün sonra Konferans neden birdenbire kesildi? Açıklanmasını rica ederim."³⁰⁶ (YN: Aslında İsmet Paşa, nedenlerini açıkladı; kesilmenin Musul, Boğazlar ve Kapitülasyonlardan dolayı olduğunu belirtti. Selahattin Bey, "mutlaka bir hata bulma" mantığı ile hareket ediyordu. Selahattin Bey (Köseoğlu) sürekli Atatürk-devrimleri karşıtı idi).

³⁰² Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, 399-342

³⁰³ Kadir Mısıroğlu, Lozan Zafer mi Hezimet mi? I. Cilt s. 411, Baskı/1965/2016

³⁰⁴ Kadir Mısıroğlu, Lozan Zafer mi Hezimet mi?, s.412

³⁰⁵ Rıza Nur, Türk Tarihi. Cilt 13-14. s.79. Baskı 1994

³⁰⁶ Kadir Mısıroğlu, Lozan Zafer mi Hezimet mi? s. 413

Erzincan Milletvekili Durak Bey muhalefeti Musul üzerinde yoğunlaştırarak şöyle diyordu:

"... Musul Doğu sınırlarımızın korunması bakımından Çanakkale, Erzurum, Kars kadar önemlidir... Milli Misak'ımızın kabulü şarttır... İsmet Paşa çekilip, ordunun başına geçmelidir... Meclis (TBMM), Bakanlar Kurulu ile murahhas heyeti yeniden seçmelidir... Eğer İtilaf Devletleri, yeni teklifimizi (Misak-ı Milli'yi esas alarak) kabul edip Konferansı açarlarsa çok iyi; aksi halde boğuşuruz".

Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey, Musul konusunda uzman olduğunu söyleyerek, "...Musul mutlaka sınırlarımız içinde kalmalıdır... Murahhas Heyet partiyi kaybetmiştir. Tekrar Avrupa'ya gidemez ve bir sulh mahfeline (toplantı yerine) giremez" açıklamasında bulunmuş, İkinci Grup'taki arkadaşlarına destek çıkmıştır.³⁰⁷

Meclis oturumlarında, sürekli olarak İkinci Grup milletvekilleri "Musul'u satıyorsunuz" satışmaları yüzünden, Meclis Başkanı oturumlara ara vermek zorunda kalıyordu. Bakanlar Kurulu Başkan'ı Rauf Bey (Orbay), her ne kadar Musul'un, Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu açıklasa da, muhalefet, muhalefet yapmanın dozunu arttırıyordu; amaçlarının, Musul'dan ziyade hükümeti düşürmek, Murahhas Heyeti kaldırmak ve Mustafa Kemal'in iktidarına son vermek olduğu anlaşıyordu...

"Musul'u satın, ... İsmet Paşa çekil, ...Heyet partiyi kaybetmiştir, ... Milli namus gereği çekip gidin" gibi mantıksız, hasmane saldırılarda bulunan milletvekillerine; İsmet Paşa'nın Musul ısrarı nedeniyle nasıl bir sinir savaşı yaşandığını anlatan Ali Naci Karaca'nın aşağıdaki yazısı cevap niteliğindedir:

["Lord Curzon amacının ne olduğunu, Misak'ın 11'inci maddesini okuyarak anlattı. Bu maddeye göre hareket edeceğini bildirdi. Yani, savaş tehlikesi olduğunu bildirerek Milletler Cemiyeti Meclisinin hemen toplanmasını isteyecek. Misak'ta yazılı bütün tedbirler uygulanacaktı. Türk heyetinin kendisine bunu yaptırmamasını diledi."]

Mösyö Bompard söze başladı ve Türklere sevgisinden söz ederek Curzon'un tekliflerinin makul olduğunu söyledi:

"İsmet Paşa'nın bu teklifi reddetmesi beni çok mahzun eder!" dedi.

Japon delegesi ile Marki Garroni de aynı tarzda konuştular.

³⁰⁷ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 343,344

"Gayet zeki, gayet nazik olan İsmet Paşa'dan bu mesele hakkında dünyayı memnun edecek bir karar bekleriz" dediler.

Lord Curzon:

"Türk baş delegesi şimdi mi cevap verecek, yarın sabah mı?" diye sordu.

İsmet Paşa, soğukkanlılıkla ve büyük bir vakar içinde "şimdi..." dedi ve cevabını verdi:

"Hiçbir millet için mandaterlik tanımamış olduğumuzu tasrih etmeyi vazifeden sayarım. Millet Meclisindeki Kürt azanın intihabı (seçimi) hakkındaki şüphelerini anlamıyorum. Her memlekette en serbest intihap ne ise bizim mebuslarımız da aynı suretle intihap olunmuştur. Teklife gelelim: Reyiamda (görüşümde) tatbiki gayri kabil (uygulanması mümkün olmayan) noktalar yoktur. Göçebeler için vasıta ve inzibat tedbirleri kolaylıkla bulunabilir. Musul'u hakeme havale etmek teklifine iştirak edemeyeceğim. Musul gibi bir meselede ne kadar haklı olduğumuzu bütün dünya tasdik eder. Bütün dünya bu hususta bize hak verir. Biz burada sulh içinde bulunuyoruz. Dünya sulhunun Musul yüzünden tehlikeye uğramasını kimse tasvip etmeyecektir. Burada aylardan beri dünya sulhu için ne büyük iyi niyetler ve fedakârlıklar gösterdik. Konferansın başlangıcında değiliz. Dünya efkârı için takip ettiğimiz davanın ne kadar haklı ve adil olduğu artık anlaşılmıştır. Büyük Britanya heyetinden rica ederim, Musul'un Türkiye'ye iadesini kabul etsin!"

Lord Curzon koltuğu içinde yığılmış kalmıştı.

Toplantı bir anda sessizliğe boğuldu. Herkeste güçlülükle nefes alacak derecede heyecan vardı. Salonun havası ölüm soğukluğu ile dolmuştu.

Lord Curzon ağır bir sesle, yavaş yavaş şu son sözleri söyledi:

"Netice olarak yalnız şunu söyleyeceğim: Son derece müteessifim (üzüntülüym). Türkiye kendisine Mösyö Bompard, Marki Garroni, Baron Ayaşı tarafından verilen nasihatleri (öğütleri) dinlemediğine kendisi de hayret edecektir. Dünyanın bu meseleyi nasıl gördüğünü anlayacaktır. Ben kendi hesabıma, hükümetim namına evvelce söylediğim gibi, hattı hareketimin ne olduğunu tayin ettim ve bunu çekinmeden icra edeceğim, ... Türkiye'nin imza edeceği en iyi antlaşma budur. Eğer imza etmezse,

Türkiye düşünsün! Asya'nın görünmez derinliklerinde kaybolur."³⁰⁸ Kâtibi umumiyyeye hitaben: "Resmi tebliği okuyunuz!"

Delegeler salondan çıkarken hiç konuşmuyorlardı. Lozan Konferansı'nın hiçbir oturumu böyle bitmemiş, hiçbir görüşmeden sonra delegeler böyle ayrılmamıştı. Çehrelerde tehlikeyi sezen insanların solgunluğu vardı."³⁰⁹

Savaş tehdidi ile karşılaşan İsmet Paşa, Türkiye'ye döner dönmez, Eskişehir'de bulunan Mustafa Kemal ve Fevzi Paşa ile 18 Şubat 1923'te buluşmuş, ardından Ankara'ya gelerek Hükümete durumu açıklamış ve yeni talimat istemişti. TBMM'nin görüşünün alınması gereği duyuldu; konu Meclise getirildi.

Yukarıda özetle ortaya koyduğumuz sert tartışmalar; muhalifler, özellikle İkinci Grup tarafından yaratıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın deyiimi ile "(Meclisteki tartışmalardan) anlaşıldığına göre, Delegeler Heyetimize ve İsmet Paşa'ya amansız düşman kesilmişlerdi..."³¹⁰

Mustafa Kemal Kürsüde

6 Mart 1923'te Mustafa Kemal, Meclis Genel Kurul kürsüsünde, Lozan; Milli Misak-Musul meselelerinde, 28 Şubat 1923'ten beri devam eden görüşmelerde, yeteri kadar eleştiriler yapıldığı kanaatinde olduğunu belirterek şöyle dedi:

"... Mecliste yaptığım genel açıklamalarla, durumun her noktasını söyledim. Bütün ihtimallerden söz ettim. İtilaf Devletleri delegelerinden bazılarının memleketlerine dönünce verdikleri demeçleri gerçek sayıp, temel alarak, Delegeler Heyet'imize hücum etme politikasının beğenilecek bir şey olmadığını söyledim. Delege Heyet'imizi dinlemek, onun söylediklerine inanmak ve durumu ona göre değerlendirmek gerektiğini bildirdim..."

Delege Heyeti, Hükümete karşı sorumludur. Meclis, Hükümete yeni bir yön vermek zorundadır. Bu yön çerçevesinde Hükümet, Delege Heyeti'ne özel bir talimat verir. Meclisin ayrıntılarla uğraşmasına gerek yoktur ve uğraşmaz da.

Verilecek yönle ilgili görüşümü de şöyle ifade ettim: 'Şimdilik Musul meselesinin ertelenmesinden söz etmemek üzere ve fakat idari, siyasi,

³⁰⁸ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 1. Kitap, s.286

³⁰⁹ Ali Naci Karaca, Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, s. 170,171,471. Baskı 1993

³¹⁰ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 487

mali, iktisadi ve diğer konularda millet ve memleketin haklarını ve istiklalini tam ve güvenilir bir şekilde elde etmek ve düşmandan kurtarıl-
mış olan topraklarımızın kesin olarak boşaltılmasını şart koşmak esastır.

... Delegeler Heyeti'miz, kendisine verilen görevi tamamen ve mükem-
mel bir şekilde yerine getirmiştir. Milletimizin ve Meclisimizin şerefini
korumuştur. Eğer barış konusunda iyi bir sonuç almak istiyorsak, Delege
Heyeti'ne Meclis tarafından da manevi güç verilerek çalışmalarına devam
ettirilmek gerekir. Böyle hareket ederseniz, bir barış dönemine girmenin
mümkün olduğundan ümitlenebiliriz..."³¹¹

Lozan Barış Konferansı Sonrası Musul Sorunu

Lozan Antlaşması'na göre, Musul sorununun Antlaşma'nın yürürlüğe
girmesinden itibaren başlayan dokuz aylık süre içinde çözülmesi gereki-
yordu. Ancak İngiltere, sürenin 5 Ekim 1923'ten itibaren başlamasını
istedi. Sürdürülen görüşmeler sonunda Konferans'ın 19 Mayıs 1924'te
İstanbul'da toplanmasına karar verildi.

İsmet Paşa (İnönü) bu durumu şöyle anlatır: "Musul meselesini konfe-
ransta (Lozan'da) bir kaç defa görüştük. Mütareke olduğu zaman (30 Ekim
1918 Mondros Mütarekesi) İngilizler Musul'a girmemişlerdi. Mütareke
günlerinde, Mütareke hükümleri bizim oradaki (Musul'daki) komutana
tebliğ olunmuş, fakat İngiliz komutanlarına tebliğ olunmamış gibi
davrandılar. İngilizler bir takım bahanelerle askeri harekâtı devam
ettirdiler ve bizimkiler mütareke emrini almış oldukları için bir çatışma
yapılmaksızın, İngilizler Musul'un işgalini emri vaki halinde tahakkuk
ettirmişlerdi. Biz o vakit, mütareke olduğu anda işgal olunmamış bir yeri
işgal ettiniz, hakkınız yoktur, tarzında protesto ettik. Mütareke hükümleri-
ne uygun olarak yapılmış bulunan bu işgali delil diye kullandığımız,
istediğimiz zaman Mondros Mütarekesi yoktur, istediğimiz zaman vardır;
Mütareke'yi böyle kullanıyorsunuz şeklinde tarizde (taşlamalarda)
bulunduğumuz zaman, karşılıklı olarak bunun kuvvetli delil olmadığı
cevabını verdiler..."

Musul meselesinde, Konferans'ta, İngilizlerle kendi aramızda bir hal
şekline varmak için özel görüşmeler yaptık. Bir anlaşmaya varmak
mümkün olmadı. Onun üzerine, Musul meselesini Antlaşma'nın imzalan-
masından sonra, önce bir sene içinde, sonra dokuz ay zarfında iki memle-

³¹¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 488. Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 344-356. Baskı: 2011

ket arasında konuşularak ve anlaşma olmazsa Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine müracaat olunacaktır, şeklinde bir hal suretine bağladık..."³¹²

Yukarıda da vurgulandığı gibi, Musul meselesi, 19 Mayıs 1924'te, İstanbul'da Haliç Konferansı'nda başladı. Türkiye'yi TBMM Başkanı ve İstanbul Milletvekili Ali Fethi Bey (Okyar) başkanlığında bir heyet temsil etti. İngiliz Heyeti'ne ise, Sir Percy Cox başkanlık yaptı.

Açılış konuşmasını yapan Ali Fethi Bey, nüfus bakımından üçte ikisi Türk ve Kürtlerden müteşekkil olan vilayetin, coğrafi bakımdan da Türkiye'nin bir parçası olduğunu bilimsel kanıtlarla ortaya koymuştur. Buna karşılık İngiliz Heyeti Başkanı Sir Percy Cox, daha ilk konuşmasında İngiltere'nin sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürmek istediğini ortaya koymuştur. 24 Mayıs 1924 günkü toplantıda İngiltere bu defa Musul vilayeti yanında Hakkari vilayetinin bir kısmını da isteklerine dahil etmiştir. Hakkâri'den Musul'a göç etmiş olan Nasturiler için toprak talebinde bulunarak Türk Irak sınırını daha kuzeyden geçiren bir harita ortaya koymuştur. İngiltere böylece Türkiye'nin kabul edemeyeceği bir istekte bulunarak meseleyi Milletler Cemiyeti'ne götürmek istemişti. Aynı zamanda Türkiye'den daha fazla toprak talebinde bulunarak, sonra vazgeçip Musul'u sağlama bağlamak taktiği uygulamış olmalıdır.

Haliç Konferansı, on günlük bir aradan sonra 5 Haziran 1924'te son toplantısını yaptı. Ancak, İngiliz Heyeti'nin tutumu değişmedi ve Konferans anlaşma sağlanamadan dağıldı.

Haliç Konferansı sırasında, doğu bölgemizde İngilizler tarafından desteklenen silahlı saldırılara başlanılmış, devlet memurlarının çalışmaları hemen hemen engellenmişti. Nasturi bölgeleri, Türkiye'den kurtarılmış gibiydi.

Bu bölgedeki VII. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa Nasturi ayaklanmalarını bastırırken, Musul'a doğru harekât yapmak istiyordu. Türk Hükümeti onay vermedi; Çünkü Musul meselesi Milletler Cemiyeti'nde görüşülmeye başlanılmıştı. Musul'a silahlı bir harekât, Milletler Cemiyeti ve üyelerini doğrudan karşıya almak olacaktı. Ayrıca Türkiye, Musul'u hukuki yollardan alacağı umudunu taşıyordu.

Musul konusunda, Milletler Cemiyeti Meclisi ilk toplantısını 20 Eylül 1924'te yaptı. Toplantıya, Haliç Konferansı'nda olduğu gibi, Ali Fethi Bey (Okyar) başkanlığında bir heyetimiz katıldı. İngiliz temsilcisi Lord Parmoor, görüşülecek konunun Musul'un geleceği ile ilgili olmadığını, Türkiye'nin Irak sınırının tespiti olduğunu, sınır sorununun halk oylama-

³¹² İsmet İnönü, Hatıralar, s.360,361. Baskı:2009

sıyla çözüleceğini ileri sürerek Türkiye'nin isteğini (Musul meselesinin çözümünü) reddetti. Ve bir komisyon kurularak Musul'a gönderilmesini ve incelemesine göre karar verilmesini istedi.

Ali Fethi Bey, meselenin Irak sınırı olmadığını, Lozan'da çözülememiş olan Musul sorunu olduğunu, Türkiye için Milletler Cemiyeti hakemliğine başvurmanın Musul üzerindeki hâkimiyet hakkından da vazgeçmek olmadığını, Musul'da yapılacak halk oylaması sonucunun kabul edilebileceğini söyledi...

Neticede Milletler Cemiyeti Meclisi, Musul sorununu incelemek üzere bir komisyon kurma kararı aldı. Komisyonun adı, Musul Tahkik Komisyonu idi. Bağımsız üç üyeden oluşan komisyon kuruldu. Komisyon'un üyeleri; Macaristan'dan Kont Teleki, Belçikalı A. Yavlis ve İsveç'ten A. Wirsén idi. Komisyonun görevi, Musul'da inceleme yaparak, çözümle ilgili bilgi ve önerilerini Cemiyet'e bildirmektir. Heyet, Londra, Ankara (4 Ocak 1925) ve Bağdat'a giderek hükümet yetkilileri ile görüşmelerde bulundu. Musul'daki incelemelerde, Musul halkının Türkiye'ye bağlılıklarını gösteren sevgi gösterilerine tanık olmuştur.

Musul Tahkik Komisyonu, 20 Nisan 1925'te Cenevre'ye döndü; hazırladıkları raporu 16 Temmuz 1925 günü Milletler Cemiyeti'ne verdi. Türkiye'nin Lozan Konferansı'ndan beri istediği, Musul sorununun çözümü için halk oylamasına başvurma konusunda, Komisyon, "uygulama zorlukları nedeniyle yapılamayacağı kanaatine varmıştı. Ancak Komisyon, Musul'un iktisadi olarak Irak'a bağlı kalması ve Musul'un gelecekteki alacağı durum ne olursa olsun, Türkiye ile bir iktisadi anlaşma yapmasının zorunlu olduğunu belirtti.

16 Aralık 1925'te toplanan Milletler Cemiyeti Meclisi aldığı karara göre; Musul vilayetini Hakkâri vilayetinden ayıran sınırın güneyi Irak'a, Kuzeyi de Türkiye'ye bırakılıyordu (Brüksel Hattı). Türkiye, bu kararın Lozan Antlaşması'na aykırı olduğunu belirterek görüşmelerden çekildi.

Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisinin kararına, 16 Mart 1925'te gönderdiği nota ile sert tepki verdi: Türkiye, "Bir milletin kendisine bağlı bir toprak üzerindeki egemenliğini, ancak kendi rızasıyla sona erdireceğini, Türkiye'nin Musul üzerindeki haklarının olduğu gibi devam ettiğini söyleyerek, bundan sonra söz Ankara'nındır" diyordu. Türkiye ile İngiltere arasında savaşa varacak kadar gerilim tırmanıyordu.

Türkiye, İngiltere'ye şöyle bir teklifte bulunmuştu: "İngiliz 25 yıllık manda yönetiminden sonra, Musul vilayetinin Türkiye'ye iadesi ve Musul

petrollerinden pay verilmesi". Birinci talep reddedilmiş, ikincisi uygun görülmüştü...

Musul sorununu çözümle sonuçlandıran antlaşma, 5 Haziran 1926'da Ankara'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan "Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması" oldu. Bu antlaşma 3 bölüm ve 18 maddeden oluşmaktaydı. Birinci bölüm, Türkiye-Irak sınırı ile ilgiliydi. Bu sınır, Milletler Cemiyeti tarafından belirlenen sınırla hemen hemen aynı idi. İkinci bölümde, iyi komşuluk için gerekli şartlar ele alınmış, üçüncü bölümde de genel hükümlere yer verilmişti. 14. madde petrol ile ilgiliydi: Türkiye, Antlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 25 yıl süreyle Irak hükümetinin petrol gelirlerinden yüzde on alacaktı. Ancak Türkiye bu hakkından, Antlaşma'ya eklenen bir karara göre, 500 bin İngiliz Sterlini alarak vazgeçmiştir.³¹³

Misak-ı Milli-Lozan Konferansı-Lozan Antlaşması ve sonrası Musul meselesi, Türkiye'nin vazgeçmeyeceği bir durumdu. Öncelikle başta Atatürk olmak üzere Türkiye'de hiçbir yetkili (yetkisiz) Musul'u İngiltere'-ye-Irak'a terk etmeyi düşünmemiştir. Yukarıda anlattığımız tarihi olaylar bunun kanıtıdır.

Bu tarihi, siyasi olaylar içinde bizim anladığımız, Musul meselesinde en son nokta, Türkiye ile İngiltere'nin savaş konumuna gelmiş olmasıdır. Türkiye bu seçeneği hiç aklından çıkarmamıştır. Ancak, Türkiye iç ve dış nedenlerle yeni bir savaşı göze alamazdı. Nitekim alamadı!

Türkiye, uluslararası ortamda yalnızdı. Tüm Avrupa ve hatta ABD Musul meselesinde İngiltere'nin arkasındaydı. Bu durum hem Lozan Konferansı'nda hem de Milletler Cemiyeti'nin haksız kararında açıkça ortaya çıkmıştı. Hatta İtalya, "Türkiye Musul'a girerse, Antalya'yı işgal edeceği tehdidinde" bulunmuştu.

Türkiye-Sovyet Rusya arasında yapılan 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'na göre "Tarafların her hangi bir ülkeyle savaşa girmesi, devletlerin yardımını değil, tarafsız kalmasını" öngörüyordu.³¹⁴ Yani Türkiye İngiltere ile savaşa girdiğinde, Sovyet Rusya fiili destek vermeyecekti.

Fransa ile 20 Ekim 1921'de yapılan Ankara Antlaşması da pek bir destek olarak görülmüyordu. Suriye sınırı ile ilgili Türk- Fransız Antlaşması, 18 Şubat 1926'da parafe edilmesine rağmen imzalanmamıştı.

³¹³ Daha fazla bilgi için bakınız Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi 3.Kitap, 1.Bölüm, s.151-161. Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s.584-588

³¹⁴ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, II. Cilt, s. 208,211

Yurt içinde, İngiltere, Fransa ve benzerlerinin teşvik ve desteği ile kalkışmalar devam ediyordu. 1920-1938 yılları arasında 19 Kürt isyanı olmuştu. (Aynen günümüzde, başta ABD olmak üzere emperyalist ülkeler tarafından desteklenen PKK/YPG/PYD kalkışması gibi...). 7 Ağustos 1924'te Güney sınırımızda Nasturi ayaklanması, 13 Şubat 1925'te Şeyh Sait isyanı; Kürt asilerin 17 Şubat 1925'te Bingöl il merkezini alması, 24 Şubat'ta Elazığ'ı yağmalamaları, 26 Şubat'ta Hani'yi işgal etmeleri, 7 Mart'ta Diyarbakır'a saldırımları, 25 Mart'ta Sivas'ı işgal etmeleri; 14 Kasım ... 1925'te, şapka giyme aleyhinde Sivas, Rize, Kayseri, Erzurum, Maraş, Giresun'da... kalkışmalar Hükümet'i ve Türk ordusunu zor duruma sokmuştu.

İşte, yukarıda da vurgulandığı gibi, İngilizlerle yeni bir savaşa tutuşmak o dönem akıllı bir politik karar olmazdı.

VII. BÖLÜM

BİRİNCİ MİLLET MECLİSİ (Kurucu Meclis)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ AÇILMADAN ÖNCE ANKARA'DAKİ GELİŞMELER:

16 Mart 1920'de, İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın İngiliz silahlı kuvvetleri tarafından basılmasıyla, 18 Mart 1920 günü Meclis-i Mebusan'ın kapatılması sonrası, yeni bir meclisin Anadolu'da açılması kaçınılmaz olmuştur.

Önceki sayfalarımızda ortaya konduğu gibi, 12 Ocak 1920'de açılan Meclis-i Mebusan başkanlığına Mustafa Kemal seçilmemişti. Şimdi, olağanüstü şartlar gereği, artık Meclis İstanbul'da toplanamaz hale gelince, Mustafa Kemal'in doğal liderliği gündeme geliyordu. Ancak, Meclis-i Mebusan Başkanı Celalettin Arif, Ankara'daki Meclisin de başkanı olarak kendini görüyordu. Oysa bu meclis, farklı bir meclisti, padişahın meclisi değildi; halk egemenliğine dayanan yeni bir meclisti.

Meclis-i Mebusan ve üyeleri tamamen padişah tarafından belirlenen Ayan Meclisi (Senato) İstanbul'da kalmıştı. Padişah Vahdettin, önce Meclis-i Mebusan'ı dikkate almamış, sonra da dağıtmıştı (18 Mart 1920).

Bu durumda Ankara'daki meclis, olağanüstü şartlar altında yasamayı, yürütmeyi ve devlet başkanı işlerini tek başına üstlenmek zorundaydı. Başka türlü var olamazdı. Zaten İstanbul'daki milletvekillerinin önemli bir kısmı (101 kişi; toplam milletvekili sayısı 168 idi) Ankara'daki meclise katılmayacak ya da katılamayacak; bu nedenle de yeni milletvekilleri belirlemek zorunda kalacaktı. Yani Ankara'daki Meclis, içindeki milletvekilleri bakımından da çok farklı bir meclisti.

İşte Celalettin Arif Bey, bu durumu önemli bir hukukçu olmasına rağmen kavrayamıyordu. Hatta kendisinin Meclis-i Mebusan başkanlığını hala koruduğuna inanarak, 10 Nisan 1920'de eski mebusların Ankara'da toplanması çağrısını yapıyordu ve kendi lehinde ciddi propagandalar yürütüyordu.

Oysa Mustafa Kemal'in, vatan ve milletin kurtuluşu için tek çare olarak gördüğü, olağanüstü yetkiler taşıyan bu Meclis (Kurucu Meclis); Ankara'da, millet egemenliğinin ülkenin kaderine el koyması demekti. Bu amaçla 19 Mart 1920'de yani İstanbul'un işgalinden üç gün sonra, "Kolordu Komutanlıklarına, Valiliklere ve Bağımsız Sancaklara" şu yazıyı göndermişti:

Valiliklere, Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına

"İtilaf Devletleri tarafından devlet merkezinin bile resmen işgali, devletin 'yasama, yargı ve yürütmeden ibaret olan milli güçlerini işlemez duruma sokmuş ve bu durum karşısında görev yapmaya imkân bulamadığını hükümete resmen bildirerek Meclis-i Mebusan dağılmıştır. Şu halde, devlet merkezinin korunmasını, milletin bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere, millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin, Ankara'da toplantıya çağırılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları zaruri görülmüştür. Bu bakımdan aşağıda verilen talimat gereğince seçimlerin yapılması, yüksek ve derin vatanseverlik anlayışından beklenir:

1- Memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanacaktır.

2- Bu meclise üye olarak seçilecek kimseler, milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdırlar.

3- Seçimlerde sancaklar esas alınacaktır.

4- Her sancaktan beş üye seçilecektir.

5- Seçim, her sancakta o sancağın kendi ilçelerinden çağıracağı ikinci seçmenlerle, sancak merkezinden seçilecek ikinci seçmenlerden, sancak idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından; illerde, il merkez kurullarıyla, il yönetim kurullarından, il merkezindeki belediye meclisinden, il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı

ilçelerin ikinci seçmenlerinden oluşturulmuş bir kurul tarafından aynı günde ve aynı oturumda yapılır.

6- Bu meclis üyeliğine, her parti, zümre ve dernek tarafından aday gösterilmesi mümkün olduğu gibi, her ferdin de bu kutsal mücadeleye fiilen katılması için bağımsız olarak adaylığını istediği yerden koyma hakkı vardır.

7- Seçimlere her bölgenin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçim güvenliğinden sorumlu olacaktır.

8- Seçim, gizli oyla ve salt çoğunluk esasına göre yapılacaktır; oylar, kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi tarafından ve kurul önünde sayılacaktır.

9- Seçim sonunda, bütün kurul üyelerinin imzalayacakları veya kendi mühürleri ile mühürlenecekleri üç nüsha tutanak düzenlenecek; bir tanesi yerinde alıkonularak, öteki iki nüshadan biri seçilen şahsa verilecek, diğeri Meclise gönderilecektir.

10- Üyelerin alacakları ödenek daha sonra Meclisçe kararlaştırılacaktır. Ancak, geliş yollukları seçim kurullarının zaruri masraflar olarak uygun görecekları miktar üzerinden mahalli idarelerce karşılanacaktır.

11- Seçimler, en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunlukla toplanmayı sağlayacak şekilde tamamlanarak, üyeler hareket edecek ve sonuç üyelerin adlarıyla birlikte derhal bildirilecektir.

12- Telgrafın alındığı saat bildirilecektir.

Dağıtım: Kolordu komutanlarına, valiliklere ve bağımsız sancaklara tebliğ edilmiştir.

19 Mart 1920

Heyet-i Temsiliye adına

Mustafa Kemal³¹⁵

Mustafa Kemal, eski Meclis-i Mebusan Başkanı Celalettin Arif Bey'e, İstanbul'da davayı yürütecek kimse ve Meclis kalmadığını, "dolayısı ile devlet ve milletin bütün kuvvetlerini hüküm ve denetimi altında bulunduracak olağanüstü bir meclisin toplanmasına acil ihtiyaç duyulduğunu, Heyet-i Temsiliye'nin, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis

³¹⁵ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 288,289. Atatürk Araştırma Merkezi, Baskı: 2002

toplanmasına karar verdiğini ve gereğinin yapılması için heyete genelge gönderildiğini, genelgenin kendisi tarafından da duyurulmasını" isteyen bir telgraf göndermişti.³¹⁶

Ancak, yeni bir meclis toplanmasını uygun bulan Celalettin Arif Bey'den alınan cevap, Atatürk'ün görüşleri ile büyük fark taşıyordu: Celalettin Arif Bey; olağanüstü bir meclis toplanmasına gerek olmadığını, zaten Kanuni Esasiye'de (anayasada) böyle bir hüküm olmadığını, Meclis-i Mebusan'ın dağılmasından sonra kurtulan milletvekilleri ve vilayet sancaklardan seçilecek yeni milletvekilleriyle Meclis-i Mebusan'ın Anadolu'da bir yerde toplanmasını istiyordu. Mustafa Kemal'in genelgesini de yayınlamadı... Oysa Atatürk, olağanüstü yetkilere sahip, millet egemenliğini temsil eden yani Meclis-i Mebusan'dan çok farklı, sürekli, devrim safhalarını yürütecek bir meclisin Ankara'da toplanmasını istiyordu (19 Mart 1920 genelgesi-bildirisi).

Celalettin Arif; Büyük Millet Meclisinin nitelik ve yetkisi hakkında Mustafa Kemal'in görüşlerine katılmadı. Heyet-i Temsiliye'nin esas görevinin, İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını sağlamaktan ibaret olduğunu ve kendisinin de İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın Başkanı olduğunu söylüyor ve bu yönde girişimlerde bulunuyordu.

Celalettin Arif Bey'in fikir ve düşüncelerinin farklılığı yanında; millet-BMM'nin-devletin fakirliğini dikkate almadan maddiyata düşkün olması ilginç bir durumdu: Celalettin Arif Bey, Mustafa Kemal'in başkanlığını yaptığı BMM'de ikinci başkandı. Buna karşın C. Arif Bey, hala kendisini Meclis-i Mebusan Başkanı sayarak ve kendini ayrı tutarak ödeneğinin artırılmasını istiyordu, ancak bu isteği kabul edilmedi.

Kurulacak yeni Meclisin niteliğine ve yetkilerine muhalefet eden sadece Celalettin Arif Bey değildi. Henüz bir araya gelmemiş bir muhalefet oluşuyordu; muhaliflerin çoğu sonradan İkinci Grup'u teşkil etmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920'de gönderdiği telgrafa verdikleri cevaplar, muhalefeti ortaya koyuyordu:

"15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, "Kurucu Meclis" adına karşı çıktı; yerine Kur'an da yazılı olan ve kamuoyunun kolayca benimseyeceği "Milli Şura" olmalı diyordu.³¹⁷

³¹⁶ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 290

³¹⁷ Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 515. Baskı: 1990

Sivas'taki Kolordu Komutanı Çolak Selahattin Paşa (Köseoğlu)³¹⁸ ile Vali Reşit Paşa da K. Karabekir Paşa'nın fikirlerine yakındı:

"Kurucu Meclis adının uygun olmadığını, halkın alışık olduğu Mebuslar Meclisinin konulmasının daha uygun olacağını" bildirmişti.

Mustafa Kemal, bu karşı çıkışlar üzerine, Meclise "Kurucu Meclis" adını vermekten vazgeçmiş, "olağanüstü yetkili meclis" kavramını kullanmıştır. Mustafa Kemal'in "Kurucu Meclis" ifadesinden, yeni bir rejime doğru gidileceğinin işaretini veriyordu. Diğer bir ifadeyle, Cumhuriyet rejiminin kurulacağına dikkat çekiyordu; ancak daha şimdiden ciddi gerici-tutucu bir muhalefetle karşılaşacağı kendini gösteriyordu.

Konya'daki Fahrettin Paşa ise, "...memleketin her tarafından temsilciler çağırarak bir genel kongre toplanmasını ve orada 'milli karar' alınmasını istemişti".

Mustafa Kemal'in, Müslüman olan ve olmayanların seçimlere girebileceği düşüncesine, Kâzım Karabekir Paşa, "Müslüman olmayanlar seçimlere sokulmayacaktır" diyerek karşı çıksa da, Mustafa Kemal'in fikri kabul edilmiştir. Ayrıca, Milli Meclisin yanında, İkinci Meclis-Ayan Meclisi olmasını isteyen Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal'in tek meclis fikri ile karşı karşıya gelmiş, ancak bu düşüncesi de kabul edilmemişti.

Trabzon'da Tümen Komutanı Alb. Rüştü de "Yeni seçimlerin şu bunalım döneminde yeni bir mücadele ve muhalefete kapı açacağı" şüphesiyle bundan vazgeçilip, Heyet-i Temsiliye'nin güçlendirilmesini önermişti.³¹⁹

KUVAYİ MİLLİYE'Yİ "ASİ" İLAN EDEN FETVALAR VE BİLDİRİ

İstanbul Fetvası:

Diğer taraftan Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa, Ankara'ya karşı ciddi mücadeleye başladı: 11 Nisan 1920'de Şeyhülislam Dürriyade Abdullah'a, eski Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin kaleme aldığı fetvayı yayınlattı: "... Padişah'tan (Vahdettin'den) izinsiz olarak işgalcilere direnen milliyetçileri, tek tek veya topluca öldürmek, din gereği ve

³¹⁸ Bakanız İkinci Grup başlığına

³¹⁹ Prof. Dr. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi 2. Kitap, s. 121-123. Baskı: 2012. Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, 1.Cilt, s. 342-350. Baskı: 2010

görevidir... Bu uğurda ölenler şehit, öldürenler gazi sayılır. Padişahın emri ve rızasına aykırı olarak onlara silah çekmek, küfürdür, isyandır.”³²⁰

Aynı şekilde dördüncü defa (5 Nisan 1920) Sadrazam olan Damat Ferit Paşa da, İngiliz Yüksek Komiseri Robeck’i ziyaret ederek, milliyetçilere karşı girişilecek harekette onun yardımını istemişti:

İngiliz temsilci kendi Dışişleri Bakanlığı’na 8 Nisan 1920’de çektiği telgrafta şunları belirtmişti: "Milli hareketi bastırmak için başa geçtiğini belirten Damat Ferit, bunu sağlamak için Padişah’ın manevi gücünden başka, doğrudan doğruya silaha başvuracağını da söylemişti. Buna göre; Ahmet Anzavur Bandırma yöresinde harekete geçerken, İzmit, Bolu, Trabzon, Kayseri ve Elazığ yörelerinde de bazı kişiler milliyetçilere karşı gönderilecekti. Sadrazam, Anzavur kuvvetleri için İngilizlerden silah istemiş, milliyetçiler aleyhinde yayımlanacak ferman ve fetvaları eldeki iki uçakla dağıtmaları için yardım edilmesini dilemişti.

Bu görüşme sırasında Damat Ferit kurtulmak istediği “siyasi düşmanlar”ını içeren bir liste sunacağını da eklemişti. Bunu izleyen günlerde verildiği anlaşılan listede şu kişiler bulunuyordu: Küçük Cemal Paşa, Cevat Çobanlı, Mustafa Kemal, Vali Haydar Vaner, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Yakup Şevket Subaşı, Kars İslam Şurası’ndan Halit, Ömer Lütfü”³²¹

10 Nisan 1920’de Sadrazam Damat Ferit Paşa, Milli Hareketi (Kuvayi Milliye’yi) bir isyan hareketi olarak suçlayan Hükümet Bildirisi/Beyannamesi yayınladı:

Sadrazam Damat Ferit’in / Hükümetin Beyannamesi

"Devlet-i Osmaniye bugün misli görülmemiş bir muhatara içindedir. En hakiki manasıyla vatan tehlikededir. Millet bilmeyerek, istemeyerek sürüklendiği o dehşetli muharebede malen ve canen en büyük fedakârlıklara katlandığı halde nihayet kat’iyyen mağlup olmaktan kurtulamamış ve o zamanki hükümet tarafından akdolunan mütareke ile galip devletlere arz-ı teslimiyet edilmiş idi. Artık bu elemli neticeden ibret alarak bundan sonra olsun akla ve hale uygun bir selamet yolu tutulmalı idi. Fakat bu hakikat

³²⁰ Türk Devrim Tarihi, 2.Kitap, s. 116-117. Baskı 2012. Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri, s. 153. Baskı: 1991. Doç. Dr. Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları, s. 30-34. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s.606 Baskı:1990)

³²¹ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, s. 115-116, Baskı: 2012

de layiki vechile anlaşılmadı. Bir takım kesianın yalnız hırs ve menfaat sevkıyla teşkilat-ı milliyye unvanı altında meydana çıkardıkları fitne ve fesat bir taraftan vaziyet-i siyasiyemizi son derece tehlikeli bir hale getirdi, diğer taraftan da muharebede uğradığımız zayıttan ve hususiyle harb senelerinde yapılan türlü türlü sü-i istimalat ve cinayetten dolayı derin bir suretle mecruh olan vatan-ı mukaddesimize yeniden yeniye yaralar açtı. Bir takım çirkin hadiselerle de Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesinde aleyhimize şiddetli bir fikir ve cereyan payda ve şerait-i sulhiyenin bir kat daha şiddetlendirilmesi muhatarasını tevhit etti. Nihayet yine bu ahval tesiratiyle düvel-i muazzama Mütareke ahkâmını İstanbul'u muvakkaten işgal-i askeri altına almak suretiyle tatbik ettiler. Buna karşı erbab-ı isyanın payitaht ile Anadolu arasındaki muhabere ve müvaredeyi kat'a teşebbüs etmeleri ise en büyük bir hıyanet-i vataniyedir. Bu halde teşkilat-ı milliyye denilen harekât-ı bağıyane hem Anadolu'yu korkunç bir istilaya uğratmak hem de devletin başını gövdesinden ayırmak felaketini hazırlıyor. Bugün millet-i Osmaniye'nin en büyük düşmanları yalancı milliyet davasıyla şahsi ihtiraslarına vatan ve milleti feda edenlerdir. Bunların öyle felaketli bir akıbeti hazırlamak için buldukları çare ise ağır bir silsile-i cinayettir. Kanun-ı esasiye ve kavanin-i devleti ayaklar altına alarak ahaliden cebren para toplamak, zecren asker almak, para vermeyenlere ve böyle fana bir maksatla askerliği kabul etmeyenlere eziyet etmek, öldürmek, köyleri basıp yağma etmek, köyleri hatta kasabaları urmak gibi fazahatler mütevaliyen ika olunmaktadır. Hâlbuki bu efalin emr-i ilahiye münafi ve şer'-i şerif nazarında da merdud olduğu sureti merbut fetva-yı şerife ile de müeyyettir. Vatan-ı Osmaninin duçar olduğu türlü türlü musibetlerin tamiri ve nüfus ve kuvvet itibariyle uğradığımız zayıttın telafisi vücubundan dolayı hükümet-i hazıra indinde bugün her ferdin hayatı ve sayii her zamandan ziyade kıymettardır. Bu cihetle hükümet vasıl olmak istediği maksad-ı hayır ve selaha kan dökmeden vusulü her vechile tercih etmekle beraber devletin ve milletin hakikaten tehlike içinde bulunan hayatını ve selametini kurtarmak için yola gelmeyenleri şer'i şerif ve kanun-ı münif mucibince ve hatt-ı hümayün ile tebliğ olunan irade-i seniye-i hazret-i hilafetpenahi'ye imtisalen tedib etmekten tereddüt etmeyecektir.

Binaenaleyh evvela harekât-ı isyanienin mürettip ve müşevviki olanların iğfalat ve tehdidatına kapılarak ve yaptıklarının neticesi ne kadar vahim olacağını düşünmeyerek onlara iştirak edenlerden bir hafta zarfında izhar-ı nedamet ve şevketli padişahımız efendimiz hazretlerine arz-ı sadakat

edenlerin aff-ı aliye mazhar olacakları saniyen mürettip ve müşevviklerin ve onlarla beraber harekette inad edecek olan asilerin şer'an ve kanunen tedip edileceği ve memleketin herhangi cihetinde olursa olsun gerek ahali-i İslamiye tarafından sunuf-ı saire-i ahaliye gerek sekene-i gayr-ı müslime tarafından ahali-i müslimeye karşı böyle bir hal vukuunda mütecasirlerinin ve o hususta müsamaha veya müşareketi görülenlerin şahsen ve şediden duçar-ı mücazat olacakları ilan olunur"³²²

Günümüz Türkçesiyle:

Osmanlı Devleti bugün misli görülmemiş bir korku içindedir. En gerçek manasıyla vatan tehlikedir. Millet bilmeyerek istemeyerek sürüklendiği o dehşetli savaşta maddi ve manevi olarak en büyük fedakârlıklara katlandığı halde asla mağlup olmaktan kurtulamamış ve o zamanki hükümet tarafından imzalanın mütareke ile galip devletlere teslim edilmiş idi. Artık bu üzüntü ile neticeden ibret alınarak bundan sonra akıla ve duruma uygun kurtuluş yolu tutulmalı idi. Fakat bu gerçek bu şekilde anlaşılamadı. Bir takım insanların yalnız hırs ve menfaat sürerek milli teşkilat adı altında meydana çıkardıkları fitne ve fesat bir taraftan siyasi durumumuzu son derece tehlikeli bir hale getirdi; diğer taraftan da savaşta uğradığımız zarar-ziyan sebebiyle savaş senelerinde yapılan türlü türlü süistimal ve canayetten dolayı derin suretle yaralı olan kutsal vatanımıza yeniden yeni yaralar açtı. Bir takım çirkin hadiselerle Avrupa ve Amerika kamuoyunda aleyhimizde etkili bir düşünce akımı oluşması, barış şartlarının bir kat daha zorlaştırılmasına yol açtı. Nihayet yine bu durum tesiriyle büyük devletler mütareke hükümlerini, İstanbul'u geçici olarak asker işgali altına almak suretiyle uyguladılar. Buna karşı isyancıların payitaht ile Anadolu arasındaki savaş ve bütünlüğü bölmeye teşebbüs etmeleri de en büyük vatan hainliğidir. Şu halde milli teşkilat denilen isyan hareketleri hem Anadolu'yu korkunç bir istilaya uğratmak hem de devletin başını gövdesinden ayırmak felaketini hazırlıyor. Bu gün Osmanlı milletinin en büyük düşmanları yalancı milliyet davasıyla şahsi ihtiraslarına vatan ve milleti feda edenlerdir. Bunların öyle felaketli bir sonu hazırlamak için buldukları çare ise ağır cinayetler silsilesidir. Kanun-i Esasiye ve devletin kanunlarını ayaklar altına alarak ahaliden zorla para toplamak, zorla askere almak, para vermeyenlere ve böyle fena bir nedenle askerliği kabul

³²² Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 607-608. Baskı:1990

etmeyenlere eziyet etmek, öldürmek, köyleri basıp yağma etmek, köyleri hatta kasabaları vurmak gibi alçaklıklar peşinde vuku bulmaktır.

Hâlbuki işler Allah'ın emirlerine aykırı ve şerefli şariat nazarında redd olduğu belirlenmiş şerefli fetva ile de doğrulanmıştır.³²³ Osmanlı vatanının tutulmuş olduğu türlü türlü müsibetlerin tamiri ve nüfus ve kuvvet itibaiyle uğradığımız zararın telafisinden dolayı mevcut hükümet nezdinde bugün her ferdin hayatı ve çalışması her zamandan ziyade kıymetlidir. Bu sebeple hükümet ulaşmak istediği hayırlı amaca ve rahatlığa kan dökmekten ulaşmayı her yönüyle tercih etmekle beraber, devletin ve milletin hakikaten tehlike içinde bulunan hayatını ve selametini kurtarmak için yola gelmeyenleri şerefli şariat ve yüksek kanun gereğince ve hatt-ı hümayun (padişah emir yazısı) ile ilan olunan padişah hazretlerinin emirlerine bağlı olarak haddini bildirmekten tereddüt etmeyecektir.

Bu nedenle önce isyan hareketini tertip ve teşvik edenlerin aldatmaları-na ve korkutmalarına kapılarak yaptıklarının neticesinin ne kadar vahim olacağını düşünmeyerek onlara katılanların bir hafta zarfında pişmanlık göstererek şefkatli padişahımız efendimiz hazretlerine sadakat edenlerin, O'nun yüksek affına ulaşacakları; ikinci derece tertip ve teşvik edenlerin, onlarla beraber hareket edecek olan asilerin şariatçe ve kanunen yola getirileceği ve memleketin neresinde olursa olsun, gerek İslam ahalişi tarafından sınıflandırılan diğer ahaliye, gerek gayri-müslim tarafından Müslüman ahaliye karşı böyle bir hale cesaret edenlerin ve o hususta müsamaha ve beraberliği görünenlerin şahsen belaya uğrayacakları ve ceza alacakları ilan olunur.

Ankara Fetvası:

Yukarıda belirttiğimiz 11 Nisan 1920 tarihli Şeyhülislam Dürriyade Abdullah'ın yayınladığı fetvaya karşı-fetva; 16 Nisan 1920, Ankara Müftüsü ve Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Rıfat Efendi (Börekçi) önderliğinde 153 müftü ve din adamının imzasını taşıyordu:

"... Düşmana karşı mücadelenin farz, ölenlerin şehit, kalanların gazi olacakları, direnen-halka karşı fitne çıkaranların en büyük günahı işleyecekleri belirtiliyordu. Bu fetva her tarafa gönderildi.³²⁴

³²³ Bakınız İstanbul Fetvası başlığına

³²⁴ Doç. Dr. Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları, s. 38-40

Dürrizade Abdullah'ın fetvası, işgalci devletlerin Anadolu'daki askeri birlikleri tarafından çok iyi bir şekilde kullanılıyordu: "Fetva, milyonlarca nüsha bastırılarak İngiliz ve Yunan uçaklarıyla Anadolu'nun erişilebilen her tarafına atılmıştı. Ayrıca özel araçlarla her tarafa gönderilmeye çalışılmıştı... Fetvanın Anadolu'ya ulaştırılmasında, İngiliz konsoloslukları, ajanları, Rum ve Ermeni teşkilatları da yardımcı oluyordu."³²⁵

Nitekim "Adana'daki Fransız Komutanı Dufieux, Durrizade'nin fetvasını Ulucami'de okuttu ve törene Adana eşrafını çağırdı. Başta Vali Celal Bey olmak üzere çağırılanlar törene gitmedi. Fetva okunduktan sonra, Dufieux söz alarak, 'Türkler iyi bilsin ki, hangi kötü duruma düşersek düşelim, şehri yarım saat içinde yerle bir edecek durumdayız' dedi. Ve fetvanın binlercesini bastırıp dağıttırdı."³²⁶

İstanbul ve Ankara Fetvaların Karşılaştırılması:

İstanbul Fetvası'nın yani Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın yayınlattığı fetvanın amacı; Anadolu harekâtının, Padişah'a karşı yapılan bir ayaklanma hareketi olarak gösterilmesi idi. Burada, Kuvayı Milliye kötüleniyor ve Padişah'ın sadık tebaasına zulüm edenlerin katledilmelerinin gerektiği ileri sürülüyordu. Ayrıca fetva'da Kuvayı Milliye'ye karşı savaşırken ölenlerin şehit, sağ kalanların da gazi olacağı belirtiliyordu.

Ankara Fetvası, Padişah ve Halife dâhil esirdir; hilafet makamı ve saltanatın kurtarılması lazımdır bakışıyla hazırlanmıştı. Fetva'da; düşman elinde esir olan Halife'nin zor ve baskı kullanılarak bir fetva yayınlattığı, haliyle de bu fetvadaki hükümlerin geçersiz olduğu hususları üzerinde duruluyordu.

Her iki fetva, genel olarak karşılaştırıldığında bile aralarındaki fark, açıkça görülmektedir. Öyle ki İstanbul fetvası delil olarak sadece bir ayete dayanmaktaydı:

³²⁵ Doç. Dr. Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadele'de Din Adamları s. 35-36. Baskı:1997

³²⁶ Sinan Akşin, İç Savaş ve Sevr'de Ölüm, s. 39,40

Hüçürat Suresi, Ayet 9: "Eğer müminlerden (inananlardan) iki grup birbirleriyle savaşırsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın..."

Verilen bu ayetle, Anadolu'daki asilerin saldırıda bulundukları ima edilmek isteniyordu. Oysa Ankara'dan böyle bir saldırı söz konusu olmadığı gibi, aksine yukarıda açıklandığı gibi, Padişah Halife'nin esaretten kurtulması için; gerekli çalışmalar yapılmalı, gerçek düşman olan işgal devletlerine karşı birlik ve beraberlik sağlanmalı, onlara karşı mücadele edilmeli düşüncesi hakimdi. Bu nedenle de Ankara Fetvası'nda gösterilen nedenler, dayandırılan hükümler daha gerçekçi ve dini yönü daha kuvvetli idi.

Ayrıca Ankara Fetvası'nda, fesat yayan İstanbul Fetvası'nı çıkaranların Kur'an açısından ne kadar büyük bir kötülük içinde oldukları, "Fesat çıkarmak, adam öldürmekten daha kötüdür", mealindeki Bakara Suresi'nin 101. ayetiyle teyit ediliyordu.

Diğer taraftan İstanbul Fetvası sadece Şeyhülislam Dürriyade Abdullah Efendi'nin imzası ile yayınlandığı halde; Ankara Fetvası, Müftü Mehmet Rifat (Börekçi) Efendinin imzasını onaylayan 152 din adamının katılımı ile yayınlanmıştır.

İstanbul Fetvası, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Milli Mücadele aleyhinde ciddi tehlikeler arz eden isyanlar çıkarmıştır.

Kâzım Karabekir Paşa, İstanbul Fetvası için şöyle yazar; "Fetva! Tarihimizde bir facialar silsilesidir. Matbaanın icadından üç yüz yıl sonra dahi memleketimize girmesi fetva-i şerif (!) ile olmuştur. Bu sefer bu münasebetsizliği evvela İstanbul yaptı. 11 Nisan 1920'de İstanbul gazetelerinde fetva-i şerife sureti-hatt-ı hümayun ve hükümetin beyannamesi baykuşlar gibi sırada idiler."³²⁷

Başlıca isyanlar

21 Eylül 1919'da Balıkesir civarında başlayan birinci Ahmet Anzavur isyanı, 16 Şubat 1920'de yine aynı bölgede İkinci Anzavur isyanı Heyet-i Temsiliye askeri birlikleri ve yerel halk kuvvetleri tarafından bastırıldı. 13 Nisan 1920'de Bolu, Düzce civarlarında isyan çıktı; 19 Nisan 1920 tarihinde Ankara/Beypazarı'na kadar yayıldı.

³²⁷ Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 606. Baskı: 1990

Adapazarı ve Geyve dolaylarında bulunan Anzavur, 11 Mayıs 1920'de top ve makineli tüfeklerle donatılmış beş yüz kişilik bir kuvvetle saldırıda bulundu. Milli birlikler ve düzenli ordu tarafından bozguna uğratıldı; kaçtı...

Bu sırada, (13 Nisan-23 Eylül 1920) Düzce'de Abaza ve Çerkezlerden oluşan dört bin kişilik büyük bir çete Düzce'yi basmış, oradaki süvari birliğinin silahlarını alıp hapsedmişti. Asiler, Büyük Millet Meclisinin açıldığı gün yani 23 Nisan 1920'de, Adapazarı ve Hendek'i de işgal etti.

25 Nisan 1920'de, 24. Tümen asilerle çatışmaya giderken pusuya düşürülmüş; Komutan Yarbay Mahmut Bey, Kurmay Başkanı Sami Bey ve bir kaç subay aynı anda şehit olmuş, 24. Tümen savaştan esir edilmişti.

Bütün bu isyanlar, askeri birliklerimiz ve milli birlikler (milis kuvvetler) tarafından bastırılmış, 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla düzenli ordu iyice oturtulmuş, isyanlar bastırılmıştır.³²⁸

Damat Ferit - Kuvayi İnzibatiye

Mustafa Kemal-Heyet-i Temsiliye (Temsilciler Kurulu), milli bir meclisin toplanması için yoğun bir çalışma içindeyken; aleyhte fetvalar, resmi beyanatlar, düşmanlarla işbirliği ve bunların teşvik ve desteklediği iç isyanlarla da savaşmak zorunda kalmıştı.

Bunlardan biri de, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın, milli mücadeleyi ezmek üzere oluşturduğu Kuvayi İnzibatiye (Düzeni Sağlama) kuvvetleridir. "Büyük Millet Meclisinin açılmasından 10 gün önce (13 Nisan 1920'de) resmen kurulmuştu (Kurucular; Sadrazam Damat Ferit, Nemrut Mustafa, Süleyman Şefik Paşalar'dır).

Jandarma görevini yüklenen bu kuvvet-örgüt, İngilizlerin desteğini almıştı. Örgütün başına kolordu komutanı yetkisiyle Süleyman Şefik Paşa getirilmiş, ama Sadrazam Damat Ferit Paşa aynı zamanda Harbiye Bakanlığını da yürüttüğünden bu kuvveti kendisi yönetmiştir...

Kuvayi İnzibatiye'nin 54 subay ve 790 erden oluşan ilk alayı; Bolu, Düzce, İzmit-Sapanca yöresinde, İngilizlerin de büyük silah desteğini alan isyancı Ahmet Anzavur'a 8 Mayıs 1920'de yardıma gitmişti. Ancak Kuvvayi Milliye komutanlarından Ali Fuat Paşa (Cebesoy), 23 Mayıs 1920'de bir askeri operasyonla buraları Anzavur çetesinden temizlemiştir.

³²⁸ Daha fazla bilgi için bakınız, Kemal Atatürk: NUTUK, s. 304-305

Kuvayı İnzibatiye ile çatışmaya girilmiş, Kuvayı İnzibatiye yenilmiş, arkasından da dağılmıştır."³²⁹

Mustafa Kemal, ilk Meclisin açılacağı günlerde, bu isyanları ve Damat Ferit Paşa'nın milli harekete karşı girişimlerini özetle şöyle anlatır:

"... Büyük Millet Meclisinin toplanmasını ve açılmasını sağlamaya çalıştığımız günlerde, bizi en çok uğraştıran; Düzcce, Hendek, Gerede gibi Bolu bölgesindeki yerlerden başlayıp, Nallıhan, Beypazarı üzerinden Ankara'ya yaklaşacak kadar genişleyen gericilik ve isyan dalgaları olmuştur. Ben bir taraftan bu dalgaların durdurulmasına çalışırken, bir taraftan da Ankara'da toplanmakta olan ve genel durumu daha iyice bilinmeyen milletvekillerini dehşete düşürecek olaylar karşısında bırakmamak ve böyle durumların ortaya çıkmasıyla Meclisin toplanmaması gibi uğursuz ihtimalleri önlemek çarelerini düşünüyordum.

Bunun için Meclisin açılmasında acele ediyordum. Nihayet, gelebilmiş olan milletvekilleriyle yetinerek, Meclisin, (1920) Nisan'ın 23'üncü Cuma günü açılmasına karar verdik. Bu karar üzerine, 21 Nisan 1920 tarihinde bütün memlekete yaptığım tebligat metnini, o günün duygu ve düşüncelerine ne kadar uymak zorunda kaldığını gösteren bir belge olmak bakımından aynen bilgilerinize sunmayı yerinde buluyorum."³³⁰

VE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ AÇILIYOR

Yukarıda özetle verdiğimiz iç isyanlar ve bastırılmaları, İstanbul-Ankara arasında fetva savaşları, İngilizlerin Ankara'da bir meclis açılması için Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa işbirliğinde yoğun faaliyetlerinin sürdüğü bir ortamda, Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. Fakat bu kolay olmamıştır:

Mustafa Kemal'in 19 Mart 1920 tarihli genelgesinde henüz adı konmamış Meclisin 15 gün içinde açılması öngörülüyordu; Yani 3 Nisan'da...

Fakat bu sırada, Ankara ile iyi ilişkiler içinde olan Kuvay-i Milliye'yi kınamayı kabul etmeyen Sadrazam Salih Paşa, 2 Nisan 1920'de istifa etmiş; yerine Mustafa Kemal Paşa'yı-Milli Hareketi düşman gören

³²⁹ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, s. 167-168

³³⁰ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 293-295

Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükümeti 5 Nisan 1920'de kurulmuş ve iç isyanlar hızlandırılmış, 11 Nisan'da hükümet beyannameleri-fetva savaşları başlatılmıştı. Ülkenin işgalden kurtarılmış bölgeleri ayrı görüşlerin kavga sahası haline gelmişti. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın yıkıcı fetvaları ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın beyannameleriyle aldatılan halk yer yer vatan kurtarıcılarının önüne dikilmişti; isyanlar yoğunluk kazanmıştı...

İşte bu gelişmeler nedeniyle Meclisin açılması geciktirildi ve 21 Nisan 1920'de Mustafa Kemal aşağıdaki genelgeyi yayınlamak zorunda kaldı. Genelgede, "Milli Meclis" in 'dinsel törenlerle açılacağı bildiriliyor ve yurdun her köşesinde böyle törenler düzenlenmesi isteniyordu. Günümüzde dahi değişik yorumlara yol açan ve laiklik anlayışına karşı kullanılmak istenen söz konusu genelgenin metni, bugünkü anlatımıyla şöyledir:

İstanbul'un Cihat İlanına Karşı, Ankara'nın Aynı Silahla Mukabelesi:

"1- Tanrı'nın yardımı ile Nisan'ın 23 Cuma günü, cuma namazından sonra Ankara Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2- Vatanın bağımsızlığı, yüce halifelik ve padişahlık kurumunun kurtarılması gibi en önemli ve ölüm dirimle ilgili görevleri yapacak olan Büyük Millet Meclisinin açılış gününü cumaya getirmekle o günün kutsallığından yararlanılacak ve tüm sayın milletvekilleriyle birlikte, Hacı Bayram Camii'nde cuma namazı kılınarak Kuran'ın ve namazın nurlarından ışık alınacak ve güç kazanılacaktır. Namaz kılındıktan sonra lihye-i saadet ve sancak-ı şerif alınarak Meclisin toplanacağı binaya gidilecektir. Buraya gidilmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. Bu törende camiden başlayarak, Meclise değin, Kolordu Komutanlığı'nca askeri birliklerle özel tören düzeni alınacaktır.

3- Açılış gününün kutsallığını belirtmek için, il merkezinde vali beyefendinin düzenleyeceği üzere, hatim indirilmeye ve buhari okunmaya şimdiden başlanacak ve hatimin son bölümleri, uğur için cuma günü namazdan sonra meclisin toplandığı yerin önünde okunup bitirilecektir.

4- Kutsal ve yaralı yurdumuzun her köşesinde aynı biçimde bugünden itibaren hatim indirilmeye ve buhari okunmaya başlanacak, Cuma günü ezandan önce minarelerde sala verilerek, hutbe okunurken halifemiz ve padişahımız efendimiz hazretlerinin yüce adları anılırken kendisinin, ülkesinin ve tüm uyruklarının bir an önce kurtulmaları ve mutluluğa

ulaşmaları için ayrıca dua edilecek. Cuma namazı kılındıktan sonra da hatim tamamlanarak yüce halifelik ve saltanatın ve tüm ülke parçalarının kurtarılması amacıyla yapılan ulusal çalışmaların önemini ve kutsallığını ve her yurttaşın kendi vekillerinden meydana gelmiş olan Büyük Millet Meclisince verilecek yurt ödevlerini yapmak zorunda olduğunu anlatan, dinsel öğütler verilecektir. Daha sonra halife-padişahımızın, din ve devletimizin, yurdumuzun ve ulusumuzun, kurtuluğu, esenliğı ve özgürlüğü için dua edilecektir. Bu dinsel ve yurtsal tören yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra Osmanlı ülkesinin her yerinde hükümet konağına gidilerek, Meclisin açılışından dolayı resmi kutlamalarda bulunulacaktır. Her yerde Cuma namazından önce uygun görülecek biçimde mevlit okunacaktır.

5- Bu bildirinin hemen yayılması için her araca başvurulacak ve tezelten en sapa köylere, en küçük askeri birliklere, yurttaki tüm örgütlere ve kurumlara ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca büyük kâğıtlara yazılarak her yere asılacak ve olanak varsa, bastırılıp çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır.

6- Ulu Tanrı'dan başarıya ulaştırmasını dileriz."³³¹

Padişah Vahdettin-Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükümet'in beyanname-siyle fetva çıkartması, iç isyanların çıkartılması ve yaygınlaştırılmasına karşı çok kapsamlı ve etkili bir genelgeydi. Aslında, Atatürk'ün bu genelgesi, Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Milli Hareket karşısında dini kullanmalarına, dinle cevap vermekte. Bu bir zorunluluktur! Nitekim Kâzım Karabekir Paşa, bu hususu iki cümleyle şöyle ifade ediyordu:

"İstanbul'un fetvalarla Anadolu'ya karşı cihad ilanına, Ankara da aynı silahla (dinle) mukabele ediyordu..."³³²

Ancak, aynı Kâzım Karabekir Paşa, Meclisin Cuma günü (23 Nisan 1920) açılmasına ve dini törenler yapılmasına şöyle eleştiri getirmişti:

"Tarihimizde bu kadar koyu bir taassupla, dinsel törenle hiçbir meclis açılmamıştır. Fetvaları takip eden bu büyük anlaşmazlık, acaba yer yer başlayan ayaklanmalara karşı bir sigorta mı olacağı düşünöldü? Ne olursa olsun karanlık ile taassubu Milli Meclisin başlangıç gününden ayırmak daha ihtiyatlı olurdu..."³³³

³³¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 294-295

³³² Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s.609. Baskı:1990

³³³ Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 627. Baskı: Yüce Yayınlar A.ř. 1990

Yukarıda da vurguladığımız gibi, bu genelge bir zorunluluktur. İçinde bulunulan ortam; böylesi törenlerle manevi ışık almak, güç kazanmak için bu tür bir tutumu gerektiriyordu. Genelgeyi, henüz "Laiklik" sözcüğünün bile kullanılmadığı o günün şartlarını dikkate alarak değerlendirmek gerekir. Bu konuda Prof. Dr. İhsan Güneş'in yorumu şöyledir:

"Mustafa Kemal tam bir İslamist içerik taşıyan bu genelgeyi devrimci amaçla yayınlamıştır. Çünkü O, Türk toplumunun dinsel inançlara, geleneksel ve dinsel kurumlara ne denli içten bağlı olduğunu biliyordu. Bu nedenle vatanın kurtarılması, milletin özgürlüğünün sağlanması amacının vurgulanması yanında; hilafet ve saltanat kurumlarının yabancı baskısından kurtarılması konusuna da değinerek padişaha karşı olunmadığı, tersine, padişahı dahi tutsak eden emperyalist güçlere karşı olunduğu kanısının halkta uyandırılmasına özen gösteriliyordu. Kuşkusuz bu bir devrim stratejisi idi. Çünkü 22 Nisan 1920'de "Dakika tehir edilmeyecektir" kaydıyla tüm vilayet ve bağımsız sancaklarla birlikte; çeşitli ordu birlikleri komutanlıklarına gönderilen telgrafta, 23 Nisan'da Meclisin açılıp çalışmalarına başlamasından sonra tüm sivil ve askeri makamların ve tüm milletin başvuru yerinin meclis olacağını bildiriyordu."³³⁴

Mustafa Kemal bu genelgesinde ilk defa ["Büyük Millet Meclisi" adını kullandı. "3 Nisan 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin başyazısında bir Meclis-i Fevkalade'den söz edilmişti. 10 Nisan'da çıkan sayısında ise, 'Fevkalade Meclis-i Milli' deyimi, 13 Nisan günü sayıda 'Meclis-i Fevkalade' olmuştu. Görünüşe göre Büyük Millet Meclisi, adını, açılışından bir kaç gün önce almıştı. Önce 'Meclis-i Kebir-i Milli' önerilmişti. Ancak Mustafa Kemal, 20 Nisan 1920'de Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği telgrafta, '... Bütün milletin tek merciinin Büyük Millet Meclisi olacağını bildirmişti. Türkiye sözcüğünün eklenmesi ise, Meclisin açılışından epeyce bir zaman sonra, 8 Şubat 1921 tarihinde gerçekleşmiştir."³³⁵

Mustafa Kemal, 22 Nisan 1920'de, tüm askeri ve mülki makamlara bir genelge daha gönderdi: "Tanrı'nın lütfuyla Nisan'ın 23'üncü Cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmaya başlayacağından, o günden itibaren askeri ve sivil bütün makamlarla bütün milletin tek merciinin

³³⁴ Prof. Dr. İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı, s. 67

³³⁵ Sinan Akşın, İç Savaş ve Sevr'de Ölüm. s. 43. Baskı: 2010

Büyük Millet Meclisi olacağı bilginize sunulur."³³⁶ Buna göre, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni temsilen Heyet-i Temsiliye'nin kamu işlevleri son buluyordu.

Büyük Millet Meclisinin Seçimleri

Mustafa Kemal, 19 Mart 1920'de seçimlerin yapılacağını tüm yurda duyurmuştu. Ülke 66 seçim bölgesine ayrılmıştı. Milli Meclis ile ordu arasında işbirliğini kolaylaştırmak için, üst rütbedeki komutanların da seçime katılmaları uygun görülmüştü. Bu amaçla başta Mustafa Kemal olmak üzere milletvekili seçilen başlıca komutanlar şunlardır: "Mustafa Kemal (Ankara), Ali Fuat Paşa (Cebeşoy) (Ankara), Kâzım Karabekir Paşa (Edirne), Refet Bele Paşa (İzmir), Kâzım Özalp Paşa (Balıkesir), İsmet Paşa (İnönü) (Edirne), Fahrettin Altay Paşa (Mersin), Yusuf İzzet Met (Bolu), Ali Çetinkaya (Afyon), Cafer Tayar Paşa (Eğilmez) (Edirne), Fevzi Çakmak Paşa (Kozan/Mersin)"³³⁷

Ancak yaşanan olağanüstü şartlar, seçim sistemine yabancılık, ulaşım ve haberleşme güçlükleri, bazı yerlerde yöneticilerle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve ikinci seçmenler arasında uyum sağlayamama gibi nedenlerle beklenmeyen bazı sorunlar doğmuştu... Seçimler bazı yerlerde ciddiye alınmamıştı; hatta direnmeler bile olmuştu: Maraş, Urfa, Elazığ, Diyarbakır ve Trabzon'da seçimleri yaptırmak güçlüğüle mümkün olmuştu. Özellikle Trabzon seçimlere hiç taraf değildi. Öyle ki seçilen Trabzon Milletvekillerinden bazıları istifa etmişti.

Ben burada, sürekli Atatürk'ün yanında bulunan ve Birinci Meclise Hakkâri Milletvekili (daha sonra Denizli, Çoruh milletvekili) olarak katılan Mazhar Müfit Kansu'nun verisini dikkate aldım: "Birinci Büyük Millet Meclisine 451 kişi seçilmiş; bunlardan 14'ü iki yerden birden seçildikleri için, bu Meclise ait, 1944'te yayınlanan Albüm'de 437 kişinin adı geçmiştir. Bunlardan; 33 kişiden bir kısmı Meclise gelmeden istifa etmiş, bir kaç devamsızlık yüzünden istifa etmiş olarak kabul edilmiş, bir tanesinin mazbatasını kabul edilmemiştir. 4 kişi de öldükleri için Meclise gelememişlerdir. Böylelikle sayı 399 kişi olmuştur"³³⁸

³³⁶ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 295

³³⁷ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, s.124

³³⁸ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber. Cilt II. s. 573,574. Baskı: 2009

Ancak Meclisin açılışında hazır olarak 120 milletvekili vardı. Prof. Dr. Şerafettin Turan'a göre, "66 seçim bölgesi vardı ve her seçim bölgesinden 5 milletvekili seçilecekti, yani BMM' nin üye sayısı 330 olacaktı. Dördü Ankara'ya gelmeden vefat etmiş, 14 milletvekili de aynı zamanda iki ayrı yerden seçildikleri için sayı 312'ye düşmüştü."³³⁹

Ancak, İstanbul'dan Meclis-i Mebusan'dan kurtulabilen milletvekilleri birden değil, ara ara Meclise katılabildiğinden, Malta'da tutsaklıktan kurtulanlar da (Rauf Orbay, Kara Vasıf ve arkadaşları) ancak 1921 Kasım ayında Meclise katılabildiklerinden ve İstanbul'dan gelenlerin bazılarının milletvekilliği düşürüldüğünden, Meclisteki milletvekili sayısı inip çıkıyordu. Araştırmalara göre, Birinci Meclis üye sayısı 338-442 olarak gösterilmektedir.

Kabul edilen genel esas olarak, 66 seçim bölgesinden beş milletvekili seçilme hesabıyla 330 milletvekili, meclis üye sayısı kabul edilmişti. Meclisin toplanması için salt çoğunluk olan 166 sayısının bulunması gerekiyordu. Oysa açılışa katılabilen milletvekili sayısı 115-120 kişi idi. Ve Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920'de bu sayı ile toplanmıştı. İşte bu nedenle Atatürk-Cumhuriyet karşıtları, "salt çoğunluk olmadan Mustafa Kemal Meclisi açmıştır" diyerek, Birinci Meclisin meşru zeminde toplanmadığını ileri sürmektedirler. Ayrıca, Mustafa Kemal'in 120 milletvekilinden 110'nun oyu ile Meclis Başkanı seçilmesini de (24 Nisan 1920) geçerli kabul etmemektedirler.

Hâlbuki mesele sayı değildi; çok yönlü savaş şartlarının ve kimi Meclis üyelerinin aynı zamanda ordu'da görevli komutan ya da yerel yönetimlerde vali bulunmaları, kimi milletvekillerinin parasızlıktan gelememeleri, kimilerinin de yolda eşkıyalar tarafından öldürülmüş olmalarının bir sonucu olarak üye sayısı inişli çıkışlı oluyordu. Nitekim 23 Nisan 1920'de, bazılarına göre 115 bazılarına göre de 120 üye ile açılan Büyük Millet Meclisi, ertesi gün 140 üyeye ulaşabilmişti.

Meclis üyelerinin sayısına ilişkin belirsizlikler 1920 yılı sonuna kadar sürmüştü. 1920'den sonra ise, gerek TBMM'ye yeni katılanların, gerekse istifa ya da ölüm gibi nedenlerle üyelikleri düşenlerin sayısı görece azalmıştı. Meclis Başkanı olarak Mustafa Kemal, 1 Mart 1921'de ikinci toplantı yılını açarken TBMM kürsüsünden yaptığı konuşmada, "TBMM'nin ikinci yıla 12'si Malta'da tutuklu, 68'i İstanbul'daki Meclis-i

³³⁹ Prof. Dr. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, s. 132-134. Baskı: 2012

Mebusan'dan gelen, 270'i de TBMM'ye üye olarak seçilen toplan 350 üye ile başladığını belirtmiştir."³⁴⁰

Meclis Başkan ve Vekilleri Seçimi

Büyük Millet Meclisinin, 24 Nisan 1920'de yaptığı ikinci oturumda, Mustafa Kemal hazır bulunan 120 üyeden 110'nun oyu ile başkan seçilmişti. İkinci Başkan olarak da Celalettin Arif Bey seçilmişti (Bu sonuç, başkanlığı bekleyen C. Arifi muhalefete itmiştir). Başkanvekillikleri seçiminde ise Mevlevi ve Bektaşî önderlerine görev verilmesi gözetilmişti. Konya Milletvekili Abdülhalim Çelebi ve Hacıbektaş Çelebisi Cemalettin Efendi birinci ve ikinci başkanvekili seçilmişlerdi."³⁴¹

Meclisin Sosyo-Ekonomik Yapısı:

Birinci TBMM'nin en büyük özelliği, kuşkusuz ki değişken üye sayısı değil, milletin her kesiminin temsilcilerinden oluşması ve milletvekillerinin, ülkenin geleceğine egemen olmak konusunda gösterdikleri özverili ve olağanüstü çabalarıdır. Bu Meclis, tatil yapmadan üç yıl çalışmıştır. Prof. Dr. İhsan Güneş'in, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923) eserinde; "Mecliste en büyük çoğunluğu 133 üye ile devletin memurları oluşturuyordu. (Bürokratlar) Onları çiftçi, tüccar, gazeteci ve avukatların yer aldığı 102 kişilik serbest meslek sahipleri izliyordu. Ayrıca 52 asker, 32 din adamı, 30 yerel yönetimlerden gelenler, 16 sağlık görevlisi, 7 aşiret başkanı ve 4 teknik eleman bulunuyordu. 377 üyenin öğrenim durumlarına göre yapılan sınıflandırmada ise, 155 üyenin, üniversite ve yüksekokul; 73'ünün medrese mezunu olduğu; 29'unun liseyi; 65'inin de ortaokulu bitirdiği belirtilmektedir."³⁴²

Mustafa Kemal'in Yeni Devlet Kuran Tarihi Konuşması

"Ordu yok dediler; 'Kurulur' dedi;

Para yok dediler, 'Bulunur' dedi;

Düşman çok dediler, 'Yenilir' dedi; Kurdu, buldu, yendi...

³⁴⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I. Cilt s. 176. TBMM Zabıt Ceridesi- ZC, Cilt 9, s. 6

³⁴¹ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, s. 135-136. Baskı: 2012

³⁴² Prof. Dr. İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı-1920-1923. s. 81. Baskı: 1997

Mustafa Kemal, Meclisin ikinci oturumunda-24 Nisan 1920'de Meclis kürsüsünden milletvekillerine çok uzun bir konuşma yaptı.³⁴⁴

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi açılışına kadar geçen olayları, içteki ve dıştaki gelişmeleri özetleyen, değerlendiren; Meclisin yetkilerini ve hükümet şeklini belirten bir konuşmaydı. Meclis yetkilerinin, dolayısıyla hükümet şeklinin temelini ortaya koyarak, aslında yeni bir devletin temellerini atıyordu...

Atatürk'ün konuşmasını okuyan Denizli Milletvekili Hakkı Beyiç (Bayiç) ve Halide Edip Adıvar, "Bana, o günlerde Mustafa Kemal Paşa, George Washington gibi bir kimse görünüyordu" demekten kendini alı koyamamıştı!³⁴⁵

Mustafa Kemal konuşmasını şu cümlelerle bitirmişti: " ... Bu dakikadan itibaren yedi yüz senelik bir azmet ve şevket hayatından sonra yok olma uçurumunun kenarında henüz ayakta durabilen Osmanlı milletinin akıbetinden mesuliyet, muhterem heyetinizin faaliyet saiki olacaktır..."³⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa, konuşmasının sonunda, hükümetin kurulmasına yönelik önergesini açıkladı. Bu konuyu Mustafa Kemal NUTUK' ta şöyle anlatır: "... Hükümetin kurulması için Meclise sunduğum teklif, o devir için ne kadar nazik olduğu... (malumunuzdur).

Gerçek, Osmanlı saltanatının ve hilafetin yıkılmış ve ortadan kalkmış olduğunu düşünerek yeni temellere dayanan, yeni bir devlet kurmaktan ibaretti. Fakat durumu olduğu gibi dile getirmek, amacın büsbütün kaybedilmesine yol açabilirdi. Çünkü halkın düşünce ve eğilimleri, daha padişah-halife'nin mazur durumda bulunduğu yolundaydı. Hatta Mecliste ilk anda, hilafet ve saltanat makamıyla temas kurmak ve İstanbul Hükümeti'yle uzlaşma akımı baş göstermişti.

İstanbul'daki şartların, halife ve padişah ile ne açıkça ne de özel ve gizli olarak görüşmeye elverişli olmadığını açıklamaya çalıştım. Böyle bir temasla ne anlamak istediğimizi sordum. Eğer milletin, bağımsızlığını

³⁴³ İsmail Habip Sevük, yazar, edebiyatçı, hukukçu, siyasetçi (1892-1954): Prof. Dr. Şerafettin Turan, Türk

Devrim Tarihi, 2.Kitap, s.148

³⁴⁴ Bakınız, Atatürk'ün Bütün Eserleri. Cilt 8. s.46-75

³⁴⁵ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2.Kitap s. 138

³⁴⁶ Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt 8. s.71

kazanmak ve vatanın bütünlüğünü sağlamak için çalışmakta olduğunu haber vermek için ise, buna gerek yoktur. Çünkü padişah ve halife olan zatın da bundan başka bir şey düşünmesine ve istemesine imkân var mıdır? Bunun aksini ağızından işitem inanamam; mutlaka zorlama ve baskı altında söyletildiğini kabul ederim dedim. Aleyhimize çıkarılmış olan fetvanın uydurma olduğunu, İstanbul Hükümeti'nin emir ve bildirimlerinin yorumu muhtaç bulunduğunu söyleyerek, bazı zayıf kalpli ve kıt düşünceli kimselerin göstermek istedikleri ihtiyat gerekli bulmadığımızı belirttim.

Şunu arz etmek istiyorum ki hükümetin kurulması ile ilgili bir teklif ileri sürmeden önce, duygu ve düşünceleri göz önünde bulundurmak zarureti vardı. Bu zarurete uymakla birlikte, asıl maksadı saklı tutan teklifimi bir önerge halinde sundum. Kısa bir tartışma ile ve bazı itirazlara rağmen kabul edildi.

Bu önergeyi bugün gözden geçirecek olursak, orada esaslı ilkelerin tespit ve ifade edilmiş olduğunu görürüz.

Müsaade buyurursanız, bu ilkeleri burada birer birer belirterek sayacağım:

1- Hükümetin kurulması zaruridir.

2- Geçici olarak bir hükümet başkanı seçmek veya Padişah'a bir vekil tanımak mümkün değildir.

3- Mecliste yoğunlaşan millî iradenin, doğrudan doğruya vatanın mukadderatına el koymuş olduğunu kabul etmek temel ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde bir kuvvet yoktur.

4- Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplar.

Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir heyet, hükümet işlerine bakar. Meclis başkanı, bu heyetin de başkanıdır.

Not: Padişah ve halife baskı ve zorlamadan kurtulduğu zaman, Meclisin düzenleyeceği kanuni esaslar çerçevesinde durumunu alır.

Efendiler, bu ilkelere dayanan bir hükümetin niteliği kolaylıkla anlaşılabilir. Böyle bir hükümet, millî hâkimiyet temeline dayanan halk hükümetidir. Cumhuriyet'tir.

Böyle bir hükümetin kurulmasında ana ilke, kuvvetler birliği teorisidir. Zaman geçtikçe bu ilkelerin taşıdığı kavramlar anlaşılmaya başladı. İşte o zaman tartışmalar ve olaylar birbirini kovaladı.

Oluşmaya başlayan milli birliği, milletin coşmasına ve uyanmasına bağlamaktan çok, şahsi teşebbüs eseri sayıyorlardı. Bu arada benim teşebbüslerde bulunmamın engellenmesini önemli görüyorlardı... Beni millete ve hükümete reddettirmekten ve lanetlemekten yarar umuyorlardı. Yapılan propaganda da: Ben reddedildiğim ve lanetlendiğim takdirde, millet ve devlet aleyhinde hiçbir harekette bulunulmayacak... Bütün kötülüklerin sebebi benim şahsımdır. Bir adam için, bir milletin pek çok tehlikeleri göze alması akla sığmaz şeklindeydi. Hükümet ve düşmanlar, benim şahsımı, millete karşı bir silah gibi kullanıyordu. Bu sebeple, 24 Nisan 1920 günü, gizli bir oturumda, Meclise bu durumu açıkladım. Başkanlık seçiminde, bunun da bir sakınca olarak dikkate alınmasını ve yalnız millet ve memleketin selameti düşünülerek oy ve kararlarının isabetle verilmesini rica ettim....³⁴⁷

Atatürk'ün, Meclis kararına dönüşen ve bir çeşit "geçici anayasa" niteliği kazanan önergesinin içeriği çok önemlidir. Çünkü Atatürk, bu önergede ortaya koyduğu, "milli hâkimiyet temeline dayanan hükümet" ilkesi, kendisinin de ifade ettiği gibi Cumhuriyet'tir.

Prof. Dr. Şerafettin Turan, bu önergenin altı önemli konuyu kapsadığını şöyle ortaya koymuştur:

1- Meclisin üstünlüğü: "Yüce Meclisiniz, sahip olduğu olağanüstü yetkilerden ötürü, karşısına çıkacak bir yürütme gücünü, yalnız denetlemek ve yaşamsal olan ulusal sorunlar üzerinde böyle bir kurul ile mücadele zorunda kalmak gibi, bugünkü durumun taşıyamayacağı sınırlı bir yasama görevi ile değil, ulusun genel yönetimini doğrudan doğruya üstlenmek, memleketin ve halifeliğin kurtuluşunu sağlamak ve korumak, görev ve yetkisiyle kurulmuştur. Artık yüce Meclisin üstünde hiçbir güç yoktur."

2- Hükümet kurma zorunluluğu: "Gerek anayasa hukuku kurallarına, gerekse tarihteki sayısız örneklerine ve gerek zamanımızda aynı korkunç koşullar içinde yok olma tehlikesi karşısında olan ulusların oluşturduğu ibret alınacak olaylara göre, ülkeyi parçalanma ve çökmeden kurtarmak için hemen ulusal genel kuvvetleri esaslı bir biçimde örgütlemekten ve birleştirmekten başka çare yoktur..."

Yüce Meclisinizde toplanan yüksek ulusal iradeye dayanarak meşruluğunu ve yasallığını ve yine sayın kurulunuzda simgeleşen ulus vicdanının

³⁴⁷ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 299-301

yargılamasına bağılı bulunmak yönü ile de sorumluluğunu görecektir ve saptayacak bir kuvvetin, işleri yürütmesi zorunludur. Bu kuvvetin doğal biçimi ise hükümdardır."

3- Geçici bir padişah vekili değil, başkansı bir hükümet: "Osmanlı Devleti, başka herhangi bir devlet gibi hükümdarının bedensel (kişisel) otoritesi etrafında kurulmuş değildir. Saltanat makamı aynı zamanda halifelik makamı olduğu için, padişahımız İslam toplumunun başkanıdır... Bu nedenle Anadolu'da geçici de olsa bir hükümet başkanı tanımak ya da padişah kaymakamı ortaya çıkarmak hiçbir biçimde uygun değildir. Şu halde başkansı bir hükümet meydana getirmek zorundayız."

4- Meclisin seçtiği ve Meclise karşı sorumlu bir hükümet: "Yüce Meclisinize bütün ulus işlerine doğrudan doğruya el koyma yetkisini tanımaktan yanayız. Bu ana ilke kabul edildikten sonra yüce Meclisimizin genel kurulu, işleri ayrıntılarına kadar incelemek ve görüşme olanağını her zaman bulamayacağından, kurul içinden ayrılacak ve vekil kılınacak üyenin, hükümetin günümüzdeki kuruluşuna göre gereken iş bölümü esasını uyarınca görevlendirilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve tümünün ortaklaşa Meclis Genel Kurulu karşısında sorumlu olması, amaç için yeterlidir."

5- Meclis başkanının yetki ve sorumluluğu: "Meclise başkanlık edecek kişinin, yüce Meclisinizi temsil etmesi nedeniyle, işlerin yürütülmesiyle görevlendirilen üyelerden oluşan kurula (hükümet) da başkanlık etmesi ve Meclisimiz adına imza koymaya ve kararları onaylamaya yetkili olması gerekir. Meclis başkanının, yürütmeye ilişkin sorunlarda öteki üyeler gibi Genel Kurula karşı tamamiyle sorumlu olması zorunludur."

6- Padişahın gelecekte yasal düzenleme içinde yer alması gerektiği: "Hükümet kurmanın esas biçimi, sorumsuz bir hükümet başkanı ile saptanan denge ilkesine dayanarak, yasama yetkisiyle görevli bir denetim kurulu ile göreve devamı bu kurulun güvenine bağılı olan bir yürütme gücünden ve bu yürütme gücünün ulusal işlere göre işbölümü yapması ve düzenlenmesinden ibarettir. Bu biçimde, yürütme gücü, hükümet başkanı tarafından seçilen ve yasama gücünün güvenine ve isteğine dayanan bir kuvvettir ki, halifelik ve saltanat makamının kurtarılmasında başarı elde edildikten sonra, padişah ve İslam halifesi, her türlü zorlama ve baskıdan kurtulup tamamiyle özgür ve bağımsız olarak kendini ulusun sadık

sinesinde gördüğü gün, yüce Meclisin düzenleyeceği yasa esasları içinde saygın yerini alır."³⁴⁸

Mustafa Kemal'in "yeni hükümet" adı altında yeni bir devletin kurulmasına yönelik önergesi; saltanat ve hilafet yanlısı bazı milletvekilleri tarafından eleştirilmeyi aşarak; "Halife-Padişah'la (Vahdettin'le) bağlantı kurulması ve Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükümeti ile anlaşma yoluna gidilmesi" boyutuna ulaşmıştı.

Bu durum karşısında Mustafa Kemal, İstanbul'un işgal altında olduğunu, halifelik ve saltanat makamının esaret altında bulunduğunu, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın İngilizlerle işbirliği yaptığını, milli hareketin bir "isyan hareketi" değil, bir "yurt savunması"ndan ibaret olduğunu, yeniden uzun uzadıya anlatmak zorunda kalmıştı.

Böyle olmasına rağmen, BMM 25 Nisan 1920'de yayınladığı bir bildiri ile; halifelik ve saltanata karşı bir isyan hareketinde bulunulmadığını, İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek amacı güden bazı hainlerin Padişah'ı aldatmak için her türlü yalanı söylediklerini.... kamuoyuna duyurmuştu...

Meclisin bu bildirisi ile de yetinmeyen, daha sonra İkinci Grup'ta yer alan milletvekillerinden Sırrı Bellioğlu, 26 Nisan 1920'de, Meclise Padişah'a (Vahdettin'e) doğrudan doğruya bir bağlılık telgrafı çekilmesini önermiş; bu amaçla hazırlanan metin, 28 Nisan 1920'deki Meclis toplantısına başkanlık yapan, Atatürk muhaliflerinden ve hilafetçi-saltanatçı Celalettin Arif Bey tarafından Mecliste okutturulmuş ve kabul edilmiştir:

"'Halife ve en kutsal hakanımız' diye başlayan bu telgraf şöyle son eriyordu: 'Padişahımız! Kalbimiz sadakat ve kulluk duygusuyla dolu, tahtınızın etrafında her zamandan çok daha sıkı bir bağ ile toplanmış bulunuyoruz. Toplantısının ilk sözü halife ve padişahına sadakat olan Büyük Millet Meclisi (BMM), son sözünün yine bundan ibaret olacağını yüce kapınıza en büyük saygı ve alçak gönüllülükle arz eder."³⁴⁹

Görüldüğü gibi bu telgraflar, bildiriler; Atatürk'ün yeni bir devlet kurma düşüncesine ve mücadelesine, egemenliğin padişaha değil, millete ait olduğu ilkesine karşı bir tutumu ortaya koyuyordu. Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarına ters bir durumdu.

³⁴⁸ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2.Kitap. s. 137-138

³⁴⁹ Prof. Dr. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2.Kitap. s. 139

İlk Bakanlar Kurulu

Yukarıda da belirtildiği gibi, Büyük Millet Meclisi (BMM), 24 Nisan 1920'deki oturumunda yeni bir hükümet kurulması ve bakanların Meclisçe, Meclis tarafından seçilmesi ilke olarak kabul edilmişti. Bu konu ile ilgili yasa, 2 Mayıs 1920'de yürürlüğe girmişti. İşte bu nedenle hükümet, BMM'nin açılışından dokuz gün sonra, 3 Mayıs'ta oluşturulabilmişti.

Bu yasaya göre; BMM'nin 11 üyeden oluşan bir bakanlar kurulu olacak, bakanlar Meclis içinden ve salt çoğunlukla seçilecek. Bakanlar arasında çıkacak anlaşmazlıklar, BMM tarafından çözülecek. Yasa'da Milli Savunma Bakanlığı dışında Genelkurmay Başkanlığı'nın da ayrı bir bakanlık sayılması öngörülmüştü. 3 Mayıs'ta her bakanlık için ayrı ayrı yapılan seçimler sonucunda, ilk Bakanlar Kurulu şöyle olmuştur:

"Dışişleri Bakanı: Bekir Sami (Kunduh)

İçişleri Bakanı: Cami Baykut

Milli Savunma Bakanlığı: Fevzi Çakmak Paşa

Maliye Bakanı: Hakkı Behiç (Bayiç)

Adalet Bakanı: Celalettin Arif

Dinişleri Bakanı: Mustafa Fehmi (Gerçekler)

Sağlık Bakanı: Dr. Adnan Adıvar

Bayındırlık Bakanı: İsmail Fevzi Paşa

Milli Eğitim Bakanı: Dr. Rıza Nur

İktisat Bakanı: Yusuf Kemal (Tengirşenk)

Genelkurmay Başkanı: Albay İsmet (İnönü)"³⁵⁰

Görüldüğü gibi bir başbakanı yoktu. Vekiller Heyeti (Bakanlar Kurulu), kendi çalışmalarını yürütmek üzere aralarından birini (Fevzi Çakmak Paşa'yı) seçmişlerdi. Meclis başkanı aynı zamanda bu heyetin başkanı idi.

Böylece Ankara'da, Milli Meclisin yanında, artık bir hükümet vardı. Devlet kurulmuş demektir. Bu rejimin adı açıkça belirtilmemekle beraber, bu cumhuriyet rejimi sistemiydi. Yasaları onaylayan ve yürütmeye kurulunu, hükümeti atayan bir saltanat makamı da bu sistemin içinde bulunmadığına göre, 23 Nisan 1920 ile başlayan düzeni meşrutiyet olarak nitelemeye ve

³⁵⁰ Turgut Özakman, 1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi. s. 91

bir üçüncü meşrutiyet dönemi kabul etmeye de imkân bulunmamaktadır. Özetle, İngiliz tarihçisi Allen Toynbee'nin belirttiği gibi, "İngiliz Karadeniz Kuvvetleri Komutanı General Milne, 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ve milliyetçileri tutuklamakla yeni bir devletin kurulması sürecini çabuklaştırmıştı."³⁵¹

Yeni bir Türk devletinin kurulduğunu, Mustafa Kemal, 4 Mayıs 1920'de yayınladığı genelge ile şöyle belirlemiştir:

"1- Milli irade fiilen vatanın mukadderatına el koymuştur.

2- Büyük Millet Meclisi kanun yapma ve icra kuvvetini nefsinde toplamış ve bütün milletin iradesini fiilen üzerine almıştır.

3- Büyük Millet Meclisi ayıracağı ve vekil edeceği üyelerini icrai vazifelere memur eder. Vekillerin her biri ayrı ayrı ve hepsi birlikte Genel Kurul'a karşı mesuldür.

4- Büyük Millet Meclisi Reisi, aynı zamanda İcra Vekilleri Heyeti'nin de (Bakanlar Kurulu'nun) reisidir. Meclis reisi sıfatıyla, Meclis namına imza koymaya ve kararları tasdiğe yetkili olmakla beraber, icraya ait meselelerde de Genel Kurul nezdinde tamamen mesuldür."³⁵²

Ashında bu genelge, Mustafa Kemal'in, Büyük Millet Meclisinin 24 Nisan 1920'de ikinci oturumunda, Meclisin şekli ve hükümetin oluşturulması hakkında yaptığı ve Meclisçe kabul edilen teklifin özetidir. Genelgeye dönüşen ve Meclisçe kabul edilen bu teklif, milli egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu ve bu egemenliği-milli iradenin tecellisi şeklinde Büyük Millet Meclisinin temsil ettiğini ortaya koymuştur; bunun adı Cumhuriyettir!

³⁵¹ Allen Toynbee, Türkiye, s. 109

³⁵² Atatürk'ün Bütün Eserleri. Cilt:8. s. 173

VIII. BÖLÜM

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE GRUPLAŞMALAR

Grupların Oluşması:

Birinci Büyük Millet Meclisinde her türlü inanç ve görüş koalisyon halinde bulunuyordu denebilir. Tek ortak amaç, "Misak-ı Milli" idi. Yani ülkeyi ve milleti kurtarmak için bir araya gelmiş olan Meclisin üyelerinin bu amaç dışında değişik görüşlere sahip olmaları doğaldı. Milletvekilleri birbirlerini daha yakından tanıyınca, ülke yönetimi, amaca ulaşmak için izlenecek yol konularında belirli ilke ya da düşünceler etrafında gruplaşmalara başlamışlardı.

İlk Meclisin kuruluş heyecanı geçtikten sonra; görüş farklılıkları, kişisel ihtiraslar, çekememezlikler, saltanat-hilafet taraftarlığı, bolşeviklik, uç vermeye başlayan cumhuriyete karşıtlık, devrimci yönetimler gruplaşmalara neden oluyordu.

Milli Mücadele'nin İstiklal safhasında öyle bir an gelmişti ki bu mücadelenin yönü, hedefi ve davaları gerçekten karışır gibi, belirsizleşir gibi, hatta elden çıkar gibi olmuştu. Bu safhaya; hatta bu safhadan önce de başlayan liberal-muhafazakâr çatışma durumuna; kaosa, boşluğa, hiçliğe doğru hızla bir sürükleniş denebilir. Mustafa Kemal'in içinde çırpındığı ve bazen çaresizlik derecesine varan zorlukları, mihnetleri çok iyi kavramak; cumhuriyetin değerini anlamak için şarttır... Ancak en yakın arkadaşları dahi, cumhuriyete, parlamenter rejime gidişte, karşısına bir set gibi çıkmışlardı!...

Büyük Millet Meclisi; cumhuriyet-halk egemenliği peşinde olanlarla, kökleri saltanatçı-hilafetçi temellere dayanan, bir kısmının da gelişigüzel düşüncelere sahip olduğu gruplaşmalara sahne olmuştu.

Nihayetinde, 1921 Anayasası tartışmalarında belirginleşen bu gruplaşmalar; başka gruplarda vardı ama esas itibarıyla iki ana grup; Birinci Grup, İkinci Grup olarak oluşmuştu.

Birinci Grup:

Birinci Grup, Mustafa Kemal'in önderliğinde Yeni Türkiye'nin gelecekteki yönetim kadrosunu oluşturuyor ve ileri-devrimci-demokrat fikirleri temsil ediyordu.

Aşağıda genişçe göreceğimiz İkinci Grup ise, büyük çoğunluğu ile saltanat ve hilafet taraftarı düşüncenin temsilcileri idi; ayrıca Mustafa Kemal'in diğer muhaliflerince de desteklenmişti.

Mecliste gruplaşmalar, Meclisi çalışmaz hale getiriyordu. Diğer bir ifadeyle, ortaklaşa bir çalışmanın sağlanıp düzenlenmesinde zorluklar giderek artmaktaydı. Gerek Meclis görüşmelerinin uzamadan sağlam bir sonuca ulaşmasını sağlamak, gerekse muhaliflerine karşı daha kuvvetli olabilmek için Mustafa Kemal, "Müdafaa-i Hukuk Grubu" adı ile bir grup oluşturulmasına karar vermişti. Mustafa Kemal, bu karara varışını NUTUK'ta şöyle anlatır:

"Gerçekten de sayıları çok, üyeleri mahdud olan bu hizipler, birbiri ile müsabakaya kalkışmalar ve yekdiğerini dinlememek yüzünden adeta Mecliste karışıklık meydana gelmesine sebep olmaya başlamışlardı. Bilhassa (anayasa) Meclisten çıktıktan sonra, yani Ocak 1921 sonlarında, Meclis üyelerinin ve teşekkül eden hiziplerin her meselede genel olarak çalışma beraberliğini temin etmek bir kat daha müşkül olmaya başladığı görülmüyordu. Çünkü Misak-ı Milli'nin tespit ettiği esaslarda kayıtsız şartsız birlik ve müttefik olan fikirler ve emeller, anayasanın getirdiği görüşlerde tamamen iştirak etmiş manzarasını arz etmiyordu. Mevcut hizipleri birleştirmek veyahut mevcut hiziplerden birini takviye ederek iş görmek için dolaylı olarak çok çalıştım. Fakat bu suretle hasıl olan neticelerin kalıcı olmadıkları görüldü. İşe bizzat müdahale zaruri olmaya başladı. Nihayet "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu" adı ile bir grup teşkiline karar verdim."³⁵³

Mustafa Kemal'in başkanlığı altında, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun oluştuğu 10 Mayıs 1921'de açıklanmıştı. "Bu grubun, bu tarihteki ilk toplantısına 133 milletvekili katılmış, daha sonra bu sayı 261'e

³⁵³ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 404

kadar çıkmıştı."³⁵⁴ Grup için kısa ama özlü bir program düzenlenmişti. Amaç belirleyen bu metin, yeni bir devlet için gerçekleştirilmesi gereken örgütlenmelere de dikkat çekiyordu.

Atatürk, oluşturduğu bu grup için yaptığı programın başına bir "ana madde" koymuştu. Bu ana maddenin esasları iki noktadan ibaretti:

"Birinci nokta: Grup, Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde memleketin bütünlüğünü ve milletin istiklalini sağlayacak barış ve güvenliğin elde edilmesi için, milletin bütün maddi ve manevi kuvvetlerini gereken hedeflere yönelterek kullanacak, memleketin resmi ve özel bütün kuruluş ve tesislerinin bu ana gayeye hizmet etmelerine çalışacaktır.

İkinci Nokta: Grup, devlet ve milletin teşkilatını, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun (anayasanın) koyduğu ilkeler çerçevesinde, sırasıyla şimdiden tespit etmeye çalışacaktır."³⁵⁵

BMM'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk adını taşıyan bu grup, 10 Mayıs 1921'de yapılan toplantıda, yukarıda bahsettiğimiz 'ana madde' ve Grup'un iç tüzüğü kabul edilmiş ve Mustafa Kemal başkan seçilmiştir.

Atatürk'ün ifadesiyle, "memleket içinde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti var olduğu gibi, onunla aynı ad altında Mecliste de bir siyasi grup kurulmuş oldu... Bu grup, Birinci Büyük Millet Meclisi süresince hükümete yardımcı olmuştur..."³⁵⁶

Grubun İçtüzüğü'nün Maddeleri:

"Madde 1: TBMM görüşmelerinin düzenli yapılmasını sağlamak amacıyla, düşünceleri ortak olan kişilerle bir 'kütle' oluşturulmuştur. Çalışmaları şimdilik Meclisin 'mesa-i dâhiliyesine' özgü olan bu 'kütlenin' oluşumunu zorunlu kılan etkenler şunlardır:

A- TBMM İtilaf Devletleri'nin Türkiye'yi parçalayıp ortadan kaldırmaya amaçlayan politikalarına karşı, ulusal bütünlüğü ve bağımsızlığı savunmak amacıyla oluşmuş yüce bir inkılap kurulu olduğu halde önemli önemsiz çeşitli maddelerin görüşülmesinde yüksek gayesini unutarak gereksiz sözlerle vakit geçirmeye başlamıştır.

³⁵⁴ Prof. Dr. İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı-1920/1923. s. 172,173. Baskı: 1997

³⁵⁵ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 404-405

³⁵⁶ Kemal Atatürk, NUTUK,s.405

Kütleyi oluşturan arkadaşlar; Meclisin, salt Türkiye'de değil dünyada da büyük bir öneme sahip olduğu ve amacın ancak meclis içinde birleşik ve... 'mütekarrübül efkâr (fikirleri birbirine yakın)' arkadaşların özel bir örgütlenmesiyle gerçekleştirilebileceği kanısındadır.

B- Kütle, bir parti olmamakla beraber; Misak-ı Milli sınırları içinde bağımsızlığı sağlayacak ulusal savunmada, onun koşulu içerde ve dışarıda olumsuz bir durumda kalmayarak, özellikle olumlu sahalarda o işlerin büyük bir ciddiyet ve olgunlukla tümüyle yöresine harcanmış sürekli çalışmalarla yürütülmesini zorunlu görmektedir.

C- Grup üyeleri amaçları olan ulusal bütünlüğün ve bağımsızlığın ancak idari ve iktisadi hayatımızda yaratılacak bir inkılapçı cereyan ile tamamlanabileceği ve egemenliğin bağısız koşulsuz ulusa özgü olduğu düşüncesinin uygulamada, gerçek bir duruma getirilmesinin zorunlu bir çalışma içerdiği kanısındadırlar.

D- Kütleye katılan arkadaşlar; kimi milletvekillerinin 'müfrit muhafazakârlığını' hoş bulmadığı gibi; ülke içinde yenilik adı altında ulusal ahlak ile bağdaşmayacak taklitçi eğilimleri de hoş görmemektedirler. Dinimizin gelişmeye engel olmadığına 'mutekid (inatçı)' olan kütle, ülkede yaşamın iyileştirilmesi için ulusun dini ve ulusal gereksinimi dışında şeyler olmayacağı esasını tüm açıklığı ve genişliğiyle anlamıştır.

H- Grup üyeleri, T.B.M.M içindeki ulusal bütünlüğün cephede olduğu kadar, cephenin gerisinde ve ilerisinde de bir hedef tanırlar ki o da dünyanın içinde yuvarlandığı büyük inkılapları göz önüne alarak ulusumuzun tam ve yetkin bir kurtuluşa ulaşmasından ibarettir. Bu fikirler ve düşüncelerin toplu bir biçimde göz önünde bulundurulması ve meclis konuşmalarının bu temel ilkeleri göz ardı eden duruma düşmemesi için bir takım arkadaşlar kendi aralarında özel örgütler (Teşkilat-ı Hususiye) oluşturmayı zorunlu görmüşlerdir."³⁵⁷

Kâzım Karabekir Paşa'nın anlattığına göre, "Böyle bir grubun kurulması ve bazı kişilerin grup dışında bırakılması yanlış anlamlara yol açmış, grubun amacının hilafet ve saltanat şeklini cumhuriyetçiliğe dönüştüreceği kaygısı uyandırmıştı...

Islahatı halkın idaresinin hakimiyet ve gelişmesine uygun tarzda Kanun-i Esasi'de (anayasada) yapılacak değişikliklerle sağlama ve padişahın hukukunu sınırlayacak şekilde yaparak memleket ve İslam âleminin

³⁵⁷ Prof. Dr. İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı. s. 173-174

mevcut hayatına ve geleceği için büyük ayrışmalar ve sorunlar davet edecek cumhuriyet şeklinden kesinlikle sakınmak lazım..."³⁵⁸

Bunun üzerine Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir Paşa'ya 31 Temmuz 1921'de gönderdiği gizli telgrafta, grubun kuruluş nedenlerini şöyle belirtmiştir:

"Mecliste; Islahat, Müdafaa-i Hukuk, İstiklal gruplarıyla Halk Zümresi vesaire gibi birçok teşkilat vücuda geldiği halde bunların hiçbirisi kâfi bir ekseriyet manzarası alamadı. Ve binaenaleyh, Meclisçe hükümeti tutmak ve herhangi bir iş yürütmek imkânı da kalmadı. Bu zümrelerin herhangi birisini tutarak ve bilvasıta (araçla) tahkim ve takviye ederek varlığımız için medarı isnad (dayanak noktası) olunacak bir kütle meydana getirmek hususunda mesbuk (önceki) bütün mesaimiz semeresiz kaldı. Ve bilnetice (neticede) vaziyete yegâne hâkim kalan şey adem-i intizam (düzensizlik) ve anarşiden ibaretti. Şu halde iki tarikten (yoldan) biri ihtiyari suret-i kat'iyye halini aldı (zorunluluk haline geldi). Ya bu Meclis ile kat'iyyen iş görülemeyeceği hakikati üzerine yeni tedabir (tedbirlere) almak veyahut yaptığımız gibi bir ekseriyet zümresi vücuda getirmek. Biz tabii ikinci şikkı ihtiyar ettik ve fakat benim iştirakim bulunmayan herhangi bir grup teşkili teşebbüsünün mevcud adem-i intizamı (düzensizliği) tezyidden (arttıran) başka bir netice vermeyeceği bittetcrübe (tecrübeyle) sabit oldu. Uzun ve devamlı mesai sarfiyle ve Meclis ekseriyetiyle sureti hususiyede (özellikle) yaptığımız müteaddit içtimaalar ve münakaşalar neticesinde ancak böyle bir teşekkül vücuda getirdik."³⁵⁹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 10 Mayıs 1921'de Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulmasıyla Meclis; bir yandan liberaller (ki Şevket Süreyya Aydemir bunları, "Milliyetçi, Islahat ve devrim eğilimleri gösteren radikal grup" olarak tanımlar) öte yanda muhafazakâr (ki bunları da Ş. S. Aydemir, "Muhafazakârlar (Tutucular) şeklinde belirler) ikiye ayrılmıştı.³⁶⁰

Bilindiği gibi, 1. Grup yani Müdafaa-i Hukuk Grubu, daha sonra siyasi organizasyona dönüşmüş; Halk Fırkası ismini almıştır (11 Eylül 1923). 10 Kasım 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası, 1937'de de Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır.

³⁵⁸ Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz. s. 935. Baskı: 1990

³⁵⁹ Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz. s. 938,939. Baskı: 1990

³⁶⁰ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt II. s. 348

*"Bu gerçeğe ihanet,
tarihi kirletmektir"*

Venizelos'un Atatürk Karşıtlarına Mektubu (!)

Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos, 1930 yılında, Nobel Barış Ödülü Komitesi'ne mektup yazarak Nobel Barış ödülünün Atatürk'e verilmesini istemiştir.

Umarım bu mektup, yıllarca Atatürk karşıtlığı yapmaya devam edenlere unutulmaması gereken bir ders olur!...

"Gerçekten, İkinci Grup'tan itibaren bir ulusun yaşamında, bu kadar kısa bir süre içinde, bu derece köklü bir değişimin başarılması enderdir. Hak ve din kavramlarının karıştırıldığı teokratik bir rejim altında, çökmekte olan bir Devletin yerini, ulusal, modern, canlılık ve hayat dolu bir devlet almıştır. Büyük Reformist Mustafa Kemal Paşa'nın itici gücüyle, sultanların mutlakıyetçi rejimi kaldırılmış ve devlet açıkça laikleşmiştir. Ulus, tümüyle ve haklı olarak, uygar ulusların öncüleri arasında yer almak üzere gösterdiği şiddetli arzu ve istek doğrultusunda, gelişmeye doğru atılımda bulunmuştur. (...) Türkiye, komşularıyla tüm toprak sorunlarını çözümlemiş ve böylece Yakındoğu'da barışın temel direği olmuştur. Husumet içinde geçen uzun yıllar boyunca, Türkiye ile kanlı savaşları sürdürmüş olan biz Yunanlılar, eski Osmanlı Devleti'nin yerini alan bu ülkedeki köklü değişikliğin etkilerini ilk olarak hissedebilme fırsatını elde ettik.

(...) İşte, barış sorununa bu değerli katkıyı sağlayan kişi, Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'dır. Yakındoğu'da, barış yolunda yeni bir çağ açan Yunan-Türk anlaşmasının imzalandığı dönemde, 1930 yılındaki Yunan Hükümetinin Başbakanı kimliğiyle, Nobel Barış Ödülü Komitesi'nin seçkin üyeleri önünde, bu onur ödülüne layık olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın adaylığını önermekten şeref duymaktayım."³⁶¹

Yukarıda da kaydettiğimiz gibi, Mecliste düşünce ayrılıkları 1920 yılının ortalarında başlamış, yılın sonlarına doğru gruplar ortaya çıkmıştı. Oysa önceki sayfalarımızda da belirttiğimiz gibi, 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açılıp çalışmalarına başladığı zaman, Türkiye olağanüstü bir

³⁶¹ Prof. Dr. Hakkı Keskin, Aydınlik Gazetesi, 22.10.2016

durum yaşıyordu. Normal grup mücadeleleri bir yana, ülkenin varlığı bile tartışma götürür bir durumdaydı. Üçlü Antlaşmalı Devletler (İngiltere, Fransa ve İtalya) saldırılarını-işgallerini sürdürüyor, Yunan orduları Anadolu içlerine doğru ilerliyordu. Bu devletlerin, özellikle İngilizlerin teşvik ettiği ve desteklediği iç isyanlar yaygınlaşıyordu. Öte yandan Padişah Vahdettin-Sadrazam Damat Ferit Paşa-eski yeni Şeyhülislamlar Milli Mücadele'ye karşı savaş açmış durumdaydı.

Padişah Vahdettin ve çevresi millete güveneceği yerde, İngilizlere dayanarak kendi saltanat ve hanedanının geleceğini güvence altına alabilmek için, vatanın bütünlüğünden ve milletin bağımsızlığından her türlü ödünü veriyordu.

Mustafa Kemal başkanlığında asker-sivillerin başlattığı Milli Mücadele, tüm karşı koymalara rağmen başarıyla ilerliyor ve Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasını sağlıyordu. Gerçekten de Büyük Millet Meclisinde; İttihat ve Terakki Fırkası taraftarları, Hürriyet ve İtilaf Fırkası destekleyicileri, İslamcılar, tarafsızlar, tutucular, ulusçular, devrimciler, ılımlılar-yaramazlar yeni fırkalar kurup eskisinin kısır ideolojik mücadelesini, vatanın kurtuluşu için yeniden başlatmaktan kaçınmışlardı.

Ancak genelde böyle olmakla beraber, bazı milletvekilleri her şeye muhalefet etmekten kendilerini alıkoyamamışlardı. İşte bu durum, TBMM'nin başlangıç dönemindeki birliğinin bozulmasına, grupsal politikaların oluşturulmasına yol açmıştı. Nitekim daha sonra İkinci Grup'ta yer alan Afyon Milletvekili Mehmet Şükrü Bey, "... Emperyalistler karşısında toplanan Meclis, bağımsızlığı sağlamayı amaçlar. Fakat amaç bu diye, milletvekillerinin düşünce ve siyasetini sınırlandırmak hakkı kimseye verilmemiştir. Kanaatlerimiz dairesinde çalıştık, çalışıyoruz" demesi, daha başlangıçta Meclisteki düşünce farklılıklarını açıkça ortaya koyuyordu.

Böylece düşünce farklılıkları içinde, TBMM'de çeşitli gruplar oluşmuştu: Tesanüt (Dayanışma) Grubu, İstiklal (Bağımsızlık) Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi (Topluluğu), Halk Zümresi, İslahat Grubu.

Bu gruplar o kadar önem taşııyordu. En önemlileri Müdafaa-i Hukuk Grubu ve İkinci Grup'tu.

Birinci Grup başlığımızda belirttiğimiz gibi; çağdaş düşünce akımlarını ve Meclisteki siyasi eğilimleri belli noktalarda toplayıp, Türkiye toplumuna özgü siyasal-sosyal yönetim biçimi oluşturmayı amaçlayan "Birinci Grup'un ekseriyetinin, 13 Eylül 1920'de Mustafa Kemal'in imzası ile

Meclis Başkanlığı'na sundukları 'Halkçılık Programı'nın Teşkilatı Esasiye Kanunu olarak benimsenmesinden sonra düşünce ayrılığının boyutları daha da büyümüştü.

Milli varlığa ve bağımsızlığa yönelen tehlikeler karşısında, devrimci kararlar alınabilmesi için Meclis çoğunluğuna ihtiyaç duyuluyordu. Oysa düşünce ayrılıkları nedeniyle Meclisten devrimci kararlar çıkarmak güçleşmişti. Bunun yanında, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun (20 Ocak 1921) getirdiği devrimci ilkeleri benimsemeyen tutucular, kendi aralarında örgütler kurmaya başlamışlardı. İşte bunların en önemlisi İkinci Grup'tu. Bu grubun ne zaman kurulduğu tartışılmalıysa da 1921 yılının sonlarında oluştuğu kabul görmektedir.³⁶²

Bu grubun önde gelenleri; Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş), Canik Milletvekili Emin, Erzurum Milletvekili Necati, Kastamonu Milletvekili Besim, Kayseri Milletvekili Rıfat, Mersin Milletvekili Selahattin (Köseoğlu), Sivas Milletvekili Kara Vasıf (Karakol) Beyler idi. Bunlar İkinci Grup Kurucuları olarak bilinir.

Birinci Büyük Millet Meclisinde, Hükümete-Mustafa Kemal'e karşı muhalefet eden bu grup, bir süre isimsiz çalıştıktan sonra, kendilerine İkinci Grup adını vermişlerdir. Başlangıçta "120 milletvekili olan bu grup, sonradan (63'e kadar) düşmüştür."³⁶³

"Genel hukuk hükümlerine aykırı ve milli egemenliğe karşı yetki, imtiyaz, teşkilat ve icraatı kaldırmak... Millet ve Meclisin hak ve egemenliğini savunmak, otokrat şef usulü bir idareye karşı meşru ve kanuni cevap vermek" amacıyla kurulduğu söylenen İkinci Grup, bir muhalefet grubu olarak ortaya çıktığı için yelpazeyi geniş tutmuş, farklı amaç ve düşünceye sahip milletvekillerini bu çatı altında tutmaya özen göstermiştir. Bu nedenle görüşlerinde ortaklık yoktur.

Şükrü Efendi koyu bir mürteci, Hacı Tahir Efendi muhafazakâr, Vehbi Efendi mutlakîyet yanlısı, Cemal Paşa yalnız Cemal Paşa'cı, Ali Şükrü, Raif Hoca ve Hüseyin Avni (Ulaş) İslamcı-saltanatçı; Mehmet Şükrü Bolşevik'ti. Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey'in belirttiğine göre; İkinci Grup üyelerinin çoğunluğunu eski İttihatçılar oluşturunuyordu.³⁶⁴

³⁶² Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar. s. 63

³⁶³ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt: II. s. 353, Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali 2.Cilt. s. 635

³⁶⁴ Prof. Dr. İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı. s. 183-184

Mustafa Kemal'den, Hükümet'teki arkadaşlarından memnun olmayanlar, Hükümet'te yer alamayanlar, ne olursa olsun mutlaka muhalefet yapmak isteyenler de İkinci Grup'ta yer almıştı. Sınıf ve zümre çıkarlarından daha çok kişisel çıkarlar, bağlantılar üstüne kurulan İkinci Grup; Meclisten siyasi toplumsal; diğer bir söyleyişle devrimci yasalar çıkmaya başlayınca, ya da gündeme geldikçe, Mustafa Kemal'e-Hükümet'e karşı çok ağır söylem ve eylemler de bulunuyorlardı:

Hükümet'te, "Umur-i Şer'i" vekili (Din İşleri Bakanı) olarak yer alan (İkinci Grup tarafından seçtirilen) Eskişehir Milletvekili-Umur-i Şeriye Vekili Abdullah Azmi Efendi, Meclis kürsüsünden devrimci harekete karşı irtica bayrağını açmıştı:

["Efendiler! Umur-i Şer'ie Vekâleti şimdiye kadar tarihi ve dini bir yadigâr (hatıra) sayılıyordu. Bir adı da Hilafet-i İslamiye olan bu devlette Umur-i Şer'ie Vekâleti yalnız tarihi hatıra olarak kalamazdı. Bu makamın devlet teşkilatı içinde önemli ve aktif rolleri vardır. Güveninizi kazanarak ben bu makamda kaldıkça o rolleri yaptıracağım."

Arkasından kürsüye çıkan Edirne Milletvekili Şerif Bey, A. Azmi Efendi'yi tebrik ederek görüşlerine şöyle destek vermişti: "Evet Efendiler! Resmi dini İslam ve niteliğiyle İslam dünyasının bir parçası olan bu devlette Umur-i Şer'ie Vekâleti'nin göreceği roller vardır ve bu roller bütün devlet teşkilatına emir vermekten ibarettir."

Birinci Grup'tan Hamdullah Suphi (Tanrıöver), "Şeref Bey biz seni böyle (İkinci Grup'tan) bilmiyorduk" diyerek eleştirisini bir cümle ile yapmıştı. Şeref Bey'in cevabı, "etnik kök ile sonradan kazanılan kültürel bir değeri/dini karşılaştırma şeklindeydi: "Hamdullah Bey! Ben önce Müslüman, sonra Türküm... Siz beni yanlış anlamışsanız hata ve kabahat ben de değil".³⁶⁵

İkinci Grup milletvekilleri, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na (20 Ocak 1921) ve Başkomutanlık Kanunu'na muhalefet etmişlerdir. "TBMM'nin çıkardığı tüm yasaların ülkede eksiksiz uygulanmasını isteyen İkinci Grup üyelerinden bazıları; yasaların uygulanmasını sağlayacak icra gücünü Yunanlılar kadar zararlı görmüş, Meclisi bir baskın yeri olarak nitelendirmiş, hükümeti yasadışı saymıştır."³⁶⁶

³⁶⁵ Hulusi Turgut, Kılıç Ali'nin Anıları. s. 182-183. Baskı: 2005

³⁶⁶ Prof. Dr. İhsan Güneş, Birinci Meclisin Düşünce Yapısı, s.184. TBMM. zb. c. s. 474

İkinci Grupçular, Meclis üstünlüğü ve milli irade adı altında, Mustafa Kemal ve onun uygulamalarına karşı çıkmayı hiç gündemden düşürmemişlerdir.

Aşağıda görüldüğü gibi İkinci Grupçular, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na ve Başkomutanlık Kanunu'na dayanarak Meclis Başkanı'nın Mustafa Kemal'in istediği takdirde hem İcra Vekilleri Heyeti'ne (Bakanlar Kurulu'na) ve hem de Meclise nüfuz edebileceğinden kuşkulanıyorlardı. Birinci Grup üyelerinden bazılarının, başkanın gerektiğinde 'diktatörce' davranabileceğini söylemesi de, İkinci Grupçuların tepkilerini yoğunlaştırıyordu."³⁶⁷

İkinci Grup, Meclisteki üye sayısını artırabilmek için hem milli egemenlik, hem de özgürlükçü bir politika yanlısı olarak görünmeye özen gösteriyordu. Örneğin Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, "Bir halk hakkını koruyamazsa... O halk hürriyet ve serbestisine sahip olamazsa mutlaka müstebitlerin (istibdatçıların), mütégallibenin (zorbarların) esiri olacaktır. Efendiler, biz halka benliğini vermeliyiz. Halk hür olduğunu bilmeli ki kendi kanaati vicdanı dairesinde iş görebilmelidir" diyerek tavrını sergilemişti.³⁶⁸

Mecliste muhaliflerin önde gelen isimlerinden bir olan Ali Şükrü Bey, Kadir Mısıroğlu'nun ifadesiyle "İkinci Grup'un en kuvvetli adamı, hilafet ve saltanatın ateşli müdafii (savunucusu) idi".³⁶⁹ Ali Şükrü Bey'in böyle özgürlükçü-demokrat tavrı tam bir takiye idi.

İkinci Grup'un saltanatçı kişileri, kendi düşüncelerine ters düşen basının özgürce çalışmasına bile dayanamamıştır. Saltanat ve hilafete karşı yazılan yazılara, kendilerine dair eleştiren makalelere yer veren gazeteleri (Yeni Gün gibi) Meclise taşıyarak sertçe eleştirmişlerdi...

İkinci Grup'un 1921 Anayasası'na Muhalefeti:

Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası, o zamanki ismiyle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 20 Ocak 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisinden çıkmıştır. Atatürk'ün ifadesiyle "bu kanun, Meclisin ve milli hükümetin durumu ve yetkisini, şekil ve niteliğini tespit ve ifade eden ilk kanundur."

³⁶⁷ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar. s. 63. Baskı: 2011

³⁶⁸ Prof. Dr. İhsan Güneş, Birinci TBMM Düşünce Yapısı. s. 185. TBMM, zb. C.26. s. 392

³⁶⁹ Kadir Mısıroğlu, Lozan Zafer mi Hezimet mi?, Cilt I. s. 418. Baskı:2016

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 23 Nisan 1920'de açılan BMM'den dokuz ay sonra çıkmasının nedenini Atatürk şöyle açıklar: "Meclisin açılışının ardından (24 Nisan 1920) bir önerge vermiştim; (YN: Önerge 25 Nisan 1920'de TBMM'de gizli oturumda görüşüldü) hükümetin oluşturulması meselesiydi. Bu meselenin ve buna (hükümet şekline) dair teklifte bulunmanın, o devir için ne kadar nazik olduğunu takdir buyurursunuz.

Gerçek, Osmanlı saltanatının ve hilafetin yıkılmış ve ortadan kalkmış olduğunu düşünerek yeni esaslara dayalı, 'yeni bir devlet' kurmaktan ibaretti.

Önerge şu hususları içermekteydi:

"1) Hükümet teşkili zaruridir.

2) Geçici kaydıyla bir hükümet reisi tanımak veya bir padişah vekili ortaya çıkarmak caiz görülemez.

3) Mecliste yoğunlaşan milli iradeyi, bilfiil vatanın mukadderatına el koymuş tanımak esas umdedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde bir kuvvet mevcut değildir.

4) Türkiye Büyük Millet Meclisi kanun yapma ve icra salâhiyetlerini kendinde toplamıştır.

Meclisten seçilecek ve vekil kılınacak bir heyet hükümet işlerine bakar. Meclis reisi, bu heyetin de reisidir.

Not: Padişah ve halife, baskı ve zorlamadan kurtulduğu zaman, Meclisin düzenleyeceği kanuni esaslar dairesinde vaziyetini alır.

Efendiler, bu esaslara dayalı olan bir hükümetin mahiyeti kolaylıkla anlaşılabilir. Böyle bir hükümet, milli hâkimiyet esasına dayalı halk hükümetidir; cumhuriyettir.

Böyle bir hükümetin teşekkülünde esas, kuvvetler birliği teorisiidir. Zaman geçtikçe bu esasların kapsadığı manalar anlaşılmaya başladı. İşte o zaman münakaşalar ve vakalar birbirini takip etti.³⁷⁰ Bu önerge, bazı itirazlara rağmen Meclisçe kabul edilmişti (25 Nisan 1920).

Diğer taraftan, Büyük Millet Meclisinde "Hukuk-Esasiye Encümeni-Temel Haklar Komisyonu, yani günümüzdeki ifadesiyle anayasa Komisyonu" kurulmuş ve bu önerge metnini esas almış bir kanun tasarısı hazırlamaya başlamıştı. Dört aylık bir çalışmadan sonra; yani Osmanlı Hükümeti'nin imzaladığı Sevr Antlaşması'ndan sekiz gün sonra 18

³⁷⁰ Gazi Mustafa Kemal NUTUK, Vesikalar. 2.Cilt: s. 338. Baskı:2015

Ağustos 1920'de, komisyon, "Büyük Millet Meclisinin kuruluş ve işleyişiyle İlgili Kanun Maddeleri" başlıklı sekiz maddelik bir tasarımı Meclise getirmişti.

Komisyon, Mustafa Kemal'in önergesi (projesi) ilkelerini bir tarafa iterek üstün egemenlikle yetkilenecek bir Meclis düşüncesine aykırı bir tasarı hazırlamıştı. "Meclis ve hükümeti, ancak saltanat ve hilafetin kurtuluş zamanına kadar yasal meşruluğu olabilecek geçici bir meclis olacaktı."³⁷¹ Yani Kurtuluş Savaşı, milletin kurtulmasından ziyade üstünde Padişah Vahdettin'in oturduğu saltanat ve hilafet tahtının kurtuluşu için yapılan bir savaş olarak anlaşıyordu.

Birinci Mecliste demokratik devrimci hareketi, çok ağır bir muhalefet olmadan beklemek çok zordu. Meclis; siyasal, düşünsel, kültürel-yaşam biçimi bakımından yamalı bohça görüntüsü veriyordu. Bu durumu Kılıç Ali anılarında şöyle anlatır: "Birinci Büyük Millet Meclisi başlı başına bir alem di: Entarisinin üstüne ceketini çekmiş, başına fes giymiş tutucu ve bağnaz insanlardan tutun da, Kürt, Çerkez kıyafetlerine bürünmüş milletvekilleri, başları kalpaklı milliyetçiler, doktor, eczacı, kumandan, aydın, hakim, derviş, şeyh, avukat, telgraf memuruna kadar her türden, her meslekten paşa, bey, efendi, ağa, hacı, hoca, bir toplumun her türünden insanı orada bulabilirdiniz."³⁷² Şevket Süreyya Aydemir'in yazdığına göre, "Meclisi teşkil eden 380 üyenin %56.3'ü sakallı hocalarla avukatlar ve bölgesel güçlerden oluşuyordu... Bu Meclisin tek kusuru, kendisini oluşturan üyelerinin muhtaç olduğu siyasal ve toplumsal devrim konusunda görüş ve kanı bakımından birbirlerinden çok farklı kişiler olmasıydı..."³⁷³

Temel Haklar (anayasa) Komisyonu üyeleri şunlardı: "Trabzon Milletvekili Hamit Bey (Başkan)-Saruhan Milletvekili Refik Şevket (İnce) Bey- İçel Milletvekili Haydar Lütfi (Aslan) Bey (İkinci Grup)-Hasan Fehmi (Ataç) Bey-İzmir Milletvekili Enver (Tekand)-Sinop Milletvekili Hakkı Hami (Ulukan) (İkinci Grup)-Malatya Milletvekili Lütfi (Evliyaoğlu) Bey (İkinci Grup)-İstanbul Milletvekili Ahmet Muhtar Bey (İkinci Grup). Refik Şevket, Hasan Fehmi ve Enver Bey'ler Birinci Grup milletvekili; Komisyon Başkanı Hamit Bey ise İkinci Grup'a yakındı."³⁷⁴

³⁷¹ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 384,385

³⁷² Atatürk'ün Sırdışı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 165. Derleyen Hulusi Turgut. Baskı: 2005

³⁷³ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, s.321-322. Baskı: 1999

³⁷⁴ TBMM ZC. Cilt 3. s. 283

Komisyon'un hazırladığı tasarı Mecliste günlerce tartışıldı. Başta İkinci Grup'tan olmak üzere Birinci Grup'tan da sakallı sakalsız birçok üye, ilk önce "saltanat ve hilafetin" güvence altına alınması üzerinde birleşti.

Yukarıda da kısmen belirttiğimiz gibi, sekiz maddeden oluşan ve 18 Ağustos 1920'de Meclise gelen Komisyon tasarısının gerekçesi çok uzundu:

"["... Halife ve Padişah'ın (Vahdettin'in) esareti ve diğer olayların da buna eklenmesiyle ortaya çıkan güçlük karşısında, kurulan Meclisimizin sorunsuz olarak bugünkü şekliyle devam etmesini kabul etmek aşırı ve özel durumlara tabii bir şekil vermek olur. Hâlbuki olağandışı durumların süreklilik kazanamayacağı bir kuraldır. Buna göre çiğnenen hilafet ve saltanat hakkı ile millet ve vatanın istiklali yeniden kazanılincaya kadar ve kabul ettirilinceye kadar bu durumun devamı ancak, ama hedef olan bu kutsal gayelerin gerçekleşmesiyle Meclisin tabii bir duruma girmesi uygun görülmüştür. Onun için ikinci maddenin birinci fıkrası 'amacın gerçekleşmesine kadar' şartına bağlanmıştır..."

Şu halde, bu gerekçe ve görüşe göre; 1920 Ağustos'unun sonuna gelindiğinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, henüz devamlılık durumu ve niteliğini kazanmadığı olağan bir duruma girmediği düşüncesi geçerli idi.

"... Kanunun birinci maddesi de: 'Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme gücüne sahip ve devlet idaresini bizzat ve kendisi ele almıştır' şeklinde idi. Bu madde ile Meclise verilen yetkinin de, gerekçeye göre geçici olması gerekeceği tabii idi. Kuruluşu geçici olan bir kuruluşun yetkileri de varlığının devamı süresince geçerlidir."

Temel Haklar Komisyonu'nun (anayasa Komisyonu'nun) bu görüş ve düşünceleri, Mecliste aynen ortaya çıktı. Hatta Meclis üyelerinden birçokları amacı daha çok ifade için, Komisyon raporundaki ifadeleri bile yetersiz bularak düzeltme teklifinde bulundular. Dediler ki, birinci maddenin başına 'Hilafet ve Saltanat'ın, vatan ve milletin bağımsızlığının kazanılmasına kadar' açık hükmünü eklemek lazımdır. İkinci maddedeki, 'gayeye erişinceye kadar' ifadesi yerine de, aynı açık hükmün konması gerektiği söylendi. (YN: Bu teklifi yapan milletvekilleri Cemil (Altay-Kütahya),-Süleyman Sırrı (İçöz-Yozgat),- Ali Sururi (Tönük- Karahisar-ı Şarki) ve Mustafa Taki (Doğruyol- Sivas) olup, İkinci Grup ya da bu gruba yakın milletvekilleri idi).

Atatürk'ün ifadesiyle bu tartışmalar günlerce devam etmişti. Çatışan görüşlerden biri açıktı; buna karşı olan fikirde açıklık yoktu. Özellikle

İkinci Grup'un ve yandaşlarının fikri açıktı ve şöyle idi: 'Halife ve padişah vardır ve var olacaktır. O var oldukça bugünkü durum, şekil ve yetki de geçicidir. Hilafet ve saltanat makamı yetkilerini kullanmaya fırsat bulunca, anayasa ve esaslarının ne olduğu bellidir, bilinmektedir. Bu bakımdan yeni bir şey düşünmek söz konusu değildir. Saltanat ve hilafet makamı yetkilerini yeniden kullanıncaya kadar, Ankara'da toplanmış olan bir takım insanlar, geçici tedbirlerle uğraşacaklardır.'

Buna karşılık olan fikirlerde açıklık yoktu: 'Saltanat, millete geçmiştir, saltanat kalmamıştır, hilafet de saltanat demektir; şu halde onun varlığının da bir anlamı yoktur' şeklinde açık ve kesin konuşmuyorlardı." ³⁷⁵

Halkçılık Programı (13 Eylül 1920):

Atatürk, 13 Eylül 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisine, "Halkçılık Programı" adını taşıyan 31 maddelik bir proje sunmuştu. Bu proje, 20 Ocak 1921 Anayasası'nın temelini oluşturduğu için aynen aşağıda verilmektedir:

"Maksat ve Meslek

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli sınırı dahilinde hayat ve bağımsızlığın temini ve hilafet ve saltanat makamının kurtarılması ahdiyle teşekkül eylemiştir.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti hayat ve bağımsızlığını kurtarmayı yegâne ve mukaddes gaye bildiği halkı emperyalizm ve kapitalizmin tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hâkimiyetin hakiki sahibi kılmakla gayesine ulaşacağı inancındandır.

3. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, milletin hayat ve bağımsızlığına suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzlerine karşı müdafaa ve harici düşmanlarla işbirliği yapıp milleti aldatmaya ve ifsada çalışan dahili hainlerin tedibi için orduyu sağlamlaştırmayı ve onu milli bağımsızlığın dayanağı bilmeyi borç sayar.

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, halkın maruz bulunduğu sefalet sebeplerini gidererek saadet ve refahın gereklerini ve vasıtalarını temin etmeyi esas ilke ve dolayısıyla toprak, maarif, adliye, maliye, iktisat

³⁷⁵ Gazi Mustafa Kemal, NUTUK. Vesikalar, NUTUK. 424-426

ve genel olarak toplumsal meselelerde asrın icabına ve halkın hakiki ihtiyacına göre gereken yenilikleri ve tesisleri vücuda getirmeyi başlıca vazife sayar. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti gaye ve maksatlarını temin için bütün mesai ve icraatında millet ve memleketin maruz bulunduğu fiili tecavüzlere ve ifsatlara karşı milletin birlik ve dayanışmasını halele ve müdafaa ve mücadele kuvvet ve kudretini eksilmeye uğratmaktan ehemmiyetle kaçınır. Siyasi, toplumsal ilkelerini milletin ruhundan almaya ehemmiyet atfeden Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu ilkelerin tatbikatında milletin hakiki eğilimlerini ve ihtiyaçlarını nazarı dikkatte bulundurur.

Esas Maddeler

5. Hilafet ve saltanat makamının kurtarılmasına muvaffakiyet hasıl olduktan sonra padişah ve Müslümanların halifesi esas kanunlar dairesinde muhterem ve yüce mevkiini alır.

6. Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü, halkın mukaddera-tını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır.

7. İcra kudreti ve kanun yapma salâhiyeti milletin yegâne ve hakiki temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde tecelli eder ve toplanır.

8. Türkiye Halk Hükümeti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşır.

9. Büyük Millet Meclisi, vilayetler halkınca genel oy ile seçilmiş üyelerden meydana gelir.

10. Büyük Millet Meclisi üyelerinin miktarı her elli bin nüfusta bir üye olmak itibariyle tertip olunur.

11. Büyük Millet Meclisinin seçimi iki senede bir kere icra olunur. Seçilen üyenin üyelik müddeti iki seneden ibaret olup, fakat tekrar seçilmek uygundur. Büyük Millet Meclisi üyelerinin her biri kendini seçen vilayetin ayrıca vekil olmayıp bütün milletin vekilidir.

12. Büyük Millet Meclisi her sene Kasım başında davetsiz toplanır.

13. Büyük Millet Meclisi üyeleri her toplanma tarihinden itibaren dört ay sonra Büyük Millet Meclisine ait bütün hukuk ve salâhiyete sahip olmak ve gelecek toplanma devresine kadar toplanma halini muhafaza etmek üzere her vilayetten asgari birer üye bulunacak surette içlerinden üçte birini gizli oy ile ayırır.

14. Bütün kanunların konulması ve değiştirilmesi, feshi ve antlaşmalar ve barış yapılması ve harp ilanı Büyük Millet Meclisinin hukuku cümlesindendir.

15. Büyük Millet Meclisi hükümeti kısımlara ayırdığı daireleri özel kanunu icabınca seçilmiş olan vekilleri vasıtasıyla, reisinin riyaseti altında olarak idare eder. Kalan üyeler icrai hususlar için vekillere yön tayin eder ve lüzumunda bunları değiştirir.

16. Ordu sadece Büyük Millet Meclisinin ordusudur. Emir ve kumanda salahiyeti Büyük Millet Meclisinin manevi şahsiyetinde olup, emir ve kumandayla alakalı işler Erkânıharbiye-i Umumiye Vekâleti tarafından yürütülür.

17. Büyük Millet Meclisi reisi aynı zamanda İcra Vekilleri Heyeti'nin de reisidir. Meclis reisi sıfatıyla Meclis namına imza koymaya ve kararları tasdike salahiyettedir.

İdare

18. Türkiye, coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet bakımından vilayetlere, vilayetler kazalara bölünmüş olup kazalar da nahiyelerden meydana gelir.

Vilayet

19. Vilayet, mahalli işlerde manevi şahsiyet ve tam muhtariyete sahiptir. Harici ve dahili siyaset, askeri işler, milletlerarası iktisadi münasebetler ve hükümetin genel vergileri ile menfaatleri birden fazla vilayetleri kapsayan hususlar müstesna olmak üzere, Büyük Millet Meclisince konulacak kanunlar icabınca bütün eğitim, sıhhiye, iktisat, ziraat, bayındırlık ve sosyal yardım işlerinin idaresinin tanzimi "vilayet meclislerinin" salahiyeti dahilindedir.

20. Vilayet meclisleri, beş bin nüfusta bir üye itibarıyla ve genel oy ile vilayet halkınca seçilmiş üyelerden meydana gelir. Vilayet meclislerinin seçim devresi, Büyük Millet Meclisinin seçim devresi kadardır. Toplanma müddetleri senede iki aydır.

21. Vilayet Meclisi, üyeleri arasından bir reis ile dört üyeden teşekkül etmek üzere bir heyeti idare seçer. İcra salahiyeti, daimi olan iş bu heyete aittir.

22. Vilayette Büyük Millet Meclisinin vekil ve temsilcisi olmak üzere vali bulunur. Vali, Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından tayin olunup, vazifesi, hükümetin genel ve ortak vazifelerini görmektir. Mahalli idareye karşı vaziyet ve vazifesi yalnız denetlemeden ibarettir.

Kaza

23. Kaza yalnız bir idari ve inzibati kısım olup, manevi şahsiyete sahip değildir. İdaresi, Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından tayin olunmuş ve valinin emri altında bir kaymakama verilmiştir.

Nahiye

24. Nahiye, özel hayatında muhtariyete sahip manevi bir şahsiyettir.

25. Nahiye'nin bir meclisi, bir idare heyeti ve bir de müdürü vardır.

26. Nahiye Meclisi, nahiye halkınca genel oy ile seçilmiş üyelerden meydana gelir.

27. İdare heyeti ve nahiye müdürü nahiye meclisi tarafından seçilir.

28. Nahiye Meclisi kazai, iktisadi ve mali salahiyyete sahip olup, bunların dereceleri özel kanunlar ile tayin olunur.

29. Nahiye bir veya bir kaç köyden meydana geldiği gibi, bir kasaba da bir nahiyedir. Bir veya bir çok köyün birleşmesinden hasıl olan nahiyeye 'divan', bir kasabanın teşkil ettiği nahiyeye 'belde' namı verilir.

Genel Müfettişlik

30. Vilayetler iktisadi ve toplumsal münasebetleri itibariyle birleşerek genel müfettişlik bölgelerini vücuda getirirler.

31. Genel müfettişlik bölgelerinin genel olarak asayişinin temini ve bütün dairelerin muamelelerinin teftişi ve genel müfettişlik bölgesindeki vilayetlerin ortak işlerindeki ahengin tanzimi vazifesi genel müfettişlere verilmiştir."³⁷⁶

Bütün bunlara karşı, Atatürk, 25 Eylül 1920'de TBMM gizli oturumunda hilafet ve saltanat konusunda şöyle bir konuşma yaptı (25 Eylül 1920):

"Türk milletinin ve onun yegâne temsilcisi bulunan yüce Meclisin, vatan ve milletin bağımsızlığını, hayatını temin için çalışırken, hilafet ve

³⁷⁶ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 9. s. 323-327

saltanatla, halife ve sultanla bu kadar çok meşgul olması sakıncalıdır. Şimdilik, bunlardan hiç bahsetmemek yüksek menfaatler gereğidir. Eğer maksat, bugünkü halife ve padişaha bağlılık ve sadakatin muhafaza edildiğini ifade ve teyit etmekse, bu zat haindir. Düşmanların, vatan ve millet aleyhinde vasıtasıdır. Buna 'halife ve padişah' deyince, millet, onun emirlerine itaat ederek düşman emellerini yerine getirmek mecburiyetinde kalır. Hain veyahut makamının kudret ve salahiyetini kullanmaktan yasaklanmış olan zat, zaten padişah ve halife olamaz. 'O halde, onu tahttan indirip yerine derhal diğerini seçeriz' demek istiyorsanız, buna da, bugünün vaziyet ve şartları müsait değildir. Çünkü tahttan indirilmesi lazım gelen zat, milletin nezdinde değil, düşmanların elindedir. Onun mevcudiyetini yok sayarak diğer birine biat edilmek tasavvur olunuyorsa, bugünkü halife ve sultan haklarından feragat etmeyerek İstanbul'daki kabinesiyle, bugün olduğu gibi makamını muhafaza ve faaliyetini sürdürmeye devam edebileceğine göre, millet ve yüce Meclis, asıl maksadını unutup halifeler davasıyla mı uğraşacak? Ali ve Muaviye devrini mi yaşayacağız? Özetle, bu mesele geniş, nazik ve mühimdir. Halli, bugünün işlerinden değildir.

Meseleyi esasından halle girişecek olursak, bugün içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir.

Bugün koyacağımız kanuni esaslar, mevcudiyet ve bağımsızlığımızı kurtaracak olan Millet Meclisini ve milli hükümeti takviyeye yönelik mana ve salahiyeti temin ve ifade etmelidir!"³⁷⁷

Bu tartışmaların neticesini Atatürk şöyle noktalamıştır: "...Meclise bir proje (Halkçılık Programı) vermiştim. 13 Eylül 1920 tarihli olup siyasi, toplumsal, idari, askeri görüşleri özetleyen ve idari teşkilat hakkındaki kararları içeren bu program, Meclisin 18 Eylül 1920 günü toplantısında okundu. İşte, bu tarihten, daha dört ay geçtikten sonra kararlaştıran ilk Teşkilatı Esasiye Kanunu (anayasa) bu programdan çıkmıştır."³⁷⁸

³⁷⁷ Gazi Mustafa Kemal, NUTUK Vesikalar s. 425-426

³⁷⁸ Gazi Mustafa Kemal, NUTUK Vesikalar. s. 426

TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU
(20 Ocak 1921)
Mevaddı Esasiye

"Madde 1- Hâkimiyet bilakaydû şart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

Madde 2- İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

Madde 3- Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşır.

Madde 4- Büyük Millet Meclisi, vilayetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir.

Madde 5- Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede, bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın azalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık heyet layık heyetin içtimainı kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin yalnız bir sene temdidi caizdir. Büyük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden vilayetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.

Madde 6- Büyük Millet Meclisinin Heyeti Umumiyesi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder.

Madde 7- Ahkâmı şer'iyenin tenfizi, umum kavaninin vaz'ı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akti ve vatan müdafaası ilanı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir. Kavanin ve nizamat tanziminde muamelatı nasa erfak ve ihtiyacatı zamana evfak ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile adap ve muamelat esas ittihaz kılınır. Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti kanunu mahsus ile tayin edilir.

Madde 8- Büyük Millet Meclisi, hükümetin inkısam eylediği devairi kanunu mahsus mucibince intihap kerdesi olan vekiller vasıtası ile idare eder. Meclis, icrai hususat için vekillere veçhe tayin ve ledelhace bunları tebdil eyler.

Madde 9- Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi tarafından intihap olunan reis bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi reisidir. Bu sıfatla Meclis namına imza vaz'ına ve Heyeti Vekile mukarreratını tasdika selahiyettardır. İcra Vekilleri Heyet içlerinden birini kendilerine reis

intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi reisi Vekiller Heyetinin de reisi tabiidir.

- İdare -

Madde 10- Türkiye, coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiye-lerden tereküp eder.

-Vilayet -

Madde 11- Vilayet, mahalli umurda manevi şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir. Harici ve dahili siyaset, şer'i, adli ve askeri umum, beynelmilel iktisadi münasebet ve hükümetin umumi tekalifi ve menafii birden ziyade vilayete şamil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vaz'edilecek kavanin mucibince Evkaf, Medaris, Maarif, Sıhhiye, İktisat, Ziraat, Nafia ve Muaveneti İçtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi Vilayet Şuralarının şalahiyeti dahilindedir.

Madde 12- Vilayet Şuraları, vilayetler halkınca müntehap azalardan mürekkeptir. Vilayet Şuralarının içtima devresi iki senedir. İçtima müddeti senede iki aydır.

Madde 13- Vilayet Şurası, azası meyanında icra amiri olacak bir reis ile mutelif şua batı idareye memur azadan teşekkül etmek üzere bir idare heyeti intihab eder. İcra selahiyeti, daimi olan bu heyete aittir.

Madde 14- Vilayette Büyük Millet Meclisinin vekili ve mümessili olmak üzere vali bulunur. Vali, Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından tayin olunup, vazifesi devletin umumi ve müşterek vezaifini rüyet etmektir. Vali, yalnız devletin umumi vazaifile mahalli vezaif arasında tearuz vukuunda müdahale eder.

- Kaza-

Madde 15- Kaza yalnız idari ve inzibati cüzü olup manevi şahsiyeti haiz değildir. İdaresi, Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından mansup ve valinin emri altında bir kaymakama mevdudur.

- Nahiye-

Madde 16- Nahiye, hususi hayatında muhtariyeti haiz bir manevi şahsiyettir.

Madde 17- Nahiye'nin bir şurası, bir idare heyeti ve bir de müdürü vardır.

Madde 18- Nahiye şurası, nahiye halkınca doğrudan doğruya müntehap azadan tereküp eder.

Madde 19- İdare heyeti ve nahiye müdür, nahiye şurası tarafından intihap olunur.

Madde 20- Nahiye şurası ve idare heyeti kazai, iktisadi ve mali salahi-yeti haiz olup bunların derecatı kavanini mahsusa ile tayin olunur.

Madde 21- Nahiye, bir veya bir kaç köyden mürekkep olduğu gibi bir kasaba da bir nahiye'dir.

-Umumi müfettişlik-

Madde 22- Vilayetler, iktisadi ve içtimai münasebetleri itibariyle birleş-tirilerek, umumi müfettişlik kıtaları vücuda getirilir.

Madde 23- Umumi müfettişlik mıntıklarının umumi surette asayişinin temini ve umum devair muamelatının teftişi, umumi müfettişlik mıntık-a-sındaki vilayetlerin müşterek işlerinde ahengin tanzimi vazifesi umumi müfettişlere mevdudur. Umumi müfettişler Devletin umumi vezaifile mahalli idarelere ait vezaif ve mukarreratı daimi surette murakabe ederler.

-Madde münferide-

İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meri olur. Ancak elyevm münakit Büyük Millet Meclisi 5 Eylül 1336 tarihli nisabı müzakere kanununun birinci maddesinde gösterildiği üzere gayesinin husulüne kadar müstemir-ren müçtemi bulunacağı cihetle işbu Teşkilatı Esasiye Kanunundaki 4"üncü, 5'inci, 6'ıncı maddeler gayenin husulüne elyevm mevcut Büyük Millet Meclisi adedi mürettebinin sülusanı ekseriyetle karar verildiği takdirde ancak yeni intihabdan itibaren meriyül icra olacaktır (20 Ocak 1921).³⁷⁹

İkinci Grup'un Mustafa Kemal'i Milletvekili Seçtirmeme Girişimi

2 Aralık 1922 günü Meclise, İkinci Grup'tan Erzurum Milletvekili Süleyman Necati, Mersin Milletvekili Selahattin (Köseoğlu) ve Canik Milletvekili Emin Beyler, "Milletvekili Seçim Kanunu"nda değişiklik

³⁷⁹ Prof. Dr. Suna Kili, Osmanlı ve Türk Anayasaları, s.25-27. Baskı:1980

yapılması ile ilgili bir teklif verdiler: "Türkiye Büyük Millet Meclisine üye seçilebilmek için, Türkiye'nin bugünkü sınırları içindeki yerler halkından olmak veya kendi seçim bölgesi içinde yerleşmiş olması şarttır. Ondan sonra göçmen olarak gelenler yerleştikleri tarihten itibaren beş yıl geçmiş ise seçilebilir."³⁸⁰

Doğrudan doğruya Mustafa Kemal'i hedef alan bu durum karşısında, Mustafa Kemal Meclis kürsüsünde şu konuşmayı yapar: "Maalesef, benim doğum yeri bugünkü sınırlar dışında kalmış bulunuyor. İkincisi, herhangi bir seçim bölgesinde beş yıl oturmuş da değilim. Doğum yerim, bugünkü milli sınırlar dışında kalmıştır. Fakat bu böyle ise, bunda benim küçük bir kasıt ve kabahatim yoktur. Bunun sebebi bütün memleketimizi, milletimizi batırıp yok etmek isteyen düşmanların işgal ve istila hareketlerinin kısmen önlenememiş olmasıdır. Eğer düşmanlar maksatlarında tam başarıya ulaşmış olsalardı; Allah korusun, bu tasarıya imza konmuş efendilerin de doğum yerleri sınır dışında kalabilirdi.

Bundan başka, bu maddenin gerektirdiği şartlar bende yoksa yani beş yıl sürekli olarak bir seçim bölgesinde oturmamış isem, o da vatana yaptığım hizmetler yüzündendir. Eğer bu maddenin istediği şartları yerine getirmeye çalışsaydım, İstanbul'u kazandırmaktan ibaret olan Arıburnu, Anafartalar'daki savunmalarımı yapmamam gerekirdi. Eğer ben bir yerde beş yıl oturmaya mahkûm olsaydım, Bitlis ve Muş alındıktan sonra, Diyarbakır'a doğru yayılan düşmanların karşısına çıkmamam, Bitlis ve Muş'u kurtarmaktan ibaret olan vatan görevimi yapmamam gerekirdi. Bu efendilerin istediği şartları taşımak isteseydim, Suriye'yi boşaltan orduların döküntülerinden Halep'te bir ordu kurarak, düşmana karşı savunmaya geçmemem ve bugünkü sınırlar dediğimiz sınırları fiili olarak çizmemem gerekirdi.

Zannediyorum ki, ondan sonraki çalışmalarım herkesçe bilinmektedir. Hiçbir yerde beş yıl oturamayacak kadar çalışmış bulunuyorum. Ben zannediyordum ki, bu hizmetimden dolayı milletimizin sevgi ve saygısını kazandım. Belki bütün İslam dünyasının sevgi ve saygısını da kazanmış bulunuyorum. Fakat bu durumdan dolayı, bu sevgi ve saygılara karşılık vatandaşlık haklarından yoksun bırakılacağımı asla hatırıma getirmezdim. Tahmin ediyor ve ediyordum ki, yabancı düşmanlar bana suikast yapmak suretiyle, beni memleket hizmetinden alıkoymaya çalışacaklardır. Fakat hiçbir zaman hatır ve hayalime getirmezdim ki yüce Mecliste iki üç kişi

³⁸⁰ Kemal Atatürk, NUTUK, s.489

bile olsa, aynı zihniyette kimseler bulunabilsin. Bu bakımdan ben anlamak istiyorum, bu efendiler, gerçekten kendi seçim bölgelerinin duygu ve düşüncelerini mi aksettiriyorlar?

Yine bu efendilere karşı söylüyor ve soruyorum: Milletvekili oldukları için elbette bütün milletin vekili sıfatını taşıyorlar. Yalnız, bu efendiler, acaba milletin de kendileri gibi düşündüğünü söyleyebilirler mi?

Efendiler, beni vatandaşlık haklarımdan yoksun bırakmak yetkisi bu efendilere nereden verilmiştir? Bu kürsüden, resmen yüce Heyetimize, bu efendilerin seçim bölgeleri halkına ve bütün millete soruyorum ve cevap istiyorum.³⁸¹

Mustafa Kemal'in bu konuşmasının ardından halk Meclis Başkanlığı'na protesto telgraflarını yağdırmıştı. Bu üç milletvekiline ve mensup oldukları İkinci Grup üyelerine-yandaşlarına suçlama getirmişlerdi. En ağır protes-toyu-suçlamayı Rize halkı; kendi milletvekili olan İkinci Grup'tan Osman Efendi'ye yapmışlar ve şöyle bir telgraf çekmişlerdi: "... Bizce hiçbir şahsiyet ve değeri olmayan milletvekilini lanetleriz; o artık sancağımızı temsil etme hakkına sahip değildir... Şu zamanda vatansızların bile katılmayacağı muhalefet ve bozgunculuk düşüncesini bize tavsiye eden milletvekili efendiyi benimseyecek bir tek kişi sancağımızda yoktur..."³⁸²

Emperyalizme karşı Büyük Taarruzla (26 Ağustos-9 Eylül 1922), tarihte görülmemiş bir bağımsızlık savaşını kazanan Başkumandan Gazi, Mareşal Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bu kin ve nefret dolu düşünce ve eylemlerde bulunan başta İkinci Grup olmak üzere diğer muhalifleri vicdani mesuliyetleriyle başbaşa bırakıyoruz.

İkinci Grubun Başkomutanlık Kanununa Muhalefeti

Türkiye Büyük Millet Meclisince Mustafa Kemal Paşa'yı başkomutan olarak seçen, Başkomutanlık Kanunu 5 Ağustos 1921'de çıkmıştır. Üçer aylık süreleri olmak üzere; birinci defa 31 Ekim 1921'de, ikinci defa 4 Şubat 1922'de, üçüncü defa 6 Mayıs 1922'de; dördüncü defa ise, süresiz olarak, 20 Temmuz 1922'de uzatılmıştır. Uzatmalar her defasında, başta İkinci Grup üyeleri olmak üzere diğer muhalifler tarafından her türlü eleştiri, hücumlara uğramıştı.

³⁸¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 489-490

³⁸² Gazi Mustafa Kemal, NUTUK-Vesikalar, s. 556

Sakarya Savaşı sürecinde,³⁸³ bir taktik gereği Türk ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi üzerine İkinci Grup, "Ordu nereye gidiyor, millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır; O nerede? Onu göremiyoruz. Bugünkü acıklı ve korkunç durumun asıl sorumlusunu ordunun başında görmek istedik" gibi söylemlerle Meclisi kargaşaya sürüklüyorlardı; burada hedef Mustafa Kemal Paşa idi.³⁸⁴

İkinci Grup'un başkanlarından Selahattin (Köseoğlu) Bey, bir taktik gereği "Mustafa Kemal Paşa ordunun başına geçsin" diyordu. Mustafa Kemal bu durumu şöyle anlatır:

"Bir defa benim doğrudan doğruya ordunun başına geçmem teklifinde bulunanların düşünce ve amaçlarını ikiye ayırmak mümkündür. Benim ve benimle birlikte birçoklarının o zaman anladığımıza göre; bir takım kimseler artık ordunun tamamen yenildiğine, durumun iadesine imkân kalmadığına, bundan dolayı da davanın, güttüğümüz milli davanın kaybedildiği yargısına varmışlardı. Bu sebeple duydukları öfke ve hıncın acısını benden almak istiyorlardı. İstiyorlardı ki, kendi zanlarına göre bozguna uğramış ve bozgunu devam edecek olan ordunun başında benim de şahsiyetim bozguna uğrasın. Diğer bir takım kimseler, diyebilirim ki çoğunluk, bana karşı duydukları güven dolayısıyla, samimi olarak ordunun başına geçmemi arzu ediyorlardı."³⁸⁵

BMM'de tartışmalar sürüyordu. Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın fiilen başkomutanlığı üzerine alması, Meclisçe son çare olarak görüldü. Ve Başkomutan olması istendi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Meclise aşağıda yer alan önergeyi verdi; muhalefet yeniden ayaklandı...

"Meclisin pek sayın üyelerinin genel olarak beliren istek ve talepleri üzerine Başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu görevi şahsen üzerime almaktan doğacak yararları azami çabuklukla elde edebilmek, ordunun maddi ve manevi gücünü en kısa zamanda artırıp en yüksek seviyeye çıkarmak, sevk ve idaresini bir kat daha kuvvetlendirmek için, Türkiye Büyük Millet Meclisinin sahip olduğu yetkileri fiilen kullanmak şartıyla üzerime alıyorum. Ömrüm boyunca milli hâkimiyetin en sadık bir kulu olduğumu millete bir defa daha gösterebilmek için, bu yetkinin üç ay gibi kısa süreyle sınırlandırılmasını ayrıca talep ederim."³⁸⁶

³⁸³ Bakınız Sakarya Savaşı başlığına

³⁸⁴ Kemal Atatürk, NUTUK, s.414

³⁸⁵ Kemal Atatürk, NUTUK, s.414

³⁸⁶ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 415

Mustafa Kemal Paşa'nın bu önergesine İkinci Grup'tan ciddi eleştiriler gelmişti. Bu eleştirileri iki noktada toplanıyordu: Birincisi, "Başkomutanlık unvanı" verilmesi; ikincisi ise, "Meclisin yetkilerinin bir şahsa devredilmesi"...

İkinci Grup'un kurucularından Mersin Milletvekili Selahattin (Köseoğlu), yine aynı Grup'tan Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey'ler gibi muhalifler; "Meclisin kendi yetkisini bir başkasına vermekle işlemez hale geleceğini, millettten aldığı vekâleti başkasına devretme hakkı bulunmadığını ve aslında orduya komuta edecek bir kimseye Meclise ait yetkilerin verilmesinin söz konusu olamayacağını, buna gerek olmadığını" belirttiler.³⁸⁷

Tartışmalardan sonra, Mustafa Kemal, yukarıda belirttiğimiz önergesinde bazı değişiklikler yaparak tasarı olarak Meclis Başkanlığı'na sundu. Tasarı, 5 Ağustos 1921 tarihinde, aşağıdaki şekilde kanunlaştı:

"1. Millet ve memleketin kaderine fiilen el koyan tek yüce kuvvet olan ve üyelerinin her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile hukuku ve yasama dokunulmazlığı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, aşağıdaki koşullarla, fiili Başkumandanlık görevine kendi reisi Mustafa Kemal Paşa'yı memur etmiştir.

2. Başkumandan ordunun maddi ve manevi kuvvetini en üst düzeye çıkartmak ve sevk ve idaresini bir kat daha sağlamlaştırmak hususunda, Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna ilişkin yetkisini, Meclis adına fiilen kullanmaya yetkilidir.

3. Adı geçen kişiye yukarıdaki maddelerle emanet edilen yetki üç ay süreyle geçerlidir. Meclis gerek gördüğü takdirde bu sürenin bitiminden önce de bu sıfat ve yetkiyi yürürlükten kaldırabilir.

4. Bu kanun yayın tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

5. Bu kanunun yürütülmesine Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur."³⁸⁸

Birinci ve İkinci Uzatma:

Başkomutanlık Kanunu'nun birinci üç aylık uzatması; Meclisçe 31 Ekim 1921, ikinci uzatma ise 4 Şubat 1922'de kabul edilmişti. Ancak,

³⁸⁷ TBMM, GCZ. Cilt 2. s. 165, Kemal Atatürk, NUTUK, s. 415

³⁸⁸ TBMM GCZ. Cilt 2. s. 174-175, Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt 11. 280)

kanun üzerinde İkinci Grup'un önde gelenleri çok ağır eleştirilerde bulunmuştu. Eleştiri iki ana konu üzerinde yoğunlaşmıştı: Birincisi, Başkomutanlığın Mustafa Kemal'de kalıp kalmaması... İkincisi, Meclis yetkilerinin üç ayla sınırlı dahi olsa bir şahsa devredilemeyeceği idi.

İkinci Grup'un başkanlarından Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş) eleştirilerini özetle şöyle yapıyordu: "... Maddi ve manevi kuvvetlerin bir kişiye (Mustafa Kemal'e) verilmesi bir millet için zaafıdır. Sorumlu olan bir Heyet-i Vekilemiz (Bakanlar Kurulumuz) vardır. Paşa Hazretleri'nin (Mustafa Kemal'in) Meclis Reisi olmak sıfatıyla sorumluluğu yoktur, Başkomutan olmak sıfatıyla sorumluluğu vardır. Paşa Hazretleri eğer (Meclis) başkanlığında oturmak istiyorsa, bu gibi görevlerden elini çeksin..."³⁸⁹

Yani Hüseyin Avni Ulaş, iki görev bir kişide olmaz, Mustafa Kemal Paşa birini tercih etsin diyordu. Oysa Türkiye emperyalizmle savaş halindeydi; Türk milleti ya var olacak ya da tarihin küllerinde yer alma tehlikesi içindeydi; vatan ve millet olarak olağanüstü bir durum yaşanıyor-du. Böyle bir durumda, Meclisten karar çıkmasının, iktidar-muhalefet çatışmalarını bir tarafa bırakalım, normal meclislerde dahi günler aldığı çok açık olarak bilinmektedir. Onun için, Atatürk'ün ifade ettiği gibi yetki devri, hem içerik açısından hem de üç ay gibi kısa bir süreli olduğundan Meclisin yetkisinin gaspı değildi.

İkinci Grup'un başkanlarından sayılan Mersin Milletvekili Selahattin Köseoğlu, diğer İkinci Grup üyelerinden Ertuğrul, Milletvekili Necip Soydan, Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Güneri, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, Canik Milletvekili Nazif Özalp, Siverek Milletvekili Mustafa Lütfi Azer gibi İkinci Grup üyeleri, özellikle Başkomutanlık Kanunu'nun, Meclisin yetkisinin Başkomutan'a devri ile ilgili 2. maddesine karşı çıkıyorlardı:

Meclis Başkanlığına aşağıda özetle belirtilen önergeyi, Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Güneri imzasıyla vererek bu yetkinin kaldırılmasını talep etmişlerdi. "Başkomutanlık Kanunu'nun ikinci maddesiyle verilen yetkiye dayanılarak yapılan icraat memlekette iyi neticeler vermiş ve iktisadi kudretimizin mühim bir kısmını feda ettiğimiz halde ordunun ihtiyacına çare olunamamış olduğundan bir daha bu mahiyette vergiler

³⁸⁹ TBMM, GCZ. Cilt 2, s. 413

koymaya vesaireye gerek kalmamak üzere söz konusu maddedeki yetkinin yürürlükten kaldırılmasını teklif ederim."³⁹⁰

Bu önerge Meclisçe kabul edilmemiş; yukarıda da belirtildiği gibi Başkomutanlık süreleri, birinci-ikinci defa uzatılmıştı.

Önemli Olay Haline Getirilen Üçüncü Uzatma

Mustafa Kemal'in hastalığı nedeniyle Mecliste bulunamadığı 5 Mayıs 1922'de, Başkomutanlık süresinin uzatılması Genel Kurula gelmişti. Muhalefetin başını çeken İkinci Grup, sürenin uzatılmasını kabul ettirmemişti. İşin vahim tarafı, ordu komutansız kalmıştı. Bu yüzden Bakanlar Kurulu da istifaya kalkışmıştı.

Olay haline getirilen üçüncü uzatmanın dayanağı, birinci ve ikinci uzatmada olduğu gibi, Mustafa Kemal'e karşı olma ve Meclisin sınırlı-kısa süreli de olsa yetki devri idi:

İkinci Grup'tan Erzurum Milletvekili Mehmet Salih (Yeşiloğlu), "Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisin hakkını zorla ele geçirmeye çalıştığını, haklarını vermeyeceklerini" ifade etti.

Mustafa Kemal bu suçlamaya 6 Mayıs 1922'de gizli oturumda şöyle yanıt verdi:

"... Her birinizin olağanüstü yetki ile seçilmesine ve olağanüstü yetkiye sahip bir Meclisin kurulmasına ve bu Meclisin memleketin kaderini ele alacak bir nitelik kazanmasına herkesten fazla ben çalıştım. Bunu sağlamak için en yakın arkadaşlarımla görüş ayrılığına ve çatışmaya düştüm. Bütün hayatımı, varlığımı, bütün şeref ve haysiyetimi en öldürücü tehlikeye attım. Demek oluyor ki bu (Meclis) benim eserimdir. Ben eserimi alçaltmakla değil yükseltmekle görevliyim. Mehmet Salih Efendi'nin 'Meclisin hakkını zorla ele geçirmek' sözünü reddediyor ve olduğu gibi M. Salih Efendi'ye iade ediyorum. Böyle bir şey söz konusu değildir ve olamaz".³⁹¹

Aynı gruptan Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Şükrü (Koç) Meclisin bu konuda gizli oturum yapmasına "Gerçeğin milletten gizlendiğini" ileri sürerek karşı çıkmıştı. Mustafa Kemal'in bu suçlamaya cevabı çok ağır olmuştu: "Bir defa TBMM, yalnız yasama görevi olan bir meclis

³⁹⁰ TBMM GCZ, Cilt 2, s. 429-432

³⁹¹ Atatürk'in Bütün Eserleri Eserleri, cilt:13 s.38/...52

değildir. Yürütme yetkisine de sahip bulunuyor. Böyle olmasa bile, memleketin, devletin her türlü işleri ile ilgili kararları, vaktinden önce açıkça söz konusu etmek ve herkese duyurmak dünyanın neresinde görülmüştür (YN: Günümüzde tüm parlamenter sistemlerde gizli oturumlar vardır, yapılmaktadır). Özellikle söz konusu edilen durum, düşman karşısında bulunan bir ordunun Başkomutanı ile ilgili olursa, bunu açık oturumda görüşerek, lehte olduğu gibi aleyhte söylenen sözleri de düşmana ışıttirmekte memleketin bir çıkarı var mıdır? Başkomutanın ordu üzerindeki, özellikle düşman üzerindeki etki ve nüfuzunun çok büyük olması gerekir...

Mehmet Şükrü Bey'in dediği gibi, hiçbir vakit gerçekleri milletten gizlemek düşüncesine dayanmamaktadır... Şükrü Efendi bilsin ki, onun dediği gibi komedya oynamıyoruz. Biz buraya komedya oynatmak için toplanmadık. Efendiler, komedya oynayan oynatan Şükrü Efendi'nin kendisidir. Fakat emin olsun ki, biz o komedyaı oynamayacağız..."³⁹²

İkinci Grup'un başkanlarından Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Ulaş'ın çok ağır suçlamaları, aynı ağırlıkta karşılık bulmuştu. Atatürk şöyle diyordu: "... Hüseyin Avni Bey Meclise 'bu tutumla milleti rezil edeceksiniz' demiş ve 'miskinler' sözünü kullanmış... (YN: Mustafa Kemal Paşa'yı kastederek) 'görevler şahsa bağlı değildir; şahıs yoktur, millet vardır' gibi hiddet ve kin dolu söylemlerde bulunmuştu.

Doğrudur, asıl olan millettir, toplumdur; fakat fertler de vardır. Meclis, memleket ve devlet işlerini fertlerle-şahıslarla yapmaktadır... Hüseyin Avni Bey'e ağır uyarılarda bulundum. Meclisin mahalle kahvesi olmadığını söyledim. Kendisinden, milletin kâbesi olan kürsüye saygılı olmasını istedim..."³⁹³

İkinci Grup'un en önde gelen isimlerinden Selahattin (Köseoğlu) Bey, ["Taarruz edemeyeceksiniz; oysa ordumuz güç bakımından en yüksek seviyeye gelmiştir. Bizim görevimiz siyaset yapmaktır. Bugünkü askeri durumun getirdiği masrafları incelemek için, Başkomutanlığın varlığı engeldir..."

Mustafa Kemal; bu mantıksız, dayanaksız, vicdanı muhasebesi olmayan, vatan ve milletin içine sürüklenmiş vahim durumu idrak etmeyen-edemeyen Selahattin Köseoğlu'nun bu suçlamalarına; "Ordumuzun güçlü

³⁹² Atatürk'ün Bütün Eseleri cilt:13 s.40,TBMM. GCZ. Cilt 3, s. 336

³⁹³ TBMM. GCZ. Cilt 3, s. 337

duruma geldiğini ancak istenilen seviyeye henüz ulaşmadığını, asıl görevlerinin siyaset yapmak olmadığını, tüm ülkenin ve milletin tek görevinin düşmanı topraklarımızdan kovmak olduğunu; bu görevi yapmadıkça siyaset yapmanın anlamsız kaldığını" ifade ederek; "siyaset yapmaya Başkomutan engel midir? Bu sözlerin Başkomutanlıkla ne ilgisi vardır?" sorularını sormuştur.³⁹⁴

Ayrıca, "Meclisin mali kaynaklarının incelenmesine, Başkomutanın ne zaman karşı çıktığının veya engellendiğinin" cevabını istemiştir.

Selahattin Köseoğlu'nun Mustafa Kemal ve hükümet tarafından gelen her türlü önerilere, tasarılar engel olmaya çalıştığı, ayrışma-zıtlasma peşinde olduğu açıkça görülmektedir.

Bütün bunlara karşı Atatürk; "milli hedeflere ulaşabilmek için tek çıkar yolun savaş ve savaşta başarılı olmak olduğunu; bütün gücün, bütün kaynakların ve bütün varlığımızın orduya verilmesi gerektiğini ve böylece gücümüzü bütün dünyaya tanıtacağımızı, ondan sonra da ancak bağımsız, özgür bir millet olarak yaşayabileceğimizi" ifade etmiştir.³⁹⁵

Bu arada İkinci Grup'un en taşkın isimlerinden Sivas Milletvekili Kara Vasıf (Karakol) şöyle bir iddiayı Meclis kürsüsünde ortaya atmıştır:

["Her yerde başkomutan vardır. Fakat başkomutanlık için ayrı bir kanun yoktur. Eldeki askeri kanunlar, her komutanın olduğu gibi başkomutanın görev ve yetkileri belirlidir ve sınırlıdır. Bunu da ilim tayin ve tespit eder. Başkomutan, cephenin gerisindeki işlerle uğraşmaz... Sakarya Savaşı'ndan sonra, işte hala kıpırdayamadık, kıpırdayamıyoruz."]

Kara Vasıf'ın bu sözleri, taraftarları tarafından bravo sesleri ile alkışlanmıştı. Bu durum karşısında Atatürk "çok üzüldüğünü, kahrolduğunu ve utanç duyduğunu ifade ederek, ordunun kıpırdamamasını ve o kıpırdamayacağını iddia eden bir gafilin alkışlanmasının çok garip olduğunu, bunun burada (Mecliste) halledilmesi gerektiğini ifade etmiş, bu olanların görmezlikten gelinmesini rica etmiştir."³⁹⁶

Yani Meclisin sınırlı ve süreli yetki vermesinin olamayacağı, Başkomutanlığın gereksizliği konularında, özellikle İkinci Grup'un muhalefeti, yukarıda da belirtildiği gibi, Meclis kararının istenmeyen bir şekilde çıkmasına neden oldu; süre uzatılmadı.

³⁹⁴ Atatürk'ün Bütün Eseleri cilt:13 s.42-44

³⁹⁵ Kemal Atatürk, NUTUK. s.445

³⁹⁶ Atatürk'ün Bütün Eseleri cilt:13 s.44-46

Atatürk Meclisteki bu konuşmasını şöyle tamamladı: "Ordu komutansız kalmıştı. Önlenmesi imkânsız bir felakete fırsat vermeme mecburiyeti ile karşı karşıya geldim... Düşman karşısında bulunan ordumuz başsız bırakılamazdı. Bunun için bırakmadım, bırakamam ve bırakmayacağım!... Bu gizli oturumda, muhaliflerin (başta İkinci Grup) hükümeti ve orduyu yıkmak için öteden beri kurcaladıkları daha bir takım noktalar üzerine hemen hemen düelloyu andıran tartışmalar oldu. Sonunda gerçeği öğrenen Meclis, oyunu şu yolla belirtti: 11 red, 15 çekimsere karşı 177 oyla Başkomutanlık Kanunu'nun süresi uzatıldı"³⁹⁷

Süresiz Uzatma: 20 Temmuz 1922

(Dördüncü ve Son Uzatma)

Başkomutanlık Kanunu'nun üçüncü uzatması 20 Temmuz 1922'de, yani Büyük Taarruz'un başlamasından bir ay önce bitmişti. Aynı gün yapılan gizli oturumda Atatürk, Meclisin yetki devrine ihtiyaç kalmadığını belirten konuşma yaptı:

"...Artık ordumuzun maddi ve manevi gücü, olağanüstü hiçbir tedbire ihtiyaç duymaksızın, milli gayeyi tam bir güvenle gerçekleştirecek düzeye ulaştırmıştır. Bu bakımdan, olağanüstü yetkilerin devam ettirilmesine gerek ve ihtiyaç kalmadığı görüşündeyim..."

Başkomutanlık görevimin süresi, olsa olsa Misak-ı Milli'mizin özüne uygun kesin bir sonuca ulaşacağımız güne kadar uzar. Mutlu sonuca güvenle ulaşacağımıza şüphe yoktur..."³⁹⁸

Atatürk'ün bu konuşmasından sonra BMM, Başkomutanlığın süresiz olarak uzatılması kararını aldı.

Bu durumu, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, "Siyasi Hatıralar" kitabında şöyle anlatır. Çok önemli, tarihi bir konuşma olduğu için aşağıda aynen vermek-teyiz. Bu arada Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın, Başkomutanlık Kanunu'nun uzatılması için ciddi bir çaba içinde olduğunu da hatıralarında görmekteyiz:

"Mustafa Kemal Paşa'nın yüksek kumandası altında Garp Cephesi ordularının yapacağı ciddi bir taarruz bizim için büyük bir istikbal vaadediyordu. Taarruz hazırlıklarının tamamlanmış olduğu Temmuz ayı sonlarında ve düşmana son darbenin vurulacağı bir zamanda, Başkumandanlık Kanunu'nun Meclisten gürültüsüz patırtısız ve ittifakla çıkarılması

³⁹⁷ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 443-448. Atatürk Araştırma Merkezi. Baskı: 2002

³⁹⁸ Kemal Atatürk, NUTUK, s.448

bir zaruret halini almıştı. Aksi takdirde düşman yeni ümitlere kapılacaktı. Bu sırada ne bir diktatörlük rejiminin hatıra gelmesine ve ne de vatani Osmanlı Padişahına teslim etmeyi düşünmeye lüzum vardı. Memleket yıkılmak, mahvolmak tehlikesine maruz kaldığı zamanlarda bile, yalnız kendisini ve hanedanını düşünen bir padişaha ve onun tereddide (soysuzluğa) uğramış olan sülalesine bu mukaddes vatan teslim ve emanet edilemezdi.

20 Temmuz 1922'de müzakere edilecek olan Başkumandanlık Kanunu'nun üzerinde anlaşarak Meclisten ittifakla çıkarılmasını zaruri görüyorduk. Ben şahsen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti fiili reisi sıfatı ve salahatiyle, daha evvel temaslarına başlamıştım... (Başbakan Rauf Orbay ve Meclis İkinci Başkanı Doktor Adnan Adıvar ve Refet Paşa ile görüşmeler yapılmış). Mustafa Kemal Paşa'ya şöyle dedi: 'İkinci Grup'tan ve bazı muhalifler karşınızda olabilir... (Ancak) üzerimize aldığımız vazifeyi muvaffakiyetle itmam edeceğinizden Meclis emindir. Yalnız birçoklarının tereddüt ettiği nokta şudur: Milli dava kazanıldıktan sonra, vaziyetiniz ne olacak ve ne yapacaksınız? Bazı partizanlar türlü türlü rivayetler çıkarıyorlar ve tereddüdü de onlar yaratıyorlar. Mücadelenin başından beri vatan uğrunda canla başla çalışanlar, sonunda bir emrivaki karşısında kalmak istemiyorlar. Bu yüzden Meclis, asıl hedef ve gayesinden ayrılıyor ve ciddi bir sebebe dayanmadan düşmanlarımızın karşısında ihtilafa düşmüş gibi bir manzara gösteriyoruz...

Türlü şayiaların çıkarıldığı şu günlerde, Meclis, gerek şahsınız ve gerekse memleket hakkındaki istikbale matuf (yönelik, ait) samimi düşüncelerinizi öğrenecek olursa, pek az istisnası ile bütün mebusları ve hatta herkesi eskisinden daha ziyade etrafınızda bulacaksınız...

Mustafa Kemal Paşa ise, 'merak etmeyiniz; tavsiyelerinizi dikkate alarak, şahsım ve istikbal hakkında gösterilen telaş ve heyecanı teşkil edecek tarzda beyanatta bulunacağım dedi.

Büyük Millet Meclisi mutat (alışılmış) olan saatte açılmıştı. Başkumandanlık Kanunu'nun müddeti 5 Ağustos'ta bitecekti. Bu tarih ise bayram tatiline tesadüf ediyordu. Binaenaleyh temdit (bu nedenle uzatma) muamelesinin tatilden evvel tamamlanması zarureti aşikârdı. Bu sebeple Meclis Umumi Heyeti, Başkumandanlık Kanunu'nun yeniden uzatılmasına dair olan teklifi kabul ederek, 20 Temmuz celsesi ruznamesine (oturum gündemine) almıştı. Gelen teklifin mahiyeti şöyle idi: Başkumandanlık müddeti 5 Ağustos'ta biteceğinden aynı tarihten itibaren eski şekli

değiştirilmeksizin müddeti üç ay daha uzatılacaktı. Esbabı mucibe (başlıca neden) olarak, harp vaziyetinin devamı gösterilmişti.

İlk sözü Mustafa Kemal Paşa aldı. Meclis kürsüsüne çıktı. Üzerinde Müşir (Mareşal) üniforması vardı. Biraz heyecanlı görünüyordu. Gazi Paşa'nın Meclisteki beyanatları arasında tarihi bir mahiyeti taşıyan bu konuşmayı, aynen nakletmek istiyorum:

'Efendiler! Bu takrir (önerge) münasebetiyle temdit (uzatma) müddeti mevzuu bahis (söz konusu) olan Başkumandanlık Kanunu, cümlemizin (hepimizin) hatırında olduğu gibi, istiklal milli (milli bağımsızlık) mücadelesinde geçirdiğimiz en buhranlı günlerin zade-i ilhamı (ilham kaynağı) olmak üzere, vücut bulmuştu. Geçen sene Ağustos'un ilk günlerinde Meclis-i Ali (Yüce Meclis), vaziyeti harbiyenin istilzam ettiği (savaş durumunun gerektirdiği) en kat'i ve en ciddi tedabiri tezekkür ederken (tedbirleri görüşürken), bu kanunu yapmış ve bir müddeti mahsusa (sınırlı bir zaman) ile irade-i milliyenin (milli iradenin), kendi iradesinin mühim bir kısmını uhde-i acizaname tevdi ederek (aciz şahsıma vererek), beni zaferin istihsaline (elde edilmesine) memur eylemişti.

Efendiler! Dünyada hiçbir meclis yoktur ki iki şartın tahakkukuna mani olmadıkça, böyle bir salahiyeti kendi ihtiyariyle (isteği ile) herhangi bir kimseye tevdi etsin (bıraksın). O şartlardan birisi fevkalade ve müstesna bir halin olduğuna isabetle karar vermek; ikincisi, kendisine salahiyet tevdi edecek kimse hakkında şüphe ve tereddütten ari (uzak) ve azami emniyet ve itimadın husulünü (vücut bulduğunu) görmüş olmaktır. Meclis-i Aliniz, 5 Ağustos'ta bu kanunu müttefikan (oybirliğiyle) kabul etmekle her iki noktayı isbat ve izhar etmiş (göstermiş) oldu. Birinci noktadan dolayı heyet-i celilenizi (yüce heyetinizi) takdir ve tebrik ederim. İkinci nokta ki hakkı acizanemde (acizane hakkımda) azami bir emniyet ve itimadı izhar eder. Bundan dolayı da, heyet-i celilenize kemal-i hulul (samimiyetle) ile arzı teşekkür (arz) ederim. Ancak, bu maddenin ifade ettiği veçhile (üzere) mevzuu bahis olan salahiyetin acizlerine tevdi, ordunun maddi ve manevi kuvvetini yükseltmek, sevk ve idaresini tarsin etmek (sağlamlaştırmak) maksadıyla vuku bulmuştu. Kemal-i iftiharla ve büyük bir memnuniyetle arz ederim ki, bugün ordumuzun kuvve-i maneviyesi (manevi gücü) en ali (yüksek) derecededir. Ordumuzun kuvve-i maddiyesi (maddi gücü) de fevkalade hiçbir tedbire ihtiyaç hissettirmeksizin amali milliyeyi (milli amacı) kemali (yetkin) emniyetle istihsal edecek bir mertebeye (dereceye) vasil olmuştur. Bu sebeple artık böyle bir salahiyeti idame etmeye (yetkiyi devam ettirmeye) lüzum ve ihtiyaç kalmadığı kanaatindeyim. Bugün

zevalini (sona erişini) görmekle memnun olduğumuz bir ihtiyacın İnşallah bundan sonra da tahassülünü (ortaya çıktığını) görmemekle bahtiyar olacağız.

Mes'ut neticeye vasil olacağız

Beyanat, derin bir alaka ve heyecanla dinleniyordu. Gazi Paşa sözlerine şöyle devam etti:

‘Efendiler! Hâkimiyeti Milliye'nin bila kayd ve şart millete ait olduğunu tesbit ve ifade eden Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hükmünce bugünkü Başkumandanlık makamı dahi muvakkattir. Başkumandanlık sıfat ve salahiyeti doğrudan doğruya Meclis-i Alininin şahsiyeti maneviyesinde mündemiçtir. Böyle bir makamın, icabı hadisat olarak muvakkaten ihdas etmiş olduğunuz bu makamın temadisi, olsa olsa Misak-ı Millimizin ruhu aslı ile müterafik neticeyi katiyeye vasil olacağımız güne kadar devam eder. (*Tabii sedaları*). Meclis-i Alininin ilk içtima günlerinde kabul ettiği bir esas vardır ki, o esas, an'aratu milliye ve mukaddesatı diniyemizi tamamen mahfuz bulundurur. Şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da o esasa tevfiği hareket ederek, netice-i mes'udeye emniyetle vasil olacağımıza şüphe yoktur (*İnşallah sedaları*). O gün, kıymetli İzmir'imiz, güzel Bursa'mız, makam-ı hilafet ve saltanat olan İstanbul'umuz, Trakya'mız anavatana iltihak etmiş olacaktır. (*İnşallah sedaları*). O mes'ut günün hululünde bütün milletle beraber Heyet-i Celileniz ve ben de, Heyet-i Aliyeniz içinde bir fert ve bir aza olarak bittabi en büyük saadetleri idrakle müşerref olacağız.’

Günümüz Türkçesi ile:

Efendiler milli hâkimiyetin kayıtsız şartsız millette olduğunu tespit ve ifade eden Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hükmünce bugünkü Başkumandanlık makamı dahi geçicidir. Başkumandanlık sıfat ve salahiyeti doğrudan doğruya yüce Meclisinizin manevi şahsiyetinde bulunmaktadır. Böyle bir makamın, hadisenin icabı olarak geçici olarak meydana getirmiş olduğunuz bu makamın sürüp gitmesi, olsa olsa Misak-ı Milli'mizin asli ruhu ile birlikte kati neticeye ulaşacağımız güne kadar devam eder. (*Tabii sesleri*.) Yüce Meclisimizin ilk toplanma günlerinde bir esas vardır ki, o esas milli ananelerimizi ve dini mukaddesatımızı tamamen saklı bulundurur. Şimdiye

kadar olduğu gibi bundan sonra da o esasa uygun hareket ederek mesut neticeye emniyetle ulaşacağımıza şüphe yoktur. (*İnşallah sesleri*.) O gün kıymetli İzmir'imiz, güzel Bursa'mız, hilafet ve saltanat merkezi olan İstanbul'umuz, Trakya'mız anavatana iltihak etmiş olacaktır. (*İnşallah sesleri*.) O mesut gün geldiğinde, bütün milletle beraber yüksek heyetiniz ve ben de yüksek heyetiniz içinde bir fert ve bir üye olarak bittabi en büyük saadetleri idrakte müşerref olacağız.

Gazi Paşa, beyanatını şu heyecanlı ve tesir edici sözlerle tamamlamıştı:

'Efendiler! Makamı riyasetinizde bulunmakla mübahi olan acizleri, o gün iki kere mes'ut olacağım. İkinci saadetimi temin edecek olan husus, benim bundan üç sene evvel, mukaddes davamıza başladığımız gün, bulunduğum mevkie rücu edebilmekliğim imkânı olacaktır (*Alkışlar*). Hakikaten sine-i millette bir ferdi millet olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur. Vâkıfı hakayik olan, kalp vicdanında manevi ve mukaddes hazzlardan başka zevk taşımayan insanlar için, ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamatin hiçbir kıymeti yoktur. Sözlerime hitam verirken, mevzuu müzakere edilecek kanunda bu salahiyetin merfu olmasını nazarı dikkatte bulundurmanızı rica ederim.'

Günümüz Türkçesi ile:

Efendiler, başkanlık makamınızda bulunmakla kıvanç duyan acizleri o gün iki kere mesut olacağım. İkinci saadetimi temin edecek olan husus benim bundan üç sene evvel mukaddes davamıza başladığımız gün bulunduğum makama dönebilmekliğim imkânı olacaktır. (*Alkışlar*.) Hakikaten milletin sinesinde serbest bir millet ferdi olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur. Hakikatlere vakıf olan, kalp ve vicdanında manevi ve mukaddes hazzlardan başka zevk taşımayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamların hiçbir kıymeti yoktur. Sözlerime son verirken müzakereye konu edilecek kanunda bu salahiyetin kaldırılmış olmasını nazarı dikkatte bulundurmanızı rica ederim. (*Şiddetli ve sürekli alkışlar*.)

Gazi Paşa'nın bu heyecanlı hitabesi, Meclis üzerinde çok iyi bir tesir bırakmış, sözleri sürekli alkış ve tezahüratla karşılanmıştı. Bilhassa Meclis muhitinde, "Zaferin istihsalinden sonra Gazi Paşa'nın şahsiyeti ne olacak

ve neler yapacak?" sual ve tereddütlerine güzel ve tatmin edici bir cevap vermişti. "Sine-i millette serbest bir ferdi millet olarak" kalacaktı. Bu, Mustafa Kemal Paşa'nın zaferden sonra bir kenara çekileceği ve kendisinden istifade edilmek istenmeyeceği manasına gelmezdi. Millet, istediği zaman onu elbetteki baş tacı edebilirdi."³⁹⁹

İkinci Gruba En Büyük Destek, Rauf (Orbay) ve Kara Vasıf Bey'lerden

İkinci Grup'a görünüşte ön ayak olanlar, Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş) ve Mersin Milletvekili Selahattin (Köseoğlu) görünüyordu idiyse de, birinci planda etkin ve kışkırtıcı rol oynayanlar Rauf (Orbay) ve Kara Vasıf (Karakol)'ın olduğunu belirten Atatürk, durumu NUTUK'ta şöyle anlatır:

"İkinci Grup adını alan muhalifler, olumsuz yoldaki direnmelerini uzun süre denediler. Bakanlar Kurulu'nun seçim şeklini düzenleyen 8 Temmuz 1922 tarihli kanunla, Bakanların ve Bakanlar Kurulu Başkanı'nın doğrudan doğruya Meclisçe ve gizli oyla seçilmeleri sağlandı. Böylece, Bakanlar Kurulu Başkanlığı'ndan fiilen uzaklaştırılmış olduğum gibi, bakanların da benim göstereceğim adaylar arasından seçilmesi ile ilgili hüküm kaldırılmış oldu.

Muhalif grup, bundan sonra saldırıya geçti. Rauf Bey'i Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na getirmeye çalıştı. Bundan başarı da sağladı. Muhaliflerin gizli niyetlerini anlıyordum. Bununla birlikte Rauf Bey'i yanıma davet ettim. Meclisteki çoğunluğun kendisini Bakanlar Kurulu Başkanı olarak seçme eğiliminde olduğunu, bunun bence de uygun görüldüğünü söyledim. Rauf Bey, kararsız bir tavır takındı. 'Bakanlar Kurulu Başkanlığı'nın bir görevi yoktur' dedi. Rauf Bey demek istiyordu ki, Büyük Millet Meclisi'nin Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun da tabii başkanıdır. Bakanlar Kurulu'nun aldığı kararlar onun tarafından onaylanmadıkça yürürlüğe girmez. Buna göre, Bakanlar Kurulu Başkanı'nın bir yetkisi ve serbestliği yoktur. Gerçekten de Teşkilat-i Esasiye Kanunu gereğince durum böyleydi. Bununla birlikte, sonunda Bakanlar Kurulu Başkanlığı'nı kabul etti. Rauf Bey, 12 Temmuz 1922 tarihinden 4 Ağustos 1923 tarihine kadar bu görevde kaldı.

³⁹⁹ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 75-81. Baskı: 2011

Efendiler, bir nokta dikkatinizi çekmiştir. Kara Vasıf Bey'le Rauf Bey, muhalefetin doğuşunda, desteklenmesinde ve yönetiminde, daha ilk günden birlik olmuşlar ve liderliğini yapmışlardır. Fakat Rauf Bey, açıktan açığa İkinci Grup'a geçmeyerek, bizim içimizde kalma durumunu tercih ediyor. Bu durum üç yıl sürdü. Rauf Bey, en sonunda kendi ifadesiyle: 'Bizimle birlikte imiş gibi görünmeye artık imkân kalmadığı zaman' ayrılığını ilan etmek zorunda kaldı...⁴⁰⁰

Rauf (Orbay) Bey'in, İkinci Grup'un esas destekçisi olduğunu, bu grubun hareketli ve inatçı üyesi Samsun Milletvekili Emin (Gevelioğlu) Bey Atatürk'e şöyle anlatmıştı:

"Rauf Bey, İkinci Grup'u kıskırtıp aşırı hareketlerle yönlendiriyor... Ben Rauf Bey'e sordum: 'Sizin, bizi sürüklediğiniz bu iş sehpaye (idama) kadar gider... O zamanda bizimle beraber olacak mısınız?' Rauf Bey şu cevabı verdi: 'Birlikte olmazsam alçağım!..' "⁴⁰¹

Burada bir yanlış anlamaya meydan vermeyelim: Atatürk'ün muhaliflerinden söz ediyoruz. Muhaliflerin tümüyle vatan haini olduğu asla söz konusu edilemez!... İkinci Grup'ta adı geçen bazı kişiler, hem Balkan Savaşları'nda hem kongreler sürecinde hem de Kurtuluş Savaşı'nda vatan ve milletin kurtuluşu için ciddi mücadele vermişlerdir. Rauf Orbay gibi, bir kısmı Atatürk'ün çok yakın arkadaşları idi. Cumhuriyet-parlamenter sistem, laiklik, hükümet şekli, saltanat-halifelik konularında; özetle devrim ilkelerinde ciddi fikir ayrılıkları vardı...

Her insan hata yapar! Hataların-yanlışların çizgisi ve derinliği vardır; bu derinlik insanı vatan hainliğine kadar götürür: Türk milletinin emperyalizme karşı vatanını ve varlığını kurtarma-koruma mücadelesini "ölüm kalım" noktasında verilirken; bazı muhaliflerin bu durumu görmemezlikten gelerek kin, nefret, hınç için muhalefet yapmaları, sağduyunun kabul edemeyeceği bir husustur.

Mustafa Kemal'in milletvekili seçilmemesi için kanun yapmaya kalkanlar, orduyu başkomutansız bırakacak kadar gözü dönmüşler, iç isyanları kıskırtıp destekleyenler, vatanını bırakıp kaçanlar, emperyalizmle işbirliği içinde olanlar, işgalciler lehinde fetva verenler, Büyük Millet Meclisini bölmeye kalkışanlar, bağımsız-özgür, vatan ve millet bütünlüğümüzün tüm

⁴⁰⁰ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 449

⁴⁰¹ Yalçın Toker, Atatürk Muhaliflerinden Portreler 1. s. 38. Baskı: 2011

dünya devletlerince ve hukukunca tanınmasını sağlayan Lozan Antlaşması'na karşı çıkanlar bir kez daha düşünmelidirler.

TBMM Tarafından Saltanat ve Hilafetin Kaldırılması ve İkinci Grup

Mudanya Ateşkes (11 Ekim 1922) Antlaşması'ndan sonra Atatürk Ankara'ya döndü. Kafasında çok önemli bir iç politika meselesi vardı; çünkü o sırada Türkiye'de iki başlı bir iktidar vardı. Biri, Türk Kurtuluş Zaferi'ni kazanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, diğeri düşmanla iş birliği içinde olan padişah-halife yönetimi. Bu bölünmüşlüğün ortadan kaldırılması kaçınılmazdı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Padişah Vahdettin'i tahttan düşürmeye gerçekten de hazırды; ama Saltanatı kaldırmaya değıl...

Türk halkı, şimdi de olduğı gibi çoğunlukla muhafazakâr ve dinine bağılı idi. Tarih boyunca Devletina-padişahlığa karşı tek bir girişimde bulunmamıştı. Direnişler, aydınlar-askerler tarafından vücut buluyordu. Yani bir halk hareketi yoktu. Ancak, Kurtuluş Savaşı sürecinde ve hemen sonrasında, politik çevrelerde en geçerli olan düşünce ve kanaat, şimdi sultanın (Vahdettin'in) değiştirilmesi ve İngiltere'deki gibi "anayasal padişahlığın yani meşrutiyetin" kurulması idi. Bu durumda, büyük zafer kazanan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya başbakanlık (sadrızamlık) layık görölüyordu!

Birinci ve İkinci Grup'taki bazı din adamları, onun saltanatı kaldıracağından korkuyordu. Hatta Prof. Dr. Jorge G. Blanco Villalta'nın anlattığına göre, "... Saltanatın kaldırılması yerine, Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı ikinci bir hanedan kurucusu olarak görmeyi tercih ediyorlardı. (Bu gruplara göre) Millet de kurtarıcısının tahta geçmesini, aynı şekilde sevinçle karşıladı."⁴⁰²

Ancak Atatürk, meseleye bu açıdan bakmıyor, devrimci ilkeleriyle Türkiye'yi çağdaş geleceğe taşımaya inanıyor, böyle düşünceleri aklından bile geçirmiyordu; nitekim bunları aklından geçirmediğini, onun kurduğı Cumhuriyet rejimi, Cumhuriyet'in politik felsefesi ve ilkeleri ortaya koymuştur.

⁴⁰² Prof. Dr. Jorge G. Blanco Villalta. Atatürk. Çeviren, Fatih Özsu. s. 372

Başta İkinci Grup olmak üzere muhalifler Atatürk'ün saltanatı kaldırmak için gizli faaliyetlerde bulunduğunu etkili bir şekilde yayıyorlardı.

Atatürk bu durumu NUTUK'ta şöyle anlatır: "... İtilaf Devletleri tarafından, 28 Ekim 1922'de Lozan'da toplanacak olan Barış Konferansı'na davet edildik. İtilaf Devletleri, hala İstanbul'da bir hükümet tanımak istiyor ve onu bizimle birlikte konferansa davet ediyordu (YN: Başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri'nin amacı iki hükümet arasında ihtilaf çıkarıp kendileri için yarar sağlamaktı)...

Bu birlikte davet edilme durumu, şahsi saltanatın kaldırılması işini kesin olarak sonuçlandırdı. Gerçekten de 1 Kasım 1922 tarihli kanun gereğince, hilafet ile saltanat birbirinden ayrıldı. İki buçuk yılı aşan bir zamandan beri fiilen hükmünü yürüten millî saltanatın varlığı kabul edildi. Hilafet, açıklık kazanmış bir hakka sahip olmaksızın bir süre daha bırakıldı.

Efendiler, bu konuda zabıtlara geçmiş yeterince bilgi vardır. Konunun özel yönleri ile ilgili noktalar, belki yüce hey'etinizi ilgilendirir, düşünce-siyle bazı bilgiler sunacağım:

Bilindiği gibi, 'saltanat' ve 'hilafet' makamları ayrı ayrı ve birleşmiş olarak önemli meselelerden sayılmaktaydı. Bunu doğrulayan bir hatıramı anlatayım: 1 Kasım 1922 tarihinden önce, muhalifler, Meclis çevresinde benim saltanatı kaldıracağım yolunda telaşlı ve heyecanlı propaganda yapıyorlardı.

Rauf Bey, bir gün Meclisteki odama gelerek benimle bazı önemli konuları görüşmek istediğini ve akşam Keçiören'de Refet Paşa'nın evine gidersem daha güzel konuşabileceğimizi söyledi. Rauf Bey'in teklifini kabul ettim. Fuat Paşa'nın (Ali Fuat Cebesoy) da orada bulunmasına izin vermeme istedi. Onu da uygun gördüm. Refet Paşa'nın evinde dört kişi toplandık. (YN: Milliyetçi hareketin başlangıç günlerinde, 1919 yılında, Amasya'da bir araya gelmiş olan dört arkadaş yeniden bir araya gelmişti. Şu hususu bir defa daha tekrar edelim: Rauf Orbay ve Refet Bele Paşa'lar hiçbir zaman Atatürk'ü gönülden desteklememiş; aksine aleyhinde olmuşlardır. Ali Fuat Cebesoy Paşa ise, Atatürk'le tam bir anlayış içinde olmasa da, ona gerçekten hiç karşı çıkmamıştır...). Rauf Bey'den dinlediklerimin özeti şuydu: 'Meclis, Saltanat makamının belki de hilafetin ortadan kaldırılması görüşünün benimsenmiş olduğu endişesiyle üzgündür. Sizden ve sizin ileride benimseyeceğiniz tutumdan şüphe etmektedir. Bu bakım-

dan Meclise ve dolayısıyla millet kamuoyuna güven vermeniz gerektiğine inanıyorum.'

Rauf Bey'den saltanat ve hilafet konusundaki kanaat ve düşüncesinin ne olduğunu sordum. Verdiği cevapta şu açıklamalarda bulundu: 'Ben, dedi; saltanat ve hilafet makamına vicdanımla ve duygularımla bağlıyım. Çünkü benim babam, Padişahın ekmeği ve nimetiyle yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin ileri gelen adamları sırasına geçmiştir. Benim de kanımda o nimetin zerrelere vardır. Ben nankör değilim ve olmam. Padişah'a bağlılık borcumdur. Halifeye bağlılığım ise terbiyem gereğidir. Bunlardan başka, genel bir görüşüm de vardır. Bizde milleti ve kamuoyunu elde tutmak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam sağlayabilir. O da saltanat ve hilafet makamıdır. Bu makamı ortadan kaldırıp onun yerine başka nitelikte bir makam getirmeye çalışmak felakete ve büyük acılara yol açar. Bu da asla doğru olamaz.'

Rauf Bey'den sonra, karşımda oturan Refet Paşa'nın görüşünü sordum. Refet Paşa'dan aldığım cevap şuydu: 'Rauf Bey'in düşünce ve görüşlerinin hepsine katılıyorum. Gerçekten de bizde padişahlıktan ve halifelikten başka bir idare şekli söz konusu olamaz.'

Ondan sonra, Fuat Paşa'nın düşüncesini öğrenmek istedim. Paşa, Moskova'dan yeni döndüğünden, durumu, halkın duygu ve düşüncelerini daha yeterince incelemeye vakit bulamadığından söz ederek, görüşülen konu üzerinde kesin bir düşünce ve görüş ileri süremeyeceğini bildirdi ve özür diledi.

Ben, karşımdakilere kısaca ve şu cevabı verdim: 'Üzerinde durduğunuz konu bugünün işi değildir. Mecliste bazılarının telaş ve heyecana kapılmalarına da gerek yoktur.'

Rauf Bey, bu cevabımdan memnun göründü. Fakat şu veya bu şekilde bu konu etrafındaki görüşmelere yine devam edildi. Akşamüzeri başlayan konuşmalarımız, bütün gece sabaha kadar uzadı. Rauf Bey'in bir şeyi sağlama bağlamak istediğini hissettim. Benim hilafet ve saltanat ve ileride şahsen alabileceğim durumla ilgili olarak kendilerine söylediğim ve inandırıcı buldukları sözleri bana kürsüden bizzat Meclise karşı söyletmek...

Kendilerine söylediğim sözleri olduğu gibi Meclise karşı söylemekte de bir sakınca görmediğimi bildirdim. Üstelik bu sözleri kurşun kalemle bir kâğıt parçasına yazarak ertesi gün bir sırasını düşürüp Mecliste söyleyeceğime söz verdim. Verdiğim bu sözü yerine de getirdim. Benim bu konuş-

mam muhaliflerce, Rauf Bey'in başarısı olarak sayılmış ve kendisi takdir edilmiş...

Efendiler, belki bir takım kimselere göre Rauf Bey, üzerine aldığı görevi yerine getirmişti. Ben de açıkladığım üzere, genel ve tarihi görevimin o güne ait safhasını tamamlamıştım. Ancak, genel görevimin emrettiği asıl noktayı hedefe ulaştırmak ve uygulamaya geçmek gerektiği zaman da asla kararsızlığa düşmedim. Tevfik Paşa'nın telgrafları dolayısıyla saltanatı hilafetten ayırmaya ve önce saltanatı kaldırmaya karar verdiğim zaman, ilk yaptığım işlerden biri de, derhal Rauf Bey'i, Meclisteki odama çağırmak oldu. Rauf Bey'in, Refet Paşa'nın evinde sabahlara kadar dinlediğim düşünce ve görüşlerini hiç bilmiyormuşum gibi davranarak, ayakta, kendisinden şu istekte bulundum: 'Hilafet ve saltanatı birbirinden ayırarak saltanatı kaldıracaksınız! Bunun doğru olduğu konusunda kürsüden bir konuşma yapacaksınız!' Rauf Bey ile bundan başka bir tek kelime konuşmadık. Rauf Bey odamdan çıkmadan önce, aynı maksatla çağırmış olduğum Kâzım Karabekir Paşa geldi. Ondan da aynı şekilde konuşmasını rica ettim.

Efendiler, o tarihe ait Meclis tutanaklarında görüldüğü üzere Rauf Bey, kürsüden bir iki defa görüştü ve hatta saltanatın kaldırıldığı günün bayram olarak kabul edilmesi teklifini de ortaya attı.

Burada bir nokta, kafalarda düğüm olarak kalabilir. Bana, Padişah'a bağlılığı borç bildiğinden, saltanat makamı yerine başka nitelikte bir makamın getirilmesine çalışmanın felakete ve büyük acılara yol açacağını söylemiş olan Rauf Bey, benim yeni kararımı öğrendikten sonra ve hele kararımın desteklenmesi ve saltanatın kaldırılması için Mecliste bir konuşma yapmasını teklif etmem karşısında, ne düşündüğünü bile söylemeden boyun eğmiştir. Bu tutum ve davranış nasıl yorumlanabilir? Rauf Bey eski inanç ve görüşlerini değiştirmiş miydi? Yoksa bu görüşlerinde esasen samimi değil miydi? Bu iki noktayı birbirinden ayırmak ve biri üzerinde kesin bir yargıya varmak güçtür."⁴⁰³

Yukarıda Atatürk'ün ifade ettiği gibi, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, saltanatın kaldırılması konusunda bir fikir açıklayamadıysa da, Siyasi Hatıralar kitabında saltanatın kaldırılmasının kaçınılmazlığını ortaya koymaktadır:

"...Türk milletinin haklı ve kutsal davası olan Milli Mücadele'ye takındığı olumsuz tavır ve hatta daha ileri giderek söyleyebilirim ki, ihaneti

⁴⁰³ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 463-465

artık tamamen anlaşılmış olan, başta Gazi Paşa olmak üzere bizi idama mahkûm eden Sultan Vahdettin makamında kalmak istiyordu ki, bu asla mümkün olamazdı..."⁴⁰⁴

Saltanat Hilafetten Ayrılıyor

Yukarıda belirtildiğimiz gibi, saltanat 1 Kasım 1922'de TBMM tarafından kaldırıldı. Ancak bu o kadar kolay olmadı. Aşağıda görüleceği gibi, bu konuda başta İkinci Grup olmak üzere muhaliflerin ciddi direnişi vardı.

Bu durum karşısında Atatürk, işi sağlama almak için, Meclise saltanatla hilafetin birbirinden ayrılması teklifini yaptı. Muhalifler böyle bir teklifle karşılaşacaklarını hiç beklemiyorlardı. Teklif; "Saltanat kaldırılacak ve fakat hilafet Osmanlı Hanedanı'yla birlik devam edecek" şeklindeydi. Bu olay karşısında İkinci Grup üyeleri büyük bir şaşkınlık içine düştü ve saltanatın-halifeliliğin kaldırılmayacağını ifade ettiler:

"İkinci Grup'tan Mersin Milletvekili Selahattin (Köseoğlu), İzmir Milletvekili Ziya Hurşit (YN: Atatürk'e suikast düzenleme olayından İzmir'de idam edilmiştir), Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş); Sadrazam Tevfik Paşa Hükümeti'nin 'Lozan Konferansı'na TBMM Hükümeti temsilcileriyle birlikte katılmasına red cevabı verilmesini doğru bulduklarını; ancak saltanatın kaldırılmasına karşı olduklarını' beyan ettiler (30 Ekim 1922)"⁴⁰⁵

Mustafa Kemal'in Tarihi Konuşması: "Kapi Kırılmıştı!.."

*"Türk namındaki insan,
Nuh Peygamberin oğlu Yasef'in oğludur..."*

Bu muhalefet üzerine; 1 Kasım 1922'de, Mustafa Kemal, İslam ve Türk tarihine değinerek ve sözlerini gerçeklere dayayarak, halifelikle padişahlığın ayrılabilceğini, böylelikle egemenliğin Büyük Millet Meclisinin

⁴⁰⁴ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar. s. 159-183. Baskı: 2011

⁴⁰⁵ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar. s. 174-175

elinde kalacağını belirtti. Halife, manevi ve dini bir makam olarak Osmanlı Hanedanı'nda devam edecekti...

"Arkadaşlar! Hakikati aydınlatmak için hep beraber Türk tarihi ve İslam tarihi üzerinde kısa ve seri bir göz geçirmeyi uygun bulur musunuz?

Efendiler! Bu insanlık dünyasında asgari yüz milyonu aşan nüfustan meydana gelen büyük bir Türk milleti vardır. Ve bu milletin yeryüzü sahasındaki genişliği nispetinde tarih sahasında da bir derinliği vardır.

Efendiler! Bu derinliği isterseniz iki mikyasla ölçelim; birinci ölçü birimi, tarih öncesi devirlere ait mikyastır. Bu mikyasa göre Türk milletinin atası olan Türk namındaki insan, ikinci Ebülbeşer Nuh Aleyhüsselamın Oğlu Yasef'in oğlu olan zattır.

Tarih devrinin belge tedarikinde pek hoşgörülü olan ilk safhalarını biz de hoş görelim. Fakat en açık ve en maddi ve en kati tarihi delillere dayanarak beyan edebiliriz ki; Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetlerine tecelli gâh olmuş bir unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bu Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlettir.

Efendiler, yine malumdur ki, dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır ve bunların Asyai (Asyalı) kısmı Arabistan Yarımadası'nda yoğun olarak mevcudiyet arz eder.

Peygamberliğe ve resullüğe mazhar olan Fahri âlem Efendimiz, bu Arap kütlesi içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş mübarek bir vücut idi.

Ey Arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. İlahi adetlerin tecellilerine bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devirde değerlendirilebilir. İlk devir, insanlığın çocukluk ve gençlik devridir. İkinci devir, insanlığın erginlik ve olgunluk devridir.

İnsanlık, birinci devirde tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle meşgul olunmayı gerektirir. Allah, kullarının lazım olan olgunluk noktasına varmasına kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla meşgul olmayı Tanrılığın bir gereği saymıştır. Onlara Hazreti Adem Aleyhüsselam'dan itibaren kaydedilmiş ve edilmemiş ve sayısız denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve resuller göndermiştir. Fakat Peygamberimiz vasıtasıyla en son dini ve medeni hakikatleri verdikten sonra artık insanlıkla dolaylı olarak temasta bulunmaya lüzum görmemiştir. İnsanlığın idrak, aydınlanma ve olgunlaşma

derecesi her kulun doğrudan doğruya ilahi ilhamlar ile temas kabiliyetine vasıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebepledir ki; Cenabı Peygamber, peygamberlerin sonuncusu olmuştur ve kitabı, en mükemmel kitaptır. Son Peygamber olan Muhammed Mustafa Sallallahüaleyhivesellem 1394 sene evvel Rumi Nisan içinde ve Rebiyülevvel ayının 12. Pazartesi gecesi sabaha doğru tanyeri ağarırken doğdu, gün doğmadan...

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamlı): Bugün o gündür. Hakikaten Arabi tarihiyle bu akşam yevmi veladetin yıldönümüne tesadüf ediyor. İnşallah bu hayırlı tesadüftür. (*İnşallah sesleri*.) Hazreti Muhammed çocukluk ve gençlik günlerini geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nurani, sözü ruhani, doğruluk ve görüşte eşsiz, sözünde sadık ve halim ve mürüvetçe saire (insaniyetçe) üstün olan Muhammed Mustafa, evvela bu özel ve seçkin vasıflarıyla kabilesi içinde 'Muhammedülemin' oldu.

Muhammed Mustafa peygamber olmadan evvel kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nebilik ve 43 yaşında resullük geldi.

Fahri Alem Efendimiz sonsuz tehlikeler içinde, bitmez mihnetler ve meşakkatler karşısında 20 sene çalıştı ve İslam dinini tesise ait peygamberlik vazifesini yapmaya muvaffak olduktan sonra cennetin en yüce katına erişmiş oldu. Kendisinin doğru yolu göstermesine mazhar olan bütün Müslümanlar ve bilhassa ahabî güzin birçok gözyaşı döktüler. Fakat insanlık gereği olan bu hale üzülmünün faydasız olduğunu derhal idrak eden erbabı fatanet (yetenekli kişiler) Peygamber'in arkasından ağlamak değil, ümmetin işlerini bir an evvel iyi yürütmeye mazhar edecek tedbir almak kanaatiyle toplandılar. Resulü Ekrem'e halife olacak bir emir seçimi söz konusu edildi. Zatı Risaletpenahi (Hz. Muhammed), yatıgâri olan Hazreti Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı ve son nefeslerini yaşarken Ebubekir'in kendisine halef olması uygun olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı. Buna göre toplanıp resmen bir seçim yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmlunabilirdi.

Hâlbuki bu seçim keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilakis mesele çok müzakerelere, münakaşalara ve çok esaslı anlaşmazlıklara maruz kaldı. Seçim işinde mühim olarak üç muhtelif görüş ortaya çıktı. Bu görüşlerden birisi; hilafet makamına hak kazanabilmek, ümmet işlerini yönetebilmek için lazım olan kudret ve yeterliliğin kaide alınması idi. Bu göre, hilafet

makamı en kuvvetli ve en nüfuzlu ve en reşit kavmin olacaktı. Bu görüş cumhuru sahabenindi.

İkinci görüş, o güne kadar İslam'ın başarısına hizmet eden kavmin hilafete müstahak sayılmasıydı. Bu, ensarın görüşüydü.

Üçüncü fikir ise akrabalık kuvvetini lüzumlu saymak idi. Bu da Haşimilerin görüşüydü. Bu üç görüşten oybirliğiyle birini tercih etmek ve seçim işini neticelendirmek mümkün olamadı. En nihayet bölünmenin ve fetretin derhal önüne geçmek lüzumuna inanmış olan Hazreti Ömer'in tesiriyle Hazreti Ebubekir'e biat olundu. Görülüyor ki, ilk halifenin seçiminde genel eğilimlerin tabii toplanmasından ziyade şahsi tesir, şekli tespit etmiştir.

Efendiler, bu muhalefet ve münakaşaların yersiz olduğunu zannetmeye-
lim. Hakikaten hilafet işi, İslam milletlerince en büyük bir iştir. Çünkü efendiler, Halifei Nebeviye (Peygamber Halifesi), İslam ehli arasında rabıta (bağ) olan bir emirliktir. Ve İslam ehlinin kelime-i vahdet üzere toplanmalarını temin eden bir emirliktir.

Emirlik ise Cenabı Hakk'ın bir sır ve hikmetidir ki, teessüsü, daima şiddet ve kuvvet şartına bağlıdır. Ve ondan asıl maksat da, fesadı def etmek ve şehirlerin asayişini korumak ve cihat işlerini tanzim ile kamu işlerini iyi tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi ancak şiddet ve kuvvete bağlıdır. Adetullah (gelenek) bu veçhile (yönüyle) cari olagelmıştır.

Buna göre yukarıda izah ettiğim üç muhtelif görüşten birincinin-ki, kuvveti ve nüfuzu olan kavmin, milletin hilafet varisi olması noktasıydı-
diğer görüşlere tercih edilmesi ve galip olması tabiidir ve Hazreti Ebubekir'in tesirle hilafet makamını işgal etmesi isabet oldu. İşte bu suretle, zamanı saadetten sonra hilafet unvanıyla bir İslam emirliği teşekkül etti.

Fakat efendiler, Peygamber'in vefatıyla derhal her tarafta irtidat başladı, irtica başladı, isyan başladı. Hazreti Ebubekir bunları bertaraf etti. Vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da İslam emirliğinin sınırını genişletmeye girişti. Ebubekir son demlerine yaklaşıncı kendi seçimindeki müşkülâtı hatırladı ve Hazreti Ömer'i vasiyetname ile bizzat seçti ve millete takdim eyledi.

Hazreti Ömer'in hilafeti zamanında İslam memleketleri fevkalade denecek derecede süratle genişledi. Servet çoğaldı. Halbuki, bir milletin içinde servet ve bolluk hasıl olması, insanlar arasında dünyevi garazların ortaya çıkmasına ve bunun da ihtilal ve fitnenin baş göstermesine sebep olması,

bu dünyanın ahvali gereğidir. İşte bu nokta, Hazreti Ömer'in zihnini kurcalıyordu. Bir de Hazreti Ömer hatırlıyordu ki, Resulü Ekrem sırdaşı olan havası ashabına şunu demişti: 'Ümmetim, düşmanlarına galabe edecek. Mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek, Kısra ve Kayser'in hazinelerini taksim eyleyecektir ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilal ve düşmanlıklar meydana gelerek önceki hükümdarların mesleğine gideceklerdir...'

Hazreti Ömer bir gün Huzeyfetülyemani Radiyallahüanh Hazretleri'ne deniz gibi dalgalanacak fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta: "Senin için ondan beis (sakinca) yok. Senin zamanınla onun arasında kapalı bir kapı vardır" dedi.

Hazreti Ömer sordu:

- Bu kapı kırılacak mı? Yoksa açılacak mı?

Huzeyfe "Kırılacak!.."dedi.

Hazreti Ömer, "Öyle ise artık kapanmaz" dedi ve teessüfünü açıkladı. Hakikaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünkü İslam memleketleri genişlemişti, iş çoğalmıştı. Bu emirlik şekli ve bu idare tarzı ile her yerde tam adalet icrası müşkül olmuştu. Hazreti Ömer bunu idrak ediyor, sıkılıyor ve Allah'ına yalvararak diyordu ki:

"Ya Rab! Ruhumu al"

Ömer bir gün ağlarken sebebi soruldu. "Nasıl ağlamayayım ki; Fırat kenarında bir oğlak zayi olsa, korkarım ki, Ömer'den sorulur" diye cevap verdi.

Evet, Hazreti Ömer (Radiyallahüanh) artık hilafet unvanı altındaki emirlik tarzının bir devlet idaresine kâfi olmadığını, bir zatın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hatta kendi heybetinde olsa dahi bir devletin idaresine kâfi olmadığını bütün kapsamlı manasıyla idrak eylemişti. Hatta bu endişe ile idi ki, Ömer kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman "Bir haneden bir kurban yetişir" dedi. Abdürrahman bin Avfı çağırdı:

"Ben seni veliaht eylemek istiyorum" dedi. O da; "Bana kabul et diye rey ve nasihat eyler misin?" dedikte, Ömer: "Edemem, Ya Rab" dedi.

Abdurrahman, "Vallahi ben de edebiyen bu işe giremem" dedi. En nihayet Ömer, en makul noktaya temas etti. Emirlik, devlet ve millet işini danışmaya havale etti. Ömer'den sonra ashabı şura ve bütün halk mescidi

ağına kadar doldurdu ve orada bazı dikkat çekici vaziyetlerle yine ümmet idaresini, seçtikleri bir halifeye verdiler.

Hazreti Osman, halife oldu. Fakat kırılmaya mahkûm olan kapı artık kırılmıştı. İslam memleketlerinin her tarafında bin türlü dedikodu ve hoşnutsuzluk başladı. Zavalı Osman, aciz ve naçiz bir vaziyete düştü. O kadar ki, Şam Valisi Muaviye, onun hayatını muhafaza etmek için kendi himayesine davet etti. Buna olur veremeyen Hazreti Osman'a valiliği tarafından kendini koruması için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiçbirisine meydan kalmadı. Her tarafta isyan eden muhtelif mıntıkalar halkı Medine'de evinin içinde Hazreti Osman'ı kuşatma altına aldı. Ve muhterem zevcesinin yanında şehit etti. Birçok gürültü ve kanlı vakalardan sonra Hazreti Ali (Keremallahüveçhe) hilafet makamına getirildi.

Tekrar edelim ki, kapı kırılmıştı.

Aynı ırktan olmakla beraber, Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve Hicaz diyarı da bambaşka bir şeydi.

Hicaz'da bir halife, Suriye'de kuvvete dayanan bir vali ile Sıffin'de karşı karşıya gelmeye mecbur oldu. Muaviye, Hazreti Ali (Keremallahüveçhe)'nin hilafetini tanımıyor ve bilakis onu Osman'ın kanına girmekle itham ediyordu.

Vazifesi İslam âleminde Kur'an hükümlerinin tatbikatını teminden ibaret olan halife, mızraklarına Kur'an sayfaları geçirilmiş Emeviye ordusunun karşısında muharebeyi kesmeye mecbur oldu. Zaruri olarak iki taraf hakemlerinin vereceği hükme tabi olmaya söz verdi.

Muaviye'nin delegesi Amr İbnülas ile Hazreti Ali'nin delegesi Ebumusel Eş'ari tahkimnameyi tanzim için karşı karşıya geldikleri zaman, Hazreti Ali hazır bulunuyordu. "Emirülmüminin Ali ile Muaviye arasında tahkimnamedir" diye yazılan cümleye derhal Muaviye'nin delegesi itiraz etti ve dedi ki;

"O emirülmüminin kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların emiri olabilirsin. Şam ahalisinin emiri değilsin."

Hazreti Ali, isminin başındaki sıfatının kaldırılmasına olur verdi. Bundan sonra iki taraf delegesinin yekdiğerine karşı kullandığı adi hile, herkesçe malumdur. Bunda muvaffak olan Amir İbnülas, Muaviye'ye hilafetini müjdeledi.

Diğer taraftan Hazreti Ali de hâkimlerin hükmüne sadık kalacağına söz verdiği halde, biraz tereddüdü müteakip hilafeti icraya devam etti.

Görülüyor ki, Resulullah'ın vefatından yirmi beş sene kadar kısa bir zaman sonra İslamiyet âlemi içinde, İslam'ın en büyük zevatından ikisi karşı karşıya hilafet iddiasıyla arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta beis görmediler. En nihayet, hilesinde muvaffak olan, saf ve nezih olanı mağlup ve çoluk çocuğunu mahv ve perişan eyledi. Ve bu suretle hilafet unvanı altındaki İslam emirliğini yine hilafet unvanı altında İslam saltanatına dönüştürdü.

Emevi saltanatı, büyük istilalar yapmakla beraber, baştan nihayete kadar kanlı ve elim vakalar ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve hicretin 132. senesinde Arap milleti Emevi sultanlarını başlarından atmış ve yerine başka namda bir devlet tesis etmiştir. Bu devlete Abbasi devleti ve devletin başında bulunan insanlara da halife derlerdi.

Faaliyet merkezi Irak'ta bulunan Abbasi hilafetinin mevcudiyetine rağmen Endülü's'te dahi "Halifeiresulullah" ve "Emirülmüminin" unvanlarıyla asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar mevcuttu.

Beyanatıma giriş olarak izah etmiştim ki, bundan 1500 sene evvel, yani Hicreti Nebeviye'den iki buçuk asır evvel Orta Asya'da muazzam bir Türkiye devleti mevcuttu. İslam öncesi mevcut olan bu devletlerin sahibi Türkler bundan 1000 sene evvel İslam'ı kabul ettiler. Evvela doğuya doğru memleketlerini genişleterek Çin sınırına kadar nüfuz icra eylediler. Abbasi halifeleri zamanında bu civanmert, asalet ve yiğitlikle nam salmış olan Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a kadar geldiler. Abbasi halifelerinin idaresi altında bulunan bu yerlerde nüfuz kazandılar. En yüksek idare ve emir ve kumanda makamına yükseldiler.

Hicri dördüncü asırda idi ki, Selçuk hükümeti namı altında muazzam bir Türk devleti teşekkül etti. Bu devletin namı altında faaliyet icra eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya diğer taraftan güneye, İran ve Irak'a ve Suriye'ye, batıya, Anadolu'ya nüfuz eyledi.

Bağdat'ta oturan Abbasi halifeleri bu muazzam Türk devletinin nüfuz dairesine girmişti. Hakikaten bu Türk devleti beşinci asır ortalarında Maveräünnehir ve Harzem'i, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memleketleri zaptla sınırını Kaşgar'dan ve Seyhun mecrasından Akdeniz'e ve Bahri Ahmer ve Bahri Umman'a kadar genişletti ve Bağdat'ta bulunan Abbasi halifelerini irade ve idaresi altına aldı.

Bağdat'ta aynı merkezde "Melikşah" namında Türk hâkimiyetini temsil eden bir zat ile halife namını taşıyan Muktedibillah yan yana oturdular ve akraba oldular.

Bu vaziyeti ve bu manzarayı biraz tahlil etmek isterim:

Türk hakanı-ki, muazzam bir Türk devletinin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor-temasında bir hilafet makamının ayrıca muhafaza edilmesinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir sakınca görseydi, zaten idaresi altına aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salahiyeti kendi makamında toplamış bulundurmak mümkündü. Hazreti Selim'in takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını, eğer isteseydi Melikşah daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu.

Adı geçenin belki yalnız düşündüğü bir şey var idiyse de, o da, Türkiye Selçuk Devleti'ne daha sadık ve hilafet makamına daha layık diğer birinin Halife Muktedibillah'a halef olmasını temin idi.

Hakikaten Muktedibillah'ın veliaht olan oğlunu azil ve onun yerine kendi torununu ikame için halifeye baskı yaptı. Melikşah ölmeseydi, bu, böyle olacaktı.

Şimdi efendiler, hilafet makamı muhafaza edilmiş olarak onun yanında milli hâkimiyet ve saltanat makamı -ki, Türkiye Büyük Millet Meclisidir-elbette yan yana durur ve elbette Melikşah'ın makamı karşısında aciz ve naçiz bir makam sahibi olmaktan daha yüce bir tarzda bulunur; çünkü bugünkü Türkiye devletini temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvvetleriyle o hilafet makamının dayanağı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdani ve dini bir vazife olarak taahhüt ediyor ve yükleniyor.

Tarihi düşünceler silsilesi üzerinde birkaç adım daha beraber atalım:

Bu adımlarımız bizi bugünkü idare şeklimizin ne kadar tabii, ne kadar zaruri ve Türkiye için ve bütün İslam âlemi için ne kadar faydalı ve isabetli olduğu neticesinde ulaştıracaktır.

Efendiler, Orta Asya'da devlet üstüne devlet teşkil etmiş olan Türkler, daha batıda İran Selçukileri ve Anadolu'da da Rum (Anadolu) Selçukileri namı altında pek muazzam ve pek medeni devletler teşkil etmişlerdir. Konya'da hükümet merkezlerini tesis etmiş olan Rum Selçukileri, malumu alileri olduğu üzere 1308 senesine kadar mevcudiyeti muhafaza eyliyorlar. Arz olunan İslam Türk devletleri faaliyet icra ederken, Cengiz Han namındaki cihangir, Karakurum'dan çıkarak 1227 senesinde sınırlarını Çin Denizi'ne, Bahri Baltık'a, Bahri Siyah'a kadar genişletiyor. Cengiz'in torunu Hulagu idi ki, 656 hicri senesinde (miladi 1258) Bağdat'ı zapt ederek Abbasi Halifesi Mutasım'ı idam ediyor ve bu suretle dünya yüzünde fiilen hilafete son veriyor.

İrtihali Fahri âleminden sonra Resul'ün birinci halifesi Ebubekir, ne dünyayı istemiş, ne de dünya ona teveccüh eylemişti.

İkinci halife Hazreti Ömer, toplum hayatındaki dalgalanmaların durdurulamaz olduğu kanaatini hayatında kati olarak idrak ederek ruhi ıstırap içinde vefat etti.

Hazreti Osman'a gelince: Mukadder hücumlar içinde kanını Kitabullah'a akıtarak dünyayı terk eyledi.

Hazreti Ali, hilafeti elinde tutamamak ve ehli beytin haklarını muhafaza edememek bahtsızlığına uğradı.

Emeviler, doksan seneden fazla hilafeti muhafaza edemediler. En nihayet hilafet nüfuzunu Bağdat surlarına çekmeye mecbur olan Abbasi halifelerinin sonuncusu Mutasım'ı çoluk çocuğuyla ve sekiz yüz bin kişi Bağdat ahaliyle beraber Hülagu'ya kurban verdiler.

Abbasi halifelerinin zaafını görmekle "Halifei Resulullah" ve "Emirül-müminin" unvanlarını almış olan ve hilafet nüfuzları Elhamra Sarayı'nın kapısından çıkamamaya mahkûm kalan Endülüs'teki halifelerin de hicri beşinci asır başındaki feci akıbeti malumdur.

Bağdat'taki Hülagu'nun meydana getirdiği mühim vaka neticesinde yerküre üzerinde halife ve hilafet makamı yok olmuş bir hale getiriliyor. Bundan üç sene sonra, yani 659 hicri tarihinde (miladi 1261) idi ki, Abbasi halifeleri neslinden Elmüstansırıbillah isminde bir zat Hülagu'dan kurtulup Mısır hükümetine iltica etti ve bu zat Mısır Meliki tarafından halife tanındı. Bundan sonra on yedi zat halife unvanına sahip olarak ve fakat hiçbir salahiyeti, hiçbir tesir ve nüfuzu olmayarak, doğrudan doğruya Mısır hükümetinin himayesinde yekdiğerinin yerini alarak hayat sürmüştür.

Selçuki devletin idaresinde genel bölünme hasıl olması üzerine Türkler 699 hicri tarihinde (miladi 1300) Selçuk Devleti yerine Osmanlı Devletini canlandırarak tesis eylediler.

Bu devletin ulularından Yavuz Hazretleri 924 hicri tarihinde (miladi 1517) Mısır'ı zapt eylediği zaman orada idam eylediği Mısır hükümdarlarından başka, unvanı halife olan bir zat buldu.

Halife sıfatının böyle aciz bir şahıs tarafından kullanılması İslam âlemi için leke olduğuna şüphe etmediğinden, o sıfatı Türkiye devletinin kuvvetlerine dayandırarak canlandırmak ve yüceltmek üzere aldı.

Efendiler, Osmanlı devleti-ki, 1300'de teessüs etmişti-hilafeti aldığı 1517 tarihinden ancak elli sene sonrasına kadar cihan tarihinde yükselme devri denilen ve devamlı ve büyük muvaffakiyetler ile dolu olan yaklaşık üç asırlık bir devir yaşadı. Ondan sonra... Ondan sonra efendiler, gerileme, gerileme başlıyor.

Efendiler, gerileme devrinin her safhası Türkiye devletinin sınırlarını biraz daha darlaştırıyor, Türk milletinin maddi ve manevi kuvvetlerini biraz daha fazla azaltıyor, devletin bağımsızlığını darbeliyor; arazi, servet, nüfus ve millet haysiyeti azami bir süratle mahv ve harap oluyor.

Nihayet Ali Osman'ın otuz altıncı ve sonuncu padişahı Vahdettin'in saltanat devrinde Türk milleti, en derin esaret çukurunun önüne getiriliyor.

Binlerce senelerden beri bağımsızlık kavramının asil timsali olan Türk milleti, bir tekme ile bu çukurun içine yuvarlanmak isteniyor... Fakat bu tekme yı vurdurmak için bir hain, şüursuz, idraksiz bir hain lazımdı. Nasıl ki, kanunen idamı lazım gelenlerin bile ipini çekmek için kalp ve vicdanı, insani yüceliklerden soyutlanmış bir mahlûk aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle adi bir vasıtaya ihtiyaçları vardır. O, kim olabilirdi?!..

Türkiye devletinin bağımsızlığına son veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini imha eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak bütün endamıyla kabul etmek kabiliyetinde kim olabilirdi?

(Vahdettin, Vahdettin sesleri, gürültüler.)

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Ne yazık ki, bu milletin hükümdar diye, sultan diye, padişah diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdettin... *(Allah kahretsin sesleri.)* Vahdettin, bu alçakça hareketiyle yalnız kendinin layık olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka bir şey yapmış olmadı.

Vahdettin, bu hareketle kendini öldürdü ve temsil eylediği idare şeklinin yıkılışını zaruri kıldı. Fakat efendiler, millet hiçbir vakit bu hıyanetkarane hareketin kurbanı olmaya razı olamazdı. Çünkü millet, teamül icabı olarak başında bulunanların hareketinin mahiyetini kolayca idrak edecek anlayış ve kabiliyette idi.

Millet, tarihin açıklığından, asırlardan beri uğradığı felaketlerin sebeplerini bir anda özetleyebilecek hassasiyet ve uyanıklıkta idi.

Millet, şahısların saltanat hırsı, tahakküm hırsı, istila hırsından başlayarak menfaat ve rahat temini ve sefahat ve rezaleti genişletme, bolca israf lar gibi hasis maksatları için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini

unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin elim neticelerini derhal özetleyebilecek anlayış ve olgunlukta idi. Artık milletin en makul ve en meşru ve en insani salahiyetini kullanmak zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı.

Cihan tarihinde bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman devleti tesis eden ve bunların hepsini hadiseler ile tecrübe eyleyen Türk milleti bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felaketlerin karşısında yaratılmış olduğu kabiliyet ve kudretle mevki aldı. (*Şiddetli alkışlar.*) Millet, mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve milli saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta değil, bütün efradı tarafından seçilmiş vekillerden meydana gelen yüce bir Mecliste temsil etti. İşte o Meclis, yüce Meclisinizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Ve bu hâkimiyet makamının hükûmetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti derler. Bundan başka bir saltanat makamı, bundan başka bir hükûmet heyeti yoktur ve olamaz.

Kendine hilafet sıfatını izafe eden bu şahsi mevki yıkılınca hilafet makamı ne olacaktır sorusu hatıra gelir!

Efendiler, Abbasi halifeleri devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da hilafet makamının asırlarca müddet saltanat makamıyla yan yana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makamıyla hilafet makamının yan yana bulunabilmesi en tabii hallerdendir. Şu farkla ki, Bağdat'ta ve Mısır'ın saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor.

Hilafet makamında dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi kudretsiz veya mülteci bir aciz şahıs değil, dayanağı Türkiye devleti olan yüce bir şahıs oturacaktır.

Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı asri bir medeni devlet halinde her gün daha sağlam olacak, her gün daha mesut ve müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, şahısların hıyaneti tehlikesine kendisini maruz bulundurmayacak, diğer taraftan hilafet makamı da bütün İslam âleminin ruh ve vicdanının ve imanının irtibat noktası, İslam kalplerin ferahlığının başlangıcı olabilecek bir izzet ve yücelikte tecelli edecektir.

Efendiler, Türkiye devletinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti kavramlarının millet ve memleket için ne kadar kuvvet ve feyiz ve kurtuluş ve saadet vaat ettiğini izaha lüzum göremem. Üç senelik fiili tecrübeler ve bunun mesut semereleri kâfi fikir ve kanaat verebilir

inancındayım. Bundan sonra hilafet makamının dahi Türkiye devleti için ve bütün İslam âlemi için ne kadar feyiz dolu olacağını da gelecek bütün açıklığıyla gösterecektir (*İnşallah sesleri*).

Türk ve İslam Türkiye devleti, iki saadetin tecelli ve tezahürünün kaynağı ve kökü olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır (*İnşallah sesleri*).

Bu maruzat ve izahata nihayet vermek için, yüksek heyetinize şunu arz edeyim ki, bütün arkadaşlarımla söz konusu olan meselenin esasında tamamen birleşmiş ve müttefik olduğunu, büyük bir vicdani kanaat ve fikri muhakeme ile beraber olduğunu görüyorum. Bu hal, milletimizin cidden teşekkürünü icap ettiren bir haldir. Yüksek heyetinizin sonsuz takdirleri ve tebrikleri gerektiren bir hakkıdır.

Deminden tafsilatlı bir önerge okunmuştu. Şimdi okunan bir iki önerge daha var. Her üçünün muhteviyatı, arz ettiğim gibi esas noktalarda birdir. Dolayısı ile yapılacak şey, bu üçünü daha açık ve daha güzel bir tarzda tespit etmek ve yüksek heyetinizin kati oyuna kavuşturarak bir an evvel ilan etmek ve bu sayede bütün düşmanlarımızın aleyhimize aldığımız tedbirlere karşı mani olmaktır.” (*Şiddetli alkışlar*).⁴⁰⁶

Ali Fuat Cebesoy Siyasi Hatıralar kitabında Atatürk'ün bu konuşmasının, "... tarihi bir konuşma olduğunu, alkışlar arasında kürsüye çıktığını, Gazi Paşa'nın şiddetli alkışlanan nutkunun çok iyi ve olumlu bir intiba bıraktığını" yazar.⁴⁰⁷

Mustafa Kemal'in, Ali Fuat Cebesoy'un ifadesiyle, bu "Tarihi Konuşma"dan sonra, konuyla ilgili önergeler, üç komisyona; Teşkilat-ı Esasiye, Şer'iye ve Adliye Komisyonlarına gönderildi. Komisyonlardaki görüşmeler özetle şöyleydi:

"... Saltanatla halifeliğin ayrılmasının yararlı olmayacağı, şeriat kanunlarında buna imkân verilmediği, buna dair Kur'an'da çok sayıda ayetler olduğu, saltanat ve halifeliğin hemen hemen benzer unvanlar olduğu, güçlerinin ayrılmasının imkânsız değilse bile güç olacağı, Hz. Muhammed'in halefleri olan ilk halifelerin sahip oldukları dünyasal güçlerle manevi güçleri birleştirdikleri, Osmanlı padişahları Araplar'dan halifeliği

⁴⁰⁶ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 14. s. 78-87

⁴⁰⁷ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 177-181. Baskı: 2011

devir aldıklarına göre, aynı özelliklerle korumanın gerektiği..." gibi tartışmalar yapıldı.⁴⁰⁸

Karma Komisyon Toplantısı "Bazı Kafalar Kesilecek"

Komisyonlar ayrı ayrı toplandıktan sonra, Karma Komisyon Başkanlığına İkinci Grup'a yakın olan Kırşehir Milletvekili Hoca Müfit Efendi seçildi.

Atatürk ve birkaç milletvekili, Komisyon odasında bir köşede konuşmaları izliyordu. Komisyon'dan, saltanat ile halifelğin ayrılacağı, saltanatın kaldırılacağı kararının çıkmayacağı anlaşıyordu.

"Gazi Cumhuriyet için verdiği mücadelenin daha başında, Türkiye'nin geri kalmışlığında rol alan bu adamlar tarafından yenilgiye uğramaya razı olamazdı. Konuşmak için söz istedi; oturduğu sıranın üstüne çıktı ve kesin bir ses tonu ile emredici tavrıyla aşağıdaki açıklamayı yaptı:

'Efendiler! Egemenliği hiç kimse hiç kimseye bilim gereğidir diye, görüşmeyle, tartışmayla vermez. Egemenlik güçle, kuvvetle ve zorla alınır.

Osmanoğulları zorla Türk milletinin egemenliğine el koymuşlardır. Bu zorbalıklarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi ve Türk milleti bu saldırganlara artık yeter diyerek ve bunlara karşı baş kaldırıp egemenliğini fiili olarak kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldubittir. Söz konusu olan, millet egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız (?) meselesi değildir. Mesele, zaten oldubitti durumuna gelmiş bir gerçeği kanunla açıklamaktan başka bir şey değildir. Bu, ne olursa olsun yapılacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi doğal bulursa, sanırım ki uygun olur. Yoksa gerçek yine, yöntemine göre, tespit edilecektir. Ama belki bir takım kafalar kesilecektir.' Bu sözleri bir ölüm sessizliği takip etti!..⁴⁰⁹

Atatürk, NUTUK'ta olayı şöyle anlatır:

"Üç komisyon bir odada toplandı. Başkanlığına Hoca Müfit Efendi'yi seçti. Konuyu görüşmeye başladılar. Şer'iye Komisyonu'nda bulunan hoca efendiler, hilafetin saltanattan ayrılmayacağını, bilinen safsatalara dayanarak iddia ettiler. Bu iddiaların yersizliğini ortaya koyup çürütmek

⁴⁰⁸ Jorge Blanco Villalta, Atatürk. s. 375

⁴⁰⁹ Prof.Dr. Jorge Blanco Villalta, Atatürk s.376. Baskı:2000

için serbestçe konuşabilecek olanlar ortaya çıkar görünmediler. Biz, çok kalabalık olan bu odanın bir köşesinde tartışmaları dinliyorduk. Bu şekilde görüşmelerin istenilen sonuca varmasını beklemek boşunaydı. Bunu anladık. Sonunda, karma komisyon başkanından söz istedim. Önümüzdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle şu konuşmayı yaptım: Efendim, dedim, hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından, hiç kimseye ilim gereğidir diye, görüşme ve tartışmayla verilmez. Hâkimiyet, saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına el koymuşlardır. Bu zorbalıklarını altı yüz yıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi de Türk milleti bu saldırganlara isyan ederek ve artık dur diyerek, hâkimiyet ve saltanatını fiilen kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldubittidir. Söz konusu olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele, zaten oldubitti haline gelmiş olan bir gerçeği kanunla ifadeden ibarettir. Bu mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabii olarak karşılırsa, sanırım ki uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek usulüne uygun olarak ifade edilecektir. Fakat belki de bazı kafalar kesilecektir."⁴¹⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın kesin bir ses tonu, Komisyon'da ölüm sessizliği ve şaşkınlık yaratması geçince, üyeler işin bir şaka olmadığını ve hangi boyuta varacağını kavradılar.

İkinci Grup'a yakın Ankara Milletvekili Hoca Mustafa (Beyman) Efendi hepsinin adına, "Affedersiniz efendim; biz konuyu başka bakımdan ele alıyorduk, açıklamalarınızla aydınlandık" dedi.⁴¹¹ Konu Karma Komisyonca çözüme bağlandı.

Aynı gün (1 Kasım 1922), ikinci oturumda padişahlığın kaldırılması ve hilafetin Meclisin üzerinde kalmasına dair kanun tasarısı TBMM'ye sunuldu. Bazı milletvekilleri teker teker oylama yapılmasını önerdilerse de Mustafa Kemal kürsüye çıkarak, "Buna gerek yoktur. Memleket ve milletin istiklalini ebedi olarak koruyacak ilkeleri, yüce Meclisin oy birliği ile kabul edeceğini sanırım... Oy'a sunuldu ve oy birliği ile padişahlığa son veren kanun kabul edildi."⁴¹²

⁴¹⁰ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 468

⁴¹¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 468

⁴¹² Kemal Atatürk, NUTUK, s. 468

Padişah-Halife Vahdettin'ne Karşı Suçlamalar

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmıştır. Sultan VI. Mehmet Vahdettin, 17 Kasım 1922'de, İngiliz savaş gemisi Malaya ile Malta'ya gitmek üzere yurdu terk etmiştir. Bir süre sonra da Hicaz/Mekke'de Kral Hüseyin'de misafir olmuş; oradan da İtalya'nın sayfiye şehri San Remo'ya geçmiş (1923) ve 15/16 Mayıs 1926'da vefat etmiştir.

30 Ekim 1922 Pazartesi günü, TBMM'de, son Sadrazam Tevfik Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya özel, Meclis Başkanlığına resmi olarak iki yazısı genel görüşme konusu olur. O gün konuşan milletvekillerinin, Vahdettin, saltanat ve İstanbul hükümetleri hakkında kanı ve düşünceleri şöyle idi:

Antalya Milletvekili Hoca Rasih (Kaplan): "O tarihte tahtta oturan kimsenin (Sultan Vahdettin'in) canı olduğunu bilmiyorduk. Evet canidir! Çünkü bunca kıyım yapan Yunan ordusu, kendini yıllarca halife ordusu diye tanıttı; düşman bu propagandayı yaparken, o, bir beyanname ile olsun, 'Yunan ordusu neden halife ordusu oluyormuş?' demek cesaretini gösteremedi. İslam âlemi kör değil. Durumu görmüş, temsilcilerini İstanbul'a değil Ankara'ya göndermiştir. Milletın aleyhinde bu kişiler haindir!"⁴¹³

İkinci Grup'tan Hüseyin Avni (Ulaş):

"Türkiye halkı geçmişteki sisteme isyan etmiştir. (Sadrazam) Tevfik Paşa hilafet makamından bahsediyor! Hilafet makamı nerde?

Vahdettin, bacağı kırılıydı da saltanat şurasında Sevres Antlaşması'nı kabul için ayağa kalkmasaydı. Tevfik Paşa 'Ankara ile Bab-ı Ali arasında hakiki bir ikilik yoktur' diyor. Evet, yalnız Bolu hadisesi (isyanı), Konya hadisesi vardır. (Gülmeler. Yozgat hadiseleri sesleri). Sevres'i imza eden Bab-ı Ali değil mi? Tevfik Paşa sadrazam sıfatını kullanmak için hangi mühürü kullanıyor? O mühür kimden almıştır? (*Vahdettin'den sesleri*). O mühür benim memleketimin, malikâne gibi zorla gasbedilmesi sonucu kullanılan cinayet mühürüdür. O mühür milletin idam kararını mühürlledi. Sevres Antlaşması'nın üzerinde duruyor. Hilafet perdesi altında, saltanat cinayetlerine kadar kapı açmalarına, memleketi alt üst edecek bir hale

⁴¹³ TBMM 1. Dönem Zabıt Ceridesi, 24. C., s. 272

düşürecek yasa dışı sıfatlar takınmalarına, TBMM hiçbir zaman fırsat vermeyecektir.⁴¹⁴

Rıza Nur (Sinop):

"Türk milleti, üç yıl önce TBMM'yi toplayarak kararını vermiştir: Hâkimiyet milletindir. O halde Osmanlı Devleti yıkılmış, yerine genç ve milli bir Türkiye devleti kurulmuştur ve bütün hâkimiyet ondadır."⁴¹⁵

Kazım Karabekir Paşa (Edirne):

"Kötü ruhlar (aslı: ervah-ı habise) gibi karşımıza çıkan bu adamlar, İstiklal Savaşı'nın başlangıcında, doğudaki en uzak köşelere kadar fesat ellerini salmasalardı, hatta benim birliklerimin, karargâhımın içine kadar Ferit Paşa mel'unu zehirli mektuplar göndermemiş olsaydı, bu şerefli günlere iki yıl önce kavuşurduk. Bunlar idrakten, vicdandan yoksun birtakım insanlar... TBMM'nin kesin emriyle ve ilk fırsatta, İstiklal Mahkemesi ile bu adamlara gereken işlemi yapalım. Tevfik Paşa, 'eğer Bab-ı Ali barış konferansına gitmezse, bunun İslam âleminde büyük etki yapacağını' yazıyor. Genel savaşta cihad ilan edilmiş iken, kendim şahsım adına ve kumandan olarak söylüyorum, gerek Çanakkale'de, gerek Irak'ta sürekli İslam askerleri ile savaşmak zorunda kaldım. Hâlbuki bugün, İstiklal Muharebesini yaparken ve İstanbul aleyhimize bir cihat fetvası çıkarmış iken, doğuda İslam, ellerini bize, Anadolu milletine uzatmış ve İstanbul Hükümeti'ni lanetlemiştir. Bütün şehitlerimiz, bütün gazilerimiz, ayakları, bacakları kopmuş kardeşlerimiz, bu adamları lanetliyor"⁴¹⁶

Hacı İlyas Sami Efendi (Muş):

"İslam'ın hayatına, bütün İslam muhitinin mukaddesatına kayıtsız kalan Vahdettin'e biat ettiği için sağ elime nefretle bakıyorum. Müthiş bir esirlik çemberi altında olduğu için bu Padişahın böyle haince hareket ettiğini sanacak arkadaşlar bulunur. Bu hareket, esirliğin gereği değil, kişiliğinin sonucudur. Bir an önce, zavallı mabetlerimizi, mescitlerimizi, milletimizi şu alçağın (aslı: leimin) adıyla kirletmemek için buna bir son verelim."⁴¹⁷

⁴¹⁴ TBMM 1. Dönem ZC. 24. s. 274,275

⁴¹⁵ TBMM 1.Dönem ZC.24. s. 278

⁴¹⁶ TBMM 1. Dönem ZC.24. s. 280

⁴¹⁷ TBMM 1.Dönem ZC.24. s. 281,282

İkinci Grup'tan Müfit (Kurutoğlu) Efendi (Kırşehir):

"İstanbul'dakiler bizi onlara karşı isyan etmiş olarak ilan ettiler. İsyân etmedik, hakkımızı istiyorduk. Gasp edilen hakkımızı geri almak ve yaşamaya layık bir millet olduğumuzu dünyaya ispat etmek için toplandık. İslam kardeşlerimizi, bize karşı silah kullansınlar diye kandıranlar, İstanbul'da oturan bir küçük zümredir. Kendilerine verilecek cevap, vatana ihanet suçu işlediklerini bildirmektir!"⁴¹⁸

Ali Fuat (Cebesoy)Paşa (Ankara):

"Hala İstanbul entrikası son bulmuyor. Bence düşmanların da sonuncusu (Vahdettin) bugün halledilmelidir!"⁴¹⁹

Nusret Efendi (Erzurum):

"Bab-ı Ali ve Saray ölmüştür. (*Bravo, yaşa sesleri*) Önce bu kişiyi tahtından indirelim!"... Hilafet gereksizdir!..⁴²⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Yeşil Ordu kökenli Hacı Şükrü Efendi (Aydınoğlu, Diyarbakır):

"İstanbul hükümeti ve Vahdettin besmele ile taşlanmalıdır!.."⁴²¹

Böylece Sultan Vahdettin TBMM Tarafından "vatan haini" ilan edilmiştir. Ancak, TBMM'de özellikle İkinci Grup milletvekilleri sadece Vahdettin'e karşı olmuşlar, önceki sayfalarımızda ortaya koyduğumuz gibi, saltanatın kaldırılmasına itirazlarda bulunmuşlardır.

Görülüyor ki, Sultan Vahdettin'in hain olup olmama durumu, resmi tarihçilerin iddiası, uydurması, iftirası konusundan öte Türkiye Büyük Millet Meclisin'dekilerin takdiridir.⁴²²

Sultan Vahdettin'in Kaçtı mı?

6 Kasım 1920 günü İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold Sultan Vahdettin'i ziyarete gitti. Vahdettin Rumbold'a, "Bolşevik olan Kemalistler azınlıktadır... Halifelik müessesine el atmaya temayül göstermeksizin etrafına ağ örerek eski bekçi ve muhafızlar yerine kendi kölelerini

⁴¹⁸ TBMM 1.Dönem ZC.24. s. 284,285

⁴¹⁹ TBMM 1.Dönem ZC.24. s. 286

⁴²⁰ TBMM 1.Dönem ZC.24. s. 289

⁴²¹ TBMM 1.Dönem ZC.24. s. 291,292

⁴²² 1 Kasım 1922. TBMM 1. Dönem ZC. 24. s. 315

koydular. Britanya makamlarının, yakın bir tehlike olması halinde, şahsını korumak için (İngilizlerin) her şeyi yapacaklarına dair 1920'de verdikleri sözü hatırlatır. Kendisini güvenli bir yere götürüp götürmeyeceklerini, götürürlerse Mısır'a mı, Kıbrıs'a mı götüreceklerini sorar. Rumbold, Mısır'a gitmesinin imkânsız olduğunu, geçici olarak 15-20 kişi ile her yere gidebileceğini söyler.⁴²³

Şu halde İngilizler, Sultan Vahdettin'e önceden güvence vermişlerdir. Çünkü Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa, hayatlarının korunması için İngilizler'den defalarca güvence istemiş ve almışlardır. Bu konuda başlıca gelişmeler şöyle olmuştur:

Erzurum Kongresi sürerken Damat Ferit, 30.7.1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği Siyasi Müşaviri Tom B. Hohler'den, "Lüzumu halinde Padişahla kendisinin güvenliklerinin İngilizler tarafından korunup korunmayacağını" sorar. (İngiliz Yüksek Komiserliği Siyasi Müşaviri T.B.) Hohler, bu hususta Londra'nın talimatına ihtiyaç olduğu, ancak talimat gelene kadar gerekirse meselenin lehlerine mütalaa edileceği (düşünüleceği) cevabını verir.⁴²⁴

Yüksek Komiser Amiral Calthorpe bu görüşmeyi 31.7.1919'da Londra'ya duyurur, "Her ikisinin de mütareke şartlarına uyarak bunları uygulamak yönünde ellerinden geleni yaptıklarını, dolayısıyla kendilerine her türlü saygının gösterilmesi, onlara dokunulmaması ve güvenliklerinin korunması için tedbir alınması gerektiğini" bildirir.⁴²⁵

İngiliz Dışişleri Bakanlığı, 18.8.1919'da, "Padişah ve Damat Ferit'in kişisel güvenlikleri konusunda gerekli önlemlerin alınmasını onaylar" cevabını veriyordu.⁴²⁶

Damat Ferit, Sivas Kongresi'nin sona ermesinden sonra ve istifa etmeden önce, 29.9.1919'da, bu defa yeni Yüksek Komiser Amiral de Robeck'ten, "Padişahla kendisinin ve taraftarlarının hayat ve özgürlüklerinin güvenlik altına alınmasını" bir daha rica eder; Amiral de Robeck, "Sultan'ın, kendisinin ve adamlarının selametini sağlayacak her türlü tedbirin alınacağı" hakkında güvence verir.⁴²⁷

⁴²³ Gotthard Jaeschke. Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II. s. 9,10

⁴²⁴ Bilal Şimşir, İngiliz Belgeleri. s. XXXVIII. s. 66

⁴²⁵ S.R. Sonyel. Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, s.113. Bilal Şimşir, İngiliz Belge XXXVIII 63. s. 113. 1. Cilt. Baskı: 2014

⁴²⁶ S.R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c1. s. 114

⁴²⁷ Prof.Dr.G. Jaeschke İngiliz Belgeleri. s. 241, s.9

Vahdettin 1920 yılı başında da, bir İngiliz aracılığıyla Yüksek Komiser Calthorpe'a, "İngilizlerin istediği her bir kişinin tutuklanıp cezalandırılmasını sağlamaya hazır olduğunu" bildirir. Ne var ki, "geniş ölçüde eyleme geçerse, bir ihtilali tahrik edip hiçbir yarar sağlanamadan, tahttan indirilmesine ve belki öldürülmesine yol açmaktan korktuğu için müttefiklerin desteğine güvenip güvenemeyeceğini" öğrenmek ister.⁴²⁸

01.10.1920, Amiral de Robeck'in Lord Curzon'a yolladığı yazının özeti:

["Ferit Paşa'nın, milliyetçilerin iktidara gelmeleri halinde kendisinin, Padişahın ve yakınlarının kişisel güvenliğinden kaygı duyduğu... Yüksek Komiserliğe, İngiltere'nin, Padişahı ve Ferit'i koruyacağı yolunda bir vaatte bulunabilmesi için yetki verilmesi..."]

04.10.1920, Amiral de Robeck'ten Lord Curzon'a, çok gizli:

"İngiliz Yüksek Komiserliğince Damat Ferit Paşa'ya şu yolda bir mesaj gönderilmesi düşünülmektedir: 'İstifadan sonra memleketi terk etmek isterse Ferit Paşa'ya yardım edileceği; memlekette kalırsa kendisinin ve Padişah'ın korunmalarına çalışılacağı... Tahttan mutlaka çekilmek isterse Padişah'ın Türkiye dışına çıkmasına yardım edileceği...'"]⁴²⁹

06.10.1920, Lord Curzon'dan Amiral de Robeck'e:

"Tahttan çekilmesi halinde Padişah'ın yurt dışına çıkmasına İngiltere'nin yardım edeceği fakat tahttan çekilmemesi için ısrar edilmesi..."⁴³⁰

10.12.1921, Yeni Yüksek Komiser Rumbold'dan Lord Curzon'a:

"Padişah güvence altındadır..."⁴³¹

7 Eylül 1922 (Türk birlikleri İzmir ve Bursa önünde), General Harington'dan Rumbold'a: ["Padişahın korunması için alınacak önlemler konusuna dikkatinizi çekerim. Sizce, Padişah için hangi geminin ayrılması uygun görülür?"]

⁴²⁸ Sinan Akşin. İstanbul Hükümetleri. Cilt I. s. 145

⁴²⁹ E. Uluben. İngiliz Belgelerinde Türkiye. s. 257,258 Baskı: 1967

⁴³⁰ Bilal Şimşir. İngiliz Belgelerinde Atatürk. 2. Cilt. s. XCIV. 338

⁴³¹ S.R. Sonyel. Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika 2.Cilt. s. 217

11 Eylül 1922, Rumbold'dan Harington'a: "Padişah İstanbul'dan ayrılmak isterse, sizinle ve buradaki Deniz Kuvvetleri Komutanlarımızla görüşeceğim"⁴³²

Sultan Vahdettin'in yurdu terk etmeden bir gün önce 16 Kasım 1922'de, İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı General Charles Harington'a yolladığı yazı şudur: "İstanbul'da hayatımı tehlikede gördüğümden, İngiltere devlet-i fehimesine iltica (devlet anlayışına sığınır) ve bir an evvel İstanbul'dan mahall-i ahara naklimi (başka bir yere götürülmemi) talep ederim efendim. 16 Kasım 1922.

İmza: Müslümanların Halifesi Mehmet Vahdettin."⁴³³

Şu halde aralarındaki gizli yazışmalardan da anlaşılıyor ki, saltanat ve hilafet yanlılarının iddia ettiği "Vahdettin İngilizler'in baskısıyla İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldı" gibi değil, Vahdettin'e İngilizler her hangi bir telkin ya da baskı yapmış değildir...

Düşmana sığınan yani esareti kabul eden bir halifenin halifelığının devam etmesi uygun düşer miydi? Şimdi Vahdettin'in halifelığının kaldırılmasını görelim:

Halife Seçimi

Sultan Vahdettin'in yurdu terk etmesinin son iki gününde önemli siyasi gelişmeler olmuştur. Ali Fuat Cebesoy bu durumu kısaca şöyle anlatır:

"1922 yılı Kasım ayının 17'nci Cuma günü akşamı Büyük Millet Meclisinde aziz arkadaşım Hüseyin Rauf Bey'i gördüm. Rauf Bey beni bir kenara çekti.

- Haberin var mı, Paşam, dedi, Vahdettin kaçmış.
- Nasıl, nereye?

Diye sordum. (İstanbul'daki Türk ordusu komutanı) Refet Paşa'dan aldığı bir telgrafa göre sakıt Hakanın İngilizlere iltica ettiğini, İstanbul'dan mütemmim malumat beklediğini söyledi. Yarına kadar ifşa etmeyeceğini, hadiseyi yalnız Reis Mustafa Kemal Paşa ile kendisi ve Meclis Reisi Sanisi (ikinci başkanı) Dr. Adnan Bey'in bildiklerini ilave etti. Heyet-i Vekile ancak yarın toplanacak ve durumu gözden geçirecek, Vahdettin'in hal'i cihetine gidecek ve hadiseyi imkân bulursa Meclise tam olarak

⁴³² Bilal Şimşir. İngiliz Belgelerinde Atatürk. 4. Cilt. s.397. XC11. s. 397

⁴³³ Tefrik Bıykoğlu. Atatürk Anadolu'da. s. 48,49. Baskı: 1959

getirecekti. Diğer taraftan Refet Paşa vasıtasıyla Abdülmecit Efendi ile temasa geçilecek, hilafet makamı için bazı şartlar ileri sürülecekti.

Abdülmecit Efendi'nin umumiyetle Milli Mücadele de menfi bir hareketi görülmemiştir.

1 Kasım 1922'de Büyük Millet Meclisi kararıyla saltanat lağvedilmiş, 4 Kasım'da İstanbul'daki mevcut hükümet dağıtılmış, Refet Paşa Babıali'ye yerleşerek 'Saltanat-ı Milliye' idaresini fiilen kurmuş, İstanbul'daki bütün resmi daireler ve teşekküller milli hükümete biat etmişlerdi. Milli Mücadele'ye hıyaneti sabit olan Vahdettin, 1 Kasım kararından sonra memlekette ve Türk Milleti arasında herhangi bir sıfatla da olsa kalamayacağını anlamıştı.

Vahdettin, firarından birkaç gün evvel Başmabeyncisi Yaver Paşa'yı Refet Paşa'ya göndererek:

'Mustafa Kemal Paşa ile muhabere etmek istiyorum, bir emin adamını memur etsin. Bunun için kendisine açık telgraf mı çekeyim, mektup mu yazayım, yoksa siz mi cevap verirsiniz?' demişti.

Bu müracaat haberini Refet Paşa Ankara'ya bildirmişti. Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey meseleyi konuşmuşlar, bir ihtiyat tedbiri olarak Vahdettin evvel emirde bu arzusunun yazılı olarak yapsın, ondan sonra görüşebiliriz. Cevabını vermişlerdi.

Hatırımda kaldığına göre, o zaman bu teşebbüsten bir netice çıkmamıştı (YN: Saltanat ve hilafet yanlısı yazarçizer takımının 'Eğer Mustafa Kemal Sultan Vahdettin'e cevap vermiş olsaydı, Halife-Sultan kaçmayacaktı; durum böyle olunca ülkeden ayrılmak zorunda kaldı, kaçmadı...' iddialarının bir safsatadan ibaret olduğu burada da belirginlik kazanmıştır). Vahdettin, 16 Kasım Perşembe günü memleketi terk etmek kararını kat'i olarak vermiş ve muhtemelen, işgal kuvvetleri erkânı ile de temas ettikten sonra İstanbul'daki işgal kuvvetleri Başkumandanı İngiliz Generali Harington'a müracaat etmişti. Generale yazdığı mektupta şöyle diyordu:

['İstanbul'da hayatımı tehlikede gördüğümünden İngiltere devleti fahimanesine iltica ve bir an evvel İstanbul'dan mahalli ahare naklimi talep ederim, efendim.']

Sakit Hakan bu mektubu sadece 'Halife-i Müslimin' unvanıyla imzalamıştı. Aynı gün İngiliz Generali Harington saraya müsbet cevap vermişti ve derhal hazırlıklara başlamıştı. Bu hususta Londra'dan lüzumlu talimatı zamanında aldığı da muhakkaktı.

Ertesi günü, yani 17 Kasım'da Vahdettin, sabahın erken saatlerinde Yıldız Sarayı'nın Orhaniye kışlasına bakan metruk Malta kapısından

yanında Oğlu Şehzade Ertuğrul Efendi, Başmabeynci Ömer Yaver, sertabip Reşat Paşalar, hademe-i hassa kumandanı Kaymakam Zeki, Esvaçıbaşı Küçük İbrahim Bey, Berberbaşı Mahmut Bey, Seccadecibaşı İbrahim Bey, Musahibisani Mazhar Ağa, Musahibisalis Hayrettin Ağa olduğu halde çıkmış, orada kendisine intizar eden işgal kuvvetleri kumandanı General Harington'a mülaki olmuştu. Otomobillerle Dolmabahçe Sarayı sahiline gelmiş ve evvelce hazırlanmış olan bir muş ile Malaya adını taşıyan İngiliz zırhlısına geçmişti. İstim üzerinde duran Malaya derhal hareket etmişti.

İnkıraz (bitmiş) bulmuş olan Devletin son padişahı Mehmet Vahdettin İngilizlerin bir Akdeniz üssü olan Malta Adasına gidiyordu...

Osmanlı Hanedanı'ndan bir halife seçilmesi kaçınılmazdı...'']⁴³⁴

Burada "Saltanat-Halifelik" üzerinde kısaca duralım:

Sultan Vahdettin'in kaşışı, halk egemenliğinin önünü açmıştır. Artık saltanat ve hilafet anlamsızlaşmıştı. Nasıl ki II. Abdülhamit'in, 23 Temmuz 1908 ile tahttan düşürüldüğü 24 Nisan 1909 arasındaki saltanatı doğal ve mantıklı değilse; Vahdettin'in 2 Kasım 1922'den sonraki hilafeti de o kadar mantıksız ve doğallıktan uzak olurdu.

Ashında saltanat hanedanı, bir aile egemenliğidir. Kurucu büyükleri, kaderin ve olayların imkân verdiği ölçüde başarılı olmuş mutlu kişilerden ibarettir. Bu insanların nesilleri hanedan oldular. Yaşadıkları çağların siyasi, sosyolojik, ekonomik düzenine göre hanedanlıklarını devam ettirdiler. Bu durum, milletlerin yaşamında önemli değişimler ve devrimler oluşmasına kadar devam etmiş; ayak uyduramayan yeteneksiz ve beceriksiz hanedanlar kendi sonlarını hazırlamış oldular.

Osmanlı hanedanlığı, diğer birçok hanedanlıklar gibi sürece mahkûm olmuştu. Sultan Vahdettin ile hem hanedanlığının hem de hilafetinin sonu kaçınılmaz olmuştu.

Osmanlı tarihi, Türk milletinin tarihinde sadece bir sayfadır; 600 yıllık bir tarihtir. Türk Milleti, ön Türkleri bir tarafa koyacak olursak, beş bin yıllık bir tarihe sahiptir. Osmanlı Devleti bunun önemli bir halkasıdır; kendi dışında gelişen dünya siyasi niteliğinin ve özellikle son 100 yılda

⁴³⁴ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar. s. 188-219

yaşanan vahim olaylar halkayı, Vahdettin'le düğüm haline getirdiği bilinen bir durumdur.

Zorunlu saltanat terki yanında, hilafetin kendisine ait olduğunu ve bu duruma biat edilmesi gerektiğini iddia etmesinin hiçbir dini dayanağı, yoktur; kaçan, esaret altında olan bir kişi, halifelîği üzerinde taşımasında mümkün gözükmemektedir.

Atatürk'ün Vahdettin Değerlendirmesi

"Kamuoyunu gerçek durumla karşı karşıya bırakmayı tercih ederim. O zaman, Saltanat'ı atadan oğula geçirmek gibi yanlış bir usulün sonucu olarak, büyük bir makam, tantanalı bir unvan kazanabilmiş bir sefilin, gururu çok yüksek asil bir milleti, nasıl utanılacak bir duruma düşürebileceği kendiliğinden anlaşılır.

Gerçekten de, her ne sebeple ve ne şekilde olursa olsun, Vahdettin gibi hürriyetini ve hayatını milleti içinde tehlikede görebilecek kadar adi bir yaratığın, bir dakika bile olsa, bir milletin başında olduğunu düşünmek ne hazindir! Şükre değer bir durumdur ki, bu alçak, mirasına konduğu Saltanat makamından millet tarafından atıldıktan sonra, alçaklığını sonuna kadar getirmiş oluyor. Türk milletinin bu işte önce davranması elbette takdire değer.

Aciz, adi, duygu ve anlayıştan yoksun bir yaratık, kendisini kabul eden herhangi bir yabancıнын koruyuculuğuna sığınabilir; ancak, böyle bir yaratığın bütün Müslümanların halifesi sıfatını taşıdığını ifade etmek elbette doğru değildir. Böyle bir düşünce tarzının doğru olabilmesi, öncelikle, bütün Müslüman milletlerin esir olmaları şartına bağlıdır. Hâlbuki dünyada gerçek böyle midir? Biz Türkler, bütün tarihimiz boyunca hürriyet ve istiklale sembol olmuş bir milletiz! Değersiz hayatlarını iki buçuk gün daha fazla ve sefilce sürükleyebilmek için, her türlü düşkünlüğe katlanmakta bir sakınca görmeyen halifeler oyununu da sahnedan kaldırabileceğimizi gösterdik. Böylece, devletlerin, milletlerin birbiriyle olan ilişkilerinde, şahısların, özellikle bağlı bulundukları devlet ve milletin zararına da olsa şahsi durumlarından ve kendi hayatlarından başka bir şey düşünemeyecek pespayelerin herhangi bir önemi olamayacağı şeklindeki bilinen gerçeği bir defa daha ortaya koymuş olduk.

Milletler arasındaki ilişkilerde mankenlerden yararlanma yöntemine rağbet etme devrine son vermek medeni dünyanın samimi bir dileği olmalıdır."⁴³⁵

Sultan Vahdettin hakkındaki değerlendirmeleri, son halife Abdülmecit Efendi'nin şu sözleri ile noktalayalım:

"Bu hanedan (Osmanlı Hanedanı) bitmiştir. Bizden millete hiçbir hayır beklenemez artık. Bizi bir tarafa atarak, millet kendini kurtarmalıdır... O hain (Vahdettin) yalnız vatanımıza hıyanet etmedi; hanedanımızın şerefiyle de oynadı. Artık vatandan da hanedanımız sicilinden de kovulan bu adamdan bahsetmeyelim."⁴³⁶

Atatürk'e "hilafeti-halifelîği kaldırdı" iddialarında bulunanlara hemen belirtelim ki, halifelîği Atatürk değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi kaldırmıştır (3 Mart 1924); bu kaldırılış Mecliste çok gergin tartışmalar sonucu karara bağlanmıştır.

Bu itibarla, özetle halifelik ne anlama gelir belirtelim:

*"Benden sonra halifelik 30 yıldır;
ondan sonra ısrarcı saltanata döner"
Hz. Muhammed*

Halife sözlük anlamı olarak, vekil-birinin yerine bakan demektir. Dini açıdan ise, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, devleti yönetmekle, dinin koruyuculuğunu yapmakla görevlendirilen kişidir. Peygamberimizin vefatından sonra, hem dini açıdan hem de siyasi bakımdan bu sorun, yüce dinimiz İslam'ı dini çıkarlarına alet etmek isteyeblerce, Cumhuriyet devrimlerine karşı gündemde tutulmuştur.

Aslında, Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi'nin dediği gibi; "... Dört Halife'den (Hulefa-yi Raşidin'den) hilafetin kaldırılmasının tartışıldığı sonra Cumhuriyet dönemine kadar, İslamiyet adına dolaşan halifelik konusu hiçbir zaman ne incelenmiş ne de akla uygun ve mantıklı bir doğru

⁴³⁵ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 470

⁴³⁶ Turgut Özakman, Vahdettin, M. Kemal ve Milli Mücadele. s. 82

hükme yaklaşılmıştır". Şeyh Saffet Efendi, Cumhuriyetin erdemini şöyle ifade etmiştir: "Cumhuriyetin Türkiye halkında kanıtladığı olgunluk, uyanıklık ve bize sağladığı hürriyet ve adalet sayesinde, halifelik sorununun esasını artık bütün İslam âlemine karşı çözümlenecek ve ilan edecek durumda bulunuyoruz... Asırların geçmesiyle, dünya olaylarında insanlığın tecrübe ile bulduğu bir gerçek vardır ki, o da, Yüce Peygamberlerden sonra dürüstlük ve adalet ile ayakta duran bir hükümetin ancak Cumhuriyet yönetimi ile bulunabilmesidir...

Dolayısı ile mademki bugün dürüstlük ve adalet ile hükmetmek ancak Cumhuriyetle mümkün olur ve şimdiki yönetimimiz de hamdolsun bir Cumhuriyet idaresidir, halifeliğin esası aklen ve mantıken TBMM'nin manevi şahsiyetinde tamamen belirmiş oluyor... "⁴³⁷

Kur'an'da Halife-Hilafet:

Oysa "Kur'an'da 'halife' sözcüğü, iki yerde (Bakara/30, Sad/26); çoğulu olan halaif kelimesi dört yerde (Enam/165; Yunus/14,73); hem halife, hem de halif kelimesinin çoğulu olan hulefa da üç yerde (Araf/69,-74; Neml 27/62) geçmektedir. Bunların hiçbirinde siyasi bir anlam yoktur. Tasavvufun dile getirdiği şekliyle (insan Allah'ın halifesidir anlamında) bir kullanım da yoktur. Kelime daima, önceden gelip gitmişlerin, birey ve toplum olarak yerine geçişi ifade etmektedir...

Bu ayetlerin hiçbirinde 'insanın Allah'ın halifesi olduğu veya olacağı' geçmez. Ayetleri bu anlama çekmek tasavvufun bir zorlamasıdır. Şunu açıkça ifade etmeliyiz ki, 'Allah'ın halifesi' tabiri, Kur'an'ın sergilediği tevhide (Allah'ın tek ve bir olduğuna) zıttır, küfürdür. Allah'ın halifesi olmaz ve böyle bir iddia Kur'an'dan asla onay almaz."⁴³⁸

Bu durum karşısında; "Osmanlı padişahlarına yakıştırılan 'Zillullah-i fil alem' (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) Şirk- Allah'a ortak koymaktır; Halife ruyı zemin (Peygamber'in yer yüzündeki vekili) demek; Peygamber'e, kendisinden sonra peygamber tayin etti gibi bir anlam taşır ki, hiçbir peygamber bu konuda kendisini yetkili görmemiştir. Bu nedenle ne Allah'ın ne de peygamberin vekili olur. 'Peygamber'in halifesi olduğunu

⁴³⁷ Prof. Dr. Reşat Genç, Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar. s. 57,61 Baskı: 2005

⁴³⁸ Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, İslam Nasıl Yozlaştırıldı. s. 173,174. Baskı: 2014

söylemek, savunmak, Kur'an'ın peygamberlik anlayışı açısından bakıldığında açık bir sapmadır."⁴³⁹

Hilafetin Siyasi Yönü:

Bu durumu, 2/3 Mart 1924'te hilafetin Mecliste tartışılması sırasında, Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey şöyle anlatır:

["Halifelikle bir ailenin (hanedanlığın) ilgisi nedir? Geçmiş cinayetlerle dolu ve Türk milletine hizmet etmemiş olan bu hanedanın (Osmanlı Hanedanı'nın) halifelikle (saltanatını güçlendirmenin ötesinde) ne ilgisi vardır?

Halifelik saltanatı koruma, güçlendirme dışında bir yarar sağlamış değildir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı sırasında- Kanal Seferi'nde bize hiçbir yarar sağlamadı. Irak ve Filistin cephelerinde Müslüman Hind askerlerinin pek kanlı saldırılarına bu isim (halife) hiçbir zaman engel olamamıştır..."

Şeyh Saffet Efendi (Urfa Milletvekili) ise, kimi halifeleri "alçaklar" olarak tanımlıyordu: "... Halifelik dürüstlük ve adaletle hükmetmektir... Hâlbuki Peygamberler ailesini Kerbela çöllerinde yok eden Yezid ve Kur'an-ı Kerim-i, Allah saklasın, yerlere çarpan İkinci Velid gibi alçaklara da halife deniyordu..."⁴⁴⁰

Yaşar Nuri Emevi halifeleri hakkında şunları yazar: "Üçüncü halife Osman'ın seçkin valilerinden biri olan Velid bin Ukb, sabaha kadar içki içer, 'sabah namazını ben kıldıracağım emir benim' der çoğu zaman mihrapta kusardı..."

Muaviye'nin veraset yolu ile hilafete getirdiği Yezid, Peygamber evladını (Kerbela'da) katlettirip bununla övünecek kadar imansız, baldızlarıyla, hatta kendi kızları ile yatacak kadar ahlaksız, on binlerce insanı katlettirecek kadar zalim bir melundu (Allah tarafından lanetlenmiş idi.)

Emeviler ve Abbasiler, bu ahlaksız, vurguncu, talancı düzeni devam ettirip, kendilerini dokunulmaz kılmak için, dine kılıf yaptılar: Halife Sultan, ahlaksızlık ve zulüm gerekçesiyle bile azledilmez" diyebilmişlerdir.⁴⁴¹

⁴³⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *İslam Nasıl Yozlaştırıldı*, s. 174

⁴⁴⁰ Prof. Dr. Reşat Genç, *Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar*. s. 58,59...

⁴⁴¹ Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk. *Dincilik*, s. 444-445. Baskı: 2010

Hilafetin-halifeliliğin Kur'an'la, Peygamberimiz Hz. Muhammed'le ilgili olmadığını, siyaseten kullanıldığını; 1924'te Meclis tartışmalarında, Cumhuriyet'in ilk Adalet Bakanı ve derin bir din bilgini olan Mehmet Seyit Bey'in devrim sayılan konuşması ortaya koymuştur:

Cumhuriyet devriminin önemli düşünce adamlarından biri olan, yukarıda da vurguladığımız gibi Cumhuriyet hükümetlerinde (Fethi Okyar ve İ. İnönü) Adalet Bakanı olarak da görev yapmış bulunan, İslam Hukuku Profesörü-İzmir Milletvekili Mehmet Seyit Bey'in konuşmasından bazı bölümler aşağıda verilmektedir:

[“Hilafet meselesi dini olmaktan çok dünyevi bir meseledir. İtikadi (inançla ilgili) meselelerden değil millete ait haklar ve kamu menfaatlarındandır; itikatla ilgisi yoktur. Gerçi akaidle (inançla) ilgili telif edilen İslami eserlerde de bu meseleden uzun uzadıya bahsedilmektedir. Fakat bu, hilafet meselesinin İslami akidelerden sayıldığı için değildir. Belki bu mesele etrafında sonradan oluşan bir takım hurafe ve batıl fikirleri iptal etmek ve reddetmek içindir. Bu noktayı İslam alimleri kitaplarında beyan ederler...”

Bunun sebebi şudur: Hilafet (devlet başkanlığı, devlet yönetimi) meselesi öyle zannedildiği gibi esas dini meselelerden değildir, siyasi bir meseledir; zaman, örf ve âdete göre değişir, zamanın gerektirdiği şeylere tabidir. Onun için Hz. Peygamber hilafet meseleleri hakkında susmayı tercih buyurmuşlardır...

Hz. Peygamber, hilafet işini tamamen ümmete bırakmıştır. Vefatları sırasında bir halife tayin etmedikleri gibi, bu hususta hiçbir tavsiyede de bulunmamışlardır.

“Osmanlı halifelerinin ise, saltanata olan hırs ve tamahlarından dolayı nice masum ve günahsız şehzade kanı döktükleri bilinmektedir. İkl halifeler beytülmale (hazineye) ait olan devlet ve milletin malına ‘malullah’ (Allah'ın malı), halkın haklarına da ‘hakkullah’ (Allah'ın hakkı) derlerdi. Dolayısıyla bütün hakların güzel ve uygun bir şekilde muhafazası konusunda son derece titizlik ve gayret gösterirlerdi. Bunlar ise (Osmanlı Padişahları) Müslümanların haklarına (ve mallarına) el koyarlar ve devletin sahip olduğu mal ve mülkleri şuna buna peşkeş çekerlerdi.

Vaktiyle İstanbul'da ‘Cihad fetvası’ yayımlandığı zaman İslam dünyasından hiçbir kabul ve katılma sesi çıkmadı. Irak'ı Suriye'yi ve hatta hilafet merkezi sayılan İstanbul'u işgal eden ordular Hindistan'ın Müslü-

man askerlerinden meydana gelmekte idi. Beni Arabyan Hanı'nda bir odaya kapayarak başımda nöbet bekleyen, Müslüman bir Hint askeri idi. Hanımım ve çocuklarım ziyaretime geldiği zaman onlarla benim arama girerek elinde hançerle nöbet bekleyen Müslüman bir Hint askeri idi. İçimizde şeyhülislamlık yapmış olan kişiyle beraber Malta'da esir yaşadığımız zaman İslam dünyasının hiçbir tarafından bize yardım eli uzatılmamıştı...

Kendimizi aldatmayalım, gerçeği olduğu gibi görelim ve görmeyenlere de gösterelim. Evet İslam dünyasının bize ve bizim onlara yardım etmemiz lazımdır. Fakat bu hilafet meselesi değil, hilafetten dolayı değil, din kardeşliği meselesidir. Müslümanlar birbirlerinin kardeşleri olduğundandır. Kur-an'ı Kerim 'Müminler ancak kardeşler.' (Hucurat, 10) buyuruyor. İşte İslam dünyasının üzerine bize yardım etmek bu din kardeşliğinden dolayı gereklidir. Yoksa bir kişinin halife adıyla heyula gibi bir makamda oturmasından dolayı değildir. İslam'da insanlar hakkında kutsallık söz konusu değildir. İslam'da öyle Hristiyanlık'ta olduğu gibi ruhbanîyet yani ruhani hükümet yoktur. Aynı şekilde İslam'da ne dini teşkilat, ne de idari teşkilat vardır...

İslamiyet mukaddes olarak yalnız bir şeyi tanır ki, o da 'hak' tır. Mukaddes olan yalnız haklardır. Cenab-ı Hakk'ın ismi de Hakk'tır. Kutsallık da O'ndadır. Bazı dinlerin bazı şeylere verdiği kutsallığı İslamiyet vermemiştir. Hele insanlara hiç kutsallık vermemiştir, zerre kadar vermemiştir. Peygamberlere bile kutsallık vermemiştir. Hz. Peygamber'in en büyük duası 'Ey Rabbim! Eşya (varlıklar)yı bana olduğu gibi göster.' idi. Diğer bir duası da, 'Allahım! Kabrimi, tapılan bir puta dönüştürme' idi."

Şimdi size sorarım, böyle yüce bir din, birtakım şahısları halifedir diye başınıza oturtmayı ve ona taparcasına birtakım kutsallıklar vermeyi kabul eder mi? Buna imkan yoktur. İslamiyet bundan münezzehtir, yücedir. Bu birtakım içfallerden, istibdat devrinde saltanatların yapmış oldukları zulümleri örtmek için, despot hükümdarların etrafında bulunan iki yüzlûdalkavuk şahısların bilerek yaptıkları telkinlerden doğmuş ve giderek genel bir fikir haline gelmiş bir hurafedir.]''⁴⁴²

⁴⁴² Prof.Dr.Yaşar Nuri Öztürk, İslam Nasıl Yazlaştırıldı. S.14-22

Atatürk'ün Halifelik Kurumuna Bakışı

"... Hilafet, ısıracı krallıktan ibarettir..."

Hz. Muhammed (S.A.V.)

Yukarıda halifelik-hilafet konusunda, gerçek bir din bilgini olan Prof. Dr. Mehmet Seyit Bey'in ve diğer ilahiyatçıların Kur'an'a dayalı yaptıkları değerlendirmelerden; peygamberimiz Hz. Muhammed'in ve diğer peygamberlerin Allah'ın halifesi olmadıklarını, sadece "yaratanın" buyruklarını tebliğ etmekle yükümlü olduklarını, kendileri halife olmadıklarına göre, kendilerinden sonra halife bırakmadıklarını anlıyoruz.

Anlıyoruz ki, Kur'an'a göre peygamberlik, Hz. Muhammed'le bitmiştir. Biten bir kuruma "halef" atamak dinen olduğu kadar mantıken de yanlıştır. Nitekim gerçek din âlimlerinin Kur'an ışığında belirttiklerine göre, Kur'an'da "dini ve siyasi liderlik" anlamında bir kavram yoktur.

Halifelik tarihi, Hz. Ali ile Emevi Sultan'ı Muaviye'ye arasında kanlı savaşlarla başlamış, Hz. Muhammed'in "Benden sonra halifelik 30 yıldır; ondan sonra ısrarcı (ısıracı) saltanata döner" mesajı unutturulmuştur.

İşte Atatürk, 3 Mart 1924'te halifeliği kaldırırken, bu kanlı hilafet mücadelesinin tüm boyutlarına hâkimdir. Halifelüğün tarihsel sürecini çok iyi bilmektedir.

Atatürk'e göre, İslam tarihinde Muaviye'nin iktidarıyla birlikte halifelik "tamamıyla siyasal güç" haline gelmiştir. Atatürk, Muaviye'nin, halifeliği saltanat haline getirmesini, gelecekte İslam tarihi açısından büyük sorunlar yaratacak bir sürecin başlangıcı olarak değerlendirmiştir. Muaviye'nin hilafeti saltanata dönüştürmesi, İslam tarihindeki rejim sorununun başlangıcı olmuştur.

Atatürk'ün "hilafet-halifelik" konusunda yaptığı konuşmalarından bazı bölümler aşağıda verilmektedir:

Efendiler' Bütün İslam alemini bir noktadan idare mümkün değildir. Bunun en basit misalleri tarihte vardır. Cenabı Peygamber'in vefatından sonra ve Hz. Ali'den itibaren hangi devir vardır ki yalnız bir halife hükümet icra edebilmiştir!

Bir tarafta Abbasi hilafeti, bir tarafta Emevi hilafeti... Bugün dahi Fas'ta, şurada burada kendine emir ül-müminin diyen din reisleri mevcuttur.

Asya'da, Avrupa'da, velhasıl muhtelif iklimlerde yaşayan insanların milli ve muhite ait ananeleri başka başkadır. Ve onların bir yerden sevk ve idareleri ilmen ve fennen mümkün değildir. Dolayısıyla bu meselede tereddütlü olanlara açık bir lisanla anlatmak lazımdır ki, Türkiye devleti ve onun hükümeti bu milletin saadetini temine fazlasıyla kâfidir."⁴⁴³

Atatürk, halifeliğin dört halife döneminden itibaren yozlaşmaya başladığını ve sanıldığı gibi halifenin bir bölgeden bütün İslam dünyasını kontrol eden kişi olmadığını belirtirken, Hz. Ali dönemindeki hilafet mücadelesi ve hilafet tartışmalarına sık sık değinmiştir. Atatürk İslam tarihinde, dört halifenin sonuncusu Hz. Ali döneminden itibaren değişik yerlerde, değişik halifelerin ortaya çıktığını ve halifelik kurumunun kavgaya ve karışıklıklara yol açtığını vurgulamıştır. Atatürk bu tarz konuşmalarıyla 1923 ortamında, halifeliği savunanlara, bu kurumu dinsel bir gereklilik sananlara, bunun doğru olmadığını göstermek için ilk dönem İslam tarihinden deliller sunmuştur.

Atatürk, değişik zamanlarda yaptığı konuşmalarda Hz. Ali ile Muaviye arasındaki halifelik kavgasını sadece siyasi açıdan değil, aynı zamanda dini açıdan da ele almıştır. Sıffin Savaşı'nda Muaviye'nin askerlerinin mızraklarına Kur'an-ı Kerim yaprakları taktıklarını, bunun sonucunda Hz. Ali'nin ordusunda tereddüt meydana getirdiklerini, bu şekilde İslam'ın siyasal çıkarlar uğruna kullanıldığını; hak olan Kur'an'ın haksızlığa araç yapıldığını söylemiştir.⁴⁴⁴

Bu konuşmalarıyla Atatürk, İslam tarihinde dinin siyasete alet edilmesinin olumsuz sonuçlara neden olduğunu hatırlatarak, yeni Türkiye'de dinin siyasete alet edilmesine izin verilmeyeceğini anlatmak istemiştir.

Atatürk, Muaviye'nin bu "hilekâr" ve "dine aykırı" tutumunun daha sonraki "müstebit (zorbacı) hükümdarlar" tarafından da benimsendiğini; tarih boyu bütün müstebit hükümdarların dini siyasete ve kendi çıkarlarına alet ettiklerini belirtmiştir.

Atatürk, Muaviye'nin iktidarı elde etmek için dini kullanmasını, İslam'ın çıkar amaçlı olarak kullanılmasına yönelik ilk önemli örnek olarak değerlendirmiştir. Hilafetin iktidar hırsı, güç kazanma ve gücü koruma uğruna saltanata dönüştürülmesini ve İslam dininin iktidar hırsı uğruna

⁴⁴³ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 14. s. 255

⁴⁴⁴ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 15. s. 241

kullanılmasını, İslam tarihindeki siyasal, sosyal ve toplumsal problemlerin somut başlangıcı olarak yorumlamıştır.

Muaviye'nin yönetimindeki Emevi Devleti'nin siyasal hayatını değerlendiren Atatürk, bu konuda da önemli yorumlar yapmış; "Doksan yıllık Emevi tarihinin kanlı ve acı olaylarla dolu olduğunu" vurgulamıştır.

Atatürk, hicretin 132. (M.750) yılında Arap halkının Emevi saltanatından kurtulduğunu ve Abbasi Devleti'ni kurduğunu; Emeviler dönemindeki uygulamayı devam ettirdiğini, devletin başında bulunanlara halife dediklerini ifade etmiştir.⁴⁴⁵

Atatürk, Muaviye'nin yönetimi altındaki Emevi Devleti'ne, gerek siyasal gerekse dini açılardan ağır eleştiriler yöneltmiş ve özellikle Muaviye yönetimi altındaki Emevilerin İslam'ın esaslarıyla çelişen uygulamalarına dikkat çekmiştir.

Atatürk, Muaviye'nin saltanata dönüştürdüğü hilafetin, Emevilerin yıkılışından sonra, İslam dünyasında meydana gelen kargaşa ve siyasal boşluk ortamında, arayış ve yeniden yapılanma içindeki siyasal oluşumların en önemli dayanağı haline geldiğini belirtmiş ve Hz. Ali'den sonra İslam dünyasında hiçbir zaman tek bir halifeden söz edilemeyeceğini ifade etmiştir.

Irak'ta bulunan Abbasi halifelığının varlığına rağmen Endülüs'te kendilerini halife diye adlandıranların (Resulullah'ın halifesi) ve (Müminlerin emiri) unvanlarıyla asırlarca saltanat sürmüş olmalarını, bu düşüncesine delil olarak göstermiştir.⁴⁴⁶

Atatürk konuşmasında, İslam tarihinde tek bir halifenin olmadığı üzerinde durmuş, buna dair deliller ortaya koymuş ve yaşadığı dönemden örnekler vermiştir:

"Bugün zamanımızda Fas'ta, Sudan'da halifeler vardır. Onlar da kendilerine Emirül-Müminin diyorlar. Binaenaleyh, bu tarihte görülmemiştir ve bundan sonra da bütün Alem-i İslamı makam-ı hilafet namı altında bir noktadan idare etmenin mümkün olabileceğini kabul etmek doğru değildir."

⁴⁴⁵ Atatürk'ün Bütün Eserleri. Cilt 14. s. 82

⁴⁴⁶ Arı İnan. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir - İzmit Konuşmaları. s. 34,66

Atatürk'e göre dünyanın değişik yerlerinde yaşayan Müslüman topluluklarını "ümmet" adı altında bir noktadan idare etmek mümkün değildir".⁴⁴⁷

Atatürk birçok konuşmasında hilafeti açıkça reddetmiştir:

"Şeren, dinen hilafet denilen şey yoktur" diyen Atatürk konuya dini açıdan yaklaşarak, Hz. Muhammed'in, "Benden 30 sene sonra krallıklar olacaktır" sözünü hatırlatıp, "Hilafet vardır, hilafet devam edecektir," demenin "Hadis-i nebeviye mugayir", yani "Hadis'e aykırı" olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁸

Şu halde Atatürk, dört halifeden sonraki İslam tarihini değerlendirmede eleştirel bir tutum izlemiştir. Atatürk, "danışmanın" ve "seçimin" terk edilerek saltanata geçilmesini "talihsizlik" olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, Emeviler ve Abbasiler dönemindeki hilafet tartışmalarını ve siyasal mücadeleleri de eleştirerek; Emevilerin ve Abbasilerin yıkılışını bu hilafet kavgalarına bağlamıştır. Emevilerle Abbasiler arasındaki hilafet mücadelesinin İslam dünyasına büyük zararlar verdiğini belirten Atatürk, bu konuda şunları söylemiştir:

"... Emeviler doksan seneden fazla hilafeti koruyamadılar. En nihayet hilafet nüfuzunu Bağdat surlarına kapatmaya mecbur olan Abbasi halifelerinin sonuncusu Muttasım'ı çoluk çocuğuyla ve sekiz yüz bin kişi Bağdat ahalisiyle beraber Hülagu'ya kurban verdiler."⁴⁴⁹

"... Abbasi halifelerinin zaafını görmekle (Resulullahın halifesi) ve Emirülmüminin (Müminlerin emiri) unvanlarını almış olan hilafet nüfuzlarını, Elhamra Sarayı'nın kapısından çıkamamaya mahkûm kalan Endülüste'ki halifelerin hicri beşinci yüzyıldaki sonu bilinir."⁴⁵⁰

Atatürk'ün eleştirdiği bir diğer konu, özellikle Hz. Ali'den sonraki halifelerin dini, siyasal araç olarak kullanmalarıdır. Atatürk, dört halifeden sonra dinin hep "vasıta-i saiyaset (siyaset aracı), vasıta-i menfaat (menfaat aracı), vasıta-i istibdat (zorbalık aracı)" yapıldığını belirtmiştir. Atatürk, geçmişte bu şekilde hareket eden sultan/halifeleri ağır bir dille eleştirmiştir. "... Böyle adi ve sefil hilelerle hükümdarlık yapan halifeler ve onlara

⁴⁴⁷ Arı İnan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları s.64

⁴⁴⁸ Arı İnan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, s. 64

⁴⁴⁹ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 14. s. 84

⁴⁵⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt II. s. 142-150

dini alet yapmaya tenezzül eden sahte ve imansız âlimler tarihte daima rezil olmuşlar, terzil edilmişler ve daima cezalarını görmüşlerdir...⁴⁵¹

Atatürk, tarih boyu dini siyasete alet edenlerin sonuçta başarısızlığa uğradıklarını vurgulamıştır.

Atatürk'ün belirttiği gibi, tek bir halifenin, dünyada tüm Müslümanların halifesi, yani başı, sahibi olduğu dönem çok kısa sürmüştür. Tartışma, çekişme ve bölünmeler, daha Hz. Osman zamanında başlamış ve gittikçe artarak devam etmiştir.

Fatımiler 909 yılında Mısır'da kendi hilafetini; 928 yılında III. Abdurrahman da, Endülüs'te Emevi hilafetini ilan etmişlerdir. İslam dünyasında 909'dan 928'e kadar iki, 928'den 1171'e kadar üç halife vardı.

1258 yılında, İlhanlı Hanedanı'nın kurucusu Moğol Hükümdarı Hulagu Han, Bağdat'ı işgal etmiş, Halife El Mutasim'i öldürmüş, Abbasi Hanedanı'ndan ancak iki kişi kurtulmuş; bunlar da Mısır'a sığınmıştır. Mısır/Memlük Sultanı Baybars, 1262'de, ikinci sığınmacı El Hakim bin Emrullah'ı halife yapar; ancak hiçbir siyasi yetki vermez, halife esir gibi yaşar. 1517'de Yavuz Selim'in Mısır'ı fethetmesiyle halifelik Osmanlı'ya alınır.

Halifelik Osmanlı'ya geçtikten sonra da halifelik mücadelesi devam etmiştir. Öncelikle Müslüman Araplar bir türlü Osmanlı halifesini kabul etmemişler, Osmanlı'nın halifeliği gasp ettiğini iddia etmişlerdir. Nitekim I. Dünya Savaşı'nda Sultan/Halife V. Mehmet Reşat'ın çağrılarına rağmen Osmanlı'ya değil İngilizlere yardım etmişlerdir.

Çok daha önemlisi, Osmanlı Devleti, iddia edildiği gibi, halifelikten öyle yararlanmış da değildir. Halifelik Osmanlı'nın elinde bir koz olmaktan çok sırtında bir yük olmuştur. Nitekim hem Osmanlı ve hem de tüm İslam ülkeleri halifelik kaldırılmadan önce emperyalist Batılı güçler tarafından sömürülmüştür. Halifeliğin en iyi kullanıldığı dönem olarak bilinen II. Abdülhamit döneminde Osmanlı, Batı emperyalizmi tarafından iliklerine kadar sömürülmüştür. Bu dönemde halifelik, Osmanlı Devleti'nin binlerce kilometre toprak kaybetmesini de engelleyememiştir. Halifelik, Osmanlı Devleti'nin dağılıp parçalanmasını da önleyememiştir.⁴⁵²

⁴⁵¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt II. s. 287-289

⁴⁵² Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 14. s. 84. Arı İnan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Eskişehir-İzmit 1923 Konuşmaları. s. 34,63,64,66-Baskı: 1982. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. I-II. s. 287,293. Baskı: 2006. Sinan Meydan Atatürk ile Allah Arasında. s. 1075-1078. Baskı: 2016)

Atatürk, TBMM'de yaptığı bu konuşmayla hem hilafet hem de İslam tarihi hakkında çok kapsamlı bilgiler vermiş, milletvekilleri onu dakikalarca alkışlamıştır...

Bilindiği gibi, Atatürk çok okuyan (3997 kitap okumuştur), tarihin önemini çok iyi kavrayan bir devlet adamı olarak, İslam tarihini çok iyi incelemiş, aynı şekilde Kur'an'ı çok iyi anlamış ve toplumumuzu çağdaşlaştırırken İslam tarihinden yararlanmıştı...

Tarihçi Sinan Meydan Atatürk'ün İslam tarihi ilgili değerlendirmelerini şöyle özetler:

- "1- İslam öncesi Araplar böcek ve çekirge bile yiyebilen ilkel bir topluluktur.
- 2- Allah'ın insanlığa peygamber göndermesinin nedeni, insanlara içlerinden seçtiği biriyle rehberlik etmek istemesidir.
- 3- Hz. Muhammed'e kadar Allah insanlığa birçok peygamber göndermiştir.
- 4- Hz. Muhammed son peygamberdir.
- 5- Hz. Muhammed'in son peygamber olmasının nedeni, Allah'ın insanlığın artık belli bir düzeye ulaştığını kabul etmesindendir.
- 6- Hz. Muhammed'in çocukluğuna ait bilgiler tam olarak bilinmemektedir.
- 7- Hz. Muhammed birdenbire değil, bir süreç sonunda peygamber olmuştur.
- 8- Hz. Muhammed'in bütün amacı toplumun ahlakını, dinini ve sosyal hayatını düzeltmektir.
- 9- Hz. Muhammed'e bildirilen ilk Kur'an ayetlerinin ne olduğu bilinmemektedir.
- 10- Hz. Muhammed, kendisini harekete geçiren ilahi güce (Allah'a) "samimi" olarak inanmıştır.
- 11- Hz. Muhammed aynı zamanda iyi bir asker ve devlet adamıdır.
- 12- Hz. Muhammed yaşadığı çağın en büyük insanıdır.
- 13- Hz. Muhammed eğitime büyük önem vermiştir.
- 14- Hz. Muhammed İslamiyet'i yayma konusunda çok başarılı olmuştur.

- 15- Hz. Muhammed'in bazı fikirleri zaman içinde değişmiş ya da evrilmiştir.
- 16- Hz. Muhammed danışmaya önem vermiştir.
- 17- Hz. Muhammed rejim önermemiştir.
- 18- Hz. Muhammed hurafelerle mücadele etmiştir.
- 19- Hz. Muhammed'in düşünce ve uygulamaları devrim niteliğindedir.
- 20- Hz. Ebubekir, Hz. Muhammed'in en çok değer verdiği insanlardan biridir.
- 21- Hz. Ebubekir'in halife seçilmesinde Hz. Ömer'in telkinleri etkili olmuştur.
- 22- Hz. Ebubekir'in halife seçilmesi doğru bir karardır.
- 23- Dört Halife döneminde "halifelik" kavramı yerine, "emirlik" kavramı kullanılmalıdır.
- 24- Hz. Ömer döneminde, İslam devletinin sınırlarının genişlemesine paralel bazı sorunlar ortaya çıkmıştır.
- 25- Hz. Ömer halifeliğe karşı çıkmıştır.
- 26- Hz. Ömer ileri görüşlü, adil ve demokratik özelliklere sahip bir kişidir.
- 27- Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde İslam tarihinin en büyük üç ismidir.
- 28- İslam tarihinde Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle sorunlar başlamıştır.
- 29- Hz. Ali döneminde kanlı olaylar ve iç karışıklıklar yaşanmıştır.
- 30- Emevi halifesi Muaviye, halifeliği saltanat haline getirerek, İslam tarihindeki büyük sorunların ilk tohumlarını atmıştır.
- 31- Emeviler döneminde, özellikle Muaviye dini siyasete alet etmiştir.
- 32- Halifelik hiçbir zaman bütün İslam toplumunu bir noktadan idare eden bir kurum olamamıştır.
- 33- Emevi ve Abbasi devletlerinin yıkılışının temel nedeni, halifelik mücadelesi ve dinin siyasete alet edilmesidir."⁴⁵³

⁴⁵³ Sinan Meydan, Atatürk ile Allah Arasında. s. 1076-1078

Abdülmecit'in Halife Seçilmesi (18 Kasım 1922)

17 Kasım 1922'de Sultan Vahdettin'in kaçışının ardından, TBMM yeni bir halife seçimini görüşmeye başlamıştı. Çünkü yabancılara sığınan bir halifenin neler yapmaya kalkışacağı çok önemli bir olarak sorun olarak görünüyordu. İşte bu nedenle saltanatı kaldıran 1 Kasım 1922 tarihli yasada, halife olarak Osmanlı Hanedanı'ndan bir kişinin seçileceğini belirten bir hükme yer verilmişti. Seçilme meselesi öyle kolay olmamıştı; hilafeti şiddetli bir şekilde savunmaya kalkışanlar olmuş, Mecliste adeta kaos yaşanmıştır.

Aslında, nceki sayfalarımızda halifelik konusunda verdiğimiz bilgiler milletvekillerini tatmin etmişse de özellikle İkinci Grup milletvekilleri muhalefetlerini sürdürüyorlardı. Hatta Mustafa Kemal yanlısı gzkenler arasında da kopmalar başlamıştı. Özellikle, halifelik makamının boş olmadığını, Vahdettin'in halifeliği üzerinde taşıdığını iddia ediyorlardı. Ayrıca Abdülmecit'in halife seçilmesi halinde, İstanbul'da mı yoksa Ankara'da mı oturacağı büyük bir sorun olmuştu.

Bunun zerine Şeriye (Diyanet İşleri) Bakanı, Konya Milletvekili Vehbi Efendi, TBMM'nin 18 Kasım 1922 tarihli toplantısında, halifeliğin boş olduğunu, o yere layık birisi seçildiğinde onu halife olarak tanımının (bi'at) gerekli olduğuna ilişkin "fetvayı" okumuştı.

Ancak, kimi muhalif milletvekilleri halifelik seçimine geçmeden önce Vahdettin'in halifelikten alındığının oya sunulmasını istemesi zerine, Vehbi Efendi, "Hilafet Makamında bulunan bir adam, yabancı bir düşmanın himayesine sığınmasıyla fiilen hilafetten feragat etmiştir. Bundan dolayı ikinci bir halifenin seçimi Müslümanlar zerine vaciptir (Müslümanlardan yapılması istenir). Yüce Meclis buna memurdur (görevlidir). Fitne ve fesata imkân vermemek için her şeyden önce seçim yapılmalıdır..."⁴⁵⁴

Ancak, İkinci Grup'tan Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey, ["Vahdettin'in, esaretin baskısı ve şiddeti altında ihanet ettiğini, esaret ve baskı altında bulunan bir halifeyi şeriatın halife olarak tanımadığını, şimdi de aynı hataya düşülmemesini, İstanbul'un işgal altında olduğunu" belirterek; egemenliğimiz altında bulunan bir yerden halife seçilmesinin şart olduğunu, kendisine biatın gerekliliğini, biat almadan seçimin tamamlanmış olmayacağını" ifade ederek konuşmasını şöyle sürdürmüştü:

⁴⁵⁴ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 196

"İslamiyet, tüm halk üzerine müesses (kurulmuş) bir mahkeme hâkimi-yetidir. Ve Esası, Şura ile müdevverdir (bir araya gelmektir). Şuranın reisi halifedir... O şuraya riyaset (başkanlık) edecek kişi, her halde halife olacak kişidir. Halife, cismani (dünyevi) ve ruhani sıfatları kendinde toplar..."

Yusuf Ziya Bey, "şeriye işleri ile ilgili olan milletvekillerinin sessiz kalmamalarını, eğer sessiz kalırlarlarsa vebalin, ruzu mahşerde (büyük mahkeme gününde) boyunlarında olduğunu söyleyerek, onları kürsüye davet etti..."

İkinci Grup'tan Malatya Milletvekili Lütü Bey, "Bizim burada halife seçmemiz şeriata uygun değildir" derken, yine İkinci Grup'tan Mersin Milletvekili Selahattin (Köseoğlu) Bey "... Biat şart" diyordu. Söz konusu Grup'tan Erzurum Milletvekili Salih Hoca Efendi, Kur'an'dna ayetler okuyarak halifenin kutsiyeti üzerinde duruyor, yandaşları da "âmin" diyordu...

Aynı şekilde, İkinci Grup'tan Trabzon Milletvekili Hafız Mehmet Efendi de, "Yüce Meclis halife seçme hakkına sahip değildir. Çünkü halife seçmek için güçlü padişah olması lazım. Halife makamı dinin emri olduğu için, bu Meclis halife seçemez, hakkı yoktur" dediğinde, TBMM tam bir kargaşa içine girmişti"⁴⁵⁵

Bu şiddetli tartışmalar devam ederken Mustafa Kemal kürsüye gelerek, aşağıdaki nutku söyledi ve çözüm önerdi.

["Bu Meclis, Türk halkının Meclisidir. Bu Meclisin sıfat ve yetkilerini yalnız ve ancak Türk halkının ve Türk vatanının varlığı ve kaderi üzerinde etkili olanlar yapabilir.

Meclisimiz, kendi kendine bütün İslam dünyasını içine alan bir güç ve kudrete sahip olamaz. Efendiler! Türk milleti ve onun temsilcilerinden kurulmuş bulunan Meclisimiz, kendi varlığını, halife unvanını taşıyan ve taşıyacak olan bir zatın eline veremez ve vermeyecektir Efendiler! Bundan dolayı İslam dünyasında karışıklık varmış veyahut olacakmış. Bunların hepsi anlamsız ve yalan sözlerdir. Kim söylemişse yalan söylemiştir... "

Mustafa Kemal, ortalığı gürültüye vermenin gereği olmadığını açıklayarak; "... Hilafet makamı esaret altında olabilir. Halife unvanını taşıyanlar, yabancılara sığınabilir. Düşmanlar ve halifeler el ele verip her şeyi yapabilecek bir iş birliğine girebilirler. Fakat yeni Türkiye'nin rejimini, politikasını ve kuvvetini hiçbir şekilde sarsamazlar" dedi.

⁴⁵⁵ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 199-200

Türk halkının, kayıtsız ve şartsız egemenliğine sahip olduğunu bir defa daha ve kesin olarak tekrar eden Atatürk; "Hâkimiyet, hiçbir anlamda, hiçbir şekilde, hiçbir renk ve kılavuzlukta ortak kabul etmez. Unvan ister halife ister başka bir şey olsun, hiçbir kimse bu milletin kaderine ortak çıkarmaz. Millet buna kesinlikle müsaade edemez. Bunu teklif edecek hiçbir milletvekili bulunamaz. Bunun içindir ki kaçmış olan halifenin hilafetine son verip, yenisini seçmek ve bu konu ile ilgili bütün işlemlerde, belirttiğim görüşler çerçevesinde hareket etmek zaruridir (zorunludur, çözüm budur). Başka türlüüne kesinlikle imkân yoktur..."

Mustafa Kemal; halife adayı olan Abdülmecit Efendi'nin de hataları olduğunu, TBMM'nin zaman zaman onu suçladığını; fakat şimdi Abdülmecit Efendi'nin "Büyük Millet Meclisinin hilafet ve saltanat hakkında ittihaz (kabul ettiği) kararı, tamamen tasdik ve tasvip etmiyorum" şeklinde teminat verdiğini de belirtti (18 Kasım 1922).

Tartışmalı, gürültülü olmakla beraber, yapılan seçimde Abdülmecit Efendi, oylamaya katılan 162 milletvekilinden 148'inin evet oyu ile halife seçildi"]⁴⁵⁶

Halife Seçimi Sonrası Devam Eden Muhalefet ve Diğer Müslüman Ülkelerde Din Adamlarının Tutumları:

1 Kasım 1922'de, saltanatın kaldırılması kanununda; halifelikle ilgili olarak, Osmanlı Hanedanı'ndan TBMM tarafından seçilecek halifenin yalnız din işleriyle uğraşması şartıyla kalması yer almıştı.

Saltanatın kaldırılmasına kadar "hem siyasi ve hem de dini" mahiyette olan halifelik bu tarihten sonra sadece "dini halifelik" olarak kalmıştı ki İslam geleneklerinin o güne kadar bilmediği bir-makam ve yeni durum; bu makamın uzun tarihindeki yapı ve anlayışı ile uyuşmamıştı. Bu kanun, başta İkinci Grup üyeleri olmak üzere, diğer muhaliflerin saltanat ve hilafet zihniyetini değiştirememiş ve hatta Atatürk'ün şahsına karşı olma durumuna da güç vermişti.

Şu durumu dikkate almak gerekir: Peygamberimiz Hz. Muhammed dini görevini yürütürken siyasi bir boşluk vardı; kabileler arası bir birliktelik yoktu, kavgalar-savaşlar sürmekteydi. Hz. Muhammed bu siyasal boşluğu doldurmak zorunda kalmış, bir devlet kurucusu olmuştu. Böylece devlet yönetimi din ile iç içe geçmişti; peygamberliği sürecinde pek sorun

⁴⁵⁶ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 474. Şevket Süreyya Aydemir Tek Adam Cilt III. s. 64,65

olmamıştı. Ancak vefatından sonra, İslam toplumlarında bu iki kurum (din-siyaset) çok ciddi sorunlar oluşturmuş, kalıcı zihniyet kökleri oluşturmuştu.⁴⁵⁷

Bu kalıcı zihniyet, Osmanlı Devleti'nde de varlığını sürdürmüş, 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılma ve hilafetin devlet yönetiminden ayrılması ile TBMM'de ciddi bir muhalefet yaratmıştı. Bu muhalefet, Abdülmecit'in halife seçilmesinde kendini gösterdiği gibi, sonrasında da devam etmiştir.

Atatürk, Abdülmecit'in halife seçiminden (18 Kasım 1922) sonra, 14 Ocak 1923'te Ankara dışına çıktığında; üzerinde "Hilafet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi sözlerini taşıyan bir kitapçık tüm milletvekillerine ve Meclis dışı çevrelere dağıtılmıştı (15 Ocak 1923). Şu halde, bu kitapçık, daha Mustafa Kemal Ankara'dayken hazırlanmıştı, ama ortaya çıkarılması için Atatürk'ün Ankara dışına gitmesi beklenmişti. Oysa yine bu Mecliste, hem de daha 1 Kasım 1922'de saltanat ve hilafet meselesi, kesin bir kanunla ve oybirliği ile kabul edilmişti. Bu, şunu gösterir; zihniyet, ideolojilerden çok daha uzun ömürlüdür, peşin kabulleri taşır bir formatır...

Bu kitapçık, İkinci Grup Afyon Milletvekili Hoca İsmail Şükrü Efendi imzası ile yayınlanmıştı, ama İkinci Grup'un ve diğer muhaliflerin zihniyetini bir defa daha açığa vurmuştu.

Nitekim Hoca İsmail Şükrü Efendi, bu kitapçığı aslında ulema arkadaşlarıyla birlikte 18 Kasım 1922'de hazırladıklarını açıklamıştır.

Bu kitapçık özetle şu hususları içeriyordu: "Hilafet demek hükümet demektir. Hilafetin hak ve görevlerini yok etmek hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir..."⁴⁵⁸

Atatürk'ün ifadesiyle, İkinci Grup ve diğer kimi muhalifler; "Meclisin, milletin ortadan kaldırdığı şahıs saltanatını, hilafet makamında devam ettirmek ve padişahın yerine Halife'yi (Abdülmecit'i) geçirmek sevdasına düşmüşlerdi... Millet Meclisini halifenin danışma kurulu ve halifeyi Meclisin, dolayısıyla devletin başı gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdi."⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ Bakınız Atatürk'ün Halifelik Kurumuna Bakışı başlığına

⁴⁵⁸ Kemal Atatürk, NUTUK, s.477

⁴⁵⁹ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 477

Atatürk, NUTUK'ta, dünya şartlarından habersiz, cahil, gerçeklerden habersiz Şükrü Hoca ve benzerlerinin milleti kandırmak için, İslami hükümler diye yayınladıkları safsataların hiçbir değeri olmadığını belirterek şu hususlara değinmiştir:

"Yüzyıllar boyunca olduğu gibi, bugün de milletlerin cahilliğinden ve bağınazlığından yararlanarak bin bir türlü siyasi ve şahsi maksatla çıkar sağlamak için, dini alet ve vasıta olarak kullanmak teşebbüsünde bulunanların memleket içinde de dışında da var oluşu, ne yazık ki, daha bizi bu konuda söz söylemekten alıkoyamıyor. İnsanlık dünyasında, din konusundaki uzmanlık ve derin bilgi, her türlü hurafelerden arınarak gerçek bilim ve tekniğin ışıklarıyla tertemiz ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine, her yerde rastlanacaktır..."⁴⁶⁰

Atatürk'ün bu konuda da düşünce ve uygulamalarının ne derece doğru ve gerçekçi olduğuna; Cumhuriyet tarihimizde yazılmış en kapsamlı, en doğru tek kaynak eser olan, Diyanet Vakfı'nın İslam Ansiklopedisi de işaret etmektedir:

"İslam devletinde iktidar mutlak değil sınırlıdır. İktidarı sınırlayan en önemli faktör, yasama alanında halifenin esas itibarıyla yetkisiz olmasıdır... Yapmış olduğu icraatlar fiilen işlerlik kazansa da hukuken geçersiz sayılmaktadır. Halife Allah'ın değil halkın temsilcisidir; Halifethullah (Allah'ın halifesi) değildir. Peygamberin de temsilcisi değil.

Halifenin yargı yetkisini elinde bulundurması, genel olarak kadıların tayini ve görev alanları ile sınırlı olmuştur. Görevini yürütmesi sırasında kadıya müdahalesi söz konusu olmamıştır. Bu anlamda İslam devletinde yargının bağımsız olduğunu söylemek mümkündür."⁴⁶¹

Diyanet Vakfı uzmanları tarihi gerçeklere göre, halife-hilafet için bir tanımlama getirmiştir. Atatürk'ün de ifade ettiği gibi halifeler; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, (Hz. Osman hariç), ve Hz. Ali'den sonra, bu halife tanımlamasını hiçbir zaman uygulamamış, mutlak iktidarlara dini-siyasal güç vermiştir.

Aslında halifelik, Osmanlı'nın çöküş döneminde söz konusu olmuştur. Halifelik Osmanlı Devleti'nde bir kurum değildi. Padişahlık niteliği daima önde gelmiştir. Halifenin dünya Müslümanlarının başı olduğu gibi bir

⁴⁶⁰ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 479

⁴⁶¹ İslam Ansiklopedisi. s.160,161

durum, yukarıda da vurgulandığı gibi, ancak çöküş devrinde ve ilk defa 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Kırım Müslümanları dolayısı ile akla gelmişti. 1914'te Birinci Dünya Savaşı çıkınca Sultan Halife V. Mehmet Reşat'ın bütün dünya Müslümanlarını kutsal savaşa davet eden fetvası (cihad çağırısı), hiçbir yankı uyandırmamış, hatta gülünç bir tarihi belge olarak kalmıştır.

TBMM'nin Hilafet Kararı Üzerine Diğer İslam Ülkelerinin Tutumu

Türkiye Büyük Millet Meclisinde muhalefetin, "Halife tüm İslam ülkelerinin de halifesidir, bu ülkelerin işlerinde yetkilidir; Mecliste bu durum ortadan kaldırılmıştır" iddiaları hiçbir gerçekle bağdaşmaz.

Çünkü bu durum, önceki sayfalarımızda da üzerinde durduğumuz gibi, hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. İslam topluluklarında çeşitli amaçlarla ayrılıklar olmuştur. Örneğin Emeviler Endülü's'te, Aleviler Kuzey Afrika'da, Fatimiler Mısır'da, Abbasiler Bağdat'ta, aynı zaman dilimi içinde birer saltanat, yani halifelik kurmuşlardı. Her birinin hilafete bakış açıları farklıydı.

Mısır'da, Mısır ulemasına göre, "Hilafet hem dini hem de dünya işlerinde genel başkanlıktı. Baş görevi de İslam dininin işlerine bakmak kadar, İslam ümmetinin dünyadaki idaresini de uygulamaktı."

Kurtuluş Savaşı'na karşı olan ve Yunan işgallerini destekleyen, Mustafa Kemal ve arkadaşları için idam kararı veren Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın suç ortağı Şeyhülislam Mustafa Sabri, Mısır'a kaçtıktan sonra Mısır uleması ile işbirliği içinde şu beyanatta bulunur: ["Bu iki makam birdir; birbirinden ayrılamazlar. Gerek öz, gerek biçim açısından bu İslam devletinin bir gereğidir."]

El Ezher Teolojî Üniversitesi Şeyhi ile Mısır uleması 25 Mart 1924'te yayınladıkları bir bildiride, "Türk hükümetinin kâfir olduğunu" söylediler. Bu görüşlere, Hristiyan İngiliz kralının tebaası olan Hintli Müslüman Hint Hilafet Komitesi liderlerinden ve Kurtuluş Savaşımıza destek veren Muhammed Ali şöyle destek verir:

Hint Hilafet Komitesi Lideri Muhammed Ali:

"Hilafetin Türklerin yaşayacağı kadarlık topraklara sığmayacak büyüklükte bir kapsamı vardı. Her şeyden önce halifeliğin, Müslümanların kutsal

yerlerinin bulunduğu Arabistan'ın İslamlık elinde kalması açısından önemi vardı. Hint hilafetçileri Arabistan'ın hilafet idaresi altında kalması için İngiltere'ye karşı savaşıyorlardı. Anılarında şöyle der: 'çok kez açıkladığımız gibi, bizim Türklere karşı sempatomuz bir siyasa işi değil, ülkelerinin sınırları sorunu değil, bir din sorunuydu. Çünkü Türkiye'nin sultanı Peygamber'in halifesi, müminlerin emiridir. Halifenin dünyasal yetkilerinin çökertilmesini önlemek bizim için bir din borcudur. Dinimizin savunulması için, İslamlık'ın kutsal yerlerinin dokunulmazlığını sağlamak için, İslamlık'ın Arap Yarımadası üzerindeki egemenliğinin sağlanması için Peygamberimizin ölürken ettiği vasiyetin emrini yerine getirmek için hilafet şarttır."J⁴⁶²

Hilafet ve halifelik konusunda bu düşünce ve yaklaşımlar, yukarıda görüldüğü üzere TBMM'de kendini gösteriyordu. Çoğu İkinci Grup içinde yer alan hacı-hoca milletvekilleri, Mısır ve Hint ulemasının görüşlerini, düşünce yansımalarını savunuyordu...

İsmailiye Tarikatı Lideri Ağa Han Mektubu:

Bu sırada, Hindistan Müslümanları arasında önemli yeri olan İngiliz taraftarı, İsmailiye Tarikatı'nın Lideri Ağa Han, Emir Ali'nin hilafetin kaldırılmamasına yönelik mektubunu önce İstanbul basınında yayınlattırılmış, sonra, 24 Kasım 1923'te Başbakan İsmet Paşa'ya (İnönü'ye) ulaştırmıştı! Mektubun İstanbul'da gazetelerde yayınlanması, Hükümet'in sabrını taşımıştı.

Bu mektup, hilafet konusunda da İngiliz oyununu ortaya koymak bakımından önemli olduğu için kitabımızda yer almaktadır.

Bu mektupta, hilafetin Sünni İslam Alemi için önemi hatırlatılıyor, halife olan imamın belirsiz durumunun Sünni Müslümanlar arasında büyük huzursuzluk yarattığına işaret ediliyordu. Halifeliğin Müslüman haklarca saygı ve güven sağlayacak bir temele dayandırılması gerekiyordu. İslamlık'ın dinsel ve manevi birliğini sağlama acele bir zorunluluktü.⁴⁶³

"Hindistan'da Hint-Hilafet akımını; İngiltere çıkarları gereği Gandh'inin Ulusal Kongre akımından ayırmak için; (Türkiye'de faaliyet gösteren, Atatürk'ün NUTUK'ta Rahip Frü dediği) Robert Frew ve İngiliz Kızılay Cemiyeti'yle soysuzlaştırma işinin öncüsü olan ve hilafet adına konuşan

⁴⁶² Niyazi Berkes. Türkiye'de Çağdaşlaşma. s. 506,507. Baskı: 2002

⁴⁶³ Mektup'un tam metni için bakınız; Ali Fuat Cebesoy Siyasal Hatıralar. s. 476-478

Emir Ali ve Ağa Han ikiye bölünmüş idiler. Çünkü Sünni Müslümanların halifesi için gözyaşı dökken Ağa Han ve Emir Ali'nin kendileri Sünni değildi. Ağa Han, İsmailiye Cemaati'nin ağırlığı altında ölçülen ruhani başkanı, Emir Ali ise Hindistan Şii'lerinin önderlerinden idi. Ne İsmailiye doktrininde, ne de Şii doktrininde hilafetin imamlığı ve meşruluğu tanınır! Sünnilerle İsmaililer ve Şii'ler arasında; Müslümanlarla Hintliler arasında olduğundan fazla düşmanlık vardır."⁴⁶⁴

Bu iki kişi, İngiliz İmparatorluğu'nun en itibarlı kişilerindendi. Ağa Hanlık, İngiliz İmparatorluk döneminde (Hindistan'ın İngiliz sömürgesi olduğu süreçte) ruhani bir reislik olmuştu.

"Ağa Han, cahil bir cemaatin (İsmailiye), sırtından milyonlarca altın toplayarak geçinen, kendini terazide altınla tarttıran, Hindistan'da bile oturmayıp Avrupa'nın en sefahat yerlerinde devamlı skandallar çıkaran, kumarbaz, ayyaş bir İngiliz uşağı idi. Dünyanın en zengin adamlarından biriydi."⁴⁶⁵

"Emir Ali ise, İngiliz İmparatorluğu'nun 'Privy Council' (İngiltere Kraliyet Danışma Meclisi) üyesiydi. İkisi de Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Halifesi'nin (Sultan-Halife V. Mehmet Reşat'ın) cihad ilanına karşı kampanya açmıştı. Savaş sonunda, Emir Ali Kızılay Cemiyeti'ni kurarak Robert Frew adlı İngiliz ajanı aracılığıyla Hindistan hilafetçilerini İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin perde arkasından Vahdettin hilafetine bağlama işini yöneten kişi idi..."⁴⁶⁶

Bu mektup, TBMM'de İkinci Grup ve hilafet taraftarı basın tarafından iyi kullanılmış, gelen sayfalarda görüleceği üzere hilafetin kaldırılması tartışmalarında etkili olmuştur. Burada şunu ilave edelim; 3 Mart 1924'te hilafetin kaldırılmasından sonra hem Ağa Han hem de Emir Ali, İngilizler nezdinde itibarlarını kaybetmişlerdir. Bu durumu İngiliz tarihçi Arnold Toynbee şöyle yazar: "Mektubun İngiliz diplomasisinde bir oyun olduğu ve son beş yıl içinde Büyük Britanya ile Mektup'un yazarları arasındaki ilişkilerden Türklerin ne kadar habersiz olduklarını açıklayan ima, tarafsız gözlemcilere anlamsız gözükebilir; fakat bu; büyük bir nezaketsizlik ve nimet bilmezlikle karşılandıklarını gördükleri için doğal olarak Ağa Han ile Mister Emir Ali için acı verici olmuştur."⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, s.512

⁴⁶⁵ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam. s.160. Baskı: 1999

⁴⁶⁶ Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma. s. 511-512

⁴⁶⁷ Arnold Toynbee. Survey, I: 571. Niyazi Berkes Türkiye'de Çağdaşlaşma. s. 512

"Mustafa Kemal, Ağa Han'ı ve Emir Ali'yi çok sert bir şekilde kınamıştır. Hangi hakla Türkiye'ye akıl vermeye kalkışabiliyorlardı?...

Milyonlarca Müslüman'ın bağımsızlığını, özgürlüğünü yok eden, ülkelerini sömürge haline getiren İngilizlerin uşağı olan Ağa Han'ın ifadelerinin ne değeri olabilirdi?...

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girerken Padişah Halife V. Mehmet Reşat Müslümanların halifesi olarak cihad çağrısı yaptığı zaman; Ağa Han, şimdi savunmasını yaptığı halifeliliği dikkate almamış ve halifenin çağrısına da kulaklarını tıkamıştı. Tam aksine, İngiltere'nin yanında savaşmak için Hindistan'daki İslam Konseyleri'ni teşvik etmiş ve Müslümanlara karşı savaşan İngiliz ordularına katılmaları yolunda öğütlerde bulunmuştur."⁴⁶⁸

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Hindistan Müslümanları içinde, Hilafet Komitesi'nde, Türkiye'de saltanatın kaldırılması, hilafetin-saltanattan ayrılması konularında muhalefet vardı; ancak lehinde olanlar, Atatürk'ü savunanlar da vardı... Savunanlardan bir kaç örnek verelim:

9 Şubat 1923, Atatürk'ün, Hindistan Hilafet Komitesi Başkanına mektubu:

["Bizim bu büyük zaferimizin doğurduğu büyük sonuç, yalnız Türkiye'nin mukadderatı üzerinde etki yapmakla kalmayacak, aynı zamanda bütün zulüm gören milletleri, kendi hayat ve bağımsızlıklarını baskı altında tutan zalimler aleyhine hareket için gayrete de getirecektir."

Prof. Dr. Muhammed Sadık: "(M. Kemal'in) seçtiği yol, aynı zamanda, özgürlüklerine henüz kavuşmakta olan Hindistanlılar da dâhil olmak üzere, birçok halka ilham kaynağı olmuştur. Hindistanlı aydınlar, özellikle laik alanda, M. Kemal'in sosyo-politik reformlarının büyümesine kapıldılar. Hind Ulusal Kongresi'nin kırk üçüncü oturumundaki konuşmasında J.M. Sengupta, Türkiye'yi bir ideal gösterdi. Bununla birlikte M. Kemal örneğine hiç kimse, Nehru kadar inançla ve kuvvetle sarılmadı."

Prof. Dr. Abdülvahap Boudhibal: "Mustafa Kemal, bizim ana-babalarımız ve onların ana-babaları için İslam'ın gerçek kahramanıydı. Tüm Mağrip'da, bedevi düğünlerinde halk ozanları M. Kemal için heyecanlı türküler yakmaktaydı. Benim doğduğum evde, M. Kemal'in

⁴⁶⁸ Prof Dr., Jorge Blanco Villalta. Atatürk. s.400

Illustration dergisinden kesilmiş güzel bir fotoğrafı özenle çerçevenilmiş, asılı dururdu.(..) Atatürk örneği bizi başka türlü düşünmeye ve başka türlü davranmaya yöneltti. Böylece birçok şey önemli ölçüde aydınlığa kavuştu"⁴⁶⁹

Seçimleri Yenileme Zorunluluğu

Atatürk seçimleri yenileme zorunluluğunu şöyle yazar: "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin, karışık ruh hali, üzerinde ciddi olarak durup düşünülmeyi gerektiren bir durum almıştı. Bütün millette, Meclisin görev yapamayacak bir duruma geldiği endişesi doğmaya başladı. Meclisteki durumu soğukkanlılıkla ve uzak görüşlülükle düşünüp değerlendiren üyeleri bile üzüntülerini açığa vurmaktan kendilerini alamadılar. Artık şüpheyi yer kalmamıştı ki, Meclis yenilenmedikçe, millet ve memleketin ağır ve sorumluluk bekleyen işlerini yürütmeye imkân yoktu...

Lozan Konferansı görüşmelerinden dönen İsmet Paşa (İnönü) "...durumu kabinede (Hükümete) açıkladı ve yeni talimat istedi... Konu Meclise getirildi. Konu günlerce Mecliste tartışıldı...

Muhalifler, Delege Heyetimize ve İsmet Paşa'ya amansız düşman ke-silmişlerdi...'Delege Heyeti Bakanlar Kurulu'nun talimatlarına aykırı hareket etmiş'...

27 Şubat 1923 gizli oturumunda başlayan saldırılar, 6 Mart 1923 günü-ne kadar şiddetli ve heyecanlı bir şekilde devam etti. Muhalifler, adeta ne istediklerini bilmez bir durumdaydılar. Meclisin olumlu veya olumsuz bir karar vermesi imkânsızlaştı.

Bizim açık olarak anladığımız şuydu; muhalifler, barış konusunu, Mec-liste ihtiraslarına vasıta yapmak istiyorlardı. Efendiler! Bazı basın çevreleri de bu ihtirasları şaşılacak derecede ve ateşli bir şekilde, alabildiğine körüklüyordu.

Böyle bir durumda, Mecliste, barış konusunda bir sonucun alınmasının güç olduğunu gören Mustafa Kemal Atatürk; Meclise detaylı açıklamalar-da bulunmuş, her türlü olasılıklardan söz etmiş, Delege Heyeti'mizin dinlenmesi ve söyleyeceklerine inanılması ve durumun ona göre değeri-len-dirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

⁴⁶⁹ Turgut Özakman, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi. s. 162-163

Atatürk sözlerine şöyle devam etmiştir: Delegeler Heyeti, Hükümete karşı sorumludur. Meclis, hükümete yeni bir yön vermek zorundadır. Bu yön çerçevesinde, Hükümet, Delegeler Heyeti'ne özel bir talimat verir. Meclisin ayrıntılarla uğraşmasına gerek yoktur ve uğraşamaz da.

Verilecek yönle ilgili görüşümü de şöyle ifade ettim: 'Şimdilik Musul meselesinin ertelenmesinden söz etmemek üzere ve fakat idari, siyasi, mali, iktisadi ve diğer konularda millet ve memleketin haklarını ve istiklalini tam ve güvenilir bir şekilde elde etmek ve düşmandan kurtarılmış olan topraklarımızın kesin olarak boşaltılmasını şart koşmak esastır.'

Düşüncelerime şunu da ilave ettim ki: 'Delegeler Heyeti'miz, kendisine verilen görevi tamamen ve mükemmel bir şekilde yerine getirmiştir. Milletimizin ve Meclisimizin şerefini korumuştur. Eğer barış konusunda iyi bir sonuç almak istiyorsak, Delegeler Heyeti'ne Meclis tarafından da manevi güç verilerek çalışmalarına devam ettirilmek gerekir. Böyle hareket ederseniz, bir barış dönemine girmenin mümkün olduğundan ümitlenebiliriz'...

Meclisin, bu konu üzerindeki tartışmaları durdu. Fakat muhalifler, hücum için yeni sebepler yaratmaktan bir türlü kendilerini alamıyorlardı."

Yani Atatürk'ün ifadesiyle, Meclis, bu durumda çalışmalarını sürdürmez halde gelmişti.⁴⁷⁰

Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçime gitme konusuna, Ali Fuat Cebesoy Siyasi Hatıralar kitabında şöyle yer verir:

"... Mart'ın altıncı gününe (1923) kadar (Lozan Konferansı'nda) sulh veya harpten hangisine karar verileceği hakkında TBMM'de gizli toplantılarında cereyan eden müzakere ve münakaşalar kamuoyunda tereddüde ve hatta inkisara (gücenmeye) düşmüştü. Bunların haricteki yansımaları doğal olarak aleyhimizde olmuştur. (Lozan) Sulh müzakerelerine başlama yolu bir türlü bulunamıyordu. (YN: Lozan Konferansı 4 Şubat 1923'te kesilmişti).

Her ne kadar Meclis çoğunluğu hükümete ve Delege Heyeti'ne itimat beyan etmişse de, itimat (güven) oyu veren 170 milletvekili arasında bile arazi (toprak) meselesinde fedakârlık yapılmasına razı olmayanlar çoktu. Bunlar memnuniyetsizliklerini her vesileyle (her durumda) açıklamaktan geri durmuyorlardı, geriye kalan 130 milletvekilinden 80'i (YN: Çoğu İkinci Grup'tan) hükümete ve Delege Heyeti'mize itimat etmediklerini

⁴⁷⁰ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 487-488-491

(güven duymadıklarını) fiilen göstermişlerdi... Diğer 50 kişi de çekimser kalmışlardı.

Lozan Konferansı nedeniyle Hükümetle-Meclis arasında görünen bir ayrılık vardı... Meclis, bir emrivaki karşısında kalmamak telaş ve heyecanı içinde yaşıyordu. Bu ruhi durumun yansımaları memleket dahilinde çok fena izler bırakıyordu. İtilaf Devletleri istedikleri bir barışı bize kabul ettirmek için, bu durumdan yararlanmayı ihmal etmiyorlardı.

Bütün bu olayların yaptığı baskı yetmiyormuş gibi, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi (27 Mart 1923) olayının da bunu takip etmesi, ruhları da çok baskı altına almakla kalmamış, yeni milli irade aleyhinde birçok dedikodulara neden olmuştu... Durum çok karıştıktı... Hükümet Başkanı Rauf (Orbay) Bey-bakanlar, bu durumun zorluklarını incelemişler; bu zorlukları yenebilmek için Birinci Büyük Millet Meclisine artık eskisi kadar güvenilemeyeceğini belirttiler; Meclisin yenilenmesi gerektiği konusunda fikir birliği içinde oldular...

Olağanüstü toplanmış olan İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) seçimlerin yenilenmesine karar verdi. TBMM, 1 Nisan 1923 günü oturumunda seçimlerin yenilenmesi kararı aldı..."⁴⁷¹

Bu karar üzerine, Atatürk Mecliste şu konuşmayı yaptı: "... Bütün dünya bilmelidir ki artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur; hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır; o da milli egemenliktir. Yalnız bir makam vardır; o da milletin kalbi, vicdanı ve varlığıdır!"⁴⁷²

Şu halde, hem Atatürk'ün hem Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Orbay ve bakanların hem de TBMM İkinci Başkanı Ali Fuat Cebesoy'un tarihe düştükleri kayıtlara göre; Birinci Meclis milli görevini başarıyla yürütmüştü; ancak fikir ayrılıkları, çekememezlikler, ihtiraslar, Türkiye'nin rejimsel geleceği hakkında bölünmüşlük, dağınıklık, Osmanlı yönetim şekline dönük gerici saplantılar yüzünden TBMM çalışamaz hale gelmiş; seçimleri yapmak kaçınılmaz olmuştu.

İki dereceli, basit çoğunluk seçim sistemine göre yapılan seçimler Haziran/Temmuz 1923'te yapılmış; TBMM 270 milletvekilinden oluşmuştu. 11 Ağustos 1923 günü de TBMM İkinci Dönemi başlamıştı. 13 Ağustos 1923'te Atatürk, mevcut 197 milletvekilinin 196'sının oyunu

⁴⁷¹ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar. s. 361-363

⁴⁷² TBMM Zabıt Ceridesi...; Devre :1, Cilt: 2, s. 293

alarak ikinci defa TBMM Başkanı, Ali Fuat Cebesoy ise, İkinci Başkanı seçildi. Ali Fuat Cebesoy, 23 Ekim 1923'te TBMM İkinci Başkanlığı'ndan istifa etti.

29 Ekim 1923'te, 1921 Anayasası'nın birinci maddesinde yapılan değişiklikle, "Türkiye Devleti'nin hükümet biçimi, Cumhuriyet'tir" hükmü yer almıştır. Aynı günün gecesi Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁴⁷³

CUMHURİYETİN İLANI

"Memlekete bakınız! Baştan sona kadar harap olmuştur. Memleketin kuzeyinden güneyine kadar her noktasını gözlerinizle görünüz. Her taraf viranedir, baykuş yuvasıdır. Memlekette yol yok, memlekette hiçbir uygar kurum yoktur. Memleket ciddi düzeyde viranedir; memleket kalplere acı ve keder veren, gözlerden kanlı yaş akıtan feci bir görüntü arz ediyor. Milletin refah ve mutluluğundan söz etmek mümkün değil. Halk çok fakirdir, sefil ve çıplaktır."⁴⁷⁴ Atatürk memleketin durumunu böyle ifade etmiştir.

1923'te Cumhuriyet kurulurken, Türkiye yokluğun, yoksulluğun ve cehaletin işgali, prangası altındaydı:

Kurtuluş Savaşı sırasında özellikle Yunan ordularının ve diğer işgalci İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yaptığı vahşet sonucu şuydu:

["- 830 köy tamamen, 930 köy de kısmen yakılmıştı. Yanan bina sayısı 114.408, hasar gören bina sayısı 11.404'tür.

- Nüfusun yüzde sekseni kırsal kesimde yaşıyordu. 40 bin köyün 37 bininde ne okul ne yol ne de dükkân vardı. Tüm ülkede 2.500 kilometre karayolu ile hemen hemen bir kilometresi bize ait olmayan 4.112 kilometre deniz yolu vardı. Limanlarımız yabancılarındı.

- Tüm Türkiye'de 344 doktor vardı. 150 ilçede hiç doktor yoktu. Doktor başına on binlerce hasta düşüyordu. 40 bin köye karşılık sağlık memuru

⁴⁷³ Bakınız, Ve Cumhuriyetin İlanı başlığına

⁴⁷⁴ Ari İnan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları. s. 101. Baskı: 1982

sayısı 434, diplomalı ebe sayısı 136 idi. Toplam eczacı sayısı, çoğu yabancı, 60 kadardı.

- 13 milyon olan nüfuzumuzun 3 milyonu trahomluydu. Nüfusun yüzde on dördü sıtmal, yüzde dokuzu frengiliydi. Yüzde yetmiş ikisi ise, tifüse yakalanacak durumdaydı.

- Telefon, motor, makine, otomobil yok denecek kadar azdı. Elektrik, sadece İstanbul ve İzmir gibi bazı büyük kentlerde vardı.

- Kapitülasyonlar ve Duyunu Umumiye ile iliklerimize kadar sömür-lüyorduk. Üretim çok azdı, neredeyse bütün sanayii ürünleri dışarıdan alınıyordu. Şeker, un ve hatta kiremit bile ithal ediliyordu. Ülkede toplam 281 sanayi kuruluşu vardı. Bunların sadece yüzde 9'u devletindi. Bu kuruluşlardaki sermaye ve emeğin sadece yüzde 15'i Türklerindi, yüzde 85'i yabancıların ve azınlıklarındı. 1915 sayımına göre 165-170 arasında iş yeri bulunan İstanbul'da aynı dönemde tam 359 genelev vardı. Bu genelevlerde 2.171 kadın bulunuyordu. İstanbul genelinde 4.000-4.500 kayıt dışı hayat kadını vardı."

- I. Dünya Savaşı'nın yarattığı sefalet toplumu kemirmiş; içki, kumar, beyaz kadın ticareti giderek artmış, fuhuş yayılmıştı. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kalan 4 önemli fabrika vardı. Bunlar Hereke İpek Dokuma, Feshane Yün İplik, Bakırköy Bez ve Beykoz Deri fabrikalarıydı. Madenler de yabancıların elindeydi.

- 40 bin köyde 894 ilkokul vardı; öğrenci sayısı 341.940 idi. Tüm Türkiye'de 72 ortaokul, 5.905'te öğrenci vardı. Lise sayısı ise 23 olup, 1.241 öğrencisi bulunuyordu. Ayrıca, ortaokullarda sadece 543, liselerde de 230 kız öğrenci kayıtlıydı.

- 1923 yılı itibarıyla tüm Türkiye'de 479 medrese, 18 bin de öğrenci kayıtlıydı. Bunların sadece altı bini medreseye devam ediyordu. Bir üniversite (Darülfünun) ve 18 yüksekokul vardı; toplam öğrenci sayısı üç bin kadardı.

- Okuma-yazma durumu daha da üzücüydü!.. Erkeklerin yüzde yedisi, kadınların binde dördü; toplam nüfusun ise, ancak yüzde üçü okuma-yazma biliyordu. Ayrıca, Arap harfleriyle Osmanlıca yazmak çok büyük bir sorundu. Zaten saray diliydi; halk tercümanlar vasıtasıyla devlet kurumlarıyla ilişki kurabiliyordu.

Atatürk'ün Harf Devrimi'ni (1 Kasım 1928), "Halk bir gecede cahil kaldı!...; dedelerinin mezar taşlarını okuyamıyorlar" diyerek eleştirmeye

hiç hakları yoktu; çünkü halkın büyük çoğunluğu zaten okur-yazar değildi...]⁴⁷⁵

"Peki, Atatürk Cumhuriyeti ne yaptı? Daha Kurtuluş Savaşı devam ederken 'egemenlik kayıtsız şartsız milletindir' diyerek 'saltanat putu'nu yıktı. Tekkeler, zaviyeler, medreseler, eski saat, ölçü, tartı, takvim, hukuk gibi çağa ve hayata uymayan kurumları kaldırdı. Akla ve bilime önem verdi. Din ve dünya işlerini ayırdı. Yeni harfleri kabul ederek okuma yazmayı kolaylaştırdı. Millet Mektepleri, Halk evleri, Halkodaları, Köy Öğitmen Okulları, daha sonra Köy Enstitüleri ile eğitim-öğretim seferberliği başlattı. Çağdaş okullar açtı. Üniversite reformu yaptı. Okuyan öğrenci sayısını yüzde 500'den fazla arttırdı. Ekonomiyi millileştirdi. Osmanlı borçlarını ödedi. Ülkenin dört bir yanında 50'ye yakın fabrika kurdu. Bu fabrikalardan biri uçak fabrikasıydı (Kayseri TOMTAŞ Uçak Fabrikası).

Madenleri çıkarıp işledi. Bankalar kurdu. Ülkeyi demir ağlarla ördü: 15 yılda-büyük bir bölümü Ankara'nın doğusuna olmak üzere-4000 km'ye yakın demiryolu yaptı. Köylüye toprak, tohum ve tarım araç-gereçleri dağıttı. Köylüyü ezen vergileri kaldırdı. Çiftçiye düşük faizli kredi verdi. Ankara Ziraat Enstitüsü'nü ve Tohum İyileştirme İstasyonlarını kurdu. Tarımsal üretimi arttırdı. 1938'de bazı tarım ürünlerini ihraç etmeye başladı. Karma ekonomi ve planlı kalkınma ile ortalama yüzde 8'lik büyüme yakaladı. Hastalıklarla mücadele etti. Doktor sayısını 10 yılda 344'ten 1625'e çıkardı. Anadolu'da numune hastaneleri, dispanserler, doğum evleri, süt damlaları, ana kucakları kurarak hastalıkların kökünü kazıdı. Ankara'da kurulan Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde aşı ve serum üretti. Kadınlara sosyal ve siyasal haklar tanıdı. Müzeler, kütüphaneler açtı. Kültüre, sanata ve sanatçıya önem verdi. Türkçeyi yok olmaktan kurtardı. Dil ve tarih çalışmalarıyla ulusal bilinci güçlendirdi. Bağımsızlığa saygıyı esas alan barışçı bir dış politika izledi.

İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee, Atatürk'ün 'Aydınlanma Çağı ve Endüstri Devrimi etkilerinin hepsini bir insan hayatı içine sığdırdığını belirterek onu tüm dünya örnek almalıdır' demişti.

⁴⁷⁵ Tefik Çavdar, Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzarai Umumiye, İstanbul, 1971, s. 55, 151. Sinan Meydan, Sözcü Gazetesi, 06.02.2017

Cumhuriyet İçin Yıkılan Dostluklar

Atatürk, Harp Okulu yıllarında Fransız Devrimi-Cumhuriyet süreci ile ilgili birçok kitap okuyor, dünya siyasi tarihini inceliyor ve artık imparatorlukların-mutlakiyetlerin sonunun gelmekte olduğunu, Osmanlı Devleti'nin bu gelişmeler dışında kalmasının mümkün olmadığını görüyordu. Önünde sayısız güçlükler ve engeller olduğunu görüyor, gelecekte çok zor meselelerin çıkacağını hissediyordu.

Mustafa Kemal'in hedefi, Türk milletine dayalı, halk egemenliği temelli Cumhuriyet devleti kurmaktır. O, Türk milletinin soylu ve vatansever ruhunu iyi biliyordu; onların kendisini anlayacağından emindi. Millet in umutlarını gerçekleştirebileceğini gösterecek yetenekte idi. Milli mücadele-nin-Kurtuluş Savaşı'nın kaçınılmazlığına inanmıştı; halkın onu takip edeceğini çok iyi seziyordu. Çünkü millet, onu takip etmekle kendi öz ülkelerine kavuşacaklarına inanıyordu.

19 Mayıs 1919'da, Mustafa Kemal Samsun'a çıkarak Anadolu'ya geçtiği sırada, artık Türk çoğunluğuna dayanan yeni bir devlet kurmak ve çeşitli devrimlerle Türkiye'yi modern bir ülke haline getirmek gerektiğini iyice kavramış ve kararlaştırmış bulunuyordu.

Nitekim Atatürk NUTUK'ta; Samsun'a çıktığı zaman "genel durum" ve düşünülen "kurtuluş" çareleri hakkında bilgi verdikten sonra, kendi kararını aşağıdaki şekilde açıkladı:

"Efendiler! Bu vaziyet karşısında bir tek karar vardır. O da Hâkimiyet-i Milliyeye (milli egemenliğe) müstenit (dayanan), bilakayd-ü şart (kayıtsız ve şartsız) müstakil (bağımsız) yeni bir Türk devleti tesis etmektir"⁴⁷⁶

Bu milli egemenlik-bağımsızlık ilanı; 21/22 Haziran 1919'da yayınlanan "Amasya Tamimi (Genelgesi)" ile Türk Cumhuriyet devrimi bir aksiyon hareketi olarak, siyasi ve hukuki çehre kazanıyordu. Baş konulan yol Cumhuriyet'ti!..

Vatanın kurtuluşu-Cumhuriyet'e giden yol Amasya'da başlamıştı. Danışment Türklerinin tarihi şehri olan bu kent, Atatürk'ü çok sıcak karşılamıştı. Nasıl karşılamasın ki!... 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'i işgal etmiş, her tarafı yıkıp yakıyordu. Ege Denizi'nin küçük bir liman kasabası olan Ayvalık'ta vatanseverler göğüs göğse Yunan askerleri ile boğuşuyordu; böylece Türk milleti 28 Mayıs 1919 tarihinde Kurtuluş Savaşı'nı

⁴⁷⁶ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 9. Atatürk Araştırma Merkezi. Baskı: 2002

başlatmıştı. Yurdun her tarafında Milli Mücadele örgütleri oluşmaya başlamıştı.

İşte Atatürk, Amasya'dan kurulmaya başlayan Anadolu'daki Milli Mücadele örgütlerine, mülki ve askeri makamlara "... Bütün Anadolu halkı, bağımsızlığı-egemenliği için tek vücuttur... Kurtuluş amacımız için işbirliği kararı vermiştir; Millet'in istiklalini, yine millet'in azim ve kararı kurtaracaktır telgraflarını çektiydi. Tarihçi Alan Palmer, Atatürk'ün bu bildirgesini "Bağımsızlık Bildirgesi" olarak niteler: "Mustafa Kemal'in 21 Haziran 1919 Amasya Bildirgesi, Türk halkını, vatanının kurtuluşu için kongreye davet etmiştir."⁴⁷⁷

Türk milletinin bağımsızlık ve halk egemenliği için karar verdiğini, Amasya'da Sultan Beyazıt Camii'nde Müftü Abdurrahman Efendi vaazında şöyle ifade etmiştir. Yani Cumhuriyet'e giden yolu tarif etmiştir: "Yegâne kurtuluş çaresi halkın doğrudan doğruya egemenliği eline alması ve iradesini kullanmasıdır. Hep beraber Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanarak vatanı kurtaracağız"⁴⁷⁸

Amasya toplantısına (12-23 Haziran 1919) Mustafa Kemal Paşa tarafından davet edilen Rauf (Orbay) Bey, Ali Fuat (Cebesoy) ve Refet (Bele) Paşalar ve halk temsilcileri ile yapılan görüşmelerden sonra; imzalanan "Amasya Kararları-Genelgesi" maddeleri içinde yer alan "...gerektiğinde bir hükümet teşkil edileceği" (ileride hükümet şeklinin Cumhuriyet olacağının hissedilmesi) maddesine Refet Paşa'nın itiraz etmesi ve genelgeyi imzalamaması; Kurtuluş Savaşı öncülerinde ilk ayrışmanın işaretini vermişti. Refet Paşa, çıkılan bu uzun ve engebeli vatan kurtuluşu yolunda, saltanat-hilafetin kaldırılmasında ve nihayetinde Cumhuriyet ilanında hep Mustafa Kemal'e karşı olmuştu!..

Kâzım Karabekir Paşa, Amasya Kararları'na Erzurum'dan telgrafla onay vermesine rağmen anılarında anlamlı yer vermez. Gerekçesi: "İstanbul hükümeti ile ipleri koparmanın zamansız olduğuna inanır. Kararı, Erzurum Kongresi'nde millet'in vermesini ister". Esas kaygısı; Amasya tamiminde yer alan Atatürk'ün "Millet'in istiklalini, yine millet'in azim ve kararı kurtaracaktır" ifadesi olmuştu: Kâzım Karabekir Paşa şöyle demişti: "... Anlıyorum ki başka şeyler düşünüyor..."⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Alan Palmer, Osmanlı İmparatorluğu, Bir Çöküşün Yeni Tarihi. s. 274-276

⁴⁷⁸ Prof. Dr. Utkan Kocatürk. Kaynakçalı Atatürk Günlüğü. s. 137. Ahmet Demiray. Resimli Amasya, s.

137

⁴⁷⁹ Sebahattin Selek, Anadolu İhtilali, s. 263

Anadolu'da, halife-sultana (Vahdettin'e) rağmen, milli egemenliğe dayanan yeni bir devletin kurulmaya başladığı, gün ışığına çıkmaya başlamıştı. Amasya Kararları'nda her ne kadar açıkça ifade edilmemiş bile olsa ruhunda bu fikri taşımaktaydı. Cumhuriyet'e giden yolun taşları döşenmeye başlamıştı!...

Atatürk'ün Erzurum Kongresi'nin toplanmasından önce Cumhuriyet düşüncesinde olduğunu, Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfit Kansu şöyle anlatır: "... Ata'nın 'şekl-i hükümet Cumhuriyet olacaktır' demesi, Erzurum Kongresi'nin toplanmasından öncedir. Bir gün Erzurum'da Ata'ya sordum: 'Başardığımız takdirde (vatanın kurtuluşunu sağladıktan sonra) hükümet şekli ne olacak? Atatürk; 'Açık söylüyorum: Şekl-i hükümet zamanı gelince Cumhuriyet olacaktır' cevabını verdi (20 Temmuz 1919). Ben de, ben şimdiden Cumhuriyet rejiminin başladığını kabul ediyorum..."⁴⁸⁰

"Hatta daha sonra Sakarya Savaşları sırasında (1921); İsmet Paşa (İnönü), Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Halide Edip'e (Adıvar'a), işin Cumhuriyet'e kadar gideceğini söylemiştir"⁴⁸¹

Erzurum Kongresi'nde alınan kararların 3. Maddesi, "Vatanın ve istiklal-in muhafaza ve teminine İstanbul Hükümeti muktedir olamadığı takdirde; bu maksadın temini için bir geçici hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri Milli Kongre tarafından seçilecektir. Kongre toplantıda değilse, bu seçimi Heyet-i Temsiliye yapacaktır" cümlesi yer almaktaydı. Bu maddede yer alan '... hükümet kurulacak, ... Milli Kongre toplanacak, ...seçimi Temsilciler Heyeti yapacak', hükümleri Kâzım Karabekir Paşa'yı rahatsız etmişti; çünkü yeni hükümet, yeni bir meclisin işaretini veriyordu ki, bu İstanbul Hükümeti ile ilişkilerin kesilmesi demektir; Kâzım Karabekir Paşa bunu istemiyordu. Nitekim "Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti ile ilişkilerin kesilmesi kararını verdiği zaman (12 Eylül 1919) ve Heyet-i Temsiliye'nin bir merci (hükümet niteliğinde) olması gerektiğini bildirdiğinde, Kâzım Karabekir Paşa bu karara karşı çıkmıştır"⁴⁸²

Mustafa Kemal'in, Mart 1920'de yeni bir meclisin "Kurucu Meclis" olarak kurulması çağrısına, Kâzım Karabekir Paşa karşı çıkmış; "Milli Meclis" ismini taşımasını istemişti.⁴⁸³ Çünkü "Kurucu Meclis" yeni bir

⁴⁸⁰ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, 1.Cilt. s. 72-74. Baskı: 2009

⁴⁸¹ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt III. s. 149

⁴⁸² Sebahattin Selek, Anadolu İhtilali, 1.Cilt s. 99, 307, 343. Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le II. Cilt s. 450.

⁴⁸³ Sebahattin Selek, Anadolu İhtilali. 1. Cilt s. 347

devlet-yeni bir rejim (Cumhuriyet) kuruluyor ifadesiydi ki, Kâzım Karabekir Paşa'nın saltanatçı-hilafetçi inancı buna imkân vermiyordu. Zaten daha başında, Sevr Antlaşması'nı korkunç görmüyorum" diyen Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal ile ters düşüyordu.⁴⁸⁴

Erzurum Kongresi'nin toplanmasına, Kâzım Karabekir Paşa'nın samimi olmadığını (çekingeni olduğunu) Mazhar Müfit Kansu hatırasında şöyle yazar: "3 Temmuz da M. Kemal Erzurum'a geldiğinde Kâzım Paşa'nın hazırladım dediği kongreden eser yoktu... Karabekir'in bir an için milli nüveyi, kongreyi, hazırladığını kabul etsek bile, mesele müsbet neticele-nirse 'ben de beraberdim, ben yaptım', menfi zuhur ederse 'ben kumanda-nım, karışmadım' diyerek, ortadan sıyrılmak gibi iki cepheli hareketle milli nüveyi ben kurdum demesi, şeyhin kendinden menkul kerameti gibidir."⁴⁸⁵

Diğer yandan, Mustafa Kemal'in Sivas Kararları'na ki, Erzurum Karar-ları ile hemen hemen aynıdır, Trabzon muhalefet grubundan Erzurum Kongresi üyeleri Servet-İzzet Bey'ler telgraf çekerek karşı çıkmıştı. "... Sivas Kongresi kararları Erzurum'daki kararlara aykırıdır... Sivas Kongre-si'nin, Heyeti Temsiliye'nin arasına üye seçme yetkisi olmayacaktı... İstanbul Hükümeti ile haberleşmenin kesilmesi emri vaki oldu. Heyeti Temsiliye'nin müracaat makamı (mercii) olma meselesi halk nazarında kötü tesir yapacak. Sivas Kongresi bizim için amir olamaz. Erzurum Kongresi kararları dışında yapılacak muameleleri kabul etmiyoruz..."⁴⁸⁶

Aynı şekilde, Trabzon/Sürmeneli Erzurum Kongre delegesi, Trabzon İstikbal Gazetesi sahibi Ömer Fevzi'nin 16 Eylül 1919'da sokaklara yapıştırdığı aşağıdaki beyanname; saltanat-hilafet taraftarlığını, taşları döşenmeye başlayan Cumhuriyet yolundaki engelleri daha o zaman gösteriyordu:

"Vatan felakete sürükleniyor. Ağla ey millet-i hazan ağla! Ağla ey kavm-i perişan ağla! Bu sefer İttihad yadigârlarından mürekkep (oluşan) cemiyet-i meşumenin (uğursuz cemiyetin) kararlarını iyi tetkik et, göreceksin ki senin idamını hazırlayacak ipler orada hazırlandı. Son pişmanlık fayda vermez. Bugünkü felakete senin sükûtun sebep oldu. Şarki Anadolu Cemiyeti verdiği kararlarla seni felaket uçurumuna atacak, bugün onlardan doğan idare-i muvakkate (geçici yönetim) seni padişah-ı azamından (büyük padişahant) halife-i zi-şanından (şerefli halifenden)

⁴⁸⁴ Sina Akşin, İç Savaş ve Sevr'de Ölüm. s. 325

⁴⁸⁵ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, 1.Cilt s.23

⁴⁸⁶ Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 234-236. Baskı: 1990

ayırmaya çalışıyor. Vatanını düşmanlarına çiğnetecek kararlar veriyor. Namusunuz, ırzınız mukaddema mukadderatınız hürmetine bağırırım. Yekvücut olup halife-i azamımıza sadakat telgrafları çekin ve deyiniz ki siz, idare-i muvakkate denilen bir çetenin zulmüne katlanmayınız. Bizi bir idare-i muvakkate değil ancak Peygamberimizin vekili olan(!) halife-i zışanımız korur ve himaye eder. Halife yolundan haktan başka bir yol istemeyiz..."⁴⁸⁷

Benim burada, Trabzon muhalefetini konu etmemin nedeni; Kâzım Karabekir Paşa'nın, her ne kadar Ömer Fevzi için tutuklama emri vermişse de, bu kişiler için, "... Pek yakından tanıdığım bu kişilere itimat ve hürmetim sonsuzdur" diyerek, onların "saltanatçı-hilafetçi" fikir ve tutumlarını desteklediğini ortaya koyarak, Mustafa Kemal'in yanında yer almaması meselesidir.⁴⁸⁸

Yukarda bahsettiğimiz Trabzon muhalefeti; sadece Atatürk'ün İstanbul Hükümeti ile ilişkileri kesmiş olmasına değil, Sivas Kongresi'ne de doğrudan karşı idi. Çünkü saltanat-hilafet taraftıydılar. İşin garibi Milli Hareket'in meşruiyet kavgasında Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal'e tam destek vermiyordu... Trabzon muhaliflerini arkalıyordu (destekliyordu). Nitekim Kâzım Karabekir Paşa, Trabzon muhalif grubu ile görüş birliğini sağladıktan sonra, öfkeli bir şekilde Mustafa Kemal'e-Sivas Kongresi'ne telgraf çeker. Kâzım Karabekir'in öfkeli olduğunu yazdıklarından anlarız:

"... Halk ve zabitan (subaylar) arasında Mustafa Kemal aleyhinde ileri derecede bir güvensizlik doğmuştu. Vakti zamanında bilgi vermiyor, atak davranışlarla şahsi ihtiraslarını milli dava için alet etme noktasına gelmişti. Halk arasında, 'bu adam İstanbul Hükümeti ve padişaktan (Vahdettin'den) intikam almak için milleti peşinden sürüklüyor, emri vakilerle diktatörlüğe yürüyor' sesleri geliyordu..."⁴⁸⁹

Kâzım Karabekir Paşa, muhalif Trabzon grubuna çektiği telgrafta; onları desteklediğini ve onlarla aynı görüşte olduğunu, Mustafa Kemal'i desteklemenin zorunluluktan ileri geldiği belirtir:

"... Ben şahısların zekâ ve yaradılışı ne kadar yüksek olursa olsun milleti kurtaramayacaklarına, selametın şahsı sivirtmekte değil, ancak ve ancak iradei milliyenin ve kanunun hâkim olmasına eskiden beri inanırım. Bu

⁴⁸⁷ Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Cilt 1. s. 267. Baskı: 2008

⁴⁸⁸ Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 225

⁴⁸⁹ Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 221

itikadına münafî (zıt) harekete asla göz yummam... Buna meydan vermeyeceğimi ve gaye-i milliyeye varıncaya kadar istinadgâh olacağım (güveneceğim) bir şahsiyetin Anadolu'ya gelmemesinden dolayı; Kemal Paşa'yı tutmak elzem olduğunu, onun da benim Şarktaki nüfuzuma istinada mecbur olduğundan endişeye mahal olmadığını, sonrası için de şahsen yine mukavemet edebileceğimi söyledim."⁴⁹⁰

"Yukarıdaki telgraflar dikkatli okununca, Sivas Kongresi sırasında Karabekir'in iki taraflı oynadığını ve Trabzon grubu kadar bile Mustafa Kemal'e güvenmediğini anlarız. Güvensizliği o kadar açık ki; 'istinadgâh olacağı (güveneceği şahsın Anadolu'ya gelmemesinden' dolayı ve şimdilik kaydıyla Mustafa Kemal'i desteklediğini, beklenen şahıs Anadolu'ya gelince desteğini çekeceğini yazar. O halde sorulabilir; Karabekir, Milli Hareket dışında daha kime istinadgâh olacağını düşünmekteydi? Beklediği şahıs acaba Enver Paşa mıydı?"⁴⁹¹

İki arkadaş, yani Mustafa Kemal ile Kâzım Karabekir Paşa arasında çatışmanın temeli, kişisel beklentilerin çok ötesinde, düşünce farklılığından kaynaklanmaktaydı. Atatürk; egemenliğin kayıtsız şartsız millete aitliğine, bunun da Cumhuriyet rejimi olduğuna, saltanat ve hilafetin böyle bir rejimde yeri olmadığına inanmış ve bunun için yola çıkmışken; Kâzım Karabekir Paşa ise, saltanat ve hilafet taraftarı, Cumhuriyet karşıtı idi.

Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal'in bu fikirlerini çok iyi bildiği için ve Mustafa Kemal'in konuşma, karar ve uygulamalarında bunu çok iyi gördüğünden, Kongreler sürecinden itibaren gizli açık karşısındaydı; yolları ayrılmıştı.

Nitekim Kâzım Karabekir Paşa, 28 Aralık 1919'da İngiliz birliğinin Erzurum Komutanı Yarbay Rawilson ile bir görüşme yapar; bu görüşmede Rawilson şunu der: ["... 'Şimdi sizin çok özel fikrinizi soracağım. Mesele Cumhuriyet mi iyidir yoksa padişahlık mı iyi? Ben Cumhuriyet taraftarıyım. Krallık, imparatorluk modası geçti. Birçok depdebe ve masraf; artık milletler kendi işini kendi görüyor...']

Karabekir'in cevabı: 'Bunu Avrupa milletleri için soruyorsanız zaten Cumhuriyet olmayan pek az millet kaldı. Bizim için soruyorsanız, bizde Cumhuriyet olmaz. Çünkü ananevi (geleneksel) Padişahlığa karşı hürmet ve muhabbet çoktur. Saniyen (aynı şekilde) biz henüz on senelik meşruti-

⁴⁹⁰ Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 221 Baskı: 1990

⁴⁹¹ Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'ün Üç Muhafızı (1) Kâzım Karabekir, s. 132

yet idaresine malikiz (sahibiz). Binaenaleyh (bundan dolayı) Avrupalılar gibi pek ileri düşünemeyiz.' (YN: Yani geri zekâlıyız!).

Kâzım Karabekir Paşa, Rawilson ile görüşmesinin Mustafa Kemal'e çektiği telgrafının sonunu şöyle bağlar: 'Hilafetle hükümdarlığın ayrılama-yacağını ve Cumhuriyet idaresinin bizde teessüs edemeyeceği (kurulama-yacağı) ve merkez-i hükümetin İstanbul'dan başka mahalle nakledilemeye-ceği ve bunların aksisinin milletimizce kabil-i hazim olamayacağı (hazmedilemeyeceği) diğer mülakatlarımda dahi kendilerine iyice anlatacağımı arzederim"⁴⁹²

Rauf Orbay-Cumhuriyet

Atatürk, Cumhuriyet'in ilanından hemen bir ay önce, 22 Eylül 1923'te, Viyana'da çıkan Neue Freie Presse gazetesine yaptığı açıklamada ilk defa Cumhuriyet kelimesini açıkça-net bir şekilde kullanmıştır:

"... Yeni Türkiye Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun (anayasanın) ilk mad-delerini size tekrar edeceğim: Hâkimiyet (egemenlik) kayıtsız şartsız milletindir. İcra kudreti, kanun yapma salahiyeti, milletin yegâne hakiki mümessili olan Mecliste tecelli etmiş ve toplanmıştır. Bu iki maddeyi bir kelimedede özetlemek mümkündü: Cumhuriyet!.." ⁴⁹³

"İşte bu yaptığım açıklama, başta muhalif Paşalar (Kâzım Karabekir, Refet Bele, (Kısmen) Ali Fuat Cebesoy Paşalar, Rauf Orbay Bey) olmak üzere kimi milletvekillerini ve İstanbul medya patronlarını tedirgin etmişti. Onlara göre şimdiki 'Meclis Hükümet' şekli aynen devam etmeliydi. Cumhuriyet aleyhlerine yazılar yazmaya başlarlar.

Diğer taraftan TBMM'de ve Hükümet'te siyaset bulanıklaşmıştı; siyasi gerginlik artmıştı, tuhaf gelişmeler oluyordu:

Bakanlar Kurulu Başkanlığı'nı yürüten aynı zamanda İçişleri Bakanlı-ğın'ı da kendinde bulunduran Ali Fethi (Okyar), 24 Ekim 1923'te ikinci görevinden (27 Ekim 1923'te de Hükümet başkanlığından) istifa etti. Aynı gün yani 24 Ekim 1923'te Ali Fuat (Cebesoy) Paşa da (askeri) Müfettişliğe dönmek üzere Meclis İkinci Başkanlığından ayrılmış; iki önemli makam birden boşalmıştı.

⁴⁹² Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s. 384-385. Baskı: 1990) (Baskı: 2008,s.458

⁴⁹³ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 16. s. 117

Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa yerine Yusuf Kemal Bey'i, İçişleri Bakanlığı için de Ferit Bey'i aday gösterdi. Ancak toplanan Halk Partisi (CHP) Grubu, Meclis İkinci Başkanlığı için Rauf (Orbay) Bey'in, İçişleri Bakanlığı için de Sabit Bey'in (Sağıroğlu) aday gösterilmesini 25 Ekim 1923'te kararlaştırdı. Oysa kısa bir süre önce Başbakanlığı bırakıp Ankara'dan küserek ayrılan Rauf Bey'in, üstelik gıyabında aday gösterilmesi ilginç bir durum yaratmıştı. Atatürk, Rauf Bey'in Meclis İkinci Başkanı seçilmesini uygun bulmuyordu. Atatürk'ün ifadesiyle: "Çünkü Rauf Bey, daha dün Hükümet Başkanı idi. O makamı, ne gibi duygular etkisinde (YN: Lozan Barış görüşmeleri ve Lozan Antlaşması'nın imzalanması nedeniyle hem Atatürk hem de İsmet Paşa ile ters düşmüş, İsmet Paşa ile konuşmuyordu!..) kalarak hareket ettiği için terke mecbur edildiği bilinmekteydi. Buna rağmen, onu Meclisin İkinci Başkanlığı'na getirmekle, bütün Meclisin onunla aynı görüşte olduğunu, yani bütün Meclisin, Lozan Barış Antlaşması'nı yapan ve Hükümet'te Dışişleri Bakanı olarak bulunan İsmet Paşa'nın (İnönü'nün) aleyhinde olduğunu göstermek amacı güdüyordu. Ve derhal müdahale edilmesi gereken kaygı verici gelişme idi (25 Ekim 1923)"⁴⁹⁴

Fethi (Okyar) Bey'in Dışişleri Bakanlığı'ndan istifasının Mecliste okunduğu 24 Ekim 1923 tarihli toplantıda tuhaf bir gelişme oldu: Rauf Bey'in bir yıldır "Layihâ Encümeni'nde (Tasarı Komisyonu'nda) bekleyen bir teklifi o gün gündeme alınmıştı. Yani 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırıldığı günün, aynı zamanda Veladet Kandili'ne (Hz. Peygamber'in Doğum Kandili'ne) rastlaması nedeniyle Rauf Bey, o tarihin bayram sayılmasını istemiş, kabul edilen önerisini daha sonra teklif haline getirmişti. Teklif Encümen'de (Komisyon'da) bekliyordu.

Bir yıl önce verilmiş bir teklifin aciliyetle gündeme alınıp, "12 Rebiyülevel (Mart Mevlid ayı) gecesiyle gününü milli bayram addine dair kanun" adıyla 24 Ekim 1923'te Meclis toplantısında görüşmesiz kabulü ilginçtir. Yasanın 1. maddesine göre Mevlidi Nebeviye (Hz. Peygamber'in doğum gününe) rastlayan 1 Kasım günleri bundan böyle "Hâkimiyet Bayramı" olarak kutlanacaktı. Üç gün sonra (27 Ekim 1923) Hükümet'in istifa edeceği, beş gün sonra Cumhuriyet'in ilan edileceği bir ortamda böyle bir teklifin yasalaşması, masum sayılmayacak bir tuhafılık içermelidir.

⁴⁹⁴ Kemal Atatürk, NUTUK. s. 539-540. Atatürk Araştırma Merkezi. Baskı: 1998

27 Ekim 1923 tarihinde Ali Fethi (Okyar) Bey Hükümeti'nin istifa etmesi; Ankara siyasetinde, TBMM'de akla uygun olan olmayan söylentilere neden oluyordu. Ali Fuat Cebesoy, hatıralarında bu siyasal kaos şöyle anlatır:

"Bu sırada kıymetli üyelerinden oluşan muhtelif encümen (Karma Komisyon) Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu (anayasayı) hazırlamaya başlamıştı. Çalışma devam ederken memlekette Cumhuriyet taraftarı olmayanlar türemişti. Bunlar, Halife Abdülmecit Efendi'nin temiz kalmış şahsiyetinden faydalanarak meşruti saltanata kadar dönmeyi göze almışlardı. Bu gibiler gizli olarak çalışıyorlardı.

(Diğer taraftan) Cumhuriyet taraftarları arasında da Gazi'ye (Mustafa Kemal'e) karşı, Halife'yi (Abdülmeccit'i) rakip göstermek isteyenler olmuştu. Cumhuriyetçiler arasında bu nedenle ihtilaf çıkmıştı. Bu karışık durum üzerine Gazi, normal şekilde Cumhuriyet'in ilan meselesini bir tarafa bırakarak, bunu emrivaki şeklinde Meclise intikal ettirilmesini terviç etmişti (geçerli yol görmüştü)"⁴⁹⁵

Atatürk'ün ifadesiyle: "Ben Mecliste gizli ve muhalif bir grubun bulunduğunu fark ettim, Meclis çalışmalarında duyguların hâkim duruma geçtiğini gördükten ve Bakanlar Kurulu'nun çalışma düzenini her gün olur olmaz bir takım sebeplerle alt üst edilmekte olduğuna kanaat getirdikten sonra, uygulanması için sırasını beklediğim bir düşüncenin (Cumhuriyet) uygulama anının geldiğine hükmetmiştim. Bunu itiraf etmeliyim..."⁴⁹⁶

Önceki sayfalarımızda belirttiğimiz gibi Kurtuluş sürecimizde önemli roller oynamış bulunan ki, Atatürk'ün çok yakın arkadaşları "Rauf Orbay Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Cebesoy Paşa, Refet Bele Paşa, Mustafa Kemal'in Cumhuriyet fikrinde olduğunu çok iyi biliyorlardı"⁴⁹⁷ Mustafa Kemal'in Avusturya/Viyana'da çıkan Neue Freie Presse gazetesinde (22 Eylül 1923), Cumhuriyet idaresi kurulacağına dair beyanatından sonra bu arkadaşları İstanbul basını ile işbirliği için TBMM'de ve dışarıda Mustafa Kemal'e karşı siyasi mücadeleye girişmişlerdi.

Bunlar ve diğer muhafazakârlar Hilafet Kurumu ve simgesi (Abdülmeccit) etrafında saflaşarak meşruti monarşiyi yani padişah kontrolünde meclis, saltanatı yeniden kurma faaliyetlerini gizli, daha sonra açık bir şekilde yürütüyorlardı. Zaman ilerledikçe, devrimci Cumhuriyetçilerle

⁴⁹⁵ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 437. Baskı: 2011

⁴⁹⁶ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 540

⁴⁹⁷ Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, s. 561, Nur Uğurlu, Baskı: 2005

muhafazakârlar (saltanatçı, hilafetçi, ümmetçi) arasında mücadele daha sertleşmeye dönüşmüştü.

Her ne kadar Rauf Orbay, "Milli hâkimiyetimizi koruyalım diyor idiyse de; Cumhuriyet kelimesinin manası yoktur. Cumhuriyet demekle bir milletin refah ve saadeti sağlanamaz. Herhangi bir usul (Cumhuriyet olsa da olmasa da) bu refah ve saadeti temin ederse, en iyi idare şekli odur..." açıklamasını yapmıştı.⁴⁹⁸ Bu beyanatı Mecliste-siyasi çevrelerde Cumhuriyet karşıtlığını tetikliyordu.

Ayrıca, "Milli hâkimiyetimizi her şeye ve her şeye karşı koruyalım" diyen Rauf Orbay, bir padişah özentisi, tutum ve davranışları içinde bulunan Halife Abdülmecit'le yakın ilişki içinde idi; ziyaret ederek biat ettiğini gösteriyordu. "Halifenin kendisine iltifatını, 'Allah'ın Lütful' olarak kabul ediyordu"⁴⁹⁹

Rauf Orbay başta olmak üzere muhalif milletvekilleri, Ali Fethi Okyar Hükümeti'nin 27 Ekim 1923'te istifa etmesi üzerine, Atatürk'e rağmen, "Meclis odalarında, evlerinde grup grup toplanarak yani hükümet listeleri düzenlemeye başladılar. Bu durum 28 Ekim günü geç saatlere kadar devam etti; hiçbir grup, bütün Meclisçe kabul edilebilecek ve millet kamuoyunca iyi karşılanacak isimleri içine alan bir aday listesi tespit edemiyordu...

İstanbul basınında, Rauf Bey ve Kâzım Karabekir Paşa'nın başbakan olarak isimleri geçiyordu. 29 Ekim 1923 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan hükümet listesinde; Erzincan Milletvekili Sabit Bey ve İstanbul Milletvekili Dr. Adnan (Adıvar) gibi iki muhalif yanında Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın da adı Başbakan ve Milli Müdafaa Vekili olarak yer alıyordu.

22 Ekim 1923'te toplanan Halk Fırkası (Partisi) Grubu'nda İsmet Paşa (İnönü) Rauf (Orbay) Bey'e şöyle diyordu:

'... Rauf Bey, herhangi bir milletvekilimiz, herhangi bir şahsiyetimiz değildir. Bu durumu göz önünde bulundurmak mecburiyetindedir.

Böyle devrim zamanlarında hükümet adamları, herhangi bir şahsiyet gibi, herhangi bir şüphe gösteremez. Aksi hareket (Cumhuriyet karşıtı hareket) hatadır. Hata ettiniz Rauf Beyefendi!..'

⁴⁹⁸ Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, s. 565-567. Nurer Uğurlu Baskı: 2005

⁴⁹⁹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 542

Grup toplantısı sonunda yapılan açıklamada şu cümleler yer almıştır: 'Rauf Beyefendi cevaplarında bütün manasıyla cumhuriyetçi ve saltanatı meşrûta aleyhtar olduklarını, fırkadan ayrılmayacaklarını ifade ve beyanatının sui tefsire (fena yorumlanmaya) müsait kısımları hakkında Fırka'yı (Partiyi) tatmin edememişlerdir' ⁵⁰⁰

28 Ekim 1923 günü erken saatlerde, Fethi (Okyar) Bey başkanlığında toplanan Halk Fırkası (Partisi) Grup Yönetimi, Bakanlar Kurulu üyelerinin seçimi görüşmelerine başlamış; Meclis Genel Kurulu'na sunulmak üzere hazırlanmış olan Bakanlar Kurulu listesi üzerinde sert tartışmalar olmuş; netice sağlanamamıştı; bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Grup'a davet edilmiş, çözüm istenmişti.

Mustafa Kemal'in Halk Fırkası Grubunda yaptığı konuşma şöyle olmuştur:

"Efendiler! Hükümet üyelerinin seçiminde görüş birliği sağlanamadığı anlaşılmıştır. Bana bir saat kadar müsaade buyurun. Bulacağım çözüm yolunu arz ederim." ⁵⁰¹

Ve Cumhuriyetin İlanı

Cumhuriyet'in ilanının nasıl yapıldığını Atatürk'ün anlatımına bırakalım:

"... Gece olmuştu (28 Ekim 1923), Çankaya'ya gitmek üzere Meclisten ayrılırken koridorlarda beni beklemekte olan Kemalettin Sami ve Halit Paşa'lara rastladım... Akşam yemeğine gelmelerini bildirdim. Çankaya'ya gittiğim zaman, orada, beni görmek üzere gelmiş bulunan Rize Milletvekili Fuat, Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey'lerle karşılaştım. Onları da yemeğe alıkoydum. Yemek sırasında: "Yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz" dedim. Orada bulunan arkadaşlar, derhal düşünceme katıldılar. Yemeği bıraktık. O dakikadan itibaren, nasıl hareket edileceği konusunda kısa bir program yaparak arkadaşları görevlendirdim. Yaptığım programın ve verdiğim talimatın uygulanışını göreceksiniz!

Efendiler, görüyorsunuz ki, Cumhuriyet ilanına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı davet ederek onlarla görüşüp

⁵⁰⁰ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt III. s. 157-158

⁵⁰¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 546

tartışmaya asla lüzum ve ihtiyaç görmedim. Çünkü onların da aslında ve tabii olarak benim gibi düşündüklerinden şüphe etmiyordum. Hâlbuki o sırada Ankara'da bulunmayan bazı kişiler, yetkileri olmadığı halde, kendilerine haber verilmeden, düşünce ve rızaları alınmadan ilan edilmiş olmasını bize gücenme ve bizden ayrılma sebebi saydılar.

O gece birlikte olduğumuz arkadaşlar erkenden ayrıldılar. Yalnız İsmet Paşa Çankaya'da misafirdi. Onunla yalnız kaldıktan sonra, bir kanun tasarısı müsveddese hazırladık. Bu müsveddede 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (anayasa)'nın devlet şeklini tespit eden maddelerini şu şekilde değiştirmiştim: Birinci maddenin sonuna 'Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyet'tir' cümlesini ekledim. Üçüncü maddeyi şu yolda değiştirdim: 'Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, hükümetin ayrıldığı idare kollarını bakanlar vasıtasıyla yönetir.'

Bundan başka Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun temel maddelerinden olan sekizinci ve dokuzuncu maddelerle de değiştirilerek ve açıklığa kavuşturularak şu maddeler yazıldı:

'Madde - Türkiye Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Cumhurbaşkanlığı görevi yeni Cumhurbaşkanının seçilmesine kadar devam eder. Görev süresi biten Cumhurbaşkanı yeniden seçilebilir.'

'Madde - Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder.'

'Madde - Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından ve Meclis üyeleri arasından seçilir. Diğer bakanlar, Başbakan tarafından ve yine Meclis üyeleri arasından seçildikten sonra Cumhurbaşkanı tarafından hepsi birden Meclisin onayına sunulur. Meclis, toplantı halinde değilse, onaylama, Meclisin toplantısına bırakılır.'⁵⁰²

Atatürk, 28/29 Ekim gecesi hazırladığı kanun tasarısının gerekçesini, 29 Ekim 1923'te Halk Fırkası'nın (Partisi'nin) Fethi (Okyar) Bey başkanlığında toplanan Genel Kurulu'nda şöyle açıklar:

"Muhterem arkadaşlar, hallinde müşkülata uğradığınız meselenin sebep ve illeti, bütün arkadaşlarca meydana çıkmış olduğu kanaatindeyim. Noksan, kusur, takip etmekte olduğumuz usul ve şekildedir. Hakikaten mevcut Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'muza göre bir Heyeti Vekile teşkiline

⁵⁰² Kemal Atatürk, NUTUK, s. 543-544

teşebbüs ettiğimiz zaman bütün arkadaşların her biri vekiller ve Heyeti Vekile seçimi mecburiyetinde bulunuyor. Hepinizin birden Heyeti Vekile seçimine mecbur olmanızda görülen müşkülâtın halli zamanı gelmiştir. Geçen devrede de aynı suretle müşkülâta tesadüf ediliyordu. Görülüyor ki, bu usul bazen birçok karışıklıklara sebep oluyor. Yüce heyetimiz bu müşkülün halline beni memur kıldınız. Ben de bu arz ettiğim kanaatten ilham alarak düşündüğüm şekli tespit ettim. Onu teklif edeceğim. Teklifim kabule mazhar olursa, kuvvetli ve dayanışma halinde bir hükümet teşkili mümkün olacaktır. Devletimizin şekil ve mahiyetini tespit eden ve hepimiz için gaye olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'muzun bazı noktalarını açıklamak lazımdır."⁵⁰³

29 Ekim 1923'te, Atatürk'ün Kanuni Esasi'nin (anayasanın) bazı maddelerini değiştiren, yukarıda belirttiğimiz maddeleri Halk Fırkası Grubu'nda görüşülerek kabul edildi. Aynı gün saat 18.00'de TBMM'de toplandı. Kanun teklifi, Anayasa Komisyonu tarafından usulüne göre incelenip Meclise geldi. TBMM Başkan Vekili İsmet Paşa (İnönü) Meclise şu bilgiyi verdi:

"Kanun-i Esasi Encümeni, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklikler yapılması ile ilgili tasarının öncelikle ve derhal görüşülmesini teklif ediyor." Kabul!" sesleri üzerine, tutanak okundu. Teklif edildiği gibi öncelikle görüşüldü. Nihayet, kanun, birçok konuşmacının "Yaşasın Cumhuriyet!" sesleriyle alkışlanan konuşmalarıyla kabul edildi."⁵⁰⁴

Bundan sonra Cumhurbaşkanı seçilmesi için Mecliste gizli oylamaya geçildi. Oylamanın sonucunu TBMM Başkan Vekili İsmet Paşa (İnönü) şöyle açıkladı:

"Türkiye Cumhurbaşkanlığı için yapılan oylamaya 158 kişi katılmış ve Cumhurbaşkanlığı'na 158 üye, oy birliği ile Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni seçmişlerdir."⁵⁰⁵

Atatürk, Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine TBMM'de, aşağıda verdiği tarihî konuşmayı yapar:

"Saygıdeğer arkadaşlar, dünya çapında önemli ve olağanüstü olaylar karşısında, saygıdeğer milletimizin gerçek uyanıklığına ve şuurluluğuna değerli bir belge olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerini

⁵⁰³ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 16, s. 144

⁵⁰⁴ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 550. Atatürk Araştırma Merkezi, Baskı: 1998

⁵⁰⁵ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 550

açıklığa kavuşturmak için kurulmuş olan özel komisyon tarafından yüksek heyetinize teklif edilen kanun tasarısının kabulü dolayısıyla, Türkiye Devleti'nin zaten bütün dünyaca bilinen, bilinmesi gereken mahiyeti, milletlerarası adıyla adlandırıldı. Bunun tabii bir gereği olmak üzere bugüne kadar doğrudan doğruya Meclis Başkanlığı'nda bulundurduğunuz arkadaşınıza, yaptırdığınız bu görevi, Cumhurbaşkanı unvanıyla yine aynı arkadaşınız, bu aciz arkadaşınıza tevcih ediyorsunuz. Bu münasebetle, şimdiye kadar hakkımda gösterdiğiniz sevgi, samimiyet ve güveni bir defa daha göstermekle, yüksek değerbilirliğinizi ispat etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı yüce heyetinize gönlümün bütün samimiyeti ile teşekkürlerimi arz ederim.

Efendiler, asırlardan beri Doğuda haksızlığa ve zulme uğramış olan milletimiz, Türk milleti, gerçekte soydan sahip bulunduğu yüksek kabiliyetlerden yoksun zannediliyordu.

Son yıllarda milletimizin fiili olarak gösterdiği kabiliyet, istidat ve kavrayış kendi hakkında kötü düşünenlerin ne kadar gafil ve ne kadar gerçeği görmekten uzak, görünüşe aldanan insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz kendisinde var olan vasıfları ve değeri, hükümetin yeni adıyla, medeniyet dünyasına çok daha kolaylıkla gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti, dünya devletleri arasında tuttuğu yere layık olduğunu eserleriyle ispat edecektir.

Arkadaşlar, bu yüksek rejimi yaratan Türk milletinin son dört yıl içinde kazandığı zafer, bundan sonra da birkaç misli olmak üzere kendini gösterecektir. Bendeniz, kazandığım bu güven ve itimada layık olmak için, pek önemli gördüğüm bir noktadaki ihtiyacı arz etmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, yüce heyetinizin şahsıma karşı gösterdiği sevgi, güven ve desteğin devamıdır. Ancak, bu sayede ve Tanrı'nın yardımıyla, bana verdiğiniz ve vereceğiniz görevleri en iyi şekilde yapabileceğimi ümit ediyorum.

Daima sayın arkadaşlarımla ellerine çok samimi ve sıkı bir şekilde yapışarak, kendimi onların şahıslarından bir an bile uzak görmeyerek çalışacağım. Daima milletin sevgi ve güvenine dayanarak hep birlikte ileri gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 16, s. 145-146

Cumhuriyet'in ilanı üzerine Afyon Milletvekili şair Mehmet Emin Yurdakul'un şu konuşması çok ilginçti!

"... On dört asır evvel, Peygamber Muhammed'in Mekke duvarlarında kurduğu hükümeti, bugün de Türk Milleti Ankara'da kurmuştur. Şu aziz saatte ben, bu ihtiyar arkadaşınız, Allah'ımdan bu hükümeti takdis ederim (kutsamasını dilerim)... Ve bu duamın kanatları altında, Cumhuriyet'in ruhu önünde tazimen (saygıyla) kıyam ederek (ayağa kalkarak) üç kere; 'Yaşasın Cumhuriyet' diye hükümetimizi taziz etmelerini (onurlandırmalarını) muhterem arkadaşlardan temenni eylerim. (*Yaşasın Cumhuriyet diye üç defa bağırıldı*)."⁵⁰⁷

Cumhuriyetin yeni hükümetinin elbette, yeni ve değiştirilmiş Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hükümlerine göre kurulması lazımdı. Artık ne başvekil, ne de vekilleri Meclis seçmeyecekti. Cumhur reisinin seçeceği bir başvekil, kendi kabine arkadaşlarını bulacak ve kabine listesi Cumhur reisine arz edildikten sonra Meclise sunulacaktı. Öyle de oldu. Cumhuriyetin ilanının ertesi günü, Meclis yeni kabine listesini öğrendi. Bu listede başvekil İsmet Paşa idi. O günden sonra İsmet Paşa, Türkiye'de artık İKİNCİ ADAM'dı ve iktidarda olsa da, olmasa da öyle kaldı...

Kabine şöyle teşekkül etti: "Başvekil: İsmet Paşa (Malatya Mebusu), Şer'iye Vekili: Mustafa Fevzi Efendi (Saruhan mebusu), Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekili: Müşir Fevzi Paşa (İstanbul mebusu), Dâhiliye Vekili: Recep Bey (Kütahya mebusu), Maliye Vekili: Hasan Bey (Gümüşhane mebusu), Müdafaa-i Milliye Vekili: Kâzım Paşa (Balıkesir mebusu), İktisat Vekili: Hasan Bey (Trabzon mebusu), Adliye Vekili: Seyit Bey (İzmir mebusu), Maarif Vekili: Safa Bey (Adana mebusu), Nafia Vekili: Muhtar Bey (Trabzon mebusu), Sıhhiye Vekili: Refik Saydam Bey (İstanbul mebusu), İmar, İskân Vekili: Mustafa Necati Bey (İzmir mebusu)."⁵⁰⁸

Cumhuriyeti Ancak Atatürk Kurardı

Falih Rıfkı Atay, Cumhuriyet'in kuruluş ruhunu şöyle anlatır:

"...Gerçek bir ihtilalci karşısındayız. Sonuna kadar her şeyi göze almıştır. Kimseye ne yapacağını söylemez. Çankaya tepesinde tarihini kendisinden her şey beklenecek esrarlı bir kuvvete bağlamıştır. Muhalifleri ise,

⁵⁰⁷ Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk-Rauf Orbay Kavgası, s. 512-513

⁵⁰⁸ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, s. 152, Baskı: 1999

işlerin 'kendiliğinden' diledikleri gibi gelişmesini gizli gizli ve hiçbiri ortaya atılmayarak hazırlamaktan başka bir şey yapamazlar..."⁵⁰⁹

Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet; 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan yenileşme mücadelelerinin, darbelerin, kanlı savaşların, istibdat karşıtı feda edilen canların, zindanlarda boğdurulan aydınların; nihayetinde emperyalizme karşı kazanılan Kurtuluş Savaşı ile bağımsızlığa-özgürlüğe ulaşan Türk milletinin egemenliği eline almasının bir sonucudur!.. Emperyalist ve saltanat-hilafet prangasından kurtulmanın, halk egemenliğinin adıdır Cumhuriyet !...

Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarını tam tersine çevirmeyi başaran ülkelerden biri Türkiye oldu. Ülke tarihinde bir savaş ile ilk defa devrimci sonuçlar yarattı: "Kurtuluş ve Yeniden Kuruluş:" Atatürk...

Kurtuluş/Kuruluş olguları, aslında yapışık ikizler gibidir. Kurtuluş olmasaydı; demokratik, laik, hukuki Cumhuriyet rejimi, yani yeni Türk Devleti kurulabilir miydi? Kurulamazdı!... Ne olurdu? Emperyalizmin, Sevr'in elinde bıraktığı bir karış toprak üzerinde "saltanat-halifelik" devam ederdi; çağdaş değil, günümüzdeki karanlığa gömülmüş, emperyalizmin har vurup harman savurduğu İslam ülkelerinden biri olabilirdi.

["Türkiye, 1918-1924 yılları arasında bir 'siyasal devrim' yaşadı. Bu büyük dönüşüm iki aşamadan oluşur: Birinci aşama 'kurtuluş dönemi' içinde yaşandı. 1918 sonlarında ve Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ertesinde başlayan mücadele askeri zaferle (1922) ve bunun diplomatik tescili demek olan Lozan Antlaşması ile (24 Temmuz 1923) taçlandırıldı. Bağımsızlık, bir siyasal devrim de demektir. Çünkü emperyalist İtilaf Bloku'na karşı ulusal iktidar ve bağımsızlık kazanılmış, emperyalizmin iktidarına karşı başarı sağlanmıştı."

Bu büyük dönüşümün önderi (Atatürk); başlıca kurum ve organları, yerel kongre iktidarları, ulusal kongre iktidarı ve TBMM idi. Kuruluş döneminin yönetici ve yönlendirici temel ilkesi; Atatürk'ün ifadesiyle; "Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir" kavramı olmuştu...

"Kurtuluş'tan sonra siyasal devrimin ikinci aşaması kendini gösterdi (1922-1924). Birinci dönemde siyasal devrimin okları dışarı çevrildi; emperyalizmi hedef almıştı. İkinci aşaması da siyasal devrimin yönü içe

⁵⁰⁹ Falih Rıfkı Atay, Atatürk Ne İdi, s. 26. Baskı: 2010

çevrildi. Osmanlı monarşisini ve temel kurumlarını gözüne kestirdi (ve hepsini kaldırdı)."]⁵¹⁰

Bu Türkiye İçin Reformlar Süreci

Bütün bu ölüm kalım yılları içinde, Atatürk'e karşı yapılan amansız bir muhalefet yapılmıştır. Atatürk'ün çileli Ankara günlerinde ilk karargâhı Ziraat Mektebi idi; her tarafta silah sesleri, nöbet tutacak kadar asker bile yoktu. Kendi ifadesiyle gücü, "Milli gücü etken ve milli iradeyi hâkim kılmak temel ilkedir" prensibiydi. Bir yandan emperyalizmin tetikçisi çok güçlü bir düşmanla boğuşurken, diğer yandan da Vahdettin temsilcileriyle mücadele etmek ne çetin bir olaydı...

Önceki sayfalarımızda bahsettik; 1919-1922/1923-beş yılda büyük savaş, Lozan ve büyük devrim (29 Ekim 1923); hangi milletin tarihinde vardır? Hangi milletin emperyalizmle savaşı, mazlum milletlere örnek-yol gösterici olmuştur?

1920'lerde İngiliz emperyalizmine karşı mücadele eden İrlanda, Hindistan, Mısır gibi sömürge ülkelerin cumhuriyet ilan etmelerine İngiltere engel olmuştur; bu ülkelerin yapamadığını Türkiye'de Atatürk yapmış; 1923'te Anadolu'nun göbeğinde; iç ve dış düşmana-muhalefete göstere göstere Cumhuriyet'i ilan etmiştir.

Altı asırlık imparatorlukta-kendi öz yurdunda hakir görünen Türk'ün çağdaşlığa koşan yolunu açan Cumhuriyet, Atatürk'ün eseridir.

Atatürk'ün bağımsızlık, milli egemenlik, akıl, bilim ve cumhuriyetle ulaşılan uygarlık ve barış formülü mazlum milletler için olduğu kadar; tüm dünya ülkeleri için de barış, huzur ve kalkınmışlık içinde yaşamının da evrensel dinamikleridir.

Atatürk düşmanla çarpışmış, Türk'ün aleyhine köpürmüş ve coşmuş bir cihan ile çarpışmış, cehaletle çarpışmış; hepsini yenmiştir. O yurdunu kurtarmış, milletini yükseltmişti. Bu kurtuluş, bu yükseliş alelade değildi!.. Altı asırlık birikmiş düşman kininin adım adım yıktığı, viran eylediği, ölüm noktasına kadar getirdiği Türk varlığını bugünkü sağlam, emin, muteber ve müreffeh mertebeye ulaştırdı.

⁵¹⁰ Prof. Dr. Bülent Tanör, Kuruluş, s. 10, Değişmeyen Zihniyet kitabımızda bu konuda geniş bilgi verilmektedir.

Türk milletine egemenliğini, siyasi, tarihi, kültürel, iktisadi, dini; her türlü bağımsızlığını sağladı. Atatürk'ün, yarım asırlık kısa yaşamında, birkaç asrın sinesine sığmayan ve gelecek çağlar üzerinde de tesiri görülecek olan büyük işler başardığını tarih kaydetmiştir. O, Türk tarihinin-dünya tarihinin seyrini değiştirmiş; Türk milletini maddi ve manevi yok oluştan kurtarmış; insanlık tarihine, çağlar boyu zulüm gören masum milletlerin aydınlatıcısı olarak geçmiştir.

Bilindiği gibi, Birinci Dünya Savaşı'nda vatanını-bağımsızlığını kaybeden Türk milleti; onun önderliği, onun iradesi, onun bitmez tükenmez enerjisi ile Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı kazandı... Bu Kurtuluş-kuruluş, Türk milletinin nesiller boyu unutmayacağı, beşikteki çocuklarına bir ninni gibi söyleyeceği bir kurtuluş-kuruluş destanıdır.

Atatürk'ün Türk milletine bir kurtuluş hediyesi olarak verdiği Cumhuriyet; Türk milletinin yaşamını güvence altına alan, uygar milletler arasında ileri bir devlet olarak yaşama hakkını veren rejimdir.

Nitekim Atatürk, "Türk milletinin doğasına ve adetlerine en uygun olan yönetim biçiminin cumhuriyet yönetimi" olduğunu belirtmiştir.

"Cumhuriyet ahlaki fazilete dayanan bir yönetimdir. Cumhuriyet fazilettir! Sultanlık korku ve tehdide dayalı bir yönetimdir. Cumhuriyet yönetimi faziletli ve namuslu insanlar yetiştirir. Sultanlık korkuya, tehdide dayalı olduğu için korkak, zelil, sefil insanlar yetiştirir. Aradaki fark bundan ibarettir."⁵¹¹

Atatürk'ün bu millete bir miras olarak bıraktığı Cumhuriyeti, devrimi; devrim ilkelerini korumak, bu milletin ona karşı gösterebileceği en büyük minnet borcudur.

Cumhuriyet, devrim, milli kurtuluş, ulusal egemenlik-milli irade; Atatürk'ün bu millete emanet ettiği evrensel değerlerdir.

Atatürk'ün Montesquieu'den aldığı en büyük öğretisi; "Kavimler başlangıçta bir tek kişinin gücüne bağlıydılar ki buna despotizm denir. Daha sonraları yalnız kendi yaptıkları yasaya uyarlar ki buna Cumhuriyet denir... Cumhuriyet ve demokrasileri yaşatan siyasal fazilettir."⁵¹²

⁵¹¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III, s. 242, Baskı: 2006

⁵¹² Sinan Meydan, Akl-ı Kemal, 2.Cilt s. 207. İsmail Hakkı Babanzade, Hukuk-u Esasiye, s. 115-119

Yukarıda da vurguladığımız gibi; Atatürk, Cumhuriyeti, en büyük eseri olarak belirtmiştir: "Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır; ama Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır."⁵¹³

30 Ağustos 1924'te Büyük Taarruz'un ikinci yıldönümünde yaptığı konuşmada gençlere, "Ey yükselen yeni nesil! Gelecek sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk, onu yüceltecek ve sürdüreceksiniz" diye seslenen ve "Nutuk" un sonundaki Gençliğe Hitabe'yi, "... İşte bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen Türk istiklal ve cumhuriyetini kurtarmaktır..."⁵¹⁴ diye bitiren Atatürk için cumhuriyet, gerçekten de çok özel ve çok önemlidir. Atatürk için cumhuriyet, sadece bir rejim değil, özgürleşmenin, ilerlemenin, çağdaşlaşmanın; kısacası yeni Türkiye'nin ta kendisidir.

Şu sözler Atatürk'e aittir:

"Cumhuriyet imkân demektir. Cumhuriyet yalnızca adıyla bile kişi özgürlüğünü aşılayan sihirli bir aşıdır. Görülecektir ki, cumhuriyet imkânları olan her ülke, özgürlük davasında er geç başarılı olacaktır. Cumhuriyet kendisine bağlı olanları en ileri zirvelere götüren imkânları verir. Bağımsızlık ve özgürlüklerine sahip olan milletler ilerleme yolunda imkânlarla sahip demektirler. O halde cumhuriyet her alanda ilerlemenin de en belirgin teminatıdır. Cumhuriyeti bu anlamıyla ve bu kapsamıyla anlamak lazımdır."⁵¹⁵

Atatürk, demokratik, laik, hukuk temelli Cumhuriyet kurduğu için de dünyanın dikkatini çekmiş, örnek gösterilmiş ve övgülere layık bulunmuştur. Bu konuda yazılan çok sayıda belgelerden, yazılanlardan sadece bir kaç örnek aşağıda verilmektedir.

İngiliz Times Gazetesi (12.11.1938):

"Kemal Atatürk'ün, yeni Türkiye'nin kurucusu ve yapıcısı olan o meşhur Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında büyük asker, büyük devlet adamı ve büyük şef ölmüştür. 1919'dan beri Türkiye'nin tarihi, onun hayatının tarihi oldu. Cesareti ve vatanperverliği (vatanseverliği), onu ümitsiz görünen bir teşebbüsün başına, küçük, bitkin ve muzaffer müttefiklerin kahir (yok edici) istekleri önünde bütünlüğünü kaybetmiş bir milletin mukavemetinin (direnişinin) başına koydu. Onun ruh kuvveti ve azim iradesi, kim olursa

⁵¹³ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 12, s. 63

⁵¹⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III. s. 188

⁵¹⁵ Prof. Dr. Utkan Kocatürk, Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, s. 389,70

olsun diğerk herhangi bir şefi sarsabilecek olan zorlukları yenmesine yardım etti. Onun daha evvel Gelibolu yarımadasındaki epik mücadelede (onur savaşımında) İngiliz müstevlilere (işgalcilere) karşı talihi tersine çevirmiş olan askeri dehası, nihayet kendi davasına tam ve parlak bir zafer temin etti. Bahtiyar (mutlu) ve galip asker adamı, cüretli ve cesaretli fakat aynı zamanda ihtiyatlı (ölçülü) ve basiretli (sağgörlü) bir devlet adamı ve ıslahatçı (yenilikçi) oldu. Ekseriye hasta adamın ölümü için ayin yapmış olan Avrupa otoriterlerini mahcup etmiştir. Bunlar, Türk milletinin harekete geçmek ve tekrar canlandırmak için sadece şefin sihirli çubuğı ile teması bekleyen gizli kuvvetlere malik (sahip) olduğunu unutuyorlardı...

Onun muvaffakiyetleri (başarıları) yalnız memleketin dâhilinde Avrupa-palılaşmasına münhasır kalmıyordu. Daima ilham (esin kaynağı oldu) ve bazen de idare ettiğı harici (dış) politika, Türkiye'yi Batı devletlerinin dostluk çerçevesi içine koydu ve eski düşmanlardan yeni dostlar yaptı. Evvelce Avrupa'da bir tufeyli telakki edilen (asalak sayılan) Türkiye, onun idaresi altında Avrupa politik heyetinin kıymetli ve müterakki (ilerlemiş) bir azası haline geldi. Türkler için bir bahtiyarlık eseri olarak, o, diğerk millet şeflerini eski arkadaşlarını uzaklaştırmaya sevk eden (yönelten) şüphe ve hasetlere (kıskançlıklara) asla kapılmamış ve onun kurduğı sosyal ve politik abide sağlam temellere dayanmıştır. Kendisi tarafından hazırlanmış ve idare edilmiş olan Türk inkılabı (devrimi), erkek, kadın, bütün vatandaşlara Türkiye'nin evvelki nesillerinden hiçbirine nasip olmayan hür, tam ve emin bir hayat verdi. Yeni Avrupa'da harp ve ihtilal (silahlı girişim) karışıklıklarından ortaya çıkan şeflerden hiçbirisi daha fazlasını yapmamış ve bu kadar zorlukları yenmemiştir. O, bir milleti matem içinde bıraktı. Türkler şimdi dostları olan ve Atatürk'ü kendisinden korkulur bir düşman sıfatıyla derin bir hayranlıkla takdir etmiş olan İngilizlerin bu kadar büyük bir adamın ölümünü, Türkiye ve Avrupa için hâsıl ettiğı ziyadan (yarattığı kayıptan) dolayı pek ziyade müteessir olduklarını bilerek kısmen müteselli olabilirler (acıların bir bölümünü azaltabilirler).”

Alman Gazetesi; Deutsche Allgemenie Zeitung (12.11.1938):

"Gazi, 1918'de ölen milletler grubu arasında azimli bir hareketle, milleti tahammül edilmez bir diktadan (baskıdan) kurtaran ve bütün dünyanın hayran kaldığı bir kalkınma yapan ilk devlet reisi olmuştur. Atatürk, tarihin büyükleri arasında ebedi bir surette gözükecektir. Türk milletine

yeni bir medeniyet, kuvvetli ve feyizli (ilerlemiş) yeni bir devlet miras bırakmıştır. Türkiye'nin, Almanya'da haset edilmeksizin takdir ve teslim edilen (kıskanılmaksızın beğenilen ve gerçekliği kabul edilen) bu mirası korumasını temenni ediyoruz.

Bay Hitler bu hissiyatı 1933'te Büyük Millet Meclisi Hariciye Encümeni (Dışişleri Komisyonu) Reisi ile olan görüşmesi esnasında ifade etmiştir. Bay Hitler, Atatürk'ün muvaffakiyetlerinin kendisinin nasyonel-sosyalizmin muvaffakiyetine olan inancını teyit etmekte (doğrulamakta) olduğunu bilhassa kayd eylemiştir (özellikle belirtmiştir). Türkiye'nin kurtuluş mücadelesi parlak bir numunedir. Türkiye'de ve Almanya'da kuvvetli bir köycülük, milli kuvvetin tükenmez bir kudretidir. İki milletin aynı politik gayeleri mevcuttur. Ve dostlukları, kuvvetli ekonomik münasebetlerle tarsin edilmektedir (sağlamlaştırılmaktadır).”

Ünlü Fransız filozofu Georges Duhamel, *La Turquie Nouvelle Puissance D'occident* (Türkiye: Batı'nın Yeni Gücü kitabında;

"Atatürk önderliğindeki Türk Devriminin ve Cumhuriyeti'nin 'çağdaş bilim ve teknolojiyi özgürlük, adalet, barış özelemlerine uygun biçimde kullanma' konusunda uygar insanlığa örneklik edecek bir uygarlık projesi değerinde olduğunu anlatmaktadır.⁵¹⁶

Yine tanınmış bir Alman filozofu Herbert Melzig, *Kemal Atatürk: Untergang und Aufstieg der Türkei* (Kemal Atatürk: Türkiye'nin Çöküşü ve Yükselişi) adlı kitabında aynen şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Eski çağın büyük filozofu Eflatun'un, 'Ya yöneticiler filozof (yani bilge kişi), ya da filozoflar yönetici olsalar!' yolundaki iki bin yıllık dileği; ilk kez 20. yüzyılda Atatürk'ün kişiliğinde tam olarak gerçekleşmiş bulunuyor. Atatürk bir dahi, bir düşünür olarak ulusunun yazgısını eline almış, bu ulusla atıldığı bağımsızlık savaşı ile ve başka ulusların haklarını koruyan bir barışla insanlığa görkemli bir örnek vermiştir. Yeni Türkiye Atatürk'le yalnız İslam anlayış ve görüşlerini değil, aynı zamanda Avrupa'nın düşünme biçimini de aşmıştır. Türkiye bir dürüstlük, içtenlik ve gerçekçilik politikası gütmekte ve bu yüzden tepkilere, başarısızlıklara uğramamaktadır.⁵¹⁷

Bu nitelikleriyle Türk Devrimi ve Atatürk İlkeleri yalnız Türk ulusu için değil, aynı zamanda yeni bağımsızlıklarına kavuşur gibi olan Türk

⁵¹⁶ Özer Ozankaya, *Cumhuriyet Çınarı*, s. 17-18

⁵¹⁷ Özer Ozankaya, *Cumhuriyet Çınarı*, s. 19

devletlerinin bu olanağı gerçekten kullanabilmeleri ve gerçek bir ulusal bağımsızlık, özgürlük ve gönence kavuşabilmeleri için de en güvenli ve geçerli yolu temsil etmektedir; genellikle geri bırakılan ülkelerin aynı gelişmeyi elde edebilmeleri için de örnek edecek değerdedir. Ama bunların da ötesinde Türk Devrimi ve onun ürünü olan Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün kendi deyişiyle, "tüm uygar insanlığın dikkatle üzerinde durmasına değer" bir hareketin adıdır.

Atatürk'ün muhalifleri dahi, Mustafa Kemal olmasaydı; Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlayamayacağı, başarıyla sonuçlanamayacağını, cumhuriyet rejiminin kurulamayacağını, onun ölümünden sonra ifade etmişlerdir:

Kâzım Karabekir Paşa: "...Yine Atatürk'ü Lider seçerdim. Yine onun emrine girerdim"

Araştırdığım kadarıyla kitaplarda rastlamadığım Kâzım Karabekir Paşa'nın aşağıdaki sözlerini gazeteci-yazar Hasan Demir, kaynak gösterek yazmıştır:

"... Atatürk'ün ölümü üzerine, bir grup gazeteci Kâzım Karabekir Paşa'yı evinde ziyaret eder: ... Önce başsağlığı dilekelerimizi ilettik. Aramızdan biri söz alıp, 'Paşam! Artık hürsünüz. Bu bakımdan size göz aydınında bulunmak istiyorum' deyince Kâzım Paşa heybetle ayağa kalktı ve gözleri yaşlı bir şekilde şöyle dedi: 'Beyler! Siz ne diyorsunuz? Beni yargılatıp 14 sene gözaltında tuttuktan sonra dahi aynı şartlar vaki olsa, yine Atatürk'ü lider seçerdim. Yine O'nun emrine girerdim. Aramızdaki bütün ihtilaflarda hep O haklı çıktı. Bana başsağlığı için gelenler başım üstünerdir. Ama aranızda gözün aydın demeye gelmiş olanlar varsa defolup gitsin evimden.'⁵¹⁸

Rauf Orbay: "Atatürk Büyük Adamdır"

Atatürk'ün en yakın arkadaşı olan, Kongreler sürecinde-Kurtuluş'ta çok büyük hizmetleri geçen; ancak Mustafa Kemal'in en büyük muhalifleri arasında bulunan Rauf Orbay; Atatürk'ün ölümünden sonra şöyle demiştir:

"Atatürk büyük adamdır. Etrafında toplananlar, hiçbir vakit ona layık olmadılar. Benim ona karşı saygı duygularım vardır... Allah onu memleketin başından ayırmasın."⁵¹⁹

⁵¹⁸ Hasan Demir, Yeniçağ Gazetesi, 10 Kasım 2010, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/18.12.2017>

⁵¹⁹ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, Cilt 1- II. s. 647

Rauf Orbay, kendi "Siyasi Hatıralar" kitabında da "... Paşam (Atatürk), bu memleketi sen en mükemmel yönetirsin" demiştir.⁵²⁰

Atatürk, vatanın kurtuluşu, Cumhuriyet-millet egemenliği ve iradesi meseleleri dışında kimseyi kırmak istemezdi. En yakın arkadaşı-dostu Ali Fuat Cebesoy, bu durumu şöyle anlatır:

"Atatürk, vatanın kurtuluşu için beraber çalıştığı arkadaşlarıyla dargın kalmak istemezdi.... Bahsettiğim arkadaşlar Hüseyin Rauf (Orbay), Kâzım Karabekir ve Refet Paşa'lardı. Milli Mücadele'nin başlangıcından beri Atatürk'ün en yakın yardımcılarından olan bu üç değerli arkadaş, benim gibi, ifratçıların entrikaları yüzünden, Atatürk'e dargın vaziyete gelmişti."⁵²¹

Ali Fuat Cebesoy Paşa; Atatürk'ün çocukluktan bu yana en yakın arkadaşıydı. Kâzım Karabekir, Refet Bele Paşalar ve Rauf Orbay ölçüsünde olmasa da Atatürk'e muhalefet edenler arasındaydı. Ancak Atatürk'ten her vesileyle övgü ile söz etmiştir. 1938 Kasım ayında Atatürk'ü ziyaret ettiğinde; Milli Mücadele'nin başlangıcındaki eski arkadaşlarının, kendisi de dâhil olmak üzere tekrar emri altında birleşebileceklerini şöyle ifade etmişti: "Arkadaşlarımızın size karşı olan itimat, muhabbet ve sadakatin-den hiçbir şey eksilmemiştir. Buna emin olabilirsiniz. Ne vakit arzu ederseniz, herhangi bir vazife olursa olsun emrinizdeyiz."⁵²²

Ali Fuat Cebesoy, Atatürk'ün ölümü üzerine şu satırları yazmıştır:

"Sevgili sınıf arkadaşım, muazzez kardeşim, Mustafa Kemal Atatürk'ü rahmetle anıyorum."⁵²³

Atatürk; İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee'nin, "Türklerin bir daha var olacağını söylemek kehanet olur" iddiasını boşa çıkarmıştır:

Toynbee şöyle yazmıştı:

"1774 yılında Devletin bir 150 yıl daha yaşayacağını, paramparça ol-
duktan sonra da bu yıkıntının içinden Batı milletlerine tek başına karşı
duran, onların yaşayış düzenini uygulayarak Batı topluluğuna kendisini
eşitlik temeline dayanarak kabul ettiren bir Türk milletinin çıkacağını
söylemek çok aşırı bir 'kehanet' olarak görünürdü."⁵²⁴

⁵²⁰ Nurer Uğurlu, Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, s. 560. Baskı: 2005

⁵²¹ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 646

⁵²² Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, Cilt: 1 -II. s. 658. Baskı: 2011

⁵²³ Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk

⁵²⁴ Arnold J. Toynbee, Bir Devletin Yeniden Doğuşu, s. 17

İşte Atatürk, önceki sayfalarımızda ortaya koyduğumuz; önce bağımsızlık savaşını, sonra da Cumhuriyet rejimini kurarak, "bu aşırı kehaneti" gerçekleştirmiştir.

Hilafetin Kaldırılması

Kaldırılma Öncesi Gelişmeler: Abdülmecit Efendi 18 Kasım 1922'de halife seçildikten sonra, Osmanlı Devleti'nin en görkemli sarayı olan Dolmabahçe'ye yerleşmişti. Halifeliliğin itibarına geçmişteki parlaklığı kazandırmak için büyük bir uğraş içine girmişti. Yıldız Sarayı'nın değerli sanat eserlerini bu Saray'a taşımış, etrafında mabeyinciler, yaverler ile sarayın tam kadrosunu kurmuştu.

Yabancı diplomatları, emekli devlet adamlarını ve yüksek din görevlilerini kabul ediyor, onlarla görüşüyordu. İslam dünyası ile yazışmaktamektuplaşmak ve bunların altını, "Halife-i Resulullah (Hz. Peygamberin halifesi), Abdülmecit bin Abdülaziz Han" unvanı ile imzalamaktaydı. Halife unvanıyla saltanat sürmesinin imkân ve yollarını aramaktaydı.

Oynadığı rolüne uygun olarak Sultan Fatih Mehmet tarzında bir cübbe giyerek ve bir sarık takarak cuma selamlığına katılmak için hükümetten izin istemiş, ancak alamamıştı.

Mustafa Kemal Atatürk, Ali Fuat Cebesoy'a; 'Halife Abdülmecit Fatih Sultan Mehmet'in kılığına girmek istiyor' ne dersiniz diye sormuş, şu cevabı almıştı: 'Şu insanlar ne gariptir. Tarihimizin en şanlı ve en büyük kumandanlarından biri olan cennet mekân Fatih Sultan Mehmet Han nerede, bizim Halife Abdülmecit Efendi nerede?...'⁵²⁵

Böyle olmasına rağmen, "Cuma Selamlığı"na giderken, beraberinde sultanlar gibi süslü muhafızlar-hilafet alayı ve büyük heyetlerle gitmeye devam etmişti. Seçilen camiye, deniz yolundan gitmek gerektiğinde, saray dolaplarından bulup çıkardığı altın işlemeli üniformaları giymiş kürekçilerin çektiği, altın yıldızlı, lüks bir kayığa sultan özentisi içinde biniyor, padişahlar gibi halkı selamlıyordu.

Öyle bir saniya kapılmıştı ki; 300 milyon dünya Müslümanları, kendisinin Cumhuriyet karşıtı mücadelesinde destekçisi olacaktı!..⁵²⁶

Diğer taraftan Halife Abdülmecit, hükümetin verdiği ödenekle yaşam düzeyini devam ettiremeyeceğini belirten bir yazıyı genel sekreteri

⁵²⁵ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 213

⁵²⁶ Daha fazla bilgi için bakınız Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 465...

aracılığı ile hükümete göndermiş ve halifelik bütçesinin arttırılmasını istemişti.

Bu sırada Atatürk, İzmir'de bulunuyordu (2 Ocak-23 Şubat 1924). Başbakan İsmet Paşa (İnönü), Halife Abdülmecit'in yukarıda ki isteği ve bazı arzularını şifreli telgrafla Atatürk'e bildirdi. Atatürk'ün Başbakan İsmet Paşa'ya cevabı özetle şöyledir:

"... Halife ve bütün cihan, kesin olarak bilmek lazımdır ki, mevcut ve korunmuş olan halife ve hilafet makamının, hakikatte, ne dinen ve ne de siyaseten hiçbir mana ve varlık nedeni yoktur. Türkiye Cumhuriyeti safsatalarla mevcudiyetini, bağımsızlığını tehlikeye maruz bırakamaz. Hilafet makamı, bizce en nihayet tarihi bir hatıra olmaktan fazla bir ehemmiyete sahip olamaz. Türkiye Cumhuriyeti devlet adamlarının veya resmi heyetlerin, kendisiyle temasını istemesi dahi Cumhuriyet'in bağımsızlığına açık tecavüzdür. ... Halifenin hayatının temini ve geçinmesi için Türkiye Cumhurbaşkanının tahsisatından mutlaka aşağı bir tahsisat kâfi gelir. Maksat debdebe ve gösteriş değil, insanca hayat ve geçim temininden ibarettir. Hilafet hazinesinden maksat ne olduğunu anlayamadım. Hilafetin hazinesi yoktur ve olamaz. Böyle bir-hazineyi ecdadından miras yoluyla elde etmişse resmen ve açık olarak bilgi verilmesini rica ederim."⁵²⁷

Atatürk, yukarıda belirttiğimiz gibi İzmir'de harp oyunları nedeniyle bulunduğu sırada Başbakan İsmet Paşa, Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa (Özalp) ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa (Çakmak) orada idiler; zaten aralarında; - Hilafetin, - Şeriye ve Evkaf Bakanlıklarının kaldırılması, - Eğitim birliğinin kaldırılması konularında anlaşmışlardı. Bu düşüncelerini, önceki sayfalarda belirttiğimiz gibi, İzmir'de bulunan Ali Fuat Cebesoy'a da, eşi Latife Hanım'ın evinde açmış, Ali Fuat Paşa'da uygun bulmuştu.

Atatürk, 1 Mart 1924 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisinin beşinci çalışma yılı dolayısıyla Nutku'nda; "1- Millet, Cumhuriyet'in bugün ve gelecekte bütün saldırılardan kesin ve ebedi olarak korunmasını istemektedir. Millet'in isteği, Cumhuriyet'in denenmiş ve olumlu sonuçları görülmüş olan bütün esaslara bir an önce ve tam olarak dayandırılması şeklinde ifade edilebilir. 2- Millet kamuoyunda tespit edilen eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin bir an önce uygulanmasını gerekli görüyoruz. 3- Müslümanlığın, yüzyıllardan beri yapılageldiği üzere bir siyaset vasıtası olarak

⁵²⁷ 22 Ocak 1924) (Kemal Atatürk, NUTUK, s. 572-573

kullanılmaktan kurtarılmasının ve yüceltilmesinin şart olduğu gerçeğini de görmüş bulunuyor. (YN: Dinin siyasetten ayrılması)"⁵²⁸

Bu konular, 3 Mart 1924 günü TBMM Başkanlığı'na üç kanun teklifi olarak verildi:

1- Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi ile 50 arkadaşının hilafetin kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye dışına çıkarılması kanun teklifi.

2- Siirt Milletvekili Halil Hulki Efendi ve 50 arkadaşının Şer'iye ve Evkaf Bakanlıkları ile Erkanı Harbiye Bakanlığı'nın (Genelkurmay Başkanlığı görevini yapan bakanlığın) kaldırılmasıyla ilgili kanun teklifi.

3- Manisa Milletvekili Vasıf Bey ve 50 arkadaşının, eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ile ilgili kanun teklifi.

Bu üç kanun teklifi, TBMM Başkanı Fethi (Okyar) Bey tarafından oylamaya sunuldu ve kabul edildi (3 Mart 1924):

1- Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu⁵²⁹

2- Hilafetin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışına çıkarılmasına dair Kanun⁵³⁰

3- Şer'iye Evkaf Vekâleti ile Erkânı Harbiye Umumiye Vekâlet'inin kaldırılmasına dair Kanun⁵³¹

Yukarıda adı geçen kanunlarla, Türkiye Cumhuriyeti laiklik ilkesine doğru epeyce yol almıştı. Çünkü dini siyasetten ayıran, devlet idaresinde dini ilke ve kurumları devlet dışı bırakmada ön açıcı oldu:

1924 Anayasası, Md. 2. "Türkiye Devleti'nin dini, İslam'dır, ... "hükmü, 10 Nisan 1928'de, 1222 sayılı kanunla kaldırılmış, 5 Şubat 1937'de anayasanın ikinci maddesi değiştirilerek laiklik ilkesi getirilmiştir.

⁵²⁸ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 573-574

⁵²⁹ TBMM ZC, Devre: II, Cilt 7, s. 27

⁵³⁰ TBMM ZC, Devre: II, Cilt 7, s. 68

⁵³¹ TBMM ZC, Devre: II, Cilt 7, s. 24

IX. BÖLÜM

LOZAN

*"Bu Antlaşma; tarihte yeniden
destanlar yaratması mukadder bir milletin
kurtuluş belgesi ve dünya istikrarının sağlanışında
önemle dikkate alınacak yepyeni bir devletin kuruluş beratıdır."*

Lozan'ı Anlamak:

Milli Mücadele'nin önemini anlamak için Sevr Antlaşması ve Lozan Antlaşması'nı ayrıntıları ile bilmek gerekir. Kitabımızda bu amaçla Lozan Antlaşması'na kadar Milli Mücadele'nin safhaları anlatılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'e giden yolun ne kadar zor, dikenli yani engelli bir yol olduğu ortaya konmaya uğraşılmıştır.

Milli Mücadele'nin kazanılmasının uluslararası hukuken ve siyaseten tanınmasını sağlayan Lozan Antlaşması'dır. Sevr ve Lozan Antlaşmaları'nın irdelenmesi, üç yıllık (1919-1922) bir süreçte hangi konumdan yola çıkarak nereye varıldığını net bir şekilde gözler önüne serer.

Diğer bir deyişle Sevr, Milli Mücadele'nin dününü, Lozan ise yarınını simgeler. Sevr bir Devletin sonu, Lozan ise bir milletin yeniden doğuşunu oluşturur.

Milli Mücadele, Sevr'de imzalanan Türk milletinin idam fermanına (buyruğuna) bir başkaldırıydı. Milli Mücadele milli varlık adına, herhangi bir büyük devletin safında yer almaksızın emperyalist İtilaf Devletleri'ne bir meydan okuyuştu ve ardından Lozan, savaş meydanında kazanılan

zaferin uluslararası alanda tescil edilmesidir. Bunu, kuşkusuz Atatürk'e borçluyuz...

Atatürk'ün en yakın arkadaşı ve en önde muhaliflerinden Rauf Orbay bile Atatürk'ün bu hakkını şu sözleriyle tescil etmiştir.

"Rauf Orbay; 'Şunu itiraf etmeliyiz: Eğer birimiz olmasaydı, Atatürk yapılanı gene yapardı; ama o olmasaydı hiçbirimiz yapamazdık' " dedi.⁵³²

Biz burada, Lozan Konferansı ve Lozan Antlaşması'nı madde madde incelememekteyiz. Çünkü bu konuda yazılmış yurt içinde ve dışında yüzlerce eser, makale vardır; yüzlerce konferans düzenlenmiştir. Burada, Lozan Antlaşması'nın Türkiye ve uluslararası siyaset ve hukuk açısından nasıl bir değer taşıdığını ortaya koymaya çalışarak; kökleri Birinci Meclise kadar uzanan ve Atatürk karşıtı, ikinci grup içinde yeralan zihniyetin yansımalarıyla "Lozan" karşıtı söylemlere vicdani bir cevap vermeye çalışmaktayız.

Lozan; yüzyıllardır savaşan milletleri gerçekçi bir barışa, gelecek için ulusal-uluslararası güvenliğe temel hazırlayan dünyadaki tek uluslararası antlaşmadır.

Atatürk'ün ifadesiyle Lozan: "Lozan Konferansı basit bir meseleyi hal ile iştigal etmiyor. Yeni Türkiye devletinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin, 3,5 senelik meselesini hal ile iştigal etmiyor. Lozan Konferansı, mebdai (başlangıcı) pek kadim (eski) olan bir mücadelenin derin safahatını tahlil ederek, bunu çözüme çalışmaktadır... Biz savaşın devamına taraftar değiliz; dünya için barış istiyoruz... Eğer medeni dünya bizim bu işte ne kadar samimi olduğumuzu anlarsa sulh için engel kalmayacaktır. Fakat bizim bu samimi barış isteğimize rağmen savaşta ısrar ederlerse, milletimiz buna zorunlu olarak karşılık verecektir..."⁵³³

Lozan, bir savaş sonrasında imzalanan herhangi bir barış antlaşması değildir; bunu aşan ve bilindiği kadarıyla dünya tarihinde bu türden olan tek antlaşmadır.

Atatürk, Lozan Antlaşması'nın sadece Kurtuluş Savaşı zaferiyle ilgili olmadığını; görüşmeler devam ederken, 19 Ocak 1923'te İzmir'de gazetecilere şöyle ifade etmiştir: "Lozan Konferansı düne ve bugüne ait, üç seneye ait hesapların halli ve neticeye bağlanmasıyla meşgul olmakta değildir. Belki üç yüz, dört yüz senelik birçok birikmiş ve yoğunlaşmış hesapların

⁵³² Falih Rıfkı Atay, Atatürk Ne İdi? , s. 118

⁵³³ Arı İnan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, s. 26,27

görünmesiyle meşguldür. Dolayısıyla bu kadar derin ve bu kadar karışık ve bu kadar kirli hesapların az zamanda içinden çıkmak o kadar kolay değildir."⁵³⁴

Türkiye için bir önemi de; çok uluslu Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silinmesiyle, çok uluslu devlet yerine ulus-devletin oluşmasıdır. Osmanlı'nın "çok hukuklu" sisteminden, vatandaşlık esasına dayalı "hukuk birliğine" geçilmiş, hukukun üstünlüğünün temeli atılmıştır. Vatandaş temelli hukuk birliği ilkesine yönelişin en yüksek aşaması, Lozan olmuştur. Demokratik, laik Cumhuriyet rejimi-devleti doğmuştur.

İsmet Paşa (İnönü), Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, 23 Ağustos 1923'te, bu Antlaşma ile ilgili yaptığı konuşmasında "ulus-devlet" ve "hukuk birliği" fikri görülmektedir:

"Mütecenis (Homojen), yeknesak (değişmez) bir vatan, bunun dâhilinde harice karşı gayri tabii kayıtlardan ve hükümet içinde hükümet ifade eden dâhili imtiyazlardan arınmış bir vaziyet; gayri tabii mali yükümlülüklerden azade bir hal, müdafaa hakkı mutlak, kaynakları bol ve serbest bir vatan. Bu vatanın adı Türkiye'dir. O Türkiye'yi bu antlaşmalar ifade ve tavzih etmektedir (açıklamaktadır)."⁵³⁵

1972 yılında Lozan Antlaşması'nın 50'inci yıl değerlendirmesini, TRT yapımcısı Nazım Kal'a yapan İsmet İnönü şöyle diyordu:

[‘‘ Lozan’a ait şikâyetler yapılmıştır ama Lozan Antlaşması 50 seneye yakın bir süredir her gün önemini yenileyerek korumaktadır. I. Dünya Savaşı’ndan sonra yapılan barış anlaşmalarının hiçbirisi doğru dürüst 20 sene yaşamamış, hatta tamamlanamamıştır. Dahası 2. Dünya Savaşı’nın anlaşmalarından hiçbirisi ayakta değil. Lozan Antlaşması dün imzalanmış gibi devletimizin politikasındaki yerini korumaktadır...’’

Lord Curzon’un ‘Anlaşmadan memnun ayrılmıyoruz, hiçbir dediğimizi kabul etmiyorsunuz’ sözü Lozan’ın başarısının en büyük delilidir. Celal Bayar’a ‘‘Lozan başarı mı, hezimet mi?’’ sorduğumda (1980’de) cevabı şu oldu: ‘‘Lozan’da daha fazla ısrar edemezdik; zaferimizin tehlikeye girme ihtimali vardı...’’⁵³⁶

Diğer taraftan, "laiklik kelimesi" ilk defa Lozan'da resmen telaffuz edilmiştir. Türkiye'de din ayrımına değil, vatandaşlık esasına dayalı bir

⁵³⁴ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 14, s. 325

⁵³⁵ TBMM ZC, 1. Devre Birleşim, 23.08.1923

⁵³⁶ Nazım Kal, Cumhuriyet Gazetesi, 18.12.2017

düzenin kurulacağı, "Laiklik" diye adı konularak Lozan'da kayda geçmiş-tir. Bu tür çok önemli özellikler, Lozan Antlaşması'nı savaş sonrası yapılan antlaşmalardan çok farklı kılmaktadır.

Lozan Konferansı ve Antlaşması'nı değerlendirirken şu hususu da dikkate almak gerekir: Her ne kadar Türk Kurtuluş Savaşı'nın; askeri alanda emperyalizmin desteklediği Yunan ordusu ile savaşarak kazanıldığı görünüyorsa da aslında İngiltere ile savaşarak zafere ulaşılmıştır.

Atatürk'ün ifade ettiği "Hesaplaşma"⁵³⁷ yüzyıllara dayanır. Yüzyıllardır devam eden Hristiyan emperyalizminin, Müslüman Türk milletini sonsuza dek tarih sahnesinden silmesinin son vuruşu olan 1912-1922 yılları arasındaki 10 yıllık aralıksız savaşa, Lozan Antlaşması son vermiştir. Aslında Avrupa ile Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca devam eden savaşlarına son vermiş, barışı getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ve Trakya-Anadolu'nun işgalinde Osmanlı Devleti bütün Arap illerini ve Rumeli'yi kaybetmiştir. Osmanlı Devleti, sadece Rumeli'de 170 bin kilometrekare toprak kaybetmiştir.

Adriyatik kıyılarından Edirne'ye kadar Osmanlı Rumeli'sindeki Müslüman Türkler tehcir ve katliamla, yokluk ve yoksullukla Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştı. Bu 10 yıllık süreçte yaklaşık "5,5 milyon Müslüman çarpışmalarda, göç yollarında açlıktan, salgın hastalıklardan hayatını kaybetmiştir."⁵³⁸

Cumhuriyet Türkiye'sindeki 15 milyon nüfusun en az bir milyonu total, çolak, kör ve sakat kalmıştır. Bu 10 yıllık savaş sonunda, Anadolu insanının yiyecek ekmeği, giyecek elbisesi yoktu. Zaferi kazanmıştık, ama yeni savaşlara mecal-derman kalmamıştı artık! ... Barışa susamış bir ülkemiz vardı elimizde...

Heyetimiz, 1923'te Lozan Konferansı'na giderken aklı başında herkes; analar, babalar, çocuklar, kadınlar, askerler, komutanlar, aydınlar, milletvekilleri açıkça söylemese dahi "Ne pahasına olursa olsun barış" için dua ediyorlardı...

Yeri gelmişken bir defa daha belirtiyim: Osmanlı Devleti'nin Kutsal Birlik Ülkeleri (Avusturya, Polonya, Venedik ve Rusya) ile savaşlarına (1683-1699) son veren 1699 Karlofça Antlaşması'yla başlayan büyük

⁵³⁷ Bakınız; Yaşar Yazıcıoğlu, Bitmeyen Hesap kitabına

⁵³⁸ Justin Mc Carty, Ölüm ve Sürgün, s. 373,374

toprak kayıpları tam 224 yıl sonra 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması ile son bulmuştur.

Bilindiği gibi, Lozan Konferansı devam ederken, İstanbul ve Çanakkale Boğazları İtilaf Devletleri'nin işgali altında bulunmaktaydı. Boğazlar'da İngiliz savaş gemileri, İzmir limanında Fransız savaş gemileri demir atmıştı. Lozan Barış Antlaşması imzalanana kadar İstanbul işgal altında kalacaktı. Bu durum, emperyalizme karşı büyük bir zafer kazanmış olmasına rağmen Türkiye için büyük bir tehdit oluştuyordu. İşte bu nedenle Lozan Antlaşması'nın bir an önce imzalanması gerekiyordu. Şu hususu hiçbir zaman unutmayalım: Kurtuluş Savaşı'nda üç yıl kadar cephede dünyanın en güçlü emperyal devletlerine karşı mücadele eden Türkiye; bu defa aynı güçlere karşı Lozan Konferansı'nda masa başında altı ay mücadele etmiş ve kazanmıştır.

Diğer bir ifadeyle, Lozan Konferansı'nda beş grup vardı:

"1. Çağrı yapan devletler: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya.

2. Tüm görüşmelere çağrılan devletler: Türkiye, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti (Yugoslavya)

3. Gözlemci: ABD

4. Boğazlar statüsü için çağrılan Karadeniz'e kıyısı olan devletler: Rusya, Bulgaristan

5. Ticaret ve yerleşme sözleşmelerine katılmak için çağrılanlar: Belçika, Portekiz."⁵³⁹

Bu devletlerden sadece Rusya, genelde Türk tezlerini desteklemiş, ABD dâhil diğer devletlerin neredeyse tamamı Türk tezlerine karşı ortak mücadele vermiştir. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın "Müttefik Muttehit Cephesi" ve Balkan ülkelerinin oluşturduğu "Balkan Bloku" ile Türkiye'ye karşı bir "Birleşik Avrupa Cephesi" oluşturmuştur.⁵⁴⁰

Nitekim İsmet Paşa, Batı Trakya'da halk oylaması yapılması ve Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesini isteyince; İngiliz Delegasyon Başkanı-Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un resmi tutanağa geçen konuşması şöyle oldu:

⁵³⁹ Prof. Dr. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, s. 284-285. Baskı: 2012. İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları, Cilt 1, s. 77

⁵⁴⁰ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, s. 173,174. Baskı: 2012

"Lord Curzon, gerek meslektaşlarının, gerekse kendisinin birçok defa savunmak zorunda kaldıkları düşünceleri yeniden belirtmek istediğini söyledi. Bu görüşlerin, Türk Temsilci Heyetine karşı, yalnız büyük devletlerce değil, fakat burada bulunan bütün Balkan Devletleri temsilcilerince savunulmuş olması gerçekten çok dikkat çekici bir olaydır. Tarihte, belki de ilk defa -kendi anılarına göre şüphesiz ilk defa- olmak üzere, böylesine karmaşık bir sorun, yalnız büyük devletlerin değil, bütün Balkan Devletlerinin desteklediği bir çözüme bağlanmış olmaktadır. Bu ne demektir? Burada, Müttefiklerin kendi aralarında birleşmiş olmalarından öteye bir şey daha vardır; o da, bu birleşmenin değerini ve önemini kabul etmek istemeyeceklerin ne yaman bir tehlikeyle karşılaşmış olacaklarıdır. Bu birleşmeye meydan okuyacak ve buna karşı savaşa girecek olanların, kendileri için en ufak bir başarı umudu olmayan bir mücadeleye yol açmış olacaklarına şüphe yoktur."⁵⁴¹

Diğer taraftan, Lozan Konferansı sırasında Avrupa basını-İsviçre basınında çok ağır Türk düşmanlığı propagandası yapılıyordu. Yunanlılar, Ermeniler ve Türkiye'deki çıkarlarını yitiren herkes Türkiye'ye karşı birleşmişti. Çünkü Lozan Konferansı, özellikle son 200 yılda Türkleri Anadolu'dan atmak için elinden gelen her şeyi yapıyordu.

Türkiye'de Lozan Konferansı-Antlaşması karşıtı ideolojik saplantısı olanlar şunu iyi bilmelidir; Atatürk'ün ifadesiyle; "Türkiye bütün bir husumet dünyasına karşı mücadele etmek zorunluluğu ile karşılaşmıştır".

Bu durumu Türk Delegasyonu İkinci Üyesi Dr. Rıza Nur şöyle ifade etmiştir: "Oraya gittiğimizde karşıımızda bütün dünyayı bulduk... Karşıımıza kâfirler dünyası çıkmıştır... Hepsi de birden üzerimize hücum etmektedir..."⁵⁴²

Türkiye Lozan'da sırf "birleşik cephe" ve "Türk düşmanlığı" ile mücadele etmekle kalmamış, bir taraftan da fiili engellerle de karşılaşmıştır; Örneğin Ankara ile haberleşmeleri İngilizler gizlice elde edebiliyordu. Yani Hükümet'le, Atatürk'le güvenli haberleşme imkânsız hale gelmişti. Lozan Konferansı boyunca Lozan heyetimizle Hükümet-Atatürk arasında 1600 telgraf gidip gelmiştir; bir kısım İngilizler tarafından gizlice elde edilmiştir. Nitekim Lozan Konferansı ikinci dönem İngiliz Delegasyon'u Başkanı Rumbold bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Gizli kaynaktan psikolojik anlarda elde ettiğimiz bilgiler bizim için değeri biçilmez

⁵⁴¹ Bîlal Şimşir, Lozan Günlüğü, s. 186

⁵⁴² Bîlal Şimşir, Lozan Günlüğü, s. 435

önemde idi. Bu bilgiler sayesinde biz, birç oynarken rakibin elindeki kartları bilen bir kimsenin rahatlığı içindeydik."⁵⁴³

İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya) Lozan Konferansı'nda Türkiye'ye Birinci Dünya Savaşı'nın mağlubu, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'ni ve 10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşmaları'nı imzalayan ezik bir ülke olarak görmeye kasıtlı ve ısrarlı bakarken; Türkiye aksine, Kurtuluş Savaşı'nı kazanmış, Meclisini kurmuş, eşit ülke statüsünde muamele görmesi gerektiğini ortaya koymaya çalışıyordu. Bu durum, özellikle Lord Curzon ve İsmet Paşa arasında ciddi tartışmalara neden oluyordu. Yani Türkiye'ye hala Birinci Dünya Savaşı'nın yenilmiş ülkesi olarak bakıyorlardı.

Nitekim Lord Curzon İsmet Paşa'ya "Yunanistan'ı yendiniz ama Müttefikleri yenmiş değilsiniz" diyerek tehditkâr tavrını sürdürmesine, İsmet Paşa'nın aynı şekilde ve fakat delilli cevapları etkili oluyordu. Çünkü Kurtuluş Savaşı boyunca, İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan'a gizli açık desteği ve İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun birçok kentini işgal etmiş oldukları açıkça ortadaydı.

İsmet Paşa Lord Curzon'a "Mademki biz sizinle değil sadece Yunanistan'la savaştık, neden karşımıza masa başında Yunanistan değil de hep siz çıkıyorsunuz" sorusuna, Lord Curzon İngiliz mağrurluğu ve küstahlığı ile cevaplar veriyordu.

Aslında bir boyutu ile mesele, Lozan'da karşı karşıya gelen her iki tarafın da (Türkiye ile İtilaf Devletleri) kendisini galip, karşısındakini mağlup olarak görmesiydi. Türkiye Kurtuluş Savaşı'nın galibi; İngiltere, Fransa ve İtalya ise, Birinci Dünya Savaşı'nın galibi ve Sevr Antlaşması'nın mimarı-takipçisi olarak kendilerini görüyorlardı. Savaş kazanmış bir Türkiye'yi değil, karşılarında hala eski İmparatorluk hükümetini, bir asırdan beri bütün barış konferanslarında karşılaşmaya alıştıkları Babıali'yi görmek istiyorlardı!..

Lozan'a, Sevr'in yumuşak şekliyle gelmişlerdi. Oysa karşılarında yeni bir Türkiye vardı. Bu şekilde farklı yaklaşım ve düşünceler zaman zaman görüşmeleri tıkıyordu. Aslında kazanan Türkiye, kaybeden Yunanistan ve arkasındaki emperyal güçlerdi. Ama masa başında, Avrupa her zaman yaptığı gibi, bu defa nihai olarak hesaplaşmayı hedeflemişti.

⁵⁴³ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, s. 24

Nitekim önceki sayfalarda da vurguladığımız gibi, Atatürk bu durumu şöyle ifade etmiştir:

"Lozan Konferansı görüşmelerini takip ettim. Görüşmeler hararetli ve tartışmalı geçiyordu. Türk haklarını tanıyan olumlu bir sonuç görülüyordu. Ben bunu pek tabii buluyordum. Çünkü Lozan Barış masasında ele alınan meseleler yalnız üç dört yıllık yeni devreye ait ve onunla sınırlı kalmıyordu. Yüzyılların hesabı görülüyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık ve bu kadar kirli hesapların içinden çıkmak, elbette o kadar basit ve kolay olmayacaktı."⁵⁴⁴

Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı zaferiyle Sevr Antlaşması'nı geçersiz kılmasını, özellikle İngiltere içine sindiremiyordu.⁵⁴⁵ Türkleri yeryüzünden silmeyi amaçlayan Sevr Antlaşması'nı Lozan tersyüz etmişti. Böylece büyük Türk düşmanı olan İngiltere Başbakanlarından William Ewart Gladstone'nun (1809-1898); " ... Türkler medeniyet düşmanı bir ırktır... Türkler kötü yönetimlerini kendileriyle birlikte alıp götürsünler. Umarım zaptiyeleri, müdürleri, binbaşları, yüzbaşları, kaymakamları ve paşaları, kısacası her şeyleri, çerleri çöpleri, onların harap bıraktığı yerlerden silinip atılacaktır. Tüm bu kurtuluş, bu kutsal kurtarma insanlık ahlakı için, Tanrı'nın kanunları için, medeni dünyanın karşı karşıya kaldığı utanç için, saflık namusları kirlenmiş, tecavüz edilmiş, çocuk, genç kız, yaşlı kadınlar için, öbek öbek yığılmış cesetlerin hatıraları için yapabileceğimiz bir temizlik olacaktır" sözü geçersiz kılınmıştır.⁵⁴⁶

İngilizler Lozan Konferansı'na, Sevr Antlaşması'nı şöyle veya böyle geçerli kılacak planlarla gelmişler, ama bu defa mağlup Osmanlı Devleti değil zaferler kazanmış yeni Türkiye ve başında; İngiliz Başbakanlarından Lord George'un ifadesiyle, "20. yüzyılda dünyada bir dahi yetişmiştir; Onu da Tanrı Türklere nasip etmiştir" bir lideri vardı; Atatürk...

Mustafa Kemal'in Anadolu hareketini ve sonuçta Yeni Türkiye'nin varlığını pekâlâ biliyorlardı; ama politikaları-taktikleri gereği Yeni Türkiye'den habersiz gibi görünüyorlardı; Türk Delegasyonu'nu aşağı görüyorlardı. Yeni Türkiye'nin kesin kararını, iradesini, tüm milletler gibi bağımsız yaşama kararını ciddiye almıyorlardı.

⁵⁴⁴ Kemal Atatürk, NUTUK, s. 475. Atatürk Araştırma Merkezi. 1998

⁵⁴⁵ Bakınız Sevr başlığına

⁵⁴⁶ Prof. Dr. Taha Niyazi Karaca, Büyük Oyun: İngiltere Başbakanı Gladstone'nun Osmanlı'yı Yıkma Planı, s. 173-174. Baskı: 2015

"Türk delegelerinin, eski Osmanlı saltanatının tüm gelenekleri, alışkanlıkları, zayıflıkları ve kuşkularıyla ilgilerini kesmiş olduklarını bilmezlikten geliyorlardı. Onlar hala yeni Türk hükümetini, eski dönemin sadece bir devamı, bir aşaması sayıyorlar ve bu yeni görünüş altında eski, ihtiyar ve aciz ruhu arıyorlardı."⁵⁴⁷ Ancak, Lozan Konferansı'nın daha ilk toplantılarında karşılarında, yeni-başka bir ruh, yeni bir anlayış ve cumhuriyet işaretlerini buldular.

Bütün bunlar Lozan Konferans-Antlaşması'nın çok çetin bir süreçten geçtiğini göstermektedir. Lozan Barışı, Kurtuluş Savaşı'na son veren ve onu uluslararası ilişkilerde değerlendiren, gerçekten önemli ve büyük bir eserdir. Eserin büyüklüğünü, Lozan Barış Antlaşması'nı, Birinci Dünya Savaşı'na son veren barış antlaşmaları ile karşılaştırmak ve Lozan'ın kapsamını inceleyerek ortaya koymak mümkündür.

Lozan Barış Konferansı, 20 Kasım 1922 Salı günü İsviçre/Lozan kentinde toplanmıştır. Tarafsız İsviçre Konfederasyonu Başkanı M. Haab'ın konuşmasıyla açılan konferansta, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'dan sonra söz alan İsmet Paşa (İnönü), daha ilk andan itibaren "istiklal ve egemenlik" davasının önemini belirtmiştir.

"Türk Milleti, insan gücünü aşan fedakârlıklara katlanmakla, uygar insanlık içinde, köklü bir yaşama gücüne sahip olanlara özgü olan varlık ve bağımsızlık haklarıyla, barış, huzur ve çalışkanlık unsuru olarak büyük bir yer kazanmıştır. TBMM'nin kesin amacı, bu yeri korumak ve güçlendirmektir..." diyerek, görüşmelerde tutumunun nasıl olacağının ilk işaretini vermiştir.⁵⁴⁸

Birinci Dünya Savaşı Sonrası İmzalanan Barış Antlaşmaları ile Lozan Barış Antlaşması'nın Karşılaştırılması

Lozan Barış Antlaşması; Birinci Dünya Savaşı'na son veren; İtilaf Devletleri ile Almanya'nın imzaladığı Versailles, İtilaf Devletleri ile Avusturya'nın yaptıkları Saint-Germain, İtilaf Devletleri ile Bulgaristan arasında yapılan Neuilly, İtilaf Devletleri ile Macaristan arasındaki Trianon ve İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan ve

⁵⁴⁷ Ali Naci Karacan, Lozan, s.67. Hazırlayan Hulusi Turgut

⁵⁴⁸ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, s. 151. Baskı: 2012

fakat Büyük Millet Meclisi tarafından reddedilen Sevr Antlaşmaları'ndan şekil ve içerik bakımından tamamen ayrılır:

- Lozan hariç, bu antlaşmaların hepsi savaşın galipleri (İtilaf Devletleri) tarafından hazırlanmış ve mağlup devletlere zorla imzalatılmıştır.

- Lozan Barış Antlaşması ise, devletlerin eşitlik prensibine saygı esasına göre hazırlanmış karşılıklı anlaşma ve uzlaşma ile barışa ulaşılmıştır.

- Yukarıda adı geçen antlaşmaların, yani Birinci Dünya Savaşı'na son veren antlaşmaların baş kısmında, "Milletler Cemiyeti Misakı" yer almaktadır. Lozan Barış Antlaşması'nda bu ibarenin yer almaması, onu şekil bakımından da diğer antlaşmalardan ayırmıştır.

- Bu barış antlaşmalarında harp tamirâtı, mağlup devletler için ağır mali yükler getirmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nda mali yükler yoktur.

- Söz konusu barış antlaşmalarında, mağlup devletler savunma haklarından ya tamamen mahrum bırakılmışlar veya bu haklarına geniş ölçüde sınırlama getirilmiştir.

Lozan'da ise, genel anlamda istiklal ve egemenliği sınırlandıracak bir hükme yer verilmemiştir.

- Bahis konusu olan bu antlaşmalarda, ekonomik ve ticari alanlarda sınırlayıcı hükümler yer almakla beraber, Lozan'da bunlara benzer hükümler yer almış değildir.

- Birinci Dünya Savaşı'ndan önce galip devletlerle mağlup devletler arasında yapılmış olan antlaşmaların hangisinin yeniden yürürlükte olacağına galip devletler karar verecektir.

- Yeni Türkiye, Lozan Barış Antlaşması ile savaştan önceki bütün antlaşmalardan-sorumluluklardan kurtulmuştur.

- Özellikle çağımızda arz ettiği önem bakımından; Birinci Dünya Savaşı sonucu akdedilen hiçbir barış antlaşmasının yaşamadığı, Lozan Antlaşması'nın ise, akitler arasında hala makbul ve muteber olduğu, koruduğu hukuki ve siyasi düzenin devam ettiği dikkati çekmektedir. İsmet Paşa'nın (İnönü'nün) deyişi ile "Lozan Muahedesi Türkiye için esaslı değerini ve uluslararası ilişkilerde kılavuz olacak ilkeleri taşımakta devam etmektedir".

Kitabımızın Sevr bölümünde belirttiğimiz gibi, Sevr ile Türkiye'ye bir kaç vilayet, yani her yönden bağımsızlık ve egemenliğinden yoksun bir avuç toprak bırakılıyordu. Sevr, Osmanlı Devleti'nin bir devlet olarak

yaşamasına ve ömrünü sürdürmesine olanak vermiyor, Türkleri köleliğe mahkûm ediyordu. Lozan Barış Antlaşması ise, Türk milletine özgürlük ve yükselme olanaklarını sağlamakla beraber, uluslararası yaşamda ona şerefli bir makam temin ediyor, bağımsızlığına saygı gösterilen bir devlet haline getiriyordu.

Lozan Barış Antlaşması'nın Özetle Kapsamı

Bilindiği gibi Lozan Barış Antlaşması sekiz aylık zor bir müzakere sürecinden sonra, 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır. "Lozan'da imzalanan belgeler, esas Barış Antlaşması, 16 adet sözleşme, protokol, beyanname ile bir de nihai senetten ibarettir. Lozan'da imzalanan bu belgelerle sadece bir barış düzenlenmemiş, aynı zamanda Türkiye ile Batı devletlerinin siyasi, hukuki, iktisadi ve sosyal ilişkileri yeni baştan düzenlenmiştir. Bir deyimle göre Lozan, bir bütün olarak Doğu ile Batı'nın hesaplaşmasıdır."⁵⁴⁹

Lozan Barış Antlaşması'nın giriş bölümünde, tüm ülkelerin bağımsızlık ve egemenliğine saygı gösterilmesi prensibi yer almıştır. Bu prensip Yeni Türkiye'nin, Birinci Dünya Savaşı galipleri ile denk koşullar altında, Lozan'da siyasi bir mücadeleye giriştiğini gösteren bir hükümdür. Türk bağımsızlık ve egemenliğinin tanınması bakımından da önem arz etmektedir.

Esas Antlaşma 143 madde olarak oluşturulmuş ve beş bölüm halinde düzenlenmiştir:

- 1- Siyasi Hükümler (Md. 1-45): Toprak, vatandaşlık ve azınlıkların korunması.
2. Mali konulara ilişkin hükümler (Md. 45-63).
3. Ekonomik hükümler (Md. 64-100).
4. Ulaşım ve sağlıkla ilgili meseleler.
5. Çeşitli hükümler

⁵⁴⁹ Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi, s. 196. Baskı: 1990

Lozan Barış Antlaşması'nda düzenlenen-karara bağlanan konular aşağıda özetle verilmektedir: Yararlandığımız eserlerden özetler yapılmış, günümüz Türkçesi ile sadeleştirilmiştir.⁵⁵⁰

a) Sınır Meselesi

- Güney Sınırı

20 Ekim 1921, Ankara Antlaşması gereğince Fransa ile anlaşarak güney sınırı kararlaştırılmış, Lozan'da bu sınır sadece teyit edilmiştir.

- Irak Sınırı

Lozan Barış Antlaşması'nda Irak sınır uyuşmazlığı çözülememiştir. Antlaşmada, Türk topraklarının boşalmasından itibaren, bu uyuşmazlığın dokuz ay zarfında dostane bir şekilde halledileceği beyan olunuyordu. Bu üzücü anlaşmazlığın çözümü, sonraları, barışı korumak ve Büyük Britanya ile silahlı bir çatışmaya sürüklenmemek için (status quo) mevcut durumun korunması esası ile halledilebildi.

- Yunanlılarla batı sınırı, Misak-ı Milliye uygun, Mudanya Mütarekesi'nde öngörüldüğü gibi Meriç nehri sınır olmak üzere düzenlenmiştir. Karaağaç ve civarı da Yunanlılardan alınarak savaş tamirâtı karşılığı Türkiye'ye bırakılmıştır. Ege Denizinde Bozcaada ve İmroz Türkiye'ye bırakılmıştır. Ayrıca Yunanlıların elinde bırakılan Anadolu kıyısına yakın adalar da, askeri alan dışı tutulmuştur.

b) Azınlıklar

Birinci Dünya Savaşı'na son veren barış antlaşmalarında azınlıkların korunmasına ait hükümler mevcuttur. Lozan Barış Antlaşması'nın bu hususla ilgili hükümleri incelendiğinde azınlıklara özel bir imtiyaz verilmemiştir. Türk uyruğundan sayılan gayrimüslimlerin kanun ve hukuk düzeni önünde eşitliği bahis konusu olmuştur.

Azınlıklar meselesi Lozan Konferansı'nda ciddi, tartışmalı geçmiştir. "Lord Curzon'un 13 maddelik teklifi İsmet Paşa tarafından reddedilmiştir.

⁵⁵⁰ Daha geniş bilgi için bakınız, Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi, s, 199-208.

Prof. Dr. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, s, 287-291.

M. Cemil Bilsel, Lozan, 2.Cilt, s, 79-97

İsmet İnönü, Hatıralar, s, 313-316, 318-372, 375-415).

Azınlıkların Türk kanunlarına tabii olduğu, hiçbir ayrıcalıklarının olamayacağı ve Türk Milli Hükümeti'nin korunmasının yeterli olduğu kayda alınmıştır."⁵⁵¹

Lozan Barış Antlaşması'nın 42. maddesi ile gayrimüslim azınlıklar yararına olarak kabul edilen şahsi haklar ile aile hakları, Medeni Kanunumuzun yürürlüğe girmesi ile önem ve anlamını yitirmiştir. Böylece Patrikhanelerin dünya işlerinde ve azınlıkların şahsi muamelelerinde hiçbir yetkileri kalmamıştır.

c) Kapitülasyonlar

Kapitülasyonlar, adli, mali ve idari sahada yabancılara tanınan imtiyaz ve muafiyetlerdir. Lozan Barış Antlaşması'nın 28. maddesiyle bütün sonuçları ile birlikte kaldırılmış ve yeni Türkiye, asırlardan beri çekilen bir beladan da sonsuza dek kurtulmuştur.

d) Savaş Tazminatı

Eskiden savaş tazminatı olarak söz konusu olan bu mesele, Birinci Dünya Savaşı'nda tamirat adı altında ortaya çıkmıştır. Burada bir taraftan Türkiye ile savaşın galipleri, diğer taraftan da Türkiye ile Yunanistan arasında meselenin incelenmesi gerekir.

- Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri, bizden Birinci Dünya Savaşı sebebi ile tamirat talep etmişler, ayrıca buna ek olarak işgal masrafı, kendi uyruklularının zarar ve ziyanlarını da buna eklemişlerdir. Savaş içinde Almanya'dan borç karşılığı ve rehin bulunan beş milyon altın ve savaş yıllarında İngiltere'ye sipariş edilen donanma bedeli de kendi ellerinde bulundugundan bizlere verilmemiş ve tamirat karşılığı tutulmuştur.

- Birinci Dünya Savaşı'na giren mağlup devletlere esaslı mali bir yük olan bu beladan, geleceğe bir borç bırakılmadan, sadece fiilen elimizde bulunmayan miktar karşılık gösterilerek, büyük bir başarı ile işin içinden sıyrılınmıştır.

- Lozan Barış Antlaşması'nda, Yunanistan'ın savaş kanun ve adetlerine uymadığı kabul edilerek kendisine sorumluluk yükleniyor, Yunan ordu ve idaresinin Anadolu'yu haksız işgalleri sırasında yaptıkları fiillerden doğan hasarın tamiri zorunluluğu da tanınıyordu. Türkiye, Yunanistan'ın savaşın

⁵⁵¹ Genelkurmay Harb Dairesi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi. II. Cilt. IV. Kitap. s, 152,153

devamından ve bunun neticelerinden doğan mali durumunu dikkate alarak tamirat konusunda her türlü taleplerinden Karaağaç ve havalisinin Türkiye'ye bırakılması şartı ile vazgeçiyordu. Tamirat meselesi, Lozan Konferansı'nın ikinci döneminde Türkiye ile Yunanistan arasında güç çözümlenebilen bir problem olmuştur.

e) Borçlar Meselesi

1854'den itibaren Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden Osmanlı kamu borçları, Birinci Dünya Savaşı'nda yapılan borçlar da dâhil, büyük bir miktar oluştuyordu. Bu borçların miktarı, ödenmesi usulü ve taksimi meselesi Lozan Konferansı'nın en çetin meselelerinden biri olmuştur. Lozan Barış Antlaşması'nda şu esaslar kabul edilmiştir:

'Sene tertipleri' üzerinden borcun taksimi yerine, sermaye üzerinden borcun taksimi ile esas borç miktarı epeyce azaltılmıştır. Diğer taraftan bu borçlar Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletlere de gelirle orantılı olarak bölünmüştür. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'a olan borçları, bu devletlerle de yapılan antlaşmalarla Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerine devredilmiştir.

Osmanlı kamu borçlarının diğer çetin bir safhası da ödeyeceğimiz borçların hangi para ile ödenmesi hususunda kendini göstermiştir. Karşı taraf bunu altın veya sterlin olarak talep etmiştir. Biz Türk parası veya Fransız frangı olarak ödemeyi teklif ettik. Aradaki fark çok büyük miktarlara varmasına rağmen, burada da görüşümüz kabul edilmiştir.

3. Lozan'da İmzalanan Sözleşmeler

a- Lozan Boğazlar Sözleşmesi

Lozan'da imza olunan en önemli belgelerden biri de Türk Boğazları'nın statüsü ile ilgili Sözleşmedir. Boğazlar sorunu Lozan'da Barış Antlaşması'nda m.23'te genel olarak yer almış, Barış Antlaşması'na ek Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile ayrıca ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Boğazlardan serbest geçişi, Boğazlar Komisyonu'nun kurulmasını, Boğazların ve civarının askersiz hale getirilmesini hedef tutan ve Milletler Cemiyeti'nin de garantisini sağlayan hükümleri içeren bu Sözleşme,

1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile değiştirilmiş, milli hâkimiyeti sınırlayıcı hükümler kaldırılmış, milli çıkarlarımıza yarar hale getirilmiştir.

b- Türk ve Rumların Değiştirilmesine Dair Sözleşme ve Protokol

Lozan'da çözümlenen bir diğer önemli sorun da İstanbul'da yaşayan Rumlarla Batı Trakya'da yaşayan Türkler hariç, Türkiye'deki bütün Rumlarla Yunanistan'daki bütün Türklerin değiştirileceğini öngören sözleşmenin, Barış Antlaşması'na ek olarak imzalanmış olmasıdır.

4. Lozan Barış Antlaşması ve Kapitülasyonlar

24 Temmuz 1923 de imzalanan Lozan Barış Antlaşması; Türk milleti-nin Avrupa ortasında verdiği en büyük bir imtihandı. Hukuki ve siyasi yönden Lozan yalnız kapitülasyon belasına son vermekle de büyük bir eserdi. Kapitülasyonların anlamını, içeriğini ve sona eriş şeklini incelemekle Lozan eserinin bir cephesini özellikle belirtmeye, değerini tanıtmaya çalışalım:

Bağımsız bir devlet, özgür bir devlettir. Devletler hukuku bakımından yetkileri kısıtlı olmayan devlet demektir. Osmanlı Devleti bağımsız bir devlet değildi. Kapitülasyonlar, Osmanlı Devletini tam bağımsızlığından yoksun bırakıyordu. Yeni Türk Devleti'nin kayıtsız şartsız istiklal, tam istiklal tezini gereği gibi değerlendirebilmek için kapitülasyonların menşei, mahiyeti, kaldırılması için sarf edilen gayretleri incelemek gerekir. İstiklal Savaşı ve bunun tabii bir sonucu olan Lozan Barış Antlaşması'nın kapitülasyonları kaldırmakta özel bir yeri ve değeri vardır.

a) Kapitülasyonun Anlamı ve Mahiyeti

Fransız devletler hukuku âlimi Renaet, kapitülasyonları şöyle tarif eder: "Kapitülasyon, Hristiyan ülkeler dışında ve başlıca İslam ülkelerinde, geçici veya devamlı suretle oturan Hristiyan milletler uyruklusunun, mahalli hükümeti hüküm ve nüfuzundan öte kalmak ve kendi elçi ve konsoloslarına tabi bulunmak hakkını ifade eder."⁵⁵²

Kapitülasyon çok defa iki anlamda kullanılır. Genel olarak kapitülasyonla, yabancı devlet uyruklularının ve konsolosunun bir memlekette mahip olduğu imtiyaz ve muafiyetler anlaşılır. Daha az kullanılan, diğer

⁵⁵² M. Cemil Bilsel, Lozan, 2. Cilt. s, 27

anlamı ile kapitülasyon savaş zamanında bir ordunun, bir şehrin veya bir memleketin tamamen düşmana teslim edilmesine denir. Birinci anlamı ile kullandığımız kapitülasyonlara, bizde geniş olarak yabancı imtiyazları denmiştir.

Önceden resmi dilde "Ahitnamei Hümayun" denmiş ve daha sonra iki taraflı antlaşmalardan ayırmak için de "Uhudu Atika" terimi kullanılmıştır. Kapitülasyon terim olarak dilimize daha sonraları girmiş ve antlaşmalarda da yer almıştır. Kapitülasyonlar, yabancıların ulaştırma serbestliğini, oturma serbestliğini, şahıs ve mallarının korunmasını, mezhebi, özgürlüğünü sağlayan hükümleri, birçok vergilerden muaflığı ve adli yargılamada yabancı devletlerin yargı hakkını içeriyordu.

Kapitülasyonlar, bugünkü kamu hukuku ve devletler hukuku anlayışına göre; özel imtiyazlardır ve devletin hâkimiyet ve bağımsızlık hakkını sınırlayan ve devletin faaliyet serbestisini önleyen hukuki ve siyasi engellerdir. Bağımsız bir devletin bu çeşit imtiyazları tanıması devletin bağımsızlığı ile bağdaşmaz ve anayasa hukuku esaslarına da aykırıdır. Bağımsız devletler kendi ülkelerinde bulunan yerli yabancı herkesin, diplomasi memurları hariç, o yerin ceza kanunlarına ve mahkemelerine boyun eğmesini, devletin vazgeçilmez haklarından biri saymaktadırlar.

b) Kapitülasyonların Tarihçesi

Osmanlı Devleti devrinde yabancı devlet uyruklularının kolaylıkla ticaret yapmalarını sağlamak ve yabancı uyrukluya gerekli güvenlik teminatı vermek suretiyle bir takım imtiyazlar tanınmıştır.

Ragusa 1365'de, Ceneva 1378'de, Toskana 1460'da, Venedik 1480'de bazı imtiyazlar elde etmişlerdir. İstanbul'un fethi ile Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşına bazı imtiyazları Fatih Sultan Mehmet tanımış ve daha önce tanınan yabancı devlet imtiyazlarını da yenilemiştir. Osmanlılar zapt ettikleri yerlerde, gerek Bizanslılardan kalma, gerekse evvelki İslam hükümetleri tarafından verilmiş imtiyazlarla karşılaştılar. Fransa'ya ve onun vatandaşlarına tanınan ilk imtiyazlar Kanuni devrinde 1535 tarihli bir sözleşme ile tanınmıştır. Daha sonra genişletilen bu imtiyazlar, diğer devletlerin de elde ettikleri imtiyazları örnek almış ve dayanağını teşkil etmiştir. Osmanlıların doğrudan doğruya verdikleri bu imtiyazlar zamanla genişlemiş diğer devletlere de tanınmıştır. Kapitülasyonlardan himaye göremeyen devletlerin uyrukları, kapitülasyonlardan faydalanan devletin himayesine sığınarak istifade sağlamışlardır.

c) Kapitülasyonlar Ne İçin Verildi?

Bu konuda ileri sürülen fikirler şöyle ifade edilebilir:

"1 - Kapitülasyonlar, Hristiyanların işleri ile uğraşmayı zül (alçaklık) sayan Müslüman hükümdarların kibri ve bir tür tenezzül etmeme gereği olarak verilmiştir.

2 - Hristiyanlara, hâkimlerini ve kanunlarını bırakmak suretiyle, din serbestliğine riayet edilmesi yolunda, Avrupalılara büyük bir örnek vermiş olan Osmanlı İmparatorları'nın gerçekten müsamahacı (hoşgörülü-görmemezlikten gelici) ve özgür duyguları, bunlara sebeptir.

3 - Osmanlı ülkesine, olabildiği kadar fazla yabancı çekmek ve Osmanlı ülkesi ile Batı arasında ticareti kolaylaştırmak suretiyle iktisadi çıkarları korumak için verilmiştir.

4 - Osmanlı İmparatorlarının, Avrupa hükümlerlerini tanıtmaları suretiyle, siyasi çıkar elde etmek için verilmiştir.

5 - Gelenek-örf ve uygarlık farklılıkları nedeniyle gerekli idiler.

6 - Din ayrılığı ve İslam ülkelerinde hukukun dine bağlılığı nedeniyle yabancılara bunları vermek gerekmiştir.

7 - Kapitülasyonlar, egemenlik anlayışını anlamamaktan dolayı, egemenliğe aykırı oldukları bilinmeyerek verilmiştir.

8 - Kapitülasyonlar, kanunların şahsiliği gereği olarak verilmiştir"⁵⁵³

Tarihçilerin genel olarak ortak değerlendirmesi; kapitülasyonların zorla verilmemiş, savaşla alınmamış olduğu ve Osmanlı Padişahlarının, kapitülasyonları verdikleri yıllarda dünyanın en güçlü imparatorları olmasının verdiği güç göstergeleriydi.

d) Kapitülasyonların İçeriği

Kapitülasyonlar hem ticaret, hem de ikamet antlaşmaları özelliğini taşımakta, devletin hâkimiyet ve bağımsızlık hakkını da sınırladığından aynı zamanda da siyasi antlaşma olarak bahis konusu olmaktadır.

İkamet antlaşmaları olarak yabancıların ulaştırma serbestliğini, şahıs ve mallarının korunmasını, mezhebi hürriyetlerini, idari ve adli imtiyazlarını

⁵⁵³ M. Cemil Bilsel, Lozan, 2.Cilt, 29-30

ve muafiyetlerini ve vergilerden muaf tutulmalarını gerektiren hükümleri içermektedir.

Yabancılar bu istisnai durumu kötü yorumlayarak elde edilen imtiyazları, tıpkı elçilere tanınan diplomatik dokunulmazlık hakkı gibi mütalaa ederek kendilerine tanıma yoluna gitmişlerdir. Uygulamada kapitülasyonlar, tıpkı diplomatik dokunulmazlık hakkı imtiyaz yürürlükte imiş gibi hareket edildiğinden suistimaller sürekli artmış ve tahammül edilmez bir hale gelmiştir. Kapitülasyonların ihtiva ettiği imtiyaz ve muafiyetlerden en önemlisi adli mahiyette olandır. Hukuk davalarında yabancı ile arasında çıkan ihtilafa Türk mahkemeleri bakardı. Fakat yabancıların yanında 'döğman' tabir edilen tercüman bulunması lazım gelirdi. İmtiyazı haiz iki yabancı arasındaki ihtilafa yabancıların uyuğunda bulunan devletin konsolos mahkemesi bakardı. Ancak aynı uyuğta bulunan yabancılar arasındaki davaya tatbikattan elde olunan neticelerle davalının konsoloshanesindeki mahkeme bakmaya salahiyyetli oluyordu. Ceza davalarında ise genel olarak hukuk davalarında olduğı gibi idi. Ceza davasında da Türk ile yabancı arasındaki davada ise özel bir sistem tatbik olunuyordu. Ticaret davaları bir Türk Reis, iki Türk üye ve iki yabancı üyeden teşekkül eden çeşitli mahkemelerde görölüyordu. Davaya başlarken yabancıyı çağırabilmek için onların konsoloslarının tavassutunu kullanmak lazımdı. Türk mahkemeleri kararları da yabancıların konsolosluğı kanalıyla yürütölürdü. Türk adliyesi icra safhasına karışamıyordu. Yabancı aleyhindeki karar cezai ise yabancı kendi konsolosluğına teslim olunur ve cezası konsolosluk kanalıyla çeğtirilirdi. Davalarda bulunan tercümanlar ilk zamanlarda yalnız tercümanlık vazifesi ile görevli iken zamanla karara da iştirak eder oldular ve karara imza koymak yetkisini de aldılar. Bir yabancıların iflası ile neticelenen davada iflas kararı ancak konsolosluk kanalıyla yürütölür ve Türk vatandaş ancak bu yolla hakkını alabilirdi.

Kapitülasyonların iktisadi ve ticari hükümleri de ağır olmakla kalmıyor, iktisat ilminin verilerine de aykırı bulunuyordu. Kapitülasyon sebebi ile yerli sanayi gelişmemiş, her yıl dış ticaret büyük açıklar vermiştir. Böylece Osmanlı Devleti XIX'uncu yüzyılda büyük dış borçlanmalar yapmak zorunda kalmıştır.

Fransızlara verilen ve diğör bütün kapitülasyonların esasını teşkil eden 1740 kapitülasyonuna göre serbestçe Osmanlı ülkesine giren yabancı, Osmanlı ülkesinden o yabancıların tabi olduğı devletin rızası olmadıkça tard edilemiyordu. Yabancıların ikametleri masundu, yabancı suç işlese bile evleri araştırılmıyor ve böylece birçok suçlar cezasız kalıyordu.

Yabancılar Türkiye'de emlak vergisinden başka vergi vermezlerdi. Türkiye devletlerin muvafakatini almadan yabancılara bir vergi tarh edemezdi. Yabancılardan alınan gümrük resmi hiç kadardı. Böylece dış ticaret yabancılara eline geçmişti. Kapitülasyonlarla yabancı devletlere verilen imtiyaz ve muafiyetler birbirinin aynı idi. Hepsinde en 'ziyade müsaadeye mazhar (en fazla korunan)' devlet kaydı mevcuttu. Böylece bir devletin uyrukluşuna yapılacak istisnai muameleden diğer devletin uyrukları da otomatik olarak istifade edebileceklerdi. Bu suretle kapitülasyonların ekonomik ve adli hükümleri yeknesak ve bütün yabancılara tatbik edilen geniş bir takım usuller haline gelmişti. Hükümet içinde hükümet demek olan ve millî egemenliğin ve bağımsızlığın sınırlanmasına sebebiyet veren bu durum, bağımsız hür bir devletin özelliği ile bağdaşmazdı.

Pellissier de Rausas, Kapitülasyonlar adlı eserinde, 'Fransa, Osmanlı Devleti devletlerinde kendine hiçbir masrafa mal olmayan ve çok şey getiren geniş bir müstemleke Devleti kurmuştu diyor.

Kanuni Sultan Süleyman'ın mağlup ve esir bir Hristiyan Krala sırf bir dostluk nişanesi olarak verdiği bir imtiyaz, ilk zamanlarda pek hafif ve önemsiz iken yavaş yavaş ağır bir hal almış ve Osmanlı Devleti'ni ekonomik ve siyasi bakımdan adeta felce uğratmıştır.

e) Kapitülasyonları Kaldırma Girişimleri

Sadrazam Büyük Reşit Paşa, Osmanlı Devleti'nin ıslahına giriştiği zaman (1839), kapitülasyonlar ciddi bir engel teşkil etmiş fakat kapitülasyonların siyasi ve adli hükümlerine el sürmek mümkün olamamıştı.

Kırım Savaşı'ndan sonra Paris'te yapılan Barış Konferansı'nda Türk delegeleri, 1856 Barış Antlaşması hükümlerinde yer alacak olan Osmanlıların Avrupa Kamu Hukuku'na dâhil olmaları ve bundan yararlanmış olmaları şartını ileri sürmüştür ve ancak bu sayede kapitülasyonların kaldırılmasının mümkün olacağını beyan etmişlerse de Konferans'ta kabul ettirmek mümkün olmamıştır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşında, 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Savaşı'nda, kapitülasyonlar, Osmanlı Hükümetleri tarafından tek taraflı olarak kaldırılmışsa da yeni yapılan barış antlaşmaları ile tekrar yürürlüğe konulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra, 9 Eylül 1914'te Osmanlı Devleti, yabancı devlet elçilerine gönderdiği bir nota ile kapitülasyonlara son vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda imparatorluk toprakları işgal edilerek kapitülasyonlar fiilen yeniden tatbik edildi.

Ali Naci Karacan, Türkiye'de kapitülasyonları herkesin anlayabileceği şekilde şöyle özetler:

"1- Bir yabancı, ne yaparsa yapsın Türkiye'den çıkarılamazdı.

2- Yabancı okulları kontrol edilemezdi. İstedikleri gibi öğrenimde bulunmakta serbesttiler.

3- Yabancılar, belediye temizlik işleri vergisi ile emlak vergisinden başka vergi vermezlerdi; bunları da eğer vermek istemezlerse zorla almak hemen hemen mümkün değildi.

4- Yabancılardan yüzde 8'den fazla gümrük vergisi alınamaz, gümrük tarifesi yapmaya devletin yetkisi tanınmazdı.

5- İki yabancı arasındaki dava, aynı tabiiyette iseler, konsoloslukları mahkemelerinde, ayrı tabiiyette iseler, suçu işleyen kimsenin konsolosluk mahkemesinde, Osmanlı ve yabancı arasındaki davalar ise tercüman bulundurulurken Türk mahkemesinde görülürdü.

6- Tercümanın, Osmanlı ve yabancı arasındaki ceza davalarının her safhasında bulunmak, zabıtları imzalamak hakkı vardı. Bütün mahkemelerde, hatta temyizde bile, tercümanın hazır olması gerekirdi. Eğer tercüman gelmemiş ya da gelmiş de kararı imzalamamışsa, dava olduğu gibi kalırdı.

7- Tercüman olmadıkça, yabancı, değil evinde, sokakta bile tutuklanamazdı.

8- Mahkûm yabancılar, cezalarını kendi devletlerinin hapisanelerinde çekerler, daha doğrusu cezalarını çekecek diye alındıktan sonra tahliye edilirlerdi.

9- Osmanlı ile yabancı arasındaki hukuk davaları karma mahkemede görülürdü; karma mahkeme, konsolosluk tarafından gönderilen iki yabancı ile üç Türk hâkiminden ibaretti. Karma mahkemelerin ilamları, konsolosluklar tarafından infaz edilirdi.

10- Yabancılar adli tebligat ancak konsoloslukları aracılığıyla yapılabildi.

11- Bir yabancınn evine, dükkânına, otel, matbaa ve müstemilatına, içki satılan yerlerine tercüman olmadıkça adliye ya da zabıta memurları giremezlerdi. Yabancıyı tutamaz, arayamaz, sorguya çekemezlerdi.

12- Gemiler memleket dışı sayılır, tercüman olmadıkça içlerine girilmez, hiçbir araştırma veya inceleme yapılamazdı.

13- İstedığı herhangi bir maddeyi devlet tekel altına alamazdı.

14- Elçiliklerce kabul edilmeyen kanunlar neşrolunamazdı.

15- Memleket içinde yabancıların kendi postaneleri vardı. Bunların çantaları açılmazdı.

16- Tebaaları olmayan yerlerde bile yabancıların okulları, hastaneleri, kiliseleri vardı. Bunlar için usulen ferman istenir, belirli müddet içerisinde verilmezse, fermanı verilmiş sayarlardı. Bu müesseseler, belediye vergisi, emlak ve 'keyif verici maddeler' vergisi ile hariçten getirecekleri şeyler için gümrük vergisi vermekten affedilmişlerdi.

17- Konsolosluklara girilemezdi. Fahri konsoloslukların bile aynı ayrıcalığı vardı.

18- Konsolosluğun bütün adamları -kavalara kadar!- 'memleket dışı' ayrıcalıklarından yararlanırlardı.

Kısacası, yabancı para kazanır, vergi vermez, çalar çırpar, iflas eder, hatta adam öldürür, fakat hiçbir şey lazım gelmezdi.

İşte kapitülasyonlar bu demekti.

Bu demek olduğu için Lozan'da İsmet Paşa kaldırmaya uğraşıyor, bu demek olduğu için Müttefikler kaldırtmamaya çalışıyorlardı.⁵⁵⁴

ABD Delegesi Mr. Grew, İsmet Paşa'nın kapitülasyonlar konusunda da nasıl bir direnç gösterdiğini günlüğünde (28.12.1922) şöyle ifade eder:

"...Toplantı esnasında İsmet Paşa, kapitülasyonlar üzerinde tümüyle uzlaşmaz tavır aldı... Curzon, egemenlik konusunun (ki kapitülasyonlar bunun en büyük engelidir) Türkler arasında bir takıntı halini almış olduğunu söylüyor... Alice (Grew'in eşi) ve ben, Curzon'un odasında beraber bir akşam yemeği yedik... İsmet Paşa ile arasında geçen bazı konuşmalardan birini anlatırken, 'İsmet', diyordu, 'Bana en çok bir müzik

⁵⁵⁴ Ali Naci Karacan, Lozan, s, 119,121. Baskı: 2010

kutusunu hatırlatıyorsun. Her Allah'ın günü hep aynı melodiyi çalıyorsun. Ta ki hepimizi hasta edene dek: Egemenlik, egemenlik, egemenlik..."⁵⁵⁵

Lord Curzon, 6 Ocak 1923'te Londra'ya gönderdiği telgrafta İsmet Paşa'nın direnişinden şöyle bahseder:

"Bugün öğleden sonraki kapitülasyonlar toplantısında mutad protokole sadakatle uyuldu. Başkan nazik bir dille anlaşma tavsiyesinde bulundu. Ve Müttefiklerin şartlarını tekrarladı. İsmet Paşa, bizim bir hafta önceki söylevlerimize cevap verdiği bir konuşma yaptı; fakat verilen tüm tavizleri reddeden önceki pozisyonundan bir adım bile gerilemedi..."⁵⁵⁶

ñ) Kurtuluş Savaşı ve Kapitülasyonların Kaldırılması

Türk Kurtuluş Savaşı'nın amacı özgür ve bağımsız Türkiye idi. Kayıtsız şartsız bağımsızlık, tam istiklal Türkiye'nin ideali idi. Kapitülasyonların da kaldırılması ile ancak tam istiklal mümkün olabilirdi.

Lozan Barış'ının imzalanmasından önce, Gazi Mustafa Kemal Paşa, genç ve muzaffer kumandan, yetenekli devlet adamı olarak Türk istiklaline herhangi bir şekilde gölge düşürecek kapitülasyonları şiddetle reddediyordu:

"Kapitülasyonlar bizim için mevcut değildir ve asla mevcut olmayacaktır. Türkiye'nin istiklali her sahada tamamen ve eksiksiz tasdik olunmak şartıyla kapılarımız bütün yabancılara genişçe açık kalacaktır... Bizim için artık kapitülasyonlar mevcut değildir... Kapitülasyonların hiçbirini tanımıyoruz..."⁵⁵⁷

Atatürk'ün eşsiz dehası, yorulmaz ve tükenmez enerjisi ve Türk milleti-nin emsalsiz fedakârlığı sayesinde kazanılan İstiklal Zaferi kapitülasyon belasına son vermiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın 28'inci maddesi ile kapitülasyonlar bütün neticeleri ile kaldırılmıştır. Ancak bu sonucun elde edilmesi kolay olmamış, Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri, çeşitli usul ve yollarla kapitülasyonları devam ettirmek istemişlerdir. Buna karşı heyet başkanı İsmet Paşa Lozan Konferansı'nda şöyle demiştir:

"Devletler bilmelidir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türkiye için, hâkim, müstakil ve mukadderatına sahip milletlerin haiz

⁵⁵⁵ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, s. 315,316

⁵⁵⁶ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, s. 333

⁵⁵⁷ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 14, s. 198

bulundukları hakların aynına malik olmağı (sahip olmağı), şiddetle iltizam eylemektedir (gerekli görmektedir)."⁵⁵⁸

Kapitülasyonlar, Lozan Konferansı'nın en çetin meselesi olmuş, bir intikal devresi kabulü ve yeni teklifler Lozan Konferansı'nı çıkmaza sokmuştur. Başka ad ve sıfat altında devletin hakimiyetine kısıtlamalar koyan, İtilaf Devletleri'nin teklifinin bir ultimatom mahiyetinde kabul ve barış antlaşmasının imzasının ancak bu şartlarla mümkün olacağının bildirilmesi üzerine İsmet Paşa boyun eğmeyerek bu teklifleri ve bulunan formülleri reddetmiştir. İsmet Paşa müzakerelerin başlangıcında ifade ettiği üzere eşitlik şartları altında müzakere prensibini şart koşmuş olduğundan, bu gibi davranışlara kulak asmamış, haklı Türk tezini dünya kamuoyuna duyurmuştur:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, devlet hakkındaki muasır telakkiye (çağdaş kabule) ve kamu hukuku prensiplerine uymayan kapitülasyonların yeniden tesisini kabul etmez. Zaten diğer Avrupa devletlerinin hiçbirinde hatta Yunanistan ve sair Balkan devletlerinde dahi böyle bir usul mevcut değildir. Türkiye Hükümeti hakikatte kapitülasyon mahiyetinde olacak diğer bir usul kabul eyleyemez."⁵⁵⁹

İtilaf Devletleri, özellikle Lord Curzon, ultimatom şeklindeki hareketi ile, konferansı kesme tehditleri ile, Türk heyetini korkutacaklarını ve yine dikte edilmiş mahiyette bir antlaşma imza ettireceklerini zan ve ümit etmişlerdi. Konferans, İsmet Paşa'nın hayır cevabı ile 4 Şubat 1923'te kesildi. 23 Nisan 1923'te başlayan konferansın ikinci safhasında İtilaf Devletleri, Türk azmi karşısında daha çok anlayış gösterdiler. Antlaşma, kapitülasyonların bütün neticeleri ile birlikte ilgasını (kaldırılmasını) öngören hükümlerin kabul edilmesi ile 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır.

İ) Kapitülasyonları Kaldırmanın Sonuçları:

Kapitülasyonların kaldırılması ile yeni Türkiye, özgür ve bağımsız olarak doğdu, yabancı devletler tarafından böylece tanındı. Eşit muamele ve haklara erişerek antlaşma imza edildi.

Kapitülasyonları kaldırmanın siyasi ve iktisadi alanda olumlu sonuçları elde edilmiş ve uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin prestijini arttırmıştır. Kapitülasyonların kaldırılması ile devlet kendi evinin hâkimi olmuş, millet

⁵⁵⁸ M. Cemil Bilsel, Lozan, Cilt 2, s. 82

⁵⁵⁹ M. Cemil Bilsel, Lozan, s. 83

kendi kaderini kendisi çizebilmek hakkına kavuşmuştur. Uluslararası ilişkilerde onuruyla yaşar hale gelinmiştir. Türkiye yabancı devletlerin masrafsız bir sömürge devleti olmaktan kurtulmuştur. Memleketin sahibi ve hâkim unsuru olan Türkler, yabancılara verilen imtiyazlardan kurtularak, her türlü iktisadi ve ticari sahalarda faaliyet gösteren unsurlar olmuşlardır. Türkler artık yüzyıllardır devam eden bu beladan kurtulmuş, milli ekonomisini kendisi işletir ve fayda sağlar hale getirmişlerdir. Kapitülasyonların kaldırılması, aynı zamanda Türkiye'yi hukuk reformuna, hukukun laikleştirilmesine de götürmüştür.

X. BÖLÜM

DÖRT BARIŞ TEKLİFİ ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi (Ateşkes)'ten sonra, İtilaf Devletleri Türkiye'ye dört barış teklifi yapmıştır:

1- 10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşması⁵⁶⁰

2- 12 Mart 1921: Londra Konferansı sonrası yapılan barış teklifi: Bu teklifler Sevr Antlaşmasına bazı değişiklikler getirdiyse de, üzerinde durulmamış olan meselelerde Sevr Antlaşması'ndaki maddeler olduğu gibi bırakılmıştır. Bu tekliflerin hepsi, İkinci İnönü Savaşı'nın başlamasıyla sonuçsuz kalmıştır.

3- 22 Mart 1922 Paris Konferansı: Sakarya zaferinden (13 Eylül 1921) ve Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921) imzalandıktan sonra, Paris'te toplanan İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları tarafından yapılmıştır. Bu tekliflerin hepsi, Türk milletin millî amacını gerçekleştirmekten uzaktı.

4- Dördüncü barış teklifi ise, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan görüşmelerdir:

⁵⁶⁰ Bakınız Sevr Antlaşması Başlığına

Atatürk, bu dört türlü barış teklifi arasında en önemli noktaları içine alacak şekilde şöyle bir kısa karşılaştırma yapar:

I. SINIRLAR

a) Trakya Sınırı:

Sévrès'de: Çatalca hattından biraz ileride bulunan Podima-Kalikratya hattı.

Mart 1921 teklifinde: Söz konusu edilmemiştir.

Mart 1922 teklifinde: Tekirdağ bize, Babaeski Kırkkilise (Kırklareli) ve Edirne Yunanlılara kalacak şekilde bir hat.

Lozan'da: Karaağaç da bizde olmak üzere Meriç hattı.

b) İzmir Bölgesi:

Sévrès taslağında: Bu bölgenin sınırları Kuşadası, Ödemiş, Salihli, Akhisar ve Kemer iskelesine az çok yakın yerlerden geçmektedir.

Bu bölge, Türk hâkimiyetinde kalacak, fakat Türkiye, bu hâkimiyetini kullanma hakkını Yunanistan'a devredecek. Türk hâkimiyetinin belirtisi olarak, İzmir şehrinin dış istihkâmlarından birinde Türk bayrağı bulunacak. Bir bölge meclisi toplanacak ve beş yıl sonra bu meclis, bu bölgenin sürekli olarak Yunanistan'a katılmasına karar verebilecekti.

Mart 1921 teklifinde: İzmir şehri Türk hâkimiyetinde kalacak, İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulunacak ve İzmir bölgesinin geri kalan yerlerinde, çeşitli unsurların nüfus oranlarına göre oluşturulacak bir jandarma birliği görev alacak ve bunu İtilaf Devletleri'nin subayları komuta edecek.

Yönetim işlerinde de yine aynı nüfus oranı göz önünde bulundurulacak, bölgenin Milletler Cemiyeti'nce tayin edilecek bir Hristiyan valisi olacak, bunun yanında seçim yoluyla kurulmuş bir meclis ile bir danışma kurulu bulunacak. Valilikçe, Türkiye'ye gelir artışına göre ayarlanacak bir vergi konacak; bu anlaşma beş yıl süre ile geçerli olup iki taraftan birinin isteği üzerine Milletler Cemiyeti'nce değişikliğe uğratılabilecek.

Mart 1922 teklifinde: Bütün Anadolu ve dolayısıyla İzmir de bize geri verilecek yolunda aldatıcı bir vaat. İzmir Rumları'nın yönetime adaletli bir

şekilde katılmasını sağlamak için ve aynı hakkın Yunanistan'da kalacak Edirne Türkleri'ne de verilmesi şartıyla bir usul tespiti konusunda İtilaf Devletleri, Türkiye ve Yunanistan ile anlaşacaklardır.

Lozan'da: Elbette bu gibi meseleler söz konusu bile edilmemiştir.

c) Suriye Sınırı:

Sévres'de: Akdeniz kıyısında aşağı yukarı Karataş burnundan başlayarak Osmaniye, Bahçe, Gaziantep, Birecik, Urfa, Mardin ve Nusaybin'i epey güneyde ve Suriye topraklarında bırakan bir sınır.

Mart 1921'de: Aşağı yukarı şimdiki sınır olmak üzere Fransızlarla ayrıca bir anlaşma imzalanmıştır.

Lozan'da: 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'ndaki sınır olduğu gibi bırakılmıştır.

d) Irak Sınırı:

Sévres'de: İmadiye bizde kalmak şartıyla, Musul ilinin kuzey sınırı.

Mart 1921 teklifinde: Söz konusu edilmemiştir.

Mart 1922 teklifinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da: Çözümü daha sonraya bırakılmıştır.

e) Kafkas sınırı:

Sévres'de: Türk-Ermeni sınırının tayini Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a bırakılmıştır. Wilson, sınır olarak Karadeniz kıyısında Giresun'un doğusundan başlayan, Erzincan'ın batı ve güneyinden, Elmalı, Bitlis ve Van Gölü'nün güneyinden geçen ve birçok noktada Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk-Rus Cephesini izleyen bir hattı göstermiştir.

Mart 1921 teklifinde: Milletler Cemiyeti bir Ermeni yurdu kurulması için doğu illerinden Ermenistan'a bırakılacak toprakların tespiti için bir komisyon kuracak, Türkiye bu komisyonun kararını kabul edecek.

Lozan'da: Bu konu ortadan kaldırılmıştır.

f) Boğazlar bölgesi:

Sévres'de: Rumeli'nin Türkiye'de kalan bütün parçaları.

Anadolu'nun Adalar Denizi üzerinde aşığı yukarı İzmir bölgesinin sınırından başlayarak Manyas Gölü'nün güneyine, Bursa'nın ve İznik'in biraz kuzeyinden ve Sapanca Gölü'nün batı ucundan Ahabadr (Ağva) deresinin göle döküldüğü yere kadar uzanan bir hatla sınırlandırılmış bölge. Bu bölgelerde asker bulundurmak ve askeri harekâta bulunmak hakkı yalnız İtilaf Devletleri'ne aittir. Bu bölgedeki Türk jandarması da İtilaf Devletleri'nin komutası altında olacaktır.

İtilaf Devletleri, bu bölge içinde, askeri maksatlarla kullanılabilir yol ve demiryolu yapımını yasaklayabileceği gibi, yapılmış olan yollardan bu gayeyle kullanılacak olanları da tahrip ettirebilecektir.

Mart 1921 teklifinde: Çanakkale güneyinde Bozcaada (Tenedos) karşı-sından Karabiga'ya çekilen hattın kuzeyi ile Boğaziçi'nin her iki yakasında-25 kilometrelik bir bölge.

Çanakkale boğazına hâkim olan her iki tarafındaki adalar.

İtilaf Devletleri yalnız Yunanistan'a kalacak olan Gelibolu ve bize kalacak olan Çanakkale'de asker bulunduracak, böylece İstanbul'u ve İzmit yarımadasını boşaltacak, Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurmasına ve Anadolu'dan Rumeli'ye ve Rumeli'den Anadolu'ya asker geçirmesine izin verecektir.

Mart 1922 teklifinde: Çanakkale'nin güneyinde Erdek yarımadası dışarıda kalmak üzere Çanakkale sancağı. Boğaziçi'nin güneyinde o zaman tarafsız sayılan bölge, yani aşığı yukarı İzmit yarımadası askersiz bölge olacaktır.

Bizde İtilaf Devletleri'nin işgal kuvvetleri kalmayacaktır.

Lozan'da: Gelibolu yarımadası ile Kumbağı, Baklaburnu hattının güney-doğusu, Çanakkale bölgesinde kıyıdan yirmi kilometrelik bir yer ve Boğaziçi'nin iki yakasında kıyıdan on beş kilometrelik birer bölge ve Marmara'da da İmralı dışındaki adalarla İmroz ve Bozcaada askerden arınmış bir duruma getirilecektir.

Hiçbir yerde İtilaf Devletleri'nin işgal kuvvetleri kalmayacaktır.

2. KÜRDİSTAN

Sévres'de: Fırat'ın doğusunda ve Ermenistan, Irak ve Suriye arasında kalan bölge için İtilaf Devletleri temsilcilerinden kurulacak bir komisyon özerk bir yönetim şekli hazırlayacaktır.

Antlaşma'nın imzalanmasından bir yıl sonra bu bölgenin Kürt halkı Milletler Cemiyeti Meclisine başvurarak Kürtlerin çoğunluğunun Türkiye'den ayrı bağımsız bir devlet kurmak istediklerini ispat ederse ve Meclis de bunu kabul ederse, Türkiye bu bölgedeki her türlü haklarından vazgeçecektir.

Mart 1921 teklifinde: İtilaf Devletleri, şimdiki durumu göz önünde tutarak, bu konuda Sévres taslağında değişiklik yapılmasını dikkate alma eğilimindedir. Şu şartla ki, özerk yönetilen bölgelerle Kürt ve Asuri-Geldani çıkarlarının yeterince korunması için tarafımızdan kolaylıklar gösterilsin.

Mart 1922 teklifinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da: Elbette söz konusu ettirilmemiştir.

3. İKTİSADİ NÜFUZ BÖLGELERİ

Sévres Antlaşması'ndan sonra İtilaf Devletleri'nin aralarında imza ettikleri üçlü anlaşmaya (Accord tripartite) göre:

a) Fransız nüfuz bölgesi:

Suriye sınırıyla aşağı yukarı Adana ilinin batı ve kuzey sınırı, Kayseri ile Sivas'ın kuzeyinden geçen ve Muş'u dışarıda bırakarak bu kasabaya yaklaştıktan sonra Cizre'ye giden bir hattın içinde kalan bölge.

b) İtalyan nüfuz bölgesi:

İzmit yarımadasından çıktıktan sonra Afyonkarahisar'a kadar Anadolu demiryolu hattı ve oradan Kayseri yakınlarında Erciyes dağı yöresine kadar giden hatla İzmir bölgesi, Adalar Denizi, Akdeniz ve Fransız bölgesi arasında kalan bölge.

Mart 1921'de: Bekir Sami Bey ile Fransız ve İtalyan Dışişleri Bakanları arasında imza olunup hükümetçe reddedilen anlaşmalara göre:

a) Fransız nüfuz bölgesi:

O sırada Fransız işgali altında bulunan yerlerle Sivas, Elazığ ve Diyarbakır illeri.

b) İtalyan nüfuz bölgesi:

Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarıyla Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının daha sonra tayin edilecek kısımları.

Mart 1922 teklifinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da: Söz konusu edilmemiştir.

4. İSTANBUL

Sévres'de: Antlaşma samimiyetle uygulanmadığı takdirde İstanbul da bizden alınacaktır.

Mart 1921 teklifinde: Bu tehdidin kalkacağı, Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurabileceği ve Boğaziçi'nin çevresindeki askerden arınmış bölgeden askeri kuvvet geçirilmesine izin verileceği belirtilmiştir.

Mart 1922 teklifinde: İstanbul'dan çıkarılacağımız tehdidin kaldırılacağı ve İstanbul'da bulundurulabilecek Türk kuvvetinin arttırılacağı vaat edilmektedir.

Lozan'da: Söz konusu olmamıştır.

5. VATANDAŞLIK

Sévres'de: Gerek Yunanistan da dâhil olmak üzere İtilaf Devletleri'nden gerek yeni kurulan devletlerden birinin (Ermenistan vb.) vatandaşlığına girmek isteyen Türk uyruklulardan hiç kimseye Türk Hükümeti'nce engel olunmayacak ve bunların yeni vatandaşlığı kabul edilecektir.

Mart 1921 teklifinde: Söz konusu edilmemiştir.

Mart 1922 teklifinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan Antlaşması'nda: Söz konusu edilmemiştir.

Ancak görüşmeler sırasında, İtilaf Devletleri, bir kimsenin vatandaşlığını tayin hususunda, Türkiye'deki yabancı elçilik ve konsoloslukların verecekleri belgelerin yeterli sayılmasını istemişlerdi. Bu teklif, Sévres taslağının yukarıda söz konusu olan 128'inci maddesinin yeni bir şekliydi. Hiç şüphe yok ki tarafımızdan reddedilmiştir.

6. ADLİ KAPİTÜLASYONLAR

Sévres'de: İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın temsil edildikleri dört üyeden kurulu bir komisyon, kapitülasyonlardan yararlanan diğer devletlerin uzmanlarıyla birlikte yeni bir usul düzenleyecek ve Osmanlı Hükûmeti'ne danıştıktan sonra bu usulü tavsiye edebilecek.

Osmanlı Hükûmeti bu usulü kabul edeceğini şimdiden taahhüt edecek.

Mart 1921 teklifinde: Bu komisyonda Türkiye'nin de temsil edilmesine İtilaf Devletleri razı olmaktadır.

Mart 1922 teklifinde: Aynı teklif.

Lozan'da: Kapitülasyonlarla ilgili hiçbir kayıt yoktur.

7. AZINLIKLARIN KORUNMASI

Sévres'de: 1918 Ateşkes Antlaşmalarından sonra yapılan bütün antlaşmalarda yer alan hükümlerden başka, Türkiye'ye, özellikle aşağıdaki hususlar kabul ettirilmek istenmiştir:

a) Yerlerinden ayrılmış olan ve Türk olmayan bütün halkın eski yerlerine gönderilmesi.

Başkanları Milletler Cemiyeti'nce tayin edilecek olan hakem komisyonları vasıtasıyla bunların haklarının geri verilmesi; bu komisyonlar istedikleri takdirde, Türk olmayan halkın zarar görmüş mal ve mülklerinin onarımı için de ücretleri hükümetçe ödenecek işçilerin sağlanması, zorla göç ettirme ve buna benzer işlerde parmağı bulunduğu, söz konusu komisyonlar tarafından iddia edilen bütün şahısların sürgün edilmesi vb.

b) Türk Hükûmeti, azınlıkların parlamentoda kendi nüfusları oranında temsil edilmelerini sağlayan bir seçim kanunu tasarısını, iki yıl içinde İtilaf Devletleri'nce sunacaktır..

c) Patrikhaneler ile bunlara benzer kuruluşlara tanınmış olan bütün imtiyazlar artırılarak daha da sağlamlaştırılmakta ve bunların idare ettikleri okul, yetimhane vb. konusunda o güne kadar hükûmetin sahip olduğu sınırlı denetleme hakkı da elinden alınmaktadır.

d) İtilaf Devletleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin görüşünü aldıktan sonra, bu kararların uygulanmasını sağlayacak gerekli tedbirleri tespit edecektir. Türkiye, bu konuda sonradan alınacak her tedbiri kabul edeceğini şimdiden taahhüt edecektir.

Mart 1921 teklifinde: Azınlıklar söz konusu edilmemiştir. Bu teklifte Sévres'de yapılacak değişiklikler yer aldığı için, bundan, adı geçen antlaşmanın azınlıklarla ilgili bölümünün değiştirilmeyeceği sonucu çıkarılabilir.

Mart 1922 teklifinde: Türkiye ve Yunanistan'daki azınlıklarla ilgili bir sıra tedbirin teklif edileceği ve bunların gereğince uygulanmasını kontrol için Milletler Cemiyeti'nce komiserler tayin edileceği yazılıdır.

Bu bir sıra tedbirin neler olduğu açıklanmamıştır.

Lozan'da: Misak-ı Milli'mizde kabul etmiş olduğumuz üzere ve yalnız Müslüman olmayanlar için Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan bütün milletlerarası antlaşmalarda yer alan hükümler.

8. ASKERLİKLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Sévres'de:

a) Türkiye'nin silahlı kuvvetleri şu sayıları aşmayacaktır.

Saray Muhafız Birliği	700 Kişi
Jandarma	35.000 Kişi
Jandarmayı desteklemek üzere özel birlikler	15.000 Kişi
	50.700 Kişi

Bu sayıya Harp Akademisi ve askeri okullar öğrencileri ile depo birliklerinde ve çeşitli görevlerde çalışan er ve subaylar da dâhildir.

Özel birliklerin 15 batarya dağ topu bulunabilecek, sahra veya ağır top olmayacaktır.

Memleket, çeşitli bölgelere ayrılacak ve her bölgede bir jandarma birliği (légion) bulunacaktır.

Jandarmanın topu ve teknik araçları bulunmayacaktır.

Özel birlikler, kendi bölgelerinin dışında kullanılamayacaktır.

Jandarma subayları arasında, sayıları 1.500'ü geçmemek üzere yabancı subaylar bulunacaktır. Her bölgedeki yabancı subaylar aynı millettendir.

Daha sonra tespit edilecek olan bu bölgelerin sayısı belirtilmemiş olmakla birlikte, bunun İtilaf Devletleri'nin düşüncesine göre, en az dört olacağı, antlaşmanın bazı hükümlerinden ve özellikle bir birliğin kuvvetinin bütün birlikler kuvvetinin dörtte birini aşmayacağı yolundaki hüküm-

den çıkarılabilir. Böylece İngiliz, Fransız ve İtalyan subaylarının birer bölgesi bulunacağı gibi, belki Yunanistan'a ve belki de ileride Ermenistan'a birer bölge verilmesi düşünülmüştür.

Özel birliklerin erleriyle, jandarmalar hep paralı olup bunlar en az iki yıl askerlik yapacak ve mecburi askerlik hizmeti kalkacaktır.

Her bölgedeki birliğe alınacak er ve çeşitli unsurların birlikte temsil edilmesine mümkün olduğu kadar dikkat edilecektir.

Deniz kuvvetlerimiz, yedi gambot ve altı torpidoyu geçmeyecek, hiçbir uçağımız ve güdümlü balonumuz olmayacaktır.

İtilaf Devletleri'nin kara, deniz ve hava denetleme komisyonlarının memleketimiz içinde her türlü denetleme hakları olacaktır. Özellikle Kara Denetleme Komisyonu:

Türkiye'nin kullanabileceği polis, gümrükçü, orman korucusu vb. görevlilerin sayısını tayin etme, artacak silah ve cephanemizi teslim alma, memleketimizi bölgelere ayırma, her bölgede bulunacak jandarma ve özel birlik sayısını tespit etme, bunların hangi işlerde ve ne şekilde çalıştırıldıklarını denetleme, yabancı subayların sayılarını ve oranlarını tayin etme ve hükümetle işbirliği yaparak yeni silahlı kuvvetlerimizi düzenleme gibi işlerle görevli olacaktır.

Mart 1921 teklifinde:

Jandarma sayısı 45.000'e, özel birliklerin sayısı 30.000'e çıkarılmıştır.

Jandarmanın memleket içindeki dağıtım şekli, yukarıda sözü edilen **İtilaf Devletleri** temsilcilerinden kurulu Denetleme Komisyonu ile hükümet arasında anlaşmaya varılarak tespit edilecektir.

Jandarma subay ve astsubay oranı artırılacaktır. Yabancı subayların sayısı azaltılacak ve bunların birliklere dağıtılması Denetleme Komisyonu ile hükümet arasındaki anlaşmaya göre kararlaştırılacaktır (Bununla, belki de her bölgede aynı milletten yabancı subayların bulunmayacağı kastedilmiştir).

Mart 1922 teklifinde:

Paralı asker usulünün devam ettirilmesi, Jandarmanın 45.000'e, özel birliklerin 40.000'e çıkarılması.

Jandarmada, yabancı subaylara görev verilmesi Türkiye'ye tavsiye edilmekle birlikte, bu nokta şart olarak ileri sürülmemektedir.

Lozan'da: Trakya ve Boğazlar'da askerden arınmış duruma getirilen bölgelerle ilgili sınırlandırmalar dışında hiçbir kayıt yoktur. Üstelik Boğaziçi'nin iki yakasındaki askerden arınmış bölgede, 12.000 asker bulundurabilme hakkını elde etmişizdir.

9. CEZA

Sèvres projesinde: Türkiye harp sırasında harp kurallarına aykırı şekilde hareket etmiş veya Türkiye içinde zulüm yapmış, zorla sürgün etme vb. işlere karışmış olan kimseleri, istedikleri takdirde, İtilaf Devletleri'ne (Yunanistan dâhil) ve Türkiye'den toprak almış devletlere (Ermenistan vb.) teslim edecektir. Bu gibi kimseler, kendilerini isteyen devletin Divan-ı Harb'i tarafından yargılanıp cezalandırılacaktır.

Mart 1921 teklifinde: İtilaf Devletleri'nin teklifinde bundan söz edilmemiştir. Ancak, Bekir Sami Bey'in, İngilizlerle imza etmiş olduğu esirlerin geri verilmesi ile ilgili sözleşmede, elimizdeki bütün İngilizleri serbest bırakarak bir kısım Türkleri suçlu sayıp İngilizlerin elinde bırakmaya razı olması, Sévres taslağında yer alan önceki hükümlerin daha hafifletilmiş şeklinden başka bir şey değildir.

Mart 1922'de: Bu konu üzerinde durulmamıştır.

Lozan'da: Bundan söz edilmemiştir.

10. MALİ HÜKÜMLER

Sèvres'de: İtilaf Devletleri, Türkiye'ye yardım olsun diye, İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden kurulu bir Maliye Komisyonu oluşturacaklar; bu komisyonda danışman olarak bir Türk komiseri bulunacaktır.

Bu komisyonun görev ve yetkileri aşağıdaki şekilde olacaktır:

a) Türkiye'nin gelirlerini korumak ve artırmak için her türlü tedbiri alacaktır.

b) Türk Meclis-i Mebusanı'na sunulacak olan bütçe, daha önce Maliye Komisyonu'na verilecek ve onun kabul ettiği şekilde Meclise gönderilecektir. Meclisin yapacağı değişiklikler, ancak komisyonca uygun görülürse yürürlüğe konabilecektir.

c) Komisyon, mali kanun ve tüzüklerin uygulanmasını, doğrudan doğruya kendisine bağlı bulunan ve üyeleri kendisinin uygun bulacağı

kimselerden seçilip tayin edilecek olan Türk Maliye Teftiş Hey'eti vasıtasıyla denetleyecektir.

d) Düyun-ı Umumiye (Genel Borçlar) idaresi ve Osmanlı Bankası ile anlaşarak Türkiye'nin para işlerini düzenleyecek ve düzelterek.

e) Türkiye'nin, Düyun-ı Umumiye'ye ayrılan gelirleri dışındaki bütün gelirleri bu Maliye Komisyonu'nun emrine verilecektir. Komisyon bunlarla:

Önce, kendisine ve Türkiye'de kalacak olan İtilaf Devletleri işgal kuvvetlerine ait giderleri karşıladıktan sonra, 30 Ekim 1918 tarihinden beri İtilaf Devletleri ordularının gerek bugünkü Türkiye'de gerek Osmanlı Devleti'nin başka yerlerindeki giderlerini ödeyecektir.

İkinci olarak, Türkiye yüzünden zarar görmüş olan İtilaf Devletleri uyruklularının zarar ve ziyanını ödeyecektir.

Türkiye'nin ihtiyaçları bundan sonra dikkate alınacaktır.

f) Hükümetçe verilecek her bir imtiyaz için Maliye Komisyonu'nun uygun bulması şarttır.

g) Bugün yürürlükte olan, bazı gelirlerin doğrudan doğruya Düyun-ı Umumiye tarafından toplanması usulü, Komisyon'un onayı ile mümkün olduğu kadar yaygınlaştırılacak ve bütün Türkiye'ye uygulanacaktır.

Gümrükler, Maliye Komisyonu tarafından tayin veya işten çıkarılabilecek ve kendisine karşı sorumlu olacak bir genel müdürün yönetiminde bulunacaktır.

Mart 1921 teklifinde: Yukarıda sözü edilen Maliye Komisyonu Türk Maliye Nazırı'nın fahri başkanlığı altında bulunacaktır. Komisyon'da bir Türk temsilci bulunacak ve bunun, Türk malıyesi ile ilgili konularda oyu olacaktır. İtilaf Devletleri'nin mali çıkarları ile ilgili konularda ise, Türk temsilcinin yetkisi, ancak danışma niteliğinde olacaktır.

Türk parlamentosu, Türk Maliye Nazırı ile Maliye Komisyonu tarafından ortaklaşa hazırlanacak olan bütçede değişiklik yapma yetkisini taşıyacaktır. Fakat bu değişiklik bütçenin denkliliğini bozacak şekilde ise, bütçe onaylanmak üzere yeniden Maliye Komisyonu'na gönderilecektir.

Türk hükümeti, imtiyazlar verme hakkını yine elde edecektir. Ancak, Türk Maliye Nazırı bu konudaki sözleşmelerin, Türk hazinesinin çıkarlarına uygun olup olmadığını, Maliye Komisyonu ile birlikte inceleyecektir ve bu konuda ortaklaşa bir karar alacaktır.

Mart 1922 teklifinde: Maliye Komisyonu kurulmasından vazgeçilmektedir. Fakat İtilaf Devletleri'ne olan savaştan önceki borçların ve aşırı olmayan bir tazminatın ödenmesi konusundaki gerekli denetlemenin Türk hâkimiyeti ilkesi ile bağdaştırılmasına çalışılacaktır.

Savaştan önceki Düyun-ı Umumiye komisyonu olduğu gibi bırakılacak, yukarıda belirtilen iş için İtilaf Devletleri'nce bir tasfiye komisyonu kurulacaktır.

Lozan'da: Bu gibi bağlayıcı hükümlerin hepsi kaldırılmıştır.

11. İKTİSADİ HÜKÜMLER

Sèvres'de: Kapitülasyonlardan yararlanma hakkı savaştan önce bunlardan yararlanan İtilaf Devletleri uyruklularına geri verilecek; bu hak, bunlardan daha önce yararlanmamış olan Yunanistan, Ermenistan vb. devletler uyruklarına da tanınacaktır.

(Bu haklar arasında, birçok vergiden muaf olma hakkının bulunduğu ve vatandaşlık bölümünde görüldüğü üzere, her Türk vatandaşının, İtilaf Devletleri'nden birinin vatandaşlığına girmesine engel olma hakkının bizden alındığı hesaba katılırsa, bu hükmün genişliği daha iyi anlaşılır).

Gümrük tarifeleri için 1907 tarifesi (%8) yeniden yürürlüğe konulmaktadır.

Türkiye, İtilaf Devletleri gemilerine en azından Türk gemilerine verdiği hakkı tanıyacaktır.

Yabancı postalar yeniden kurulacaktır.

Mart 1921 teklifinde: Bazı şartlara bağlı olarak yalnız yabancı postaların kaldırılmasının düşünüleceği söylendiğine göre, diğer hükümler olduğu gibi bırakılmaktadır.

Mart 1922 teklifinde: İngiliz, Fransız, İtalyan, Japon ve Türk temsilcilerinden ve kapitülasyonlardan yararlanan öteki devletlerin uzmanlarından oluşan bir komisyon, barışın yürürlüğe girmesinden sonra geçecek üç ay içinde, İstanbul'da toplanıp kapitülasyon sisteminin değiştirilmesiyle ilgili teklifler hazırlayacaktır.

Bu teklifler, mali konularda, yabancı uyrukluların Türklerle eşit vergi vermesini sağlayacaktır. Bu tekliflerde, gümrük vergisinde gerekli görülecek değişikliklerin yapılmasına da yer verilecektir.

Lozan'da: Kapitülasyonların her türlü kökünden ve ebedi olarak kaldırılmıştır.

12. BOĞAZLAR KOMİSYONU

Sèvres'de: Kendisine has bayrağı, bütçesi ve polis kuvveti bulunacak olan bu komisyon, gemilerin boğazlardan geçmesi, fenerler, kılavuzluk vb. işlerle uğraşacak ve daha önce Yüksek Sağlık Kurulu'nun yaptığı görevlerle, kurtarma işleri artık bir komisyonun gözetimi altında ve onun vereceği talimat çerçevesinde yerine getirilecek ve komisyon, Boğazlar'ın serbestliğini tehlikede sayınca İtilaf Devletleri'ne başvurabilecektir.

Komisyon'da Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusya'nın temsilcileri ikişer oya sahip olacaklardır.

Amerika istediği zaman, Rusya da Milletler Cemiyeti'ne girdiği andan başlayarak bu komisyona katılabileceklerdir.

Komisyon üyeleri, diplomatik dokunulmazlıktan yararlanacaklardır. Komisyona sırayla ve ikişer yıl süreyle, ikişer oya sahip devletlerin temsilcileri başkanlık edecektir.

Mart 1921 teklifinde: Türk temsilcisi de iki oya sahip olacak ve Boğazlar Komisyonu'na başkanlık edecektir.

Mart 1922 teklifinde: Aynı şekilde, Türk temsilcisi Komisyon'a başkanlık edecektir. Boğazlarla ilgili bütün devletler komisyonda temsil edilecektir.

Lozan'da: Komisyon'un başkanlığı bize verilmiştir. Komisyon'un görevi, gemilerin Boğazlar'dan geçişinin Boğazlar Sözleşmesi hükümlerine uygunluğunu sağlamaktan ibarettir. Komisyon her yıl Milletler Cemiyeti'ne rapor verecektir.

Yine bu anlaşmayla, İstanbul'daki Milletlerarası Sağlık Kurulu kaldırılarak, sağlık işleri Türk hükümetine bırakılmıştır.

Saygıdeğer Efendiler, Lozan Barış Antlaşması'ndaki hükümleri öteki barış teklifleriyle daha fazla karşılaştırmanın yersiz olduğu düşüncesindeyim. Bu Antlaşma; Türk milletine karşı, yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sévres Antlaşması ile tamamladığı sanılmış büyük bir suikastın sonuçsuz kaldığını bildirir bir belgedir. Osmanlı tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasi zafer eseridir!"⁵⁶¹

⁵⁶¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s, 507,518

XI. BÖLÜM

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI İÇİN NE DEDİLER?

- Yabancılar Ne Dediler?

- Türkler Ne Dediler?

Yabancılar Ne Dediler?

Lozan Barış Antlaşması, Türk İstiklal Savaşı'nın sağladığı, Türk milletin yaşam haklarını ve amaçlarını gerçekleştirdiği bir eserdir. Lozan aynı zamanda, Orta Doğu'nun en önemli bir bölgesinde devamlı bir barış ve güvenliği kurmak ve devam ettirmekle dünya barışına da hizmet etmiştir.

Ancak bu sonuç kolay sağlanamamıştır.

Amerikalı Lozan delegesi -diplomat J. Grew, Lozan'da karşılaşılan güçlükleri şöyle belirtmektedir:

"Türk delegasyonu burada gerçekten güç durumda; bir yandan Ankara Millet Meclisi diplomatik zaferler kazanılmasını ve milli gururun tatmin edilmesini ihtirasla istiyor; fakat beri yandan buradaki düşman taraflar onları mahvedici usullerle ezmeğe çalışıyorlar."⁵⁶²

Dokuz aylık çetin mücadele bütün hızı ile devam ediyordu. J. Grew'in açıklamasına göre konferansın son toplantılarında, "İsmet Paşa'ya ecel terleri döktürüyorlardı. Gözlerinin altında derin halkalar belirmiş, saçları dimdik olmuş, tüm gücü tükenmişti, fakat bütün saldırılara rağmen ayakta durma ve karşı koymaya devam ediyordu. Anlaşıldı ki Müttefikler son bir hücumdan sonra silahlarını bırakmışlardı.

Ertesi sabah Paşa'yı gördüm, on yıl yaşlanmış görünüyordu, fakat mücadelemizde zaferi kazanmıştık."⁵⁶³

⁵⁶² J. Grew, Atatürk ve İnönü, s.13

⁵⁶³ J. Grew, Atatürk ve İnönü, s.55,56

"Lozan, yoksulluğun, mahrumiyetin hatta ölümün yenemediği Türk azmi karşısında, eski Yunan Hariciye Nazırı G. Streict'in ifadesiyle: 'Bütün devletlerin boyun eğmelerini hüccetleyen (kanıtlayan) bir vesikadır.'"⁵⁶⁴

"Şerefli bir mücadelenin sonunda Lozan'da hukuki ve siyasi yönden başarıya ulaşan Türk davası karşısında, İngiliz başbakanı Lloyd George; 'Lozan, İngiltere'nin bu vakte kadar aktediği muahedelerin en alçaltıcısıdır' " demiştir."⁵⁶⁵

Türkiye Lozan'da genel olarak, Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmişti. İsmet Paşa, antlaşmayı Büyük Millet Meclisine sunarken söylediği nutukta Lozan'dan getirdiği Türkiye'yi şöyle tarif etmişti:

"Mütecanis, yeknesak (birlik ve bütünlük içinde) bir vatan; bunun dâhilinde (içinde) harice (dışa) karşı gayritabi kuyuttan (olağanüstü sınırlamalardan) ve hükümet içinde hükümet ifade eden dâhili imtiyazattan (ayrıcalıklardan) müberra (aklanmış) bir vaziyet; gayri tabii (olağanüstü) mükellefatı maliyeden (mali yükümlülüğten) azada (kurtulmuş) bir hal, hakkı müdafaası mutlak, menabii mebzul (kaynakları bol) ve serbest bir vatan. Bu vatanın adı Türkiye'dir. O Türkiye'yi bu muahedenameler (anlaşmalar) ifade ve tavzih etmektedir (açıklamaktadır)."⁵⁶⁶

İsmet İnönü, aynı konuşmasında gerek harp ve gerekse barış müzakereleri görüşmelerinde, kaderin sevki ile ağır sorumluluk altında bulunduğunu ifade ettikten sonra memleketin hayati yararlarına ait, düşman ve siyasi hasımlar karşısında, karar vermek durumunda bulunduğunu dile getirerek; "Bu kadar sorumlulukları korkusuzca almak için ve bunların içinde en büyük güçlükler karşısında dahi hedefe karşı yürümek için sahip olduğum kuvvet kaynağı özellikle, Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır. Arkadaşlar! Yalnız şahsi bir minnet ve şükran ifade etmek için söylemiyorum; görev ve iş noktai nazarından (görüş açısından) bir gerçeği ifade etmek için söylüyorum" şeklinde konuşmuş ve açıklamalarına devamla; "Olağanüstü karışık, dolaşık, bulutlarla örtülü bir muhit içerisinde yol gösterecek bir görüş doğruluğu lazımdır. Bu doğru görüşü gerek savaş hayatında ve gerek barış hayatında bize gösteren, Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Aldığım görevlerde başarı sağlandı ise, gerek savaşta gerek

⁵⁶⁴ Yavuz Abadan, Lozan'ın Hususiyetleri, s.402

⁵⁶⁵ Yavuz Abadan, Lozan'ın Hususiyetleri, s.413

⁵⁶⁶ Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi, s, 207

barışta başlıca amil (etken) olarak Mustafa Kemal Paşa'yı millet huzurunda ifade ediyorum dedi."⁵⁶⁷

Türk Devrimi'ni yakından izleyen Dr. Stephan Ronart, Kurtuluş Savaşı'nı hukuki ve siyasi zafere ulaştıran Lozan barışını şöyle ifade etmektedir:

["Lozan Muahedesi, Büyük harbin dikte edilmemiş, müzakere edilmiş ilk sulhu idi. Bu sulh, aynı zamanda, hem silahın hem siyasetin zaferi idi. Lozan'da temsil edilen on iki devletin menfaat çatışmaları ortasında, Ruhr işgalinin kargaşalıkları ortasında, petrol mücadelelerinin, milyonlarla oynayan cihan maliyeciliğinin cihan hâkimiyet politikaları ortasında kazanılmıştı. Önceden çizilmiş hattan sapmayarak, kademe kademe, merhale merhale (aşama aşama) tam dokuz aylık bir çekişmeden sonra... Bu zafer, hemen hemen, bütün dünyanın elinden kopara kopara alınmıştı. Sevr'den hiçbir şey kalmamıştı. Osmanlı devrinin, küçük düşüren, yüz kızartan, bütün hatıraları silinmiş kazanmıştı.

Kapitülasyonlar, kontroller, nüfuz mıntıkları (bölgeleri), mali komiserler... Bütün bunlar, artık fena bir rüyanın ağır kâbusları idi, geçmişlerdi. Asırların hesabı görülmüş; temizlenmişti. Bundan böyle, milli politika ve ekonomisinde ne had, ne şart, ne de herhangi bir kayıt tanıyan müstakil, yeni, tam bir Türk devleti, yaşanan bir varlık, gözle görünen, elle tutulan bir gerçeklik olmuştur."

Norbert Von Bischoff, "Mudanya'da 11 Ekim 1922 de mütarekenin imzalanmasından sonra Türk Kurtuluş Harbi'nin bütün gayelerine erişerek şanlı bir şekilde sona erdiğini" belirttikten sonra, geriye kalan meselenin "Türk silahlarının zaferini milletlerarası hukuk bakımından kütüğe geçirmektir" diyerek bu vazifeyi Lausanne (Lozan) barış delegasyonu başkanı olarak İsmet Paşa'nın aldığını açıklıyor ve devamla "Önder, Ordu ve millet tarafından Anadolu'da yaratılan eser ile karşılaştırılınca, Lausanne, ufak gözükebilir. Fakat delegasyon başkanının zekâsını ve sınırlarını çok ağır bir imtihana çekmiş olan bu müzakereler, Mustafa Kemal'in organizasyon ve askerlik bakımından yarattığı eserin yanına konmağa layık diplomatik bir başarıdır."

Benoist-Mechin'e göre, "Lozan Konferansı, Türkiye için büyük bir diplomatik zaferi temsil etmektedir. İsmet Paşa milletlerarası planda,

⁵⁶⁷ M. Cemil Bilsel, Lozan, 2.Cilt, s, 534

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının neden dört yıl süre ile savaşılmış olmasının sebebini bu vesika ile teyit etmiş oldu."⁵⁶⁸

Türklerin bu başarısını içine yediremeyen İngiliz Delegasyonu'ndan Sir Andrew Ryan; "Lozan'da onursuz bir barış imzaladık. Bu İngiltere'nin şimdiye kadar imzalamış olduğu antlaşmaların en mutsuzu ve en kötüsüdür" demiştir].⁵⁶⁹

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, başta Avrupa-ABD olmak üzere tüm dünyada, bir rahatlık getirmişti. Savaşlardan bıkmış olan ülkeler-insanlar, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla barış içinde yaşamayı yakalamışlardı.

Avrupa'da Lozan Barışı; önce Türkleri, her ne kadar tatmin etmese de ikinci derecede İngilizler için birer zaferdi. Fakat Fransızlar için siyasi bir yenilgi sayılmıştı. Barış'ın Fransa'ya ilişkin şeklini eleştirmekte olanlar da lehinde olanlar da vardı. Ancak Fransa'nın Konferans'ta, özellikle kapitülasyonlar konusunda Türkiye'ye karşı çıkardığı büyük güçlüklerle ve bu yüzden de Türk kamuoyunu küstürmüş olmasına rağmen, kendisi tatmin edilmiş görünmemekteydi. Böyle olmakla beraber, Fransız kamuoyu ve siyasetçiler kendi hükümetini, esas olarak yapılması gerekeni yapmış olarak görmekteydi; ancak 'daha becerikli çıkabilirlerdi' eleştirisini de yapmaktaydılar.

İtalya'nın zaten büyük bir iddiası, Japonya'nın da konferansla doğrudan doğruya ilgili bir sorunu veya alakası yoktu. Türkiye, yeni bir savaşı göze almak bahasına elde edebilmesi mümkün olan şartları kabul ettirmiş, yeni Türkiye'nin tam bağımsızlık berati anlamında olan bir antlaşma yapmıştı. Mağlup Yunanistan, bu antlaşma ile sağladığı şartlardan daha iyisini sağlayamazdı. Ruslar, Boğazlar rejimindeki tezini kabul ettirememişti. (Boğazlar meselesi 1936 Montrö Antlaşması ile Türklerin lehine çözüme kavuşturulmuştur).

Neue Freze Presse Makalesi:

Lozan Barış Antlaşması'nın yabancı gözlerle nasıl görüldüğüne bir örnek olmak üzere Viyana'da çıkan, Nöye Fraye Prese (Neue Freie Presse) gazetesinin, antlaşmanın imzalandığı gün yayımladığı bir makale aşağıda verilmektedir:

⁵⁶⁸ Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi, s, 207,208

⁵⁶⁹ Sinan Meydan, Panzehir, s, 425

Bu makale; Milli Kurtuluş Savaşı'nın ve Atatürk'ün dehasının bir tür destanıdır:

"Bugün, Türkler için büyük bir gündür. Ne kadar zaman, daha iyi bir gün için ümit olmadan, galiplerin iyilik ve insanlığını sabırla beklediler. Fakat ne kadar kısa bir zamanda durum baştan aşağı değişti. Mağlup, galip yerine geçti. İnanç, azim ve sebat, dayanma ve siyasi durumdan yararlanma sayesinde sonucu kendi lehlerine çevirdiler. Dikte edilmiş olan 'Sevr Antlaşması' ile henüz akdedilen 'Lozan Antlaşması' arasındaki fark nerede? Bugün Müttefiklerle vakur olarak tam eşitlik üzerinde konuşan ve onların müttefiklerinden birisini darmadağın edip kendilerinden ayıran galip Türkiye arasında ne büyük fark var. Büyük bir bekleyiş döneminden sonra görülüyor ki doğu barışı; uzun kargaşalıklar, politika ve askerlik alanındaki uzun mücadele ve muharebelerden sonra yoluna giriyor. Bu, eşit bir adalet üzerine kurulmuş birinci akit olduğu gibi, 1918 galiplerinin zaferlerinin bir sınırı olduğunu ve bundan başka Müttefiklerle akdedilen barış antlaşmalarının parçalanmasının imkânsız olmadığını gösteriyor. İşte bu, bir milletin dirilmesidir. Lozan'da Türkler yeniden dirildi. Ankara Büyük Millet Meclisi 'Sevr Antlaşmasını' hiçbir zaman tanımamıştı ve Kemalistlerin durumu ilk zamanlarda bütün de zayıf ve kuvvetsiz değildi. Teşvik gördüğü Fransa'nın desteğini kazandığı gibi Moskova'dan da Bolşeviklerin silah ve bol mali yardımını gördüler. İngilizler o zaman İstanbul'da milli bir imparatorluğu mutlaka değiştirmek istiyorlardı ve Yunanlılarla bağlaşıp muzaffer ordularını şiddetle Anadolu'nun göbeğine soktular. Nihayet, pek güzel hatıralarda olduğu üzere, sonbaharda Kemalistlerin taarruzu ile ansızın bir hareket görüldü ve Yunan Ordusu denize döküldü. Bu taarruz ancak büyük çabalar ve zahmetlerle Çanakkale'de İngiliz müfrezeleri önünde durduruldu. Türklerin bu zaferleri üzerine birçok fikir arkadaşları ile beraber Loid Corc da düştüğü gibi kendisi tarafından korunmakta olan Sultan Mehmet Vahdettin'i ve taç ve tahtını da birlikte sürükledi. Bu sırada Mustafa Kemal ve taraftarları Mudanya Mütarekesi'ni başarı ile akdetmeye, yeni ve milli bir hükümetin kurulmasına engel olan hilafet ve saltanatı birbirinden ayırarak yollarını serbest bırakmaya yeter derecede kuvvetliyidiler. İstanbul'un geri alınmasını sağlamak ve Edirne'nin sınırını soğukkanlılıkla sağlam olarak çizmek için Türk Merkezi şimdi Küçük Asya'da, Ankara'da olacaktır.

Cenevre gölünün karşısında diplomatça müzakereler için muzaffer Avrupa devletleriyle karşı karşıya geçmiş olması gençleşen Türkiye için zafer kuvvetinin ta kendisidir.

İki dönemde aylarca devam eden Lozan Konferansı, Türk diplomasisinin ve her şeyden önce de İngiliz diplomasisi zekâsının ve akıllıca tutumunun bir zafer belgesidir. Konferans hiçbir sonuç sağlanmadan ilkbaharda kesintiye uğradığı ve Mustafa Kemal'in müşavirleri Ankara'dan talimat almaya mecbur oldukları için araya bir tatil girdiği vakit, ortalıkta da göç için büyük bir eğilim vardı. Vaktiyle Fransa'nın Türkiye'ye karşı olan elverişli durumu birdenbire İngilizlere geçtiğinden roller tamamıyla değişmiş oldu. Aslında Loid Corc'un düşmesiyle Yunan merkezlerine dönük olan siyaset ibresi bir anda Türklere yöneldi. Vaktiyle Türklere karşı olağanüstü düşmanca olan İngiliz politikası dostluğa çevrildi ve bu suretle doğu genel siyaseti yeni bir yola girdi. Fakat asıl İngiliz şaheseri; Londra'nın bir düşmanlık eseri saydığı Ankara Anlaşması'nı yapan ve Moskova birliğiyle, yalnız Irak'ta değil, Hindistan'da bile baskı yapmaya başlayan Kemalistleri birdenbire İngilizlere yönelmiş görmektir. Bu önemli değişikliğin olmasını, öteden beri İngilizler tarafından hoş tutulan Atina'nın, idam kararlarının değiştirilmesi için verdiği ret cevabı kolaylaştırmıştır. Sonradan, Lozan'da birçok güçlüklerle aylarca süren müzakerelerdeki sorunların büyük çoğunluğunu, Ankara ile Paris arasındaki yeni anlaşmazlıklar teşkil etmiştir. Araziye ait sorunlar hemen kolaylıkla çözümlenmiştir. Edirne'nin istasyonunu ve dış varoşunu teşkil eden ve Türklerin şiddetle istedikleri Karaağaç'ı da sonuçta elde etmişlerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisince antlaşmanın onaylanmasından sonra, altı hafta içinde boşaltılması gereken, İstanbul sorununun müzakeresi de uzun süre sürüncemede kalmadı. Asıl anlaşmazlık noktasını, Türkiye'nin Avrupa'ya olan borçları ve gene Avrupalılara verilen imtiyazlar sorunu teşkil etti ve son güne kadar da öyle kaldı. Bunlardan imtiyazlar sorunu hemen hemen çözümlenmiştir. Bu sorunun müzakeresine memur olan Türkler, Avrupa sermayesinin memleketlerine girmesine ve özellikle Amiral Çester projesinin başarısızlığı üzerine İngilizleri de Anadolu'ya çekmeye pek çok kolaylık gösterdikleri gibi bir İsviçre grubu ile bağlaşılarak bu projeyi uygulamak ve her şeyden önce de Almanlar tarafından Anadolu'da inşa edilen demiryollarının muhafazasını sağlamak istiyorlar.

Kupon anlaşmazlığına gelince; Türklerin Avrupa'ya, özellikle Fransa'ya olan borçlarını altınla mı, yoksa kâğıt Fransız frangı ile mi ödeyecekleri sorununda bir anlaşma mümkün olamadığından buna dair bir şey söylenemez. Bu sorun, sonradan anlaşmak üzere barış antlaşmasından çıkarılmıştır.

Konferans'ta sözü geçerli bütün devletler barışa değer vermişlerdir.

Yunanlılar Doğu Trakya'yı kaybettikleri gibi, Büyük Yunanistan hülyasına ve Bizans'ın yeniden diriliş ve kuruluş rüyalarına veda etmişlerdir.

Fransa, nüfuz ve kudret sahibi olmak imkânını kaybetmektedir.

İngilizler doğuda en çok güçlüğü uğradıkları ve bütün kuvvetleri de serbest olmadığı için; Yunanlılar ve Fransızlar ise birçok nedenlerden dolayı harp huzursuzluk ve şüphelerinin sona ermesini selamlamalıdır.

İngilizler burada bir kez daha yönlerini değiştirmiş, yani galip tarafı tutmuş ve son kanlı Atina ihtilalleri de kamuoyunu Atina aleyhine çevirmiş olduğu için, pek çok kazanmışlardır.

Fakat asıl kazanç Türklerdedir. Türkler, gerçekte kaybettiklerinin hepsini birden kazanmadılar. Fakat başarılı diplomasisinin yardımı ve askeri bir zaferle süslenen milli ihtilalleriyle birçoklarını elde ettiler. Biz Türk milletini bu büyük sonuçtan ve tarihlerine açtıkları bu yeniçağdan dolayı tebrik ederiz. Bir gün bizim de böyle bir sonuca katılmamız dileğiyle, direniş, dayanış, zekâ başarıcılığın, bir milletin alın yazısını bile değiştireceğini bize ispat eden bu büyük örneği hayretle seyrediyoruz. Lozan'da akdedilen barış antlaşması Türk devlet ve milletinin istiklal zaferi olduğu gibi, haklı ve doğru olan her davanın başarısı için de bir teşvik belgesidir. Türkler kazandıklarının değerini biliyorlar. Dirilmeye muhtaç olan milletler de buna gereken değeri veriyorlar. İşte Paris'te yapılan barış antlaşmalarından biri olan 'Sevr', böylece parçalanmıştır".

Bu gazete makalesinde bahsi geçen İngiliz Başbakanı Lloyd George'un istifası hakkında, E.B. Şapolya'nun "Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, İst. 1958" adlı eserinde şu dikkate değer açıklamada bulunmaktadır: "Başkumandanlık Meydan Savaşı'ndan sonra, Yunan Orduları denize dökülünce İngiltere de bir telaş başlamıştı. Lordlar Kamarası ile Avam Kamarası'nın müşterek toplantısında İşçi Partisi lideri Mac Donald kürsüye gelerek şunları söylemişti:

"- Nerede Başvekil Lloyd George, bize ne söz verdi... Netice ne oldu? Hazineden büyük paralar alıp bizi boş yere masraflara soktu. Hani Boğazlar bizim olacaktı... Anadolu'yu taksim edecektik? Heyhat hiçbirisi olmadı. Bunun hesabını versin...

Lloyd George ağır adımlarla kürsüye gelerek, şu cevabı vermişti:

- Sayın üyeler, asırlar nadir olarak dahi yetiştirir. Şu talihsizliğe bakınız ki, o büyük dâhiyi asrımızda Türk Milleti yetiştirdi. Mustafa Kemal'in dehasına karşı elimizden ne gelir?"⁵⁷⁰

Çiçeri'nin Mektubu:

Lozan Konferansı'nın yalnız Boğazlar rejimi konusuna ait müzakerelere katılan Sovyetlerin, Boğazlar hakkında yaptıkları tekliflerin kabul edilmediği ve bu sorunun çözülme şekline memnun olmadıkları yukarda açıklanmıştı.

Durum böyle olduğu halde, Lozan Barış Antlaşması'nın akdi üzerindeki Sovyet görüşünü yansıtmaması bakımından, Sovyet Dışişleri Komiseri (Bakanı) Çiçeri'nin, Türkiye'nin Moskova Temsilcisi Muhtar Bey'e yazdığı mektup, özetle şöyledir:

"Türkiye Devleti ile yakın zamana kadar düşmanları olan devletler arasında barışın akdedildiği mutlu haberini bildiren 28 Temmuz 1923 tarihli mektubunuzdan dolayı büyük içtenlikle teşekkür ederim.

Şuralar birliği içinde yaşayan bütün milletler, insaf dışı olan Sevr Antlaşması'nın bütün bütün unutulmuş köşesine atılmasını, kendileri için de bir zafer gibi sayarak, nice sıkıntı ve meşakatlere göğüs geren ve cihanın en kudretli devletlerine karşı kahramanca mücadelesiyle dünyayı kendilerine hayran eden dost Türk Milleti için mutlu bir barış ve bayındırlık döneminin başlamasını sevinçle selamlıyorlar. Türkiye'nin Lozan Konferansı'nda kazandığı büyük başarılar ve özellikle doğu milletlerini emperyalist hükümetler yanında aşağı bir düzende görmeye kadar giden uğursuz prensiplerden ebedi olarak ayrılış, öyle bir siyasetin zaferidir ki, o siyaset uğurunda Şura Cumhuriyetleri daima mücadele ettiler ve bundan sonra da edeceklerdir.

Milletlerimizin verimli ortaklıkları ve aynı tehlikelere karşı savaşan hareketleri döneminde mutlu başarılar kazanıldı. Sonuçlar, olaylarla parlak surette gerçekleşen ve meyveleri bugün Türk Milleti tarafından lezzetle tadılmakta olan bu ortaklığın, karşılıklı çıkarlarımız adına devamının gerektiği kanısındayım. Dünyaya yayılmış olan büyük sermayenin saldırılarına karşı, ekonomik bağımsızlıklarını savunmaya muhtaç olan milletler, siyasi bağımsızlıklarını korumak için de daima uyanık bulunmak

⁵⁷⁰ E.B. Şapolya, Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi

zorundadırlar. Şura Cumhuriyetleri Birliği'nin, barışın istikrarına hizmet ve Boğazlar sözleşmesinin, sinesinde sakladığı tehlikelere karşı daha iyi mukavemet edebilmek amacı ile bu mukavelenameyi imzaya karar vermesi bir fedakârlıktır. Bunun böyle olduğu, Boğazların harp gemilerine karşı açılması ile Türkiye'nin huzur ve rahatı ve barışın korunması uğurunda tehlikelere katlanıldığı, İsmet Paşa hazretlerinin kendi sözleri ile de aşikârdır.

Başlarında Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri gibi yüksek ve seçkin bir kılıç ve siyaset sahibi bulunan muzaffer Türk devlet adamlarının tümüne, aracılığınızla, tebriklerimi sunarım. İki memleket arasındaki dostluğun devamı lüzumuna, Türkiye siyasetini idare eden devlet adamlarının tamamıyla inandıklarını görmekte mutluyum."⁵⁷¹

Lozan Antlaşması'nın genel özelliği üzerinde taraflı tarafsız ileri sürülen görüşlerdeki ortak hüküm, Antlaşma'nın, Türkiye için siyasi bir başarı ve zafer oluşudur.

Özet olarak, bu Antlaşma; tarihte yeniden destanlar yaratması mukadder (kader olan) bir milletin kurtuluş belgesi ve dünya istikrarının sağlanmasında önemle dikkate alınacak yepyeni bir devletin kuruluş beratıdır.

Tarihçi Toynbee:

Ünlü İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee Lozan Konferansı-Barış Antlaşması için şöyle yazar:

"Lozan Konferansı'nda başarının en büyük onur payı, kulağı ağır işiten, fakat her şeyi son derece iyi hesaplayan, inatçı devlet adamı ve asker İsmet Paşa'ya ait bulunmaktadır... İsmet Paşa'nın gerilemez karakteri; arkasında bulunan Cumhurbaşkanı (Atatürk'ün), bir parlamentonun ve Anadolu halkının direnci ile desteklenmiştir.

Lozan Konferansı'nda İsmet Paşa değil, Türkiye konuşuyordu. Türkiye ise Yunanlılara karşı kazandığı zaferden, tekrar Avrupa topraklarına ayak basmasından ve Müttefiklere yeni baştan kafa tutmaya hazır olmasından dolayı saygı gösterilmesi ve anlaşmaya gidilmesi gereken bir devletti. Sevr, ölüm durumunda hasta olan bir ulusun 'defin ruhsatı' gibi yazılmış olabilirdi. Fakat Lozan yalnız bu ruhsatı iptal eden değil, aynı zamanda

⁵⁷¹ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, s. 255,260

'hasta' olmadığını eylemleriyle gösteren bir ulusun sağlık belgesi olmuştur."⁵⁷²

M.R. Grew:

Amerika delegesi Mr. Grew (ABD'nin İlk Türkiye Elçisi, 18 Eylül 1927), Müttefikler'in barış tasarısını İsmet Paşa'nın reddetmesi (4 Şubat 1923) üzerine kesilen görüşmelerde, Paşa'nın direncini ve Lord Curzon'un düştüğü sinir krizini şöyle anlatır:

["Korkunç bir gün. Hiçbirimiz neler olup biteceğini bilmiyoruz. Bildiğimiz yalnız şu idi ki, Müttefikler'in hazırlamış olduğu antlaşma taslağının-Türkler imzalasın ya da imzalamasın-bugün öğleden sonra saat 04.00'te Konferans masasında olacağını ve sonuç ne olursa olsun Curzon'un saat 09.00 itibariyle gideceğine dair yemin ettiğini biliyoruz. Grew, Müttefiklerin anlaşma taslağına karşı Türk heyetinin de her iki tarafın üzerinde anlaştıkları maddeleri içeren, diğer maddeleri kale almayan-bir karşı taslak hazırladığını, İsmet Paşa'nın Müttefiklere 'ihtilafli konuların' daha sonra görüşülmesini beyan eden bir nota sunduğunu belirtmiştir. Grew, günlüğüne bunun 'zeki bir hareket' olduğunu da eklemiştir.

Grew, günlüğünde şöyle devam eder:

"Davet sahibi ülkelerin delegeleri, anında Lord Curzon'un odasında toplandılar. Saat 05.30'da uzmanlardan oluşan büyük bir grupla otelinden gelmiş olan İsmet de içeriye davet edildi. Saat 07.00'de Bentinck telefonla beni arayarak Türklerin kısa bir süre içinde muhtemelen antlaşmayı imzalayacaklarını haber verdi ve seremoniye tanıklık edebilmemiz amacıyla Lord Curzon'un odasına girmek üzere delegelerimizi hazır bulundurmamızı tavsiye etti. (...) Birdenbire saat 08.00'de üst kattaki kapının açılma sesi geldi: Herkes ayağa kalkarak merdivenlere doğru yöneldi. Bir anda İsmet görüldü. Silindir şapkasını çıkardı, sağa ve sola doğru hafifçe eğilerek lobideki kalabalığı selamladı ve olabildiğince gülümseyerek oteli terk etti. Tabiatıyla böyle bir hadiseyi unutmam asla mümkün olmayacaktı. Konferans başarısızlığa uğramıştı. İmzalama olmayacaktı... Child, Bristol ve ben neredeyse anında soluğu Lord Curzon'un odasında aldık. Herkes odadan ayrılmış durumdaydı. Bir anda

⁵⁷² Arnold J. Toynbee, Türkiye ve Avrupa, s, 107 Baskı: 2002

ortaya Curzon çıktı, kızgın bir boğa gibi odaya daldı, bize bir bakış fırlattıktan sonra, yumruklarını havaya sallayarak aşağı yukarı dolaşmaya koyuldu. Kan, ter içinde kalmış durumda bakışları hepimizin üzerinde geziniyordu. Bağırmağa başladı: 'Tam burada dört ölümcül saat boyunca oturup durduk ve İsmet söylediğimiz her şeye hep aynı sıradan bayatlıklarla cevap verdi. BAĞIMSIZLIK ve HÜKÜMRANLIK! Elimizden gelen her şeyi yaptık. Bompard dahi masaya yumruğunu indirerek İsmet'e, yaptığının savaş tahrikçiliğinden öteye gitmediğini söyledi. Bompard, şu ana dek kendisinden işittiğim en ağır konuşmasını yaptı.' (...) Her şey bitmişti. Curzon, korku uyandıran bir ruh hali içindeydi..."⁵⁷³

Türkler Ne Dediler?

Aslında bu başlık, Lozan Muhalifleri Bölümü'nde incelenmektedir. Burada sadece Türk İstiklal Savaşı'nı kazanan Atatürk ve yakın arkadaşları; İsmet Paşa (İnönü), Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Paşa'lar ile dönemin Başbakanı Rauf (Orbay) Bey'in Lozan hakkındaki önemli sözleri verilmektedir:

[Atatürk: "... Geçmişteki (Osmanlı sürecinde) hoşgörülüğün ve yapılan yanlışların sorumlusu biz olmadığımıza göre, yüzyılların birikmiş hesaplarının bizden sorulmaması gerekirken, bu konuda da dünya ile karşı karşıya gelmek bize düşmüştü. Milleti ve memleketi gerçek istiklal ve hâkimiyetine sahip kılmak için, bu güçlüğü ve fedakârlığa da katlanmak bizim üzerimize yüklenmişti. Ben, Lozan'da mutlaka olumlu bir sonuç alınacağından emindim. Türk milletinin varlığı için, istiklali için, hâkimiyeti için ne pahasına olursa olsun elde etmeye ve sağlamaya mecbur olduğu hakların dünyaca tanınacağından asla şüphem yoktu. Çünkü gerçekte bu haklar, kuvvetle, liyakatle fiili ve maddi olarak elde edilmişti. Konferans masasında istediğimiz, zaten elde edilmiş olan bu hakların usulünce ifade ve onaylanmasından başka bir şey değildi. İsteklerimiz, açık ve tabii haklarımızdı. Bundan başka, haklarımızı kazanmak ve korumak için kudretimiz de vardı; kuvvetimiz de yeterliydi. En büyük kuvvetimiz, en güvenilir dayanağımız milli hâkimiyetimizi kavramış, onu fiili olarak halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi fiilen ispatlamış olmamızı...

⁵⁷³ John Grew, Atatürk ve İnönü s.40,41...Baskı:1966

"Lozan Barış Antlaşması, Türk milletine karşı, yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması ile tamamlandığı sanılan büyük bir suikastın sonuçsuz kaldığını bildirir bir belgedir. Osmanlı tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasi zafer eseridir...

Atatürk, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması üzerine Lozan'da Türk Delegasyonu Başkanı İsmet Paşa'ya (İnönü'ye) şu kutlama telgrafını çeker:

"Lozan'da Heyeti Murahhasa Reisi, Hariciye Vekili

İsmet Paşa Hazretlerine,

'Millet ve hükümetin zatiîlilerine tevcih etmiş (vermiş) olduğu yeni vazifeyi muvaffakiyetle itmam buyurdunuz (tamamladınız). Memlekete bir silsile faydalı hizmetlerden ibaret olan ömrünüzü bu defa da tarihi bir muvaffakiyetle tetviç ettiniz (taçlandırdınız).

Uzun mücadelelerden sonra vatanımızın barış ve istiklale kavuştuğu bu günde, parlak hizmetiniz dolayısıyla zatiîlinizi, muhterem arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Bey'leri ve mesainizde size yardım eden bütün heyeti murahhasa azasını müteşekkirene tebrik ederim. (tüm heyet üyelerini teşekkürlerle tebrik ederim)'].

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Ve Başkumandan

Gazi Mustafa Kemal⁵⁷⁴

İsmet Paşa (İnönü): İsmet Paşa, Lozan Barış Antlaşması'nın TBMM'de kabulünün onaylanması görüşmeleri sırasında, Antlaşma'nın bütününi özetleyerek neyi başatabildiklerini ve başaramadıklarını büyük bir dürüstlikle ortaya koymuştur. Biz burada, bazı kısımlarına yer vermekteyiz:

"Arkadaşlar! Lozan Konferansı, milletimizin Avrupa ortasında davet olduğu büyük bir imtihandır.

Mübalağa olarak düşünmeyiniz; acaba uzaklardan sesini işittiğiniz Türkiye, medeni dünya ortasında ve günagün zorluklar içinde vazih (besbelli) ve sarih (gerçek) olarak davasını anlatacak ve savunacak bir medeni ve siyasi seviyede midir?

⁵⁷⁴ Kemal Atatürk, Nutuk, s, 476, 518, 533. Atatürk Araştırma Merkezi, Baskı: 1998

Acaba gördüğümüz manzara, Anadolu dağlarında şu veya bu tesadüfün, düşmanlar tarafından irtıkabolunan (beklenen) şu veya bu hatanın tesadüfî neticesi midir? Yoksa olumlu ve belli bir hedefe doğru bir milletin bütün kuvvet ve menabii (kaynakları) ile vakfinsederek (nefsini bağışlayarak) mutlaka amacına ulaşmak için giriştiği bir mücadele midir? Bunun imtihanı idi! ...

Türkiye (Türk Delegasyonu) Lozan'da, bugün dünyayı yöneten heyetlerin, mücerren (tecrübeli) ilim ve irfan ile mütemayız (sivrilmiş), görevlerini yapmada ciddi bir şekilde yetiştirilmiş ve çalışmış temsilcileriyle karşı karşıya geldi. Bütün heyet delegeleri kendi memleketleri için görevlerini yapmada büyük bir gayret göstermişlerdi... Türk delegeleri, özellikle Dr. Rıza Nur, Hasan (Saka) çok büyük bir mücadele verdiler; başardık...

Lozan çok ağır bir sorumluluktur. Bu kadar ağır sorumlulukları korkusuzca üstlenmek için ve bunların içinde en büyük zorluk karşısında dahi hedefe karşı yürümek için sahip olduğum kuvvet kaynağı özellikle Büyük Millet Meclisi Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır... Olağanüstü karışık, dolaşık, bulutlarla mestur (örtülü) bir muhit içerisinde yol gösterecek isabetli görüş lazımdır. Bu isabetli bakışı, gerek savaş hayatında ve gerek barış yaşamında bize gösteren Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Aldığım görevlerde başarı olduysa -gerek savaşta gerek barışta, başlıca amil (etken, sebep) olarak Mustafa Kemal Paşa'yı milletin önünde ifade ediyorum...

Büyük Millet Meclisinin muhterem üyeleri; Lozan'da imza ettiğimiz antlaşmayı ve bütün mukaveleleri size açıklamış bulunuyorum... Milli Mücadele'nin neticesini, sunduğum anlaşmalar ve belgeler tespit ediyor. Böyle olmakla beraber size ayrıca bir özet yapacağım... Homojen, yeknesak bir vatan, bunun dâhilinde dışa karşı şu tabii olmayan kayıtlardan ve hükümet içinde hükümet ifade eden dâhili imtiyazlardan arınmış bir durum; tabii olmayan mali yükümlülüklerden uzak bir hal, savunma hakkı mutlak, kaynakları bereketli ve serbest bir vatan. Bu vatanın adı Türkiye'dir. O Türkiye'yi; bu antlaşmalar (Lozan Antlaşması, sözleşmeler, ekler) ifade etmekte, açıklamaktadır... Lozan Türkiye'nin tapusudur!...

Muhterem Efendiler! Lozan Barış Antlaşması, askeri zaferler gibi milletimizin hakkı ve kendi kabiliyetinin mahsulü olan bir kazançtır..."⁵⁷⁵

"Lozan Antlaşması, Türk siyasi hayatında başlı başına bir yer tutan milli bir eserdir.

Lozan Antlaşması, yeni bir Türk devletinin kurulmasında temel unsur olan bir siyasi belge olmuştur. Bu milli devlet, tam manasıyla medeni ve

⁵⁷⁵ İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1.Cilt. s. 117-118

bağımsız bir devletin bütün haklarına sahip olmuştur. Lozan Antlaşması, bunları tespit eder ve kabul ettirir. Ne vakit kabul ettirir? Birinci Dünya Savaşı'nda, bütün dünya dört yıl savaşırmışken, Türkler dört sene daha - fazlasıyla sekiz sene savaşarak her taraftan işgal edilmiş olan memleketlerini silahla tekrar kurtardıktan sonra kabul ettirir"⁵⁷⁶

"Sulh devresi gelmiştir. Tarif ettiğim güzel, mukaddes, her türlü yaşam koşullarına sahip vatanın gelişmesini sağlamaya derhal başlamak zamanı gelmiştir. Millet'in asıl görevlerini yerine getirmek, sulh ve selamet unsuru, kalkınma ve medeniyet sebebi olmak için istidat (yetenek) ve kararına yol gösteriniz...

Muhterem milletvekilleri! Milli Mücadele'mizin elde ettiği neticeyi tayin edecek olan reyinizi kullanınız. Millet ve bütün dünya vereceğiniz reyi beklemektedir" (YN: Lozan Antlaşması, 23 Ağustos 1923'te TBMM'de kabul edilmiş, onaylanmıştır).⁵⁷⁷

Rauf Orbay (Başbakan): 12 Temmuz 1922 - 4 Ağustos 1923):

İsmet Paşa, Birinci Dünya Savaşı galipleri ve dünyanın sahibi geçinen devletlerin Lozan'daki temsilcileri karşısında, topyekûn bir hesaplama masasına oturduğunda; yeni bir devletin doğuşunu ve yaşam hakkını savunurken çektiği çileler yetmezmiş gibi; bir de TBMM'de en yakın arkadaşları-kimi muhaliflerin saldırısı altındaydı.

İşte bunlardan biri ve en önemlisi Başbakan Rauf Orbay'dı. Lozan Antlaşması maddeleri hakkında öyle anlar olur ki, Başbakan Rauf Orbayla (Hükümet'le) ipler kopma noktasına kadar gelir: İsmet Paşa, Başbakan Rauf Orbay'a şöyle iki telgraf çeker:

"İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel, 16.7.1923

Bugün bütün görüşmeler yapıldı ve şöyle uyuşma sağlandı:

1) Tahliye sorunu (işgalin sona erdirilmesi): Kara ve deniz kuvvetleri birlikte çekilecek. Yani tahliye tam olacak. Boğazlar Sözleşmesi yürürlüğe girinceye kadar Boğazlardan geçiş tanındı. Bu konuda artık geri dönülemez.

2) İmtiyazlar sorunu: Régie Générale ve Armstrong şirketlerinin haklarının saklı tutulacağı yolundaki cümle ve rüçhan hakları çıkarıldı. Turkish Petroleum şirketi protokolden tamamen çıkarıldı.

⁵⁷⁶ İsmet İnönü Hatıraları, s. 424

⁵⁷⁷ İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, 1. Cilt s. 114,142

3) Sorunlar kâmilten lehimize halloldu. Artık oturum yoktur. Antlaşma birkaç gün içinde imzalanabilir."⁵⁷⁸

İsmet Paşa bir gün sonra (17.07.1923) ikinci telgrafını Başbakan Rauf (Orbay) Bey'e gönderdi:

"(Müttelik donanmaların Boğazlardan geçişleriyle ilgili) Şifreyi geç aldım. Sorun halledildi. Durmaksızın geçişin tanınmasında sakınca yoktur"

"1) Komiteler son toplantılarını yaptı.

2) Barış Antlaşması 24 Temmuz'da imzalanacak. Antlaşma imzalanınca genel affı uygulamaya başlayacaklar.

3) Ermeni göçmenlerin dönüşleri için bir yükümlülük alamayacağımızı bildirdik.

4) Kabotaj konusunda Romanya ile kırınglık oldu.

5) Turkish Petroleum için hiçbir yükümlülük ve sorumluluk altına girmeyeceğimizi belirttim. Sorun kapandı.

6) Borçları altın veya Sterlin ile ödemeyeceğimizi tekrar kesinlikle ifade ettim.

7) Osmanlı Bankası'nın imtiyazını Hükümete tavsiye etmemi istediler. Nezaketen edeceğimi söyledim. Bu sorunda bitti."⁵⁷⁹

İsmet Paşa'nın bu telgraflarına Başbakan Rauf Bey olumlu veya olumsuz cevap vermemiştir.

Bu telgraflara cevap alamayan İsmet Paşa, bu defa Atatürk'e aşağıdaki telgrafi gönderdi:

İsmet Paşa'dan Gazi M. Kemal Paşa'ya tel, 18.7.1923

"Konferansın sona erdiğini üç gün önce Hükümete arz etmişim. Hiçbir cevap alamadığımızdan bir tereddüt olduğunu sanıyorum. İmtiyazlar sorunu yüzünden bir tereddüt olamaz. Tahliye konusunda tasavvur edilen sakınca giderildi. Boğazlardan durmaksızın geçiş sağlandı. Bu konuda da bir tereddüdü gerektirecek bir şey göremiyorum. Hükümet, kabul ettiklerimizi reddetmek istiyorsa, imza yetkisini bizden alabilirler. Gerçi, bu durum, bizim için yeryüzünde görülmemiş bir skandal olur. Fakat vatanın yüksek çıkarları, şahsi düşüncelerin üstünde olduğundan, Milli Hükümet istediği gibi hareket eder. Hükümetten teşekkür beklemiyoruz. Muhasebe-i amalimiz millete ve tarihe mevdudur" (İşlerimizin muhasebesi, millete ve tarihe bırakılmıştır).⁵⁸⁰

⁵⁷⁸ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, s, 573

⁵⁷⁹ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, s, 575

⁵⁸⁰ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, 1. Cilt, s,6-7. Baskı:1993. Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi, İstiklal Harbi, II. Cilt. IV. Kitap, s, 253

Lozan Barış görüşmelerinin sonlandığını, son günün yani imza gününün geldiğini bildiren bu telgrafa, sevinçle ve can atarak cevap verilmesi gerektiğini belirten Mustafa Kemal;

"Ankara ile Lozan arasında bir veya iki günde haberleşme mümkündü; üç gün geçtiği halde hiçbir cevap verilmemiş olması, en basit anlayışla, Hükümet Başkanı'nın (Rauf Orbay'ın) işi önemsemediğini ve aldırılmazlıkla karşıladığını gösterir. Hükümet'in bu antlaşmayı kabul etmediği zannını doğurur..." yorumunda bulunmuştur.⁵⁸¹

Bu durum üzerine Mustafa Kemal, 19.07.1923 tarihinde, İsmet Paşa'ya aşağıda yer alan telgrafi gönderdi:

"Hiç kimsenin tereddütü yoktur. Kazandığımız başarıyı en sıcak ve samimi duygularımızla usulen (antlaşmanın) imzalandığının bildirilmesini bekliyoruz kardeşim."⁵⁸²

Atatürk'ün devreye girmesi sonucunda Başbakan Hüseyin Rauf (Orbay) Bey; "Antlaşmanın 24 Temmuz'da imzalanması hükümetçe uygun görüldü" şeklindeki telgrafi İsmet Paşa'ya (İnönü'ye) gönderdi.⁵⁸³

Atatürk'ün İsmet Paşa'ya gönderdiği yukarıda yer verdiğimiz telgraf; TBMM Başkanı-Başkomutan Gazi Mustafa Kemal'in bir emri miydi? Yoksa, büyük karar isteyen bir anda, büyük bir karar alan Atatürk'ün, kendi iradesini cesaretle teraziye koyarak, sorumluluğunu yüklendiği memleketin kaderine, yeni bir müdahalesi miydi? Lozan'da, başına gelmeyen sıkıntılı-eziyetli bir bunalımın krizleri içinde Mustafa Kemal'in bu telgrafını eline alan İsmet Paşa'nın, Başkomutanı'na cevabı şu olmuştur (20 Temmuz 1923):

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

Her dar zamanımda Hızır gibi yetişirsin. Dört beş gündür çektiğim azabı tasavvur et (zihninde canlandır, göz önüne getir). Büyük işler yapmış, yaptırmış bir adamsın. Sana bağlılığım bir kat daha artmıştır. Gözlerimden öperim, pek sevgili aziz kardeşim. Aziz Şefim..."⁵⁸⁴

Sanırım bu sözleri yorumlamaya, açıklamaya ya da bir şeyler eklemeye gerek yoktur!...

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalandığı haberini Atatürk, 25 Temmuz 1923 günü sabahı öğrendi. Haberin Atatürk'e duyuruluş şeklini ve Atatürk'ün heyecan ve mutluluğunu, o zaman TBMM İkinci Başkanı olan

⁵⁸¹ Kemal Atatürk, NUTUK, s, 532

⁵⁸² Kemal Atatürk, NUTUK, s, 533

⁵⁸³ Kemal Atatürk, NUTUK, s, 533

⁵⁸⁴ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, 1.Cilt, s, 265

Ali Fuat Cebesoy şöyle anlatır: "25 Temmuz sabahı saat 10.30'da, Başbakan Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'le Köşk'e vardık.

Gazi henüz istirahat halindeydiler. Haber gönderdik. Yanımıza, sabahlık yerine kullandığı güzel Arap maşlahına bürünerek çıktı. Kıyafeti için özür diledi. Bizi bekletmek istemediğini söyledi. Rauf Bey hemen söze başladı:

'Bizi bekletmediğinize iyi ettiniz. Çünkü getirdiğimiz haberin fazla beklemeye tahammülü yoktur. İsmet Paşa'nın, sulh muahedesi imza ettiği hakkındaki telgrafını buyurun!'

Gazi heyecandan sapsarı kesildi. Gözlerini telgraftan ayıramıyordu. Arada geçen tebrik, teşekkür cümlelerine rağmen heyecanı hala devam ediyordu:

' - Sevinçten bir türlü kendimi toparlayamıyorum.

Birer kahve, sigara içersek belki kendimize gelebiliriz.'

Ama Rauf Bey'in verilmiş kararları vardır:

' - Paşam, bugün sizi yormak hatırıma gelmezdi' diye söze başlar. Sulhun imzasına kadar her şeye göğsünü siper ettiğini belirtir. Sonra rahatsızlığını, yorgunluğunu, Sivas'ta seçmenlerini, İzmir'de annesini görmek arzularını sayar ve vazifesinden istifa niyetini açıklar. Gazi durumu yumuşatmak ister:

' - Konferans esnasında İsmet haksız yere seni çok kızdırdı. Büyük sabır, tahammül gösterdin.

O zamanki hakemliğimden memnun kaldığını sanıyorum. Ama İsmet'in o zamanki hareketleri yalnız sana değil, hepimize karşıydı. Bunda devam ederse, o gün olduğu gibi, bugün de onu yola getiririm.'

' - Ben, İsmet Paşa ile karşı karşıya gelemem! Onun karşılanmasında bulunamam. Müsaade ederseniz, Ankara'ya vardığı zaman burada bulunmamak için, seçim bölgemde bir seyahate çıkayım!...'

Bu bir siyaset adamının, kendi kendini sahneden çıkarışıdır. Ondan sonraki bir takım çabalarına rağmen, Rauf Bey daha o gün, kendini siyasi hayattan uzaklaştırmıştı. Hatta denebilir ki İsmet Paşa'yı Başvekilliğe çıkaran yolu Rauf Bey, daha o gün, orada ve kendi eliyle gösterdi.

Gazi, Nutuk'unda bu sahneyi şöyle tamamlar:

'Rauf Bey'e, bu hareket tarzına bir sebep olmadığını, burada bulunmak, İsmet Paşa'yı, bir Hükümet Reisine yakışır surette kabul etmek ve vazifesini iyi ifa ettiği için onu şifahen de tebrik etmenin muvafık olacağını söyledim,

Fakat:

- Kendime hâkim değilim, yapamayacağım, dedi.'

Rauf Bey, hayatının sonuna doğru naklettiği bazı hatıralarında o günlerden bahsederken, İsmet Paşa'nın Lozan'da elde ettiği neticeleri takdir ettiğini, savunduğunu, hatta daha iyileri yapılamaz şeklinde beyanlarda bulunduğunu bildirir. Hatta bu arada Meclisin gizli toplantılarındaki zabıtlardan da nakillerde bulunur. Ama bu beyanlarda, garip bir tutukluk, sıkınlık havası vardır. Sanki bütün bunları, istemeyerek söylüyormuş gibi bir hal göze çarpar.

İşte her şey bitip de iş imza safhasına gelince de, galiba onu gene bu tutukluk sarmıştı. Lozan'a, bir türlü 'imza et' veya 'imza etme' tebliğini yapamaz. Hatta iş Gazi'nin müdahalesi ve telgrafı ile tamamlanınca da, Rauf Bey'in İsmet Paşa'ya bir tebrik mesajı gönderebilmesi, gene Gazi'nin dürtüşlerini gerektirir. Hâlbuki daha iyisinin yapılamayacağını söylememiş miydi? Hatta o kadar da değil. Rauf Bey ve kabinesi, daha önce, Karaağaç'ın, yani Edirne'nin bir mahallesi olan Kara Ağaç'ın dahi Yunanlılarda kalmasını kabul etmemişler miydi? Gerçi tazminat kabul ettirilememiş, ama Karaağaç kurtarılmıştı. Musul meselesi ise, Rauf Bey'in bizzat Mecliste de savunduğu şekilde, ileriki müzakerelere bırakılmıştı...

Bundan sonra Gazi'nin yanındaki beyanlarına, İsmet Paşa'yla karşılaşmayacağı, karşılamada bulunamayacağı, Ankara'dan ayrılacağı ve Başvekillikten istifa edeceği şeklindeki davranışlarına gelince, bunlar ancak bir ihtibasın (tutukluluğun), menfi bir iç tepkinin, olgun bir devlet adamının kendini kaptırmaması gereken beşeri bazı zaafların açığa vuruşu olsa gerektir."⁵⁸⁵

Kâzım Karabekir Paşa Lozan İçin Ne Dedi?

Mustafa Kemal 16 Ekim 1922'de Bursa'da idi; yanında Refet Paşa ve Kâzım Karabekir Paşa vardı. Refet Paşa'nın Türk ordusunun başında İstanbul'a girmesi ve İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı'na başdelege olarak katılması burada kararlaştırıldı. Ancak, başdelege olarak Rauf (Orbay) Bey, Yusuf Kemal (Tengirşenk) ve Kâzım Karabekir Paşa'nın ismi dillendiriliyordu.

Kâzım Karabekir Paşa'nın yazdığına göre, Mustafa Kemal kendisini Lozan'a gönderme niyetinde değildi ve şöyle demişti: "Barış heyetine seni baş delege olarak gönderemem; çünkü sen kafana göre hareket edersin. İsmet Paşa'yı göndereceğim; çünkü o sözümünden dışarı çıkmaz..."(!)⁵⁸⁶

⁵⁸⁵ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s, 405,407. Baskı: 2011

⁵⁸⁶ Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'ün Üç Muhafızı, Kâzım Karabekir, s, 431

İsmet Paşa hatıralarında bu konuyu şöyle anlatır:

"(Bursa'da) Atatürk bir ara (Lozan) Konferansı'ndan bahsetti. (Ben) İlgi göstermedim. Karabekir ile yaptığımız sohbetlerden birinde, Lozan Konferansı'na gidecek heyetten bahsediyorduk. Benim konferansa gitme ihtimali sızmış olacak ki, Kâzım Karabekir Paşa bana 'Lozan Konferansı'-na askerlerin gitmesi yanlıştır. Memlekette iş yapacak hiçbir adam yok, her şeyi biz askerler yapacağız; böyle mana verilmesi son derece yanlıştır; memlekette askerden başka kimse yok mu?" dedi.

Kâzım Karabekir Paşa, hele Ruslar konferansa katılırsa, Ruslarla Gümrü Antlaşması'nı yaptığı için kendisinin baş delege olarak mutlaka gitmesi gerektiğini düşünüyordu... Atatürk, bana, 'senin konferansa gitmen lazım' dedi. Ben ise, 'Hariciye Bakanı var olmaz' dedim.

Atatürk'le aramızdaki bu konuşmayı Karabekir'e anlattım. Karabekir Paşa bana şunu dedi:

'Ruslar konferansa katılıyor. Gümrü'de yaptığım gibi, Lozan Konferansı'nda da bulunmam, oraya benim gitmem lazım' öyle değil mi?

Ben hayretle; 'dün biz askerler gitmeyelim karışmayalım' diyordun. Şimdi uygun olacağı fikri nereden çıktı? diye sordum.

Karabekir'in cevabı, 'Ama mesele çok mühim' oldu...." Netice malum İsmet Paşa Lozan Konferansı'na başdelege olarak gönderildi.⁵⁸⁷

Kâzım Karabekir Paşa, kendisinin Lozan Konferansı'na gönderilmemesine kırlmıştı. Atatürk bunu telafi etmek için, Kâzım Karabekir Paşa'yı İzmir İktisat Kongresi'ne başkan yapmıştır.

Önceki sayfalarımızda da belirttiğimiz gibi, TBMM ikinci dönem seçimleri yapılmış, Başbakan Rauf (Orbay) Bey ve hükümeti 4 Ağustos 1923'te istifa etmiş, yerine Fethi (Okyar) Bey Hükümeti 14 Ağustos 1923'te kurulmuştur. Kâzım Karabekir Paşa'ya hükümette yer verilmemiş, sıradan milletvekili olarak kalmıştı. Bu nedenle de Paşa kırılgan ve küskündü.

TBMM'de Lozan görüşmeleri yapılırken, Sinop Milletvekili ve Dışişleri Komisyonu Başkanı Yusuf Kemal Tengirşenk'in yaptığı konuşmaya K. Karabekir Paşa daha da kırlmış ve sitemde bulunmuştu.

Yusuf Kemal (Tengirşenk)'in konuşmasından aşağıdaki bölüm, Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı öne çıkarıyordu ki K. Karabekir Paşa buna tepki gösterdi. Yusuf Kemal Bey şöyle dedi:

"(...) ... Bütün bu işin başından nihayetine kadar endişeli zamanlarda, - belki hiç meyas (ümitsiz) olunmamıştır ya- meyasıyet (ümitsizlik) geldiği

⁵⁸⁷ İsmet İnönü, Hatıralar, s, 313,316. Baskı: 2009

anlarda, daima ve daima bunu demir eliyle tutan büyük Türk evladına, bütün Türklük namına denmelidir ki, sana yalnız minnet, şükran değil Mustafa Kemal Paşa bu senin eserindir. Ki bu eser Türk'ün hürriyet ve istiklalidir..."⁵⁸⁸

23 Ağustos 1923'te TBMM'de Lozan Antlaşması için son konuşmayı yapmak üzere kürsüye yönelen İsmet Paşa'ya Kâzım Karabekir Paşa, "Sen de Yusuf Kemal gibi her şeyi Gazi'ye mal etme" dedi. Devamını Karabekir Paşa anılarında şöyle anlatır:

"... Her şeyi millet kürsüsünden Gazi'ye bahşederek, tarihe karşı haksızlık edeceği gibi, İstikbal için de istediğini yapabilecek bir kudret vermiş olacağını ve bunun önüne hiçbirimizin geçemeyeceğini anlattım..."

Her şeyi ben yaptım diyebilen bir adamın, bundan sonra 'her şeyi ben yapacağım' iddiasıyla tehlikeli maceralara atılabileceğini, Enver Paşa'yı misal göstererek, İsmet Paşa'nın dikkatini çektim"⁵⁸⁹

İsmet Paşa'nın Kâzım Karabekir Paşa'ya, biraz alaylı cevabı, "Merak etme, mühim noktayı unutmam" olmuştu. İsmet Paşa hatıralarında bu konuya şöyle değinir:

"Kâzım Karabekir Paşa beni nezaketen tebrik edecek yerde, kürsüden iner inmez yanıma yaklaşarak; 'Her şeyi Mustafa Kemal'in yaptığını gösteriyorsun; eserde hiç mi payımız yok' dedi.

Hâlbuki Lozan görüşmeleri Milli Mücadele'den pay isteme yeri değildi; herkese yetecek kadar şerefi fazlasıydı; biraz sabır ve hoşgörü fazilet dağarcığına ilave erdemler yazdırabilirdi."⁵⁹⁰

Kâzım Karabekir Paşa, Lozan için TBMM'de yapılan görüşmelerde kürsüye çıkıp konuşmamış, sağda solda eleştiri de getirmemiş; Mecliste Lozan Antlaşması oylamasında da lehte oy kullanmıştır. Karabekir Paşa'nın üzerinde durduğu nokta yukarıda da vurguladığımız gibi, Atatürk'ün öne çıkartılması, kendisinden hiç bahsedilmemesidir.

Karabekir Paşa'nın, "Her şeyi, Mustafa Kemal Paşa yaptı gösteriliyor; eserde bizim payımız yok mu" siteminde haklılık vardı; Milli Mücadele'nin başta gelen isimlerinden, şerefli büyük bir komutandı. Ancak, bu kutsal davayı kıskanma noktasına taşıması-isim-unvan peşinde koşması yani bencil bir duruma kendini düşürmesi, bana göre doğru değildi.

⁵⁸⁸ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, s. 619

⁵⁸⁹ Osman Sellm Kocahanoğlu, Atatürk - Rauf Orbay Kavgaşı. s. 475. Karabekir, NUTUK' a Cevaplar, Cilt 12, s. 3835

⁵⁹⁰ İsmet İnönü, Hatıralar, 2. Kitap, s. 165

Millletin bağımsızlık ve istiklalini garanti altına alan Lozan Antlaşması için bir nebze sevinç duymadığını yukarıdaki sözleri ortaya koymaktadır.

TBMM'de, 23 Ağustos 1923'te, Lozan görüşmelerinde en son konuşmayı yapan İsmet Paşa, Lozan Konferansı-Antlaşması konusunda bilgi veriyordu; Milli Mücadele'den bahsetmiyordu. Dolayısı ile Milli Mücadele kahramanlarının isimlerini saymasının bir anlamı olamazdı. Lozan görüşmeleri tartışılıyordu; Kurtuluş Savaşı'ndan pay isteme zamanı değildi. Kurtuluş Savaşı, Türk'ün öyle büyük bir savaşı idi ki, şerefi dünya yaşadıkça herkese yeterdi (yeter!).

Ali Fuat Cebesoy:

"Gazi Mustafa Kemal'in en eski, en vefalı arkadaşı ve Milli Mücadele'nin en değerli şahsiyetlerinden biri olan Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy'un), Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinden uzaklaşması, o çevrede yer alan bazı kişilerin, herhalde iyi niyete dayanmayan tertipleriyle desteklenmiş görünmektedir. Bu neticeyi, hem Gazi, hem de Gazi'nin sadık bir dostu ve hayranı olan Ali Fuat Paşa hesabına bir talihsizlik saymak yerinde olur. Çünkü Ali Fuat Paşa'nın bazı masum kaygı ve endişelerinden başka, onu Gazi'nin çevresinden ayıracak özel sebepler yoktu."⁵⁹¹

Gerçekten de Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'in askeri okullardan başlayan çok yakın bir dostuydu; onu bir kurtarıcı olarak gördüğünden hiçbir kuşku yoktur. Bazı fikir ayrılıkları olmasına rağmen, Atatürk'ün düşüncelerine, daha doğrusu devrimlerine oldukça sadık kalmıştır. Ancak, Atatürk'ün yakın arkadaşları olmasına rağmen, O'na muhalif olan Rauf Orbay ve Kâzım Karabekir Paşa'nın, zaman zaman etkisinde kaldığı bilinmektedir.

Nitekim, Atatürk'ü ve iktidarını sonlandırmak için girişilen eylem "Paşalar Komplosu" nun içinde yer almıştır. Atatürk bu Paşalar Komplosu'na, NUTUK'ta, "Başarısızlığa Uğratılan Büyük Bir Komplo" başlığı ile yer vermektedir.⁵⁹²

Ayrıca, 17 Kasım 1925'te Atatürk muhaliflerince kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer alan Ali Fuat Cebesoy Paşa, Fırka'nın (Parti'nin) kurucu genel sekreteri idi. Genel Başkan Kâzım Karabekir Paşa olup, diğer kurucular arasında Refet Bele Paşa, Bekir Sami, Dr. Adnan Adıvar, Cafer Tayyar Paşa vardı. Tarihte, bir devrimden

⁵⁹¹ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal, s. 189

⁵⁹² Kemal Atatürk, NUTUK, s. 576, 591

hemen sonra, çok partili sisteme geçmiş Türkiye'den başka bir ülke yoktur...

Biz burada sadece Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın Lozan Konferansı-Antlaşması üzerinde kısaca durmaktayız.

Ali Fuat Paşa, Lozan Konferansı-Antlaşması döneminde TBMM İkinci Başkanı idi. Birinci Dönem Lozan Barış Görüşmeleri (20 Kasım 1922-4 Şubat 1923) sonrası 27 Şubat-6 Mart 1923 tarihleri arasında; İkinci Dönem Barış Görüşmeleri (23 Nisan-24 Temmuz 1923) sonrası 21-23 Ağustos 1923'te, TBMM'de Lozan konusunda çok şiddetli tartışmalar yapılmıştır. Ali Fuat Paşa, Meclisteki bu sert tartışmalarda dirayetli-dengeli bir yönetim ortaya koymuştur.

Ali Fuat Paşa, Lozan Antlaşması konusunda bazı eleştirilerde bulunmuşsa da genel olarak olumsuz tutum, görüş ortaya koymamış, desteğini vermiş, konferansın çok zor şartlar altında geçtiğini hatıralarında belirtmiştir: "Esefle kaydetmeliyim ki, Osmanlı hariciyesinden Ankara hariciyesine, Avrupa diplomat ve hariciye memurlarının emperyalist ve sömürgeci zihniyetleri hakkında da hiçbir şey devredilmemiş ve bilgi verilmemişti. Bizimkiler Lozan'da tam manasıyla kendileri için meçhul olan bir alem ile karşılaşmışlardı.

Avrupa diplomatlarının, milletlerin hak ve hukukunu ne kadar çok ihmal ettiklerini, kuvvetiyle zayıfı ezmekte ne kadar mahir olduklarını, siyasi müzakerelerde insaf ve insaniyet denilen mefhumları (düşünceleri) nasıl tanımadıklarını ve hakiki sıfat ve kimliklerini gizlemeye çalıştıklarını çok zaman sonra anlayabilmişlerdi.

Türk delegeleri, bu kötü ve eşit olmayan şartlar içerisinde adeta bir İkinci Milli Mücadele safhası açarak adım adım barış istirdat etmek (sağlamak) mecburiyetinde kalmışlardı... Barış mücadelesi pek çetin olmuştur.

Bana göre, İngilizlerin bizimle bir barış mücadelesi yapmadan, bir barış yapmak istemedikleri, birinci dönem Lozan görüşmelerinde anlaşılmıştı. Çünkü bu çetin görüşmeler olmadan bizden Musul vilayetini alamazlardı. Çoğunluğu Türk ve Müslüman olan Batı Trakya'yı Yunanistan'a ilhak edemezlerdi. Yunanistan'ı herhangi bir tazminattan kurtaramazlardı... Bu gibi meselelerle Türkiye'yi yıldırmaya, yıpratmaya çalışmışlardı.

Bu hareketleriyle üzerinde inatla durduğumuz milli davamızdan barış adına neler feda edebileceğimizi anlamak istediler. Ondan sonra da konferansa verecekleri bir ara ile İstanbul'un ve Boğazlar'ın yabancı askeri işgal altında bulundurulmasıyla bizi daha çok yıldırma ve usandırmak

suretiyle elde edebilecekleri çıkarlara göre konferansın ikinci döneminde bir barışa varma kararı sezilmişti.

Nitekim öyle oldu; konferansın ikinci dönemi için Lord Curzon geri çekilmiş, yerine Sir Rumbold getirilmişti...

Şunu itiraf etmeliyim ki, bu çetin barış mücadelesinde hiçbir delege heyetimiz ve hükümetimiz, arkasında Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun kudretli reisi (başkanı) Gazi Mustafa Kemal Paşa bulunmamış olsaydı, başarılı olamazdı."⁵⁹³

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Ali Fuat Cebesoy Paşa, özellikle Musul, Batı Trakya meselelerine bazı eleştiriler getirmişse de Meclis yönetiminde-tartışmalarda Lozan Antlaşması'nın arkasında durmuş ve oylamada Antlaşma lehinde oy kullanmıştır.

⁵⁹³ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, s. 275, 276, 289. Baskı: 2011

XII. BÖLÜM

LOZAN ANTLAŞMASI'NIN HÜKÜMLERİ

(Günümüz Türkçesiyle)

BÖLÜM: I

SİYASİ HÜKÜMLER

Madde 1- İşbu antlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak, bir yandan Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven devletleri ve öte yandan Türkiye ve onların uyrukları arasında barış durumu kesinlikle yeniden kurulmuş olacaktır.

Taraflar arasında resmi ilişkiler kurulacak ve onların toprakları üzerinde diplomasi ve konsolosluk memurları, yapılacak özel anlaşmalar bozulmaksızın, devletler hukukunun genel ilkeleriyle belirlenmiş haklara sahip olacaklardır.

KESİM: I

I. Topraklara ilişkin hükümler:

Madde 2- Karadeniz'den Akdeniz'e kadar Türkiye'nin sınırı aşağıdaki biçimde saptanmıştır:

Birincisi Bulgaristan ile:

Rezvaya ağzından Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan sınırlarının Meriç üzerinde kesiştiği noktaya kadar;

Bulgaristan'ın bugün çizilmiş olduğu biçimde güney sınırı;

İkincisi Yunanistan ile:

Oradan Arda ve Meriç ırmaklarının birleştiği noktaya kadar;

Meriç yatağı;

Oradan Arda kaynağına doğru bu ırmak üzerinde ve Çörek köyü'nün hemen çevresinde olmak üzere, toprak üzerinde belirlenecek bir noktaya kadar;

Arda yatağı:

Oradan güney doğu doğrultusunda Bosnaköy'ün bir kilometre yukarısında Meriç üzerindeki bir noktaya kadar;

Bosna köyünü Türkiye'de bırakan belirgin ölçüde düz bir çizgi. Çörekköyü, beşinci maddede anılan komisyonca halkın çoğunluğunun Türk ya da Rum olarak belirlenmesine göre, Türkiye'ye ya da Yunanistan'a verilecektir. 11 Ekim 1922 tarihinden sonra bu köye göç etmiş olan halk bu konuda hesaba katılmayacaktır.

Oradan Adalar Denizi'ne kadar:

Meriç yatağı.

Madde 3- Akdeniz'den İran sınırına kadar Türkiye'nin sınırı aşağıdaki biçimde saptanmıştır.

Birincisi Suriye ile:

20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Fransa-Türkiye Antlaşmasının 8. Maddesinde tanımlanmış sınır.

İkincisi Irak ile:

Türkiye ile Irak arasındaki sınır dokuz ay içinde Türkiye ile Büyük Britanya arasında dostça belirlenecektir.

Sınır çizgisi konusunda alınacak karara kadar, Türkiye ve Britanya Hükümetleri kesin geleceği bu karara bağlı toprakların bugünkü durumunda herhangi bir değişiklik ortaya koyacak nitelikte askeri ya da başka türlü hiçbir eylemde bulunmamayı karşılıklı olarak yükümlenirler.

Madde 4- İşbu antlaşmada anılan sınırlar, bu antlaşmaya bağlı 1/1.000.000 ölçeğindeki haritalar üzerinde çizilmiştir. Antlaşma metni ile haritalar arasında aykırılık ortaya çıkarsa antlaşma metni geçerli olacaktır.

Madde 5- İkinci Maddenin ikinci fıkrasında yazılı sınırı topraklar üzerinde çizmekle bir Sınır Çizim Komisyonu görevlendirilecektir. Bu Komisyon, her devlet için birer yetkili temsilci olmak üzere, Yunanistan ve Türkiye yetkili temsilcileri ile bu hükümetlerce bir üçüncü devletin uyrukları içinden seçilecek bir başkandan oluşacaktır.

Söz konusu komisyon yönetsel sınırları ve yerel ekonomik çıkarları, olanak bulunduğu ölçüde, göz önünde tutarak, işbu antlaşmadaki tanımları en yakından izlemeye her durumda çaba gösterecektir.

Komisyonun kararları oy çoğunluğu ile alınacak ve bu kararlara ilgili taraflar için uyulması zorunlu olacaktır.

Komisyunun harcamaları ilgili taraflarca eşit biçimde karşılanacaktır.

Madde 6- Bir ırmak ya da akarsuyun, kıyılarıyla değil de, yatağı ile belirlenen sınıra gelince, işbu antlaşmanın tanımlarında kullanılan (Gours) yatak ve (Chenal) kanal terimleri, bir yandan ulaşımaya uygun olmayan ırmaklarda su yatağının ya da başlıca kolunun, öte yandan gidiş gelişe uygun olan ırmaklarda başlıca ulaşım kanalının orta çizgisi anlamına gelir.

Bununla birlikte, yatak ya da kanalın olası değişmelerinde, sınır çizgisinin yukarıda belirtilen biçimdeki çizgiyi mi izleyeceğine, yoksa anılan yatak ya da kanalın işbu antlaşmanın yürürlüğe konulduğu andaki durumuna göre kesinlikle mi belirleneceğine karar vermeye Sınır Çizim Komisyonu yetkili olacaktır.

İşbu antlaşmada tersine bir hüküm olmadıkça, deniz sınırları kıyından üç milden aşağı uzaklıktaki ada ve adacıkları kapsar.

Madde 7- İlgili devletler Sınır Çizim Komisyonu'na görevi için gerekli her türlü belgeleri, özellikle bugünkü ve eski sınırın çizilmesine ilişkin tutanakların onaylı örneklerini, eldeki büyük ölçekli bütün haritaları, uzaklıklara ilişkin bilgileri, düzenlenip yayınlanmamış uzaklık haritalarını ve sınır boyundaki ırmakların yatak değiştirmesi konusundaki bilgileri vermeyi yükümlenirler. Türk makamlarının elinde bulunan haritalar, uzaklığa ilişkin bilgiler ve hatta yayınlanmamış haritalar, işbu antlaşma yürürlüğe konulur konulmaz, en kısa süre içinde Komisyon Başkanı'na İstanbul'da verilecektir.

Bundan başka, ilgili devletler Komisyon'a bütün belgelerin, özellikle planlar ve kadastroların, tapu defterlerinin verilmesi ve anılan Komisyon'un, isteği üzerine, mal ve topraklara ve ekonomik durumlara ilişkin bütün bilgilerin ve yararlı başkaca bilgilerin sunulması için yerel makamlara yönerge vermeyi yükümlenirler.

Madde 8- İlgili devletler Sınır Çizim Komisyonu'na, görevlerinin yerine getirilmesi için gerekli ulaştırma, ev, iş kolu ve gereçlere (direkler, sınır işaretleri) ilişkin yardımı gerek doğrudan doğruya, gerek yerel makamlar aracılığı ile yapmayı yükümlenirler.

Özellikle Türkiye Hükümeti, gerektiğinde, görevini yapabilmesi için Sınır Çizim Komisyonu'na yardım etmeyi, yetenekli teknik personeli vermeyi yükümlenir.

Madde 9- İlgili devletler Komisyonca konulmuş olan nirengi noktalarını, işaretlerini, direk ya da sınır işaretlerini korumayı yükümlenirler.

Madde 10- Sınır işaretleri birbirinden gözle görülebilecek uzaklıklara yerleştirilecektir. Bunlara numara konulacak, bulundukları yerler ve numaraları bir harita üzerinde belirtilecektir.

Madde 11- Sınırlamaya ilişkin kesin tutanaklar ve ek haritaları ile belgelerin asılları üç örnek olarak düzenlenecektir. Bunlardan ilisi ortak sınıra sahip devletler hükümetlerine verilecek ve üçüncü örneği ise, işbu antlaşmayı imza eden devletlere onaylanmış birer örneğini sunacak olan, Fransa Cumhuriyeti Hükümeti'ne gönderilecektir.

Madde 12- İmroz ve Bozcaadaları ile Tavşan adaları dışında, Doğu Akdeniz adaları ve özellikle Limni, Semendirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları üzerinde Yunan egemenliğine ilişkin 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın beşinci ve 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın on beşinci maddeleri hükümleri uyarınca 13 Şubat 1914 tarihli Londra Konferansı'nda alınıp 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümeti'ne bildirilen karar, işbu antlaşmanın İtalya'nın egemenliği altına konulan ve on beşinci maddede yazılı olan adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak koşulu ile doğrulanmıştır. Asya kıyısından üç milden az uzaklıkta bulunan adalar, iş bu antlaşmada tersine hüküm olmadıkça, Türkiye egemenliği altında kalacaktır.

Madde 13- Barışın korunmasını sağlamak amacı ile Yunan Hükümeti, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında aşağıdaki önlemlere saygı göstermeyi yükümlenir:

Birincisi: Bu adalarda hiçbir deniz üssü ve hiçbir istihkâm kurulmayacaktır.

İkincisi: Yunan savaş uçakları ve öteki hava araçlarının Anadolu kıyısındaki topraklar üzerinde uçuşması yasaklanacaktır.

Buna karşılık, Türkiye Hükümeti de savaş uçaklarının ve öteki hava araçlarının sözü geçen adalar üzerinde uçuşmasını yasaklayacaktır.

Üçüncüsü: Söz konusu adalarda Yunan Silahlı Kuvvetleri, silah altına alınıp yerinde eğitilebilecek olan normal askeri birlikle ve bütün Yunanistan topraklarındaki jandarma ve polis sayısı ile orantılı olacak, bir jandarma ve polis örgütü ile sınırlı kalacaktır.

Madde 14- Türkiye egemenliği altında kalan İmroz ve Bozcaadaları, yerel yönetim ve kişi ve malların korunması konusunda, yerli elemanlardan oluşan ve Müslüman olmayan yerli halka her bakımdan güven verici özel bir yerel yönetimden yararlanacaktır. Bu adalarda güvenlik ve düzen

yukanda sözü geçen yerel yönetim eliyle yerli halk arasından toplanan ve yerel yönetimin emrinde bulunan bir polis tarafından sağlanacaktır.

Rum ve Türk nüfus mübadelesine ilişkin olarak Yunanistan ile Türkiye arasında yapılmış ya da yapılacak bağitlar İmroz ve Bozcaadaları halkına uygulanmayacaktır.

Madde 15- Türkiye aşığıdaki sayılan adalar üzerindeki bütün hak ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçer: Bugün İtalya'nın işgali altında bulunan Astampalya (Astropalia), Rodos (Rhodes), Kalki (Calki), Skarpanto, Kazos (Casso), Piskopis (Tilos), Misiros (Misyros), Kalimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Sombeki (Simi) ve İstanköy (Kos) adaları ile bunlara bağı olan adacıklar ve Meis (Castellorizo) adası.

Madde 16- Türkiye işbu antlaşmada belirlenen sınırlar dışındaki bütün topraklar ile bu topraklardan olup gene bu antlaşma ile üzerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış bulunanlar dışındaki adalarda -ki bu toprak ve adaların geleceğı ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır -her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğı bütün hak ve sıfatlardan vazgeçtiğini açıklar.

İşbu maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümleri bozmaz.

Madde 17- Türkiye'nin Mısır ve Sudan üzerindeki bütün hak ve sıfatlardan vazgeçmesine ilişkin hüküm 5 Kasım 1914 tarihinden başlayarak geçerlidir.

Madde 18- Mısır'dan alınan vergi karşılık gösterilerek sağlanan Osmanlı borçlarına, yani 1855, 1891, 1894 borçlarına ilişkin bütün bağlantı ve yükümlerden Türkiye aklanmıştır. İşbu üç borç taksitleri için Mısır'ın yaptığı yıllık ödemeler bugün Mısır Borçları taksitlerinin bir parçasını oluşturduğundan Mısır, Osmanlı Genel Borçları'na ilişkin öteki bütün hükümlerden aklanmıştır.

Madde 19- Mısır devletinin tanınmasından doğan sorunlar, ilgili devletler arasında saptanacak koşullara göre sonradan kararlaştırılacak hükümlerle çözümlenecek ve Türkiye'den ayrılan topraklara ilişkin olan antlaşma hükümleri Mısır devletine uygulanmayacaktır.

Madde 20- Türkiye, Britanya Hükümetince Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açıklanan katılışını tanıdığını bildirir.

Madde 21- 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs adasında yerleşmiş olan Türk uyrukları, yerel yasanın belirlediğı koşullara göre, İngiltere uyruklu-

ğuna geçecek ve böylece Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte, bu Türkler, isterlerse, bu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir. Bu durumda, seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs adasından ayrılmak zorunda kalacaklardır.

İş bu antlaşmanın yürürlüğe konulması günü Kıbrıs adasında yerleşmiş bulunup da, yerel yasanın belirlediği koşullara uyularak yapılan başvuru üzerine, o gün İngiltere uyrukluğunu edinmiş ya da edinmek üzere bulunmuş olan Türk uyukları da bu nedenle Türk uyrukluğunu yitireceklerdir.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümetinin izni olmaksızın Türk uyrukluğundan başka bir uyrukluğa edinmiş olan kimselere İngiltere uyrukluğunu tanımayı reddetmek yetkisine sahip olacaktır.

Madde 22- Türkiye, 27. Maddenin genel hükümlerini bozmamak koşulu ile 18 Ekim 1912 tarihli Lozan Antlaşması ve ona ilişkin bağitlar gereğince, her ne nitelikte olursa olsun, Trablusgarp (Libya) üzerinde sahip olmuş bulunduğu bütün hak ve ayrıcalıkların kesinlikle kaldırılması olmasını tanıdığını açıklar.

2. ÖZEL HÜKÜMLER

Madde 23- Bağitlı Yüksek Taraflar, **Boğazlar Rejimi**'ne ilişkin bugün yapılmış sözleşmede açıklandığı üzere, Çanakkale Boğazı'nda, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz Boğazı'nda denizden ve havadan, gerek barış, gerek savaş zamanlarında özgürce geçiş ve gidiş-geliş ilkesini kabul ve açıklama konusunda anlaşmışlardır. Bu sözleşme, buradaki Yüksek Bağitlı Taraflar için, işbu antlaşmada yazılmış olsa idi onun sahip olacağı güç ve değerin tıpkısına sahip olacaktır.

Madde 24- İşbu antlaşmanın 2. Maddesi'nde belirtilen sınırın rejimine ilişkin olarak bugün yapılan özel sözleşme, onun Bağitlı Yüksek Tarafları için, bu antlaşmadaki güç ve değerin tıpkısına sahip olacaktır.

Madde 25- Türkiye kendisi ile yan yana savaşmış devletler ile öteki Bağitlı Devletler arasında yapılan barış antlaşmaları ve ona ek sözleşmelerin geçerliğini tanımayı ve eski Almanya İmparatorluğu, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan toprakları ile ilgili olarak alınmış ya da alınacak

kararları kabul etmeyi ve böylece belirlenecek sınırları içindeki yeni devletleri tanımayı yükümler.

Madde 26- Türkiye şimdiden Almanya'nın, Avusturya'nın, Bulgaristan'ın, Yunanistan'ın, Macaristan'ın, Polonya'nın, Romanya'nın, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Çek-Slovakya Devletinin sınırlarını, işbu sınırların 25. Maddede anılan antlaşmalar ya da ek bütün sözleşmelerle saptanmış ya da saptanacağı biçimde tanıdığını ve kabul ettiğini açıklar.

Madde 27- Türkiye Hükümeti ya da Türkiye makamlarınca, Türkiye toprakları dışında, işbu antlaşmayı imzalayan öteki devletlerin egemenliği altında ya da koruyuculuğunda bulunan toprakların yurttaşları ile Türkiye'den ayrılan toprakların yurttaşları üzerinde siyasal, yasama ya da yönetsel konularda, her ne nedenle olursa olsun, hiçbir yetki ya da yargı hakkı kullanılmayacaktır.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki İslam dini makamlarının dinsel yetkilerine bir zarar gelmemektedir.

Madde 28- Bağlı Yüksek Taraflar Türkiye'de kapitülasyonların tümü ile kaldırılmasını, her biri kendisi ile ilgili olarak, kabul ettiklerini açıklarlar.

Madde 29- Fransız uyruklu Faslılar ve Tunuslular Türkiye'de öteki Fransız uyruklarına uygulanan rejimin, her bakımdan tıpkısına bağlı olacaklardır.

Trablusgarp ve Bingazi halkı Türkiye'de öteki İtalyan uyruklarına uygulanan rejimin her bakımdan tıpkısına bağlı olacaktır.

Bu madde, kökeni Tunuslu, Trablusgarplı ve Faslı olup da Türkiye'de yerleşmiş bulunanların uyrukluğu konusunda bir hüküm ortaya koymaz.

Karşılık olarak, Türk uyrukları da, 1. ve 2. Fıkra hükümlerinden yararlanan halkın yaşadığı ülkelerde, Fransa ve İtalya'daki rejimlerin tıpkısından yararlanacaklardır.

Birinci Fıkradaki hükümlerden halkı yararlanan ülkelere gelen ya da bu ülkelere yollanan malların Türkiye'de bağlı olacağı rejim ile buna karşılık Türkiye'den gelen ya da Türkiye'ye yollanan malların söz konusu ülkelere bağlı olacağı rejim Fransa Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında bir anlaşma ile belirlenecektir.

KESİM: II

UYRUKLUK

Madde 30- İşbu antlaşma hükümleri uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklarda yerleşmiş Türk uyrukları kendiliğinden ve yerel yasaların koşulları içinde bu toprakların geçtiği devletin uyruğu olacaklardır.

Madde 31- 18 yaşını geçmiş olup da 30. Madde hükümleri uyarınca Türk uyrukluğunu yitiren ve kendiliğinden yeni bir uyrukluk kazanan kişiler, işbu antlaşma yürürlüğe konulduğu günden başlayarak, iki yıllık süre içinde Türk uyrukluğunu seçmek hakkına sahip olacaklardır.

Madde 32- İşbu antlaşma gereğince Türkiye'den ayrılan topraklarda yerleşmiş ve bu topraklardaki halkın çoğunluğundan soy bakımından ayrı olan 18 yaşını geçmiş kişiler, bu antlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak iki yıllık süre içinde, halkının çoğunluğu kendi soyundan olan devletlerden birinin uyrukluğunu, o devletin izni koşulu ile seçebileceklerdir.

Madde 33- 31 ve 32. Maddeler hükümleri gereğince seçme haklarını kullanan kişiler bunu izleyen 12 ay içinde konutlarını seçme haklarını lehine kullandıkları devlet topraklarına geçirmek zorundadırlar.

Bu kişiler, seçme haklarını kullanmadan önce oturdukları öteki devletin topraklarında sahip bulundukları taşınmaz malları elde tutmakta serbest olacaklardır.

Bu kişiler her tür taşınır mallarını birlikte götürebileceklerdir. Bundan dolayı kendilerine ne çıkarma, ne sokma için hiçbir harç ya da resim yüklenmeyecektir.

Madde 34- İşbu antlaşma hükümleri gereğince Türkiye'den ayrılan bir yerin yerli halkından 18 yaşını geçmiş olan ve işbu antlaşmanın yürürlüğe konulduğu sırada yabancı ülkelerde yerleşmiş bulunan Türk uyrukları, Türkiye'den ayrılan ülkeleri yöneten hükümetler ile kendilerinin yerleşmiş bulundukları ülkelerin hükümetler arasında yapılmasına gerek görülebilecek anlaşmalar saklı tutulmak üzere, soyları bakımından bu topraklar halkının çoğunluğuna ilintili olmaları ve o toprakları yöneten hükümet de buna izin vermesi koşulu ile asıl halkından bulundukları topraklarda yürürlükte olan uyrukluğu edinmekte seçme hakkına sahiptirler. Bu seçme hakkı, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak, iki yıllık süre içinde kullanılır.

Madde 35- Bağıtlı Devletler işbu antlaşmada ya da Almanya, Avusturya, Bulgaristan ya da Macaristan ile yapılan barış antlaşmalarında ya da Türkiye dışındaki Bağıtlı Devletler ile ya da onlardan biri ile Rusya arasında ya da kendi aralarında yapılmış bir antlaşmada açıklanan ve ilgililere kendileri için edinilmesi olanağı bulunan herhangi bir başka uyruklığı edinme izni veren seçme hakkının kullanılmasına hiçbir biçimde karşı gelmemeyi yükümlenirler.

Madde 36- İşbu kesim hükümlerinin uygulanmasına ilişkin olan bütün konularda evli kadınlar kocalarının ve 18 yaşından aşağı olan çocuklar da ana babalarının bağı oldukları koşullara uyacaklardır.

KESİM: III

AZINLIKLARIN KORUNMASI

Madde 37- Türkiye, 38'den 44'e kadar maddelerde belirtilen hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir yasa, hiçbir yönetmelik ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlerle çelişkili ya da onlara aykırı olmamasını ve hiçbir yasanın, hiçbir yönetmeliğin ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlere üstün sayılmamasını yükümlenir.

Madde 38- Türkiye Hükümeti, doğum, milliyet, dil, soy ya da din ayırt etmeksizin, Türk halkının tümünün yaşam ve özgürlüklerini, en geniş biçimde, korumayı yükümlenir.

Türkiye'nin bütün halkı, kamu düzeni ve genel ahlak ile bağdaşmazlık göstermeyen her din, mezhep ya da inanışın gerek genel, gerek özel biçimde özgürce kullanılması hakkına sahip olacaktır. Müslüman olmayan azınlıklar, Türkiye Hükümeti'nce ulusal savunma ya da kamu düzeninin korunması için ülkenin her yerinde ya da bir bölümünde alınan ve bütün Türk yurttaşlarına uygulanan önlemler saklı kalmak koşulu ile dolaşım ve göç özgürlüğünden bütünü ile yararlanacaklardır.

Madde 39- Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk yurttaşları Müslümanlarla aynı medeni ve siyasi haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'nin bütün halkı, din ayırt edilmeksizin, yasa önünde eşit olacaktır.

Din, inanç ya da mezhep farkı hiçbir Türk yurttaşının medeni ve siyasi haklardan yararlanmasına ve özellikle genel hizmetlere kabulüne, memurluğa ve yukarı derecelere ulaşmasına ya da çeşitli meslekleri ve sanatları yapmasına bir engel sayılmayacaktır.

Herhangi bir Türk yurttaşının gerek özel ya da ticaret ilişkilerinde, gerek din, basın ya da her türlü yayın konusunda ve gerek toplantılarda herhangi bir dili serbestçe kullanmasına karşı hiçbir sınır konulmayacaktır.

Resmi dilin varlığı kuşkusuz olmakla birlikte, Türkçeden başka dil ile konuşan Türk yurttaşlarına yargıçlar önünde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için gerekli kolaylıklar gösterilecektir.

Madde 40- Müslüman olmayan azınlıklara ilintili olan Türk yurttaşları hukuk bakımından ve fiilen öteki Türk yurttaşlarına uygulanan işlemlerin ve sağlanan güvencelerin tıpkısından yararlanacaklar ve özellikle, harcamaları kendilerince yapılmak üzere, her türlü yardım, dini ya da sosyal kurumları, her türlü okul ve benzeri öğretim ve eğitim kurumları kurma, yönetme ve denetleme ve buralarda kendi dillerini özgürce kullanma ve dini ayinlerini serbestçe yapma bakımından eşit bir hakka sahip buluncaklardır.

Madde 41- Genel öğretim konusunda Türk Hükümeti, Müslüman olmayan yurttaşların önemli bir oranda yerleşmiş oldukları kentler ve kasabalarda, bu Türk yurttaşlarının çocuklarının ilkokullarda kendi dilleriyle öğretim görmelerini sağlamak üzere, gerekli kolaylığı gösterecektir. Bu hüküm Türk Hükümeti'nin söz konusu okullarda Türk dilinin öğretilmesini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklara ilintili Türk yurttaşlarının önemli oranda bulundukları kentlerde ya da kasabalarda, bu azınlıklar devlet bütçesi belediye ya da benzeri bütçelerde eğitim, din ya da yardım amacıyla genel gelirlerden verilecek paralardan yararlanma ve ödenek ayrılması konusunda hakça bir pay alacaklardır. Söz konusu paralar ilgili kurumların yetkili temsilcilerine ödenecektir.

Madde 42- Türkiye Hükümeti Müslüman olmayan azınlıkların aile ya da kişisel durumları konusunda, bu sorunların sözü geçen azınlıkların törelerine göre çözümlenmesine uygun her türlü hükümleri koymayı kabul eder.

İşbu hükümler Türkiye Hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden oluşan özel komisyonlarda düzenlenecektir. Anlaşmazlık olursa, Türkiye Hükümeti ile Milletler Cemiyeti Meclisi, birlikte, Avrupalı hukukçular arasından bir üst hakem atayacaktır.

Türkiye Hükümeti söz konusu azınlıkların kiliseleri, havraları, mezarlıkları ve öteki dini kurumlarına her türlü koruyuculuğu göstermeyi yükümlenir. Bu azınlıkların bugün Türkiye'de bulunan vakıflarına ve dini

ve yardım kurumlarına her türlü kolaylığı gösterecek ve izinleri verecek ve yeni dini ve yardım kurumları kurulması için, benzeri öteki özel kurumlara sağlanmış olan gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.

Madde 43- Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk yurttaşları, inançlarına aykırı ya da dini ayinlerini bozucu herhangi bir işlem yapmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatilleri gününde mahkemelerde hazır bulunmaktan ya da herhangi bir yasal işlemin yapılmasından kaçınmaları nedeniyle, onların hiçbir hakkı ortadan kalmayacaktır.

Bununla birlikte, bu hüküm söz konusu Türk yurttaşlarının, kamu düzeninin korunması bakımından, öteki bütün Türk yurttaşlarının bağlı olduğu yükümlerden bağışık kılmayacaktır.

Madde 44- Türkiye, işbu kesimin yukarıdaki maddelerinin, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklara ilişkin bulunduğu ölçüde; uluslararası toplumu ilgilendirici nitelikte yükümler getirdiğini ve onların Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altına konulmasını kabul eder. İşbu hükümler Milletler Cemiyeti Meclisinde çoğunlukla alınan bir karar olmaksızın değiştirilemeyecektir. Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya Milletler Cemiyeti Meclisinde işbu maddeler konusunda, yöntemine uygun biçimde, çoğunlukla kabul edilecek olan herhangi bir değişikliği reddetmemeyi bu antlaşma ile yükümlenirler.

Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin bu yükümlülüklerden herhangi birine aykırılık olması ya da olma tehlikesi üzerine, buna Meclisin dikkatini çekmeye yetkili olacağını ve Meclisin, duruma göre, uygun ve etkin sayılacak bir davranışta bulunabileceğini ve yönerge verebileceğini kabul eder.

Bundan başka, Türkiye, işbu maddelere ilişkin hukuksal ya da edimsel sorunlarda, Türkiye Hükümeti ile bağıtlı öteki devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden herhangi bir devlet arasında görüş ayrılığı ortaya çıkınca bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti antlaşmasının 14. Maddesi uyarınca, uluslararası nitelikte bir anlaşmazlık gibi sayılmasını kabul eder.

Türkiye Hükümeti bu türden olan herhangi bir anlaşmazlığın, öteki taraf istekte bulunursa, Uluslararası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Daimi Divan kararı kesin ve Milletler Cemiyeti Antlaşmasının 13. Maddesi uyarınca verilmiş bir kararın güç ve hükmünün tıpkısına sahip olacaktır.

Madde 45- İşbu kesim hükümleri ile Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıkları için tanınan haklar, Yunanistan tarafından da, kendi topraklarında bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.

BÖLÜM: II
MALİ HÜKÜMLER
KESİM: I

OSMANLI DEVLET BORÇLARI
(Düyunu Umumiyei Osmaniye)

Madde 46- İşbu kesime ekli çizelgede gösterilen Osmanlı Devlet Borçları, gene bu kesimde belirtilen koşullar içinde, Türkiye ile 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında yararlarına Osmanlı Devleti'nden toprak katılmış olan devletler ve işbu antlaşmanın 12 ve 15. Maddelerinde söz konusu olan adaların ve işbu maddenin son fıkrasında belirlenen toprakların kendilerine bırakıldığı devletler ve son olarak, bu antlaşma uyarınca Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Asya toprakları üzerinde yeni kurulan devletler arasında bölüşülecektir. Bundan başka, yukarıda anılan bütün devletlerin, 53. Maddede gösterilen günlerden başlayarak, öteki devletlere yükletilmiş katılma paylarından artık hiçbir biçimde sorumlu tutulmayacaktır.

1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı egemenliği altında olup, Türkiye'nin işbu antlaşmanın 2. Maddesinde belirlenen sınırları dışında bulunan Trakya arazisi, Osmanlı Devlet Borçları'nın bölüşülmesi konusunda bu antlaşma uyarınca, Osmanlı Devleti'nden ayrılmış gibi sayılacaktır.

Madde 47- Osmanlı Devlet Borçları İdare Kurulu (Meclisi), işbu kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde gösterilen borçlanmalara ilişkin olup ilgili devletlerden her birine düşen yıllık taksitlerin tutarını, bu antlaşmanın yürürlüğe konulduğu günden başlayarak, 3 ay içinde 50. ve 51. Maddelerde konulan ilkelere göre saptayacak ve bu tutarı sözü geçen devletlere bildirecektir.

Bu devletler Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kurulu'nun bu konudaki çalışmalarını izlemek üzere İstanbul'a yetkili temsilciler gönderebileceklerdir.

İşbu maddede yazılı ilkelerin uygulanmasına ilişkin olarak ilgili taraflar arasında çıkabilecek her türlü anlaşmazlıklar, 1. Fıkrafta belirtilen bildiri-

min yapılmasından sonra en çok bir ay içinde Milletler Cemiyeti Meclisinin göstereceği bir hakeme götürülecek ve bu hakem en çok üç ay içinde kararını verecektir. Hakeme ödenecek ücret Milletler Cemiyeti Meclisince saptanacak ve öteki hakemlik harcamaları ile birlikte, ilgili taraflara yüklenecektir. Hakemin kararları kesin olacaktır. Hakeme başvurma yıllık taksitlerin ödenmelerini geciktirmeyecektir.

Madde 48- İşbu kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde gösterilen Osmanlı Devlet Borçlarının aralarında bölüşüleceği devletlerden, Türkiye'den başkaları, 47. Maddede söz konusu olan yıllık taksitlerden kendilerine düşen paylar için, anılan madde gereğince, onlara yapılacak bildirim gününden başlayarak üç ay içinde, Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kurulu'na kendi paylarının ödenmesinin güvencesi olarak, yeterli miktarda sağlanca (rehin) göstereceklerdir. Yukarıda yazılı süre içinde anılan sağlancalar gösterilmez ya da gösterilen sağlancaların uygun olup olmadığı konusunda anlaşmazlık çıkarsa, işbu antlaşmayı imzalayan herhangi bir devletçe, Milletler Cemiyeti Meclisine başvurulabilecektir.

Milletler Cemiyeti Meclisi, karşılık olarak gösterilen gelirlerin toplanması işini, Türkiye'nin dışında, aralarında devlet borçlarının bölüşüleceği devletlerde mevcut bulunan uluslararası maliye örgütlerine emanet bırakılabilecektir. Milletler Cemiyeti Meclisinin kararları kesin olacaktır.

Madde 49- İlgili devletlerden her birine düşen yıllık taksit tutarının. 47. Madde hükümlerine göre kesinlikle saptanmasına girildiği günden başlayarak bir aylık süre içinde, işbu kesime bağlı çizelgenin (A) Bölümünde gösterilen Osmanlı Devlet Borçları'nın nominal anaparasının bölüştürülmesi biçimini saptamak üzere Paris'te bir komisyon toplanacaktır. Bu bölüşme, yıllık taksitlerin dağılımı için kabul edilmiş olan oranlara göre ve borç sözleşmeleri ile işbu kesimin hükümleri göz önünde tutularak yapılacaktır.

Birinci fıkrada anılan komisyon Türkiye Hükümetinin bir temsilcisi ile Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kurulu'nun bir temsilcisinden ve Birleştirilmiş Borçlar ile Rumeli Demiryolu Tahvilleri (Lots Turcs) dışındaki, borçlarla ilgili olanların bir temsilcisinden ve ilgili devletlerden her birinin atayacağı temsilcilerden oluşacaktır. Komisyonunda anlaşmaya varılamayan bütün işler 47. Maddenin 4. Fıkrasında yazılı hakeme götürülecektir.

Türkiye kendi payı için yeni borç senetleri çıkarmaya karar verirse, Türkiye Hükümeti temsilcisi ile Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kurulu

temsilcisinden ve Birleştirilmiş Borçlar ile Rumeli Demiryolu Tahvilleri dışındaki borçlar temsilcilerinden oluşan bir komite aracılığı ile her şeyden önce Türkiye'ye ilişkin olmak üzere, borçların anaparasının bölüşümü yapılacaktır. Yeniden çıkarılacak borç senetleri komisyona verilecek ve komisyon, Türkiye'nin aklanmasını ve Osmanlı Devlet Borçları'ndan kendilerine birer pay yüklenen öteki devletlere karşı senet sahiplerinin haklarını gösteren koşullar içinde, söz konusu senetlerin sahiplerine verilmesini sağlayacaktır. Osmanlı Devlet Borçları'ndan her devletin payını temsil etmek üzere çıkarılacak senetler, Bağlıklı Yüksek Taraflar ülkelerinde her türlü damga resminden ya da söz konusu senetlerin çıkarılmasından doğacak başkaca vergilerden bağışık tutulacaktır.

İlgili devletlerden her birine düşen yıllık taksitlerin ödenmesi, nominal anaparanın bölüşülmesine ilişkin bu maddede yazılı bulunan hükümler nedeniyle, ertelenmeyecektir.

Madde 50- 47'nci Maddede yazılı yıllık taksitlerin ve 49. Maddede söz konusu olan Osmanlı Devlet Borçları nominal anaparasının bölüşülmesi aşağıdaki biçimde yapılacaktır:

Birincisi: 17 Ekim 1912 tarihinden önceki borçlar ile onlara ilişkin yüklemeler, 1912-1913 Balkan Savaşları sonucunda bulunduğu durumda, Osmanlı ile savaş sonunda Osmanlı Devleti'nden kendilerine toprak ayrılan Balkan Devletleri ile işbu antlaşmanın 12. ve 15. Maddelerinde söz konusu Adaların kendilerine verildiği devletler arasında bölüşülecek ve bu savaşlara son veren antlaşmaların ya da daha sonra yapılmış antlaşmaların yürürlüğe konulmasından sonra ortaya çıkan toprak değişiklikleri göz önünde tutulacaktır.

İkincisi: Bu ilk bölüşmeden sonra, Osmanlı Devleti'nin üzerinde kalan borçlar ile onlara ilişkin yıllık taksitler artığına, Osmanlı Devleti'nce 17 Ekim 1912 tarihi ile 1 Kasım 1914 tarihi arasında yapılan borçlar ve bunlara ilişkin yıllık taksitler eklenince çıkacak toplam Türkiye ve Asya'da yeni kurulmuş olup işbu antlaşma uyarınca Osmanlı Devletinden kendilerine toprak ayrılan devletler ve sözü geçen antlaşmanın 46. Maddesi'nin son fıkrasında belirtilen toprak kendisine bağlanan devlet arasında bölüşülecektir.

Anaparanın bölüşülmesi, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması gününde her borçlanmanın anaparasının tutarı üzerinden yapılacaktır.

Madde 51- 50'nci Maddede açıklanan bölüşüm sonucu olarak Osmanlı Devlet Borçları'nın yıllık taksitlerinden ilgili devlete düşen pay aşağıdaki gibi saptanacaktır:

Birincisi: 50'nci Maddenin 1. Fıkrasında açıklanan bölüşüm için, önce 12. ve 15. Maddelerde sözü geçen Adalar ile Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti'nden ayrılan toprakların tümüne düşecek pay tutarının saptanmasına girişilecektir.

İşbu payın 50. Maddenin birinci fıkrası hükümleri gereğince bölüşülecek yıllık taksitler toplamına göre tutarı, söz konusu Adalar ve ayrılan ülkelerin, birlikte olarak, genel gelirleri toplamı ortalamasının, 1907 yılında konulan ek gümrük vergisi gelirleri ile birlikte, 1910-1911 ve 1911-1912 bütçe yılları arasında Osmanlı Devleti'nin genel gelirler toplamı ortalamasıyla eş oranda olacaktır.

Böylece saptanacak tutar, kendilerine yukarıdaki fıkra söz geçen toprakların verildiği devletler arasında daha sonra bölüşülecek ve bunun sonucu olarak, söz konusu devletlerden her birine düşecek payın, aralarında bölüşülecek genel toplama oranla tutan bu devletlerden her birine bağlanan toprakların gelirleri ortalamasının, Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti'nden ayrılan toprakların ve 1910-1911 ve 1911-1912 bütçe yılları içindeki genel gelirleri ortalamasıyla eş oranda olacaktır. İşbu fıkra söz konusu gelirlerin hesaplanmasında gümrük gelirleri sayılmayacaktır.

İkincisi: 46. Maddenin son fıkrasında sözü geçen topraklarla birlikte, işbu antlaşma uyarınca Osmanlı Devleti'nden ayrılan topraklara gelince, ilgili devlete düşen payın, 50. Maddenin 2.Fıkrası hükümlerine göre bölüşülecek yıllık taksitlerinin genel toplamına oranı, ayrılan ülkenin ortalama gelirinin, 1910-1911 ve 1911 ve 1911-1912 bütçe yıllarında (1907 yılında konulan ek gümrük vergileri gelirleri ile birlikte) Osmanlı Devleti'nin ortalama genel gelirlerinden, 1. Fıkra söz geçen topraklar ve Adalar payı çıkarıldıktan sonra bulunacak tutarın oranıyla eş olacaktır.

Madde 52- İşbu kesime bağlı çizelgenin (B) Bölümünde yazılı avanslar Türkiye ile 46. Maddede anılan öteki devletler arasında aşağıdaki koşullara göre bölünecektir:

Birincisi: Çizelgede belirli olup 17 Ekim 1912'de var olan avanslar konusunda işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması gününde ödenmemiş anapara var ise, bu anapara ve 53. Maddenin 1. Fıkrasında yazılı günlerden beri toplanmış faizler ile söz konusu günlerden beri yapılan ödemeler, 50.

Maddenin 1. ve 51. Maddenin gene 1. Fıkrasında belirtilmiş hükümlere göre bölüşülecektir.

İkincisi: İşbu ilk bölüşme sonucunda Osmanlı Devleti'ne düşen paralar ve çizelgede belirtilmiş olup devletin 17 Ekim 1912 tarihi ile 1 Kasım 1914 tarihi arasında anlaşmaya bağladığı avanslar ve işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması gününde eğer var ise, ödenmemiş olan anapara ile 1 Mart 1920 tarihine kadar toplanmış faizler ve o günden beri yapılan ödemeler 50. Maddenin 2. ve 51. Maddenin 2. Fıkralarında belirtilen hükümlere göre bölüşülecektir.

Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kurulu söz konusu avanslardan ilgili devletlerin her birine düşen pay tutarını, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak, 3 aylık süre içinde saptayacak ve bu tutarı söz konusu devletlere bildirecektir.

Türkiye dışındaki devletlere yüklenen paralar, söz konusu devletlerce Devlet Borçları Yönetim Kurulu'na ödenecek ve bu kurulca da, ya alacaklılara ya da Türkiye'nin anılan devletler hesabına gerek faiz, gerek anapara akçesi olarak ödemiş bulunduğu paralar tutarını karşılayıncaya kadar, Türkiye Hükümeti hesabına gelir yazılacaktır.

Yukarıda fıkrada öngörülen ödemeler, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak, eşit 5 yıllık taksit ile yapılacaktır. Bu ödemelerin Osmanlı Devleti alacaklılarına yapılacak bölümü, avans sözleşmesinde yazılı yıllık faizleri içerecek ve Türkiye Hükümetine düşen bölümü ise faizsiz ödenecektir.

Madde 53- Balkan Savaşları sonunda kendilerine Osmanlı Devleti'nden toprak ayrılmış olan devletlerin borçlu olup işbu kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde yazılı Osmanlı Devlet Borçları'nı yıllık taksitleri, söz konusu toprakların anılan devletlere geçmelerini açıklayan, antlaşmaların yürürlüğe konulması gününden başlayarak ödenmesi gerekecektir. 12. Maddede belirtilen adalara gelince, bunların yıllık taksitinin 1/14 Kasım 1913 tarihinden başlayarak ve 15. Maddede söz konusu olan adaların yıllık taksitinin ise 17 Ekim 1912 tarihinden başlayarak ödenmesi gerekecektir.

İşbu antlaşma gereğince Osmanlı Devleti'nden ayrılan Asya'daki topraklar üzerinde yeni kurulmuş devletlerin ve 46. Maddenin son fıkrasında yazılı topraklar kendisine bağlanan devletin borçlu oldukları yıllık taksitlerin 1 Mart 1920 tarihinden başlayarak ödenmesi gerekecektir.

Madde 54- İşbu kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde sayılan 1911, 1912 ve 1913 Hazine Tahvilleri, sözleşmelerde saptanan ödeme gününden başlayarak, 10 yıllık bir süre içinde kararlaştırılmış faizleri ile birlikte ödenecektir.

Madde 55- Türkiye ile birlikte, 46. Maddede anılan devletler, işbu kesime bağlı çizelgenin (A) Bölümünde belirtildiği üzere, Osmanlı Devlet Borçları'ndan kendilerine düşen ve 53. Maddede belirtilen günlerden başlayarak, ödenmesi gerektiği halde ödenmemiş bulunan yıllık taksitler tutarını, Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kurulu'na ödeyeceklerdir. Bu ödeme işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak, 20 yılda eşit taksitler ile ve faizsiz olarak yapılacaktır.

Türkiye'den başka devletlerce Devlet Borçları Yönetim Kurulu'na ödenen yıllık taksitler bu kurulca, söz konusu devletler hesabına Türkiye tarafından ödenmiş olan paraların tutarını karşılayıncaya kadar, Türkiye'nin henüz borçlu bulunduğu toplanmış taksitlerden çıkarılacaktır.

Madde 56- Bundan böyle, Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kurulu'nda Alman, Avusturyalı ve Macar senet sahiplerinin temsilcileri bulunmayacaktır.

Madde 57- Osmanlı Devlet Borçları borç ve avanslarına ve karşılığı Mısır vergisi ile sağlanmış olan, 1855, 1891 ve 1894 Osmanlı borçlanmalarına ilişkin faiz kuponlarının sunulması süreleri ile söz konusu borçlanmalardan kurası çıkmış olan senetlerin ödenmesi için sunma süreleri, Bağlı Yüksek Tarafların topraklarında 29 Ekim 1914 tarihinden başlayarak, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından sonra 3 ayın bitimine kadar ertelenmiş sayılacaktır.

KESİM: II

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

Madde 58- Bir yandan Türkiye, öte yandan (Yunanistan dışında) öteki Bağlı Devletler, gerek Türkiye ile bu devletlerin, gerek (tüzel kişiler de kapsamı içine girmek üzere) onların uyruklarının 1 Ağustos 1914 tarihi ile bugünkü antlaşmanın yürürlüğe konulması günü arasında geçen süre içinde, gerek savaş eylemleri, gerek haciz, el koyma, kullanım ya da zorallım önlemleri yüzünden doğan, kayıp, zarar ve ziyanlar nedeniyle her türlü para isteklerinden, karşılıklı olarak vazgeçerler.

Bununla birlikte, yukarıdaki hüküm işbu antlaşmanın III. Bölümünde yazılı hükümleri (Ekonomik hükümler) zedelemeyecektir.

Almanya ile yapılan 28 Haziran 1919 tarihli Barış Antlaşmasının 259. Maddesinin 1. Fıkrası ve Avusturya ile yapılan 10 Eylül 1919 tarihli Barış Antlaşmasının 210. Maddesinin 1. Fıkrası gereğince, Almanya ve Avusturya tarafından devredilmiş olan altın para üzerindeki her türlü haklarından, Türkiye (Yunanistan dışarıda kalmak üzere) öteki Bağlı Devletler yararına vazgeçer.

Birinci Tertip Türk Tahvilleri konusunda, gerek 20 Haziran 1331 (3 Temmuz 1915) tarihli sözleşme ile gerek bu tahvillerin arkasında yazılı metne göre, Osmanlı Devlet Borçları Yönetim Kurulu'na yüklenmiş olan bütün ödeme yükümleri ortadan kaldırılmıştır.

Bunun gibi, Türkiye, Osmanlı Hükümeti'nce İngiltere'ye ısmarlanmış olup Britanya Hükümeti'nce 1914 yılında el konulmuş savaş gemileri için ödenmiş bulunan paraların geri verilmesini, ne Britanya Hükümetinden, ne de onun uyruklarından istememeği kabul eder ve bu konuda her türlü isteklerinden vazgeçer.

Madde 59- Yunanistan, savaş yasalarına aykırı olarak Anadolu'da Yunan ordusunun ya da yönetiminin eylemlerinden doğan zararların onarımı yükümünü tanır.

Öte yandan, Türkiye, Yunanistan'ın savaşın uzamasından ve onun sonuçlarından doğan parasal durumunu göz önünde tutarak onarım konusunda Yunan Hükümeti'ne karşı her türlü isteklerinden kesinlikle vazgeçer.

Madde 60- Gerek Balkan Savaşları sonucunda, gerek işbu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nden kendilerine toprak verilmiş ya da verilmekte olan devletler, Osmanlı Devleti'nin işbu topraklar üzerindeki bütün taşınır ve taşınmaz mallarına, karşılık ödemededen sahip olacaklardır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, 26 Ağustos 1324 (8 Eylül 1908) ve 20 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) tarihli iradelerin (padişahın kararları) Hazine-i Hassa'dan (Sarayın mal ve mülkü) devlete geçirilmesini emrettiği taşınır ve taşınmaz mallar ile 30 Ekim 1918'de Hazine-i Hassaca kamu hizmetleri için yönetilmekte bulunmuş olan taşınır ve taşınmaz mallar, söz konusu devletlerin bu mallara ilişkin konularda Osmanlı Devleti yerine geçmeleri gerekeceğinden, bu mallar üzerinde kurulmuş olan vakıflar geçerli sayılmak üzere, yukarıdaki fıkrada anılan taşınır ve taşınmaz malların kapsamı içine girecektir.

Gerek Balkan Savaşları sonucunda, gerek daha sonra Yunanistan'a geçmiş olan eski Osmanlı Devleti toprakları üzerinde bulunup Hazine-i Hassa'dan devlete geçen taşınır ve taşınmaz mallar konusunda Türkiye Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında çıkan anlaşmazlık, yapılacak bir Hakem Anlaşmasıyla ve 1-14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'na ekli 2 sayılı özel protokol gereğince, La Haye'de bir Hakem Mahkemesine sunulacaktır.

Bu maddenin hükümleri Hazine-i Hassa adına tescilli ya da onun yönetiği, işbu maddenin 2. ve 3. Fıkralarında öngörülme, taşınır ve taşınmaz malların hukuksal niteliğini değıştirmeyecektir.

Madde 61- İşbu antlaşma gereğince Türkiye'den başka bir devletin uyruğuna geçmiş olup sivil ve askeri emeklilik ve açıkta tutulma, yetim ve dul maaşlarından yararlananlar, maaşları nedeniyle Türkiye Hükümeti'ne karşı hiçbir istekte bulunamayacaklardır.

Madde 62- Almanya ile 28 Haziran 1919'da yapılan Versailles Barış Antlaşması'nın 261. Maddesi ve 10 Eylül 1919'da Avusturya ile 27 Kasım 1919'da Bulgaristan ile ve 4 Haziran 1920'de Macaristan ile yapılan Barış Antlaşmaları'nın konuyla ilgili maddeleri uyarınca, Türkiye'den alacaklı bulundukları bütün alacakların öteki Bağlı Devletler'e geçirilmesini (transferi) Türkiye kabul eder.

Öteki Bağlı Devletler, bu konuda Türkiye'ye düşen borçlardan onu aklar.

Türkiye'nin Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan'dan alacakları da sözü geçen Bağlı Devletlere geçirilmiştir.

Madde 63- Türkiye Hükümeti, öteki Bağlı Devletler'le anlaşmış olarak, savaştan sonra Türkiye'ye satılacak malların tutarına karşılık olarak Alman Hükümeti'nin Türkiye Hükümeti'nce çıkarılan kâğıt paraları belirli bir kambiyo fiyatı ile kabul edeceği konusunda savaş sırasında üstlendiği yüklemelerden Alman Hükümeti'ni akladığını açıklar.

BÖLÜM: III

EKONOMİK HÜKÜMLER

Madde 64- Bu Bölümde "Müttefik Devletler" teriminden anlaşılan Türkiye'nin dışındaki Bağlı Devletler'dir. "Müttefikler uyrukları" terimi, Türkiye'nin dışındaki, Bağlı Devletler uyruklarından olanların ya da bu devletlerden birinin koruyuculuğu altındaki bir devlet ya da ülke uyrukla-

rından olan gerçek kişiler, ortaklıklar, dernekler (associations) ve kuruluşları (etablissemments) kapsamaktadır.

Bu bölümün "Müttefikler uyruklarına" ilişkin hükümlerinden, Müttefik Devletler uyruğuna sahip olmamakla birlikte, gerçekte bu devletlerce korunmakta bulunmaları nedeniyle, Osmanlı makamlarınca Müttefik uyruğu gibi işleme bağlı tutulmuş ve bu yüzden zarar görmüş olan kişiler de yararlanacaktır.

KESİM: I

MALLAR, HAKLAR VE ÇIKARLAR

Madde 65- 29 Ekim 1914 tarihinde Müttefik Devletler uyruğu bulunan kişilerin olup işbu antlaşmanın yürürlüğe konulduğu gün Türk kalacak topraklar üzerinde kimliği belirlenecek mallar, haklar ve çıkarlar, bulundukları durumda, hak sahiplerine hemen geri verilecektir.

Buna karşılık, Türk uyruklarının olup 29 Ekim 1914 tarihinde Müttefik Devletler'in egemenliği ya da koruyuculuğu altında bulunan ya da Balkan Savaşları sonunda Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bugün söz konusu devletlerin egemenliği altında tutulan topraklar üzerinde kimliği belirlenebilecek mallar, haklar ve çıkarlar da, bulundukları durumda, hak sahiplerine hemen geri verilecektir.

Bundan başka, bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nden ayrılmış topraklar üzerinde bulunup Türk uyruklarının olan ve Müttefik Devletler makamlarınca arıtmalara ya da başkaca olağanüstü önlemlere konu olmuş bulunan mallar, haklar ve çıkarlar konusunda da aynı işlem uygulanacaktır.

İşbu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nden ayrılan bir ülkede bulunup Osmanlı Hükümeti'nce olağanüstü savaş önlemlerine konu olduktan sonra, o ülkede egemenliğini sürdüren Bağlı Devlet'in bugün elinde bulunan kimliği belirlenebilecek mallar, haklar ve çıkarlar meşru hak sahiplerine, bulundukları durumda, geri verilecektir. Söz konusu ülke üzerinde egemenliğini sürdüren Bağlı Devlet'çe arıtılmış olan taşınmaz mallara da aynı işlem uygulanacaktır. Kişiler arasında bunların dışındaki bütün hak istekleri, yetkili yerel mahkemeler önünde ileri sürülecektir.

Üzerinde hak ileri sürülen malların kimliğine ya da geri verilmesine ilişkin bütün anlaşmazlıklar bu Bölümün V. Kesiminde yazılı Karma Hakem Mahkemesi'ne sunulacaktır.

Madde 66- 65. Maddenin birinci ve ikinci fıkraları hükümlerinin yerine getirilmesi için, Bağlı Yüksek Taraflar, hak sahiplerini, en ivedi bir

yöntem ile kendilerinin rızası olmaksızın yüklenmiş olabilecek her türlü yüklem ya da yararlanma haklarından (charges ou servitudes) arınmış olarak malları, hakları ve çıkarlarına tasarruf edecek duruma koyacaklardır. Söz konusu mallar, haklar ve çıkarları, geri verme işlemini yapacak olan hükümetten daha önce doğrudan doğruya ya da dolayısıyla elde etmiş olup da, geri verme yüzünden zarar görmüş bulunacak üçüncü kişilerin zarar-giderimi de o hükümete düşecektir. İşbu zarar-giderim konusunda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözülmesi genel mahkemelerin (tribunaux de droit commun) yetkisi içine girecektir.

Öteki bütün durumlarda, zarar-giderim için ilgili kişilere karşı dava açmak zarar gören üçüncü kişilere düşecektir.

Bu amaçla, düşman malları, hakları ve çıkarları üzerinde Bağlı Yüksek Taraflarca girilen bütün kullanım işlemleri ve başkaca olağanüstü savaş önlemleri, arıtma işlemi henüz sona ermemiş ise, hemen kaldırılacak ve durdurulacaktır. Sahiplerinin istekleri, söz konusu mallar, haklar ve çıkarlar, kimliği belirlenir belirlenmez, geri verilmek üzere yerine getirilecektir.

65. Madde ile geri verilmesi öngörülen mallar, haklar ve çıkarlar, işbu antlaşmanın imzası tarihinde Bağlı Yüksek Tarafların Hükümetlerinden birinin makamlarınca arıtılmış bulunuyorsa, bu hükümet, arıtma tutarını sahiplerine ödeyerek, söz konusu mallar, haklar ve çıkarları olduğu gibi geri vermek zorunluluğundan kurtulacaktır. Eğer sahibinin isteği üzerine, V. Kesimde öngörülen Karma Hakem Mahkemesi, arıtmanın, değer fiyatı sağlayacak koşullar içinde yapılmamış olduğuna karar verirse, bu mahkeme taraflar arasında bir antlaşmaya varılmadığı durumda, haklı göreceği ölçüde arıtma tutarını artırabilecektir. Mal sahibi ile varılacak anlaşma ya da sözü geçen Karma Hakem Mahkemesi kararı tarihinden başlayarak iki aylık süre içinde ödeme yapılmamış ise, söz konusu mallar ve çıkarlar geri verilecektir.

Madde 67- Bir yandan Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, öte yandan Türkiye, kendi orduları ve yönetim makamlarınca Türkiye topraklarında ya da Yunanistan, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti topraklarında bulunan her türlü taşınmaz malların ülkelerinde aranması ve geri verilmesi konusunda hem gerekli yönetsel önlemler alınması, hem de ilgili bütün belgelerin teslimi yolu ile kolaylık gösterilmesini, karşılıklı olarak, yükümlenirler.

Bu araştırma ve geri verme Alman, Avusturya, Macar ve Bulgar orduları ve yönetim makamlarınca Yunan, Romanya ya da Sırp-Hırvat-Sloven Devleti toprakları üzerinde (saisis ou se'cjuestres) olup da Türkiye'ye ya da onun uyruklarına geçirilmiş bulunan yukarıda söz konusu eşya ile Yunan, Romanya ya da Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ordularınca Türk topraklarından alınarak ya da haczedilerek Yunanistan'a, Romanya'ya ya da Sırp-Hırvat-Sloven Devleti'ne ya da onların uyruklarına geçirilmiş olan eşya içinde yerine getirilecektir.

Bu araştırma ve geri vermeye ilişkin dilekçeler, antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinden başlayarak, altı ay içinde sunulacaktır.

Madde 68- Türkiye'nin Yunan ordusunca işgal edilmiş bulunan bölgelerinde Yunan makamları ya da yönetimi ile Türk uyrukları arasında yapılmış sözleşmelerden doğan borçlar, işbu sözleşmelerde yazılı koşullar içinde, Yunan Hükümeti'nce ödenecektir.

Madde 69- 1 Ağustos 1914'de yararlandıkları rejim gereğince, Müttefik Devletler uyruklarının ve mallarının bağlı olmadığı hiçbir vergi, resim ya da ek resim, 1922-1923 Bütçe yılından önceki Bütçe yılları için, söz konusu uyruklardan ya da onların malları üzerinden alınmayacaktır.

1922-1923 Bütçe yılından önceki yıllar için 15 Mayıs 1923 tarihinden sonra vergi alınmış bulunuyor ise, işbu antlaşma yürürlüğe konulur konulmaz, bu paralar hak sahiplerine geri verilecektir.

15 Mayıs 1923 tarihinden önce alınan paralar konusunda hiçbir istekte bulunulamayacaktır.

Madde 70- 65, 66, 68 ve 69. Maddelere dayanan istekler, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak, 6 aylık süre içinde yetkili makamlar önünde ve bu yoldan anlaşmaya varılamazsa, gene bu antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinden başlayarak 12 aylık bir süre içinde Karma Hakem Mahkemesi önünde ileri sürülecektir.

Madde 71- Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ya da onların uyrukları, kendi mal, hak ve çıkarları konusunda 29 Ekim 1914 tarihinden önce Osmanlı Hükümeti önünde istek ileri sürmüş ya da dava açmış bulunuyorsa, işbu bölümün hükümleri, söz konusu istekler ya da davaları hiçbir biçimde zedelemeyecektir. Britanya, Fransa, İtalya, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven hükümetleri önünde Osmanlı Hükümeti ya da uyruklarınca ileri sürülen istekler ya da açılan davalar konusunda da aynı işlem yapılacaktır. Bu istekler ya da davalar Türkiye Hükümeti ve bu maddede adları geçen öteki hükümetler önünde,

kapitülasyonların kaldırılmış olması da göz önünde tutularak, aynı koşullar içinde izlenecektir.

Madde 72- Bugünkü antlaşma ile Türk kalan topraklar üzerinde Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'ın ya da onların uyruklarının olup da işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce Müttefik Hükümetlerce alınmış ya da işgal edilmiş bulunan mallar, haklar ve çıkarlar, söz konusu hükümetler ile Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan hükümetleri ya da onların ilgili uyrukları arasında gerekli anlaşmaların (arrangements) yapılmasına kadar, Müttefik Hükümetler'in ellerinde kalacaktır. Eğer bu mallar, haklar ve çıkarlar arıtılmış ise, bu arıtma işlemi doğrulanmaktadır.

İşbu antlaşma ile Türkiye'den ayrılmış olan ülkeleri yöneten (exerçant l'autorite) hükümetler bu antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinden başlayarak bir yıl içinde, o ülkelerde bulunan Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ya da onların uyruklarının malları, hakları ve çıkarlarını arıtabileceklerdir.

Şimdiye kadar yapılmış olsun ya da olmasın, arıtmaların tutarı, eğer bu mallar Alman, Avusturya, Macar ve Bulgar devletlerinin ise, ilgili devlet ile yapılmış olan Barış Antlaşması uyarınca kurulmuş Onarım Komisyonuna (Commission de Reparations) ödenecektir. Eğer arıtılan mallar özel kişilerin ise, tutarları doğrudan doğruya sahiplerine verilecektir.

Bu maddenin hükümleri Osmanlı Anonim Ortaklıkları'na uygulanamaz.

İşbu maddede öngörülen önlemler nedeniyle Türkiye Hükümeti hiçbir biçimde sorumlu olmayacaktır.

KESİM: II

SÖZLEŞMELER VE SÜRE AŞIMLARI

Madde 73- 82. Maddede tanımlandığı üzere, sonradan düşman durumuna gelmiş olan taraflar arasında o maddede yazılı tarihten önce yapılmış olup aşağıda gösterilen türlerdeki sözleşmeler, içerdikleri hükümlere ve işbu antlaşmanın hükümlerine bağlı bulunmak koşulu ile yürürlükte kalırlar.

a) Taşınmaz malların satışına ilişkin sözleşmeler (satış işlemi yöntemi-ne uygun biçimde henüz gerçekleştirilmiş olmasa bile, 82. Madde uyarınca tarafların düşman durumuna geldiği günden önce teslim işlemi fiilen yapılmış ise);

b) Özel kişiler arasında yapılmış kira, kira bedeli ve kira vaadi sözleşmeleri (baux, contrats de location et promesses de location);

c) Özel kişiler arasında yapılan maden, orman ya da tarım topraklarının işletilmesine ilişkin sözleşmeler;

d) İpotek, teminat (gage) ve emanet (nantissement) sözleşmeleri;

e) Bağlı oldukları yasaya göre ortaklarının kendilerinden başka bir kişiliği bulunmayan kollektif ortaklıklarına (partnerships) uygulanmamak üzere, ortaklık kurucu sözleşmeleri;

f) Konusu ne olursa olsun, gerçek kişiler ya da ortaklıklar ile devlet, iller belediye ve benzeri öteki yönetsel tüzel kişiler arasında yapılan sözleşmeler;

g) Aile hukukuna ilişkin sözleşmeler;

h) Bağışlara ya da ne nitelikte olursa olsun, kazandırmalara (teberru, liberalites) ilişkin sözleşmeler.

İşbu madde, sözleşmelere, yapıldıkları sırada kendiliklerinden taşıdıkları değerden başka bir değer verilmesi için ileri sürülemez.

İşbu madde ayrıcalık sözleşmelerine uygulanmayacaktır.

Madde 74- Sigorta sözleşmeleri için işbu kesimin ekinde yazılı hükümler uygulanır.

Madde 75- 73. ve 74. Maddelerde sayılan sözleşmeler ve ayrıcalık sözleşmeleri dışarıda tutulmak üzere, sonradan birbiriyle düşman durumuna gelen kişiler arasında yapılmış sözleşmeler, tarafların düşman oldukları tarihten başlayarak kaldırılmış sayılacaktır.

Bununla birlikte, sözleşmenin taraflarından her biri, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak üç ay içinde, gerekiyorsa, öteki tarafa sözleşmenin yapıldığı tarihin koşullar ile onun yürürlükte bırakılması istenildiği tarihin koşullar arasındaki farkı karşılayacak bir zarar giderim ödemek üzere, sözleşmenin uygulanması isteğinde bulunabilecektir. Bu zarar giderim, taraflar arasında bir anlaşmaya varılamazsa, Karma Hakem Mahkemesi'nce saptanacaktır.

Madde 76- İşbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce 73, 74 ve 75. Maddelerde yazılı sözleşmelerin Bağlı Devletler uyruklarından olan tarafları arasında ve özellikle bu sözleşmelerin sona erdirilmesi, sürdürülmesi, uygulama biçimi ya da onlarda değişiklik yapılmasıyla ilgili olarak ve ödenecek paranın türüne ya da kambiyo değerine ilişkin anlaşmalar da

bunun kapsamı içine girmek üzere, bütün işlemlerin (transaction) geçerliliği doğrulanmıştır.

Madde 77- 30 Ekim 1918'den sonra Müttefikler uyrukları ile Türk uyrukları arasında yapılmış sözleşmeler geçerli sayılıp genel hukuk hükümlerine bağlı olacaktır.

30 Ekim 1918 tarihinden sonra, 16 Mart 1920 tarihine kadar, İstanbul Hükümeti ile yöntemine uygun biçimde yapılmış sözleşmeler de geçerli sayılıp genel hukuk hükümlerine bağlı olacaktır.

16 Mart 1920'den sonra İstanbul Hükümeti ile yöntemine uygun biçimde ve bu hükümetin etkin yetkili yönetimi altındaki ülkelerle ilgili olarak yapılmış bütün sözleşmeler ile anlaşmalar, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak üç aylık bir süre içinde, ilgililerin istemeleri üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulacaktır. Bu sözleşmeler gereğince yapılmış olan ödemeler, ödemeyi yapmış olan tarafın kredisine, yöntemine uygun biçimde geçirilecektir.

Onaylanmazsa, ilgili tarafın, eğer gerekiyorsa, doğrudan doğruya ve gerçekten gördüğü zararı karşılayacak ölçüde bir zarar-giderim hakkı olacak ve bu zarar-giderim, anlaşma yolu ile bir çözüm bulunamazsa, Karma Hakem Mahkemesi'nce saptanacaktır.

Bu maddenin hükümleri ne ayrıcalık sözleşmelerine, ne de ayrıcalığın geçirimine uygulanamaz.

Madde 78- Sonradan düşman durumuna gelmiş taraflar arasında, ayrıcalık sözleşmeleriyle ilgili olarak ortaya çıkan ya da yukarıda anılan 6 aylık sürenin sona ermesinden önce ortaya çıkabilecek olan bütün anlaşmazlıklar, Karma Hakem Mahkemesi'nce çözümlenecektir. Ancak, tarafsız devletlerin yasalarının uygulanması nedeniyle bu devletlerin ulusal mahkemelerinin yetkisi içine giren anlaşmazlıklar bu hükmün dışında kalacaktır.

Bu son durumda, söz konusu anlaşmazlıklar, Karma Hakem Mahkemesi'nce değil, bu ulusal mahkemelerce çözümlenecektir.

Bu madde uyarınca Karma Hakem Mahkemesi'nin yetkisi içine giren anlaşmazlıklara ilişkin şikâyetler, bu mahkemelerin kuruluşu gününden başlayarak 6 aylık bir süre içinde yapılmış olmalıdır. Bu süre sona erince, Karma Hakem Mahkemesi'ne sunulmamış olan anlaşmazlıklar, genel hukuk hükümlerine göre yetkili mahkemelerce çözümlenecektir.

Bu maddede hükümleri, ne savaş sırasında aynı ülkede oturmuş ve kişileri ile mallarına özgürce tasarruf etmiş olan bütün taraflar arasında yapılmış sözleşmelere, ne de tarafların düşman duruma girdikleri tarihten önce yetkili bir mahkemece hükme bağlanmış anlaşmazlıklara uygulanamaz.

Madde 79- Bağlı Yüksek Taraflar ülkeleri üzerinde düşmanlar arasındaki ilişkilerde süre aşımı, hakkın yitirimi ya da yasal sürenin geçişi nedeniyle davaya bakılması konularında, her türlü süreler, ister savaşın başlamasından önce, ister ondan sonra işlemeğe başlamış olsun, 29 Ekim 1914'den bugünkü antlaşmanın yürürlüğe konulmasını izleyen üç aylık bir sürenin sona ermesine kadar durdurulmuş sayılacaktır.

İşbu hüküm, özellikle faiz ve hisse senedi geliri kuponlarının sunulması sürelerine ve kura çıkıp ödenmesi gereken senetlerin ya da ödenecek başkaca herhangi bir senedin sunulma sürelerine uygulanır.

Romanya'ya ilişkin konularda, yukarıda yazılan süreler 27 Ağustos 1916 tarihinden başlayarak durdurulmuş sayılacaktır.

Madde 80- Düşmanlar arasındaki ilişkilerde, savaştan önce düzenlenmiş olan hiçbir ticaret senedi, yalnızca kabul ya da ödeme için gerekli süre içinde sunulmaması ya da savaş sırasında çekicilere ve cirantalara kabul edilmemek ya da ödenmemek nedeniyle bildirim yapılmaması ya da protesto ve herhangi bir işlemin eksik bulunması nedeniyle geçersiz sayılmayacaktır.

Eğer bir ticaret senedinin kabul ya da ödenmesi için sunulması zorunluğu ya da kabul edilmemesi ya da ödenmemesinin çekici ya da cirantalara bildirim zorunluluğu ya da o senedin protesto edilmesi zorunluluğu için gerekli süre, savaş sırasında sona ermiş ve senedi sunma ya da protesto etme ya da kabul etmeme ya da ödenmemesini bildirmek durumunda olan taraf bunu savaş sırasında yapmamış ise, senedi sunmak, kabul etmemek ya da ödenmemesini bildirmek ya da protestoda bulunmak için kendisine işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak üç aylık, süre tanınacaktır.

Madde 81- Ödenmesi zamanı gelmiş borçlara karşılık olarak savaştan önce yapılmış sağlanca ya da ipotekleri paraya çevirmek için savaş sırasında yapılmış olan satışlar, borçluya haber vermek üzere gerekli bütün işlemler yerine getirilmiş olmasa bile, borçlunun her türlü zarar ve ziyanlar konusunda hesapların sonuçlandırılması için alacaklıyı Karma Hakem

Mahkemesi'ne çağırabilmesi kesin hakkı saklı kalmak üzere geçerli sayılacaktır.

Mahkeme, taraflar arasındaki hesapları arıtmak, sağlanca ya da ipotek olarak verilen malın verilme koşullarını incelemek ve eğer alacaklı kötü niyetle davranmış ya da malın satışından kaçınmak için ya da bu satışın hakça bir fiyat ile yapılmasını sağlamak için elinde bulunan her olanağa başvurmamış ise, borçlunun satış nedeniyle uğradığı zararı gidermek gereğini alacaklıya yüklemek yetkisine sahip bulunacaktır.

Bu hüküm ancak düşmanlar arasında uygulanacak ve yukarıda yazılı işlemlerden 1 Mayıs 1923 tarihinden sonra yapılmış olanları kapsamaya-
caktır.

Madde 82- Bu kesimin anlamına göre, bir sözleşmenin taraflarını oluşturan kişiler, aralarında ticaretin fiilen olanaksız bulunduğu ya da bu kişilerden birinin bağlı olduğu yasalar, hükümet kararları ya da yönetmelikler ile ticaret yasaklandığı ya da yasalara aykırı bir nitelik aldığı tarihten başlayarak düşman sayılacaktır.

Sözleşme yapanlardan biri, savaş sırasında, onun için düşman olan bir ülkede oturarak kişi ve malları üzerinde özgürce tasarrufta bulunabilmiş olduğu bir durumda, Bağlıklı Yüksek Taraftarlardan birinin ülkesi üzerinde, (ortaklıklar da kapsamı içine girmek üzere) düşman kişiler ve onların temsilcileri (Agents) arasında yapılmış sözleşmeler 73, 74, 75, 79 ve 80. Maddeler hükümlerinin dışında kalarak genel hükümlere bağlı tutulacaktır.

Madde 83- İşbu kesimin hükümleri Japonya ile Türkiye arasında uygulanmayacak ve bu hükümlere konu olan sorunlar adı geçen iki ülkenin her birinde yerel yasalar uyarınca çözümlenecektir.

EK I.

YAŞAM SİGORTALARI

(1)

Bir sigortacı ile sonradan düşman olmuş bir kişi arasında yapılmış olan yaşam sigorta sözleşmeleri, savaş durumunun başlaması ya da o kişinin düşman olması nedeniyle, ortadan kaldırılmış sayılmayacaktır.

Yukarıdaki fıkraya göre ortadan kaldırılmış sayılmayan bir sözleşme hükümleri uyarınca savaş sırasında ödenmesi gerekmiş olan her sigorta edilmiş paranın savaştan sonra ödenmesi gerekecektir, işbu paraya,

ödenmesi gerekli olduğu zamandan ödendiği tarihe kadar, yıllık yüzde beş faiz eklenecektir.

Savaş sırasında sigorta primlerinin ödenmemesinden ya da sözleşme hükümlerinin uygulanmamasından dolayı eğer bir sözleşme hükümsüz ya da etkisiz kalmış ise, sigortalı kişi ya da vekilleri ya da hak sahipleri, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinden başlayarak on iki ay içinde her zaman poliçenin hükümsüz kaldığı ya da ortadan kalkmış sayıldığı günkü değerini sigortacıdan yıllık yüzde beş faiziyle birlikte isteyebileceklerdir.

Yaşam sigorta sözleşmeleri, 29 Ekim 1914 tarihinden önce imza edilip sözleşmelerin hükümlerine göre primlerin ödenmemesinden dolayı, işbu antlaşmadan önce kaldırılmış ya da miktarı azaltılmış olan Türk uyrukları, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinden başlayarak üç ay içinde ve eğer o sırada yapıyorlarsa, sigorta edilen sermayenin bütünü için poliçelerini yeniden düzenlemeğe yetkili olacaklar ve bu amaçla, sigorta kumpanyası doktorunun yapacağı ve kumpanyanın uygun göreceği bir sağlık muayenesinden geçtikten sonra toplanmış primleri, yüzde beş toplanmış faizi ile birlikte, ödemek zorunda kalacaklardır.

(2)

Bugün bir Müttefik Devlet uyruğu olan ortaklıklar ile Türkiye uyrukları arasında 1914 yılı 29 Ekim'inden önce yapılmış olup Türk Lirası'ndan başka bir para ile ödenmesi öngörülmüş ve primleri 18 Kasım 1915 tarihinden önce ve sonra ya da yalnızca o tarihten önce ödenen yaşam sigortası sözleşmeleri aşağıdaki biçimde sonuçlandırılacaktır:

Birincisi: 18 Kasım 1915 tarihinden önceki zamanlar için sözleşmede yazılı türde para ile ve bu tür parayı çıkaran ülkenin kuruna göre sigorta edilen kişinin hakları poliçenin genel koşullarına uygun olarak saptanacaktır; örneğin altın, frank ya da kâğıt para frank olarak belirlenen her para Fransız Frankı ile ödenecektir.

İkincisi: 18 Kasım 1915 tarihinden sonraki süre için Türk lirasının değeri savaştan önceki değerine eşit sayıldığından Türk kâğıt parasıyla ödenecektir.

Sözleşmeleri Türk parasından başka bir para ile yapılmış olan Türkiye uyrukları, 18 Kasım 1915'ten beri primlerini sözleşmelerde yazılı para ile ödediklerini kanıtlarlarsa, söz konusu sözleşmeler 18 Kasım 1915'ten sonraki zamanlar için bile işbu parayı çıkarmış olan ülkenin kuruna göre ödeyecektir.

Bugün Müttefik bir devletin uyrukluğunu taşıyan ortaklıklarla 29 Ekim 1914 tarihinden önce Türk parasından başka bir para ile yapılmış ve primlerinin ödenmesi dolayısıyla, şimdiye kadar yürürlükte kalmış olan sözleşmelerin sahibi Türkiye uyruktan, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinden başlayarak üç ay içinde, bu sözleşmelerde yazılı para ile ve o parayı çıkaran ülkenin kuruna göre, sermayelerini bütünlemesi için poliçelerini yeniden düzenlemek hakkına sahip olacaklardır. Bunun için, 18 Kasım 1915'ten beri süreleri dolmuş olan primleri o para ile ödeyeceklerdir. Buna karşılık, sözü geçen kişilerin o tarihten sonra Türk parası ile ödedikleri primler kendilerine gene o para ile geri verilecektir.

(3)

Türk lirası olarak yapılmış olan sigorta sözleşmelerinde ise, ödeme Türk parasıyla olacaktır.

(4)

Sigorta ortaklığı ile bir özel sözleşme yaparak poliçelerinin değerini ve primlerinin ödeme biçimini önceden düzenlemiş olan sigortalı kişilere ve işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinde poliçeleri kesinlikle ödenmiş olan kişilere 2. ve 3. Fıkraların hükümleri uygulanacaktır.

(5)

Yukarıdaki fıkraların uygulanmasında, tarafların karşılıklı yükümlerini hesaplarken, kişi ömrü tahminleri ile faiz tutarının karışımına dayanan sigorta sözleşmeleri, yaşam üzerine yapılmış sigorta sözleşmesi hükmünde sayılacaktır.

II. DENİZ SİGORTALARI

(6)

Tarafların düşman durumuna gelmelerinden önce risk başlamış olması ve sigortacının bağlı olduğu devlet ya da o devletin müttefiklerince girilmiş savaş eylemleri sonucundaki zararları gidermeye ilişkin bulunmaması koşulu ile deniz sigorta sözleşmeleri, içerdikleri hükümler geçerli ise, ortadan kaldırılmış sayılmayacaktır.

III. YANGIN SİGORTALARI VE ÖTEKİ SİGORTALAR

(7)

Yukarıdaki fıkrada yazılı koşullarla, yangın ya da öteki bütün sigorta sözleşmeleri ortadan kaldırılmış sayılmayacaktır.

KESİM: III

BORÇLAR

Madde 84- Bağitli Yüksek Taraflar, savaştan önce yapılmış sözleşmeler gereğince, savaştan önce ya da savaş sırasında ödenmesi zamanı gelmiş olup savaş nedeniyle ödenmemiş bulunan borçların, sözleşmelerde yazılı koşullar içinde ve üzerinde anlaşılan para ile o paranın çıkarıldığı ülkedeki kuru üzerinden ödeneceğini kabul ederler.

İşbu Bölümün II'inci Kesimi Eki'nin hükümlerini bozmamak koşulu işe şurası kararlaştırılmıştır ki, savaştan önceki bir sözleşme uyarınca yapılması gereken ödemeler, savaş sırasında söz konusu sözleşmede gösterilen paradan başka bir para ile bir parçası ya da bir bütünüyle alınmış bulunan paraların karşılığı ise, bu ödemeler gerçekte alınmış olan paraları, alındığı para ile ödeyerek yapılabilecektir. Bu hüküm, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce, ilgililer arasında uzlaşma yolu ile belirlenmiş olan ona aykırı hükümleri bozmayacaktır.

Madde 85- Osmanlı Devlet Borçları'nın işbu kesimin ve işbu bölümün (Ekonomik Hükümler) öteki kesimlerinin dışında bırakılmasında anlaşma-ya varılmıştır.

KESİM: IV

SINAI, EDEBİ VE GÜZEL SANATLAR MÜLKİYETİ

Madde 86- İşbu antlaşma hükümleri saklı tutulmak koşulu ile, sınai, edebi ya da güzel sanatlar mülkiyet hakları, Bağitli Devletler'den her birinin yasaları uygulanarak, 1 Ağustos 1914'te sahip bulunmuş oldukları duruma göre, Bağitli Yüksek Taraflar topraklarında, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak, bu haklardan savaş durumunun başladığı sırada yararlanmış olan kişilerin ya da onların hak sahiplerinin yararına yeniden tanınacak ya da geri verilecektir. Bunun gibi, eğer savaş ortaya çıkmasaydı, bir sınai mülkiyetin, bir edebi ya da güzel sanat yapısının korunması için yasaya uygun biçimde yapılmış bir istem üzerine, savaş süresince elde edilebilecek haklar da, işbu antlaşmanın yürürlüğe

konulması tarihinden başlayarak, söz konusu haklara sahip bulunan kişiler yararlanarak tanınacak ve geri verilecektir.

Yukarıda yazılı hükümler gereğince, geri verilecek hakları zedelemeksizin savaş sırasında Müttefik Devletler'den birinin yasama, yürütme ya da yönetim makamınca alınmış olabilecek önlemlere dayanarak, Osmanlı uyruklarına ilişkin sınai, edebi ya da güze sanatlar mülkiyeti konusunda yapılan bütün işlemler (lisans verilmesi de dâhil olarak) yürürlükte kalacak ve hükümleri bütünüyle geçerli olacaktır. Bu hüküm, herhangi bir Müttefik Devlet uyruklarının hakları konusunda Türk makamlarınca alınmış önlemler için de tıpkısıyla geçerlidir.

Madde 87- 1 Ağustos 1914 tarihinden önce edinilmiş olan ya da eğer savaş çıkmasaydı, savaştan önce ya da savaş süresince yapılmış bir istek ile o tarihten beri edinilmesi olanaklı bulunan sınai mülkiyet haklarını elde etme ya da koruma ya da bu konuda itiraz ileri sürebilmeleri için, öteki her bir Bağlı Devlet ülkesinde Türk uyruklarına ve Türkiye'de söz konusu devletlerin uyruklarına, ek resim ve hiçbir tür ceza olmaksızın, her işlemi ve formaliteyi yapmak, her türlü resimleri ödeme ve genel olarak, her devletin yasalarının gerektirdiği bütün yükümlülükleri yerine getirmek üzere, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak, en az bir yıl süre tanınacaktır.

Kimi işlemlerin yapılmaması ve kimi formalitelerin bütünlenmemesi ya da bir resimin ödenmemesi nedeniyle düşük sayılmış olan sınai mülkiyet hakları buluş belgeleri ile çizilmiş planlara ilişkin konularda bunların geçersiz görüldüğü süre içinde, onları işleten ya da kullanan üçüncü kişilerin haklarını korumak için, her devletin hak gözetirce zorunlu sayacağı önlemleri alabilmesi koşulu ile yeniden geçerli duruma getirilecektir.

Bir buluş belgesinin yürürlüğe konulması ya da fabrika ya da bir ticaret markasının ya da bir çizilmiş planının kullanılması için verilen sürede, 1 Ağustos 1914 ile işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihi arasındaki zaman hesaba katılmayacak ve ayrıca, 1 Ağustos 1914 tarihinde geçerli olan hiçbir buluş belgesinin ve fabrika ya da ticaret markasının ya da çizilmiş planın, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinden başlayarak, iki yıl geçmedikçe, yalnızca yürürlüğe konulmaması ya da kullanılmaması nedeniyle, düşük ya da iptal edilmiş sayılmaması kararlaştırılmıştır.

Madde 88- Bir yandan Türkiye uyrukları ile Türkiye'de yerleşmiş olan ya da Türkiye'de sanatlarını yapmakta bulunan kişiler, öte yandan Müttefik Devletler'in uyrukları ile Müttefiklerin ülkelerinde yerleşmiş ya da sanatlarını yapan kişiler ve bu kişilerin savaş sırasında kimi haklarını devretmiş olduğu üçüncü kişiler taraflarından, savaşın başlaması ile işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihi arasında geçen süre içinde, öteki tarafın ülkesinde ortaya çıkmış olup savaş sırasında herhangi bir zamanda mevcut bulunmuş olan ya da 86'ncı maddeye dayanarak yeniden tanınması gereken sınai, edebi ya da güzel sanatlar mülkiyet haklarını çiğnemiş gibi sayılabilen eylemler nedeniyle bir dava açılmayacak ve hiçbir istekte bulunulmayacaktır.

Yukarıda söz konusu eylemler içine, Bağlı Yüksek Taraflar Hükümetleri ya da onlar hesabına ya da onların izni ile öteki kişilerce sınai, edebi ya da güzel sanatlar mülkiyet haklarının kullanılması ve bu haklara ilişkin ürünler, araçlar, gereçler ya da her türlü eşyanın satışı, satışa çıkarılması ya da kullanılması eylemleri de girmektedir.

Madde 89- Sınai mülkiyet haklarından yararlanma ya da edebiyat ya da güzel sanatlar alanlarındaki yapıtları çoğaltma konusunda, bir yandan Müttefik Devletler uyrukları ya da onların ülkelerinde oturan ya da orada sanatlarını sürdürmekte olan kişiler ile öte yandan Osmanlı uyrukları arasında savaş durumundan önce yapılmış olan Lisans Sözleşmeleri, Türkiye ile Müttefik Devletler arasında başlayan savaş durumu tarihinden sonra ortadan kaldırılmış sayılacaklardır.

Bununla birlikte, her durumda, bu tür bir sözleşmeden yararlanmış olan kimse, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulduğu tarihten başlamak üzere altı ay içinde, hak sahibinden yeni bir lisans isteyebilecek ve bunun koşulları, taraflar arasında anlaşma yolu ile kararlaştırılmazsa, işbu bölümün beşinci kesiminde yazılı Karma Hakem Mahkemesi'nce saptanacaktır. O zaman, mahkeme, gerekiyorsa, savaş sırasında haklarının kullanılması nedeniyle, haklı göreceği ödenmesi gereken parayı saptayabilecektir.

Madde 90- İşbu antlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılan ülkeler halkı, gerek bu ayrılışa, gerek onun sonucu olarak doğacak uyrukluk değişikliğine karşın, Osmanlı yasalarına göre, bu değişiklik sırasında sahip oldukları sınai, edebi ve güzel sanatlar mülkiyet haklarından Türkiye'de bütünüyle yararlanmayı sürdüreceklerdir.

Bu antlaşma ile Türkiye'den ayrılan ülkelerde, bu ayrılış sırasında yürürlükte olan ya da 86'ncı Madde gereğince yeniden yerine getirilecek ya

da geri verilecek olan sınıai, edebi ve güzel sanatlar mülkiyet hakları, söz konusu toprakların geçeceği devletçe tanınacak ve Osmanlı yasalarının tanıdığı süre boyunca bu ülkeler üzerinde yürürlükte kalacaktır.

Madde 91- Osmanlı Devleti Hükümeti'nin İstanbul'da ya da başka yerlerde 30 Ekim 1918 tarihinden beri, yöntemine uygun biçimde vermiş olduğu buluş belgeleri ya da fabrika markaları konusunda yapılan tescil işlemleri ve bunun gibi, işbu buluş belgeleri ile fabrika markalarının, devir ve teslimine ilişkin her türlü kayıt ya da tescil işlemleri, ilgililerin işbu antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak üç ay içinde, verecekleri dilekçeler üzerine, Türkiye Hükümeti'ne bildirilecek ve bu hükümetçe tescil edilecektir, işbu tescilin hükmü, önceki tescil tarihinden başlayarak geçerlidir.

BÖLÜM: V

KARMA HAKEM MAHKEMESİ

Madde 92- Bir yandan Müttefik Devletler'den her biri, öte yandan Türkiye arasında, bu antlaşmanın yürürlüğe konulduğu tarihten başlayarak üç aylık süre içinde, birer Karma Hakem Mahkemesi kurulacaktır.

Bu mahkemelerden her biri, ikisi ilgili hükümetlerin her birince atanmak üzere, üç üyeden oluşacaktır. Bu hükümetler birden fazla kişiyi atamak yetkisine sahip olacaklar ve mahkeme üye sıfatıyla bulunacak kişiyi, duruma göre, bunlar arasından seçeceklerdir. Başkan ilgili iki hükümet arasında anlaşarak atanacaktır.

Bu antlaşmanın yürürlüğe konulduğu tarihten başlayarak iki aylık süre içinde bu anlaşma gerçekleştirilemezse, söz konusu başkan, ilgili hükümetlerden birisinin istemesi üzerine, Lahey Uluslararası Sürekli Adalet Mahkemesi başkanınca, savaş sırasında tarafsız kalmış olan devletler uyruklığındaki kişiler arasından atanacaktır.

Eğer bu iki ay içinde ilgili hükümetlerden biri kendisini mahkemede temsil edecek üyeyi seçemeyecek olursa, öteki ilgili hükümetin isteği üzerine, söz konusu üyenin atanması Milletler Cemiyeti Meclisince yapılacaktır.

Mahkeme üyelerinden biri ölür ya da çekilirse ya da görevlerini herhangi bir nedenle yapamayacak bir durumda bulunursa, atama için saptanmış yönetime göre, yerine ötekinin atanması yoluna gidilecektir. Bu iki aylık süre ölümün, çekilmenin ve görev yapılması olanaksızlığının, yöntemine göre, kanıtlanmış bulunduğu günden başlayacaktır.

Madde 93- Karma Hakem Mahkemeleri'nin merkezi İstanbul olacaktır. Eğer sorunların nicelik ve niteliği gerekli kılırsa, ilgili hükümetler her mahkemede bir ya da bir kaç şube kurmak yetkisine sahip olacaklardır. Bu şubelerden her birinin toplanması için duruma göre, herhangi bir yer saptanabilecektir. Şubelerden her biri bir ikinci başkan ile 92. Maddenin 2 ila 5. Fıkralarında yazılı olduğu üzere atanmış iki üyeden oluşacaktır.

Her hükümet mahkeme önünde kendisini temsil etmek için bir ya da birkaç memur (ajan) atayacaktır.

Eğer karma bir Hakem Mahkemesi'nin ya da şubelerinden birisinin kuruluşundan başlayarak iki yıl sonra işbu mahkeme ya da şube işlerini bütünlennemiş olursa ve o mahkeme ya da şubenin toplandığı yerin bulunduğu topraklara sahip olan devlet istekte bulunursa söz konusu Hakem Mahkemesi ya da şubesi bu toprakların dışına taşınacaktır.

Madde 94- 92. ve 93. Maddeler uyarınca kurulan Karma Hakem Mahkemeleri, işbu antlaşma gereğince kendi yetkilileri içine giren anlaşmazlık konusunda hüküm vereceklerdir.

Üyelerinin çoğunluğunun verdiği karar mahkemenin kararı olacaktır.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, Karma Hakem Mahkemeleri'nin kararlarını kesin saydıklarını ve kendi uyrukları için bunların uyulmasını zorunlu kılacaklarını ve mahkeme kararları kendilerine bildirilir bildirilmez hiçbir uygulama (tenfiz) kararı alınmasına gerek olmaksızın, bunların tüm toprakları üzerinde yerine getirilmesini sağlamayı kabul etmişlerdir.

Bundan başka, Bağtlı Yüksek Taraflar özellikle mahkeme kararlarının iletilmesine ve kanıtların toplanmasına ilişkin konularda kendi mahkeme ve makamlarının Karma Hakem Mahkemeleri'ne ellerinden gelen her türlü yardımı doğrudan doğruya yapmayı üstlenirler.

Madde 95- Karma Hakem Mahkemeleri adalete, hak gözetirliğe ve iyi niyete uygun biçimde çalışacaklardır.

Her mahkeme, kendi önünde kullanılacak dili saptayacak ve sorunları iyice anlayabilmek üzere, gerekli çevirileri yaptıracak ve izlenecek yargılama yöntem kurallarını ve sürelerini belirleyecektir. Bu kuralların düzenlenmesinde, aşağıdaki ilkelere uyulacaktır.

1. Yargılama yöntemi, bir tasarı (layiha) ve buna bir karşılaştan verilmesini öngörecektir, ayrıca bir karşı tasarının yanıtı ile onun da yanıtının verilmesi olanağını içerecektir. Eğer taraflardan biri sözlü düşünceler ileri sürmek ya da sürdürmek isteğinde bulunursa, öteki tarafa da, böyle bir

durumda, aynı biçimde davranma yetkisi tanınması koşulu ile buna izin verilecektir.

2. Mahkeme soruşturma yapılmasını, belgeler sunulmasını, bilirkişiye başvurulmasını emretmek; yerinde keşif (expertise) ve incelemede bulunmak, her türlü bilgiyi istemek, tanıkları dinlemek ve taraflardan ya da temsilcilerinden her türlü sözlü açıklama istemek konularında yetkiye sahip olacaktır.

3. İşbu antlaşmada yazılı tersine hükümler dışında tutulmak üzere, mahkemenin kuruluşu tarihinden başlayarak altı aylık sürenin bitiminden sonra, söz konusu mahkemenin bir kararı ile verilmiş ve uzaklık ya da zorlayıcı nedenlerle, kural dışı olarak haklı görülmüş bir özel izin bulunmadıkça, hiçbir istek ve sav kabul edilmeyecektir.

4. Bir yıl içinde, toplamı sekiz haftayı geçmeyecek olan tatil dönemleri dışında, işlerin ivedilikle görülmesini sağlamak üzere, her hafta yeterince toplantı yapmak mahkemenin görevi olacaktır.

5. Hükümler, işin mahkemece görüldüğünü gösteren yargılamanın bitiminden başlayarak en geç iki ay sonra verilmiş olmalıdır.

6. Konunun gerektirdiği duruşmalar ve her durumda, hükümlerin okunması açık celsede olacaktır.

7. Her Karma Hakem Mahkemesi, işlerin iyi biçimde yürütülmesine yararlı görürse, çalışma yeri dışında bir ya da bir kaç toplantı yapmak yetkisine sahip olacaktır.

Madde 96- İlgili hükümetler her bir mahkeme için, aralarında anlaşarak, bir genel sekreter atayacak ve her biri ona bir ya da bir kaç sekreter verecektir. Mahkemenin, ilgili hükümetlerin onayı ile yardımlarına gerek göreceği kişileri tutabilmesi bakımından, Genel Sekreter ve sekreterler onun emri altında bulunacaktır.

Her Mahkeme Sekreterliğinin Büroları İstanbul'da olacaktır. Başka herhangi bir yerde yardımcı büro kurmak ilgili hükümetlerin işidir.

Her mahkeme kendisine verilecek olan işlere ilişkin arşivleri, yazı ve belgeleri kendi sekreterliğinde saklayacak ve görevinin bitiminde bunları toplantı yerinin bulunduğu hükümetin Arşiv Dairesine verecektir. Bu arşivler ilgili hükümetlere her zaman açık olacaktır.

Madde 97- Her hükümet atadığı Karma Hakem Mahkemeleri üyeleri ile atayacağı memur ya da sekreterlerin ücret ve ödeneklerini ödeyecektir.

Başkan ile Genel Sekreterin ücret ve ödenekleri ilgili hükümetlerce, aralarında anlaşarak, saptanacak ve bu ücret ve ödenekler ile mahkemenin ortak harcamaları her iki hükümetçe yarı yarıya ödenecektir.

Madde 98- İşbu kesim Japonya ile Türkiye arasında ortaya çıkmış olup, bu antlaşma uyarınca **Karma Hakem Mahkemesi**'nin yetkisi içinde bulunması gereken işlere uygulanmayacaktır; bu işler iki hükümet arasında anlaşma yolu ile çözümlenecektir.

KESİM: IV

ANTLAŞMALAR

Madde 99- İşbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından sonra ve onun içerdiği hükümler bozulmaksızın, aşağıda sayılan ekonomik ya da teknik nitelikteki çok taraflı antlaşmalar, sözleşmeler, antlaşmalar, Türkiye ile öteki Bağıtlı Devletler'den bunlara taraf olanlar arasında yeniden yürürlüğe gireceklerdir:

1. Denizaltı kablolarının korunmasına ilişkin 14 Mart 1884, 1 Aralık 1886 ve 23 Mart 1887 tarihli sözleşmeler ile 7 Temmuz 1887 tarihli bütünüleyici (de clöture) protokol;
2. Gümrük tarifelerinin yayımlanmasına ve gümrük tarifelerinin yayımlanması için uluslararası bir birlik kurulmasına ilişkin 5 Temmuz 1890 tarihli sözleşme;
3. Paris'te Uluslararası Sağlık Ofisi kurulmasına ilişkin 9 Aralık 1920 Anlaşması (Arrangement);
4. Roma'da Uluslararası bir Tarım Enstitüsü kurulmasına ilişkin 7 Haziran 1905 tarihli sözleşme;
5. Escaut Irmağı üzerinde geçiş resminin satın alınmasına ilişkin 16 Temmuz 1863 tarihli sözleşme;
6. İşbu antlaşmanın 19. Maddesindeki özel hükümleri saklı kılmak koşulu altında, Süveyş Kanalı'nın özgürce kullanılmasını güvence altına alacak bir rejim saptanmasına ilişkin 29 Ekim 1888 tarihli sözleşme;
7. 30 Kasım 1920 tarihli Madrid'te imzalanan sözleşme ve antlaşmalarla birlikte, Evrensel Posta Birliğine ilişkin sözleşme ve antlaşmalar;
8. 10-22 Temmuz 1875 tarihinde Sen-Petersburg (Leningrad) da imzalanan Uluslararası Telgraf Sözleşmeleri ve 11 Haziran 1908'de

Libzon'da Uluslararası Telgraf Konferansı'nda kararlaştırılan tüzükler ve tarifeler;

Madde 100- Türkiye aşağıda sayılan sözleşmelere ya da anlaşmalara katılmayı ve onları onaylamayı yükümlenir.

1. Otomobillerin uluslararası dolaşımına ilişkin 11 Ekim 1909 tarihli sözleşme;

2. Gümrük resmine bağlı vagonların kurşunlanarak kapatılmasına ilişkin 15 Mayıs 1886 tarihli anlaşma ve 18 Mayıs 1907 tarihli protokol;

3. Denizlerde çarpışma, yardım ve kurtarma işlerine ilişkin kimi kural-ların birleştirilmesiyle ilgili 23 Eylül 1910 tarihli sözleşme;

4. Hastahane gemilerinin limanlarda resim ve vergilerden bağışıklığına ilişkin 21 Aralık 1904 tarihli sözleşme;

5. Kadın ticaretinin yasaklanmasına ilişkin 18 Mayıs 1904, 4 Mayıs 1910 ve 30 Eylül 1921 tarihli sözleşmeler;

6. Fuhuş ile ilgili yayınların yasaklanmasına ilişkin 4 Mayıs 1910 tarihli sözleşme;

7. 54, 88 ve 90. Maddelerin saklı kalması koşulu ile 17 Ocak 1912 tarihli Sağlık Sözleşmesi;

8. Filoksera hastalığına karşı alınacak önlemlere ilişkin 3 Ekim 1881 ve 15 Nisan 1889 tarihli sözleşmeler;

9. Afyon konusunda 23 Ocak 1912 tarihinde La Haye'de imzalanan sözleşme ile 1914 tarihli Ek Protokolü;

10. 5 Temmuz 1912 tarihli Uluslararası Telsiz Telgraf Sözleşmesi;

11. Afrika'da alkollü maddelerin bağlı tutulacağı rejime ilişkin Saint-Germain-en-Laye'de imzalanan 10 Eylül 1919 tarihli sözleşme;

12. 26 Şubat 1885 tarihli Berlin Genel Bağıtı ile 2 Temmuz 1890 tarihli Brüksel Demeci ve Genel Senedinin yeniden incelenmesi konusunda Saint-Germain-en-Laye'de imzalanan 10 Eylül 1919 tarihli sözleşme;

13. Eğer Türkiye 1 Mayıs 1920 tarihli protokol hükümlerinin uygulanmasıyla coğrafya durumunun gerektirdiği değişikliklere kavuştuğunu görürse, Havayolu ile Gezilerin Düzenlenmesine ilişkin 13 Ekim 1919 tarihli sözleşme;

14. Kibrit yapımında beyaz fosfor kullanılmasının yasaklanmasına ilişkin 26 Eylül 1906 tarihli Bern'de imzalanan sözleşme.

Türkiye, bunlardan başka, telli ve telsiz telgraflara ilişkin uluslararası yeni sözleşmelerin düzenlenmesine katılmayı yükümlenir.

BÖLÜM: IV

ULAŞIM YOLLARI VE SAĞLIK İŞLERİ

KESİM: I

ULAŞIM YOLLARI

Madde 101- Türkiye, transitin serbestliğine ilişkin Barselona Konferansınca 14 Nisan 1921 tarihinde kabul edilmiş olan sözleşme ile statüye ve uluslararası nitelikte, gidiş geliş elverişli su yollarına uygulanacak rejime ilişkin anılan konferansça 19 Nisan 1921 tarihinde kabul edilmiş bulunan sözleşme ve statü ile ek protokole katıldığını açıklar.

Böylece, Türkiye işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinden başlamak üzere, bu sözleşme, statü ve protokoller hükümlerinin yürürlüğe konulmasını yükümlenir.

Madde 102- Türkiye, deniz kıyısı bulunmayan devletlerin gemi bayrağına sahip olma haklarının tanınmasına ilişkin 20 Nisan 1921 tarihli Barselona Deklarasyonu'na katıldığını açıklar.

Madde 103- Türkiye, 20 Nisan 1921 tarihli Barselona Konferansı'nın uluslararası rejime bağlı limanlara ilişkin öğütlemeye kararlarına katıldığını açıklar.

Türkiye bu rejim altına konulacak limanları daha sonra bildirecektir.

Madde 104- Türkiye, 20 Nisan 1921 tarihli Barselona Konferansı'nın uluslararası demiryollarına ilişkin öğütlemeye kararlarına katıldığını açıklar. Bu öğütlemeler işbu antlaşmanın yürürlüğe konulması gününden başlayarak, Türk Hükümeti'nce, karşılıklı olmak koşulu ile uygulanacaktır.

Madde 105- Türkiye, işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından sonra, 14 Ekim 1890, 20 Eylül 1893, 16 Temmuz 1895, 16 Haziran 1898 ve 19 Eylül 1906 tarihlerinde Bern'de imza edilen demiryolları ile eşya taşınmasına ilişkin sözleşmelere ve düzenlemelere katılmayı yükümlenir.

Madde 106- Yeni sınırların geçeceği yerler nedeniyle, bir ülkenin iki bölümünü birbirine bağlayan bir demiryolu öteki ülkeyi kesiyor ya da bir ülkeden başlayan bir demiryolu kolu başka bir ülkede son buluyorsa, iki ülke arasındaki ulaşım ile ilgili konularda işletme koşulları, özel olarak kararlaştırılan hükümler saklı kalmak üzere, ilgili demiryolu yönetimleri

arasında yapılacak bir anlaşma ile düzenlenecektir; bu yönetimler anlaşma koşulları üzerinde uyuşmazlarsa, bunlar hakem yolu ile belirlenecektir.

Türkiye ve onunla sınırı olan devletlerarasındaki sınır üzerinde bütün tren istasyonlarının kurulması ve bu istasyonlar arasındaki demiryollarının işletilmesi aynı koşullar içeren anlaşmalarla düzenlenecektir.

Madde 107- Geldiği ya da gittiği yer Türkiye ya da Yunanistan olup Yunan-Bulgar sınırı ile Kuleli Burgaz yakınına düşen Yunan-Türk sınırı arasındaki Doğu demiryollarının üç kesiminden transit olarak yararlanan yolcular ve ticaret eşyasından işbu transit nedeniyle hiçbir resim ya da harç alınmayacak ve hiçbir pasaport ya da gümrük kontrolü işlemi yapılmayacaktır.

İşbu maddenin uygulanması Milletler Cemiyeti Meclisinin seçeceği bir komiserce sağlanacaktır.

Yunan ve Türk hükümetleri bu komiser katında yukarıda sözü edilen hükümlerin uygulanmasına ilişkin her soruna komiserin ilgisini çekmekle görevli ve bu görevin yapılması için gerekli bütün kolaylıklardan yararlanacak bir temsilci atamak hakkına sahip olacaklardır. Bu temsilciler, gereksinim duyacakları alt memurların sayısı ve niteliği konusunda komiserle anlaşacaklardır.

Söz konusu hükümlerin uygulanmasına ilişkin olup çözümlemeyi başaramadığı her sorunu, Milletler Cemiyeti Meclisinin kararına sunmak bu komiserin yetkisi içinde bulunacaktır. Yunanistan ve Türkiye Hükümetleri, çoğunlukla karar alacak olan işbu meclisin her kararna uymayı yükümlenirler.

Bu komiserin maaşı ve yapacağı hizmete ilişkin harcamaları Yunan ve Türk hükümetlerince eşit biçimde karşılanacaktır.

Türkiye daha sonra Edirne'yi Kuleli, Burgaz ile İstanbul arasındaki demiryoluna bağlayan bir demiryolu yaparsa, işbu maddenin, Kuleli Burgaz ve Bosnaköy yanındaki Yunanistan Türkiye sınır noktaları arasında, iki yönlü transite ilişkin hükümleri geçersiz kalacaktır.

İlgili hükümetlerden her biri, bu antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinden başlamak üzere, beş yıllık bir süre sonunda işbu maddenin 2-5. Fıkralarında öngörülen denetlemeyi sürdürmeye neden olup olmadığı konusunda bir karar vermesi için Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başvurmak hakkına sahip olacaklardır. Bununla birlikte, Yunan-Bulgar sınırı ile Bosnaköy arasında bulunan Doğu demiryollarının iki kesimi üzerindeki

transite ilişkin olan 1. Fıkra hükümlerinin yürürlükte kalması kararlaştırılmıştır.

Madde 108- Gerek Osmanlı Hükümeti'nin ya da özel ortaklıkların olup işbu anlaşma uyarınca Osmanlı Devleti'nden ayrılan topraklarda bulunan limanlar ile demiryollarının geçimine ilişkin, gerek Bağlı Devletler arasında ayrıcalık hakkı sahiplerine ve memurlarının emeklilik işlerine ilişkin olarak önceden konulmuş ya da konulacak özel hükümler saklı kalmak üzere, demiryollarının geçirimi aşağıdaki koşullara göre yapılacaktır.

1. Bütün demiryolları için yapılmış yapılar ve tesisler bütünüyle ve olanaklı olduğu ölçüde, iyi durumda bırakılacaktır.

2. Kendisinin yürüyücü gereçleri (materiel roulant) bulunan bir demiryolu ağının bütünü devredilmiş bir toprak üzerinde ise, bu gereçler 30 Ekim 1918 tarihli son envantere göre bütünü ile bırakılacaktır.

3. İşbu anlaşma gereğince yönetimleri ayrılacak demiryollarının yürüyücü gereçlerinin bölüşülmesi, çeşitli parçaları kendilerine verilen yönetimler arasında dostça anlaşma yolu ile saptanacaktır. Bu anlaşma, 30 Ekim 1918 tarihli son envantere göre, söz konusu demiryolu üzerindeki kayıtlı gereçlerin önemini, servis yolları ile birlikte, demiryollarının uzunluğunu, ulaşımın nitelik ve niceliğini hesaba katacaktır. Anlaşmaya varılamazsa, anlaşmazlıklar hakem yolu ile çözümlenecektir. Hakem kararı, gerekiyorsa, her kesimde bırakılması gereken lokomotifleri, yolcu ve yük vagonlarını gösterecek, bunların devralınması koşullarını belirleyecek ve eldeki atölyelere götürülen gereçlerin, kısa bir süre içinde, bakımını sağlamak için zorunlu görülecek düzenlemeleri ortaya koyacaktır.

4. Ana maddeler, oturma eşyası ve aletler, yürüyen gereçlerin bağlı tutulduğu koşulların tipkısına bağlı olacaktır.

Madde 109- Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sularının düzeni (kanallar açılması, su baskınları, sulama, drenaj ya da onların benzeri işler) öteki bir devletin toprağında yapılacak işlere bağlı bulunduğu ya da bir devletin toprakları üzerinde, savaştan önceki yapılagelişler gereğince, öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da hidrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili devletlerarasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte, bir anlaşma yapmaları gerekir.

Anlaşma olmazsa sorun hakem yolu ile çözümlenecektir.

Madde 110- Romanya ile Türkiye, Köstence-İstanbul (telgraf) kablo-sunun işletme koşullarını hakça saptamak üzere, aralarında anlaşacaklardır. Anlaşma olmazsa, sorun hakem yolu ile çözümlenecektir.

Madde 111-Türkiye, gerek kendi, gerek uyrukları adına, artık kendi topraklarına erişmeyen kabloların tümü ya da parçalar üzerinde, ne nitelikte olursa olsun, bütün hak ya da ayrıcalıklardan vazgeçer.

Eğer yukarıdaki fıkra gereğince geçirimi yapılmış olan kablolar ya da kabloların bir bölümü özel mülkiyetten ise, sahiplerinin zararlarının giderimi, mülkiyetten geçtiği hükümetlerce karşılanacaktır. Zarar gideriminin tutarında anlaşma olmazsa, bu tutar hakem yolu ile saptanacaktır.

Madde 112- Türkiye kendi topraklarında en az bir bağlantısı olan kablolar üzerinde daha önce sahip olduğu mülkiyet haklarını koruyacaktır.

Bu kabloların Türk topraklarına giriş haklarının kullanılması ve onların işletilmesi koşulları ilgili devletlerce, dostça anlaşarak düzenlenecektir. Anlaşma olmazsa, anlaşmazlık hakem yolu ile çözümlenecektir.

Madde 113- Bağlı Yüksek Taraflar, her biri kendisiyle ilgili olarak, Türkiye'de yabancı postahanelerin kaldırılmasını kabul ettiklerini açıklarlar.

KESİM: II

SAĞLIK İŞLERİ

Madde 114- İstanbul Sağlık İşleri Yüksek Kurulu (Conseil Superieur de Sante de Gonstantinople) kaldırılmıştır. Türkiye'nin kıyıları ve sınırlarının sağlık örgütüyle Türk yönetimi görevlidir.

Madde 115- Oranları ve koşulları hakça olacak tek düzen bir sağlık tarifesı, Türk bayrağı ile yabancı bayrakları ayırt etmeksizin, bütün gemilere ve Türkiye uyruklarına uygulanan aynı koşullarla, yabancı devlet uyruklarına uygulanacaktır.

Madde 116- Türkiye, açıkta kalmış olan eski sağlık memurlarının, İstanbul Sağlık İşleri Yüksek Kurulu'nun paralarından ayrılarak verilmek üzere, zarar giderimi haklarına ve işbu kurulun bugünkü eski memurlarının ve onların yerine geçen hak sahiplerinin kazanılmış öteki bütün haklarına bütünüyle saygı göstermeği üstlenir, işbu haklara, eski İstanbul Sağlık İşleri Yüksek Kurulu'nun yedek akçesinin ayrılması biçimine ve eski Sağlık Yönetiminin kesin arıtımına ilişkin bütün işler ile onlara benzer ya da bağlı olan öteki bütün sorunlar, özel (ad hoc) bir komisyonca çözümlenecektir. Bu komisyon Almanya, Avusturya ve Macaristan dışındaki

İstanbul Sağlık İşleri Yüksek Kurulu'na katılmış olan devletlerden her birinin bir temsilcisiinden oluşacaktır. Gerek yukarıda sözü edilen arıtma, gerek bu arıttımdan sonra kalan paraların tahsis yönüne ilişkin olarak, işbu komisyonun üyeleri arasında anlaşmazlık çıkarsa, komisyonda temsil edilen devletlerden her biri, son kararı alacak olan Milletler Cemiyeti Meclisine başvurma hakkına sahip bulunacaktır.

Madde 117- Türkiye ile Mekke'de Hac ödevinin, Kudüs ziyaretinin ve Hicaz demiryollarının korunmasında ilgili bulunan devletler, Uluslararası Sağlık Sözleşmeleri'nin hükümleri uyarınca, özel önlemler alacaklardır. Uygulamada eksiksiz bir tekdüzen sağlamak amacıyla, bu devletler ile Türkiye, hac ve ziyaretlere ilişkin Sağlık Eşgüdüm Komisyonu kuracaklardır. Bu komisyonda Türkiye Sağlık Daireleri ve Mısır Deniz ve Karantina Sağlık Kurulu temsil edilecektir.

Bu komisyon, toprakları üzerinde toplanacağı devletin önceden iznini

Madde 118- Hac ve ziyaretlere ilişkin Sağlık İşleri Eşgüdüm Komisyonu'nun çalışmaları konusunda, gerek Milletler Cemiyeti Sağlık Komitesi'ne ve Uluslararası Genel Sağlık Ofisi'ne, gerek Hac ve ziyaretle ilgili her ülkenin istekte bulunacak hükümetine raporlar gönderilecektir. Komisyon, kendisine Milletler Cemiyeti'nce, Uluslararası Genel Sağlık Ofisi'nce ya da ilgili hükümetlerce yöneltilecek bütün sorular üzerine görüşünü bildirecektir.

KESİM: V

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER / SAVAŞ TUTSAKLARI

Madde 119- Bağlı Yüksek Taraflar, ellerinde kalmış olan savaş tutsakları ile sivil tutukluları hemen ülkelerine geri yollamayı yükümlenirler.

Yunanistan ve Türkiye'nin, her birinin elinde bulunan savaş tutsakları ve sivil tutukluların mübadelesi bu hükümetler arasında 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da imza edilmiş olan özel anlaşmanın konusunu oluşturmaktadır.

Madde 120- Disipline aykırı eylemler nedeniyle cezaya çarptırılması gereken ya da çarptırılmış olan savaş tutsakları ve sivil tutuklular, cezalarının bütünlenmesine ya da onlara ilişkin yasal kovuşturmanın sona ermesine bakılmaksızın, geri yollanacaktır.

Disiplin suçları dışındaki eylemleri nedeniyle cezaya çarptırılması gereken ya da çarptırılmış olanların tutuklulukları sürdürülebilecektir.

Madde 121- Bağlı Yüksek Taraflar, kaybolanların aranması ya da geri gönderilmeme isteğinde bulunmuş olan savaş tutsakları ve sivil tutukluların kimliklerinin belirlenmesi için, her biri kendi toprakları üzerinde, her türlü kolaylığı göstermeyi yükümlenirler.

Madde 12 - Bağlı Yüksek Taraflar, işbu antlaşma yürürlüğe konular konulmaz, savaş tutsakları ve sivil tutukluların olduğu ya da olmuş bulunduğu halde alıkonulmuş bütün eşya, para, hisse senetleri, tahviller, belgeler ya da her türlü kişisel eşyanın geri verilmesini yükümlenir.

Madde 123- Bağlı Yüksek Taraflar, kendi ordularınca ele geçirilmiş olan savaş tutsaklarının geçimleri için harcanan paraların ödenmesinden karşılıklı olarak vazgeçtiklerini açıklarlar.

2. MEZARLIKLAR

Madde 124- Aşağıda 126. Maddenin özel hükümleri zedelenmeksizin, Bağlı Yüksek Taraflar, içlerinden her birinin 29 Ekim 1914'ten beri savaş alanında ya da yaralanma, kaza ya da hastalık sonucunda ölen kara ve deniz askerleri ile o tarihten beri, tutsaklık sırasında ölmüş savaş tutsakları ve sivil tutukluların, kendi egemenlikleri altında bulunan topraklar üzerindeki mezarlıklarına, mezarlarına, toplu ceset çukurlarına ve adlarına dikilen anıtlara saygı gösterecek ve onların bakımını yapacaklardır.

Bağlı Yüksek Taraflar, içlerinden her birinin söz konusu mezarlıkları, mezarları ve toplu ceset çukurlarını belirlemek, kaydını yapmak, yönetmek ve bunların bulundukları yerlerde uygun anıtlar dikmekle görevlendirecekleri komisyona, kendi toprakları üzerinde görevlerini yapmak için, bütün kolaylıkları gösterme konusunda anlaşacaklardır.

Bağlı Taraflar, yukarıda sözü geçen kara ve deniz askerlerinin kemiklerinin yurtlarına geri gönderilmesi konusundaki istekleri yerine getirebilmek için, ulusal yasalar hükümleri ve genel sağlığın gerekleri saklı kalmak koşulu ile her türlü kolaylığı, karşılıklı olarak, göstermeye söz verirler.

Madde 125- Bağlı Yüksek Taraflar:

Birincisi: Tutsak iken ölen savaş tutsakları ve sivil tutukluların, kimliklerinin belirlenmesi yararlı bütün bilgilerle birlikte, eksiksiz bir listesini;

İkincisi: Kimlikleri belirlenmeksizin gömülmüş ölülerin, mezarlarının sayısı ve yerleri konusunda her türlü bilgileri, karşılıklı olarak, birbirlerine vermeyi yükümlenirler.

Madde 126- Romanya topraklarında 27 Ağustos 1916'dan beri ölen Türk kara ve deniz askerleri ve savaş tutsaklarının mezarları, toplu ceset çukurları ve adlarına dikilen anıtların bakımı ile sivil tutuklulara ilişkin 124. ve 125. Maddelerden doğan başkaca herhangi bir yükümlülük için Romanya Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında özel bir antlaşma yapılacaktır.

Madde 127- 124. ve 125. Maddelerin genel nitelikteki hükümlerini bütünlük için, bir yandan Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İtalya hükümetleri, öte yandan Türkiye ve Yunanistan hükümetleri 128. den 136'ya kadar olan maddelerdeki özel hükümleri kararlaştırmışlardır.

Madde 128- Türkiye Hükümeti, Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İtalya hükümetlerine karşı kendi toprakları üzerinde onların savaş alanında ya da yaralama, kaza ya da hastalık sonucu ölmüş olan kara ve deniz askerleri ile tutsak iken ölen savaş tutsakları ve sivil tutukluların mezarları, mezarlıkları, toplu ceset çukurları ve adlarına dikilmiş anıtlarının üzerinde bulunduğu arsaları o devletlere ayrı ayrı ve süresiz olarak bırakmayı yükümlenir.

Bundan başka söz konusu mezarlara, mezarlıklara, toplu ceset çukurlarına ve anıtlara serbestçe girilmesine ve gerekiyorsa, cadde ve yolların yapılmasına izin vermeyi yükümlenir.

Yunan Hükümeti, kendi topraklarına ilişkin olarak, aynı yükümlülükleri üstlenir.

Yukarıdaki hükümler, verilen arsalarda Türk egemenliğini ya da duruma göre, Yunan egemenliğini zedelemesiz.

Madde 129- Türkiye Hükümeti'nce verilecek arsalar içinde, özellikle Britanya İmparatorluğu için gösterilmiş olan Anzak adlı kesim (Arıburnu) de bulunacaktır.

Britanya İmparatorluğu'nun yukarıda belirtilen arsalarından yararlanması şu koşullar içinde olacaktır:

1. Bu arsalar, işbu antlaşma ile belirlenen kullanma amacından başka bir biçimde kullanılmayacak; böylece hiçbir askeri ya da ticari amaçla ya da verilmesine neden olan yukarıda belirli amaca aykırı, başkaca hiçbir amaçla kullanılmayacaktır.

2. Türkiye Hükümeti, mezarlıklarla birlikte, söz konusu arsaları her zaman denetlemek hakkına sahip bulunacaktır.

3. Mezarlıkların korunmasında sivil bekçilerin sayısı, her mezarlık için bir bekçiye geçmeyecektir. Mezarlıkların dışındaki arsalar için özel bekçiler olmayacaktır.

4. Söz konusu arsalarda, mezarlıkların gerek içinde, gerek dışında, bekçiler için zorunlu konutlardan başka hiçbir konut yapılmayacaktır.

5. Söz konusu arsaların deniz kıyısı üzerinde, kişi ve mal indirip bindirmeye yararlı hiçbir rıhtım, mendirek ya da iskele yapılmayacaktır.

6. Gerekli bütün resmi işlemler yalnız Boğazlar'ın iç kıyılarında yapılabilecek ve arsalarla ancak bu işlemlerin yapılmasından sonra girilebilecektir. Türk Hükümeti, olanaklı bulunduğu ölçüde, kolay olması gereken bu işlemlerin, işbu maddenin öteki hükümleri zedelenmemek koşulu ile Türkiye'ye giden başka yabancılar için konulmuş işlemlerden daha zor olmamasını ve her türlü yersiz gecikmeyi önleyici biçimde yapılmasını kabul eder.

7. Söz konusu yerleri ziyaret etmek isteyen kişiler silahlı olmayacaklardır. Türk Hükümeti işbu kesin yasaklamanın uygulanmasını izlemek hakkına sahip bulunacaktır.

8. 150 kişiden fazla olan her ziyaretçi kafilesinin varışından en az bir hafta önce Türk Hükümetine bilgi verilmesi gerekecektir.

Madde 130- Mezarlara, mezarlıklara ve toplu ceset çukurlarına ve anıtlara ilişkin sorunları yerinde çözümlemekle görevli olarak Büyük Britanya, Fransa ve İtalya hükümetlerinden her biri birer komisyon atayacaktır. Bu komisyonlarda Türk ve Yunan hükümetleri de birer temsilci bulunduracaktır.

İşbu komisyonlar özellikle:

1. Cesetlerin gömüldüğü ya da gömülmüş olabileceği bölgeleri bulmak ve mezarları, toplu ceset çukurlarını ve anıtları saptamak;

2. Mezarların, gerekiyorsa, bir arada toplanması koşullarını saptamak; Türk topraklarında Türk temsilcisi ve Yunan topraklarında Yunan temsilcisi ile anlaşarak, toplu mezarlıklar ile çukurların ve dikilecek anıtların yerlerini belirlemek; kullanılacak arsa genişliğini, zorunlu en düşük düzeyde tutarak, bu yerlerin sınırlarını belirlemek;

3. Kendi uyrukları için yapılmış ya da yapılacak mezarların, mezarlıkların, çukurların ve anıtların kesin planlarını, bağlı oldukları hükümetleri adına, Türk ve Yunan hükümetlerine bildirmekle görevlidirler.

Madde 131- Kendilerine arsa ayrılan hükümetler, işbu toprakları yukarıda öngörüldüğünden başka biçimde kullanmamayı ve kullanmaya izin vermemeyi yükümlenir. Söz konusu arsalar deniz kıyısında bulunuyorsa, kıyı toprakları verildiği hükümetlerce herhangi bir kara ve deniz gücü için ya da ticaret amacıyla kullanılmayacaktır. Üzerinde mezarlar ve mezarlık-

lar yapılmasından vazgeçilecek ve anıt dikilmesi için kullanılmayacak topraklar yine Türk ya da duruma göre, Yunan Hükümeti'ne kalacaktır.

Madde 132- 128'inciden 130'uncuya kadar olan maddelerde yazılı arsaların süresiz olarak ve bütünüyle yararlanmaları için Britanya, Fransa ve İtalya Hükümetlerine bırakılmasına ilişkin yasal ve yönetsel gerekli önlemler, Türk Hükümeti ve Yunan Hükümeti'nce, 130. Maddenin 3. Fıkrasında öngörülen bildirimi izleyecek olan altı ay içinde alınacaktır.

Eğer kamulaştırmak yoluna gitmek gerekirse, Türk ve Yunan Hükümetleri bu kamulaştırmaları, her biri kendi toprakları üzerinde, giderleri kendileri karşılayarak yapacaktır.

Madde 133- Britanya, Fransa ve İtalya hükümetleri, uyruklarının mezarlarının, mezarlıklarının, toplu ceset çukurlarının ve anıtlarının yapımı, düzenlenmesi ve bakımı işlerini uygun görecekları herhangi bir kuruma bırakmakta özgür olacaktırlar. Bu kurumlar askeri bir nitelikte bulunmayacaktır. Mezarların bir araya getirilmesini, mezarlık ve toplu ceset çukurlarının kurulmasını sağlamak üzere, cesetlerin mezarlardan çıkarılması ve başka bir yere götürülmesi ve kendilerine arsa ayrılan hükümetlerce yurtlarına geri yollanması kararlaştırılacak cesetlerin mezarlardan çıkarılıp taşınması işlerini yaptırmak hakkına yalnız bu kurumlar sahip olacaktır.

Madde 134- Britanya, Fransa ve İtalya hükümetleri Türkiye'de bulunan mezarların, mezarlıkların, toplu ceset çukurlarının ve anıtların korunması işini kendi uyrukları arasından atanmış bekçilerle sağlama hakkına sahip olacaktırlar. Türk makamlarınca tanınacak olan bu bekçiler mezarların, mezarlıkların, toplu ceset çukurlarının ve anıtların korunmasını sağlamak üzere, bu makamlardan yardım göreceklardır. Bekçilerin, hiçbir askeri niteliği olmayacaktır; ancak kendilerini savunmak için bir tabanca ya da otomatik tabanca taşıyabileceklerdir.

Madde 135- 128'inciden 131'inciye kadar maddelerde söz konusu arsalar Türkiye ve Türk makamları ve duruma göre Yunanistan ve Yunan makamlarınca hiçbir kira bedeline, resim ya da vergiye bağlı tutulmayacaktır. Britanya, Fransa ve İtalya hükümetleri temsilcileri ile mezarları, mezarlıkları, toplu ceset çukurlarını ve anıtları ziyaret isteğinde bulunan kişiler için oralara girmek her zaman serbest olacaktır. Türk Hükümeti ve Yunan Hükümeti söz konusu arsalar çıkan yolların bakımını süresiz biçimde üstleneceklerdir.

Türk Hükümeti ve Yunan Hükümeti yukarıda sözü edilen mezarların, mezarlıkların, toplu ceset çukurlarının ve anıtların bakımıyla görevli

kişilerin gereksinimleri ve toprakların sulanması için yeterince suyu sağlayabilmeleri konusunda Britanya, Fransa ve İtalya Hükümetleri'nce her türlü kolaylığı göstermeyi yükümlenirler.

Madde 136- Britanya, Fransa ve İtalya hükümetleri, Türkiye'den ayrılan topraklarda bulunanlarla kendi hükümetlerine bağlı topraklarda gömülü Türk kara ve deniz askerleri için mezarlar, mezarlıklar, toplu ceset çukurları ve anıtlar kurulması için 128. Madde ile 130'uncudan 135'inciye kadar olan maddeler hükümlerinden yararlanmak hakkını Türkiye Hükümeti'ne tanımayı yükümlenirler.

3. GENEL HÜKÜMLER

Madde 137- Bağlı Yüksek Taraflar arasında tersine kararlaştırılan hükümler dışında, 20 Ekim 1918 tarihinden başlayarak işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasına kadar İstanbul'u işgal eden devletler uyruklarının, yabancıların ya da Türk uyruklarının hakları, malları ve çıkarları ve bunlardan her birinin Türk makamları ile olan ilişkileri konusunda adı geçen devletler makamlarınca ya da onlarla anlaşarak alınmış kararlar ya da verilen buyruklar geçerli sayılacak ve bunlar nedeniyle adı geçen devletler ya da onların makamları aleyhine hiçbir istek ileri sürülemeyecektir.

Yukarıda sözü edilen kararlar ya da buyruklar nedeniyle uğranılan bir zarardan doğan başkaca bütün istekler Karma Hakem Mahkemesi'ne götürülecektir.

Madde 138- Genel affa ilişkin bugünkü demecin IV. ve VII. paragrafların hükümleri zedelenmemesi koşulu ile yargısal konularda 30 Ekim 1918 tarihinden başlayarak işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasına kadar, Türkiye'de İstanbul'u işgal eden devletlerin yargıçları, mahkemeleri ya da makamlarınca ve 8 Aralık 1921 tarihinde kurulan Karma Yargı Komisyonu'na Türkiye'de verilen kararlar ve emirler, uygulanmaya ilişkin önlemlerle birlikte geçerli olacaktır.

Şu da var ki, bir askeri mahkeme ya da bir polis mahkemesince hukuksal konularda verilen ve kendisini yarandıran bir yargısal karar nedeniyle herhangi bir kişi, karşılaştığı bir zararın giderimi için bir istekte bulunursa, işbu istek Karma Hakem Mahkemesi'nce sunulacak ve bu mahkeme de, gerekiyorsa, bir zarar giderimi ödenmesine ya da geri verme işleminde karar verebilecektir.

Madde 139- Sivil yönetime, yargısal ya da maliye makamlara ya da Vakıflar Yönetimine ilişkin olup, Türkiye'de bulunmakla birlikte, Osmanlı

Devleti'nden ayrılan bir toprağın hükümetini özellikle ilgilendiren arşivler, sicil defterleri, planlar, senetler ve öteki belgeler ile buna karşılık olarak, Osmanlı Devleti'nden ayrılan bir toprak üzerinde bulunup Türk Hükümeti'ni özellikle ilgilendiren arşivler, planlar, senetler ve öteki belgeler, karşılıklı olarak, birbirlerine geri verilecektir.

Yukarıda sözü geçen arşivler, sicil defterleri, planlar, senetler ve öteki belgeleri elinde bulunduran hükümet, kendisini de bunlarla ilgili görüyorsa, ilgili öteki hükümete, istek üzerine, onların fotokopilerini ya da onaylı örneklerini vermek karşılığında, asıllarını alıkoyabilecektir.

Gerek Türkiye'den, gerek ayrılan topraklardan alınıp götürülmüş olan arşivler, sicil defterleri, planlar, senetler ve öteki belgeler özellikle alındıkları topraklara ilişkin ise, bunların asılları, karşılıklı olarak, geri verilecektir.

İşbu işlemlerin gerektirdiği harcamalar, istekte bulunan hükümetçe yapılacaktır.

Yukarıdaki hükümler, eski Osmanlı Devleti'nin iken 1912 yılından sonra Yunanistan'a geçen yerlerde bulunan taşınmaz mallar ya da vakıflara ilişkin sicil defterlerine de aynı koşullarla uygulanır.

Madde 140- Türkiye ile Öteki Bağlı Devletler arasında, savaş sırasında ve 30 Ekim 1918 tarihinden önce, her birinin ele geçirdiği deniz ganimetleri, birbirlerine karşı hiçbir işlem ve sav konusu olmayacaktır, İstanbul'u işgal eden devletlerce anılan tarihten sonra, Silah Bırakışımı'nın bozulması nedeniyle, el konulan mallar (saisies) konusunda da bu hüküm geçerli olacaktır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, İstanbul'u işgal eden devletlerin hükümetleri ya da Türk Hükümetince, 29 Ekim 1914 tarihinden 1 Ocak 1925 tarihine kadar, kendi limanlarında kullanılmış olan her türlü tekneler, küçük tonajlı gemiler, yatlar ve mavunalar konusunda gerek sözü edilen devletlerin hükümetleri ve uyruklarınca, gerek Türk Hükümeti ve uyruklarınca hiçbir istek ileri sürülmeyecektir. Bununla birlikte, işbu hüküm, genel affa ilişkin bugünkü tarihli demecin, IV, paragrafı hükümlerini zedelediği gibi, 29 Ekim 1914 tarihinden önceki haklara dayanarak, kişilerce başka kişilere karşı ileri sürülecek istekleri de bozmayacaktır.

Yunan kuvvetlerince 30 Ekim 1918 tarihinden sonra zaptolunan Türk bayraklı gemiler Türkiye'ye geri verilecektir.

Madde 141- İşbu antlaşmanın 25. Maddesinin ve 28 Haziran 1919 tarihli Versay Barış Antlaşmasının 155. 250. ve 440. Maddeleri ile VIII. Bölümün (Onarım), III. Eki'nin uygulanmasıyla ilgili olarak savaş

sırasında Alman Hükümeti ya da uyruklarınca Osmanlı Hükümeti ya da uyruklarına devredilmiş olan bütün Alman gemileri için Alman Hükümeti'ne ya da uyruklarına karşı doğmuş olabilecek her türlü yükümlülüklerden Türkiye Hükümeti ve uyrukları, şimdi o gemileri elinde bulunduran Müttefik Hükümetlerin izni gerekmeksizin, aklanmıştır. Türkiye ile onun yanında savaşmış olan öteki devletlerin ilişkilerinde de gerekiyorsa bu hüküm geçerlidir.

Madde 142- Yunanistan ile Türkiye arasında Rum ve Türk nüfus mübadelesine ilişkin 30 Ocak 1923 tarihinde yapılan özel sözleşme, bu iki Bağlıklı Yüksek Taraf arasında, işbu antlaşmanın bir parçası imiş gibi, onun güç ve değerinde olacaktır.

Madde 143- İşbu antlaşma, olanaklı olduğunca, kısa bir süre içinde onaylanacaktır.

Onay belgeleri Paris'te sunulup saklanacaktır.

Japon Hükümeti onayın yapılmış olduğunu Paris'teki Siyasal Temsilcisi aracılığı ile Fransız Cumhuriyeti Hükümeti'ne bildirmekle yetinebilecek ve bu durumda, onay belgesini de, olanaklı olduğunca, ivedilikle sunacaktır.

İmzacı bir devlet, antlaşmayı kendisince imza edilmiş ve Lozan Konferansı'nın son senedinde gösterilmiş olan Bağlılarla birlikte -eğer bunlar da onayı gerektiriyorsa- bir tek belge ile onaylayacaktır.

Bir yandan Türkiye, öte yandan Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya ya da onların arasından üçü, onay belgelerini sunar sunmaz, ilk sunuş tutanağı düzenlenecektir.

Bu ilk sunuş tutanağı tarihinden başlayarak, antlaşma böylece, onu onaylamış olan, Bağlıklı Yüksek Taraflar arasında yürürlüğe girecektir, öteki devletler için, daha sonra onay belgelerinin sunma tarihinde yürürlüğe girecektir.

Bununla birlikte, Yunanistan ve Türkiye ile ilgili olarak, 1. Madde ve 2. Maddenin 2 sayılı fıkrası ile 511. Maddeleri, hükümleri Yunan ve Türk hükümetleri kendi onay belgelerini sunar sunmaz, yukarıda sözü geçen tutanak daha düzenlenmemiş olsa bile, yürürlüğe girecektir.

Fransa Hükümeti onay belgesinin sunuş tutanaklarının, aslına uygun, birer örneğini bütün imzacı devletlere verecektir.

Yukarıdaki hükümlere olan inançla, yetkili temsilciler işbu antlaşmayı imza etmişlerdir.

Yirmi dört Temmuz, bin dokuz yüz yirmi üç tarihinde, Lozan'da yalnız bir örnek olarak düzenlenmiş olup, bu örnek Fransız Cumhuriyeti Arşivle-

rinde saklanacak ve bu hükümet Bağlı Devletlerden her birine onun aslına uygun bir örneğini verecektir.

İMZALAR:

HORACE RUMBOLD

M. İSMET

PELLE

Dr. RIZA NUR

GARRONI

HASAN

G.C. MONTAGNA

K. OTCHIAI

E. K. VENİSELOS

D. CACLAMANOS

CONSTANTİN DIAMANDY

CONSTANTİN CONTZESCO ⁵⁹⁴

⁵⁹⁴ Antlaşma; Prof. Dr. M. Cemil Bilsel'in LOZAN II. Cilt, s.584-636'dan günümüz Türkçesi ile ifade edilmiştir.Baskı.1998

Prof. Dr. Seha L. Meray, Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, Takım II, Cilt I, Kitap I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.

İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983

XIII. BÖLÜM

LOZAN MUHALİFLERİ

BİRİNCİ MECLİS'TE LOZAN MUHALEFETİ

- Birinci Dönem Lozan Görüşmelerine Muhalefet (22 Kasım 1922-4 Şubat 1923)
- Lozan Antlaşması İmzalandıktan Sonra Muhalefet (24 Temmuz 1923)

Birinci Dönem Lozan Görüşmelerine Muhalefet (22 Kasım 1922-4 Şubat 1923)

Önceki bölümlerde bahsettiğimiz muhalefet grubu olan İkinci Grup milletvekilleri,⁵⁹⁵ Lozan görüşmelerini çok sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Grup'un ileri gelenlerinden bir kaçının eleştirilerini aşağıda vermekteyiz (21 Şubat-6 Mart 1923).

İkinci Grup milletvekilleri Hükümeti ve İsmet Paşa'yı sert biçimde eleştirdiler:

Erzurum Milletvekili Mustafa Durak (Sakarya): ["Musul'u bir sene sonraya bırakmak Musul'u kaybetmek demektir. Musul'u kaybettikten sonra senin Doğu'da bir yerin kalmamıştır. Karaağaç'ı terk etmek, Edirne'-yi terk etmek demektir. Boğazların açık bulunması, İstanbul bizde yok demektir. Bunun başka manası yoktur."]

Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş): "Efendiler bir teklifim vardır. Gerek Hükümet ve gerek Büyük Millet Meclisi, Misak-ı Milli'den

⁵⁹⁵ Bakınız İkinci Grup başlığımıza

zerre kadar feda ederse, icab-ı namus (namus gereği) ve milli için çekilip gitmeli."⁵⁹⁶

İzmit Milletvekili Sırrı (Bellioğlu), yüksek sesle haykırdı: "Lozan'a gittiler ve orada da Misak-ı Milli'den feragat ettiler... Misak-ı Milli çiğnendi, heba oldu, iptal edildi, battal edildi."

Mersin Milletvekili Selahattin (Köseoğlu): "Mesele vatan meselesidir. Buna binaen vaziyeti iyi göreceğiz."

Başbakan H. Rauf (Orbay) cevap verdi: "Hüseyin Avni Bey (Ulaş) Delegasyon Başkanı-Dışişleri Bakanı İsmet Paşa buradaki açıklamasını derhal Misak-ı Milli'yi bozan, şurayı burayı terk etmek şeklinde anladılar. Misak-ı Milli'nin terk edilmesi diye bir şey yoktur. Hariciye Vekili, Müttfiklerin projelerinin kabul edilmez olduğunu söyledi. Şimdi karşı proje hazırladık. Mali bağımsızlığımız, adli bağımsızlığımız, milli bağımsızlığımız güvence altına alınmak şartıyla tekrar müzakerelere ihtiyaç görülmüştür. Musul'u erteleyerek ve savaşmak imkânını elde tutarak barış için bir girişimde bulunmak... Bakanlar Kurulu'nun düşüncesi budur. 'Misak-ı Milli'yi değiştirebilecek tek kuvvetin TBMM olduğunu vurguladı. 'Bir çare düşündük, kabul ederseniz yaparız. Kabul etmezseniz ferman buyurun harp ederiz']"⁵⁹⁷

Tartışmalar hepten kızışmak üzereyken M. Kemal Paşa söz aldı:

"... Musul meselesinin hallini muhabereye girmemek için bir sene sonraya talik etmek (ertelemek) demek, ondan sarfinazar etmek demek (vazgeçmek) değildir... Musul meselesini bugünden halledeceğiz, ordumuzu yürüteceğiz, bugün alacağız dersek bu mümkündür. Musul'u gayet kolaylıkla alabiliriz. Fakat Musul'u aldığımızı müteakip (takiben) muharebenin hemen hitam bulacağına (sona ereceğine) kani olamayız.

Sözümün en sonu şudur: Heyet-i Vekileyi (Bakanlar Kurulu'na) kendi mesuliyeti dahilinde heyet-i murahhasaya (delegasyona) yeniden talimat verip vazifesine devam ettirmek talep edilebilir veyahut men edip harbe başlamak olabilir" dedi.⁵⁹⁸

Yani Meclis iki yoldan birini seçecekti: Ya barış aramaya devam edilecekti ya da savaşa gidilecekti...

⁵⁹⁶ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 305. Baskı: 2011

⁵⁹⁷ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 305,306

⁵⁹⁸ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 15, s. 158

İsmet Paşa hatıralarında, Lozan karşıtı kimi milletvekillerinin tutumunu şöyle anlatır:

"Henüz Ankara'ya gelmeden, yolda iken, Ankara'da bulacağım havayı bana anlatan iki kişiye rast geldim; kendileri ile konuştum. Birisi bana, 'Ne getirdin?' diye sordu. 'Çok şey getirdim' dedim. Muhatabım, belli ki hiçbir şey getirmediğim kanaatinde idi. 'Canım ne getirdin, ne getirdin' diye ısrar ediyordu. 'Hiçbir şey getirmediğim' diyerek konuşmayı kestim. Öteki daha da ileri giderek bana şöyle dedi: 'İngiltere Hariciye Nazırı Lozan'a geldi. 2,5 ay orada kaldı. Bu adam bir şey yapmak istiyordu. Niçin istifade etmedik?' Ben de kendisine, 'Onun ne yapmak istediğini biliyor musun?' sorusunu sorduktan sonra dedim ki: 'Evet, o bir şey yapmak istiyordu, fakat biz onun istediğini yapmadık'.

İkinci Grup'a mensup bu iki arkadaşla yolda yaptığım konuşmalar Meclis müzakerelerinin ne kadar çetin olacağını bana anlatmıştı...

Meclis müzakereleri tabiatıyla benimle çok çekişmeli geçtiği kadar, Atatürk müzakerelere karıştıkça bütün hücumlar ona karşı yapılıyor ve onun üstünde toplanıyordu. Lozan'dan dönerken, bizim Atatürk ile Eskişehir'de buluşmamız zihinlerde bazı tereddütler yaratmış. Meclisten evvel görüşülmüş, bir takım kararlar alınmış olduğu zannıyla benim aleyhimde ve Atatürk'ün aleyhinde nihayete kadar her türlü tenkitler, kötüler yapılmış, mücadele edilmiştir.

Lozan Konferansı'nın inkıtaı (kesilmesi) büyük bir hadise idi. Bununla bütün memleket alakalı idi. Bütün memleket aynı kaygı içinde idi: Sulh olacak mı, olmayacak mı? Tekrar harp mı olacak?... Herkes bunu merak ediyordu. Böyle büyük bir hadiseden sonra Meclis müzakereleri tabiatıyla büyük ehemmiyet kazanmıştı.

Meclis müzakereleri başlarken, ben evvela Lozan Konferansı'nın geçirdiği safhaları anlattım. Karşıma çıkan meseleleri, ihtilafta olduğumuz ve muallakta kalan meseleleri anlattım. Çok sert tenkitlere maruz kaldım... Sulh olmamasını münhasıran bizim hatamız ve benim hatam olarak değerlendirdiler."⁵⁹⁹

2 Mart 1923'te TBMM gizli görüşmelerinde (Ali Fuat Cebesoy Paşa başkanlık yapıyordu), Lozan'da ikinci delege olan Dr. Rıza Nur Mecliste İkinci Grup milletvekillerinin eleştirilerini hatıralarında şöyle anlatır:

⁵⁹⁹ İsmet İnönü, Hatıralar, s. 367, 368. Baskı: 2009

"Ankara'ya döndüğümüz vakit, Meclisi bize (Hey'et-i Murahhasa'ya-Delege Heyeti'ne) düşman halinde buldum. Hafı celsede (gizli oturumda) bir hafta kadar bizi tenkit ettiler. Ne kadar olsa bunlar harice tereşşuh ediyordu (dışarı sızıyordu). (YN: Nitekim Paris elçiliğimizden 27.2.1923'te Dışişleri Bakanlığımıza gelen telgrafta, '... Barış konusunda TBMM'de ikilik varmış. Bu söylentiler Fransız Dışişlerinden yayılıyor...' denmekteydi). Gördüm ki İkinci Grup hala yanlış yoldan kendisini alamamış. Dünyanın hiçbir yerinde harici mesele tenkid, hükümet devirmek için alet ittihaz edilmez (alet oluşturmaz). Fakat yapıyorlar. Gözlerini de kan bürümüş. Evvelce onlara söyledim idi de bil'akis heyeti kuvvetle yollayın! Görülecek iş sulh işi, şahsi değil, milletin. Bir türlü anlamadılardı. İlla biz Hey'eti Vekile'nin talimatına mugayir (aykırı) hareket etmişiz imiş. Bize verilen on iki maddelik (14 maddelik olacak) basit talimatnameye mugayir hareket etmedik... Bu işler galiba Rauf'un tahrikatı (tahriki idi). İsmet'ten intikam almak için mebusları tahrik ediyor. Kim bilir ne yalanlar atıyor, beysiz İkinci Grup da şaha kalkıyor..."⁶⁰⁰

TBMM'de Lozan Konferansı'na ilişkin görüşmelere 04.03.1923 tarihinde de devam edildi. İkinci Grup liderlerinden milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş) şiddetli eleştirilerde bulundu:

["Bugün barışa talip olmak için Heyet-i Vekile (Hükümet) bizden İngilizlere taviz alıyor. Taviz verilmek lazım gelirse Meclis kararıyla barış için verilir. Bugün barışa talip olup yeni bir müzakere açabilmek için Musul'dan kat'ı sarfınazar ediyorum (vazgeçiyorum). Bunu, -milleti aldatmadan- Musul'u satmıştır diye bu kürsüden bağıracağım. Biz barışı çok ucuz yapıyoruz"]

Meclisin 5 Mart sabahki oturumunda İsmet Mebusu Sırrı (Bellioğlu) Bey ilk sözü aldı ve sert bir dille İsmet Paşa heyetine yüklendi. Lozan'da Misak-ı Milli'nin çiğnendiğini ileri sürdü; Misak-ı Milli'nin bir kelimesine, bir harfine dokunanların cezaya müstahak olduklarını ekledi. Binaenaleyh (Bu nedenle) İsmet Paşa heyetinin değiştirilerek Lozan'a yeni bir heyet gönderilmesini istedi. Musul'un ve Karaağaç'ın Türkiye dışında bırakılmasının Misak-ı Milli'nin iptal edilmesi olduğunu söyledi. Ergani Mebusu Emin Bey oturduğu yerden 'Musul'u satıyorlar!' diye haykırdı. Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey 'Bu sözü geri alsınlar!' diye yerinden fırladı. Oturum Başkanı Ali Fuat Paşa (Cebeşoy), 'Böyle gürültü

⁶⁰⁰ Dr. Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, Cilt 3, s, 1189, 1190

ile müzakere etmek imkânı yoktur, celseyi (oturumu) tatil ediyorum' " dedi.

Bir buçuk saat sonra oturum açılınca, Sırrı Bey kaldığı yerden konuşmasına devam etti. Ege adalarının terk edildiğini, Halifenin Türkiye dışındaki Müslümanlar üzerindeki haklarından vazgeçildiğini, Gelibolu yarımadasında savaş mezarlıkları adı altında İngilizlere üs verildiğini ileri sürdü ve böyle bir antlaşmayı kabul edemeyeceğini söyledi. Misak-ı Milli çiğnenmek isteniyorsa bu Meclisin görevine son verilerek seçime gidilmesini istedi.

Başbakan H. Rauf Bey söz alarak, İsmet Paşa heyetine yöneltilen eleştirilere tek tek cevap verdi. Hükümeti Misak-ı Milli'yi çiğnemekle suçlamanın yanlış olduğunu, şimdiye kadar verilmiş bir şey bulunmadığını, Musul'u verelim de denmediğini anlattı. Bu Meclisin barış mı, savaş mı konusunda karar vermek durumunda olduğunu, kararsız geçen zamanın Türkiye'nin aleyhinde olduğunu belirtti. "Kararsız geçecek zaman, her an, tehlikeli vaziyetler ihdas etmeye müsaittir" dedi.

Başbakan'dan sonra Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey sert bir konuşma yaptı. Musul'dan başka, Suriye sınırına, Trakya sınırına, Karaağaç'a, Boğazlara, adalara, Yemen'e, azınlıklara değindi. Türk heyetinin Lozan'da başarısız kaldığı iddiasını tekrarladı. Lozan'a yeni bir delegasyon göndererek bu işin asgari fedakârlıkla bitirilmesini istedi.

Bu konuşmanın ardından (Mecliste) oturumu yöneten Ali Fuat Paşa, konuşmak için sıra bekleyen daha 70 kişi bulunduğunu açıkladı ve görüşmelerin ertesi güne ertelenmesini istedi. Başbakan H. Rauf Bey, "Bu böyle olmaz" diye ayağa fırladı. "Arkadaşlar, biz hükümetimiz olarak vazife göremiyoruz... Ordulara kumanda eden bir Erkan-ı Harbiye Reisi var, bir hükümet var. Bunlar kararınızın ne olacağını anlamalı ki bir an evvel vazifesine hazırlanmalıdır. Bu nasıl olur? Altı gündür müzakere ediyoruz, aynı noktadayız." ⁶⁰¹

İsmet İnönü, Meclisteki bu sert eleştirileri hatıralarında şöyle değerlendiriyor:

"Meclisteki müzakereler çok hararetle, tenkitler çok sert oluyordu. Hiç unutmam, Lord Curzon'un Konferans'a gelmesini, benim hatam yüzünden sulh (barış) olmadığı iddiasına gerekçe olarak gösteriyor ve şöyle diyorlardı: 'İngiltere Hariciye Nazırı, bulunduğu vazifenin cihanşümül (dünya

⁶⁰¹ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, s.439-441

çapında) mahiyetine, işlerinin son derece geniş olmasına rağmen, bunları bilerek Lozan'a gelmiş, iki buçuk ay uğraşmış. Hiç şüphe yok ki, bu adam sulh yapmak istiyordu. Niçin yapılmadı? Münhasıran (özellikle) İsmet Paşa'nın hatası yüzünden sulh olmadı.'

Konferans'ın inkıtaa (kesintiye) uğramasını bu gerekçeye bağlayıp benim her suretle kusurlu ve eksik olduğumu söze başlamanın ve tenkide başlamanın ilk maddesi olarak ele alıyorlar ve söylüyorlardı. Bu suretle benim hakkımda başlayan münakaşa bir-iki satır sonra, bir-iki cümle sonra yeni bir hücum noktası bularak, nihayet Atatürk üzerinde toplanıyordu. Fırsat buldukça Atatürk'ün mesuliyetine, onun idaresinin bizi sulha götüremeyeceğine işaret ederek, böyle bir taktik kullanıyorlardı...

Bu müzakerelerin devam ettiği sırada, Atatürk aleyhinde esasen birikmiş çok husumet vardı... Mesela (...) Atatürk o tarihlerde yeni evlenmişti. Hanımı ile beraber seyahatlere çıktığında, kendisini istikbal edenler (karşılایanlar) veyahut ağırlayanlar her yerde erkekler için ayrı toplantılar tertip etmek ve kadınları haremde toplamak istiyorlardı. Kadınlara cemiyet hayatında mevki vermek istediğı, kadınların cemiyet hayatına iştirakinin bir esaslı reform olduğı kanaati daha ilk günlerde onun kafasında hazırlanmış ve yerleşmişti... Ama bütün bunlar, daha o zaman Atatürk aleyhinde büyük galeyanlara ve hareketlere yol açacak bir konu sayılıyordu...

Mecliste muhalifler 'İkinci Grup' adı altında teşkilatlı bulunuyorlardı... Meclisteki müzakereler son derece haşın ve mütecaviz (saldırgan) bir hava içinde devam ediyordu... Nihayet milletvekillerinden birisi, 'Çalışılmış, birtakım neticeler alınmış' dedikten sonra, bundan dolayı İsmet Paşa'nın değiştirilmesi ve bu sebeple itimad oyu vermeyeceğini söylemişti. Hatta bu arkadaş, oy verme esnasında bana gelmiş ve oy pusulası üzerine yazdığını da göstermişti. Bana diyordu ki: 'Birçok iyi neticeler alınmıştır, fakat bizim Murahhas Heyetimiz ne alabilecekse onu almış, artık daha fazlasını alamaz. Yeni bir heyet gönderirsek, o, yeni şeyler alabilir. Millet olarak daha çok şey kazanırız.' Böyle söylemişti. Güldüm ben. 'Aldığımız şeyleri, aldık cebimize koymadık ki' dedim. 'Muahede (anlaşma) imza edilinceye kadar onların hepsi muallakta (sürüncemede) duruyor..' Bunları o günkü Meclisin seviyesini gösteren hadiseler olarak anlatıyorum.

Meclis müzakereleri 6 Mart'a kadar sürdü...⁶⁰²

⁶⁰² İsmet İnönü, Hatıralar, s, 368, 371. Baskı:2009

Meclis, 6 Mart sabahı tekrar toplandı ve Lozan barış projesi üzerinde görüşmelerini sürdürdü.

"Erzurum Milletvekili M. Durak (Sakarya) Bey, Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya (Koçoğlu) Bey uzun birer konuşma yaparak barış projesini çeşitli yönleriyle eleştirdiler.

On saat konuşacağını söyleyerek kürsüye gelen Durak Bey, Türkiye'ye sunulan barış projesinin 'bir paçavra' olduğunu, bunun asla kabul edilemeyeceğini, İsmet Paşa heyetinin de daha fazla bir iş yapamayacağını, değiştirilmesi gerektiğini ileri sürdü. 'Eğer bir daha biz bu Heyeti Murahhasaya salahiyyet verir ve oraya (Lozan'a) gönderirsek bizim istiklalimiz mahvolur. Onun için Heyeti Murahhasa reisi İsmet Paşa Hazretleri bugünden itibaren ordunun başına marş!' diye konuştu.

Kürt kökenli Yusuf Ziya Bey, konuşmasında, Kürtlük açısından Musul sorunu üzerinde durdu. Musul sancağını değil, Süleymaniye ve Kerkük sancaklarının Türkiye'ye katılmasını savundu. 'Türklerle Kürtlerin birliğinin Süleymaniye ve Kerkük'ü almakla sağlanacağını' söyledi. Durak Bey araya girerek, 'Türk, Kürt meselesi yoktur' dedi.

Gaziantep Milletvekili Ali Cenani Bey, barış projesini yalnız mali ve ekonomik açıdan tahlil etti. Konuyu iyi incelemiş bir kişi olarak ciddi eleştirilerde bulundu ve yapıcı görüşler ortaya attı.⁶⁰³

6 Mart 1923 günü TBMM'de saatlerce süren konuşmaların sonunda Atatürk söz alarak şu konuşmayı yaptı (kısaltılmıştır).

"Arkadaşlar, altı-yedi günden beri malum olan mesele üzerinde yüksek heyetinizce müzakere cereyan etmektedir. Birçok hatip arkadaşlar söz söylediler ve lüzumu kadar eleştiriler yapılmış olduğu kanısındayım...

Müzakerelerin bundan sonra devamından bir fayda beklenmediği kanaatindeyim ve belki şu samimi muhitte şu veya bu tarzda söylenen sözler harice ve bilhassa düşmanlarımıza başka bir surette aksedebilir. Dolayısıyla sakınca doğurması daha çok muhtemeldir. Ortaya çıkacak ve verilecek kararı kolaylaştırmaya vesile olacağı kanaatiyle müsaade buyurursanız, iki-üç kelime arz edeceğim.

Yüksek malumunuz, (...) İtilaf Devletleri delege heyetleri delege heyetimize (...) barış projesi namıyla bir şey vermişti. Böyle bir barış projesini

⁶⁰³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 4, s. 150, 163

bizim için kabul etmek mümkün değildir. Çünkü doğrudan doğruya bağımsızlığımızı ihlal eden şartları ihtiva etmektedir...

Müttefik Devletler'in malum olan projesine karşılık delege heyetimiz bir mektup göndermiştir ki, ağızlarda dolaşan karşı proje bu olsa gerektir. Bu mektubun muhteviyatı (içeriği) doğrudan doğruya İtilaf Devletleri projesini, muhteviyatını eleştirmekten ve tarif etmekten ibarettir... Mektubun muhteviyatı neticede 'esasen ittifak ettiğimiz noktaları imza ederek barış yapalım ve ikinci ve üçüncü derecede olan meseleleri başkaca değerlendirerek buna nihayet verelimden ibaret olup, bundan başka ayrıca bir ilave daha yapılmıştır ki, o da, eğer İtilaf Devletleri bu tekliflerimizi kabul etmeyecek olurlarsa tekliflerimiz yok hükmündedir.

İşte bu mektubu müteakip, (...) Lozan'da Konferans müzakereleri kesilme şeklinde olmaksızın tatil şeklinde olarak her devletin delege heyetleri memleketlerine gittiği gibi, bizim delege heyetimiz de buraya geldi. Delege heyeti ki, Heyeti Vekile'ye karşı mesuldür...

Heyeti Vekile, sizden yeni bir yön talep ediyor... Bendenizce meselenin her noktası anlaşıldıktan sonra yeni bir yön vermek lazımdır ve bu verilecek yön de bizim için çok mühim ve hayati olan Musul meselesinin geçici olarak ertelenmesini söz konusu etmemek ve fakat idari, siyasi, mali ve iktisadi ve diğer meselelerdir... Heyeti Vekile'ye (Hükümete) bir yön vermek uygun olur. Heyeti Vekile bu yön dairesinde delege heyetine özel talimat vererek barış teşebbüslerinde biraz daha devam edebilir.

Arkadaşlar, ben şahsen vicdanıma ve fikri kanaatime ve araştırmalarımaya dayanarak yüksek heyetinize derim ki, delege heyetimiz kendisine verilen vazifeyi tamamen ve pek mükemmel bir surette yerine getirmiştir (...) ve muvaffak olmuştur. Eğer meseleyi iyi neticelendirmek istiyorsak, bu delege heyetine yüksek heyetiniz tarafından dahi manen kuvvet verilerek meşaiye devam ettirmek lazımdır ki bu iş bir an evvel meydana çıkmalıdır. Yani barış yapılacaksa bir an evvel yapılsın, olmayacaksa aldanmayalım. Askeri tedbirlerimize geri kalmayalım. Yani işi çabuklaştırmasını ve hızlandırmasını da özel olarak Heyeti Vekile'den talep etmek lazımdır.

Bazı arkadaşların imza ettiği bir önerge gördüm. Bu önerge esas itibarıyla vuku bulan maruzatıma tekabül etmektedir. Ben de o arkadaşlara iştirak ederek o önergenin yüksek heyetinizce kabul edilmesini memleket menfaatleri için, barış için ve her şey için uygun görmekteyim. Aynı şeyi ben de arz ediyorum ve tekrar edeyim ki, böyle günlerce müzakere devam etmesinde her gün daha çok sakıncalar doğurmaktadır. Maruzatım bundan

ibarettir. Müzakerenin kifayetiyle arz ettiğim önergenin kabulünü teklif ederim.⁶⁰⁴

Atatürk'ün bu konuşmasının ardından, kısa tartışmalar oldu, sorular soruldu, cevaplar verildi. Bundan sonra görüşmeler yeterli görüldü ve Atatürk'ün sözünü ettiği önerge okundu. Saruhan Milletvekili Reşat (Kayalı) Bey ve 128 arkadaşı tarafından imzalanmış olan şu önerge oylanıp kabul edildi:

Riyaset-i Celileye (TBMM Başkanlığı'na)

1) İtilaf Devletleri'nin Lozan Konferansı neticesi olarak Heyet-i Murahhasa'mıza (delegasyonumuza) tevdi ettikleri (verdikleri) muahede (antlaşma) projesi istiklalimizi muhil şeraiti (ihlal edici koşulları) ihtiva ettiğinden şayan-ı kabul (kabule değer) değildir. İtilaf Devletleri bu projenin kabulünde ısrar ettikleri halde tekliflerini katiyen red ederiz. Bu takdirde harp milletimiz için zaruri olur.

2) Pek mühim ve hayati olan Musul meselesinin hallini muvakkaten talik (askıya almak) ve Avrupa hudutlarımızı tespit etmek için Heyet-i Murahhasa'mızın ve Heyet-i Vekile'mizin verdikleri izahata muttali olduk (izahattan bilgilendik). Mali ve iktisadi ve idari mesailde (sorunlarda) memleket ve milletimizin hukuk-u hayatiye ve istiklaliyesini tam ve emin olarak istihsal eylemek esası dahilinde sulh teşebbüsâtına (barış girişimlerine) devam olunmasını ve Heyet-i Vekile'nin Heyet-i Murahhasa'ya mezkûr (anılan) esasa göre vazife ve talimat vermesini teklif ediyoruz.

Bilcümle memleketimizin sür'atı tahliyesi (tezelden boşaltılması) şart-ı katidir. Ancak neticenin her ne olacaksa bir an evvel iradesine intizar ederiz (görülmesini bekleriz). 6 Mart 1339 (1923)

(Saruhan Mebusu Reşat ve 128 arkadaşı)

Bazı karşıt milletvekillerinin gürültüleri arasında oylama yapılmış ve oturum başkanı sonucu açıklamıştır: Oylamaya 190 kişi katılmış ve önerge 170 oyla kabul edilmiştir.

Bu oturuma başkanlık etmiş olan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa hatıralarında şunları yazar:

⁶⁰⁴ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 15, s. 194, 195

"Reylerin tasnifinden sonra İkinci Grup'a mensup altmış üyenin oylamaya katılmadıkları anlaşılmıştı. İştirak edenlerin hepsi Birinci Grup azaları idi: Bunlardan 170'i önergeyi kabul etmiş, 14'ü reddetmiş, 6'sı da çekimser kalmıştı. İkinci Grup da pekâlâ oylamaya iştirak edebilir, eğer önerge içtihatlarına uygun değilse, Birinci Gruba mensup 14 üye gibi reddedebilirdi. Barış meselesi gibi Birinci Büyük Millet Meclisinin en önemli bir davası karşısında leh veya aleyhte reyini izhar etmemesini (göstermesini) İkinci Grup azasının hamiyet ve vatanperverliklerinden beklemezdim"⁶⁰⁵

Lozan Antlaşması İmzalandıktan (24 Temmuz 1923) Sonra Muhalefet

Türkiye Büyük Millet Meclisinde Lozan Antlaşması'nın onaylanması için görüşmeler 21 Ağustos 1923'te başladı. Birinci dönem Lozan görüşmeleri eleştirildiği gibi, yine eleştiriler yapıldı. Bu arada TBMM seçimleri 11 Ağustos 1923'te yapılmış, İkinci Grup milletvekillerinin hemen hemen hiçbiri milletvekili olamamıştı. Böyle olmasına rağmen, Mecliste Lozan Antlaşması'na muhalefet şiddetliydi (21-23 Ağustos 1923):

Mersin Milletvekili Niyazi Bey'in eleştirisi özetle şöyle oldu:

["... Efendiler! Hudutlarımız milli değildir; coğrafi sınırları yoktur, iktisadi değildir... Bu kadar zaferlerden sonra, bu suni sınırlar hala ve hala kalacak mıdır? Oradaki kardeşlerimiz öksüz bırakılacak mıdır?

(...) Güneyde kalan Türklerin tarihi, ırkı, harsı (kültürü), iktisadi vaziyetleri hakkında izahatta bulundum... Trakya'ya, Adalara, Hazine-i Hassa'nın (Padişah Hazinesinin) hukukuna, tamirat ve saireye ait birçok söylenecek sözler vardır. Fazla söz söylemeye tahammülüm kalmadı, yalnız bir şey söyleyeceğim. Bu Antlaşma bu şekli ile bence gayri kabili kabuldür (kabul edilmez)..."

Urfa Milletvekili Yahya Kemal (Beyatlı) Bey, Suriye sınırı ve Hatay Türkleri üzerinde durdu. Hatay bölgesinin Türkiye'ye katılması gerektiğini savundu:

"... Diplomatlar eserlerini tamamladılar; söyleyecek söz kalmadı gibi. Fakat ben diplomatlara değil, Fransız milletinin vicdanına hitap ediyorum. Fransızlar; 48 sene Alsas-Loren için ağlayan Fransızlar, bizim kaç sene

⁶⁰⁵ Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s, 356

İskenderun ve Antakya için ağlayacağımızı belki her milletten daha fazla hissedebilirler ve yine Fransız akliselimine (sağduyusuna) müracaat ediyorum. Ümid ediyorum ki, Fransız akliselimi, Fransız Hükümeti'ne güney sınırımıza daha salim ve daha samimi bir tarz ve istikamet gösterir. Biz o milletiz ki, Yunan toprakları Haymana'dan Polatlı'ya patlarken biz, bütün o ateş hattının arkasında, İzmir'de, Bursa'da, Edirne'de Türk bayrakları görüyorduk. Biz bugün, bu anda Antakya'da, İskenderun'da ve bütün o toprakların arkasında kalan Türk, Türkmen, Kürt bayraklarını görüyoruz ve bizim mefkuremizi (ülkümüzü-idealimizi) hiçbir şey durduramayacaktır".

Türkler ki (...) Arap istilası gibi müthiş bir manevi istilanın önünde durmuş ve Anadolu'nun Araplaşmasına yüzyıllardan beri mani olmuşlardır... Çok milliyetperverdirler...

Hudutlarımızın güney kısmında kalan kardeşlerimize söylüyorum; yerlerinizi, yurtlarınızı terk etmeyin; Anadolu mesafelerinin üzerinden o bedbaht kardeşlerimize, o Türk bayrağı altında yaşamak isteyen zavallı kardeşlerimize söylüyorum: Sizinle beraberiz, sizinle beraber kalacağız. Tali (ikincil) bir zaman makûs (kötü) görünse bile neticede bir gün gelecek eğer Fransızlar sözlerini tutmamakta devam ederlerse biz icap eden bütün şeraiti elde edeceğiz ve vaktiyle olduğu gibi yarın da milli bayrağımızın gölgesinde beraber yaşamak yolunu bulacağız. (*Şiddetli alkışlar*)."]⁶⁰⁶

Menteşe Milletvekili Şükrü Kaya, Trakya sınırları bakımından Lozan Barış Antlaşması'nı şöyle eleştirdi:

"Efendiler! Bugün önümüze getirilen bu siyasi belge ilerde korkarım ki esaslı anlaşmazlıklar yaratabilecek tehlikeli hükümleri içermektedir. Bir defa Antlaşmanın Avrupa'da bizimle Yunanistan ve Bulgaristan arasında tespit ettiği hududa bakınız ve bir de haritayı göz önüne getiriniz. Göreceksiniz ki Antlaşma bize Balkan Harbi sonunda, o elemli günlerde elde ettiğimiz 1913 hududunu temin edemiyor. Edirne'nin kaynağını kapıyor ve Edirne'yi maatteessüf ölüme mahkum ediyor. Edirne'nin yaşayabilmesi için batıda kendisine geniş bir saha lazımdır. Edirne'yi denize ulaştıracak, doğrudan doğruya milli sınırlarımızdan geçecek bir demiryolu ve Akdeniz'de kendisine en yakın bir liman lazımdır...

Batı Trakya ne Yunanistan'ındır, ne de Bulgaristan'ındır. Batı Trakya Türktür ve Türk'ün olması lazımdır... Sulh ve sükûna teşne (susamış)

⁶⁰⁶ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, s.621

milletler arasında anlaşmazlık vesileleri bulunmamalıdır. Bu tehlikeli hatanın sorumluları Batı hükümetleridir... Ben Antlaşmayı reddetmek mecburiyetindeyim."⁶⁰⁷

21 Ağustos günkü oturumda son olarak söz alan Tekirdağ Milletvekili Faik (Kaltakkıran) Bey, Lozan Antlaşması'nın Trakya sınırları, Arıburnu'ndaki savaş mezarlıkları ile ilgili hükümlerini eleştirdi. Batı sınırının Edirne'nin pek yakınından geçtiğini, bu şehrimizi savunma imkânlarından yoksun bıraktığını söyledi. Mübadele sözleşmesinde de Batı Trakya sınırının yanlış çizilmiş ve bu Türk bölgesinin ikiye bölünmüş olduğunu savundu:

["Hepimiz biliriz ki Batı Trakya'nın (batı) sınırı Orfani körfezi, Mesta-Karasu nehri, Perim dağlarıdır. Halbuki mübadeleye dair olan anlaşmada Batı Trakya'nın sınırı Bükreş Antlaşması'nda çizilen sınır olarak kabul edilmiştir ki, bu hudut vaktiyle Edirne vilayetimizle Selanik'i birbirinden ayıran Mesta-Karasu sınırından bile fenâdır...

Efendiler! Batı Trakya'nın hakkı Anavatan'a katılmaktan ibarettir. Ahval ve şerait bunun defaten teminine müsait olmazsa, hiç olmazsa muhtariyetlerinin temini lazım gelirdi. O da temin edilmezse hiç olmazsa hayatlarını, bekalarını, huzur ve istirahatlarını temin edecek kayıtlar ve şartlar koymak lazımdı. Fakat maalesef Yunanlıların Bozcaada ve İmroz gibi bir avuç toprak için kabul ettirdikleri şartları biz koca Batı Trakya için kabul ettiremeyerek geldik" diye konuştu. Ve Lozan Antlaşması'na kırmızı (olumsuz) oy vereceğini açıkladı."

22 Ağustos günü Ali Fuat Paşa'nın başkanlığında toplanan Meclis Genel Kurulu, Lozan Barış Antlaşması'nı görüşmeye devam etti. O günkü ilk oturumda sırasıyla, İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey, Menteşe Mebusu Vasıf (Çınar) Bey, İstanbul Mebusu Süleyman Sırrı Bey ve Bozok Mebusu Avni Bey söz aldılar.

Mustafa Necati Bey:

Lozan Antlaşması'nı imzalayan Türk heyetini eleştirmeyeceğini belirten Necati Bey, Batılı diplomatları hedef alarak uzun bir konuşma yaptı. Necati Bey, önce ezilen halklara şöyle bir çağrıda bulundu:

⁶⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, II. Devre, I. Cilt. s, 223 ...

"Beşeriyet daima tekâmüle (gelişmeye) doğru gidiyor. Türk milleti üç sene içinde nasıl harikalar yaratmış ve nasıl zaferden zafere koşmuşsa mazlum milletler (ezilen milletler) de zaferden zafere koşsunlar ve bizim yürüdüğümüz yollardan yürüsünler. Türk milleti onlar için bir bürhandır (örnektir, kanıttır). Mazlum milletler bizden ders alsınlar. Bizim açtığımız bu çağır üzerinde yürüsünler. Zafere doğru koşsunlar ve dünya, yeni bir saadete kavuşsun. Bütün ruhumla bunu temenni ediyorum" dedi.

M. Necati Bey, bunları söyledikten sonra, Barış Antlaşması sistemine eleştirilerini özetle şöyle sıraladı:

"Efendiler! Antlaşma tamam değildir (natamamdır), kati değildir. Biz tamam olmayan böyle bir antlaşmaya kayıtsız şartsız oy veremeyiz. Musul için daha karar verilmemiştir. (...) İç istikrazın (borcun) ödenmesi tekmil (tamamen) Türk milletinin üzerine bırakılmıştır... 1914 senesinde savaş gemileri karşılığında terk edilen parayı bağışlamış bulunuyoruz. Efendiler! Bu para kimin parasıdır? Bu para Türk milletinin parasıdır...

Efendiler! Bu antlaşmada kapitülasyon kokusu vardır... Harbi Umumi'de (1. Dünya Savaşı'nda) yabancı devletlerin vatandaşları gibi muamele görenlerin zararlarını kabul etmişiz... Yabancı devlet vatandaşı gibi muamele gören Rumların zararlarını da tazmin etmeye mecbur kalıyoruz.

Antlaşmamızda (yabancı) sağlık danışmanlarını kabul etmişiz. Sonra Efendiler! Adli müşavirler de vardır. Yani adliyemizde (yabancı) danışman kabul etmişiz ve dikkate değer olan bir noktayı özellikle dikkatinize sunarım. Bu danışmanlar kanun komisyonunda da bulunacaklardır. Karşılıklı eşitliği sağlamayan bir antlaşma karşısındayız. Ticaretimiz beş sene müddetle atalette kalmıştır... Bu antlaşmada daha garip bir cihet var. Topraklarımızdaki mezarlıklara (savaş mezarlıklarına) tasarruf yetkisini imzacı devletlere terk ediyoruz... Tamirat meselesinde Yunanistan'a karşı her türlü talepten kesinlikle feragat ediyoruz... Delegasyonunuzun tamirat meselesinde gösterdiği lütufkârlığa karşı ben hiçbir vakitte bu milletin bir evladı olarak beyaz (olumlu) oy veremem. Benim buna vereceğim oy Barış Antlaşması'nı saran bu kırmızı kâğıttan (olumsuz oydan) başka bir şey değildir".

Vasif (Çınar) Bey, eleştirilerine başlarken, önce Barış Antlaşması'nın Karma Hakem Mahkemeleri ile ilgili V. Bölümüne (Madde 92-98) dikkati çekti. Bu bölümden bazı maddeleri okudu. Bu hükümlerin bağımsızlığımızla bağdaşmadığını söyledi. "Arkadaşlar! Milli sınırlarımız içinde bütün adli hükümler yalnız Türk mahkemeleri tarafından verilebilir. Karma

Mahkemeler'in kurulması ve özellikle bu mahkemelerin görev ve yetkileri istiklali adlimiz (adaletimizin geleceği) için bir darbedir efendiler" dedi ve devam etti:

"Bu antlaşma iyice incelendiği zaman görülür ki, ekonomik ve mali bağımsızlığımız tamamen müemmen (güvencede) değildir. Mali bağımsızlığımızı, ekonomik bağımsızlığımızı ihlal eden birçok madde vardır... Dün Dışişleri Komisyonu Başkanı Yusuf Kemal Beyefendi Şark meselesinin ebediyen tarihe gömüldüğünü söyledi. Fakat arkadaşlar, öyle zannederim ki Şark meselesi halledilmemiştir...

Türk kalbi bugün şanlı bayrağının, şanlı gölgeleri dışında kalan çeşitli Türklerin ayrı kalmalarından üzgündür. Batı Trakya'nın Türk olduğu, Musul'un Türk olduğu, güney sınırlarımızda kalan Antakya ve İskenderun'un Türk olduğu çünkü arkadaşlarımızın ifadeleriyle sabit oldu. Bu kardeşlerimizi bizden ayırmak, medeniyetin en büyük ve en zalim bir cinayeti değil midir?

Batı Trakya Türkleri çok fena bir antlaşma sonucu olarak yerlerinde bırakılıyorlar... Oradaki Türkler, şimdiye kadar Yunan'ın yok etme siyasetine kurban edilmiştir...

Ve nihayet arkadaşlar!.. (Yunanistan'dan istenen) Tazminat meselesi vardır... Yunanistan tarafından yıkılan yerlerin mebusu sıfatıyla size şu kadarını söylemek mecburiyetindeyim. Birçok kasabalar bugün baykuş mekânı harabeler olmuştur. Kendi seçim bölgemin altı kasabasında ev kalmamıştır. (...) Arkadaşlar, maalesef ben bu Antlaşma'ya kabul oyu vermekte mazurum..."⁶⁰⁸

İsmet Paşa'nın konuşmasının ardından, İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey'in önergesi üzerine müzakere yeterli görüldü. Ali Fuat Paşa başkanlığında yapılan aynı oturumda Lozan Barış Antlaşması'na ilişkin dört yasa tasarısının görüşülmesine geçilmiştir. Dışişleri Komisyonunca hazırlanmış olan yasa tasarılarının bütün maddeleri aynen kabul edilmiştir. Birinci yasa tasarısında şu konu başlıkları vardır: 1) Barış Antlaşması, 2) Boğazlar Sözleşmesi, 3) Trakya Sınırı, 4) Mübadele anlaşması, 5) Genel Af, 6) Karaağaç, 7) Bozcaada, 8) İmroz (Gökçeada) ve 9) İşgalin kaldırılması.

"Zabıt Ceridesi'nde kaydedildiğine göre: Lozan Barış Antlaşması'na ilişkin birinci yasa tasarısı oylamasına 227 kişi katılmış ve tasarı 14 red oyuna karşı 213 oyla kabul edilmiştir. İkinci yasa tasarısı 14 red oyuna

⁶⁰⁸ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, s. 626

karşı 206 oyla; üçüncü yasa tasarısı 13 red oyuna karşı 208 oyla ve dördüncü yasa tasarısı 13 red oyuna karşı 212 oyla kabul edilmiştir.

Ancak Zabıt Ceridesi'nde dikkatle bakılınca, her dört oylamada da red oyu verenlerin gerçekte 13 kişi olduğu anlaşılmaktadır. İlk iki oylamada red oyu kullananlardan Trakyalı Faik Bey ismi, hem Edirne Milletvekili, hem Tekirdağ Milletvekili olarak iki defa kaydedilmiştir. Yanlışlık buradan kaynaklanmıştır, Faik Kaltakkıran'dan başka Trakya'da ikinci bir Faik Bey yoktur, sanıyoruz.

Lozan Antlaşması'na red oyu vermiş olanlar, alfabe sırasına göre, şu milletvekilleridir:

Ali Cenani Bey (Gaziantep), Besim Bey (Mersin), Faik Bey (Edirne), Hoca Esad Efendi (Menteşe), Kılıç Ali Bey (Gaziantep), Mustafa Necati Bey (İzmir), Necib Bey (Mardin), Niyazi Bey (Mersin), Şeyh Safvet Efendi (Urfa), Şükrü Kaya Bey (Menteşe), Vasıf Bey (Saruhan), Yahya Kemal Bey (Urfa) ve Zamir Bey (Adana). Böylece, Lozan Barış Antlaşması, 23 Ağustos 1923'te TBMM tarafından onaylandı.

Antlaşma'nın onaylanmasının ardından iki önerge daha sunuldu: Ertuğrul Mebusu Fikret Bey ve arkadaşları orduya Meclisin selam ve şükranlarının iletilmesini önerdiler; önerge oybirliğiyle kabul edildi. Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey de, Barış Antlaşması'nın Mecliste onaylanması dolayısıyla Bursa Mebusu Mustafa Fehmi Efendi tarafından dua okunmasını ve şehitlere Fatiha ithaf edilmesini önerdi. Oy birliğiyle kabul edilen bu önergenin de gereği yapıldı ve oturuma son verildi."⁶⁰⁹

⁶⁰⁹ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, s. 639

SON SÖZ

Lozan Barış Antlaşması, uluslararası hukuk, devletler hukuku açısından tanınmış olmasının yanı sıra, Cumhuriyet'in anayasal sürecinin ruhunu oluşturmuştur. Laik, pozitif hukukun, halk egemenliğinin, parlamenter demokrasinin, insan hak ve özgürlüklerinin Türk milleti için vazgeçilmezliğini ortaya koymuştur.

Lozan Antlaşması, Türklerin yeniden Avrupa'ya dönüşüdür. Doğu Trakya'nın, üstelik tek kurşun atmadan Türkiye'ye kazandırılmasıdır.

Lozan, 1453'te Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fethedilmesinden sonra, İstanbul'un yeniden fethedilişidir (İsmet Paşa Lozan Barış görüşmelerine giderken, İstanbul ve boğazlar hala işgal altındaydı).

Lozan Barış Antlaşması, Türklerin Kurtuluş Savaşı zaferinin üzerinde yükselmiş, aynı zamanda Atatürk'ün savaşız barışa ulaşabilme politikasının dünyaya en güzel örneği olmuştur.

Lozan'ı, Atatürk'ün bir savaş aracı olan silahı, barış aracına dönüştürme becerisine borçluyuz. Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Jean Paul Garnier bu durumu şöyle ortaya koyar:

"Londra'ya çekilen bazı telgrafların kopyalarından İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı General Charles Harington'un son dakika boyun eğeceğini hesaplayıp kestiren Mustafa Kemal şöyle diyordu: 'İngiliz dün kımıldayamadı, yarın da kımıldayamaz.' Bu düşünceden şu sonuç doğdu: Kararlaştırılan bir işaret üzerine iki seçkin Türk alayı silahlarının dipçiklerini havaya, namlularını yere çevrilmiş olarak İngiliz mevzilerinin üzerine yürüyecek, İngiliz uyarılarına aldırmayacak ve yürüyüşüne devam edecek. Sessizce düşman mevzilerini aşacak. Tek el bile ateş edilmeyecek.

29 Eylül 1922 günü ürpertici bir sessizlik içinde bu manevra uygulandı. Ne yapacaklarını kestiremeyen İngiliz subayları şaşırıp kaldılar. Bir astsubay, 'Nişan al' komutu verdi. Türkler aldırmadı. Yürüyüşe devam ettiler. Tam o anda... Elinde bir flama sallayan bir motosikletli son hızla geldi. Soluk soluğa, o bölgenin komutanı majesteleri albayına yetişti.

İngilizler, 'Silah bırak' diye haykırdılar. Kemalist alayların komutanları da aynı anda dur emri verdiler. Taraflar oldukları yerde kaldı. Kan akıtmamak için son anda bir silah bırakma yapıldı. Sör Charles Harington boyun eğmişti"⁶¹⁰

Atatürk, dünya savaş tarihinde daha önce görülmemiş bir yola başvurmuş, savaş aracı olan silahı, barış aracına dönüştürmüştü. Atatürk'ün, silahlarının namlularını aşağı, dipçiklerini yukarı çevirmiş askerleri savaşırsız, kansız, ölümsüz bir zafer kazandı. Böylece Boğazlar ve İstanbul'un kurtuluş yolu açıldı.

Mudanya Konferansı'na gözlemci olarak katılan Franklin Bouillon, Paris'e dönünce verdiği demeçte şöyle demiştir : "Bu barışı dünya, Mustafa Kemal Paşa'ya borçludur. Onun insana hayranlık veren itidaline borçludur. Kendisi savaş yapabilecek durumdaydı ve muzaffer ordusunca savaşa doğru itiliyordu. O, ordunun bu coşkunluğunu dizginledi. Ben buna tanığım ve hiç kimse beni yalanlayamaz."

Mayıs 1920'de İngiltere Sömürgeler Bakanı Churchill, Mustafa Kemal'in gücünü şu şekilde yazıya dökmüştü:

"Türk, kötü yönetim yüzünden, bitmez tükenmez felaketler ve harplerle çökmüş, çevresinde imparatorluğu paramparça olmuştu. Fakat o hala canlı idi. Göğsünde, dünyaya meydan okumuş ve yüzyıllar boyunca bütün istilacılara karşı başarı ile mücadele etmiş bir ırkın kalbi çarpıyordu. Dünyaya düzen verecek adamlar Paris'in duvarları kumaş kaplı, yaldızlı salonlarında toplanmışlardı. İstanbul'da müttefik filoların topları altında çalışan bir kukla hükümet bulunuyordu. Lakin Türk'ün anayurdu Anadolu'nun sarp tepeleri üzerinde bir avuç insan kaderlerinin bu şekilde tayin edilmesini kabul etmiyorlardı."⁶¹¹

İşte Lozan Antlaşması, Churchill'in dediği gibi, Anadolu'nun sarp tepelerinin her karış toprağının kanla sulanmasından geldi.

Lozan; Osmanlı Devleti'ni tarih sahnesinden silen, Türk'ün ana yurdunu parçalayan, yapay devletler oluşturan, Türk'e hayat alanı bırakmayan, Sevr Antlaşması'nı tarihin çöplüğüne atan bir dönüm noktasıdır.

Eleştiri herkesin hakkıdır elbet. Ancak topyekün "Lozan'ı Antlaşmasını Tanımamak"; bu kitapta tarihi belgelere dayanarak ortaya koyduğumuz

⁶¹⁰ Bllal Şimşir, Doğu'nun Kahramanı Atatürk, s.100

⁶¹¹ Prof. Dr. Gülnihal Bozkurt, Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi, Bildiri : 08-12 Aralık 2003

Bağımsızlık Savaşımızı (Kurtuluş Savaş'ımızı), ulaştığımız demokratik, laik cumhuriyetimizi kabul etmemek; Türkiye'yi parçalayan, Türk milletinin bağımsızlığını yok ederek köle durumuna düşüren Sevr Antlaşması'nı kabul etmektir bir nevi...

Lozan ile üniter ulus devlete, vatanyla milletiyle bölünmez bağımsız bir ülkeye sahip olduk. Bu denli zor süreçlerden geçip önce savaşla, ardından barış temelli bir siyasetle kazandığımız bu zaferi ne gölgelemeye ne de küçük görüp, göstermeye çalışmanın kimseye bir fayda sağlamayacağı kanısındayız. Aynı şekilde millet egemenliğine dayanan Türkiye Büyük Millet Meclisinin de zayıflatılmasının kimseye bir faydası olmayacağı aşikardır.

Atatürk, Meclis için şöyle der : "Büyük milli dertlerin şifa bulacağı yer Meclistir... Büyük Millet Meclisi bu memleketin düzeni için, iç ve dış güvenliği ve dokunulmazlığı için en büyük güvencedir. Büyük dertler şimdiye kadar ancak TBMM'de şifa buldu..."⁶¹²

Önceki sayfalarımızda da vurguladığımız gibi ülkemiz işgal altındayken, savaş devam ederken hazırlanmış olan olağanüstü bir anayasa niteliğindeki 1921 Anayasası birinci maddesinde, "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" diyordu.

Bilindiği gibi Kurtuluş Savaşı'mızın neticesinde kurulan Cumhuriyet'imizin temel değerleri özetle; egemenliğin kaynağının millet olduğu, ulusun eşit ve özgür insanlardan oluştuğu; hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti, tüm basamaklarında bilimsel bilginin yol göstericiliğine dayalı eğitim ve toplumsal yapı; kuralları ve özellikle de kurumlarıyla etkin işleyen ve dürüstlüğü egemen olduğu bir kamu yönetimi; devletin değişik sermaye kesimlerine eşit uzaklıkta olması; ekonomik gelişme ve bağımsızlık için sanayileşmeye öncelik verilmesi; harf devrimi ve Türkçe ile sanat ve kültürde üretkenliğe, yani üretmek özgürleşmeye ayrı bir önem verilmesi; dış politikada barış gibi evrensel esasları içerir. Bu değerlerin bütüncül bir çağdaşlaşma çabası olarak tam bir kararlılıkla ve eş zamanlı olarak uygulamaya konulmasıdır Cumhuriyet!..

Cumhuriyet şüphesiz bir ülke için büyük erdemdir. Lozan'ın açmış olduğu yolda Atatürk'ün "Adalet mülkün temelidir" anlayışıyla daha adil bir yargı sisteminin olacağı bir cumhuriyet rejiminin devamlılığı ülkemizin geleceği açısından kaçınılmazdır.

⁶¹² Sinan Meydan, Sözcü gazetesi, 13.02.2017

Tüm dünya ülkelerince bir zafer olarak adlandırılmasına karşın birileri tarafından küçümsenen Lozan'ın Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atan bir başarı olduğunu belgelerle anlatmaya çalıştığımız bu eserde zorlu Kurtuluş Savaşı ve ardından yaşananları ifade etmeye çalıştık. Lozan Antlaşmasına giden yolda çekilen çileleri tüm yurttaşlarımız bilsin, ona göre Ata'sına ve tarihine sahip çıksın istedik. Yurtsever bir vatandaş olarak arzumuz bu eserin yanlış bilinen birtakım noktaları aydınlatmasıdır.

Atatürk'ün açtığı yolda demokrasi ve millet egemenliğine dayanan bir Türkiye'nin varlığının sürmesi dileğiyle...

Yaşar Yazıcıoğlu
Temmuz 2018, Ankara

KAYNAKÇA

- Alan Palmer, Osmanlı İmparatorluğu, Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Sabah Kitapları, 1992
- Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Temel Yayınları, 2000-2007-2010
- Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982
- Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, Temel Yayınları, 2008
- Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, Temel Yayınları, 2007
- Ali Naci Karaca, Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, Bilgi Yayınevi, 1993
- Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadele’de Din Adamları, Türk Diyanet Vakfı, 2006
- Ali Türkogeldi, Mondros ve Mudanya Mütareke Tarihi, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1948
- Arı İnan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996
- Arnold Joseph Toynbee, Kenneth P. Kirkwood, Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu, Örgün Yayınları, 2009-08-01
- Arnold Joseph Toynbee, Türkiye ve Avrupa, Örgün Yayınevi, 2002-10-03
- Atatürk’ün Bütün Eserleri, (Tüm Ciltler), Kaynak Yayınları, Baskı:2005
- Atatürk’ün Sırdışı Kılıç Ali’nin Anıları, İş Bankası Kültür Yayınları, Derleyen Hulusi Turgut, Baskı: 2005
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 1-2-3, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999
- Başbakanlık Arşivi MV. 254/116
- Bilal Şimşir, Doğunun Kahramanı Atatürk, Bilgi Yayınevi, 2015
- Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Türk Tarih Kurumu, Cilt:1. 1992/ 2. Ve 3. 1984/ 5. Ve 6. 2005/ 7. 2006
- Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü, Bilgi Yayınevi, Baskı, 2012
- Bilal Şimşir, Sakarya’dan İzmir’e, Bilgi Yayınevi, 2016
- Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

- Cemal Kutay, Kurtuluşun Kuvvacı Din Adamları, Aksoy Yayıncılık, 1998
- Cemal Kutay, Milli Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, Tarih Yayınları Müessesesi, 1963
- Cemil Bilsel, Lozan, Sosyal Yayınlar, 1998
- David Walder, Çanakkale Olayı, Milliyet Yayınları, 1970
- Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, Cilt:1, İstanbul Matbaası, 1974
- E. Uluben, İngiliz Belgelerinde Türkiye, Cumhuriyet Kitapları, 2005
- E. Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt: IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011
- E.B. Şapolyo, Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, Rafet Zaimler Yayınevi, 1958
- Ergun Aybars, İstiklal Mahkemeleri, Doğan Kitap, 1998
- Falih Rıfki Atay, Atatürk Ne İdi? Hürriyet, 2012
- Falih Rıfki Atay, Atatürk'ün Bana Anlattıkları, Cumhuriyet Yayınları, 1998
- Falih Rıfki Atay, Atatürk'ün Hatıraları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1965
- Falih Rıfki Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları, 2010
- Galip Kemali Söylemezoğlu, Başımıza Gelenler, Kanaat Kitabevi, 1939
- Gazi Mustafa Kemal Atatürk, NUTUK-Vesikalar, Kaynak Yayınları, 2015
- Genel Kurmay Başkanlığı Harp Dairesi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruza Hazırlık Basım: 1967
- Genel Kurmay Başkanlığı Harp Dairesi, Türk İstiklal Harbi (TİH), Sakarya Meydan Muharebesi,
- Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi, II Cilt Basım 1991
- Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, II. Cilt IV Kitap, Basım 1967
- Gotthard Jaeschke, İngiliz Belgeleri, Türk Tarih Kurumu, 1991
- Gotthard Jaeschke, İngiliz Dış Politikasına Ait Vesikalar, Cilt: III.
- Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Türk Tarih Kurumu, Baskı: 1991
- Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Türk Tarih Kurumu, 1989

Gülnihal Bozkurt, Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi, Bildiri: 08-12

Aralık 2003

Haide Edip Adıvar, Trkn Ateşle İmtihanı, Can Yayınları, 2007

Hamza Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi, Baskı: Savaş Yayınları 1990

Hıfzı Topuz, Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınevi, 1996

Hulusi Baykoç, İstiklal Savaşında Sakarya Meydan Muharebesi, Askeri Matbaa, 1944

Hulusi Turgut, Kılıç Ali'nin Anıları, TBMM Zb.c, İş Bankası Kültür Yayınları- Anı-2005

Hurşit Tolon, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e giden Yol, s.112, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006

Hüner Tuncer, Türk Dış Politikası, 2. Cilt,Kaynak Yayınları, 2017

İhsan Güneş, Birinci Meclis'in Düşünce Yapısı, TBMM Zb.c. Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997

İslam Ansiklopedisi

İsmail Hakkı Babanzade, Hukuk-u Esasiye, Erguvani Yayınevi, 2014

İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I.Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983

İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Türk Tarih Kurumu, 1989

İsmet İnönü, Hatıralar, Cumhuriyet, 1999

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, Cilt, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, 1993

J. Grew, Atatürk ve İnönü, Cumhuriyet, 2000

Jorge G. Blanco Villalta, Atatürk, Çeviren: Fatih zsu, Kültür Bakanlığı, 2000

Justin Mc Carthy, lm ve Sürgün, Türk Tarih Kurumu, 2014

Kadir Mısırlıoğlu, Lozan Zafer mi, Hezimet mi? I. Cilt, Sebil Yayınları, 2016

Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayınevi, 1969

Kemal Atatürk, NUTUK, 2-3, Atatürk Araştırma Merkezi, 2002

Kemal Atatürk, Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi, 2002

Lord Kinross, Atatürk, Bir Millet'in Yeniden Doğuşu, Necdet Sander, SANDER YAYINLARI, 1966

M. Cemil Bilsel, Lozan, 1. Ve 2. Cilt, Sosyal Yayınlar, 1998

Margaret Mac Millan, Paris 1919, Odtü Yayıncılık, 2004

- Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, 1. Ve 2. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları 2009
- Mustafa Kemal Atatürk, NUTUK, Atatürk Araştırma Merkezi, 2002
- Mustafa Kemal Atatürk, NUTUK, Osman S. Kocahanoğlu, Temel Yayınları, 2003
- Mustafa Kemal'in 6 Mart 1922 TBMM Meclis Konuşmasından / İş Bankası Kültür Yayınları, TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:3
- Nilüfer Erdem, Yunan tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923), Derlem Yayınları, 2011
- Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, 2004
- Nurer Uğurlu, Rauf Orbay Siyasi Hatıralar, Örgün Yayınları, Baskı:2005
- NUTUK ve Karabekir'den Cevaplar, Cilt:12, Emre Yayınları, 1997
- Osman Olcay, Sevr Antlaşmasına Doğru, S.L. XXIII. Baskı:198, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
- Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'ün Üç Muhafızı 1. Kitap Kazım Karabekir, Temel Yayınları 2013
- Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk-Rauf Orbay Kavgası, Temel Yayınları, 2012
- Özer Ozankaya, Cumhuriyet Çınarı, Kültür Bakanlığı, 1994
- Paul C Helmreich, Sevr Entrikaları Başkan Ofset, 1996
- Paul C Helmreich, Sevr Entrikaları, Çeviren Şerif Erol, 1996 Baskı, Başkan Ofset
- Pierre Renouvin, I. Dünya Savaşı ve Türkiye, Örgün, 2004
- Prof. Dr. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, İleri Kitapevi, Baskı 2012
- Reşat Genç, Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar, Baskı 2005, Atatürk Araştırma Merkezi
- Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, Cilt:3, İşaret, 1992
- Rıza Nur, Türk Tarihi, Cilt I, Toker Yayınları, 1994
- Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, 1. Cilt, Kastaş Yayınları, Baskı:2010
- Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, I. Cilt, Kastaş, 1987
- Sabahattin Selek, İsmet İnönü Hatıralar, Bilgi Yayınevi, 2006
- Sadi İrmak, Atatürk Bir Çağın Açılışı, Aktaran Sinan Meydan, Cumhuriyet Tarihi Yayınları
- Salahi R. Sonyel, Gizli Belgelerle Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007
- Salahi R. Sonyel, Sakarya'dan İzmir'e, 2. Cilt

- Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Cilt: I-II-III, Türk Tarih Kurumu, 2014
- Seha L. Meray, Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, Takım II, Cilt:I Kitap I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972
- Sina Akşin, İç Savaş ve Sevr'de Ölüm, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010
- Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cilt: I-II, Cem Yayınları, 1992
- Sinan Meydan, Akl-ı Kemal, 2. Cilt, İnkılap Kitabevi, 2012
- Sinan Meydan, Atatürk ile Allah Arasında, İnkılap Kitabevi, 2009
- Sinan Meydan, Cumhuriyet Tarihi Yalanları, 1. ve 2. Kitap, İnkılap Kitabevi, 2010
- Sinan Meydan, Panzehir, İnkılap Kitabevi, 2015
- Stanford J. Shaw, From Empire To Republic, Volume II.P. 413-424, Türk Tarih Kurumu, 2000
- Stanford J. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt:II, E Yayınları, 2008
- Suna Kili, Osmanlı ve Türk Anayasaları, Baskı 1980, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- Şamsutdinov, Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı, Çeviren Ataol Behramoğlu, Doğan Kitap, 1999
- Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 1. Ve 2. Kitap, Baskı: 2012, Bilgeoğuz Yayınları
- Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, 1. Cilt, Remzi Kitabevi, 1968
- Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam 1. Cilt, Remzi Kitabevi, 1981
- Taha Akyol, Medine'den Lozan'a, Milliyet Yayınları, 1997
- Taha Niyazi Karaca, Büyük Oyun: İngiltere Başbakanı Gladstone'nun Osmanlı'yı Yıkma Planı, Baskı:2015, Timaş Yayınları,
- Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt:2, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984
- TBMM 1. Dönem Zabıt Ceridesi, 24, TBMM Yayınları, 1990
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:4, İŞ BANKASI, 1985
- TBMM Zabıt Ceridesi, C. 4. TBMM Yayınları, 1990
- Tevfik Bıyıkoglu, Atatürk Anadolu'da, Cumhuriyet Yayınları, 2000
- Tevfik Bıyıkoglu, Trakya'da Milli Mücadele, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987

- Tevfik Çavdar, Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzarai Umumiye, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1971
- Turgut Gürer, Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, Gürer Yayınları, 2007
- Turgut Özakman, 1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi, BİLGİ, 2008
- Turgut Özakman, Şu Çılgın Türkler, Bilgi Yayınevi, 2006
- Turgut Özakman, Vahdettin, M. Kemal ve Milli Mücadele, Bilgi Yayınevi, 1997, 2015
- Türk İstiklal Harbi, Sakarya, Genelkurmay Basımevi, 1973
- U. İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, Türk Tarih Kurumu, 1986
- Utkan Kocatürk, Kaynakçalar ile Atatürk Günlüğü, Divan Yayıncılık Ltd. Şti. 1999
- Yalçın Toker, Atatürk Muhaliflerinden Portreler 1. Baskı, Toker Yayınları, 2011
- Yaşar Nuri Öztürk, Allah İle Aldatmak, Yeni Boyut, 2012
- Yaşar Nuri Öztürk, Dincilik, Yeni Boyut, Baskı 2010
- Yaşar Nuri Öztürk, İslam Nasıl Yozlaştırıldı, Yeni Boyut, 2016
- Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an'ın Penceresinden Özgürlük ve İsyen Yeni Boyut 3. Baskı, 2015
- Yaşar Nuri Öztürk, Şirk, Yeni Boyut, 2013
- Yavuz Abadan, Lozan'ın Hususiyetleri, Arkadaş Matbaası, 1938
- Yunan Genelkurmay Başkanlığı Beynelminel Askeri Tarih. (1967). 1919-1922 Küçük Asya Seferinin özetlenmiş tarihi
- Yusuf Hikmet Bayur Türk İnkılap Tarihi, Cilt: ¾, Türk Tarih Kurumu, 1991
- Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk'ün Hayatı ve Eserleri, Doğumundan Samsun'a Kadar, Baskı 1990, Atatürk Araştırma Merkezi
- Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, Türk Tarih Kurumu, 1973
- Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983

HER YÖNÜYLE

LOZAN ANTLAŞMASI

YAŞAR YAZICIOĞLU

" - Nerede Başvekil Lloyd George, bize ne söz verdi... Netice ne oldu? Hazinesiden büyük paralar alıp bizi boş yere masraflara soktu. Hani Boğazlar bizim olacaktı... Anadolu'yu taksim edecektik? Heyhat hiçbirisi olmadı. Bunun hesabını versin..."

İngiliz İşçi Partisi Lideri, Mac Donald
(Başkomandanlık Meydan Savaşından Sonra)

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması, Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisidir. Lozan Barış Antlaşması; Türk Milletinin Mustafa Kemal Paşa önderliğinde 19 Mayıs 1919'da Anadolu'da başlattığı bağımsızlık hareketini, İstiklâl Harbi zaferiyle taçlandırıp, yeni kurulan Türk devletinin uluslararası arenada, uluslararası hukuk çerçevesinde tanınmasıdır bir anlamda. Lozan Barış Antlaşması; küresel güçler tarafından tasfiye edilen Osmanlı Devleti'nin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti adıyla yeniden dirilişinin, tüm dünyaca kabulüdür dersek de yanlış olmaz.

Cumhuriyet tarihi boyunca, Lozan Barış Antlaşması ile ilgili olarak kamuoyunda değişik zamanlarda farklı tartışmalar yaşanmıştır. Elbette ki tarihteki her olay tartışılabilir. Toplumda farklı görüşlerin ortaya çıkması da çok doğaldır. Ancak Lozan Antlaşması; kitapta da göreceğiniz üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin millî güvenliği bakımından hassas bir belgedir ve eleştiri mahiyetinde bile olsa topyekûn reddi, aynı hassasiyette büyük riskler taşımaktadır. Bu bağlamda kamuoyunda çıkan tartışmaların bilimsellikten ve belgesellikten uzak, hamaset yüklü bir alana çekilmeden sürdürülmesi bu tartışmaları yürütenlerce dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Kitapta, Lozan Antlaşması'nın önemini anlatmanın yanı sıra esas olarak aktarmaya çalıştığımız iki önemli nokta vardır. Birincisi; Lozan Antlaşması'nın imzalandığı döneme gelinceye kadarki süreçte, Türkiye'nin ve dünyanın içinde bulunduğu durumun net bir şekilde idrak edilmesini sağlamak için antlaşmanın imzalandığı andaki mevcut durumu ortaya koymaktır. İkincisi; Lozan Antlaşması imzalanmasaydı ne olurdu? sorusunun analizi yapabilmek adına, daha önce imzalanmış veya kabul edilmiş Mondros, Sevr vb. antlaşmaların hükümleriyle hareket edilseydi tarih nasıl şekillenirdi ve akıbet nasıl olurdu? sorusuna cevap aramaktır. Aktarmaya çalıştığımız bu önemli iki nokta için ortaya net doneler koyabilmek amacıyla, kitabımıza Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından çok öncesinden başlayarak geline süreci, belgelerle gözler önüne sermeye gayret gösterdik. Çalışma tamamlandığında gördük ki; Lozan Antlaşması'nı anlamak, Lozan'a giden yolu anlamaktan geçiyor.

facebook.com/kriptokitaplar
twitter.com/kriptokitaplar

kripto

Kültür Mah. Atac 2 Sk. No: 71/B Cankaya - Ankara - Tel: 0312 432 1923 - Faks: 0312 432 1933
www.kriptokitaplar.com - e-posta: kripto@kriptokitaplar.com